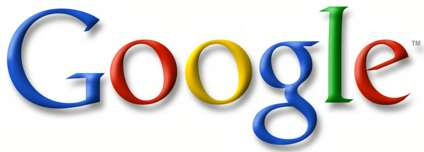

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

DEN ROMERSKE STATS

FORFATNING OG FORVALTNING

FREMSTILLET

AF

DR. JOHAN NICOLAI MADVIG.

FØRSTE BIND.

KJØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).
TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.
1881.

SATHER

Fortale.

Ved det Værk, hvis første Halvdel her fremtræder paa Dansk og omtrent samtidig udgives paa Tysk, har jeg sat mig det Formaal, saavidt Kildernes Beskaffenhed og min Evne række til, at give et sammenhængende, sandt, ved indre Klarhed og Overskuelighed Tanken tilfredsstillende Billede af den romerske Statsforfatning og de romerske offentlige Indretninger efter deres Væsen og historiske Udvikling i en Form og et Omfang, der ved Fuldstændighed i det Væsentlige, uden at være overlæsset med smaalige Enkeltheder, kan tilfredsstille saavel Philologens Behov under hans Sysselsættelse med Oldtidsværkerne som deres Ønsker, der med en almindeligere historisk og politisk Interesse betragte det store Phænomen, som Romerstaten og Romerriget frembyder. Hovedopgaven er Fremstillingen af den egentlige antike Romerstat i Republikens Tid og af det sig dertil sluttende Efterliv i den første Keisertid, Sølvalderen, og lige ned til det tredie Aarhundrede, hvor Overgangen til en ny Tid fuldbyrdes, men af os kun sees igjennem en fattig og opløst Overlevering; den derefter følgende Tids, den begyndende Byzantinismes og i Vesten Undergangsperiodens, Indretninger ere medtagne som et afsluttende og til Middelalderens Udvikling henvisende Tillæg. Værkets Gjenstand, især indenfor den betegnede Hovedopgaves Grændser, har beskjæftiget mig i omtrent halvhundrede Aar, regnede fra min første hidhørende Afhandling om de romerske Koloniers Rets-

stilling (1832) og fra de Forelæsninger, der havde en væsentlig Andel i Fremkomsten af min afdøde Ven Bojesens Haandbog i de romerske Antiqviteter og den deri givne Fremstilling af Statsindretningerne. Men det er meget langtfra, at jeg i al denne Tid har havt Bearbeidelsen af det Hele i et samlet Værk for Øie og tidlig fastslaaet dettes Skikkelse; tvertimod har det, der nu fremtræder som et afsluttet Totalbillede, faaet Lov til at forme sig langsomt og med en vis fri Bevægelse under stadig Sysselsættelse med den romerske Litteraturs forskjellige Tidsaldre og Sider, saaledes at Hovedlinierne efterhaanden befæstedes og Rammerne udfyldtes, stundom Indholdet rettedes. Mine første Studier faldt i en Tid, da Niebuhr og Andre, efter tidligere isolerede Forsøg, frigjorde Betragtningen af den romerske ældre Historie fra en for ængstelig Fastholden ved Overleveringen, hvis Naivitet, Modsigelser, Huller og falske Udmalinger tildækkedes; jeg tilegnede mig Friheden og søgte at sikre og begrændse den ved en roligere, alsidigere og forsigtigere Prøvelse af Overleveringens Grundlag og Beskaffenhed, end de første Stormløbere havde gjennemført. Fra den Tilsidesættelse af det faste og konsekvente Vidnesbyrd og fra den Opstilling af løse Hypotheser og Indfald uden indre Sammenhæng, der lige fra hin Tid har tumlet sig utilbørligt paa dette Omraade, stræbte jeg at holde mig fri og, under Henblik til den naturlige Udviklingsgang i Statslivet paa forskjellige Kulturtrin, udgaaende fra det Sikre og Centrale at opspore og gribe det Sandsynlige og Rimelige, hvor Usikkerheden begyndte, og at standse, hvor nogenlunde paalidelige Tilknytningspunkter fattedes, endelig at opkaste de Spørgsmaal, hvortil ethvert Punkt gav Anledning, men, hvor Midler til sikker eller rimelig Besvarelse fattedes, ligefrem at tilstaa dette. Heraf i Forening med en muligst skarp Fortolkning og Prøvelse af Skribenternes (og Indskrifternes) Texter fremgik den Methode, hvorefter dette Værks Indhold er fremstillet. Hvad jeg forresten maatte have at sige om min Fremgangsmaade og

dens Resultater i Forhold til Andres, er det naturligst at forhandle med tyske Læsere, fra hvis Side Modsigelsen vil komme. I hele Fremstillingen har jeg overalt omhyggelig fremhævet, hvad der virkelig er os overleveret og berettet, og derfra adskilt, hvad der i denne Beretning efter nødvendig Prøvelse maa ændres, bortkastes og udfyldes, og ledsaget det saaledes Givne med en fortløbende, muligst nøiagtig Henvisning til Kilderne selv, som Middel til Kontrol for Læseren. Kun ved den sidste, som Tillæg behandlede, Keisertids Indretninger er den specielle Kildeangivelse udeladt. Derimod er al Omtale af den moderne Litteratur udelukket med Undtagelse af Henvisningen paa nogle Steder til bekjendte større Værker, hvori Enkeltheder, der laa udenfor dette Arbeide, kunne findes; Litteraturanvisninger og Bogtitler kunne af dem, der ønske dem, i rigt Maal findes i let tilgængelige Værker, f. Ex. Marquardts; her vilde de, foruden at optage en meget stor Plads, have medført Nødvendigheden af en Bedømmelse og Kritik, der vilde have ført bort fra Hovedopgaven og været mig selv uhyggelig paa Grund af min lidet gunstige Mening om Meget af det, der skulde omtales. De væsentligste Afvigelser fra, hvad der i den nyere Tid er fremsat af betydeligere Autoriteter, ere i Forbigaaende angivne med kort Antydning af Grunden til min Dom.

Idet jeg, hvad Værkets Indhold og Fremstillingen selv angaar, ikke unddrager mig det fulde Ansvar for de Mangler, der maatte findes derved, anser jeg mig for beføiet til at kræve nogen Overbærelse med Hensyn til Bogens ydre Skikkelse, saasom til Konseqvents i Betegnelses- og Citeremaade og især til Alt, hvad der falder under Rubriken Retskrivning. Selv ikke opfyldt af en altfor dyb Respekt for almindelige Retskrivningsreformer og tilbøielig til Bevarelse af det Nedarvede, hvor det havde opnaaet Fasthed, har jeg, der destoværre hverken selv kan sætte mine Ord paa Papiret eller læse dem trykte, maattet overlade denne Del af Bogens Udstyr til ældre og yngre Venner

og Medhjælpere, der vel alle bruge en nyere Retskrivning end jeg selv, men dog ikke alle stemme ganske overens heri og heller ikke alle tilsammen have kunnet overvinde min Stædighed i enkelte Punkter. Jeg kan ikke hentyde til dette Forhold uden at udtale min hjertelige Tak for den mig, først og fornemmelig af mine Venner, Professor Ussing og Dr. Siesbye, men dernæst ogsaa af Yngre, ydede saare velvillige Bistand og de mig under Korrekturarbeidet meddelte Bemærkninger.

Anden Halvdel af Bogen vil udkomme om faa Maaneder og indeholde Kapitlerne om de specielle Sider af Statslivet, den lokale Bestyrelse af Rigets Dele, Retsvæsenet, Statshusholdningen, Krigsvæsenet, Statens Omsorg for Gudsdyrkelsen og forskjellige mindre fremtrædende og udviklede Indretninger, samt et Sagregister.

Kjøbenhavn, Februar 1881.

J. N. Madvig.

Indhold.

Side.

Rettelser og Tilføielser.

S. 41 L. 6. Foran „36“ tilføies „28 og“. Det kan endnu bemærkes, at Livius XXVI, 6 betegner den Meddix Tuticus, der fungerede A. 211, som den sidste.

S. 44 L. 7 f. n. efter „fremkaldte“ tilføies: Hos Livius XXVII, 5 berettes, at Overløberen Muttines blev gjort til romersk Borger ved en Lov, foreslaaet af en Tribun efter Senatets Beslutning.

S. 46 L. 2 f. n. En Foranstaltning af samme Art nævnes allerede hos Liv. XXXIX, 3.

S. 52 Anm. L. 7 f. n. er efter „Hernikerne“ udfaldet „ikke“ („fremtræde Hernikerne ikke“).

S. 54 L. 7. Her og adskillige Gange i dette og næste Ark staar „Magistratur“ for „Magistrat“.

S. 79 L. 3. Et med den gamle Klientel nærbeslægtet Forhold antydes dog i *lex Acilia de repet.* v. 10 (p. 55 Br. IV) ved Ordene: *quoiave in fide is erit majoresve in majorum fide fuerint.*

S. 85 L. 19 sluttes Parenthesen efter „Pollia“ og efter „og“ tilføies „af“ (og af Cic.).

S. 87 Anm. 2 L. 1 for „forekomne“ læs „forekommende“.

S. 107 i Slutningen af Anmærkningen tilføies: „men ligesaa forkert er det efter *ex omni ordine* at underforstaa Begrebet *magistratuum*“.

S. 109 L. 24 *quæstores* læs *quæstorii.*

S. 118 L. 3 efter Citatet af Svetonius tilføies Plin. *Ep.* X, 4.

S. 148 L. 19 for „tagne“ læs „Optagne“.

S. 152 L. 12 for „Atinum“ læs „Atina“.

S. 159 nederst tilføies ved Slutningen af Anmærkning 2: (Plin. *Ep.* X, 5).

S. 190 L. 7 for „Udrustning“ læs „Udrykning“. Smstds. Anm. sidste Linie for „*defendere*“ læs „*defendi*“.

S. 202 L. 12 f. n. for „12“ læs „11“.

S. 212 L. 11 for „*ovilia*“ læs „*ovilia (singula consæpta, æs Malacit*“.

S m s t d s. A n m. L. 1 for „*coloniæ Malacitanæ*“ læs „*Malacitana*“.

S. 224 L. 2. Efter Citatet af Gellius indskydes: Et Lovforslag om Overdragelsen af en Virksomhed i Statens Tjeneste til en Enkeltmand (f. Ex. et *imperium extraordinarium*) var intet *privilegium*. Derimod var det ovenfor nævnte Forslag af Appulejus mod Metellus Numidicus et virkeligt *privilegium*, hvorved den almindelige Regel tilsidesattes.

S. 226 L. 10 for „43“ læs „42“.

S. 240 L. 1. Efter „Syphax“ tilføies: „XLV, 9 om Perseus“. Iøvrigt nævnes herved ogsaa Folket, enten nu et Lovforslag forelagdes eller Senatsbeslutningen betragtedes som tagen i Folkets Navn, se Cic. *de harusp. resp.* 13. *pro Sest.* 26.

S. 269 A n m. L. 6 f. n. for „365“ læs „265“.

S. 286 L. 14 for „*spectare*“ læs „*servare*“.

S. 287 L. 11. Punktum forandres til Komma, og der tilføies: ligesom Prokonsuler og Propætorer udenfor Byen (*ad urbem*), Cic. *in Verr. act.* I, 15.

S. 294 Anm. 1 udgaar.

S. 297 L. 9 f. n. tilføies efter Stedet af Cicero: jfr. *lex Salpens.* 26.

S. 306 L. 1 f. n. for „*spectatio*“ læs „*servatio*“.

S. 315 L. 8 f. n. for „Prætor“ læs „Prætur“.

S. 322 L. 7 for „Kommissæren“ læs „Kommissærer“.

S. 335 L. 19 for „Udelukkelsen“ læs „Udelukkelse“.

S. 370 L. 7 f. n. efter „Tiber“ tilføies: „En hos en Konsul ansat Kvæstor omtales ogsaa Plin. *Ep.* X, 26“.

S. 402 L. 7 f. n. Punktumet efter „Tid“ forandres til Semikolon, og der tilføies: „jfr. Dio. Cass. XXXVI, 34“.

S. 406 L. 21 „Val“ læs „Valg“.

S. 410 L. 2 for „i“ læs „;“.

S. 412 L. 16 for „enkelte“ læs „enkelte Aar“.

S. 426 L. 12 *in ærarium* læs *ad ærarium*.

S. 448 til sidste Linie af Texten føies som Anm. 2: Plinius gjør som Statholder Indberetning til Trajan om gjorte *vota* og aflagt Ed paa Dagen for Regeringstiltrædelsen, *Ep.* X, 52. 100. 102.

S. 453 L. 21 for „med“ læs „ved“.

S. 462 A n m. 3 L. 1 for „paa i en“ læs „paa en“ og i L. 2 for „*de civitate Gallis danda*“ læs „*de jure honorum Gallis dando*“.

Den romerske Stats offentlige Indretninger.

Indledning.

§ 1.

Den romerske Stat gjennemløb i en ikke meget lang Række af Aarhundreder de forskjelligste Trin af Magt og Omfang, og de Indretninger, der dannede Grundlaget og Baggrunden for Folkets Foretagender og Skjæbner, lempede og udvidede sig efter denne historiske Udvikling. Efter et med en ren mythisk Oprindelse fremtrædende og helt igjennem i Sagnets Skikkelse overleveret Kongedømme følger først lidt før Begyndelsen af det femte førchristelige Aarhundrede (509 f. C.) en liden til en By og dens Mark indskrænket Republik, kæmpende stundom om sin Tilværelse, stadigt om Udvidelse af sine Grændser og sin Indflydelse over Stammefæller og Naboer, der vige for dens Kraft og sluttede Enhed. Efterat denne Stat havde udviklet sig til i dens eget Legeme og egen Organisme at omfatte en Række smaa, udenfor Hovedbyen, men i dens umiddelbare Nærhed liggende Kommuner, grundlagde den, efter at have undgaaet en truende Tilintetgjørelse (Gallererobringen), i det næste halve Aarhundrede og befæstede endelig i en afgjørende Kamp (Latinerkrigen Aar 340—338) sit Overherredømme over de nærmeste og beslægtede Nabofolk paa den latinske og sabinske Slette og Grændsebjergene som underordnede og lydende Forbundsfæller. Derefter bragte den i omtrent 70 Aar igjennem en Række haarde, men seirrige Krige hele Mellem- og Nedre-Italien i samme Underordning, og forenede med sine egne Kræfter et geographisk sluttet, men politisk

i Smaastater opløst Lydrige, hvis Beboere holdtes udenfor Romerfolket og Romerstaten, med en relativ selvstændig Forvaltning af deres egne indre Anliggender. Støttet af denne Magt begyndte Romerfolket noget før Midten af det tredie førchristelige Aarhundrede, medens det i det Indre gjennemlevede en forholdsvis rolig og af større Kampe uforstyrret Periode fra Q. Hortensius's Diktatur til Ti. Gracchus's Tribunat (Aar 286—133), at udbrede sin Indflydelse og sit Herredømme udenfor Italiens Fastland, først over Middelhavets vestlige Del, dets Øer og dets afrikanske og spanske Kyster, medens samtidig Overitalien blev Romerne underdanigt, dernæst østen for det adriatiske Hav over Grækenland og Dele af Asien; udenom det egentlige Romerfolks Omraade og udenom Forbundsriget lagdes en Række af indbyrdes høist forskjellige Lydlande, Provindser, bestyrede af romerske Statholdere. Men medens Ligevægten i det Indre efter Karthagos Fald og især fra Gracchertiden af (Aar 133) forstyrredes mere og mere, tilfredsstillede den Mellemstilling, som de efterhaanden Romerne og hinanden selv indbyrdes nærmere rykkede italiske Forbundsfæller indtog, dem ikke længere; de forlangte og tilkæmpede sig i Forbundskrigen (Aar 90 ff.) Optagelse i selve Romerfolket og Romerstaten. Herved forandredes imidlertid Statens hele Bygning, og dens oprindelig for en enkelt Byrepublik beregnede Indretninger, der allerede iforveien, hvor paa engang stærke og elastiske de end vare, dog vare slappede ved stærk Spænding, forstyrredes ved denne pludselige Udvidelse indtil Sprængning. Efter en kort Restaurationsperiode, Tiden fra Sulla indtil Cicero, Pompejus og Cæsar, fulgte med indre Nødvendighed Borgerkrigene og Republikens Opløsning ved Overgang til Eneherredømmet. Den nye Regeringsform, der dog, især i Førstningen, af de overleverede Indretninger lod bestaa og benyttede, hvad der lod sig bruge, og af Resten bevarede saa meget af Præget og den ydre Skikkelse som muligt, fik den Opgave at sammenholde det hele, løst forbundne Rige og sammenarbeide det til større Enhed. Denne Opgave gjennemførtes, medens de republikanske Minder og Former efterhaanden (i det andet og endnu stærkere i det tredie og fjerde christelige Aarhundrede) traadte

tilbage og udslettedes eller dog ganske fordunkledes og atter for en stor Del indskrænkedes til Byen Rom, igjennem nye Organer og Former indtil en vis Grad, navnlig ved successiv Ophævelse af Forskjellen imellem et herskende Folk og Undersaatter udenfor dette, og ved det latinske Sprogs Udbredelse i hele Rigets vestlige Halvdel, medens i den østlige det græske, selv efterat den i den latinske Form fremtrædende Regerings Sæde var forlagt til Byzants, hævdede sin Plads. Efterat Riget under Medvirkning af denne Modsætning i Sprog og Kultur havde adskilt sig i to Halvdele, af hvilke den vestlige fuldt var gjennemtrængt af det efterhaanden dybt omdannede romerske Væsen, bukkede dette vestlige Keiserdømme under for sin egen indre Svaghed og den indbrydende Folkevandring, efterladende Europa, til Opførelsen af en ny Kulturbygning og af nye Statsskikkelser, en saare betydelig Arv af senere romerske Indretninger ved Siden af den nye aandelige Magt, Christendommen, som Romerriget havde optaget og for hvis Udbredelse dets Enhed havde aabnet og lettet Veien. Af disse forskjellige Tidsafsnit er nu Billedet af de ældste, i hvilke Folkets og Statens oprindelige Væsen udfoldede og bevarede sig renest, ikke overleveret i nogen opbevaret samtidig Litteratur, hverken i umiddelbar Afprægning eller i den historiske Beretnings Form; vi have, med en enkelt her aldeles forsvindende Undtagelse (Cato *de re rustica*), intet prosaisk latinsk Skrift tilbage, der naar op til Forbundskrigen (og de opbevarede Skuespil ere Bearbeidelser af græske Stykker); kun af en eneste græsk Skribent, der selv havde set, og under heldige Forhold for Iagttagelsen og med Forstand set Romerstaten i Midten af det andet Aarhundrede f. C., Polybius, have vi baade en Skildring af samtidige Tilstande og vigtige Dele af de da bestaaende Statsindretninger, og Beretning om nær forudgangne Begivenheder tilbage. Den romerske prosaiske Litteratur begynder for os i Tiden imellem Sulla og Republikens Undergang, den Tid, i hvilken de fra Fortiden overleverede republikanske Former endnu tilsyneladende bestode, men ikke længer egnede for de forandrede Forhold, eller til under

dem at anvendes fuldt og efter deres sande Mening; men her begynder den rigtignok ikke blot med historiske Beretninger om Samtiden eller nær Fortid, Cæsar og Sallust, men med en Skribent, Cicero, hvis Hovedværker, hans Taler og Breve, paa det Nøieste ere knyttede til Rets- og Statsforhandlinger og offentlige Forhold og Tilstande, for ikke at nævne Varros adspredte antiqvariske Notitser. Den romerske og, med Undtagelse af Polybius, den græske historiske Beretning om Roms Fortid før Forbundskrigen begynder for os med to Skribenter fra Augusts Tidsalder, Livius og Dionysius fra Halikarnas, men hvis Fortælling om Alt, hvad der ligger forud for de puniske Krige, og for en Del om disse selv (— Dionysius gik kun ned til Begyndelsen af den første puniske Krig —) udelukkende er bygget paa en ældre, nu tabt, latinsk historisk Litteratur, de saakaldte Annalisters Skrifter. Disse Skribenter, af hvilke selv de ældste levede paa en Tid, i hvilken Romerstaten allerede stod høit i Magt og Vælde og dens beskedne Begyndelse var vanskelig at se og forstaa, imellem den anden puniske Krigs Begyndelse og den tredie, havde af Sagn og sparsomme skrevne Mindesmærker sammensat Billedet af Roms Fortid, og dette Billede, der hos de tidligste Annalister synes at være fremtraadt i beskedne Omrids ved Siden af udførligere Beretning om deres egen og den nærmest forudgangne Tid, udfyldtes og udmaledes af de senere, henimod Sullas Tid, frit og vilkaarligt, saaledes at baade Begivenheder og Foretagender fremstilledes i urigtige Størrelsesforhold, og Skildringen af den ældste Tids Tilstande og Indretninger kom til at indeholde meget Usikkert og Uklart, om vi endogsaa se bort fra Forestillingerne om Indretningernes første Tilblivelse. Til at skjønne denne Beskaffenhed af den overleverede ældste romerske Historie, hvis Fremstilling hos Dionysius yderligere forvanskes ved græske Fordomme og pedantisk Rhetorik, men ikke til at raade Bod paa den, have vi tilstrækkelige Spor, tildels saadanne, i hvilke en jævnere og simplere eller dog stærkt afvigende Fremstilling dukker op ved Siden af den senere vedtagne, baade hos Livius selv og i enkelte hos de efterfølgende latinske og

græske Skribenter opbevarede Træk.[1]) Vor romerske Historie fra 293 f. C. indtil 219, med Undtagelse af de ydre Begivenheder i den første puniske Krig, og fra 167 indtil Sulla er, paa Grund af Tabet af Livius's Beretning i Bøgerne fra den 11te til den 20de og efter den 45de og Savnet af nogen anden fyldig og sammenhængende Kilde, en sørgelig Samling af Stumper og Stykker. Det behøver ikke at siges, at ogsaa for den følgende Tid Litteraturens Vidnesbyrd, baade de, der fremtræde som umiddelbar Antydning af givne Tilstande, og de, der have den historiske Beretnings Form, ere ulige fordelte, baade for de forskjellige Perioder og med Hensyn til de forskjellige Sider af det offentlige Liv; fra det andet christelige Aarhundrede af svinder den latinske Litteratur og den græske, forsaavidt den tager Hensyn til romerske Forhold, i høi Grad ind, og synker ned til et saare underordnet Standpunkt i Kundskab, Overblik og Fremstillingsevne. Af den betydelige romerske Retslitteratur have vi, foruden et nogenlunde fuldstændigt Skrift af en navngiven Forfatter fra det andet christelige Aarhundrede (Gaius), et Par Udtog under berømte Navne (Ulpian og Paulus) og nogle faa andre ældre Fragmenter, kun den i Begyndelsen af det sjette christelige Aarhundrede foretagne systematiske Sammenstilling af Brudstykker, der danne Digesterne eller Pandekterne, og derhos Samlinger af keiserlige Forordninger, der kun gaa tilbage til det tredie Aarhundrede. Af de i saa mange Henseender for Kundskaben om romerske Forhold vigtige latinske og tildels græske Indskrifter falde et Par betydelige offentlige Aktstykker i Tiden imellem den anden puniske Krig og Sulla, nogle andre imellem Sulla og Republikens Undergang; fra Keisertidens Begyndelse blive baade offentlige Aktstykker talrigere, og den uhyre Mængde af private Indskrifter giver meget væsentlige Antydninger og Vink om offentlige Forhold. Under Hensyn baade til selve Gjenstandens Betydning og til Kildernes Fordeling og Beskaffenhed vil det være hensigtsmæssigt for den, der vil skaffe sig en muligst paalidelig Indsigt i den

---

[1]) Nogle mere i det Enkelte gaaende Bemærkninger om Livius og Dionysius findes i Tillægget bag i Bogen.

romerske Stats Væsen og de romerske offentlige Indretninger, først at hefte Blikket skarpt paa hvad der staar fast og bestemt udpræget i den sullansk-ciceronianske Tid, og i den fyldige og i Hovedtrækkene paalidelige Beretning om den anden puniske Krigs og den næst paafølgende Tid, og dermed at forbinde den tilbagegaaende Betragtning af Forudsætningerne i den ældre Forfatning under besindig Prøvelse af det Overleverede, efter Vidnesbyrdenes og Vidnernes Art og vel forstaaet historisk Analogi; og dernæst hertil at føie det Billede, som igjennem Sølvalderens forholdsvis rige Litteratur og af Aktstykkerne udenfor Litteraturen kan dannes af Keiserriget i det første christelige Aarhundrede og Begyndelsen af det andet. Hertil vil da Skildringen af Tilstandene og Indretningerne i Tiden efter Hadrian slutte sig som Tillæg i mindre tydelige og faste Omrids, og en Oversigt over Forfatningen under Diocletian og Constantin og de følgende Keisere, som den længe forberedede Overgang til en ny, fra det gamle Grundlag mere og mere afløst Form.

§ 2.

Lidt nærmere den 42de end den 43de Breddegrad træder Tiberen i sit Løb fra Nord imod Syd ud af Apenninernes lavere Fremspring og gjennemløber derefter et kun hist og her af ringe Høider afbrudt Sletteland. Denne Slette begrændses paa den høire, etruriske Side først af Bjerget *Soracte*, nu *monte S. Oreste*, og andre mindre Høider omkring den nuværende *lago di Bracciano*, fordum *vada Sabatina*, og lidt længere imod Nordvest af den ciminiske Bjergryg, *mons Ciminius*, Bjergene ved Viterbo, og har her i Førstningen kun en ringe Udstrækning mellem Floden og Høiderne, men bliver bredere ned mod Kysten. Her laa nordligst oppe ved selve Tiberen *Capena* og Capenaternes Distrikt, lige nordenfor Soracte *Falerii*, sydligere *Veji*, lidt over 2 Mil nord for Rom; vestligere henimod Havet laa *Cære*, omtrent 5 Mil fra Rom, og nord for det ciminiske Bjerg *Tarquinii*, omtrent 9 Mil fra Rom, alle etruriske Byer. Paa Tiberens Østside begrændses Sletten mod Øst af en Række fra Apenninernes Centralkjede fremspringende Bjerge, Sabinerbjergene, der ved *Tibur (Tivoli)* træde frem i en Spids,

hvorfra Floden *Anio (Teverone)* næsten lige mod Vest flyder ned til Tiberen omtrent 3 Mil og danner Grændsen imellem den nordlige sabinske Del af Sletten, hvorfra Sabinernes Bopæle fortsættes ind i Bjergene imod Nord og Øst, og den sydlige latinske. Ved Tibur dreie Bjergene sig mod Øst, og langs med deres Sydside løber den lille Flod *Trerus*, nu *Sacco*, mod Øst og falder i *Liris*. Paa Sydsiden af Trerus hæver sig først Albanerbjergenes runde Gruppe og derefter, adskilt ved en mod Syd gaaende Dalstrækning, en større og høiere Bjergstrækning, Volskerbjergene, nu *monti Leprini*, der gaa ned til Liris; den saaledes begrændsede Trerusdal var Hernikernes Land, medens Æqverne boede paa Bjergene nord for Dalen ved Tibur, Præneste og dybere ind i Bjergene, i mindre Byer, tildels under de to nævntes Herredømme (Liv. VI, 29. VII, 19. IX, 45). Fra Anio og Tibur fortsætter Sletten sig mod Sydvest langs med Tiberen til Havet og udbreder sig vest for de albanske Bjerge imod Syd, optagende den ovennævnte fra Trerus og Hernikerlandet kommende Dal, og skyder sig ind imellem Volskerbjergene og Havet i en smal sumpet Strækning (de pomptinske Sumpe) ned til Forbjerget Circeji. Albanerbjergene komme saaledes til at ligge isolerede, omfattede af Hovedsletten og de to Dale imellem dem selv og Sabinerbjergene paa den ene Side og Volskerbjergene paa den anden, som Midtpunkt i Slettelandet Latium, Latinernes Land. Volskerne beboede de efter dem benævnte Bjerge og den sydvestlige Del af Sletten; deres gamle Nordgrændse betegnes omtrent ved en Linie fra Cora, nu *Cori*, til Antium, *Torre d'Anzo, Porto d'Anzo*. Ved Kysten nord for Antium ved Byen Ardea boede de lidet talrige og tidlig forsvindende Rutuler, maaske en Gren af Volskerne. Af de Latium omgivende Folk stode vel Hernikerne Latinerne nærmest, med hvilke de tidlig (A. 486) traadte i samme Forbundsforhold til Rom, dernæst Sabinerne, især de sydlige, hvorom baade Sagnet (Titus Tatius og Numa) og Efterretningerne om deres Sprog vidne; Volskerne derimod stod de oskiske Folk, Kampaner og Samniter, nærmere; (*Obsce et Volsce fabulantur, nam Latine nesciunt*, Komikeren Titinius hos Festus); om Æqvernes Eiendommelighed vides Lidet eller Intet. Alle disse Folk hørte imidlertid ligesom Lati-

nerne selv til den samme, nærmest med Grækerne beslægtede Folkestamme, til hvilken ogsaa Italiens øvrige Beboere syd for Po hørte, ene med Undtagelse af de i Oprindelse, Sprog, og Folkecharakter grundforskjellige Etrusker, Roms Naboer hinsides Tiberen. Indenfor de her betegnede Grændser, paa et Fladerum af næppe 250 Qvadratmil, bevæger sig den romerske Historie og til dette Omraade indskrænkede Romerfolkets politiske Synskreds og Handling sig væsentlig indtil noget efter Midten af det fjerde Aarhundrede f. Chr., da de (A. 343) første Gang optraadte i Kampanien og mod Samniterne. Det egentlige gamle Latium *(Latium vetus)*, Rom og dets Distrikt deri indbefattet, udgjorde næppe 40 Qvadratmil. Noget over en halv Mil syd for Anios Udløb i Tiberen hæver sig, omtrent 3 Mil fra Albanerbjergets høieste Spids, omtrent 3½ Mil fra Tibur, omtrent 6 Mil fra Antium, umiddelbart ved Tiberen den Gruppe Høie, hvorpaa Rom anlagdes. Den bestaar af tre isolerede Høie, *mons* eller *collis Capitolinus* nordligst, *Palatinus* i Midten og sydligst *Aventinus* langs med Floden, den høieste af dem, Capitolium, omtrent 150 Fod over Havets Overflade, de to andre lidt lavere, og en nordost for dem sig udstrækkende længere Ryg, *Esquilinus*, der naar omtrent 225 Fod over Havet, fra hvilken udgaa 3 Fremspring ned imod Floden og de før nævnte Høie, nordligst *m. Quirinalis*, derefter *Viminalis*, sydligst *Cælius*; dette er Roms berømte syv Høie eller Bjerge. Nord for Capitolium og vest for Quirinalis og Viminalis, hvor Floden gjør en kort vestlig Bue, udstrækker sig en jævn Flade, *campus Martius*, der mod Nord afsluttes ved Indsnævringen imellem Floden og den nordlig for Quirinalhøien sig hævende *collis hortulorum*, benævnt efter senere der anlagte Haver og Lyststeder, eller *m. Pincius.* Ligeoverfor dette Høideparti hæver sig paa Flodens Vestside imod Etrurien en langstrakt Høideryg, omtrent svarende til en Linie fra Aventinus til Quirinalis, Janiculum, høiest imod Syd og nord herfor lidt fjernere fra Floden *m. Vaticanus*, begge udenfor det gamle Rom, hvori dog Janiculum og Lavningen imellem den og Floden senere inddroges. Byen Roms ældste Del indbefattede Palatinerhøien, efter Sagnet Romulus's Bopæl, og Capitolinerhøien med Stadens Borg

og den vigtigste Nationalhelligdom, det capitolinske Tempel, samt de nærmest omliggende Lavninger; de øvrige Høie fra Cælius af imod Nord og Aventinerbjerget bebyggedes efterhaanden, og den hele Stad omgaves af en Vold, hvis Opførelse henførtes til Tarquinius Priscus og Servius Tullius, og som, efterhaanden forfalden og skjult under Bygninger og Anlæg, først i det tredie Aarhundrede e. Chr., da Rom havde udvidet sig til alle Sider, men især mod Nord over Marsmarken, erstattedes af Aurelians, i det Væsentlige endnu bevarede Mur. Det nyere Rom ligger fornemmelig paa de østlige Høie (Quirinalis og Viminalis) og paa den gamle Marsmark, samt vest for Tiberen paa Vatikanerhøien og under Janiculum, medens de store Oldtidsruiner, med Undtagelse af enkelte fra Keisertiden, findes fra Capitolium syd efter. Midtpunkt for Statslivet og det offentlige Forretningsliv var *forum Romanum*, der udbredte sig nordost for Capitolium og Palatinerhøien, hvortil i Keisertiden sluttede sig imod Nord andre offentlige Pladser, *forum Julium*, *forum Augusti*, *forum Nervæ* og *forum Trajani* eller *Ulpium*, samt Marsmarken. Enkelte Steder og Bygninger, der have en virkelig Betydning for Forstaaelsen af de offentlige Indretninger, ville blive nævnte, hvor dertil nærmest er Anledning. Baade Cicero (*de rep.* II, 5 og 6) og Livius (V, 54) fremhæve i stærke Udtryk Roms gunstige Beliggenhed; indrømmes maa det, at Byen, anlagt umiddelbart ved den betydelige Flod, midt i Sletten, men paa Høider, der lettede Forsvaret og havde en sundere Luft, ved Udkanten af Latium, umiddelbart op til Etrurien, men med Floden som Grændseværn, og nær ved den sabinske Grændse, havde heldige Betingelser for den Rolle, der tilfaldt den.

Byens Distrikt strakte sig i Slutningen af Kongetiden omtrent fra Anio i en smallere Strimmel vest for Tiberen, der vel mest gik tabt i Krigen mod Porsinna, og i en bredere øst for Tiberen ned til Havet, hvor Ostia ved Tiberens Udløb stadig var i Romernes Magt og aabnede dem Adgang til Havet. Hvad Befolkningen angaar, lader Overleveringen allerede under Servius Tullius Rom og dets Distrikt tælle 80,000 frie vaabendygtige Mænd (Liv. I, 44; Dion. H. IV, 22, der har 84,700), hvortil da bliver at lægge

i det Mindste tre eller fire Gange saa mange frie Kvinder, Oldinger og Børn, samt Slaver af begge Kjøn, og for den første republikanske Tid ere Tallene endnu høiere (Dion. H. V, 25 angiver i det andet Consulat Befolkningen, hvorved maa forstaaes den frie Befolkning, til mere end 300,000, medens han V, 20 i samme Aar lader Census vise 130,000 vaabendygtige frie Mænd; Liv. III, 3 har ved Aar 463 Censustallet 104,714; men disse store Tal turde være tvivlsomme). De med Romerne forbundne Latinere stillede ikke mange Aar efter Kongernes Fordrivelse (A. 493) efter Beretningen en Hær af samme Størrelse som den romerske.

Anm. Den først hos smigrende asiatiske Grækere, Smyrnæerne (Tac. Ann. IV, 56) eller Indbyggerne af Alabanda (Liv. XLIII, 6) allerede i det andet Aarhundrede f. Chr. opkomne Personifikation af Staden Rom, Romerfolkets Sæde, som Gudinde, *Dea Roma*, der i Keisertiden endog fik et Tempel i Byen selv, har ligesaa liden Betydning for de romerske Statsindretninger, som den mere romersk farvede *Genius populi Romani.*

§ 3.

Romerfolket var efter Sagnets Beretning, der bekræftes ved de ældste historiske Forhold og Begivenheder og ved omfattende Fællesskab i Gudsdyrkelse og borgerlige Indretninger (Latinerfesten paa Albanerbjerget, det fælles Dianatempel paa Aventinus, vestalske Jomfruer hos begge Folk, de samme Øvrighedsnavne, saasom Diktator, Prætor, Ædiler, Kolonialindretningen, ensartede Retsformer, som ved Trolovelsen, *sponsalia*, de samme Person- og Familienavne o. s. v.) og efter Sprogets sikre Vidnesbyrd fremgaaet af latinsk Rod, et Slægtskab, der forstærkedes ved senere Tilflytning (Albanerne under Tullus Hostilius, o. s. v.). Men ligesom Roms Anlæggelse vel i sig selv betegner en Udskillelse af misfornøiede eller Eventyr eller bedre Vilkaar søgende Latinere, fik i ethvert Tilfælde Romerfolket fra Begyndelsen af ved Optagelsen af fremmede Elementer en særlig Stilling og Udvikling. Om denne Optagelse vidne Sagnene tydelig. Først møder os Fortællingen om det af Romulus, efterat han havde grundet Byen som latinsk

Koloni, aabnede Asyl eller Tilflugtssted for Indvandrere af ethvert Folkefærd og enhver Art, hvortil dernæst i bestemtere Skikkelse, henpegende paa en Dobbelthed, slutter sig Beretningen om Optagelsen af Sabinerne under Titus Tatius til Fællesskab og Statsenhed med Romulus og hans Latinere, og den dermed sammenhængende Betegnelse af Numa Pompilius og Ancus Martius, den anden og fjerde romerske Konge, som Sabinere; hertil knytter sig fremdeles Fortællingen om en betydelig sabinsk Indvandring i Republikens første Tid, Attus Clausus med hans Slægt og Klienter. Heller ikke Beretningerne om Optagelsen af Etruskere i et noget større Antal, der dels knytter sig til Navnet Cæles Vibenna, enten Romulus's Medkæmper mod Sabinerne eller den selv fra Etrurien indvandrede ældre Tarquinius's Vaabenfælle, efter hvem et Sagn lod Cæliushøien opkaldes, dels til Porsinna og Levningerne af hans af Latinerne overvundne Hær, og som støttedes ved Navnet Etruskergaden, *vicus Tuscus*, kunne ganske afvises, om det end er klart, at dette aldeles fremmedartede Element forsvandt i den romerske Folkelighed, og om end hvad der siden findes hos Romerne af etrurisk Væsen, viser sig som tydeligt Laan med fremmed Mærke (Haruspicinen). Paa slig Optagelse og Udvidelse hentyder dernæst Folkets gamle Tredeling og det tredie Leds (*Lucerum*) særegne Stilling, Patriciernes og Senatets gjentagne Udvidelse, samt Forholdet imellem Patricier og Plebeier. Langt tvivlsommere er det, om der ligger en Erindring om oprindelig forskjellige Bestanddele i det dobbelte Navn, hvormed Folket betegnes og betegner sig, *Romani* og *Quirites*, hvilke Navne i høitidelig og officiel Taleform stundom forbindes kopulativt eller syntaktisk: *populus Romanus Quiritesque*, *populus Romanus Quiritium* (saaledes overveiende i gamle Formler) eller i løs Sammenstilling: *populus Romanus Quirites* (saaledes hos Livius; Brissonius *de formulis* pag. 61, Drakenb. til Livius I, 32; Becker röm. Alterth. II S. 19). Brugen af *Quirites* som den staaende og udelukkende Tiltale til det forsamlede Folk og i gamle officielle Udtryk *(jus Quiritium)*, medens *Romani* er Folkets historiske og af fremmede Folk anvendte Benævnelse, tyder meget mere paa et oprindeligt Folke- og Slægtsnavn,

hvormed Folket betegnede sig selv, ved Siden af en Betegnelse efter Byen. [1])

Ved Byens Beliggenhed ved Etruriens og Sabinerlandets Grændse, ved Optagelsen af Fremmede og den dermed forbundne Udskillelse af den snævrere Forbindelse imellem de rent latinske Smaastæder førtes Romerfolket til en Sammenslutning i sig selv, der udviklede Sansen for at ordne borgerlige Forhold ved faste Regler og gav Styrke og Overlegenhed ligeoverfor mere adspredte og løsere forbundne Befolkninger. Til at paavise den særlige Indflydelse, som de forskjellige Bestanddele af Folket kunne have udøvet paa den hele Udvikling, savnes ethvert nogenlunde sikkert Middel. Fra Folk udenfor Italien, navnlig Phøniker og Grækere, og af Grækerne især fra Kolonierne paa Sicilien og Italiens Sydkyst, af hvilke den nærmeste, Cumæ, laa omtrent 24 Mil fra Rom i lige Linie, have Romerne, ligesom andre italiske Folk, modtaget almindelige ydre Civilisationsmidler, saasom Bogstavskrift, Indretning af Maal, Vægt og Mønt, samt anden Technik, men ad hvilken særlig Vei disse Midler ere bragte til Latinerne og Romerne, derom vides Intet, saasnart vi opgive de græske Sagn om Euander fra Arkadien, med hvem et latinsk mythisk Væsen, Carmenta, er sat i Forbindelse som Moder; særlige borgerlige og Stats-Indretninger have de ikke hentet derfra; Enkeltheder, hvori en vis Overensstemmelse viser sig, have deres Udspring af almindelige Oldtidsforhold, saasom Ridderstandens Udvikling af Rytteriet. Grækerne, der gjerne knyttede Alt hvad de forefandt af Betydning hos Fremmede, og da især hos det Folk, for hvilket de selv vare bukkede under i det Ydre, til græsk Oprindelse, saa naturligvis dette anderledes, og bibragte ogsaa Romerne Tro paa deres Opfattelse i enkelte Punkter (de tolv Tavlers Love). Hvor paalideligt Sagnet om meget tidlig Henvendelse til det græske Orakel i Delphi (ved Tarquinius Superbus og Camillus) er, kan

---

[1]) Enkelttallet forekommer kun hos Digterne og i Formularen: *Ille Quiris mortuus est*, hvor der i den virkelige Anvendelse maatte sættes et individuelt Navn istedetfor *ille Quiris.* Afledningen af *Cures* stemmer ikke med Analogien, der fører til *Quirium.*

henstaa uafgjort; vist er det, at de samtidige Grækere i det egentlige Hellas dengang ingen Notits toge af Rom eller havde nogen Kundskab derom.

§ 4.

Romerstaten var i sin Oprindelse en paa Forudsætningen af Slaveriet som lovlig Indretning bygget Kommunestat, ligesom de græske omfattende en enkelt By med dens Agermark, saaledes at der ikke gaves noget adskilt og særlig bestyret Landdistrikt, og saaledes at enhver Borger personlig søgte og udøvede sin Ret i Byen. Udøvelse af politisk Ret gjennem Repræsentation var Oldtiden i det Hele ubekjendt.[1]) Men ligesom allerede hos Grækerne inden det til den samme Stad knyttede Landomraade enkelte Samlinger af Bebyggelser (i Attika Demer, f. Ex. Piræus og Thorikos) fik et vist særligt Sammenhold, saaledes dannede der sig i Romerstaten forholdsmæssig tidlig og i endnu bestemtere Form ved Optagelse eller Erobring eller ved Udsendelse mindre og underordnede Bykommuner, ɔ: Municipier og Kolonier, hvis Beboere ligefuldt vare Borgere i Byen Rom; dog i lang Tid inden saadanne Grændser, at Forudsætningen om personlig Deltagelse i de offentlige Forhandlinger i den egentlige By ikke ophævedes eller altfor meget indskrænkedes. Senere hen blev Opretholdelsen af denne Forudsætning stedse vanskeligere, og dens fuldstændige Omstyrtning ved Forbundskrigen blev derfor i Virkeligheden den gamle Forfatnings Tilintetgjørelse. De for en saadan liden Stat beregnede Indretninger udvidedes efterhaanden, som Omraadet voxede og Folkemængden tiltog baade i Rom selv og dets Bymark og i de udenbys Kommuner med deres Bymarker, medens de tillige i det Indre uddannedes og udjævnedes under stærke Rivninger og Kampe imellem Borgerskabets Bestanddele, stundom af næsten revolutionær

---

[1]) Et vist Tilløb dertil, men uden fast Form og Ligelighed fremtraadte i de græske Landskabsforbindelser med Møder i en enkelt Stad, den samme eller vexlende, især i Achaia og Ætolien. Et Forsøg paa bestemtere Form i denne Retning viser sig hos Italerne under Forbundskrigen i Forsamlingen i Corfinium (Diod. Sic. XXXVII, 2. p. 538 Wess.).

Charakter, men dog uden at Enheden og Sammenhængen afbrødes, saaledes at der ogsaa fandtes Veie og Midler til at beherske det udenom Folket dannede Forbundsrige og Lydrige. I denne Udvikling, der foregik efter praktisk Behov, ikke efter almindelige Theorier og Planer, gjorde Agtelsen for det Nedarvede, for Forfædrenes Skik, *mos majorum*, sig stærkt gjældende, saaledes at ikke let noget Led af den gamle Forfatning aldeles forsvandt, omendog stundom kun en uvæsentlig Form og et Navn beholdtes. Hele Forfatningen omgaves med en vis religiøs Hellighed, der ogsaa lod guddommelig Tilladelse eller Advarsel medvirke ved den enkelte Forhandling *(auspicia)*, dog uden at et Theokrati eller en selvstændig Præstemagt fremkom. Folket viser sig fra Begyndelsen af som væsentligt agerdyrkende med stor Agtelse for Grundbesiddelse og derpaa bygget Erhverv og økonomisk Selvstændighed, ogsaa som Forudsætning og Betingelse for borgerlig Stilling og Indflydelse, medens Haandværks- og Fabrikarbeide samt Handelsdrift og overhovedet personlig Virksomhed for Betaling sattes lavere; man tænke paa *res mancipi* og *nec mancipi*, paa *tribus rusticæ* og den hele Censusindretning. [1]) Det gamle Folk var ædrueligt og sparsommeligt indtil Paaholdenhed, men redeligt (Polyb. XXXII, 12), alvorligt, uden mørk Strenghed. Familiesammenhængen var stærk; Borgeren opdroges under streng Hustugt, og i det offentlige Liv herskede fast Orden

---

[1]) For stærkt udtrykker Dion. H. dette IX, 25: *Οὐδενὶ ἐξῆν Ῥωμαίων κάπηλον οὔτε χειροτέχνην ἔχειν βίον.* Om Forbud var der ikke Tale; men *institores*, *opifices*, *sellularii*, endog *mercatores* vare ringeagtede; jfr. Dion. H. II, 28. En i den nyeste Tid fremsat Opfatning af Rom som en oprindelig Handelsby, Latinernes Havnestad, og om Romerne som et Industri og Søfart drivende Handelsfolk savner al Grund. Roms Beliggenhed var ingenlunde egnet for en Handelsplads, og der er i den ældre Tid ikke Spor af romersk Færden i større Handel og paa Søen i livlig Forbindelse med Udlandet eller af Indretninger sigtende til og betingende slig Virksomhed; den ældste Traktat med Karthaginienserne beviser slet ikke Sligt. Aldrig har, selv i Republikens sidste Tid, storartet Handelsvirksomhed ført til politisk Anseelse og Indflydelse, om end Kapitalmagt forbandt sig med Godsaristokratiet. Skibsrhederi spillede selv i Keisertiden en ganske underordnet Rolle og maatte støttes ved Begunstigelser.

og krævedes Lydighed, dog med al Frihed for den myndige Borgers private Liv. Den Pris, man satte ikke blot paa fribaaren Fødsel, men paa Frihed for ethvert nok saa fjernt Minde om Slaveri, Agtelsen for Grundeiendom, Formue og Frihed for al personlig Afhængighed, i Forbindelse med den faste Familiesammenhæng dannede tilsammen Grundlaget for en aristokratisk Retning af hele Statsformen. [1]) Al politisk og Rets-Forhandling var væsentlig offentlig og mundtlig, men Resultatets Nedlæggelse i skriftlige Aktstykker indførtes meget tidlig.

Romerne selv henførte i deres historiske Betragtning paa en naiv Maade Alt, hvad der i det offentlige Livs Skikkelse og Indretning i den ældre Tid havde uddannet sig efterhaanden ved Forholdenes Magt, tildels var modtaget fra Stater og Indretninger, der vare ældre end den særskilte Romerstat, til positiv og fri Fastsættelse paa en enkelt bestemt Tid af de gamle Høvdinger og Konger, hvis Sagnhistorie for en stor Del bestaar i Beretningen om slige statsordnende Bestemmelser, navnlig til Romulus (politiske og Krigs-Indretninger) og Numa (religiøse). Af de opbevarede Skribenter fremtræder denne Opfattelse med bred, pragmatiserende og schematiserende Udmaling hos Dionysius fra Halikarnas, hos Livius kortere og tildels brudstykkevis. Hvad der henlægges til de senere Konger, Tarquinius Priscus og Servius Tullius, har en mere historisk Charakter og betegner virkelige Ændringer i ældre Indretninger og nye Dannelser, skjøndt ogsaa her vist for Meget er sammentrængt til en enkelt Mands og en enkelt Tids paa engang fremtraadte Skabning.

Romerstatens Styrke, der skabte og befæstede dens Storhed, laa ikke i en bevidst og beregnende politisk Visdom, men fornemmelig i den stærke Sammenslutning og Enhed ligeoverfor løsere Folkeforbindelser, i den aristokratiske Fasthed, der udelukkede pludselige Spring og individuelle Experimenter, men, fri for spartansk Ubøielighed, rolig føiede nye Led til det Gamle, og i en kraftig, af

---

[1]) Spor af Romerstatens aristokratiske Retning i Forholdet til de forbundne og underdanige Folk ville blive anførte i Kap. 7.

Disciplin og levende Nationalfølelse baaren og opretholdt, Hærindretning, Alt understøttet af Stadens heldige Lokalforhold og Italiens gunstige Beliggenhed for Dannelsen af et Herredømme over Middelhavslandene ved successiv Retning af Kræfterne imod de forskjellige Sider, og endelig af Fremtrædelsen i det rette historiske Øieblik, efter Grækernes og Macedoniens forudgangne Udvikling af den republikanske Form i mindre og løsere Skikkelser og af et erobrende Monarchi. Men ogsaa for disse Kræfters og Forholds Magt og Virksomhed var der sat en Grændse, efter hvis Overskridelse først en Tid lang individuel Ærgjerrighed, Vold, Kløgt og Dygtighed kæmpede om at beherske og omdanne Staten, og dernæst under Monarchiet en træt Hvilen i den vundne ydre Magtstilling forbandt sig med en Omdannelse af den hidtil herskende Stat med Lydriget til et kun overfladisk ensartet, svagt og indre Kraftudvikling savnende Legeme.

Kapitel 1.

Romerfolket og Romerriget, *imperium Romanum*, Borgere og Fremmede, *cives* og *peregrini.* [1])

§ 1.

Borgere og Ikke-Borgere, Romerfolk og Undersaatter.

Romerfolket, *populus Romanus Quiritium*, bestaar af de frie Personer, der ifølge Fødsel eller Optagelse paa lovlig Maade høre til og udgjøre det romerske Borgersamfund (*civitas Romana* i objektiv Betydning) og have romersk Borgerret (*civitas Romana* i subjektiv Betydning), ere romerske Borgere, *cives Romani (cives Romanæ)*.

---

[1]) Særlige juridiske Kilder for visse i dette og det følgende Kapitel forekommende Begreber ere Gaius I, 9 sqq., *de condicione hominum*, og Dig. I, 5, *de statu hominum*, der dog væsentlig kun medtage disse Forhold som Forudsætning ved Læren om de Frigivne og deres forskjellige Trin (se Kap. 2 § 19 ff.).

Dette Samfund, der oprindelig var knyttet til Byen Rom (*urbs* i eminent Betydning, *τὸ ἄστυ)* som Midtpunkt og Hjemstavn og dens Mark, [1]) udvidedes ved Undertvingelse og Erobring. De Undertvungne flyttedes i Begyndelsen til Rom selv, som Indbyggerne af Alba Longa under Tullus Hostilius, og af andre Smaabyer under Ancus Marcius (Liv. I, 33; Dion. H. III, 37 og 38), men derefter opstod den Tanke og Skik at lade de Undertvungne, der indlemmedes i Romerfolket, en Tid lang dog kun i underordnet Stilling som Borgere uden Stemmeret, *cives sine suffragio* (se nedenfor § 5), blive i deres oprindelige Bopæle og Byer, som i Tusculum A. 381 (Liv. VI, 26), og derhos at bosætte udsendte romerske Borgere i erobrede Byer og paa erobret Land, for det Meste ved Siden af de gamle Indbyggere, og der opstod saaledes Kommuner udenfor Rom, Municipier og Kolonier, men uden særlig *civitas*, idet Beboerne simpelthen ere *cives Romani* (med eller uden Stemmeret); *civitas* er Statsborgerskab, ikke Kommunalborgerskab. [2]) De, der ikke høre til Romerfolket, ere *peregrini*, Fremmede, og staa oprindelig som Individer og Stater, *populi peregrini*, *nationes exteræ*, ligeberettigede ligeoverfor Romerne og Romerstaten ogsaa naar disse Folk traadte i et bestemt Forbundsforhold til Romerne *(societas*, *socii)*. Men efterhaanden gik for de ældste forbundne Folk, Latiner og Herniker, denne Ligestilling over til en bestemt Afhængighed under det ved stærk Enhed og krigersk Dygtighed overmægtige Rom, en Underkastelse, der definitivt befæstedes ved Latinerkrigen

---

[1]) Dio Cass. LII, 19: *ὥσπερ τινὰ μίαν τὴν ἡμετέραν πόλιν οἰκοῦντες καὶ ταύτην μὲν ὄντως πόλιν, τὰ δὲ δὴ σφέτερα ἀγροὺς καὶ κώμας νομίζοντες εἶναι.* Jfr. om Begrebet *civitas* og *urbs* Cicero *pro Sest.* 42; *de rep.* 1, 26; om *patria* som snart betegnende Romerens Centralhjem, Byen Rom, snart hans særlige Fødeby, Fædrestad, se Cic. *de legg.* II, 2.

[2]) Cicero *in Pis. fr. init.* om Placentia: *nam tum erat civitas.* Ved Optagelsen i romersk Borgerret ved Forbundskrigen havde den tidligere latinske Koloni, som saadan en særskilt Stat (*civitas Latina*), ophørt at være *civitas;* den var et Municipium. Man siger *municeps Tusculanus, coloni Puteolani, civis Romanus* eller blot *civis e municipio Tusculano, ex colonia Puteolis*, men aldrig *civis Tusculanus*, undtagen om den Tid da Tusculum endnu ikke var et Municipium.

A. 340-338, og fra denne Tid tænkes ved *peregrini*, især i det juridiske Sprog, fornemmelig paa de under romersk Høihed staaende, *imperium Romanum* dannende Ikke-Borgere. Den hele Stilling betegnes med Navnet *peregrinitas*, men den omfattede, især efterat Provindser uden nogetsomhelst Forbundsforhold vare komne til, ikke lidet forskjellige Trin og Modifikationer; Udtrykket *exteræ nationes* bruges da, i Modsætning til *socii*, især om Provindsfolkene, ved Siden af den almindelige Betydning af alle ikke romerske Folk.[1]) Først i Keisertiden fremkommer og vedligeholder sig indtil Justinian et iøvrigt lidet betydende eller mærkeligt Mellemled imellem *cives* og *peregrini*, de daværende *Latini* (se § 9).

Anm. I en ældre Sprogbrug, hvorpaa Cicero, *de off.* I, 12, anfører Exempler af de tolv Tavler (*status dies cum hoste; adversus hostem æterna auctoritas*) og som bekræftes af Varro og Festus, skal i samme Betydning som *peregrinus* være brugt *hostis*. Sprogbrugen tilhører vel den Tid, da der endnu i Byen Rom forekom Retsforhold og Retsforhandlinger med Medlemmer af aldeles uafhængige Folk uden Forbund.

§ 2.

Borgersamfundets Udvidelse, Borgerrettens Udbredelse I.

Den Udvidelse af Borgersamfundet, som jævnlig fandt Sted i den ældste Tid ved Optagelse af Municipier og Anlæg af Kolonier (en Udvidelse, der ogsaa viser sig ved Oprettelsen af nye Afdelinger af Folket, *tribus*, se Kap. 2 § 6), standsede i det Hele efter den store latinske Krig, ved hvis Slutning endnu nogle Stæder bleve indtvungne i den strenge Underkastelse som *cives sine suffragio* (se § 5), saa at derefter i flere Aarhundreder kun forekommer en Udvidelse ved Anlægget af et ikke stort Antal Borgerkolonier i de puniske Kriges Tid. Dels

---

[1]) Se f. Ex. Cic. in Verr. act. I, 14: *fore, ut nationes exteræ* (Provindsbeboerne) *legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis tolleretur*, og mange andre Steder.

modsatte nemlig den gamle Stats Tanke sig Borgerskabets Udbredelse udover den Grændse, ved hvilken den personlige Udøvelse af Borgerens politiske Rettigheder i Rom og overhovedet hans Deltagelse i Folkelivet der (ved Retssager, *ludi* o. s. v.) endnu var nogenlunde mulig, dels gav det afhængige Forbunds- og Lydighedsforhold, hvori først Latiner og Herniker vare bragte, en anden Form for Behandlingen af senere Erobringer. Det hele gamle Borgeromraade dannede derfor, naar hine senere Borgerkolonier fraregnes, en ret vel afsluttet Kreds omkring Rom, især øst og syd derfor, paa intet Sted over 15 Mil fra Rom (Formiæ); de allerfleste og tidligst til Stemmeret optagne Municipier (Tusculum, Lanuvium o. s. v.) laa Rom langt nærmere. Til dette snævrere Omraade af det ældre romerske Borgersamfund hentyder Cicero i Talen for Roscius fra Ameria Kap. 16. [1]) Men fra samme Tid af, da Borgersamfundet saaledes afsluttedes, blev den romerske Borgerret, det vil sige Stillingen som Medlem af det herskende Folk imellem adlydende, efterhaanden en anseligere, fordelagtigere og sammenligningsvis misundelsesværdig Stilling, naturligvis dog især og i stigende Grad fra den Tid af, da de ubetinget undertvungne og fra Rom af bestyrede Provindser i alle Retninger ydede romersk Overmod og romersk Begjærlighed Tilfredsstillelse, hvorfor ogsaa Borgerretten nu, især i Tiden efter den anden puniske Krig, gaves enkelte Personer, stundom flere under et og efter en vis Regel, som Ære og Belønning (se nedenfor). Paa samme Tid blev Behandlingen af de italiske Forbundne stundom mindre hensynsfuld end tidligere. Herved og ved de indre Bevægelser i Rom selv fra Gracchertiden af, der ogsaa maatte vække Ønsker og Forhaabninger hos de Forbundne, indtil de tilsidst ligefrem lokkedes først af Consulen M. Fulvius Flaccus, A. 125 (App. *Civ.* I, 21 og 34; Val. Max. IX, 5, 1), og derefter endnu stærkere af Almuetribunen M. Livius Drusus den yngre A. 91, fremkaldtes, efter et isoleret og ikke ret forstaaeligt Forsøg af den latinske Koloni Fregellæ ved Grændsen af Samnium i A. 125,

---

[1]) *Non modo in Umbria et in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis.*

Forbundskrigen, *bellum sociale, bellum Marsicum.* Om dennes hele Udvikling, Gang og Afslutning i det Enkelte have vi høist utilstrækkelige, afrevne og forvirrede Efterretninger hos Appian (i den første Bog af Borgerkrigene), der ved idelig Forvexling af de romerske udenbys Borgere, *cives rustici,* og Forbundsfællerne, ved grove Feil i Tidsangivelser og Personer, ved aldeles ubestemte og løse Angivelser om Love og Foranstaltninger har frembragt megen Forvirring ogsaa hos nyere Forfattere, samt hos Vellejus Paterculus og i Udtogene af Livius; men det endelige Hovedresultat er klart nok, om det end først fremtræder sikret og gjennemført i det Enkelte ved og efter Sullas Død. [1]) Alle daværende italiske Stæder og Stater *(civitates),* det cispadanske Gallien medregnet, i det Ringeste de der liggende latinske Kolonier, optoges med deres daværende Befolkning i den romerske Borgerret paa fuldkommen lige Fod (retlig) med de tidligere Borgere og fordeltes med dem i de allerede bestaaende 35 Tribus, idet de naturligvis derved ophørte at besidde en særegen Borgerret, hvori de kunde optage Fremmede [2]); men dette Resultat fremkom først efterhaanden (Vell. Pat. II, 16: *paulatim recipiendo in civitatem;* ogsaa Appian siger, *Civ.* I, 49, at Borgerret gaves nogle, men i Kap. 53 har han „alle"). Hovedloven, der siden betragtedes som Foranstaltningens Grundlag, var *lex Julia,* A. 90 foreslaaet af Consulen L. Julius Cæsar, efter Cicero *(pro Balbo* 8: *ipsa Julia lege, qua lege civitas est sociis et Latinis data)* og Gellius (IV, 4: *ad id tempus, quo civitas universo Latio lege Julia data est;* Gellius har i det Foregaaende alene talt om Latinerne og nævner derfor kun dem); men til den sluttede sig speciellere Bestemmelser, af hvilke hos Cicero *(pro Arch.* 4) nævnes *lex Plautia Papiria* fra A. 89, foreslaaet af to Almuetribuner, der fastsatte, at

---

[1]) Selv i de nyeste Fremstillinger af den romerske Historie ere Feiltagelser her ikke undgaaede (for ikke at nævne et ubrugbart særligt Skrift om denne Gjenstand af Kiene). Jfr. Ussing: Om Italernes Delagtiggjørelse i den romerske Borgerret ved *bellum sociale* i det danske Videnskabernes Selskabs Skrifter Vte Række, hist. phil. 1ste Bind.

[2]) Se ovenfor Cic. *in Pis.* om Placentia og det her næstefter Følgende.

Udlændinge (Ikke-Italere), der vare optagne som Borgere i italiske Byer, ogsaa som blotte Æresborgere efter græsk Skik, skulde gaa med ind i den romerske Borgerret, naar de paa den Tid, da Loven udkom, havde Bolig i Italien og meldte sig inden 60 Dage hos en Prætor [1]). Ved den første Indrømmelse af Borgerretten til de Forbundne søgte man at indskrænke den store Masse af Nyborgeres Indflydelse ved at henvise dem til 8 særlige Tribus (Vell. Pat. II, 20: *Quum ita civitas Italiæ data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum et multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plusque possent recepti in beneficium quam auctores beneficii)*, uden Tvivl 8 nye, der skulde oprettes ved Siden af de 35 gamle, som ogsaa Appian siger (*Civ.* I, 49 og 53). [2]) Men hermed vare naturligviis de Nyoptagne ikke tilfredse, og i Aaret 88 foreslog derfor Almuetribunen P. Sulpicius, at de nye Borgere skulde fordeles i alle de gamle Tribus (Liv. *Epit.* 77; App. *Civ.* I, 55. 56, jfr. 67). Denne Lov vedtoges vel, men ophævedes strax efter, da Sulla i sit første Consulat tilintetgjorde alle Sulpicius's Foretagender og lod ham selv dræbe (App. smsteds 59). Den gjentoges imidlertid af Cinna A. 87 (App. smsteds 64, jfr. Cic. *Phil.* VIII, 2) og gjennemførtes utvivlsomt, uagtet Appian Intet siger derom og Udtrykket i Udtogene af Livius 80 og 84 ere uklare [3]), og holdt

[1]) Et Exempel paa Benyttelsen af *lex Plautia Papiria* foruden det i Talen *pro Archia* behandlede findes hos Cicero *ad famil.* XIII, 30. En anden særlig Optagelse (maaske i Henhold til Betingelser i *lex Julia*) forekommer i et Brudstykke af Historikeren Sisenna hos Nonius p. 130: *Tamen Tudertibus senatus consulto et populi jussu dat civitatem.* En *lex Calpurnia* fra denne Tid med Bestemmelse om Borgerret nævnes ligeledes af Sisenna hos Nonius p. 107 og p. 484.

[2]) Udtagelsen af 8 af de gamle Tribus til dette særlige Formaal vilde have vakt den største Forbitrelse hos de gamle Borgere i disse Tribus, hvis Betydning aldeles vilde være bleven tilintetgjort; Dannelsen af nye Tribus ved stærk Udvidelse af Borgerretten og Stemmeretten var det fra Fortiden Overleverede; man er kun faldet paa denne Mening, fordi Tallet 35 urigtig tænktes som urørligt.

[3]) *Epit.* 80: *Italicis populis a senatu civitas data est* (der antydes Senatets Tilslutning til Cinnas Forlangende); *Epit.* 84: *Novis civibus suffragium datum est* (nemlig i alle Tribus). Sigonius mente, at der forhen kun var givet dem *civitas sine suffragio*, hvorom der naturligvis slet ikke kunde være Tale efter rigtig Forestilling om denne Art Borgerret.

sig siden, idet Sulla ved sin Restauration A. 82 ff. opgav Modstanden i dette Punkt.[1]) Derimod vilde Sulla ikke indrømme alle Italere, navnlig ikke Samniter og Lukaner, der fra Begyndelsen af havde vist sig mest fjendske, og som til det Sidste dels havde støttet Marius's Parti, dels vel kæmpet for egen Regning, at beholde og udøve Borgerretten (App. *Civ.* I, 53. 87. 93. 94; Liv. *Epit.* 88); naar og hvorledes Sagen for deres Vedkommende ordnedes efter Pontius Telesinus's Nederlag A. 82, berettes ikke; Appian siger kun ved A. 90 (Kap. 53), at de synes siden at være optagne (*δοκοῦσι ὕστερον*). Ligeledes udelukkede Sulla enkelte Stæder i Etrurien, f. Ex. Volaterræ og Arretium, fra Borgerretten, ikke blot stiltiende, men ved en udtrykkelig, hos Cicero i Talen *pro Cæc.* 33 nævnt Lov, der aabenbart, dengang Talen holdtes, betragtedes som bortfalden, men dog kunde fremdrages for at chikanere Cæcina, og i en Tale af Konsulen Lepidus A. 78 hos Sallust (*Hist.* I *orat. Lepidi*) hedder det med Hensyn hertil: *Sociorum et Latii magna vis civitate pro multis et egregiis factis a vobis data per unum prohibentur.* Hos Cicero finde vi fra Verrinerne af hele Italien i ensartet Besiddelse af Borgerretten og Borgerne fordelte i de 35 Tribus (*in Verr.* I, 5; *de lege agr.* II, 7 o. s. v.[2]) At nu hele Italiens Befolkning fra Ariminum og Bononia ned til Tarent og Regium umulig praktisk kunde bruge og udøve den politiske Borgerret efter den oprindelige Mening eller som det gamle Borgerskab, men at i Folkemøderne,

---

[1]) Liv. *Epit.* 86 (Aar 82): *Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis velut erepturus civitatem et suffragii jus nuper datum, fœdus percussit.* Der er altid Tale om den ligelige Stemmeret ved Fordelingen i samtlige Tribus. Til de herom førte Forhandlinger hentyder vel Cic. *Phil.* XII, 11 (*de suffragiis populi*).

[2]) Cicero siger i det ovenfor benyttede Sted *pro Balbo* 8, at der i Heraklea og Neapolis var et Parti, som hellere vilde beholde Byernes hidtidige Forbundsstilling end modtage den romerske Borgerret. Man kan meget vel forstaa, at just Grækerne i Syditalien tildels ugjerne ombyttede deres gamle Nationalitet med en anden Retsstilling. Det berettes som et mærkeligt Tilfælde, at en Mand, der i sin Barndom var bleven ført foran Triumphvognen mellem fangne italiske *socii*, Ventidius Bassus, siden A. 43 opnaaede Konsulatet, omend kun som *suffectus* i ganske kort Tid.

contiones, og Folkeforsamlingerne Hovedstadsbefolkningen og Hovedstadspøbelen, mod hvilken allerede fra Graccherne af *cives rustici* fra de da nærliggende Municipier og Kolonier kun med Vanskelighed veiede op, maatte faa en betænkelig Overvægt, er ligesaa klart, som at den hele italiske Befolkning ikke kunde delagtiggjøres i de Fordele og Behageligheder, som Hovedstadsbefolkningen og det mindre Borgerskab havde nydt og nød paa Forbundnes og Provindsers Bekostning (Kornuddeling, Skuespil o. s. v.); men ligesaa lidet passede den hele Forvaltnings Indretning (det personlige Møde ved Folketællingen og den statistiske Revision af Borgerskabet for to Censorer i Rom, den private Retspleies og Kriminaldomstolenes Anordning o. s. v.) til de nye Forhold, medens heller ikke Forbundsstaternes relativ selvstændige og indbyrdes forskjellige Ordning og Bestyrelse af deres Anliggender kunde forsvinde og gaa over til den blotte Municipalform uden at lade fremtræde følelige Savn og Trang til Fællesstyrelse og Mellemled. Hele den gamle Romerstat var løsnet i sin Grundvold, og en virkelig Interesse for den hidtilværende Forfatning og dens Vedligeholdelse kunde umulig gjennemtrænge det Folk, der nu skulde bære den; det politiske Liv i Hovedstaden og Bevægelserne der, som for en stor Del udgik fra det gamle Hovedstadsaristokrati med ganske enkelte Elementer af det nye Borgerskab, berørte de fjernere italiske Stæder og Distrikter lidet eller bragte dem kun Skade og Besvær.

Imellem Forbundskrigen og Monarchiet forekommer kun Bortskjænkelsen af Borgerretten som Belønning til enkelte Provindsbeboere, navnlig i Spanien ved Pompejus (se nedenfor § 7).

§ 3.

Borgerrettens Udbredelse, II.

Ved Monarchiets Oprettelse tabte Borgerretten for Besidderen al den Betydning, der laa i Andel i Folkemagten, og en ikke ringe Del af den Betryggelse for den individuelle Frihed, den havde indeholdt; men den vedblev at være Betingelsen for enhver Deltagelse i den politiske og militære Embeds-

bane med dens Ære og Fordele, og den gav dog fremdeles endnu Medlemmerne af Monarchiets Hovedfolk baade en tryggere Stilling end Ikke-Borgeren havde og materielle Fordele. Den vedblev at eftertragtes, og at uddeles af dem, der nu istedenfor Folket selv havde Magten dertil, medens samtidig Soldaterforsørgelsen medførte Anlæggelsen af Kolonier af ældre Borgere paa nye Steder rundt om i Provindserne, med hvilken Anlæggelse ofte forbandt sig Optagelsen af en Del *peregrini*, der havde tjent udenfor Legionerne, i Borgerretten; man skred hen imod en fuldstændig Udjævning og Forsvinden af Forskjellen mellem *cives* og *peregrini*, ved hvilken Bevægelse kun de større Skridt have nogen Betydning.

Julius Cæsar gav allerede A. 49 (efter Dio Cass. XLI, 36, jfr. XLVIII, 12; Cic. *Phil.* XII, 4: *communicata re publica)* det transpadanske Gallien Borgerret, hvorved, idet Provindsbestyrelsen af dette Distrikt først senere ophævedes, første Gang for en kort Tid opstod en Provinds beboet af romerske Borgere *(Gallia togata).* [1]) I samme Aar 49 fik Indbyggerne af Gades i Spanien Borgerretten af Cæsar (Dio Cass. XLI, 24), andre spanske Byer A. 45 efter Slaget ved Munda (smsteds XLIII, 39). [2]) Ved Siden heraf gav han i Hoved-

---

[1]) Ytringerne hos Cælius (Cic. *ad fam.* VIII, 1) om *comitia Transpadanorum* og hos Cicero *(de off.* III, 22) om *causa Transpadanorum* angaa ikke Forhandlinger om Transpadanernes Borgerret, hvorom der da Cælius skrev næppe var Tale, men om deres indre Forhold som paa engang frie latinske Stæder og paa den anden Side staaende under en Statholder. At den af Cæsar flere Aar før Borgerkrigens Udbrud, ifølge en *lex Vatinia* af A. 59 i Comum *(Novum Comum)* anlagte Koloni var en latinsk, ligesom dengang de øvrige transpadanske Stæder, angives rigtigt og bestemt af Appian *(Civ.* II, 26), hvis Vidnesbyrd afgjort bekræftes ved en Ytring af Cicero *(ad Att.* V, 11); Svetons *(Jul.* 28) og Plutarchs *(Cæs.* 29) Beretning, at den var en Borgerkoloni, beror paa en Misforstaaelse, fremkaldt ved den faa Aar efter paafulgte Overgang ogsaa af denne Koloni til Borgerretten.

[2]) Ved Ordene *ἀποικίας τῶν Ῥωμαίων νομίζεσθαι* betegnes *Latinitas*; Foranstaltningen var nærmest analog med Pompejus Strabos Lov om de transpadanske Stæder. Til de nye Borgere fra Spanien hørte uden Tvivl Almuetribunen Decidius Saxa *ex ultima Celtiberia* hos Cicero (*Phil.* XI, 5; jfr. XIII, 13).

staden selv Fremmede af visse Klasser (*professores liberalium artium* og Læger) Borgerret (Svet. *Jul.* 42) og derhos enkelte andre efter Gunst (Cic. *ad fam.* XIII, 36), hvilket sidste fortsattes i temmelig Udstrækning efter hans Død i Henhold til hans efterladte haandskriftlige Optegnelser, *commentarii* (Cic. *Phil.* I, 10, hvor der vel er en Overdrivelse i Ordene *nationibus et provinciis*). Efter Svetons Vidnesbyrd (*Jul.* 42) skal Cæsar derhos have anbragt 80,000 ældre Borgere, afskedigede Soldater, i Kolonier udenfor Italien, *in transmarinis coloniis*, mest øst for det adriatiske Hav (Dyrrachium, Korinth, Philippi o. s. v.) Paa Sicilien gjorde August (Dio Cass. LIV, 7; jfr. Plin. *Hist. n.* III, 89) Syrakus og flere andre Stæder til romerske Kolonier.[1] Ogsaa i Gallien fik flere Byer af ham romersk Borgerret (Dio Cass. LIV, 25 ved A. 14 f. C.)[2], i Afrika nogle, saasom Utika (Dio Cass. XLIX, 16), Tingis (smsteds XLVIII, 45; se i Almindelighed Svet. *Aug.* 47), dog skal han ved sin Død have fraraadet at være ødsel med Borgerretten og opfordret til at holde stærkt paa Forskjellen mellem Borgere og Ikke-Borgere (Dio Cass. LVI, 33; jfr. Svet. *Aug.* 40: *civitatem Romanam parcissime dedit*, hvor der er Tale om individuelle Optagelser). De følgende Keisere, især efter Tiber, fortsatte, ved Siden af Kolonianlæggene, Bortskjænkelsen af Borgerret baade til Kommuner og enkelte Personer, især til rige og ansete Provindsbeboere (jfr. det Raad, Dio Cass. LII, 19 lader Mæ-

---

[1]) Diodorus Sic. (XIII, 35) overdriver uden Tvivl Sagen ved at lade alle Sikelioterne, hvorved han dog næppe mener alle Sikuler, blive romerske Borgere. Et Forsøg af M. Antonius efter Cæsars Død paa at give (sælge) Sicilien Borgerret, i Henhold til en foregiven Bestemmelse af Cæsar (Cic. *ad Att.* XIV, 12), blev uden Virkning.

[2]) Uden Tvivl gaves ogsaa her Borgerretten i mange eller de fleste Tilfælde under Form af Kolonianlæg, idet et vist Antal Veteraner anbragtes i de Byer, der optoges; derfor er f. Ex. *Lugdunum* Koloni (Sen. *Ep.* 91). Ved at give Borgerretten til enkelte Personer toges i Gallien (— om andre Provindser mangle vi i denne Henseende Efterretning —) aabenbart ogsaa Hensyn til at vinde indflydelsesrige Mænd af Høvdingslægter for Rom; se Tac. *Ann.* III, 40 om Julius Florus og Julius Sacrovir, *Hist.* IV, 13 om Julius Paulus og Julius Civilis, samt Dio Cass. LXIII, 22 om Faderen til Julius Vindex. Navnet Julus viser hen til Julius Cæsar og August.

cenas give August), skjøndt de stundom lunefuldt hævdede Borgernes Fortrin og Romernationalitet (se f. Ex. Svet. *Claud.* 25; Dio Cass. LX, 17). Claudius, af hvis hos Tacitus nævnte Tale i Senatet om de galliske Borgeres Ret (mindre rigtig betegnet: *de civitate Gallis danda,* se nedenfor) et stort Stykke er opbevaret i en bekjendt Indskrift (Grut. *corp. insc.* p. 502), solgte og lod Messalina og sine Frigivne sælge Borgerretten for Penge (Dio Cass. LX, 17; Sen. *lud. de m. Claud.* 9; jfr. 3) [1]); Galba gav en stor Del af Gallien Borgerret som Løn for Bistand (Tac. *Hist.* I, 8: *Galliæ obligatæ recenti dono Romanæ civitatis).* Mere og mere blev Provindsernes, først de vestliges, Befolkning en broget Blanding af Borgere og Ikke-Borgere under samme Despoti, indtil Caracalla, A. 211—217, af fiskalske Hensyn gav alle Romerrigets daværende frie Beboere romersk Borgerret, saaledes at efter hans Tid Klassen *peregrini* kun bestod af de efterhaanden paany ved Frigivelse fra Trældom i den mindre fuldstændige Form fremkommende *Latini Juniani* (Dio Cass. LXXVII, 9; Dig. I, 5, 17). [2]) Det viser sig imidlertid, navnlig i Forhandlinger og Bestemmelser om Adgang til Senatorværdighed og Magistraturen (se Kap. 2 § 10) og i Vedtægten med Hensyn til Prætorianernes Rekrutering (se Kap. 10 § 17), at i denne første Keisertid Borgerbefolkningen i Provindserne ikke i den offentlige Mening ansaaes for at staa ganske lige med det gamle italiske Borgerskab. Denne

---

[1]) En nylig i det sydlige Tyrol funden Indskrift (Bruns *font. iur. Rom.* ed. 3, p. 172) indeholder et Dekret af Keiser Claudius, der bekræfter den Borgerret, som Beboerne af nogle Distrikter havde faaet et Slags Hævd paa ved Tilslutning til det romerske Municipium Trident, og viser saaledes de usikre Forhold, der paa enkelte Steder dannede sig.

[2]) Dio: *Οὗ ἕνεκα* (der har været Tale om visse Arveafgifter) *καὶ Ῥωμαίους πάντας τοὺς ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, ἀπέδειξεν.* Ulpian. i Dig.: *In orbe Romano qui sunt, ex constitutione imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt.* Aurelius Victor (*Cæs.* 16) henfører Foranstaltninger urigtig til M. Antoninus Philosophus: *Data cunctis promiscue eivitas Romana,* Justinian (*Nov.* 78, 5) til Antoninus Pius, Joannes Chrystostomus (*ad acta Apost.* 25) til Hadrian.

Forskjel forsvandt imidlertid efterhaanden, først for Galliens og Spaniens Vedkommende, derefter for Grækenlands og Afrikas, senest og aldrig ganske for de orientalske Provindser.[1]) Den særlige Kulturtilstand og Evnen og Tilbøieligheden til at assimilere sig med romersk Sprog og Væsen gjorde sig her gjældende.

§ 4.

Borgerrettens Væsen.[2])

Navnet romersk Borgerret betegner simpelthen Stillingen som Medlem af et bestemt politisk Samfund med Beføielse til at udøve de Rettigheder, der efter dette Samfunds Indretning og Love tilkomme de enkelte Borgere, om end med Forskjel efter Stand og Vilkaar, og med Forpligtelse til at bære de tilsvarende Byrder, samt med Deltagelse i en lovordnet Retsforbindelse i private Anliggender med de øvrige Borgere, hvorfra Borgere af andre Folk vare udelukkede og adskilte strengere end i vort europæiske System af folkeretlig forbundne Stater. Borgerrettens offentlige Side viser sig paa den almindeligste og mest omfattende Maade i den aktive Optræden som stemmeberettiget Samfundsmedlem, ved *suf-*

---

[1]) Af Gallien fremtræder atter først *Gallia Narbonensis* og enkelte Kolonier (*Vienna, Lugudunum*) som fuldt anerkjendte (Senatorer fra *Gallia Narbonensis* før Claudius, Tac. *Ann.* XI, 24, Valerius Asiaticus fra Vienna under Tiberius og Caligula o. s. v.). Endel Notitser om fødte Provindsialere i offentlige Stillinger i de to første Aarhundreder ere samlede hos Friedländer Sittengesch. Roms I S. 215 fl. 4de Udg. Et ret interessant Exempel paa Familieforhold og Forbindelser imellem optagne Borgeres Efterkommere og *peregrini* i den tidligere Keisertid have vi i Efterretningerne om den af Pompejus Magnus i romersk Borgerret optagne græske Historiker Theophanes fra Lesbos's Slægt hos Strabo XIII, p. 617—618 *Cas.* og Tac. *Ann.* VI, 18.

[2]) I Stedet for *civis Romanus* og *civitas Romana* siges fra romersk Standpunkt, især fra den Tid, da Borgerretten blev en fortrinlig Stilling i Riget, oftest blot *civis* og især blot *civitas*, f. Ex. *civitatem dare, accipere, amittere.* Det enkelte Gange forekommende Udtryk *jus civitatis* (Cic. *pro Cæc.* 34, Vell. Pat. II, 15; thi II, 118 er forskrevet) betegner ikke Borgerretten i det Hele som personlig Stilling, men en af Borgerstillingen følgende Ret, et deri liggende Krav (jvfr. *jus ingenuitatis* hos Cicero).

fragium, Stemmeret, hvormed er forbundet Adgangen til offentlige Myndighedsstillinger, for saa vidt Borgeren besidder de ved Lov og Vedtægt for disse Stillinger krævede særlige Betingelser.[1] I privatretlig Henseende viser Adskillelsen fra andre Folk sig deri, at det efter oprindelig Ret kun er imellem de romerske Borgere (og Borgerinder) indbyrdes, at der bestaar *connubium* og *commercium*. (Se i Almindelighed Gaius I, 56 ff., Ulp. fr. V, 4 og om *commercium* XIX, 4.) *Connubium* betegner Qvalifikationen til at indgaa et efter romersk Ret fuldgyldigt Ægteskab, *iustæ nuptiæ*, med de deraf følgende Retsforhold imellem Ægtefællerne og Forældrene og Børnene, derimellem Fædre- og Husbondsmyndigheden, samt Arveret i Almindelighed, saaledes som disse til enhver Tid ere bestemte ved romerske Love og Sædvaneret. Men ligesom der ikke til alle Tider gjaldt ubetinget *connubium* for alle romerske Borgere (se i Kap. 2 ved Patricier og Plebeier, og ved Frigivne), saaledes er et uden *connubium* indgaaet Ægteskab ikke sædelig forbudt, men kun retlig ugyldigt, saa at efter den antike Ret Barnet følger Moderens folkelige Stilling (*partus sequitur matrem* eller *ventrem*, Gaius I, 80, Ulp. *fragm.* V, 8 og 9), hvilken almindelige Regel dog ved en *lex Mensia* af ubekjendt Datum (Gaius I, 78. Ulp. V, 8) indskrænkedes saaledes, at ogsaa en Borgerindes Barn med en *peregrinus* blev *peregrinus*.[2] *Commercium* betegner i Almindelighed Beføielsen til Stiftelsen af gjensidige Rettigheder og Retsforpligtelser, og altsaa som *commercium ex iure Quiritium, commercium inter cives Romanos* Beføielsen til at erhverve og øve Rettigheder, navnlig Eiendomsret (især over faste Eiendomme og visse rørlige Ting, *res mancipi*) og at stifte Kontrakter efter streng romersk Ret med de dertil knyttede juridiske Følger (*dominus ex jure Quiritium, mancipatio, nexum, usucapio*), hvortil ogsaa hører Arv (og Ret til at

---

[1]) En særskilt *jus honorum* nævne de Gamle ikke; hvad der i enkelte nyere Bøger kaldes *jus militiæ*, *jus census* o. s. v., er naturligvis kun borgerlig Pligtopfyldelse, Borgernes Indordning i Statsorganisationen.

[2]) Naar endog i den nyeste Tid kyndige Forfattere mene, at Livius XLIII, 3 antyder, at Børn af en romersk Fader og en fremmed Moder betragtedes som Slave, beror dette paa forkert Læsemaade og Fortolkning; se mine *Emendat. Liv.* p. 665 (551).

indsætte eller indsættes som Arving *(testamentifactio* i aktiv og passiv Betydning).[1] Ikke engang til at optræde med privat Søgsmaal *(lege agere)* var efter den ældste Ret den Fremmede, der savnede *commercium*, beføiet. Men der er herved vel at mærke, først, at denne Begrændsning og Udelukkelse imellem Borgere og Fremmede, der finder sin nærmere Fremstilling i den romerske Privatret, var fuldkommen gjensidig, saa at, naar f. Ex. en Volsker ikke havde *connubium* med Romerne eller *commercium jure Romano*, saa havde ligesaa lidt en Romer *connubium* eller *commercium* hos Volskerne eller andre fremmede Folk, medmindre tilfældigvis et enkelt Folk var mindre strengt i Begrændsningen af sit Borgersamfund, og dernæst at Manglen af *commercium* ikke i mindste Maade udelukkede Handel og Samkvem og Omsætning af Varer, der skete under god Tro og faktisk Retshævdelse paa hvert Sted og Beskyttelse af særlige, hos de enkelte Folk til Haandhævelse af den folkeretlige Forbindelse og det naturlige Samkvem dannede Indretninger, hos Romerne navnlig Fremmedprætorens, *prætoris inter peregrinos*, Retspleie og Edikt med den derved indførte Antagelse *(fictio)* af en Fremmed som romersk Borger i visse Tilfælde.[2] (Om de Lempelser og Indrømmelser med Hensyn til *connubium* og *commercium*, der i den ældste og senere Ret skete til Gunst for enkelte Folk eller Klasser af Fremmede, vil blive talt paa sit Sted.) Den romerske Borgerret indeholder i sin juridiske og oprindelige Charakter Intet, der kan betegnes som Forret eller fortrinlig Stilling fremfor den Ret, der tilkommer Borgere af andre Folk, naturligvis i deres Stater; men ganske anderledes bliver Forholdet, efterat Romerne have underlagt sig et adlydende Rige af Ikke-Borgere. Borgerretten betegner fra den Tid af Delagtighed

---

[1]) Den Indskrænkning for *commercium* og Rettigheders Stiftelse, der beror ikke paa Retssubjekterne, men paa Retsobjekterne, hører ikke herhid.

[2]) Gaius IV, 37: *Item civitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo justum sit eam actionem etiam ad peregrinum extendi, velut si furti agat peregrinus.*

i alle de Goder, som det herskende Folk skaffer sine enkelte Medlemmer. Den romerske Borger deltager i Beslutningen om Krig og Fred og om Love, f. Ex. om Handelsomsætning, der kunne øve stor Indflydelse ogsaa paa de underordnede Folks Velfærd, men ved hvilke væsentlig kun tages Hensyn til det herskende Folks Interesser; dette Folk kan, navnlig ved Freds- og Forbundsslutninger og Ordning af Provindser, forandre og ophæve Indretninger hos de fremmede Folk, der ikke behage det. Den romerske Borger nyder, og det ikke blot i Hjemmet, men ogsaa, naar han færdes andensteds i Riget, den Beskyttelse for sin personlige Frihed og Ret mod Krænkelser, som de romerske Love yde ham ligeoverfor de romerske Øvrighedspersoner, om end her stundom mindre øieblikkelig og kraftig, og som Romerfolkets Anseelse yder ham ligeoverfor Fremmede, (*civis Romanus sum*, Cic. *in Verr.* V, 62. 65. Om Indskrænkning af Øvrighedernes Straffemyndighed over Romerne, *virgæ remotæ*, s. Kap. 5). Han har Adgang til Indflydelse og Ære i Fred og i Krig og til mange Slags materiel Fordel, den menige Krigsmand ved Bytte, Feltherren og Statholderen ved Gaver og Udpresninger, Kapitalisten og Handelsmanden ved at drive Pengeomsætninger og den store Produkthandel i hele Riget, i hvilket han færdes uden Indskrænkning og Hindring og overalt finder Retssikkerhed og Beskyttelse hos de romerske Statholdere, og ved den udelukkende Adgang til Deltagelse i de romerske Statsforpagtninger. Ikke blot den romerske Statsforvaltnings almindelige Fornødenheder bestrides i den senere Tid ved Indtægter fra Provindserne, medens Skat paa Borgerne ikke udskreves fra A. 167 f. C. indtil Cæsar, men Hovedstadens lavere Befolkning forlystedes og underholdtes for en Del paa de Underdaniges Bekostning. Hvilken Mængde af romerske Borgere der i Republikens sidste Aarhundrede søgte og fandt Erhverv rundt om i Provindserne, derom haves Vidnesbyrd, foruden de talrige adspredte i Ciceros Breve og Taler, hos Diodorus Sic. og i Fortællingerne om de i Asien paa Mithridats Bud ved Udbruddet af den første mithridatiske Krig dræbte Romere (App. *Mithrid.* 22 og 23; Cic. *de imp. Pomp.* 3; Liv. *Epit.* 78), skjøndt der maaske ved det store her angivne og sandsynlig-

vis overdrevne Tal kan være medregnet adskillige *Itali*, der ogsaa færdedes i Provindserne som de næst begunstigede (App. *Mithrid.* 28; Sall. *Jug.* 47). Jo mere i Keisertiden Borgerretten blev almindelig, og jo mere Alle levede under et fælles Tryk, desto mere aftog Betydningen.

Anm. Udtrykket *jus Quiritium*, der hos de ældre Forfattere (Cicero) i Almindelighed betyder den imellem Romerne gjældende Ret, bruges hos Sølvalderens og de senere Skribenter, hvor der tales om Datidens *Latini (Juniani)*, om de Beføielser, ved hvilke den romerske Borger adskiltes fra denne Mellemklasse imellem Borgere og Fremmede, altsaa om Borgerretten i Modsætning til denne Klasses Stilling og som Gjenstand for Meddelelse til dem (Ulp. III: *Latini jus Quiritium consequuntur his modis* etc., Svet. *Claud.* 19, Plinius den Yngre ofte i den 10de Bog af Brevene, f. Ex. 4, 6 o. s. v.).

§ 5.

Ufuldstændig Borgerret, *civitas sine suffragio.*

I den ældste og ældre Tid forekom ved Siden af den fulde og virkelige Borgerret[1]) en særlig, indskrænket Borgerret, *civitas sine suffragio*, hvis Betydning var de senere Romere og de opbevarede Skribenter uforstaaelig, og som Skribenterne derfor heller ikke have erkjendt efter det virkelige Omfang af dens store, men til en vis Tidsalder indskrænkede og i det Hele forbigaaende Anvendelse. *Civitas sine suffragio* var nemlig den Tilstand, hvori overvundne Folk, saalænge den afhængige Forbundsstilling ikke var uddannet, eller naar man ikke kunde eller vilde lade dem bestaa selv med denne Grad af Frihed, foreløbig bragtes, idet de berøvedes al Selvstændighed og Séregenhed, bleve

---

[1]) Den i philologiske og juridiske Bøger forekommende Benævnelse *civis optimo jure* som Betegnelse af en egen Klasse bruges ikke hos de Gamle og var unødvendig, da man i Litteraturens Tid kun tænkte paa den ene og almindelige Civitet. Selv i den ældste Tid var en særlig Benævnelse kun nødvendig for Undtagelsesstillingen. For Resten er *optimo jure civem esse* det korrekte Udtryk for fuld og ubetinget Besiddelse af Borgerretten i Almindelighed, ligesom hos Cicero ved Ordene: *Sit pro prætore eo jure quo qui optimo Phil.* V, 16 ikke betegnes en egen Klasse af Prætorer.

tvungne til at leve efter romersk Lov og Ret og bære alle borgerlige Byrder, men uden Deltagelse i Borgernes politiske Rettigheder, en Tilstand, der for Befolkninger med republikansk Frihedssind og tildels hængende med deres Sympathi ved andre større Folkeforbindelser i Begyndelsen maatte være haard og trykkende, men i hvilken de efterhaanden ved Vane og Samliv forsonede sig med den Tanke at være Romere, saa at de efter et længere eller kortere Tidsrum kunde optages og bleve optagne til Nydelsen af fuld Borgerret, fik *suffragium* og dermed al anden politisk Ret. Igjennem denne Mellemtilstand ere uden Tvivl den langt overveiende Del af alle før Forbundskrigen i Borgerskabet optagne Kommuner gaaede. (I den allerældste Tid, da de Optagne tillige flyttedes til Rom, er Sammenhængen og Adskillelsen imellem nyoptagne *cives sine suffragio* og den endnu ikke til fuld politisk Virksomhed konstituerede *plebs*, som vistnok for en stor Del dannedes af disse Borgere, umulig at angive.) Optagelsen af *cives sine suffragio* ophørte, som overhovedet, efter hvad allerede ovenfor er sagt, Optagelsen af hele Kommuner i Borgerskabet, ved den latinske Krigs Tid, og de Kommuner, der dengang endnu havde eller da fik denne Art af Borgerret, gik efterhaanden over i den almindelige Borgerret, saa at det sidste bestemte Spor af *civitas sine suffragio* for os forsvinder A. 188 f. C. (se strax nedenfor), med Undtagelse af den som censorisk Straf anvendte Suspension af Stemmeretten (se Kap. 5 ved Censorerne). I vore Kilder findes som sagt kun ufuldstændige og forvirrede Notitser om denne hele Gjenstand. Gaaende ud fra den i den senere Tid gyldige Forestilling, at romersk Borgerret er et Gode og Opnaaelsen deraf en Ære, prise Skribenterne Romernes Mildhed og Liberalitet i at meddele Borgerretten til de Overvundne, som Cicero i Talen *pro Balbo* 13[1]) og

---

[1]) *Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere; cujus auctoritate et exemplo numquam est intermissa a majoribus nostris largitio et communicatio civitatis; itaque et ex Latio multi, ut Tusculani, ut Lanuvini, et ex ceteris regionibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ, ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum.*

Dionysius (II, 17, hvor han i denne Henseende hæver Romerne høit over Grækerne, medens han III, 11, lader dem have lært denne Liberalitet af Grækerne). De glemme paa en Gang de Overvundnes Frihedsfølelse og Vedhængen ved deres gamle Tilstand og Forbindelser (— man erindre blot den Modstræben, der endnu ved Forbundskrigen viste sig hos en Del af de allerede i lang Tid tæmmede Neapolitanere imod at indtræde i det verdensbeherskende romerske Folk, og Beretningen hos Liv. XXIII, 20 om de Prænestinere, der A. 216 ikke vilde modtage romersk Borgerret som Belønning —) og tænke ikke paa deres Upaalidelighed som aktive Deltagere i det romerske Statsliv. Livius gjør sig stundom, navnlig i Beretningen om Afslutningen af den store latinske Krig, ligesom Dio Cassius (*fragm.* 35, 10 Bekk.), Umage for at forklare, hvad der dog havde bevæget Romerne til denne ædelmodige Behandling for det Meste just af dem, der havde gjort den mest haardnakkede Modstand, saasom Indbyggerne af Pedum (VIII, 13 og 14), Privernaterne (VIII, 21 ved A. 329, efterat han VIII, 1 ved A. 341 har fortalt, at Byen dengang mistede to Trediedele af sit Agerland og fik en stærk romersk Besætning, naturligvis Kolonister paa det fratagne Land) [1]), og imellem de undertvungne Herniker Anagninerne (IX, 43); ikke overalt kunde man hjælpe sig med saadanne naive og rørende Fortællinger om Afvæbningen af den romerske Vrede som ved Tusculum (Liv. VI, 26; Dionys. H. XIV, 6 Kiessl.; Dio Cass. *fragm.* 28 Bekk.); paa andre Steder undrer han sig over den Gjenstridighed, hvormed Velgjerningen afvises, eller den Utaknemmelighed, der lønner den med Frafald, f. Ex. ved Velitræ (VIII, 14). Og dog fandt han i sine Kilder, skjøndt hans nærmeste Forgængere sandsynligvis selv vare paa Vildspor i denne Sag, antydet eller angivet, hvilken haard og ydmygende Skjæbne denne saakaldte Velgjerning medførte i Modsætning til andre Overvundne, som man lod beholde deres egen

---

[1]) Dio Cass. *fragm.* 35, 11 Bekk. siger, efter at have fortalt Privernaternes kjække Optræden i det romerske Senat: *οὐχ ὅπως τὰς σπονδὰς πολὺ βελτίους σφίσι παρὰ τοὺς ἄλλους ἔδοσαν* . . . Der skulde følge *ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας μετέδοσαν* eller lignende Ord, med samme forkerte Opfattelse som hos Livius.

Forfatning, om end under Afhængighed, og deres gamle folkelige Forbindelser (VIII, 14 om Antiaterne og især IX, 43 om Hernikerne, samt VIII, 37 Forhandlingerne i Rom om Tusculanernes Skjæbne) [1]), og han lader Æqverne med klare Ord udtale, hvad der var de Overvundnes naturlige Følelse ligeoverfor den paatvungne Stilling. [2]) At Grunden til Misstemningen var, at den *civitas*, der gaves, var *sine suffragio*, faldt Livius ikke ind; thi selv hvor han udtrykkelig tilføier dette *sine suffragio*, (hvilket han om Hernikerne havde gjort lidt ovenfor Kap. 43), tænker han ligefuldt paa en Velgjerning, hvis Anledning maa forklares som ved Fundanerne og Formianerne (VIII, 14). [3]) At han et Par Steder tilføier dette høist væsentlige *sine suffragio* (foruden ved de nævnte Byer ogsaa ved Capua, Cumæ og Suessula VIII, 14 og ved Acerræ VIII, 17), sker kun ved et for os til Sagens Forstaaelse heldigt Tilfælde; thi at det ogsaa andre Steder skulde være tilføiet, fremgaar soleklart af Beretningen om den volskiske By Arpinum, Marius's og Ciceros Fødeby, der A. 303 simpelthen siges at faa *civitas*

---

[1]) VIII, 14: *naves inde longæ abactæ interdictumque mari Antiati populo est et civitas data.* IX, 43: *Hernicorum tribus populis, Aletrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quam civitatem, suæ leges redditæ, connubiumque inter ipsos, quod aliquamdiu soli Hernicorum habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data; concilia connubiaque adempta et magistratibus præterquam sacrorum curatione interdictum.* Den samme Tanke, at de, der ikke bleve *cives Romani*, beholdt deres gamle Forfatning og Forbindelser, medens de, der gjordes til *cives*, løsreves fra alt det Hjemlige, skulde have været, udtrykt VIII, 14, men ved en af de Forvexlinger, der ikke ere sjeldne hos Livius, overføres Løsrivelsen og Opløsningen paa dem, der vedbleve at være relativ frie: *Ceteris Latinis populis connubia commerciaque et concilia inter se ademerunt.* Det var dem, der bleve gjorte til Romere, der mistede deres *commercium* og *connubium* med de gamle Stammefæller.

[2]) IX, 45: *Tentationem aiebant esse, ut, terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur, quod quanto opere optandum foret, Hernicos docuisse, quum, quibus licuerit, suas leges Romanae civitati præoptaverint; quibus legendi, quod mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore.*

[3]) *Fundanis et Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data.*

(X, 1), men efter Livius's eget Vidnesbyrd (XXXVIII, 36) først A. 188 opnaaede Stemmeret.[1]) Der er ikke mindste Tvivl om, at dette *sine suffragio* burde være tilføiet baade ved Tusculum (VI, 26) og ved de i VIII, 14 ved Slutningen af Latinerkrigen foruden Fundi og Formiæ nævnte Byer, og ved Privernum (VIII, 21) og ved Æqverne (IX, 45), og virkelig have vi for en Del af disse Byer et udtrykkeligt Vidnesbyrd om, at deres Borgerret først var uden Stemmeret; thi Festus giver under Ordet *municipium* først en Definition af dette Ord, der ligefrem angaar og paa det Tydeligste udtrykker Begrebet *civitas sine suffragio*, medens han selv ikke bruger Navnet *cives* om denne Tilstand[2]), og derpaa anfører han ved Siden af Fundanere, Formianere og Acerranere, ved hvilke Livius alene tilføier *sine suffragio*, fremdeles Lanuvinerne og Tusculanerne, og siger saa om dem alle: *qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt*, det er: fik *suffragium*. Borgerret uden Stemmeret var den i hin Tidsalder vedtagne strengeste Underkastelsesform. Derfor forbindes ofte Optagelsen i *civitas sine suffragio* med Fratagelsen af en Del af vedkommende Bys Distrikt og Bosættelse af ægte og gamle romerske Borgere paa dette Land som Kolonister og Paapassere, saasom ved Antium (Liv. VIII, 14; IX, 20 kaldes Antium Koloni, men Indbyggerne *socii*), og ligesom det udtrykkelig ved Anagninerne udhæves (IX, 43), at de, idet de bleve *cives sine suffragio*, mistede en selvstændig Magistratur *(interdictum magistratibus)*, saaledes berettes det ogsaa andensteds, at slige optagne Byers indre Ordning og Forvaltning fastsattes fra Rom ved udnævnte Kommissærer (Liv. IX, 20 om Capua og Antium), efter Livius's Fremstilling, af Velvillie efter Ansøgning. Antiaterne klagede over, at de vare *sine magistratibus*, hvilke naturligvis

---

[1]) Paa det første Sted nævnes foruden Arpinates ogsaa Trebulani, om hvis Optagelse til Stemmeret ligesaa lidt noget berettes, som om mange vigtigere Stæders.

[2]) *Id genus hominum, qui quum Romam venissent neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus præterquam de suffragio ferendo aut magistratu capiendo*, det er delagtige i alle borgerlige Pligter og Byrder uden aktiv politisk Ret.

Romerne havde ophævet). Uden Tvivl havde den Mangel paa selvstændig Municipalmagistratur, der charakteriserede de saakaldte *præfecturæ* (se § 6), sin Grund deri, at disse Byer oprindelig havde faaet *civitas sine suffragio* og beholdt den længe, medens andre ved Bosættelsen af en stor Mængde gamle Romere fik Kolonialformen, som Antium. Af de hos Festus *(v. præfecturæ)* nævnte Byer vide vi tilfældig, at Fundi, Formiæ, Cære, Privernum, Anagnia, Arpinum, Cumæ, Acerræ, Reate, Nursia oprindelig havde *civitas sine suffragio* (Reate og Nursia som sabinske Byer efter Vell. Paterc. I, 14, 6); ved andre, der hurtigere gik over til fuld Borgerret, var dette Mærke forsvundet, f. Ex. ved Tusculum; allerede A. 280 have vi en Tusculaner, Ti. Coruncanius som Konsul i Rom (Tusculaner efter Cic. *pro Planc.* 9). At iøvrigt en vis hjemlig Municipalforfatning beholdtes i nogle Byer med *civitas sine suffragio*, viser ikke blot Capua (se nedenfor), men ogsaa Nævnelsen af Raadmænd *(senatores)* i Velitræ og Fundi under denne Forfatning (Liv. VIII, 14 og 19) og Betegnelsen af Fundanerne som populus (*ibid.* 19); ogsaa cumanske Senatorer nævnes Liv. XXIII, 35. Af Livius (XXXVIII, 36) sees, at *cives sine suffragio* ikke vare i Tribus, men først fik Plads deri, naar de fik Stemmeret (Arpinaternei *Cornelia*, Fundanerne og Formianerne i *Æmilia*). Meddelelsen af Stemmeretten til flere større Kommuner af denne Art kunde altsaa foranledige Dannelsen af nye Tribus, og naar vi læse (Liv. VI, 5), at fire saadanne indrettedes i Aaret 387, paa en Tid umiddelbart efter Gallerkrigen, da Romerstatens Omraade vist ikke betydeligt var udvidet ved nye Erobringer, ligger det nær at antage, at just da Staten styrkedes ved Optagelsen af en Del hidtilværende *cives sine suffragio* til fuld Borgerret. [1])

Mod den her fremstillede Opfattelse af *civitas sine suffragio* synes det at stride, at Indbyggerne af Cære efter Gellius (XVI, 13) fik denne Borgerret (*municipes sine suffragio)* til Løn for at have modtaget de romerske Præster og *sacra*

---

[1]) Den Tilvæxt, som Livius antyder i Kap. 4 (*Eo anno in civitatem accepti, qui Vejentium Capenatiumque ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos*) kunde umulig foranledige Oprettelsen af fire nye Tribus.

under den galliske Erobring. Men Livius siger rigtig (V, 50), at der dengang oprettedes et *hospitium publicum* med Cæriterne, det vil sige en Venskabstraktat med et aldeles uafhængigt Folk, maaske med visse gjensidige Agtelsesbeviser (se § 9 Anm. 2); længe efter indtraadte der Krig og haard Kamp, som medførte deres Undertvingelse (Dio Cass. *fragm.* 33 Bekk. hvor der siges, at de mistede det Halve af deres Land, Strabo V p. 220, *Schol. Cruqu. ad Hor. Ep.* I, 6, 62, som dog ved Konfusion lader dem iforveien være *cives cum suffragio*).[1] En anden Indvending hentes derfra, at Capua efter Livius (VIII, 14) A. 338 fik *civitas sine suffragio*, hvilket Vellejus (I, 14) henfører til 334, og dog siden fremtræder saa mægtig; der maa tilføies: men tillige saa fjendsk, saa mistænkt og bevogtet (se Liv. IX, 26 ved A. 314, og især Begivenhederne efter Slaget ved Cannæ), hvad der tyder paa den paatvungne Underordning. Kun en liden Del af Befolkningen, de aristokratisksindede og til Forbindelse med Rom heldende Riddere, *equites*, 1600 i Tallet, fik A. 340 fuld *civitas.*[2] Til denne de campanske Ridderes særlige Stilling sigtes i Terentius Varros Tale hos Livius (XXIII, 5: *civitatem nostram magnæ parti vestrum dedimus*), hvor denne glemmer, at efter hans egen Fremstilling alle Campanerne havde faaet Borgerret, men rigtignok en Borgerret, hvis Betydning han ikke havde eftertænkt. Derfor vare ifølge *connubium* ansete romerske og campanske Familier forbundne ved Slægtskab (Liv. XXIII, 4).[3] Hermed hænger det sammen, at efter Capuas Frafald i den anden puniske Krig de 300 campanske Riddere, der tjente i Sicilien og ikke havde deltaget i Frafaldet, og som altsaa skulde beholde deres fulde Borgerret, for at have en juridisk Hjemstavn indlemmedes i Municipiet Cumæ (Liv. XXIII,

[1]) Liv. VII, 20 omtaler, at der A. 353 gaves Cæriterne 100 Aars Vaabenstilstand; Undertvingelsen faldt altsaa senere.

[2]) Livius, der efter sin Opfatning maatte have en Grund til at forklare den Velgjerning, som vistes alle Campanerne ved Tilstaaelsen af *civitas sine suffragio*, lader (VIII, 14) denne gives dem „af Hensyn til Ridderne“. *Campani equites* i den romerske Hær nævnes særlig X, 26 og 29.

[3]) Uklart Liv. XXXI, 31 i en Tale, som om *connubium* og *cognatio* vare gaaede forud for Borgerretten.

31), hvad enten dette allerede dengang havde faaet Stemmeret (altsaa længe før Fundanerne og Formianerne), eller disse Riddere ogsaa der skulde indtage en særlig, fra de øvrige Cumanere adskilt Stilling. Den campanske Kommune var, just fordi Befolkningen i det Hele kun havde *civitas sine suffragio*, Præfektur, ikke først fra A. 211 af (Liv. XXVI, 16. Vell. Pat. II, 44. Zon. IX, 6 p. 427), men allerede fra A. 318 af (Liv. IX, 20), medens den iøvrigt havde en vis særegen Forfatning med et Raad (Liv. XXIII, 2) og visse Øvrigheder (Liv. XXII, 2; *prætor Campanus ibid.* 7; *medix tuticus*, Liv. XXIV, 19. XXVI, 6; jfr. Drakenb. ved Liv. IX, 20). Det bør ikke undre os, at en Del, ogsaa af det campanske Aristokrati, i den anden puniske Krig, greben af hjemlig patriotisk Følelse, sluttede sig til Hannibal, skjøndt en Del holdt paa Forbindelsen med Rom (Liv. XXIII, 2 ff., Zon. IX, 2 p 420., jfr. Beretningen hos Liv. XXIV, 47 om et Antal campanske Ridderes *(equites nobiles)* hemmelige Tilbagevenden til Romerne. [1]) Den store og folkerige campanske Kommune indtog, især efter at de allerfleste øvrige, der havde havt samme Vilkaar, allerede havde opnaaet Stemmeret, en særegen Stilling, der navnlig fremtræder ved Campanernes (det er Capuanernes) Opførelse imellem de fulde og ægte Romere paa den ene og de latinske og italiske Forbundne paa den anden Side i den Oversigt, som Polyb (II, 24, jfr. Oros. IV, 13) giver over hele Italiens Stridsmagt ved Aaret 226 f. Chr. (Plin. *Hist. n.* III, 138 sætter Konsulerne for A. 225 f. Chr.), og i Beretningen om den campanske Legion i Regium under Krigen mod Pyrrhus. Ligesom Livius kalder Antiaterne med *civitas sine suffragio* snart *cives*, snart *socii*, benævnes Campanerne snart *cives* (Val. Max. 11, 7, 15; hos Polyb I, 7 *Ῥωμαῖοι*), snart *socii* (Liv. XXIII, 5) og *ὑπήκοοι* (Dionys. H. XV, 5 Kiessl.). Efter hele Begivenhedernes Sammenhæng og Livius's Beretning om Ordningen af Capuas Anliggender efter Byens Gjenerobring af Romerne (XXVI, 16) er det klart, at Beboerne dengang fremdeles vedbleve at være *cives sine suffragio* (som jo ogsaa Fundaner, Formianer, Arpinater

---

[1]) Heller ikke Cumanerne ansaaes for utilgængelige for separatistiske Tanker under Indflydelse af Hannibals Vaabens Glands. (Liv. XXIII, 35.)

og vel enkelte andre endnu vare); men naar denne Tilstand, der for de andre anførte Byer forsvandt A. 188, ophørte, derom vide vi Intet. At Byforfatningen i Capua i dette Tidsrum lige til Forbundskrigen, ja, som det synes, endog efter den, var underkastet stor Indskrænkning, sees af Livius (XXXVIII, 36) og af Ciceros Ytringer i Talerne *de lege agraria* (I, 6. II, 32) og *pro Sestio* (4).

§ 6.

Borgerne i Kommuner udenfor Rom.

For Borgerens juridiske og politiske Retsstilling var det aldeles ligegyldigt, om han havde sin Hjemstavn i Hovedstaden eller dens nærmeste Distrikt, eller i en i Romerfolket indlemmet Landstad (enten et almindeligt Municipium med fuldstændig Kommunalfrihed og selvstændig Kommunaljurisdiktion, eller et Municipium af den særlige Art, der kaldtes *præfecturæ*, fordi Jurisdiktionen der fra gammel Tid af var vedbleven at forvaltes af en fra Rom sendt Præfekt), naar kun Landstaden og dens Befolkning havde faaet den fulde Borgerret, eller i en fra Rom udgaaet, sædvanlig i en erobret Stad anlagt og med dennes Ager udstyret Borgerkoloni, naar han ikke (i den ældre Tid) hørte til den undertvungne Befolkning, der vedblev at bo i Byen og paa en Del af Marken som *cives sine suffragio*, indtil ogsaa de i Tidens Løb fik Borgerret.[1]) Det Nærmere om disse Arter af Borgerkommuner bliver at fremstille nedenfor i Kap. 7. Municipalborgere deltoge fra ældgammel Tid i det offentlige Liv selv i de høieste Stillinger, men forlagde naturligvis ved at opnaa disse Stillinger deres egen og Familiens sædvanlige Bolig til Rom, medens de ved Eiendomme og Erindringer vedbleve at være knyttede til det tidligere Hjem; man tænke paa *gens Coruncania, Porcia, Fulvia, Juventia* og andre fra det lidet folkerige Tusculum (Cic. *pro Planc.* 8[2]), og fra en

---

[1]) Det maa bestandig erindres, at særegne fra Byerne adskilte Landkommuner ikke gaves hos Romerne. Godseiere boede i Rom eller hørte til en Landstad.

[2]) Hvad der ligger til Grund for den ældre Plinius's ubegribelige Beretning (VII, 136), at den L. Fulvius Curvus, der A. 322 f. C. beklædte Konsulatet, og om hvem der hos Livius ikke berettes det

senere Tid paa C. Marius og M. Cicero fra Præfekturen Arpinum, paa T. Annius Milo og L. Murena fra Lanuvium. Men naturligvis kunde den jævne og ubemidlede, endsige fattige Borger i en fjernere liggende Landstad ikke faktisk udøve sin politiske Ret eller nyde Hovedstadens Behageligheder i samme Maal som Hovedstadsbeboeren, og Cicero kan derfor i Talen *de lege agraria* (II, 27), hvor han advarer Borgerne mod at lade sig ved Forhaabninger lokke til at stemme for Anlæggelsen af nye Kolonier og til selv at drage ud dertil, opfordre dem til at holde paa disse Goder og Behageligheder: *Retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Ligesaa lidt kunde det være andet end at Hovedstadsbeboeren stundom saa ned paa en Landstadsbeboer, og at især Medlemmer af gamle, maaske endog patriciske Familier, der fra Statens første Tid havde deltaget i det offentlige Liv, af og til kunde tale med Ringeagt om Borgere fra en Landstad, hvis Optagelse i Borgerretten, og navnlig i fuld Borgerret (Stemmeret) ikke laa saa overmaade langt tilbage, at den ganske var glemt. Cicero maatte altsaa af den patriciske Sergius Catilina høre sig betegnet som *inquilinus civis urbis Romæ* (Sall. *Cat.* 31) og hedder hos Juvenal (VIII, 238) *municipalis eques*, og Antydninger af lignende Stemninger forekomme oftere, ikke blot hos Cicero, men endnu hos Tacitus.[1]) Med Hensyn til Municipierne i Almindelighed have heller ingen Vildfarelser

---

Mindste videre, i samme Aar havde været Konsul i Tusculum, som gjorde Oprør mod Rom *(consul Tusculanorum rebellantium)*, var gaaet over til Romerne, blevet Konsul der og havde triumpheret over sin Fædreneby, er umuligt at sige. Det er sandsynligt, at *gens Fulvia* den Gang, da Tusculum først fik *civitas sine suffragio* A. 381, eller ganske kort derefter, paa Grund af særlig politisk Stilling og Partitagen for Rom, har faaet fuld Borgerret, og derefter levet som anset romersk Familie med nedarvet Tilknytning til det gamle Hjem.

[1]) Cic *pro. Sulla* 7. *Phil.* III, 6: *videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis. pro Planc.* 8. Tac. *Ann.* IV, 3 *municipalis adulter* foragteligt om Sejan og VI, 15 *oppidanum genus* om en Mand, hvis Familie stammede fra Cales i Campanien, men hvis Fader og Bedstefader dog havde været Konsuler.

fundet Sted, undtagen forsaavidt Gellius (XVI, 13) ved en grov Forvexling af Municipier med *civitates liberæ et fæderatæ* har tillagt dem en særlig Privatret og særlig privatretlig Lovgivning.[1]) Men ved Præfekturerne har hos mange Nyere Indskrænkninger med Hensyn til Ledelsen af Retspleien og den øverste Myndighed i Byen ført til den aldeles forkerte Forestilling, at Borgere fra Præfekturerne indtoge en ringere Stilling i Staten end de øvrige Borgere. (At Præfekturformen havde sin Oprindelse fra en tidligere *civitas sine suffragio*, skjøndt ikke alle Byer, der oprindelig havde havt denne Borgerret, siden vare Præfekturer, er naturligvis noget ganske andet; se forrige Paragraph.) Ved Kolonierne var det vel Forvexlingen af Borgerkolonier med latinske Kolonier og Misforstaaelsen af et Sted som det anførte af Cicero (*de lege agr.* II, 27), samt Omtalen af Koloniers Frafald i den ældre Tid, nemlig de gamle til *civitas sine suffragio* nedtrykkede Indbyggeres, der førte de fleste Philologer indtil vor Tid til at antage, at Kolonialborgerne ikke havde Stemmeret, en Antagelse, der var saa meget urimeligere, som Borgerne udsendtes til Kolonier for at holde de Undertvungne i Ave, og man altsaa ikke i selve Udsendelsesøieblikket kunde krænke dem ved en stor Forringelse af deres politiske Stilling. Hos de Gamle er ikke Spor af nogen saadan Indskrænkning; vi se i den ældre Tid Almuen samtidig forlange større politisk Indflydelse, navnlig ogsaa Sikring for fri Benyttelse af Stemmeretten, og Anlæggelsen af Kolonier til sit Bedste (Liv. IV, 11. 47. 58. V, 21. VI, 16); vi se Latinerne søge at tilsnige sig romersk Borgerret, naturligvis den fulde, ved Optagelse i en Borgerkoloni (Liv. XXXIV, 42). Digteren Ennius vandt Borgerretten ved af Fulvius Nobilior at indskrives i en Koloni (Cic. *Brut.* 20); hos Cicero (*de orat.* II, 71) møder os en Borger fra Kolonien Pyrgi som romersk Ridder; Appian (*Civ* I, 10) lader Koloni-

[1]) Ganske samme Feil begaar Gellius X, 3, hvor han, idet han anfører C. Gracchus's Ytringer om romerske Øvrighedspersoners overmodige Mishandling af italiske Forbundsstæders Beboere, selv taler om *quidam ex municipiis Italicis*. I Gellius's Tid vare disse Byer rigtignok Municipier, men vare først blevne det mere end 30 Aar efter C. Gracchus's Død ved Forbundskrigen.

borgerne stemme i Rom, og den ene af de to første romerske Konsuler lod Sagnet høre hjemme i og føre Navn af Collatia, der af det samme Sagn betegnedes som Koloni (Liv. I, 38. Dionys. H. III, 50: φρουρά). Ved Slutningen af den anden puniske Krig bosættes Scipios tro og tapre Soldater til Belønning paa uddelte Agre i Samnium og andensteds, ganske som Kolonister, kun ikke med dette Navn, sandsynligvis fordi der ingen større sluttede Byer vare (Liv. XXXI, 4 og 49).[1]

§ 7.

Borgerrettens Erhvervelse og Tab.

Romersk Borgerret erhvervedes, foruden ved Fødsel af Borgere, der levede i *justæ nuptiæ* (før *lex Mensia* ogsaa af *matre cive*, se § 4), ved lovformelig Frigivelse fra Slaveri af en romersk Borger (se Kap. 2 § 19) eller som Gave af Folket ved dettes Beslutning enten umiddelbart om bestemte Befolkninger eller Individer, eller middelbart, idet Folket overdrog enkelte Mænd, navnlig Feltherrer og Anlæggere af Borgerkolonier, *tresviri coloniæ deducendæ*, at optage et begrændset Antal Fremmede efter Fortjeneste og Gunst. Exempler paa Love om Borgerretsmeddelelse ere ovenfor anførte af Livius (VIII, 14. 17. 21 o. s. v.), disse dog for det Meste eller alle om *civitas sine suffragio*; en af en Tribun foreslaaet Lov, hvorved den ufuldstændige Borgerret hævedes til fuldstændig, forekommer hos Livius XXXVIII, 36; ene om den fuldstændige handlede *lex Julia* og de øvrige ved Forbundskrigen fremkaldte. Hos Cicero (*pro Balbo* 24) anføres en af Prætor urbanus foreslaaet Lov, hvorved Borgerretten gaves til en Kvinde fra den græske Forbundsstad Velia i Nedreitalien, forat hun kunde blive romersk Præstinde for Ceres. Ved en Lov foreslaaet af Appulejus Saturninus som Almuetribun bestemtes det, at C. Marius for hver af de Kolonier, han skulde anlægge, kunde give tre

---

[1]) Den i denne og i forrige Paragraph givne Fremstilling af *civitas sine suffragio* og af Kolonialborgernes Stilling er først udviklet i Forfatterens Afhandling *de jure et condicione coloniarum populi Romani* i hans *Opusc. acad.* I p. 208 *sqq.* Ogsaa i de nyeste Skrifter findes Levninger af forældede Forestillinger blandede med det Rigtige.

Personer Borgerretten (Cic. *pro Balbo* 21. Jfr. hvad der i forrige Paragraph er anført om Digteren Ennius og Q. Fulvius Nobilior). Lignende Beføielse til at skjænke Borgerret, uden Tvivl i endnu større Omfang, gaves A. 72, efter en af Aarets Konsuler foreslaaet Lov, Pompejus som Feltherre i Spanien i Forbindelse med et Krigsraad *(de consilii sententia*, Cic. *pro Balbo* 8 [1]); vi finde i Ciceros Verriner (II, 8 og 42; IV, 11 og 22) flere Personer, der have faaet Borgerretten af Pompejus og derfor antaget hans Navn, maaske under Pompejus's Ophold i Sicilien efter Sullas Tilbagekomst fra Asien, da han har havt en lignende Bemyndigelse ligesom uden Tvivl siden i den mithridatiske Krig, da han gav Theophanes fra Lesbos Borgerretten (se ovenfor § 3) [2]). Andre Exempler paa saadan Beføielse for Feltherrer anfører Cicero (*pro Balbo* 22), dog alle fra Forbundskrigens Tid; jfr. *pro Arch.* 10: *ab aliquo imperatore.* Hvorvidt Sulla (Cic. *pro Arch.* 10) og Cæsar *(Cic. ad fam.* XIII, 36 etc.) særlig havde ladet sig overdrage en Bemyndigelse til at give Borgerret, berettes ikke; ved Optagelsen af hele Provindser (Gallia Transpadana) og Provindskommuner søgtes dog vist en Skinbekræftelse i det Ringeste ved en efterfølgende Lov, som Dio Cassius udtrykkelig angiver ved Gaditanerne (XLI, 24). Under Keiserne betragtedes Myndigheden til at give Borgerret som indbefattet i den almindelige Regentmyndighed. I enkelte Tilfælde var der ved Lov tilstaaet de mest begunstigede af *peregrini*, Latinerne, en betinget Adgang til romersk Borgerret som Løn for Virksomhed i deres egen Stat eller i Romerstaten.

Den romerske Borgerret tabtes ved frivillig Opgivelse, naar en Borger lod sig optage i et andet Borgersamfund, f. Ex., lokket ved den materielle Fordel, i en latinsk Koloni,

---

[1]) Vi kjende to Exempler paa Benyttelse af denne Lov, ved Cornelius Balbus og ved Historieskriveren Pompejus Trogus's Bedstefader (Justin. XLIII, 5).

[2]) Om den Skik at antage dens Navn, ved hvis Hjælp En havde faaet Borgerretten, med Tilføielse af det tidligere ikke romerske Navn som Tilnavn, ligesom ved Frigivne jfr. Dio Cass. LX, 17, Cæs. *B. G.* I, 47. Dog sees det af Dio og af L. Cornelius Balbus's Exempel, at den ikke var uden Undtagelse.

der just anlagdes (Cic. *pro Cæc.* 33. *de domo* 30. Gaius I, 131), idet efter romersk Lov Ingen kunde tilhøre to Borgersamfund *(duarum civitatium esse,* Cic. *pro Cæc.* 34. *pro Balbo* 11), en Regel, som den strenge Fortolkning ogsaa anvendte paa Antagelsen af et blot Æresborgerskab som det hyppig gaves hos Grækerne (Corn. Nep. *Att.* 3. Cic. *pro Balbo* 12); dernæst bortfaldt Borgerretten ved Straf eller som Følge af Straf, saasom naar en Borger i den ældre Tid solgtes som Slave for at have unddraget sig Census eller Krigstjeneste (Cic. *pro Cæc.* 34. Dionys. H. IV, 15) eller gik i tvungen Landflygtighed (*exsilium* med *aquæ et ignis interdictio,* i Keisertiden *deportatio,* Gaius I, 128. Ulp. X, 3. Dig. XXVIII, 1, 8. XLVIII, 19, 17. 22, 6) eller (i Keisertiden) dømtes til en af de med Frihedstab forbundne Straffe *(ad bestias, in metalla; servi pœnæ,* Dig. XXVIII, 1, 8. XLVIII, 19, 17.[1]) Det Samme gjaldt, naar en Borger udleveredes til Fjenden (ved *pater patratus,* Cic. *pro Cæc.* 34. *de orat.* I, 40) eller erklæredes for Statens Fjende (Dig. IV, 5, 5). I enkelte Tilfælde, navnlig ved Krigsfangenskab, suspenderedes Borgerretten, men indtraadte atter ved Tilbagevenden til den tidligere Tilstand, *postliminium* (Gell. VI [VII], 18).[2])

Usurpation af romersk Borgerret hindredes i Almindelighed ved den censoriske Folketælling; extraordinære Foranstaltninger til Fjernelse af Fremmede, der havde indtrængt sig, omtales ved A. 177 hos Livius (XLI, 8), idet de forbundne Stater selv krævede deres til Rom udvandrede og

---

[1]) Ciceros Paastand (*pro Cæc.* 33 og 34, *pro Balbo* 11, *de domo* 20), at Ingen mister Borgerretten mod sin Villie, og at den, der gaar i Landflygtighed, først mister Borgerretten ved Optagelse i en fremmed Stat, løber ud paa den grove Sophisme, at man kunde undgaa Tabet af Borgerretten ved Selvmord eller Henrettelse. Den Landflygtige mistede Borgerretten ved den romerske Akt *aquæ et ignis interdictio,* ved Erklæringen, *justum id ei exsilium esse,* ikke ved Optagelsen i den fremmede Stat, som slet ikke blev Romerne meddelt, oftest slet ikke indtraadte, idet den Landflygtige levede i den fremmede By som *inquilinus.*

[2]) En subtil Undersøgelse, om den i *postliminium* Indtraadte, der var udleveret ved *pater patratus,* men ikke modtaget af det fremmede Folk, omtales Cic. *de orat.* I, 40. *pro Balbo* 11, Dig. XLIX, 15, 4. L, 7, 17.

der ved Bedrageri indskrevne Borgere tilbage; A. 95 (*lex Licinia Mucia* foreslaaet af begge Konsuler, Cic. *de off.* III, 11, *pro Balbo* 21 og 24, Ascon. *ad Cic. pro Corn. p.* 98 *Hot.*), og A. 65 (*lex Papia*)[1]; en Straffebestemmelse nævnes i Republikens Tid ikke, heller ikke i de to Taler af Cicero, i hvilke han forsvarer Mænd, hvis Borgerret anfægtedes, *pro Balbo* og *pro Archia.* Om Keiser Claudius hedder det hos Sveton (*Claud.* 25), at han lod dem, der falsk optraadte som romerske Borgere, henrette.

Anm. 1. Begrebet *caput* om Retspersonligheden og *capitis deminutio* er juridisk og privatretligt, og vil blive omhandlet i Kap. 8.

Anm. 2. I det Ydre adskilte de romerske Borgere sig fra *peregrini* først ved Nationalsproget, der dog var fælles med Latinerne. Endnu Keiser Claudius faldt paa at fratage en Lykier, der optraadte som Afsending i det romerske Senat uden at forstaa Latin, Borgerretten (Dio Cass LX, 17), men ved Borgerrettens senere store Udbredelse og Almindeliggjørelse ophørte naturligvis dette Mærke at gjælde og den dermed forbundne Følelse af folkelig Egenhed at finde Sted. Omvendt læse vi hos Livius (XL, 42), at det først i Aaret 180 blev tilladt Cumanerne, der dog siden A. 338 havde været *cives sine suffragio*, i offentlige Anliggender at bruge det latinske Sprog (*publice Latine loqui*) og ved Auktioner at lade Opraabet ske paa Latin (*ut præconibus Latine vendendi jus esset*); man fristes til at tro, at hvad der kaldes en Tilladelse, var et Paalæg til Grækerne, der holdt paa deres Fædres Sprog.[2]) Med Sproget hængte sammen den særegne

---

[1]) *Lex Papia* gik egentlig, ligesom en tidligere Lov, der hos Cicero (*de off.* III, 11) og Festus (*v. respublicas*) tillægges en Pennus og synes identisk med den, der hos Appian (*Civ.* I, 23) tillægges Konsulen C. Fannius A. 122, egentlig ud paa en forbigaaende Politiforanstaltning, hvorved Fremmede fra ikke-italisk Hjem udvistes af Hovedstaden, men indeholdt tillige Bestemmelser mod saadanne, der havde tilsneget sig Borgerret, Dio Cass. XXXVII, 9. Cic. *pro Balbo* 23, (hvor en Cassius efter den anklages *Mamertinis repetentibus*). *pro Arch.* 5. *de lege agrar.* I, 4, Val. M. III, 4, 5. En lignende Foranstaltning forekom under August A. 6 f. Chr. paa Grund af Frygt for Hungersnød.

[2]) Ogsaa efterat hele Italien havde faaet Borgerret, holdt Græsk sig paa nogle Steder i Nedreitalien temmelig længe ind i Keisertiden,

Navneform, hvilken derfor saavel Fremmede, der fik romersk Borgerret, som Slaver, der erhvervede den ved Frigivelse, optog (se ovenfor og Kap. 2 ved de Frigivne). Ogsaa her fremtraadte den lunefulde Keiser Claudius som streng Hævder af Adskillelsen, idet han efter Sveton *(Claud.* 25) forbød Fremmede at bruge romerske Navne, i det Ringeste Slægtsnavne, *nomina gentilicia.* Dernæst bare Romerne Nationaldragten, *toga* (Verg. *Æn.* I, 282: *Romanos rerum dominos gentemque togatam*), som efter Plinius den Yngre (*Ep.* IV, 11) den, der havde mistet Borgerretten, maatte aflægge *(carent togæ jure, quibus aqua et igne interdictum est).* Dog var Togaen kun Fredsdragt (Cicero: *cedant arma togæ)* i Modsætning til Krigsdragten *sagum (saga sumere, ad togas redire; togæ in castris visæ* vække Opsigt, Liv. III, 50) og i Freden kun offentlig og Forretnings-Dragt (Liv. III, 26: Quinctius maa anlægge Toga, da han skal modtage Senatets Udsendinge), hvorimod det bebreides Verres hos Cic. V, 16, at han modtog en Deputation i *tunica pulla* og *pallium)*, og Almuen brugte den i den senere Tid kun til Stads, f. Ex. ved Lege og Opvartning hos Fornemme, ligesom den ogsaa var Ligklædning *(tunicatus popellus*, hos Horats; Svet. *Aug.* 44 om Augusts Bestræbelser for at hævde dens almindeligere Brug; Juv. III, 171: *pars magna Italiæ est, . . . in qua nemo togam sumit nisi mortuus).* Efterhaanden forsvandt i Keisertiden Togaen for Almuen ganske, ligesom ogsaa de høiere Stænder mere og mere anlagde andre Dragter, undtagen ved officielle Leiligheder, hvor ogsaa de øvrige gammeldags Embeds- og Standsdragter brugtes. (Macrob. *Saturn.* I, 6, 2 om en forretningsfri Dag: *togatus certe vel trabeatus paludatusve seu prætextatus hac die videtur nullus.)* Af Cicero (*de orat.* III, 11) synes det forøvrigt at fremgaa, at Togaen allerede før Forbundskrigen bares af Latinerne, og altsaa fra Oldtiden af var almindelig latinsk, ikke speciel romersk Nationaldragt. Det Nærmere om denne Gjenstand hører til Privatantiqviteterne.

---

ogsaa som offentligt municipalt Forretningssprog, f. Ex. i Neapel (græsk Dekuriondekret *Insc. R. N.* 2451; Indskrift paa Latin og Græsk til Ære for Keiser Titus smsteds 2447, jfr. 2452).

§ 8.

De forskjellige Klasser af peregrini; Latini i Romerstatens forskjellige Perioder.

Den frie Befolkning i Romerriget udenfor det romerske Borgersamfund, *peregrini*, opløste sig i en Mængde særskilte Folk og Folkeforbindelser, *exteræ nationes*, der dels havde en oprindelig, paa Overenskomst bygget indtil en vis Grad selvstændig Stilling som frie Stater, *civitates liberæ et foederatæ*, og Forbundne, *socii*, dels uden nogen anerkjendt folkeretlig Stilling ifølge Krigens Ret og Vaabenmagt vare undergivne Romernes Herredømme og Provindsforvaltningen. Juristerne betegne disse sidste, idet de med dem sammenstille de Frigivne af ringeste Vilkaar, med Navnet *dediticii* [1]), hvilket Navn hos Klassikerne kun bruges om selve de faktisk Overvundne og Overgivne uden at betegne nogen politisk Tilstand (Liv. VII, 31). I den afhængige Forbundsstilling, der i Provindserne kun forekom adspredt og enkeltvis, bragtes efterhaanden og levede indtil Forbundskrigen alle Beboere af det egentlige Italien, nogle vistnok paa et ringere Trin end andre (se Kap. 7). Men af disse *socii* i Italien, der sammenfattes under Navnet *socii nomenque Latinum*, *socii et Latini*, *socii et Latium* (se f. Ex. Cic. *in Verr.* V, 24, *pro Balbo* 8, *pro Sest.* 13, *Brut.* 46, *de rep.* VI, 12 (*somn. Scip.* 2). Sall. *Jug.* 95, *orat. Lep. hist.* I. *fragm.* 19 *Kritz.* Drakenb. ved Liv. XLI, 8) indtoge Romernes, allerede i selve Benævnelsen særlig fremhævede Stamme- og Sprogfæller, Latinerne (*Latium*, *populi Latini* eller *Latinorum*, *civitates Latinæ*, *nomen Latinum*, *gens Latinorum*), ubetinget den første Plads og Rang, hvorved de dog ingenlunde ophørte at være *peregrini.* [2]) Fra denne Stilling, som Latinerne indtoge som

---

[1]) Gaius I, 14: *De peregrinis dediticiis: Dediticii vocantur autem qui quondam adversus populum Romanum armis susceptis pugnaverunt et deinde victi se dederunt.*

[2]) Gaius I, 79: *Sed ad alios Latinos pertinet, qui proprios populos propriasque civitates habebant, et erant peregrinorum numero.* Derfor siges Liv. XLIII, 13 et Jærtegn, der berettes fra den latinske Koloni Fregellæ, at være indtruffet *peregrino loco*, i Modsætning til *prodigia*, der vare indtrufne i Borgerbyerne Reate, Minturnæ og Cumæ.

definitivt og ubetinget afhængige *socii* i Romerriget efter 338, maa man imidlertid vel adskille det Forhold, der oprindelig og i en Del af den ældre republikanske Tid fandt Sted imellem den uafhængige latinske Konføderation af Smaastater (Liv. II, 18), 30 i Tallet (Dionys. H. III, 34. VI, 63. 75 og V, 61, hvor de opregnes), med fælles raadslaaende Forsamling (efter Albas Ødelæggelse ved *caput Ferentinæ sub monte Albano*, Festus *v. prætor ad portam, ad lucum Ferentinæ*, Liv. I, 50. VII, 25. ἐν Φερεντίνῳ Dionys. H. III, 34. 51. IV, 45. V, 50. 61), og Romerne, hvilket Forhold det ved sin Enhed stærke Rom, understøttet af Latinernes uophørlige Kampe med de nordostlige og sydostlige Fjender, Æqver og Volsker, og deres Trang til Hjælp heri, stadig søgte at forvandle og tilsidst forvandlede til det, der siden bestod, efterat de først havde løsrevet og lagt umiddelbart under sig enkelte af de latinske Byer, navnlig Tusculum A. 381. Tendentsen fremtræder allerede ved Alba Longas Erobring under Tullus Hostilius; men hvad der berettes om Servius Tullius's Bestræbelser, knyttede til Opførelsen af en for Romerne og Latinerne fælles Helligdom i Rom, Dianatemplet paa Aventinerbjerget (Dionys. H. IV, 26. Liv. I, 45) og om Tarquinius Superbus's Forsøg (Dionys. H. IV, 47; jfr. Liv. I, 50), tyder dog endnu bestemt paa det frivillige Forbund paa lige Fod [1]), og dette Forhold viser sig i den af Polyb (III, 22) anførte Traktat med Karthaginienserne fra det første Konsulatsaar, og i det Forbund mellem Romerne og Latinerne, der sluttedes A. 493 ved Konsulen Sp. Cassius Viscellinus, hvilket Forbund Livius (II, 33) blot nævner, medens Dionysius (VI, 95) angiver Indholdet i en ganske til Tiden svarende Form, og endelig i den Fremstilling, der hos Festus i Artiklen *prætor ad portam* gives efter Antiqvaren Cincius, og som indeholder, at Overanførselen i Krigen aarvis vexlede

---

[1]) At der aldeles ingen Vægt kan lægges paa enkelte, en afgjort romersk Supremati antydende, Udtryk hos Skribenterne, hvem altid det herskende Rom foresvæver, navnlig Dionysius, viser sig allerbedst hos ham IV, 27, hvor allerede hele Etrurien erkjender Servius Tullius's Overhøihed og de etruriske Folk ved Fredslutning af hans Naade faa Lov til at beholde deres Forfatninger.

mellem Romerne og Latinerne. [1]) At nu dette Forbund og Lighedsforhold ikke holdt sig uforandret indtil P. Decius Mus's Konsulat A. 340 (der af Cincius ogsaa kun nævnes som Grændse for Latinernes fælles Raadslagninger *ad caput Ferentinæ)*, er klart nok, idet Forbindelsen snart slappedes, snart strammedes til Gunst for Rom; men det Enkelte i denne Bevægelse lader sig ikke med nogen Sikkerhed og Bestemthed angive, [2]) og det Samme gjælder om Hernikernes

---

[1]) *Prætor ad portam nunc salutatur is, qui in provinciam proprætore aut pro consule exit, cujus rei morem ait fuisse Cincius in libro de consulum potestate talem: „Albanos rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinæ, quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno Romanos imperatores ad exercitum mittere oporteret, jussu nominis Latini complures nostros in Capitolio a sole oriente auspiciis operam dare solitos; ubi aves addixissent, militem illum, quia communi Latio missus esset, illum quem aves addixerant prætorem salutare solitum, qui eam provinciam obtineret prætoris nomine"*. (I Udgaverne er Kommaet udeladt efter *oporteret* og sat efter *Latini.* I *complures nostros* ligger en Feil; der skal antydes Tilstedeværelsen af en latinsk Afsending ved de af Romerne tagne Auspicier.)

[2]) Kort efter Republikens Begyndelse indtræder, som det synes, en Bestræbelse fra latinsk Side for at ophæve Forholdet og et stærkt Sammenstød i Slaget ved *lacus Regillus*, hvorpaa følger Fornyelsen af Forbundet i Sp. Cassius's Konsulat. I den paafølgende Tid fremstiller Livius med aabenbar Overdrivelse Latinerne som aldeles afhængige af Romerne, uden hvis Tilladelse de ikke tør gribe til Vaaben til eget Forsvar (II, 30: *Latinos capere arma Romani sinunt.* II, 53. III, 6. 19 i en Tale: *Latinos ne pro se quidem ipsos attingere arma passi sumus*), og efter hvis Befaling de stille deres Kontingent (*jussi milites dare ex foedere* III, 22), medens senere hen Senatet erklærer, at Forbundet med Latinerne Intet indeholder til Hinder for deres selvstændige Krigsførelse (VIII, 2). Efter Gallerkrigen optræde Latinerne aabenbart friere og mere stridige (Klager fra romersk Side over Frafald, Liv. VI, 2. 6; *suspecti Latini* VI, 21; *rebellant* VI, 28. 30. 32. 33, særlig Præneste VI, 22; de nægte Kontingent VII, 25; jfr. VII, 12 om Undladelse af dets Stilling i mange Aar og VI, 10) og fordre bestemt og fuld Ligeberettigelse, en Fordring, der finder sit stærkeste Udtryk i Beretningen om Forlangendet om Konsulatets Deling (VIII, 4); men tillige synes der at vise sig Slappelse af det indbyrdes Forhold imellem de latinske Stæder, hvoraf isolerede Kampe fremgaa. Selve Beretningen om Latiums Undertvingelse i ottende Bog viser hen til flere Trin og successiv Afgjørelse (VIII,

Optagelse og Stilling i det romersk-latinske Forbund, medens det er utvivlsomt, at dette mindre Folk tilsidst ganske delte Skjæbne med Latinerne og gik op i dem under den senere Forbundsforfatning. [1]) Om nu de ældste Latinere før A. 340 paa Grund af Slægtskabet have været stillet Romerne noget nærmere i de Forhold, hvori ellers Borgere og *peregrini* vare adskilte, er ikke let at afgjøre og heller ikke af nogen særlig Vigtighed. Dog synes det, at *connubium* har fundet Sted i det Mindste imellem de patriciske Slægter. Dionysius fortæller (VI, 1), at i den Krig, i hvilken Slaget ved Regillersøen forefaldt (A. 496), droge alle de romerske med Latinere gifte Kvinder tilbage til Rom, men de latinske,

---

11: *Latini se dedunt agro multati*, atter VIII, 12: *ager ademptus*; VIII, 13 *subactum Latium*; men derefter endnu Kampene med Privernater og Fundaner). Romerske Øvrigheder i Spidsen for Latinerfesten paa Albanerbjerget fremtræde allerede VI, 17.

[1]) Dionysius lader allerede under Tarquinius Superbus Hernikerne være indtraadte i samme Stilling som Latinerne (IV, 48) og beretter dernæst, at det med Latinerne A. 493 sluttede Forbund paa samme Vilkaar udvidedes til Hernikerne A. 486 (VIII, 69), og disse optræde hos ham derefter ved Siden af Latinerne (VIII, 72. 77. IX, 5); ja han lader Sp. Cassius's agrariske Lov gaa ud paa at give dem en Trediedel af det Land, der skulde udddeles, medens Romerne fik en Trediedel, Latinerne en Trediedel. Livius lader II, 41 Hernikerne A. 486 faa Forbund med Rom, men med Tabet af to Trediedele af deres Land (*agri partes duæ ademptæ*), hvoraf den ene Trediedel skulde tilfalde Latinerne, der altsaa fik lige Del med Romerne; men kort efter i samme Kapitel, hvor ogsaa han omtaler, at Cassius's Lov omfattede Latinerne, har han nogle Ord, der kunne vække en Formodning om, at han fandt Noget i sine Kilder, der lignede Dionysius's Beretning (*quid attinuisse, Hernicis capti agri partem tertiam reddi?*); thi paa den Trediedel af deres eget Land, som de ved Fredslutningen beholdt, synes Ordene ikke at passe. I III, 22 lader Livius den fælles Hær bestaa af en Trediedel romerske Borgere og to Trediedele Latinere og Hernikere. I Beretningerne om Latinerkrigen A. 340—338 fremtræde Hernikerne; først nogle Aar efter, A. 306, underkuedes de fuldstændig, saaledes at ligesom ved Latinerne en Del af dem, Indbyggerne af Anagnia, bleve romerske Borgere uden Stemmeret, de Øvrige strengt afhængige Forbundne (Liv. IX, 43). Indbyggerne af Ferentinum, en af de tre vigtigste Hernikerstæder, kaldes hos Liv. XXXIV, 42 simpelthen Latinere. Hernikernes Navn forsvinder ligesom Æqvernes og Volskernes.

der vare gifte med Romere, bleve paa to nær i Rom. Tusculaneren Octavius Mamilius var efter Beretningen gift med den sidste Tarquins Datter (Liv. I, 49. Dionys. H. IV, 45), og i Kampen med Alba Longa fremstilles den ene af de albanske Curiatier som forlovet med en Romerinde, ved hvilken Fortælling Diodor (VIII, 25) udtrykkelig siger, at der bestod ἐπιγαμία, hvilket ogsaa Strabo bekræfter (V, p. 231), saa at den Ytring, som Livius (IV, 3) lægger Canulejus i Munden, at *connubium* pleier at gives *finitimis externisque*, ikke synes at savne al Berettigelse, i det Ringeste efter den i Sagnene overleverede Opfattelse. Men et almindeligt *connubium* imellem alle Romere og alle Latinere er utænkeligt, saalænge det i Rom ikke bestod imellem Patricier og Plebeier. [1]) Fra A. 338 af ere Latinerne underdanige *socii* (hvis Stater staa enkeltvis ligeoverfor Rom); almindelige Folkeforsamlinger og Fællesbeslutninger fandt efter Cincius's ovenfor anførte Vidnesbyrd ikke længere Sted og nævnes heller aldrig, om end ensartede Vedtægter og Retsbestemmelser forplantede sig i samtlige latinske Byer, saaledes som det i et enkelt Exempel, Formen for Trolovelsen, *sponsalia*, og dens Retsvirkning, berettes efter en ældre Jurist hos Gellius (IV, 4). Men disse Latinere vare dog ved Sprog og Slægtskab saa nær knyttede til Romerne i Modsætning til de øvrige italiske Folk, at man under hensynsfuld Behandling og under Indrømmelse af betydelige materielle Goder kunde betro dem for en væsentlig Del Sikringen af det efterhaanden erobrede Italien ved Anlægget, efter romersk Foranstaltning, af en stor Mængde latinske Kolonier i erobrede italiske Byer og paa deres Marker, Kolonier, i hvilke endogsaa af og til fattige romerske Borgere lode sig indskrive (Cic. *pro Cæc.* 33, jfr. Gaius III, 56). Hvad der altsaa fra 338 af indtil Forbundskrigen kaldtes nomen Latinum, bestod af de gamle latinske Byer, forsaavidt de ikke vare optagne i romersk Borgerret,

---

[1]) Enkelte Minder om dette de latinske Stæders tidligere Forhold til Rom vedligeholdt sig siden; et Exempel anføres hos Liv. VIII, 11: *cum Laurentibus renovari foedus jussum, renovaturque ex eo quotannis post diem decimam Latinarum.*

med Tillæg af Hernikernes og nogle volskiske og æqviske Byer, og talrige, tildels folkerige og betydelige *coloniæ Latinæ* (*coloniæ Romanorum Latinæ*) over hele Italien.[1]) Disse Latinere (fra 338—90 f. Chr.) var der nu som Æresfortrin og som Middel til at befæste ansete Mænds Troskab tilstaaet en vis Adgang til romersk Borgerret, dels en almindeligere, saaledes at den, der havde beklædt en Magistratur i en latinsk By, derefter kunde vælge, om han vilde være Romer eller Latiner[2]), dels ved speciellere Love som Belønning, som f. Ex. ved *lex Servilia de repetundis*, A. 104, for den Latiner, der med Held havde gjennemført en Anklage *de repetundis* i Rom, og andre (Cic. *pro Balbo* 24: *Serviliæ legi aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium civitatis).* Ogsaa i den i en Indskrift opbevarede *lex de repetundis*, sandsynligvis *Acilia*, antydes denne Belønning (*v.* 76, *p.* 63 *Bruns*). Hos Livius (XLI, 8) omtales ved Aar 177, at Latinerne dengang kunde lade sig indskrive som romerske Borgere naar de efterlod Børn (*stirpem ex sese*, naturligvis mandlige til at forplante Slægten og bære Byrder, men uvist om blot et Barn eller alle) i deres Hjem, og at denne Ret misbrugtes, saa at Beboerne af de latinske Byer krævede Foranstaltning derimod. Andet Spor af slig vidtgaaende Ret, der dog modvirkedes ved Familiebaandet, forekommer ikke. Derimod findes hos Livius (XXV, 3 ved A. 212) en Antydning af, at Latinerne havde Adgang til i den romerske Folkeforsamling at stemme

---

[1]) Koloniernes Medindbefattelse under Begrebet *nomen Latinum*, *Latini*, *Latium*, fremtræder overalt, f. Ex. Cic. *de orat.* III, 11. *Brut.* 46.

[2]) Denne Berettigelse er kun udtrykkelig bevidnet for den senere Latinitet, efter A. 90 (se nedenfor), nemlig hos Asconius *ad. Cic. in Pis.* p. 121 *Hot.* App. *Civ.* II, 26. Strabo IV *p.* 187. Cic. *ad Att.* V, 11: *Etsi magistratum non gesserat, erat tamen Transpadanus;* havde Vedkommende beklædt en Magistratur, vilde han ikke blot have været Transpadaner og Latiner, men romersk Borger. Nogle have derfor antaget, at denne Adgang ikke havde tilkommet de ældre Latinere før A. 90; men det ovenfor antydede Motiv gjør dens Bestaaen allerede i hin Tid rimelig, medens det ikke let sees, hvorledes man ellers skulde være falden paa at optage et saadant nyt Element i den senere Latinitet.

med i en enkelt Tribus, der bestemtes ved Lodkastning, en Notits, der nu har fundet en Bekræftelse i en Indskrift fra Spanien (*æs Malacitanum* III, 50), ifølge hvilken endnu i det første Aarhundrede efter Christus de i det romersk Municipium Malaca boende Latinere stemte med i en enkelt ved Lod bestemt Afdeling i Municipalforsamlingen, og som maaske ogsaa maa anvendes til Forklaring og Forsvar af App. *Civ.* I, 23, hvor han ved C. Gracchus's Tid antyder en Stemmeret for Latinerne i Modsætning til „de andre Forbundne, hvem det ikke var tilladt at stemme i Romernes Forsamlinger"; i ethvert Tilfælde har dog Appian gjort for Meget af Sagen.[1]) Der foreligger her en fra den ældste, Ligestillingens, Tid bevaret Indretning, der blot havde indeholdt en agtelsesfuld (formodentlig gjensidig) Anerkjendelse af Slægtskabet og det nøie Forbund uden virkelig politisk Indflydelse, som ikke fremkom ved delvis Stemmeret i en Tribus af tyve eller tredive. Hvorvidt de underdanige Latinere ved Siden af disse Æresfortrin besad *connubium* med Romerne, er tvivlsomt. Diodors Ord (XXXVII, *fragm.* 15)[2]) om en Kamp i en Forbundskrigen kunde, selv om man ikke vil antage en rhetorisk Udmaling af Skribenten selv, meget vel forstaaes om de paa begge Sider kæmpende Latinere og Forbundne, især da Taleformen („de som") udtrykkelig betegner, at Forholdet kun fandt Sted ved nogle af de Kæmpende. Imod Antagelsen tale Ytringerne hos Livius (VIII, 14 og især IX, 43) om den ved nogle Latineres og Hernikeres Optagelse i Borgerretten indtraadte Adskillelse med Hensyn til *connubium*, og den Omstændighed, at der ingensteds findes Antydninger af Forhold og Familieforbindelser opstaaede af et saadant *connubium*. At disse

---

[1]) I Sall. *Jug.* 40 er aabenbart efter hele Sammenhængen og Ordenen ikke Tale om en Indflydelse af *Latini* og *socii* i selve Folkeforsamlingen, men om en forudgaaende Indvirkning fra Optimaternes Side paa Almuens Stemning ad Omveie, da de ikke selv kunde optræde med Virkning. Jfr. Kap. 42, hvor der sigtes til Latinernes og de Forbundnes Uvillie og Modstræben imod *leges agrariæ*, der berørte deres egne Interesser.

[2]) *Συχνοὺς οἰκείους καὶ συγγενεῖς κατενόουν, οὓς ὁ τῆς ἐπιγαμίας νόμος ἐπεποιήκει κοινωνεῖν τῆς τοιαύτης φιλίας.*

Latinere heller ikke i Almindelighed havde *commercium*, synes at fremgaa af Cicero *pro Cæc.* 31, hvor det siges, at Ariminum hørte til de tolv latinske Kolonier, hvis Beboere kunde arve efter romerske Borgere, altsaa havde *commercium*, hvilket da for disse Kolonier var en Undtagelse fra den almindelige Regel, og deraf at Juristerne stille de senere *Latini Juniani*, der havde et indskrænket *commercium* (se i næste Kap. ved de Frigivne), ved Siden af romerske Borgere, der vare dragne til latinske Kolonier, og som vel altsaa ved en særlig Begunstigelse personlig bevarede de paa *commercium* beroende Retsforhold, ikke med Beboerne af latinske Kolonier i Almindelighed (Gaius III, 56, *fragm. vet. jurisc*).[1] Som *peregrini* vare Latinerne ligesaavel som de øvrige Italere ligeoverfor den romerske Magistrat undergivne den strenge Tugtelsesret, som tidlig blev indskrænket og siden ved *leges Porciæ* ganske blev afskaffet for Borgere (se Kap. 5 § 4), et Forhold, som Diodor (XXXVII, 12) lader en Italer ved Forbundskrigen Tid betegne ved Udtrykket „at være stillet under Stokken“.[2]) En af Livius Drusus A. 122 foreslaaet Lov gik ud paa at fjerne *virgæ* fra *terga Latinorum* ogsaa i Krigen (Plut. *C. Gracch.* 9), men overholdtes ikke (Sall. *Jug.* 69, hvor *civis ex Latio* er det Samme som *Latinus*).

---

[1]) Om Oprindelsen til den hos Cicero antydede Undtagelse for nogle Kolonier har man opstillet den Formodning, at den var Belønning for udholdende Troskab i den anden puniske Krig, men de da trofaste latinske Kolonier vare 18, de, der svigtede, 12 (Liv. XXVII, 9). Den hos Livius (XLI, 8) omtalte *mancipatio* kan slet ikke paaberaabes som Vidnesbyrd for Latinernes *commercium;* thi foruden at der i det Hele tales om svigagtig Fremgangsmaade, siges der slet ikke, at Mancipationen skete, medens Faderen endnu gik for Latiner. At al *ager Italicus* (senere) var Gjenstand for *commercium* efter romersk Ret, beviser slet ikke, at alle *Itali* (ikke blot *Latini*) havde saadant *commercium.* Romerne kunde meget vel begunstige deres egne Borgere med Hensyn til Besiddelser i Fremmedes Land. Til at tillægge de øvrige Italere *commercium* og *connubium* er der ingen Grund, og endnu mere forkert er det at ville udstrække Adgangen til romersk Borgerret til dem, da overalt, hvor denne Adgang omtales, Latinerne særlig nævnes.

[2]) *Οὐ γάρ εἰμι Ῥωμαῖος, ἀλλὰ ὁμοίως ὑμῖν ὑπὸ ῥάβδοις τεταγμένος περινοστῶ τὴν Ἰταλίαν.*

Da samtlige latinske Stæder ved *lex Julia* og de dertil sig sluttende Foranstaltninger vare blevne romerske, de latinske Kolonier altsaa romerske Municipier [1]), blev ved en af Konsulen Cn. Pompejus Strabo A. 89 foreslaaet Lov den Forfatning, de hidtil havde havt, overført paa Beboerne af det transpadanske Gallien, idet deres Kommuner erklæredes for latinske Kolonier (Ascon. *ad Cic. in Pis.* p. 120 *Hot.* Cæs. *b. c.* III, 87: *ex coloniis Transpadanis*). Herved dannedes altsaa en kunstig Retstilstand, *jus Latii*, ogsaa *Latium* [2]) (Tacitus, begge Plinier og Gaius), *Latinitas* (hos Cicero og Sveton; hos Juristerne mest om *Latini Juniani*), hvilken Tilstand for Kommunen i det Hele indbefattede en fri Municipalforvaltning, som *civitas libera*, udenfor Provindsjurisdiktionen (Strabo IV, p. 187, der taler om Nemausus i Gallien) og for den Enkelte den til Beklædelsen af en Magistratspost knyttede Adgang til romersk Borgerret (se Citaterne ovenfor S. 54 Anm.). Denne Retstilstand, der for Gallia Transpadana ved Cæsar ombyttedes med romersk Borgerret (hvorom allerede Ønsker rørte sig, da Cæsar endnu var Qvæstor, Svet. *Jul.* 8), skjænkedes dernæst først af Cæsar til flere Kommuner i Spanien (Dio Cass. XLIII, 39, Cic. *ad Att.* XIV, 12) og dernæst af August til andre (Svet. *Aug.* 47) og af de føl-

---

[1]) Denne Overgang fra Koloni til Municipium har forvirret den ellers kyndige Asconius paa det i Texten citerede Sted. Den samme Overgang fra latinsk Koloni til romersk Municipium ifølge Forbundskrigen nævnes hos Cicero (*Phil.* XIII, 8) udtrykkelig ved Suessa. Cales hedder Municipium hos Cicero (*de lege agr.* II, 31), Thurii hos Cæsar (*b. c.* III, 22), og Festus anfører (*v. municipium*) som Exempler paa Municipier af almindelig Art Bononia, Placentia, Nepete, Sutrium; alle disse Byer kjende vi andenstedsfra som latinske Kolonier. Brundusium, der havde samme Vilkaar, kaldes derimod hos Cicero (*pro Sest.* 63) Koloni, fordi Cicero udtrykkelig omtaler Koloniens Anlæggelse, og af lignende Grunde kan ogsaa ellers et Municipium betegnes som Koloni efter Byens tidligere Stilling.

[2]) Niebuhrs Adskillelse af et *Latium majus* og et *Latium minus*, som han ved en falsk Rettelse vilde indbringe i Gaius, I, 96, kan her forbigaaes med Alt, hvad han satte i Forbindelse dermed. Hos Gaius tales om, at Adgangen til Borgerret ved at beklæde en Magistratur i en latinsk By er mindre omfattende (*minus latum*), end den, som *Latini Juniani* have ad visse Veie.

gende Keisere til endnu flere, f. Ex. af Nero til en Del Alpefolk (Tac. *Ann.* XV, 32, jfr. Plin. *Hist. n.* III, 135), af Vespasian til hele Spanien, naturligvis forsaavidt ikke Stæderne allerede havde romersk Borgerret (Plin. *Hist. n.* III, 30), hvorfor Plinius i Spanien adskiller *oppida Latio antiquitus donata* eller *oppida veterum Latinorum* fra disse nye, o. s. v. Disse nye Latinere hedde hos Juristerne *Latini coloniarii* (Gaius I, 22. III, 56) eller *colonarii* (Ulp. XIX, 4, *disput. for. de manumiss.* § 8 p. 219 *Boeck.*), men omtales sjelden, fordi de efterhaanden, og tilsidst alle ved Caracalla vare blevne Borgere. [1])

Men efter dette Forbillede dannedes der atter i Tibers Tid (ved en *lex Junia*, der henføres til Konsulen M. Junius A. 18 e. C.) og bestod siden lige indtil Justinian *(cod. Just.* VII, 6: *de Latina libertate tollenda)* en særlig Retstilstand for visse Frigivne af romerske Borgere, der paa Grund af Mangler ved deres Person eller Formen for deres Frigivelse ikke opnaaede egentlig Borgerret, men dog visse Dele af den i privatretlig Henseende, navnlig af *commercium*, de saakaldte *Latini Juniani*, der af Juristerne ikke regnes til *peregrini.* Men disse *Latini* vare isolerede Individer uden nogen Kommunalforbindelse, uden al Betydning i politisk og statsretlig Henseende; hvad der er at bemærke om dem, ogsaa om deres Adgang til Borgerret ved Opfyldelsen af visse Betingelser, vil blive omtalt ved de romerske Frigivne. [2])

Ved de øvrige *Itali* forekomme ingen saadanne de enkelte Personer vedrørende nærmere Forhold til Romerne, som ere omtalte ved Latinerne. Derimod er det at bemærke, at der i Tidernes Løb uddannede sig en vis Forestilling, der laa langt udenfor de ældste Romeres Synskreds, og endnu

---

[1]) Hvorvidt den fulde Kommunalfrihed og selvstændige Jurisdiktion indtraadte og opretholdtes ved denne stærke Udbredelse af Latiniteten, tilsidst til en hel Provinds, derom vide vi Intet.

[2]) Fra disse Frigivnes Stilling at drage Slutninger til de ældre *Latini*, f. Ex. med Hensyn til *commercium*, er forkert, da der ved at ordne disse Frigivnes Forhold toges særlige Hensyn, saasom til Patronatsrettigheder og til deres egen Stilling udenfor al selvstændig Kommunalforbindelse.

ikke kunde tænkes at have været tilstede i den nærmeste Tid efter 338, om Landet Italien *(terra Italia, ager Italicus)* som staaende i et nærmere Forhold til Romerstaten end Provindsland. Heraf fremgik allerede i Republikens Tid Bestemmelsen, at fast Eiendom i Italien, men ikke i Provindserne var undergivet de særlig romerske Retsformer, var *in commercio jure Quiritium*, og regnedes med ved Ansættelsen af Borgernes Skatteformue, *censui censendo erat.*[1] I Keisertiden kom hertil endnu andre Forskjelligheder imellem italisk og provindsiel Grundeiendom og Land, væsentlig med Hensyn til Beskatning, til Gunst for Italien, men dog ogsaa i enkelte andre Forhold, endog med Indvirkning, om end meget ringe, paa personlig Ret, nemlig med Hensyn til Erhvervelse af det med Navnet *jus liberorum* betegnede Privilegium. Disse til italisk Land knyttede Særrettigheder sammenfattedes i Keisertiden under Navnet *jus Italicum*, og gaves under dette Navn af og til til Provindsbyer og Distrikter, navnlig saadanne, hvis Beboere vare Borgere eller *Latini.* Om alt dette, ligesaa vel som om en i en vis Tid fremtrædende Bestræbelse for at holde Borgerbefolkningen eller dens Hovedbestanddele samlet i Italien, vil blive handlet i Kap 7.

Anm. 1. Den rigtige Adskillelse af Romerrigets frie Beboere i de to store Klasser, *cives* og *peregrini*, med en Særstilling mellem disse sidste for *Latini*, saaledes at den Eiendom, ikke Personer, angaaende og senere udviklede *jus Italicum* holdes udenfor Personernes Inddeling, skyldes fornemmelig Juristen Savigny.

Anm. 2. I den ældre Tid antydes enkelte Gange visse Agtelses- og Velvilliesbeviser, der ved særlig Anledning tilstodes Fremmede uden Indflydelse paa politisk Retsstilling i og til Romerstaten. Af denne Art var det Cæriterne til Gjengjæld for Modtagelsen af de romerske Præster og *sacra* tilstaaede *hospitium publicum* (Liv. V, 50), der uden Tvivl gik ud paa frit Leide og Lettelse i Samkvem for begge Staters

---

[1]) Det er sandsynligt, at denne Bestemmelse slet ikke er fremstaaet i positiv Form til Gunst for italiensk Eiendom, men i negativ som udelukkende det Fjerne og mindre Bekjendte *(ager transmarinus)*.

Borgere, muligvis med en eller anden speciel Lempelse i Henseende til *connubium* eller *commercium*, og det, der indrømmedes Timasitheus fra Lipara A. 394 for velvillig Behandling af romerske Gesandter (Liv. V, 28); ogsaa hvad der (Liv. III, 29) berettes om Borgerret given Tusculaneren L. Mamilius, er vist at forstaa om en lignende Udmærkelse, men hvad Niebuhr har opstillet og Andre efter ham optaget om et saakaldet *municipium* eller Isopoliti mellem Rom og andre uafhængige Stater, ifølge hvilket begge Folks Borgere gjensidig, naar de flyttede over til den anden Stad, skulde nyde alle Borgernes private Rettigheder, er et aldeles ugrundet Paafund, der ganske strider mod de gamle Folkeforhold og Folkeforestillinger og ikke har mindste Hjemmel uden i en falsk Fortolkning af den første Sætning i Artiklen *municipium* hos Festus, og i Dionysius's aldeles vilkaarlige Brug af det græske Kunstudtryk *ἰσοπολιτεία*, hvormed han aabenbart ikke forbinder nogensomhelst tydelig eller fast Forestilling, og som hos de gamle Grækere selv aldeles ikke betegnede et sligt Gjensidighedsforhold mellem Stater, men en visse Indflytninge i en fremmed Stat tilstaaet Særstilling. [1])

---

[1]) Festus vil forklare, at Ordet *municipium* findes brugt om Kommuner og Kommunemedlemmer af forskjellig Retsstilling, først *cives sine suffragio;* den anden af ham betegnede Klasse er aldeles uklar, da det, der fremhæves, *universa civitas*, ligesaa fuldt gjælder om første og tredie Art. Ved den tredie Definition synes at betegnes *municipia* i den almindelige senere Betydning, især de ved Forbundskrigen opstaaede. Med Ordet Isopoliti betegner Dionysius, der første Gang bruger det IV, 22 om de til Rom flyttede Fremmede og derefter IV, 58 om det af Tarquinius Superbus undertvungne Gabii, i VI, 63 og VII, 52 aabenbart ligesom Plutarch (*Coriol.* 30) det Forbund med Ligestilling, som sluttedes (fornyedes) med Latinerne ved Sp. Cassius Viscellinus (jfr. VIII, 70. 72 74. 76, hvor de Samme ere *ἰσοτελεῖς* og *σύμμαχοι*); i Angivelsen af dette Forbunds Indhold (VI, 95) er intet Spor af, hvad man vil lægge i dette Ord; i VIII, 77 gjør Dionysius *ἰσοπολιτεία* til noget større end *πολιτεία*, VIII, 69 og IX, 2 lader han Hernikerne, der havde faaet samme Stilling som Latinerne (VIII, 69), optages i Borgerretten, *πολιτεία*, og kalder dem VIII, 77 Borgere, *πολῖται*, men IX, 5 og 35 kalder han dem *σύμμαχοι*; XV, 7. 9 lader han Fundanerne og Formianerne ved Slutningen af den latinske Krig faa Isopoliti, om hvilke vi af Livius med fuld Bestemthed vide, at

Kapitel 2.

Romerfolkets indre Ordning, Inddelinger og Standsforskjelligheder.

§ 1.

Patricier og Plebeier.

Førend samtlige Borgeres Ordning i visse Afdelinger til Udøvelse af deres fælles politiske Rettigheder og Opfyldelse af Borgerpligter kan fremstilles, og de i den senere Republik bestaaende, ikke arvelige, Standsforskjelligheder kunne skildres, maa først den i den ældste romerske Stat stærkt fremtrædende, siden efterhaanden aftagende og forsvindende, Forskjel imellem høiere berettigede Borgerslægter og den udenfor disse Slægter staaende Almue betragtes. I den ældste Tid og Forfatning, baade under Kongerne og i den ældre Republik, har et Antal afsluttede Slægter, *gentes*, hvis Medlemmer hedde Patriciere (*patricii*, *gentes patriciæ*, ofte ogsaa *patres*), til hvilke der slutter sig nogle underordnede, i lovbestemt, arveligt Lydighedsforhold staaende Individer og Familier (Klienter), en aldeles overveiende, i Begyndelsen udelukkende Indflydelse paa og Deltagelse i de offentlige Anliggenders Styrelse, medens de Borgere, der staa udenfor disse Slægter og danne en i Begyndelsen, naar Klienterne regnes fra, uden Tvivl lidet talrig Almue (*plebs*, Plebeiere), have liden eller ingen Adgang til offentlig Virksomhed.[1]) Medens Almuen efterhaanden tiltog ved Erobring og Indvandring, modtog Kredsen af de patriciske Slægter i Kongetiden enkelte mindre og én mere omfattende Udvidelse,

---

de fik *civitas sine suffragio*. Man ser, at det Hele er et Taagebillede. Vellejus (I, 14) indeholder slet ikke Andet end en sandsynligvis feilagtig Henflytning af den Campanerne A. 338 givne *civitas sine suffragio* (Liv. VIII, 14) til fire Aar senere, iøvrigt med den rigtige og simple Betegnelse.

[1]) Gaius I, 3: *Populi appellatione universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis; plebis autem appellatione sine patriciis ceteri cives significantur.* Gell. X, 20: *In populo omnis pars civitatis omnesque ejus ordines continentur, plebes vero ea dicitur, in qua gentes civium patriciæ non insunt.* — *Patriciatus* som Navn for patricisk Stilling forekommer først hos Sveton.

hvorved opstod yngre patriciske Slægter, men forøgedes derimod aldeles ikke i de to sidste Kongers og i Republikens Tid, paa en enkelt Undtagelse nær *(gens Claudia)*; den formindskedes tvertimod vel ved enkelte Slægters Aftagen eller fuldstændige Uddøen, og Patricierne nærmede sig derved efterhaanden til Charakteren af en oligarchisk Arveadel. Mod denne Adels Forrettigheder aabnedes kort efter Republikens Begyndelse en stedse videre gaaende Kamp af Plebeierne. Denne Kamp, hvis Begyndelse fremtræder skarpt ved A. 494 (Almuetribunates Oprettelse), fører, fortsat med Heftighed indtil A. 367 (Vedtagelsen af *lex Licinia* om Plebeiernes Adgang til Konsulatet) og endnu, skjøndt mindre voldsomt, indtil A. 300 og 286 *(lex Ogulnia* og *lex Hortensia)*, til en Udjævnelse af Standsforskjellen, af hvilken siden, især efter A. 172 (to plebeiske Konsuler), kun enkelte i politisk Henseende lidet betydelige Levninger holdt sig.

Navnet *patres* bruges baade om Patricierne som Helhed (se f. Ex. Cic. *de rep.* II, 37: *ut plebi cum patribus connubium esset*; *de legg.* III, 3: *auspicia patrum sunto, ollique ex se interregem produnto,* hvor paa andre Steder nævnes *patricii*, se ved Interrex i Kap. 5; Liv. IV, 1: *connubium patrum et plebis.* smsteds: *ut populo potestas esset, seu de plebe seu de patribus vellet, consules faciendi.* VI, 42: *ut duo viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret* o. s. v.) og om Senatet (uden Tilføielse af *conscripti*, f. Ex. Liv. II, 28: *Eam rem consules ad patres deferunt,* smsteds: *Ad sellas consulum convolavere minimus quisque natu patrum*; *juniores patrum,* o. s. v., saare ofte); men det er aabenbart, at Ordet i og for sig ikkun er egnet til som Hædersnavn at betegne en Forsamling af Ældste (γέροντες, Raadsherrer), ikke en Række Slægter, og at altsaa den fra Raadet overførte Benævnelse ligesom den enstemmige Overlevering hentyder paa Sammenhængen imellem Raadet og de ældste Patriciere, paa hvem selve Raadsnavnet overføres, medens egentlig Slægtsmedlemmerne og Slægterne betegnes ved Adjektivet, *patricii, gentes patriciæ*, d. e.: til Plads i Raadet Egnede (Rathsfähige), Raadsslægter.[1])

---

[1]) *Patricius* som *ædilicius*, *tribunicius* o. s. v. Afledningen af *patrem ciere* er sproglig umulig. Hos Dionysius betegner δῆμος baade

De gamle Skribenter (Cic. *de rep.* II, 8. 12. Liv. I, 8. Plut. *Rom.* 13) fremstille Patricierne som en af Romulus ved Udnævnelsen af de første Senatorer stiftet og derpaa af andre Konger ved Forøgelse af Senatets Medlemsantal og nye Udnævnelser udvidet Arveadel. Romulus, hedder det, udnævnte 100 Senatorer, der selv kaldtes *patres*, deres Efterkommere *patricii*. [1] Dionysius afviger forsaavidt fra de andre Forfattere, som han først (II, 8. 9) lader Romulus adskille Folket i Patriciere, hvortil de Anseteste og Rigeste udnævntes, og Plebeiere, og derefter (II, 12) lader de 100 Senatorer paa en kunstig Maade ved Kurierne vælges udaf Patricierne (*ἐκ τῶν πατρικίων*), der altsaa strax tænkes som talrigere. Ved Sabinernes og Titus Tatius's Forening med Latinerne og Romulus skal der dernæst (efter Dionys. H. II, 47. 57. Plut. *Rom.* 20 og Zonar. VII, *p.* 318) være udnævnt 100 nye Senatorer og dermed nye patriciske Slægter, efter Andre (hos Dionysius) dog kun 50. (Ogsaa her lader Dionysius, der allerede om disse Slægter bruger Udtrykket *οἱ νεώτεροι*, *juniores*, vel = *minores*, i Kap. 47 først et vist Antal Sabinere optages til Patriciere, og derefter imellem disse udnævnes 100 nye Senatorer). Livius forbigaar denne Udnævnelse og har derfor ved Romulus's Død kun 100 Senatorer. Cicero siger kun, at patres indsattes af Romulus og Titus Tatius. Dernæst lade Livius (I, 30) og Dionysius (III, 29) nogle nye patriciske Slægter optages af Tullus Hostilius fra det erobrede og ødelagte Alba Longa, hvorved man vel, da Byen ellers behandledes saa

---

populus og *plebs*, men ved *δημοτικοί* tænkes paa Folk af den lavere Del, af *plebs*, enten i Modsætning til Patricierne eller til Senatet; hos Dio Cassius er *δῆμος populus*, *πλῆθος plebs*, f. Ex. LVIII, 20, hvor ved *δῆμος* betegnes *comitia centuriata*, ved *πλῆθος comitia tributa*, dog saaledes at *πλῆθος* ogsaa bruges om den senere *plebs* i Modsætning til Senatorer og Riddere; Patricierne hedde *εὐπατρίδαι*, hvormed dog ogsaa stundom betegnes *nobiles*.

[1]) Cicero: *Patres patriciique eorum liberi*; Livius: *patriciique progenies eorum*; Dionysius: *πατέρες καὶ τὸ γένος αὐτῶν πατρίκιοι*. Selve Navnet *patres* opfatter Livius rigtig som Æresnavn for Senatorerne (*ab honore*); Dionysius henfører det urigtig til den Slægtsanseelse, paa Grund af hvilken de skulle være valgte (II, 8: *διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γένους*). Om en anden Forklaring se nedenfor.

strengt, maa tænke paa Slægter, der allerede tidligere indtoge en Særstilling i Byen og havde vist sig venlige mod Romerne.[1]) Langt vigtigere er dog den Udvidelse af Patriciernes Kreds, der tillægges Tarquinius Priscus (hvem Dionys. H. III, 41 og Dio Cass. *fragm.* 9 *Bekk.* konsekvent fremstille som selv optagen til Patricier af Ancus Marcius),[2]) en Udvidelse, der overalt sættes i Forbindelse med andre Udvidelser og Omdannelser af Statens Indretninger, og til hvilken aabenbart Grundberetningen, ligesom de vigtigste af de opbevarede Skribenter (Cicero, Livius) henførte Benævnelsen *minores gentes*, *patres* eller *patricii minorum gentium* medens der i det Enkelte ere nogle Afvigelser.[3]) Hermed

---

[1]) Livius og Dionysius nævne nogle bestemte *gentes*, *Tullii* eller vel rettere *Julii*, *Servilii* o. s. v., som ved denne Leilighed optagne, idet Livius tillige lader dannes ti nye *turmæ equitum*. Begge Forfattere bruge Udtryk, der antyde tidligere bestaaende Slægter, ikke Individer, fra hvilke siden i Rom opstod Slægter (Dionysius: *τούσδε τοὺς οἴκους*).

[2]) Ogsaa Numa Pompilius og Servius Tullius siges særligt optagne imellem Patricierne, den sidste ved Folkeafstemning, Dionys. H. IV, 3. Naturligvis maatte i den patriciske Tid Kongen være Patricier.

[3]) Cicero *de rep.* II, 20: *Duplicavit illum pristinum patrum numerum, et antiquos patres majorum gentium appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se ascitos minorum* (Cicero gaar ud fra 150 Senatorer fra Titus Tatius indtil Tarquinius); derpaa følger Beretningen om Fordoblingen af *equites*. Liv. I, 35: *centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati.* Derefter følger i Kap. 36 Fortællingen om *alteræ centuriæ equitum*. Dionys. H. III, 67 lader 100 *ἐξ ἁπάντων τῶν δημοτικῶν* udnævnes til Patriciere og Senatorer (og følger altsaa her den almindelige Forestilling, der lader et Individ blive Senator og fra ham udgaa en patricisk Slægt), idet der da først blev 300 Senatorer; derefter fortælles om Indsættelsen af sex Vestalinder og Udvidelsen af Tribus (III, 71). Zonaras (VII, *p.* 325) lader Tarquinius tilføie 200. Naar Tacitus (*Ann.* XI, 25) lader *minores gentes* udgaa fra en Kreation af Patriciere i det første Konsulat, en Kreation, hvortil ogsaa Livius i en Tale (IV, 4), maaske benyttende en anden Kilde end før, hentyder, da ligger heri aabenbart en Forvexling med Udfyldelsen af Senatet med nye (plebeiske) Medlemmer, *conscripti.* En ganske særegen Opfattelse viser sig i Svetons Ord (*Aug.* 2): *Ea gens a Tarquinio Prisco rege inter minores gentes adlecta in senatum, mox a Servio Tullio in patricias traducta*, hvorefter de af Tarquinius optagne *gentes minores* altsaa vedbleve at være Plebeiere, idet først en ny Udnævnelse gjorde dem til Patriciere, en Opfattelse, der ikke blot staar aldeles ene, men ogsaa strider mod Begrebet af nye Slægter.

forblev de patriciske Slægters Kreds indtil Cæsars og Monarchiets Tid afsluttet; kun da den mægtige Sabiner Attus Clausus i Åaret 504 med sin hele Slægt og en talrig Skare Klienter drog til Rom, blev han og hans Slægt optaget imellem Patricierne *(inter patres lectus*, hvilket Udtryk vexler med *allegere inter patres*, *inter patricios)*. (Liv. II, 16. X, 8. Dionys. H. IV, 40. Svet. Tib. 1).[1]

En saadan Stiftelse af en Adel ved Kongebeslutning, eller overhovedet ved en bestemt dertil sigtende og et stort Antal Slægter omfattende Foranstaltning, og da især Indsættelsen af en fra det øvrige Folk ved Udelukkelsen af *connubium* (se nedenfor) skarpt adskilt Adel, er baade efter den romerske Kongemagts Beskaffenhed og i sig selv aldeles utænkelig; Adel udvikler sig i Folkenes ældste Tid efterhaanden af Frihed forbunden med personlig Dygtighed og Kraft, fast Eiendomsbesiddelse, Erobring i Modsætning til Trældom og dens blivende Mærke paa de Frigivne, Besiddelsesløshed og Undertrykkelse. Naar man til denne Betragtning føier den i den ældste Historie oftere antydede Adskillelse imellem Klienterne og den egentlige *plebs* (se § 3) og dennes naturlige Fremvæxt, og fremdeles tager Hensyn til Patriciernes betydelige Antal, der fremgaar baade af Beretninger om Fabierne og andre lignende Sagn[2])

---

[1]) Hos Livius (VI, 40) *voluistis*, som om Optagelse skete ved en Lov af Folket. App. Claudius og hans Slægt sluttede sig vistnok med det af dem iforveien beboede Grændseland til Rom, og modtog ikke først dette Land af Romerne til Beboelse.

[2]) Der kan naturligvis ikke bygges paa Angivelsen af 306 uddragne bevæbnede Fabiere (Liv. II, 49. Dionys. H. IX, 15. Fest. *v. scelerata porta* o. s. v.) som et sikkert Tal, ligesaa lidet som paa Dionysius's Angivelse af, at de med Klienterne udgjorde henimod 4000 Mand (efter Festus endog 5000); men det er klart, at Sagnet lod Fabierne fremtræde ikke som en lille Adelsslægt, men snarere i Lighed med en skotsk Clan. (I Sagnet ligger iøvrigt den bestemte Antydning af, at *gens Fabia* havde sine Besiddelser væsentlig samlede i en enkelt Egn henimod Veji, og et lignende Forhold kunne vi med Rette tænke os for mange, om ikke for alle *gentes*.) Med Fabiersagnet kan man forbinde Beretningen om de 12 Familier og 30 voxne (mandlige) Personer af *gens Potitia* (Liv. IX, 29. Fest. v. *Potitium et Pinarium*), umiddelbart før dens Uddøen.

og af den langvarige Kamp og Modstand mod den endog momentant helt udvandrede *plebs*, men fremfor Alt til den Udvidelse af de hele Folket omfattende eller tilhørende Statsinstituter (Tribus, Riddercenturier, Vestalinder), dersættes i Forbindelse med Optagelsen af nye patriciske *gentes* (se ovenfor), kan man ikke betvivle, at man ved Patricierne i den første Kongetid blot har at tænke sig de oprindelige frie og fuldtberettigede Borgere, omgivne af et vist Antal paa den nys antydede Maade opstaaede, til de enkelte Slægter i forskjellig Mængde hørende, afhængige Klienter, udenom hvilke der efterhaanden og i stigende Forhold med Statens Magt dannede sig en Samling af oprindelig politisk uberettigede, men til ingen Slægt bundne Nyborgere, *plebs*. Men denne, især saalænge den livsvarige Konge var den eneste Øvrighed, fornemmelig i Adgangen til Raadet fremtrædende arvelige Fuldberettigelse som Borger og Frihed i eminent Betydning (ligeoverfor Afhængige) blev af sig selv til Adel. Denne naturlige Opfattelse fremtræder allerede i Oldtiden i den hos Festus *(v. patricios)* til Antiqvaren Cincius (paa Augusts Tid) henførte, ogsaa hos Livius og Dionysius antydede, med en urigtig Etymologi forbundne Betegnelse af Patricierne som de oprindelig fribaarne Borgere, der kunde nævne en fri Fader *(patrem ciere)*.[1]) I samme Retning pege indtil en vis Grad de ovenfor fremhævede Ytringer af Dionysius om Senatorerne som valgte ud af de iforveien kreerede Patriciere.

Udenfor Patricierne og deres Klienter dannede sig tidlig en ny Befolkning ved Indvandring, der naturligvis tiltog med Byens Tilvæxt i Magt og Anseelse, og navnlig ved Erobring og Undertrykkelse af Nabobyer, hvis Indbyggere forflyttedes til Rom, saaledes som dette skildres hos Livius (I, 11. 33) og Dionysius (III, 37. 38), nåvnlig ved Alba Longa (Liv. I, 30, Dionys. H. III, 29. 30), medens andre blev tilbage i deres ganske nærliggende Smaabyer (Liv. I, 10. 11. 28. 29. 33, Dionys. H. II, 36. III, 1. 34. 51). Dette

[1]) Festus: *Patricios, Cincius ait in libro de comitiis, eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur*; jfr. Liv. X, 8 i Decius Mus's Tale for *lex Ogulnia* ved A. 300, Dionys. H. II, 8: *ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνοι.*

er Oprindelsen til den særlige *plebs.* [1] Disse Plebeiere maatte i Begyndelsen nødvendig staa udenfor de paa de oprindelige Borgere beregnede Statsinstituter og den dem forbeholdte Indflydelse paa de offentlige Anliggender, og indtage en underordnet Stilling, om end frie for det særlige Afhængighedsforhold, hvori Klienterne stod til bestemte Slægter. Maaske, ja sandsynligvis, gjordes der allerede tidligere nogle Skridt til en Ordning af denne Klasse af nye Borgere; men først under Servius Tullius fik *plebs* en bestemtere Organisation og visse politiske Rettigheder, idet den sammenordnedes med Patricierne som *populus* i Folketællingen, Folkeforsamlingen og Hæren, og fra denne Tid af maa man atter fra den politisk berettigede *plebs* adskille de efterhaanden tilkommende *cives sine suffragio*, indtil de opnaaede Stemmeret. [2] Afskaffelsen af Kongedømmet og Indførelsen af en aarlig vexlende Magistratur skærpede sandsynligvis hos Plebeiernes stedse voxende Mængde Følelsen af deres Underordning og Ønsket om større Delagtighed i den politiske Magt. I Aaret 494 tiltvang de sig Oprettelsen af en særlig Beskyttelsesmyndighed, Almuetribunatet (se Kapitlet om Magistraterne), der strax overtog Ledelsen af Kampen for udvidede Rettigheder og Ligestilling med Patricierne.

Anm. Man kan forsaavidt sige, at Patricierne alene udgjorde det ældste Folk, *populus*, eller dog snarere dets Kjerne, idet Klienterne maa regnes med; men den Mening, at Ordet *populus* i vore Kilder, navnlig hos Livius, af og til skulde forekomme særligt betegnende Patricierne i Modsætning til *plebs*, er et aldeles grundløst Indfald, der vilde forudsætte en mærkværdig Tankeløshed hos Skribenterne, hos hvem dette ubevidst skulde have indsneget sig fra ældre Kilder, ligesom det og strider imod Sagens Natur. *Populus* betegnede det hele Folk med alle de Bestanddele, Borgerskabet til

---

[1]) Denne Oprindelse eller i det ringeste Tilvæxt af den romerske *plebs* erkjender ogsaa Dionysius II, 63.

[2]) Zonaras (VII p. 328) og Servius (*ad Æneid.* I, 42) lade endog Plebeierne under Servius Tullius optages i Raadet, vel ved en Feiltagelse; jfr. dog det før anførte Sted af Svet. *Aug.* 2.

enhver Tid omfattede, altsaa ogsaa *plebs*, saasnart der var en *plebs*. Naar Livius bruger Udtrykket *concilium populi*, men efter Lælius Felix hos Gell. XV, 27 *concilium* kun er *pars populi*, følger heraf alene, at Livius ikke iagttager den af Lælius Felix opstillede Grændse for Sprogbrugen; betegnedes i Livius's Kilde Patricierne som *populus*, saa kunde de jo efter Lælius's Regel ikke tillige betegnes som *concilium*. I Liv. IV, 51 er *populi* en Tilsætning. Ligesaa ubegrundet er den af Enkelte i den nyeste Tid opstillede Forklaring af *juniores patrum* hos Livius som *patres minorum gentium*. Livius, der overalt gaar ud paa at individualisere Fortællingen og fremhæve det Personlige, taler alene om den patriciske lidenskabelige Ungdom i og udenfor Senatet, og dermed stemme ogsaa Dionysius's Skildringer.

§ 2.

Fortsættelse.

De gamle Forfattere tænke sig Patricierne som rige og velhavende (Dionys. H. II, 8: χρήμασιν εὔποροι; han og Livius paa mange andre Steder), og vi maa antage, at de vare i Besiddelse af hele den oprindelige Landeiendom, og at de ogsaa siden i det Hele, uden at store Forskjelligheder i Slægternes og Familiernes Formuesvilkaar derved udelukkes, ved deres politiske Stilling og ved Sammenhold bevarede Velstand eller Rigdom. Imellem de med det fælles Slægtsnavn betegnede Medlemmer af Slægten, der i Almindelighed tænktes oprundne fra en enkelt Stammefader (Varro *L. L.* VIII, 4 p. 104 *Bip.*), saaledes *Julii* fra *Julus*, *Sergii* fra *Sergestus* hos Vergil o. s. v.) [1]), bestod en særlig Forbindelse og et eget Retsforhold, *gentilitas* og *jus gentilitatis*, der omtales hos Cicero (*de orat.* I, 39) og Gaius (III, 17), og indbefattede en endnu i de tolv Tavler optagen Arveret for

---

[1]) Efterat Sagnet om Æneas havde fundet Indgang hos Romerne, søgte de Slægter, der vilde føre deres Ælde længst tilbage, sig en Stammefader imellem Æneas's Ledsagere, i første Række Julierne Æneas's Søn, Julus (se særlig Svet. *Jul.* 6), dernæst andre, *Trojugenæ*, tilsidst ogsaa Plebeiere, f. Ex. Memmierne (Mnestheus). Allerede Varro havde skrevet *de familiis Trojanis*.

Slægtsmedlemmerne i Mangel af nærmere Arvinger, ogsaa efter Klienter og Frigivne, men som af Gaius siges forlængst at være gaaet af Brug. (*Hereditates gentiliciæ* nævnes endnu ved Cæsar, Svet. *Jul.* 1.) I enkelte Slægter finde vi omtalt fælles Ofringer og Helligdomme (Cic. *de harusp. resp.* 15), som for Fabierne paa Quirinalhøien (Liv. V, 46); ligeledes nævnes fælles Begravelsespladser, f. Ex. i den ældste Tid for *Valerii* og *Fabii* ved Forum (Plut. *quæst. Rom.* 79; jfr. Cic. *de legg.* II, 22) [1]), eller særlige Begravelsesskikke, saasom at i *gens Cornelia* Ligbrænding ikke var brugelig før Sulla (Cic. *de legg.* II, 22; Plin. *Hist. n.* VII, 187). En fælles Vedtægt af *gens Manlia* om ikke at bruge Fornavnet *Marcus* nævner Livius VI, 20. Selve Navnet og Begrebet *gens* synes oprindelig at have været indskrænket til de patriciske Slægter efter en Ytring, der hos Livius (X, 8) lægges Decius Mus i Munden. Siden brugtes det uden Forskjel ogsaa om plebeiske, flere Familier omfattende Slægter. [2]) Antallet af patriciske *gentes* kjendes ikke, og de forekomme ingenlunde alle i Konsularfasterne før A. 366 eller ved Siden af en Plebeier indtil A. 172, f. Ex. ikke *Potitii*, ikke *Vitellii*, der nævnes hos Livius II, 4. [3]) Der forekomme temmelig tidlig enkelte blandede *gentes*, bestaaende dels af patriciske, dels af ansete plebeiske Familier, saaledes *gens Claudia*, i hvilken den høitansete Familie *Marcelli* var plebeisk (Cic. *de orat.* I, 39 foruden andre Vidnesbyrd), og *gens Sempronia* med én patricisk Familie (*Atratini*), de øvrige plebeiske. Dette Forhold kan tænkes opstaaet ved Frigivelse i tidlig Tid, ved Udtrædelse af Klientelforholdet og paa anden Maade. [4]) En Udtrædelse af vir-

---

[1]) *Extra sacra et gentem inferri fas negant esse, idque apud majores nostros A. Torquatus in gente Popilia judicavit.*

[2]) Juristerne tog i Definitionen af *gentiles* intet Hensyn til Forskjellen imellem Patriciere og Plebeiere, men kun til fribaaren Fødsel og Afstamning fra Fribaarne, saa at altsaa Frigivnes Afkom, saalænge dette Udspring erindredes, ikke kunde betegnes som *gentiles* (Cic. *Top.* 6 efter Scævola; jfr. Varro *L. L.* VIII, 4 p. 104).

[3]) Om Dionysius's δεκάδες se § 5 Anm.

[4]) Ved Frigivelse i den senere Tid fremkom naturligvis atter plebeiske Individer med patriciske Gentilnavne, f. Ex. en stor Mængde *Cornelii* ved Sullas Massefrigivelse af Proskriberedes Slaver; men heraf fremkom ingen Familie med politisk Betydning i Republikens Tid.

kelige Medlemmer af en patricisk Slægt og Overgang til *plebs (transitio ad plebem)* fortaltes vel i Familieberetningerne oftere at være sket (jfr. Dio Cass. *fragm.* 22 *Bekk.*, Zon. VII, p. 340), men disse Beretninger mistænktes ikke uden Grund for stundom at være opstaaede af Forfængelighed for at give en senere anset plebeisk Slægt patricisk Oprindelse (Cic. *Brut.* 16; jfr. Liv. IV, 16).[1]) I Republikens sidste Tid gik som bekjendt Patricieren P. Clodius (Claudius) Pulcher, Ciceros Fjende, for at kunne blive Tribun, over til *plebs* ved som myndig Mand at lade sig tage til Søn (*arrogari)* af Plebeieren P. Fontejus (Vidnesbyrdene af Cicero, Dio Cassius, Plutarch o. s. v. i de almindelige historiske Skrifter); det samme Skridt gjorde siden P. Dolabella, Ciceros Svigersøn (Dio Cass. XLII, 29).[2]) Livius's Betegnelse af Patricieren Agrippa Menenius, Udsendingen til Almuen paa *mons sacer*, som *oriundus a plebe* (II, 32), staar aldeles ene; den kan ved Gjetning sættes i Forbindelse med den apokryphe Beretning om Optagelse af Patriciere i det første Konsulatsaar (se ovenfor).

Plebeiernes Udelukkelse fra *connubium* med Patricierne lader ikke blot Livius (IV, 4. 6) og Dionysius (X, 60), men ogsaa Cicero *(de rep.* II, 37) være en Foranstaltning af Decemvirerne, der altsaa blev ophævet ved *lex Canuleja* (Liv. IV, 1 *sqq.*, Cic. *l. c.*, Flor. I, 17 [25]) A. 445, kun fire eller fem Aar gammel; men det er klart, at en saadan Foranstaltning var aldeles utænkelig paa en Tid, da Plebeierne skred

---

[1]) Denne Mistanke falder ogsaa med god Grund paa Beretningen om den octaviske Slægts gamle patriciske Stilling og senere Overgang til *plebs* (Svet. *Aug.* 2). Den i Republikens senere Tid bekjendte *gens Junia* (*Bruti*, *Silani*) var plebeisk, og dens Forbindelse med den første Konsul, efter hvem Navnet Junius forsvinder af Fasterne indtil A. 325, var meget problematisk (Dionys. H. V, 18). De *Tullii*, til hvilke Cicero hørte, gjorde intet Krav paa at nedstamme fra den i Republikens første Tid forekommende *gens Tullia* (M'. Tullius Longus Konsul A. 500). Jfr. Sp. Cassius Viscellinus og Coriolans Hustru Volumnia og de senere plebeiske Cassier og Volumnier.

[2]) Allerede før Clodius og Dolabella maa en saadan Overgang antages ved den bekjendte Almuetribun P. Sulpicius Rufus i Aaret 88; thi ikke blot *Sulpicii* i Almindelighed vare Patriciere, men den retslærde Ser. Sulpicius Rufus, Konsul A. 51, betegnes udtrykkelig som saadan.

stedse kraftigere frem, under en Magistratur, der (i det andet Aar) beklædtes af ligesaa mange Plebeiere som Patriciere, og ved Love, der vedtoges af hele Folket i *comitia centuriata.* Sagnet og de ældste Annalister, der ikke fandt dette negative Forhold (Adskillelse) imellem Patriciere og Plebeiere omtalt imellem de ældste kongelige Indretninger, og som her, som overalt, søgte en første Stifter, henførte det Forhold, der saa kort efter Decemvirernes Fald fremkaldte Kamp og forlangtes ændret, til de engang sortmalede Decemvirer som Ophavsmænd. Adskillelsen var ældgammel og nedarvet, men forsvandt fra *lex Canuleja* af.

Som Kjernen af Folket eller selve det gamle Folk antoges Patricierne i den ældste Tid at staa de Romerfolket beskyttende Guder nærmest. De vare derfor i Besiddelse af samtlige almindelige Præsteskaber og udøvede den dertil knyttede Indflydelse. [1]) Ligeledes tilhørte Auspicierne, Midlet til ved offentlige Forhandlinger og Foretagender at sætte sig i Forbindelse med Guderne, udelukkende Patricierne, dels som hele Korporationens Eiendom, der i Mangel af regelmæssige Magistrater forplantede dem ved *interrex* (Cic. *de legg.* III, 3. Liv. VI, 41; jfr. IV, 6. Messala hos Gellius XIII, 15: *Patriciorum auspicia),* dels forsaavidt de specielt anvendtes kun af patriciske Magistrater. Først A. 367 forandredes de patriciske *duoviri sacris faciundis* til *decemviri,* de halve af hver Stand (foreslaaet A. 369, Liv. VI, 37); ved *lex Ogulnia,* A. 300, blev Auguratet og Pontifikatet tilgængeligt for Plebeierne med samme lige Deling af Pladserne imellem begge Stænder (Liv. X, 6, hvor alle de dengang tilføiede ere Plebeiere; Cic. *de domo* 14: *ex dimidia parte),* og den samme Forandring skete ved andre Præsteskaber efterhaanden *(curio maximus* første Gang Plebeier A. 209, Liv. XXVII, 8), saa at kun enkelte Præster, navnlig *flamen Dialis, rex sacrorum* og Salierne, vedblev at tages udelukkende af Patricierne (Cic. *l. c.*; Tac. *Ann.* IV, 16). I Udøvelsen af

---

[1]) I App. Claudius's Tale hos Liv. VI, 41 antydes specielt som patriciske Pontifices, Augurer, *rex sacrificulus, flamen Dialis,* Salierne, men uden nøiagtig Opregning; *duoviri sacris faciundis* betegnes hos Liv. VI, 37 som patriciske.

Auspicierne bleve Plebeierne delagtige ved Adgangen til Konsulatet; Forplantelsen af Auspicierne i det Hele vedblev at betragtes som bunden til Patricierne (Cic. *de legg.* III, 3; se ved *interrex* i Kap. 5).

Patriciernes Navn betegner oprindelig, som ovenfor sagt, den udelukkende Adgang til Plads i Senatet; men allerede i det første Konsulatsaar skulle Plebeiere være optagne i Senatet, efter Nogle endog under Servius Tullius; i ethvert Fald maa de have havt Adgang dertil ved Decemviraltiden og i den paafølgende Tid, da Krigstribuner stode i Spidsen for Staten; men om Grændsen for denne Adgang før A. 366 vides Intet (se § 9 om Senatet); efter denne Tid er der med Hensyn til Plads i Senatet ingen lovbestemt Forskjel mellem de to Stænder.

Paa Adgang til Konsulatet, i den ældste Tid den eneste aarlige Folkemagistrat, berettes Plebeierne første Gang at have reist Fordring i Aaret 445 ved et Lovforslag af ni Folketribuner (Liv. IV, 1—6: *ut populo potestas esset, seu de plebe seu de patribus vellet, consules faciendi.* Dionys. H. XI, 52 ff. Zon. VII, p. 359). Foreløbig førte dette Krav dertil, at først i enkelte Aar, siden i længere Tid (A. 426—414 med et Par Undtagelser og 408—367 ligeledes med et Par Undtagelser) Konsulatet suspenderedes, og den øverste Myndighed overdroges til Krigstribuner med Konsulmagt (tre, fire, fra A. 409 af regelmæssig sex), til hvilken Post ogsaa Plebeierne fik Adgang (Liv. IV, 6. Dionys. H. XI, 56. 60); men i Aaret 367 vedtoges den i flere Aar forhandlede *lex Licinia*, foreslaaet af Almuetribunen Licinius Stolo i Forbindelse med L. Sextius, efter hvilken den ene Konsul skulde være en Plebeier (Liv. VI, 35. 37. 42: *consulum utique alter ex plebe crearetur*, Zon. VII, *p.* 360); dog iagttoges dette ikke strengt (Undtagelser f. Ex. Liv. VII, 18. 19. 22; heftig Strid VII, 21) før fra A. 342 af, i hvilket Aar det efter Livius (VII, 42) og Zonaras (VII, p. 362) endog bestemtes, at begge Konsuler kunde være Plebeiere (*ut ambos plebeios creari liceret*).[1] Dog bevirkede de gamle Familiers Anseelse og en vis Over-

---

[1]) Endnu i A. 297 gjordes et Forsøg paa at faa to patriciske Konsuler valgte, Liv. X, 15.

tro, at den ene Konsulplads i lang Tid forbeholdtes en Patricier, saa at i Aaret 215 et da sket Valg af to Plebeiere ikke kom til Gyldighed (Liv. XXIII, 31); først i Aaret 172 beklædte to Plebeiere Konsulatet (Liv. XLII, 9) og siden ofte, saa at de plebeiske Ansøgere fra nu af havde en større Udsigt end de nu af en særdeles indskrænket Kreds fremgaaende patriciske (Cic. *de domo* 14: *angustior petitio consulatus* for en Patricier).[1]) Med Adgangen til Konsulatet fulgte, uden at videre speciel Lovbestemmelse og Kamp omtales, efterhaanden Adgangen til de øvrige Embeder (første plebeiske Diktator A. 356; første Censor A. 351; bestemt, at den ene Censor nødvendig skulde være Plebeier, A. 339; første plebeiske Prætor A. 337, hvilket sildige Aar synes at bekræfte Beretningen hos Liv. VI, 42. VII, 1, at Præturen i Førstningen mentes at skulle være udelukkende patricisk). Ved de kuruliske Ædiler fandt endnu i den anden puniske Krigs Tid en Afvexling Sted imellem to Patriciere og to Plebeiere hvert andet Aar (se Kap. 5 ved Ædilerne).

At Patricierne i det Ringeste havde Overvægten i den ældste Form af Folkeforsamling, vil nedenfor blive udviklet (se Kap. 3 § 3); i Centuriatkomitierne var allerede et andet Princip end Standsforskjellen lagt til Grund for Stemmegivningen; dog synes der i den saakaldte *auctoritas patrum*, der først ganske tabte sin Betydning A. 286 (*lex Hortensia*), at have ligget en vis Beføielse for Patricierne med Hensyn til Folkebeslutningers Gyldighed (se Kap. 3 § 4 Anm.). Den oprindelig for Almuens særlige Anliggender bestemte og først ved Tribunvalget fremtrædende Forsamling af *plebs*, *comitia tributa*, søgte Tribunerne senere at skaffe almindelig lovgivende Myndighed, og den opnaaede virkelig tilsidst denne Magt (sidste Gang og ubetinget udtaltes Bestemmelsen A. 286), hvorved altsaa *plebs* uden de nu i Antal ligeoverfor den forsvindende Patriciere optraadte som det hele Folk; se herom Kap. 3 § 5.

Saaledes bragtes det efterhaanden dertil, at Patriciernes fra Midten af det fjerde Aarhundrede (A. 366 og følgende)

---

[1]) To Patriciere søge altsaa *in unum locum*, Liv. XXXV, 10; jfr. Beretningen om Konsulvalget for Aar 53.

væsentlig knækkede politiske Overmagt og Forrettigheder fra Begyndelsen af det tredie Aarhundrede, og især efter A. 172 [1]) forsvinde, saa at de patriciske Familier, der endnu bestod og vare bekjendte som saadanne, kun omgaves af en vis Ældens Glands (se f. Ex. Cic. *pro Sulla* 8) imellem den senere uddannede, ogsaa Plebeiere omfattende Embedsadel, *nobilitas*; i virkelig Magt og Indflydelse træde plebeiske Slægter og Familier som *Cæcilii Metelli*, *Sempronii Gracchi*, *Licinii Crassi* og *Luculli*, senere *Pompeii* og andre, fuldkommen ved Siden af de patriciske Cornelier, Julier, Æmilier og Sulpicier, og deres Medlemmer staa ofte i Spidsen for det aristokratiske Parti. Udelukkelsen fra Almuetribunatet indeholdt endog en Indskrænkning for Patriciernes politiske Virksomhed, fra hvilken Enkelte, som ovenfor angivet, frigjorde sig ad en Omvei. De patriciske Slægter og Individer adskille sig forøvrigt i denne Periode i deres politiske Fremtræden saa lidet fra deres plebeiske Jævnlige, at vi kun ved Hjælp af den ældre Tids Faster og enkelte særlige Data kjende dem som Patriciere, f. Ex. Senatsformanden M. Æmilius Scaurus, Taleren Hortensius og Juristen Ser. Sulpicius Rufus, for ikke at tale om Sulla, Cæsar, Scipioner og Valerier.

En betydelig materiel Fordel fremfor Plebeierne synes Patricierne i den ældste Tid at have havt med Hensyn til Besiddelsen og Benyttelsen *(possessio)* af Domænelandet *(ager publicus)*. Livius (i Bøgerne II-VI) og Dionysius fremstille overalt Patricierne som Besiddere af *ager publicus*, og derfor som Modstandere af alle *leges agrariæ*, hvorved Domænen gik over til privat Eiendom ved Salg og Uddeling, ogsaa til Plebeiere; men deres Vidnesbyrd tabe i Vægt derved, at de overalt uden klar Begrændsning tænke sig Patricierne som de Rige og Mægtige, og dernæst have meget utydelige Forestillinger om denne regelbundne *possessio* (hvorom se

---

[1]) Grunden til, at man fra dette Aar af opgav Betænkeligheden ved at vælge to plebeiske Konsuler, laa aabenbart i det aftagne Antal af nogenlunde qvalificerede Kandidater i Forhold til Plebeierne. Kun derved bliver det ogsaa forstaaeligt, at i Republikens sidste Aarhundrede al Adgang til de høiere Magistrater for Patricierne gik igjennem den kuruliske Ædilitet, som de maatte dele med Plebeierne, og som ofte beklædtes af to saadanne.

Kap. 9 om *ager publicus*), saa at de tænke sig den som aldeles vilkaarlig og fremgaaet af Vold og Uret (se f. Ex. Liv. II 41. IV, 51. 53. VI, 5. Dionys. H. VIII, 70[1]). 73), ikke for en stor Del af økonomisk Evne til Opdyrkning og Benyttelse; i sig selv er det imidlertid sandsynligt, at de gamle og i andre Henseender fortrinlig berettigede Slægter ogsaa i denne Retning havde og i længere Tid beholdt en særegen Adgang til den Benyttelse, der først efterhaanden blev sær fordelagtig og til en ensidig Begunstigelse.[2]) Dog vide vi Intet nærmere om Grændserne for denne Forret eller om dens Ophør; thi i det fjerde Aarhundrede finde vi Plebeiere som *possessores agri publici* ved Siden af Patricierne, hvorom den bekjendte Beretning vidner, at C. Licinius Stolo blev anklaget efter sin egen *lex agraria* (Liv. VII, 16 og andre Vidnesbyrd i Kap. 9 § 7); Livius og Dionysius glemme sædvanlig aldeles, at Senatet længe før *lex Licinia* ikke blot bestod af Patriciere. At omvendt Patricierne, der aabenbart maa tænkes som Eiere af de Jordlodder, der udgjorde den oprindelige romerske Mark, skulde have været udelukkede fra Erhverv af Domæne, der uddeltes eller solgtes til Private, er aldeles utænkeligt; Livius har kun paa et enkelt Sted, som ofte, udtrykt sig skjødesløst.[3])

Udenfor hvad der kan betegnes som Forret eller Fortrin, havde Patricierne, som allerede ovenfor antydet, forskjellige Særindretninger, hvori Plebeierne ikke deltog. Der nævnes saaledes (Liv. X, 23) ved A. 296 en særegen patricisk Kultus af *Pudicitia*, i Modsætning til hvilken der indrettedes en Kultus for *Pudicitia plebeja*, som siden gik i Forglemmelse. Ligeledes stiftedes senere særlige *ludi plebeji*. Som et ydre

---

[1]) *Λόγῳ μὲν ἦν δημοσία ἡ χώρα, ἔργῳ δὲ τῶν ἀναιδεστάτων καὶ συν οὐδενὶ δικαίῳ κατεσχηκότων πατρικίων.*

[2]) Et Vidnesbyrd udenfor Livius og Dionysius giver et Brudstykke af Annalisten Cassius Hemina hos Nonius p. 149: *quicunque propter plebitatem agro publico ejecti sunt.*

[3]) Liv. IV, 48: *Nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat, nec, quod venisset assignatumve publice esset, præterquam plebs habebat.* Han burde have skrevet: *Nec plebs, præterquam quod venisset a. p. e., habebat.*

Særtegn for de patriciske Senatorer nævnes *lunula*, en halvmaaneformig Pynt paa Fodtøiet (Zon. VII, p. 328).[1]

Efterhaanden aftog og uddøde, som ovenfor bemærket, de patriciske Slægter, og der var i Republikens sidste Tider kun en temmelig ringe Rest tilbage (Dio Cass. LII, 42[2]), og da nu Patricierne ansaaes for nødvendige for visse Præsteskabers og Ceremoniers Skyld (*εἰς τὴν ποίησιν τῶν πατρίων*), foretoges af Cæsar A. 45, efter Bemyndigelse ved en *lex Cassia*, en ny Udnævnelse af Patriciere og patriciske Slægter (Dio Cass. XLIII, 47. Svet. *Jul.* 41. Tac. *Ann.* XI, 25), iblandt dem Octavius og Octavian (Dio Cass. XLV, 2); dernæst af August A. 33 og A. 29 (Dio Cass. XLIX, 43. LII, 42. *Marm. Ancyr. Lat. col.* 2 v. 1. Tac. *Ann.* XI, 25) og atter af Claudius (Tac. *Ann.* XI, 25. Svet. Otho 1) og Vespasian (Tac. *Agr.* 9. *Script. hist. Aug. Antonin. Philos.* 1).[3] Alle Keisere regnedes for Patriciere (Dio Cass. LIII, 17), og ved enkelte nævnes udtrykkelig Optagelsen (*Script. hist. Aug. Opel. Macr.* 7). Fra Constantin den Stores Tid gives Titelen *patricius* med den høieste Rang, endog over præfectus prætorio, paa Livstid (Zos. II, 39. *cod. Justin.* XII, 3, 3. 5. *instit.* I, 12, 4).

Anm. Hvad der af Enkelte i den nyere Tid er gjettet om de patriciske Slægters nærmere indbyrdes Forhold, savner al Begrundelse, undtagen forsaavidt Cicero (*de rep.* II, 20) siger, at Tarquinius i Senatet lod *patres majorum gentium* votere først (*priores sententiam rogabat*), hvilket let kan være en blot Slutning af Navnet.

§ 3.

Patroner og Klienter i den ældste Forfatning.

De gamle Skribenter (Cic. *de rep.* II, 9, Festus *v. patrocinia*, Dionys. H. III, 9. 10. Plut. *Rom.* 13) lade Romulus samtidig

---

[1]) De øvrige Skribenter, der nævne denne *lunula* (Juv. VII, 191. Plut. *quæst. Rom.* 76. o. s. v.), angive den ikke udtrykkelig som patricisk Tegn.

[2]) *Τὸ γὰρ πλεῖστον ἀπολώλει τῶν εὐπατριδῶν.* Dionys. H. I, 85 siger, at der til hans Tid var omtrent *πεντήκοντα οἶκοι* tilbage af troisk Oprindelse, uvist om *gentes* eller *familiæ.*

[3]) Patriciere optagne af Claudius og Vespasian nævnes i Indskrifter, f. Ex. Orelli. 723, Orelli-Henz. 773. 5447.

med Udvælgelsen af Patricierne fordele Almuen (*plebs*) imellem Patricierne som faste Klienter, saaledes at hver Plebeier, i det Ringeste efter Dionysius selv, valgte sig sin Patron.[1]) Men hverken kan et saadant arveligt Afhængighedsforhold som det, de to græske Skribenter vistnok i det Hele efter ældre Kilder skildre, være dannet paa en Gang ved en slig Foranstaltning, eller stemmer denne Opfattelse af hele *plebs* som inddelt i Klienteler med den Oprindelse, som de samme Skribenter selv antyde, af Almuen ved Indvandring og successiv Erobring, ligesom heller ikke hele den lange Kamp imellem Patriciere og Plebeiere kunde have faaet den Charakter og Gang, som den har i Historien, hvis Patriciernes Modstandere havde været deres gamle Underdanige, der oprørsk løsrev sig. Hertil kommer, at Skribenterne, baade Livius og Dionysius, i Beretningen om Kampen i den første Tid paa det Bestemteste adskille Plebeierne fra de Patricierne følgende, afhængige Klienter.[2]) Klienterne, hvis Navn med Rimelighed udledes af *cluo*, *κλύειν*, Hørige og Lydige (hos Grækerne *πελάται*), udgjorde altsaa den gamle, til det patriciske Borgerskab hørende, lavere Befolkning, der til hint stod i et til Livegenskab sig nærmende Afhængighedsforhold, ved Siden af hvilken den frie og uafhængige *plebs* efterhaanden dannede sig. Ligesom de patriciske Slægter selv vare forskjellige i Medlemsantal og Anseelse, saaledes var Antallet af Slægternes

[1]) Cicero: *(Romulus) habuit plebem in clientelas principum discriptam.* Festus: *Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter patres, ut eorum opibus tuta esset.*

[2]) Liv. II, 35 ved Coriolans Proces, II, 56 ved Beretningen om *lex Publilia* om Tribunvalget: *res ferebatur, quæ patriciis omnem potestatem per clientium suffragia creandi, quos vellent, tribunos auferret.* II, 64: *Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit; per patres clientesque patrum consules creati.* III, 16. Dionys. H. VI, 63 (i en Tale af App. Claudius). IX, 41 (om *lex Publilia*): *οἱ πατρίκιοι κατὰ συστροφὰς ἅμα τοῖς ἑαυτῶν πελάταις οὐκ ὀλίγοις οὖσι πολλὰ μέρη τῆς ἀγορᾶς κατεῖχον* (i Modsætning til *plebs*, der vilde fremme Loven), X, 43 (efter Fortælling om, at Folket nægtede at drage i Krig): *συνελθοῦσα ἡ βουλὴ γνώμην ἀπεδείξατο τοὺς πατρικίους ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξιέναι σὺν τοῖς ἑαυτῶν πελάταις, τῶν δὲ ἄλλων πολιτῶν τοῖς βουλομένοις μετέχειν τῆς στρατείας ὅσια εἶναι τὰ πρὸς θεούς.* Lignende Steder ere VI, 47. VII, 54.

Klienter vistnok ogsaa ikke lidet forskjelligt, ved nogle, som det synes, meget stort. [1]) I Overleveringen fremtræde Klienterne iøvrigt væsentlig kun i Forhold til de enkelte Medlemmer af Slægten, der vare deres særlige Patroner og Herrer. Forholdets Arvelighed, uden hvilken det Hele ingen Betydning vilde have, fremhæves udtrykkelig af Dionysius (II, 10 i Slutningen), uagtet han tillige taler om Bevarelsen af Forholdet ved Patronens Velvillie og om fri Tilslutning af nye Klienter, aabenbart med Indblanding af Træk fra senere Tid. Iøvrigt skildre han og Plutarch Forholdet paa følgende Maade: „Patronen skulde veilede Klienten i Retsanliggender og ved Kontrakter, staa ham bi derved, og navnlig optræde for ham for Retten, overhovedet yde ham Beskyttelse og Hjælp; derimod skulde Klienten, forsaavidt det behøvedes, yde Bidrag til Patronens Døtres Udstyr, til Løsepenge for ham selv eller hans Sønner, hvis de faldt i Fangenskab, samt til Udredelse af idømte Pengebøder, og deltage i Udgifter, som den politiske Stilling paaførte Patronen. Patron og Klient maatte ikke stemme mod hinanden, anlægge Søgsmaal eller vidne imod hinanden; Overtrædelse heraf straffedes med Fredløshed." Forbudet mod at aflægge Vidnesbyrd mod en Klient bevidnes ogsaa i et Sted af den ældre Cato (hos Gell. V, 13), og Juristen Masurius Sabinus under Tiber betegner (sammesteds) Klientens Krav overfor Patronen som helligere end en Slægtnings *(cognati)*, idet begge udtrykkelig tale om en fjernere Fortid, *majores*. Om Klientelforholdet maa ogsaa forstaaes, hvad Festus *(v. patres)* siger om Jordlodders Overladelse til Dyrkning. [2]) En nærmere Bestemmelse og Begrændsning af det gamle retlige Klientelforhold kan saameget mindre gives, som det synes temmelig tidlig at være svækket og forsvundet, idet Klienterne, vi vide ikke hvorledes, frigjorde sig og gik over til *plebs*. Om denne Forandring berettes af Skribenterne

[1]) Se ovenfor om Fabierne. Med App. Claudius lader Dionysius (V, 40) følge 5000 Slægtninge og Klienter; Livius (II, 16) siger kun: *magna clientium comitatus manu*.

[2]) *Patres dicti sunt, quia agrorum partes attribuerant tenuioribus, perinde ac liberis.*

slet Intet, men Klienterne som Borgere i en særlig Stilling nævnes ikke hos Livius eller andre Skribenter efter Decemviraltiden.[1]) I Republikens senere Tid og endnu mere i den første Keisertid (f. Ex. hos Juvenal og Martial) ere Klienterne fattige Borgere, tildels Frigivne eller deres Afkom, der slutte sig til de fornemme Huse ved Opmærksomhed og Opvartning (*officia*) imod Understøttelse og Gaver, som især i Keisertiden fik en Slags sædvanemæssig bestemtere Form, et Forhold, der vel i det Hele hører med til at charakterisere det romerske Livs nedarvede aristokratiske Præg, som i Hovedstaden ikke strax forsvandt med Republiken, men iøvrigt ligger udenfor Statsindretningernes Omraade. Fra det ældre Forhold forplantedes Brugen af Ordet *patronus* om den, der ydede Retsbistand som Advokat (*patronus causarum*), ligesom *cliens* undertiden brugtes om den, der modtog en saadan Retsbistand.

§ 4.

De ældste Tribus.

Med Hensyn til hele Borgerskabets politiske Organisation maa adskilles en ældre, siden forsvunden, Indretning, der efter Beretningen finder sin fulde Udvikling og Afslutning ved Tarquinius Priscus (de ældste Tribus, hvortil Kurierne sluttede sig), og en yngre, hvis Oprindelse henføres til Servius Tullius og som forplantedes til Republiken og her, skjøndt med Omdannelser, vedblev at udgjøre Grundlaget (de senere Tribus, Klasser og Centurier).

Det ældste romerske Folk var delt i tre Tribus[2]) (hos de græske Skribenter φυλαί), *Tities*, *Ramnes*, *Luceres*, eller *Titienses* (med Varianten *Tatienses*), *Ramnenses*, sjeldent *Lucerenses* (i denne Orden, *Tities* først, næsten overalt; se

---

[1]) Hos Servius (*ad Æn.* VI, 608) siges de tolv Tavler at have indeholdt denne Bestemmelse: *patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.* Plutarch (*Marius* 5) fortæller, at C. Herennius vægrede sig ved at vidne imod C. Marius, fordi Marius's Forfædre havde været Klienter af hans Familie. Forholdet er uklart; C. Marius var født i Ridderstand.

[2]) Ordet *tribus* har Intet at gjøre med *tres* (τριττύς), men hænger sammen med *tribuo* og betyder altsaa Afdeling.

Cic. *de rep.* II, 8. Varro *L. L.* V, 55, p. 17; 89 p. 26, Festus *vv. Lucerenses* og *Turma*, Dionys. H. II, 7. III, 71. Dio Cass. *fragm.* 5, 8—9 Bekk., Plut. *Rom.* 20, Livius nævner disse Tribus først X, 6; i I, 13 anfører han kun *centuriæ equitum* med disse Navne). Af Navnene henføres de to første almindelig til Romulus (— rigtigere var Roma —) og Titus Tatius; om det sidstes Oprindelse var man uenig, dog henførte de Fleste det til den etruskiske Høvdingsbenævnelse Lucumo [1]), men med forskjellig Angivelse af, hvilken Lucumo der mentes; [2]) en Afledning af *lucus* anføres hos Plutarch og Pseudo-Asconius (*ad Cic. in Verr.* I, 5). Inddelingen betegnes af Varro som en Distriktsinddeling (*ager Romanus divisus in partes tres;* Dionysius nævner urigtig blot Byen), af Dionysius (IV, 14) som Stamme- og Slægtsinddeling (*φυλαὶ γενικαί*; Sammenhængen imellem Stammeslægtskab og Bopæle var naturlig). Inddelingen laa til Grund for Hærudskrivningen (Varro *L. L.* V, 89 p. 26, der lader hver Tribus stille et lige stort Kontingent), ikke blot for Rytteriets *centuriæ* med samme Navne og for de ældste Præsteskabers Sammensætning (se Liv. X, 6. Festus *v. Sex Vestæ sacerdotes*). Men nu nævne Dionysius (II, 67) og Plutarch (*Numa* 4) i Begyndelsen kun fire Vestalinder, og Dionysius fortæller (III, 67), at, da Tarquinius Priscus havde optaget nye Patriciere (*minores gentes*) og bragt Senatorernes Antal til 300, indsattes der sex Vestalinder istedenfor fire, hvorved altsaa antydes Overgangen fra en Tvedeling til en Tredeling. Naar da hertil kommer, at de fleste Skribenter lade Tribusinddelingen udgaa ikke fra Romulus alene (som Dionysius gjør II, 7), men fra Romulus og Titus Tatius i Forening, ligesom en Udvidelse af Patricierne og Senatet (Cic. *l. c.;* Liv. I, 13 om Riddercenturierne, Plut.

---

1) Varro *L. L.* V, 55, p. 17: *Nominatæ (tribus), ut ait Ennius, Tatienses a Tatio, Ramnenses a Romulo, Luceres, ut Junius, a Lucumone. Sed omnia hæc vocabula Tusca, ut Volnius, qui tragoedias Tuscas scripsit, ait.* Liv. I, 13: *Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati; Lucerum nominis et originis causa incerta est.* Afledningen af *Lucumo* har ogsaa Cicero og Festus (*v. Luceres* og *v. Lucomedi*).

2) Se foruden Cicero og Festus (*v. Luceres*) om en Lucumo i Rom Varro *L. L.* V, 46 p. 14, Dionys. H. II, 42, foruden de Steder, hvor alene Cæles Vibenna nævnes.

Rom. 20), bliver det sandsynligt, at Folket først bestod af to Stammer, *Tities* og *Ramnes*, den sabinske og latinske Bestanddel, hvis vedvarende relative Adskillelse under Foreningen ogsaa betegnes ved Kongerækken (Romulus og Tullus Hostilius Latinere, Numa og Ancus Marcius Sabinere) og ved de særlige Bopæle (Romulus og Latinerne paa Palatium og *mons Cælius*, Titus Tatius og Sabinerne paa Capitolium og Quirinalhøien, Dionys. H. II, 50. Festus *v. Quirinalis*, Dio Cass. *fragm.* 6, 2 *Bekk.*), og at først senere den tredie Stamme kom til, maaske af blandet og tildels etruskisk Oprindelse (jfr. *vicus Tuscus*), ved den samme Udvidelse af det fuldtberettigede Borgerskab, som betegnes ved Patricierkreationen under Tarquinius Priscus. Men Sagnhistorien tillægger denne samme Konge et Forsøg paa en yderligere Udvidelse af Stammernes Antal, enten ved en blot Deling, hvormed en Forrykning af Indflydelsesforholdet kunde være forbundet, eller ved Optagelse af endnu flere i Fuldborgernes, Patriciernes, Kreds. Dette er Tarquinius Priscus's Forsøg paa at udvide Antallet af Tribus (ikke blot *centuriæ equitum*) fra tre til sex, der fortælles at være forhindret ved Auguren Attus Navius, saaledes at der dog dannedes en dobbelt Afdeling af hver Tribus (og af hver Centurie), *Titienses, Ramnenses, Luceres priores et secundi* (Festus *v. Navia* og *v. Sex Vestæ sacerdotes.* Dionys. H. III, 71. Zon. VII p. 326; Cic. *de rep.* II, 20 og Liv. I, 36 nævne kun *equitatus* og *centuriæ equitum*). Om dette Forsøgs og denne Forandrings nærmere Beskaffenhed, og om Forholdet imellem det og Optagelsen af en tredie Stamme, der ovenfor er betegnet som sandsynlig, vides Intet. Overhovedet findes der efter Servius Tullius intet Spor af denne gamle Tribusinddeling uden de svage i Rytteriets Inddeling og Navne og i Vestalindernes og Augurernes Tal.

Anm. Hvad Dionysius (II, 7) og Plutarch (*Rom.* 20) sige om en Anfører (*ἡγεμών*) for hver Tribus, *tribunus*, kan forstaaes om en Anfører for hver Rytterafdeling, men kan ogsaa være opstaaet af den Lyst til ved hver Inddeling at anbringe en Formand, som ogsaa viser sig ved Kurierne, Dekurierne, de senere Tribus og *pagi*.

§ 5.

Kurierne.

Samtidig med Oprettelsen af de tre Tribus siges Romulus at have delt Folket i 30 Kurier (Cic. *de rep.* II, 8. Liv. I, 13. Festus *v. curiæ*, og *v. novæ curiæ*. Dionys. H. II, 7. 47, Plut. *Rom.* 20) med særskilte Navne, hvilke Navne et, dog af Varro og Andre forkastet, Sagn lod være tagne af de ranede sabinske Jomfruer eller af nogle af dem. Af Festus v. *novæ curiæ* og enkelte Steder hos Skribenterne kjende vi otte af Navnene.[1]) Disse curiæ vare ligesom de attiske *φράτραι* en politisk Inddeling af Borgerne *(comitia curiata)* med et religiøst Baand imellem Medlemmerne af hver Kurie, *curiales*, med fælles Ofringer *(curionalia sacra* hos Festus *v curionalia, κοινὰ ὑπὲρ τῶν φρατριέων ἱερά*, Dionys. H. II, 64), til hvis Foretagelse og overhovedet til Medlemmernes Forsamling Bygninger tjente, der ogsaa kaldtes *curiæ*, dels gamle (*veteres)*, dels nye (*novæ*), opførte istedenfor de utilstrækkelige gamle (Festus v. *novæ curiæ*, Varro *L. L.* V, 155 p. 43, Dionys. H. og Plutarch *ll. cc.*, *curia Calabra* paa Capitolium[2]), Varro *L. L.* VI, 27 p. 59; Macrob. *Saturn.* I, 15). Ofringerne udførtes af særlige Præster, *curiones*, med en *curio maximus* i Spidsen (hos Festus: *curiales flamines*, *curiarum sacerdotes*), hvilke Præster Dionysius (II, 7) feilagtig gjør til *φρατριάρχους καὶ λοχαγούς*.[3]) At Kurieinddelingen, om ikke udelukkende, saa dog væsentlig var beregnet paa Patricierne, har man sluttet dels af et Udtryk hos Juristen Lælius Felix hos Gellius (XV, 27: *quum ex generibus hominum suffragia ferantur, curiata comitia esse*), idet man har forstaaet *genera hominum* om *gentes (patriciæ)*, dels af Kuriatkomitiernes tidlige Forsvinden (se Kap. 3 § 3). Men de tidligste Almuetribuners Valg i Kuriatkomitier viser i ethvert Tilfælde, at

---

[1]) Citaterne hos Sigonius ved Liv. IX, 38, Becker—Marquardt II, 1 S. 32. Selve Navnet *curia* afleder Varro (*L. L.* VI, 46 p. 63) af *curare*, de Nyere af *κυρία* (usandsynligt) eller *(coviria)* af *co* og *vir*.

[2]) Dionys. H. III, 68 lader Tarquinius Priscus anvise hver Kurie en særegen Plads i *circus maximus*.

[3]) Ogsaa Laurentius L. *de magistr.* I, 9 gjør Kurionerne til Centurioner i den ældste Hær.

ogsaa Plebeierne havde Plads i Kurierne, og *genera hominum* forstaaes naturligere om en Adskillelse af de to Stænder ved Stemmegivningen, naturligvis ved Fællesafstemning til Fordel for Patricierne, hvorved allerede Opgivelsen af denne Forsamlingsform forklares. I den senere Republik var Kurieinddelingen som virkelig Inddeling af hele Folket aabenbart aldeles forsvunden, og Cicero *(de legg.* III, 3*)* forbigaar, idet det paalægges Censorerne at inddele Folket i Tribus og Centurier, aldeles Kurierne, ligesom der heller ikke ellers er nogen Antydning af dem som bestaaende uden i et tomt Skyggebillede (se ved Komitierne *l. c.*).[1])

Anm. Dionysius (II, 7) lader Kurierne atter inddeles i *decuriæ* (*δεκάδες*), hver med sin *decurio*. I disse *decuriæ* have Niebuhr og Andre villet se *gentes*, hvorpaa Navnet ikke i mindste Maade passer ligesaa lidt som Dekurionen, ikke at tale om at Dionysius i Romulus's Tid, hvorom han her taler, kun har 100 Senatorer. Ligger der Andet til Grund end et selvopfundet Talschema (jfr. de attiske *γένη* i Phratrierne), er det vel hentet fra *turmæ equitum*. Alt hvad der forresten er blevet bygget derpaa, er den løseste Gjetning.

§ 6.

De senere Tribus.

Til Grund for Folkets Ordning i hele den republikanske Tid laa den nyere Inddeling i Tribus, hvis Indretning tillagdes Servius Tullius. Denne inddelte (Dionys. IV, 14. 15) By og Land *(ager)* i Distrikter *(regiones*, Livius, Varro *L. L.* V, 45 p. 14; *φυλαὶ τοπικαί*, Dionysius) og samtlige Borgere efter deres Eiendommes, eller, forsaavidt de ikke havde Landeiendom, deres Byboligs Beliggenhed i dette eller hint Distrikt. Bydistrikterne, *tribus urbanæ* (med hvilke Dionysius uheldig begynder, og som Livius i Beretningen om Servius Tullius, I, 43, ved en høist mærkelig Forglemmelse alene omtaler), var og blev stedse (saalænge en Adskillelse

---

[1]) Naar Ovid siger *(Fasti* II, 527): *Stultaque pars populi quæ sit sua curia nescit,* kan ved Udtrykket *pars* kun være tænkt paa, at der maaske i enkelte gamle Familier havde holdt sig en Erindring om Henhøren til en vis Kurie.

virkelig bestod) fire, *Suburana* eller *Succusana*, *Esquilina*, *Collina*, *Palatina*; det oprindelige Antal af *tribus rusticæ* var sandsynligvis 26 (altsaa af samtlige Tribus 30), som det angaves af Fabius (Dionys. H. II, 15) og Varro (hos Nonius p. 43). Angivelsen af 35 Tribus (altsaa 31 *rusticæ*) fra Begyndelsen af, som Dionysius anfører efter en Vennonius, beror paa en simpel Overførelse af det senere Tal paa den ældste Tid. Naar alligevel Republiken begynder med 20 Tribus i det Hele, altsaa 16 landlige (Liv. II, 21, skjøndt den 21de allerede er anticiperet II, 16), kommer dette rimeligvis deraf, at Romerne i Krigen mod Porsinna mistede en stor Del af deres Land (*septem pagi* hos Dionys. H. V, 31, og Plut. *Public.* 18, jfr. Plin. *Hist. n.* XXXIV, 139. Tac. *Hist.* III, 72: *dedita urbe*).[1] Efterhaanden som nye Befolkninger med deres *ager* optoges i fuldt Borgerskab, dannedes nye Distrikter (fire paa engang i Aaret 387, Liv. VI, 5), indtil man A. 241 naaede til 35 (Liv. *Epit.* XIX. Euseb. *Chron.*), ved hvilket Tal man standsede, uden Tvivl fordi de smaa Byer og Distrikter, der efter denne Tid fik *suffragium*, bekvemmere kunde indordnes i ældre Distrikter end nye dannes. (Om Tallet 35 som det siden bestaaende og hele Folket omfattende se Cic. *in Verr.* I, 5. Phil. VI, 5. Liv. XXIII, 12. Dionys. H. IV, 14. App. *Civ.* I, 12.) Navnerækken kjendes af Skribenterne og Indskrifter.[2] De fleste og ældste ere Gentilnavne af patriciske *gentes* (*Æmilia*, *Claudia*, *Cornelia*, *Fabia* o. s. v.), andre hentede fra Lokaliteter (*Aniensis*,

---

[1]) Hos Livius ligger en svag Antydning af dette Faktum i Ordene (II, 13): *de agro Vejentibus restituendo impetratum.*

[2]) *Æmilia*, *Aniensis*, *Arniensis*, *Camilia*, *Claudia*, *Cornelia*, *Crustumina*, *Fabia*, *Falerina*, *Galeria*, *Horatia*, *Lemonia*, *Mœcia*, *Menenia*, *Oufentina*, *Papiria*, *Pollia*, *Pomptina*, *Publilia*, *Pupinia*, *Quirinia*, *Romilia*, *Sabatina*, *Scaptia*, *Sergia*, *Stellantina*, *Terentina*, *Tromentina*, *Velina*, *Veturia* (*Voturia*), *Voltinia*. Se Orelli *insc. Lat.* II, p. 11—32 (p. 147 *n.* 3675) og Registeret III, p. 89 ff. Indskrifterne give nogle flere Navne, idet i Keisertiden enkelte enten omdøbtes en kort Tid, saaledes som det allerede dekreteredes, at en Tribus skulde hedde *Julia* til Ære for Julius Cæsar (Dio Cass. XLIV, 5. LI, 20), eller Navne opdigtedes til Ære for Keisere, saasom *Flavia*, *Ulpia*, *Ælia;* nogle Navne findes blot i opdigtede eller slet læste Indskrifter.

Arniensis, *Crustumina*, *Falerina* o. s. v.).[1]) Allerede de patriciske Slægtsnavne udelukke den af Nogle i den nyere Tid fremsatte Paastand om, at Patricierne ikke oprindelig skulle have havt Plads i Tribus, hvoraf der ikke findes den ringeste Antydning i Kilderne.[2]) Derimod var der slet Intet i Veien for, at Plebeierne, da de havde faaet deres egne Førere i Tribunerne, forsamlede sig efter Tribus, med Udelukkelse af disses patriciske Medlemmer. Med Hensyn til nogle Enkeltheder ved Borgernes Ordning i Tribus kan der være Tvivl, dog ikke væsentlige førend ved Tiden før Forbundskrigen. Besidderne af Landeiendomme i flere Distrikter fik sandsynligvis oprindelig Plads i den, hvori deres betydeligste Eiendomme laa, og Familierne bleve uden Tvivl arvelige i den oprindelige Tribus, hvilket ogsaa fremgaar af, at visse Stemninger imellem forskjellige Tribus og de til dem hørende Byer (*municipia*) forplantedes i meget lang Tid (Liv. VIII, 37 om den gamle, til Republikens sidste Tid vedligeholdte Misstemning imellem Tusculanerne i *tribus Papiria* og *tribus Pollia*, og Cic. *pro Planc.* 8. 9.), ligesom det ogsaa herved forklares, at vi i senere Tid finde Medlemmer af forskjellige Tribus som Indbyggere og Øvrigheder i samme Municipium eller Koloni, som f. Ex. i Florents og Fæsulæ (Orelli *inscr. Lat.* ved *n.* 3104).[3]) Dog

¹) Varro havde skrevet en Bog om disse Navne, *L. L.* V, 56 p. 17.

²) Skribenterne (f. Ex. Cicero og Livius paa de sidst anførte Steder) betegne udtrykkelig de 35 Tribus som identiske med hele det romerske Folk, og vi kjende flere Patriciere som Medlemmer af bestemte Tribus (f. Ex. Serv. Sulpicius som Medlem af *Lemonia*). Hvis Patricierne ikke oprindelig havde været i Tribus, vilde de naturligvis endnu mindre være traadt ind i dem senere, da de derved ikke opnaaede at stemme med i dem (thi kun virkelige Plebeiere kunde medvirke ved Tilveiebringelsen af et af en Almuetribun foreslaaet Plebiscit), og selv hvis de havde opnaaet det, ved deres ringe Antal ingen Indflydelse kunde have udøvet. Men naturligvis fandtes Patricierne kun i de ældste Tribus, ikke i de senere, der dannedes efter den fuldstændige Afslutning af Patriciernes Kreds, indtil atter heri skete en Forandring ved de nye Kreationer af Patriciere i Republikens sidste Tid og Keisertiden.

³) I et Brudstykke af en Tale af Scipio Africanus den Yngre hos Gellius V, 19 opføres det imellem Misbrug: *in alia tribu patrem, in alia filium suffragium ferre* (ifølge Adoption, blot paa Skrømt.)

er det rimeligt, at Forandringer heri stundom kunde ske, saa at f. Ex. Medlemmer af *tribus urbanæ* ved at hæve sig til Anseelse og ved at erhverve større Landeiendomsbesiddelse kunde gaa over til en *tribus rustica* (jfr. nedenfor Cic. *pro Balbo* 25). Men med Pladsen i en Tribus som deri stemmeberettiget Borger var naturligvis ikke forbundet noget Stavnsbaand med Hensyn til Ophold og Bopæl;[1]) samtlige Senatorer og utallige Riddere boede i Rom, medens de hørte til forskjellige landlige Tribus (se f. Ex. Cic. *pro Planc.* 8: *Juventii Laterenses* vare Tusculanere, altsaa i *tribus Papiria*, Cicero hørte som Arpinater til *Cornelia*, Liv. XXXVIII, 36). Hver Tribus dannede altsaa et Nabolag[2]), hvis Medlemmer, *tribules*, havde visse lokale Fællesinteresser (se f. Ex. om Saltprisens høiere Ansættelse i nogle Tribus af Censorerne i Aaret 204 Liv. XXIX, 37). Beboerne af et Municipium interesserede sig for derfra udgaaede og endnu der Eiendomme besiddende Personers og Familiers politiske Stilling og Rang (Cic. *pro Muren.* 40. *in Vat.* 15 om at *tribus Sergia*, der omfattede Sabiner, Marser og Peligner, aldrig havde nægtet en Kandidat af den selv sin Stemme). Høiere Mænd i Hovedstaden viste ved Skuespil og andre Leiligheder de ringere Mænd af deres Tribus, der kom til Hovedstaden, en vis Opmærksomhed for at holde sig i deres Gunst (*locum in circo et in foro dare tribulibus*, Cic. *pro Muren.* 34. 35. *ad Qu. fr.* III, 1). I Tribus opførtes Borgerne Mand for Mand, *viritim*, uden nogen Ordning efter Stand og Vilkaar, hvorfor *comitia tributa* (ἡ κατ᾽ ἄνδρα ψηφοφόρος ἐκκλησία hos de græske Skribenter) hos Cicero (*de legg.* III, 19) betegnes som *populus fuse in tribus convocatus* i Modsætning til det efter Formue, Stænder og Alder fordelte Folk i Centuriatkomitierne. Et Forsøg til en Forandring heri og en Ordning af Tribulerne efter Livsforhold antydes hos Livius (XL, 51) som gjort i Aaret 180 af de daværende

---

[1]) Dionysius's Angivelse i IV, 14, at Servius Tullius forbød dem, der indskreves i en vis Tribus, *λαμβάνειν ἑτέραν οἴκησιν*, er alene opstaaet af hans forkerte Tilbøielighed til at opstille de romerske Indretninger som regelmæssige Schemaer, hvori Alt havde sin uforanderlige Plads.

[2]) Jfr. Cic. *pro Mur.* 20: *Tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur.*

Censorer[1]), men Ordene ere uklare, og der findes ikke senere noget Spor af saadan Indretning.

Dionysius lader (IV, 14) Servius Tullius for hver Tribus indsætte visse Bestillingsmænd (*ἡγεμόνας ὥσπερ φυλάρχους ἢ κωμάρχους*), der skulde vide Besked med hvert Medlems Bolig. Disse i ethvert Tilfælde aldeles underordnede Bestillingsmænd har man villet gjenfinde i de *curatores omnium tribuum*, som nævnes hos Varro (*L. L.* VI, 86 p. 74) efter *tabulæ censoriæ*; men der skal sandsynligvis læses *juratores* (se ved Folketællingen i Kap. 5 § 10); snarere gjenkjendes de i de *φυλάρχοι*, igjennem hvilke efter Appian (*Civ.* III, 23) Octavian lod udbetale til Almuen, hvad der skulde udredes ifølge Cæsars Testamente, hvis ikke ogsaa her blot menes *magistri vicorum*, ligesom hos Dionysius *κωμάρχοι* tyde paa *magistri pagorum* (se ved Municipalvæsenet i Kap. 7).[2])

Tribusinddelingen lagdes som den almindeligste Ordning af Folket til Grund for Folketællingen (se ved Censuren Kap. 5) og ved Udskrivningen (Polyb. VI, 20), og hver Borger betegnedes officielt efter den Tribus, til hvilken han hørte.[3]) I Anseelse stod *tribus urbanæ* tilbage for *rusticæ*, fordi de fornemmelig indbefattede de Borgere, der uden Grundeiendom levede i Hovedstaden af mindre Industri og Handel, af Haandværk, eller førte en endnu mere underordnet Existents. Derfor henvistes de Frigivne og anden

---

[1]) *Mutarunt suffragia regionatimque generibus hominum causisque et quæstibus tribus discripserunt.*

[2]) Aldeles forskjellige herfra ere de hos Cicero forekomne *divisores tribuum*, det er de i de forskjellige Tribus virkende Stemmekjøbere og Pengeuddelere i Anledning af Magistratsvalg. Se ved Folkeforsamlingerne Kap. 3 § 10.

[3]) Cic. *Phil.* IX, 7: *Serv. Sulpicius Q.* F. *Lemonia Rufus.* Altid i denne Orden og Form; se f. Ex. Navnene i de hos Coelius hos Cicero *ad fam.* VIII, 8 anførte *senatus auctoritates* (*L. Domitius Cn.* F. *Fabia Ahenobarbus, C. Septimius T.* F. *Quirinia* o. s. v.), Cic. *pro Quinct.* 6 og ofte i Indskrifterne, ogsaa i Oversættelse af romerske Dokumenter, hvor Tribusnavnet sættes i Nominativ (se philologisk-historisk Samfunds Mindeskrift S. 161). I den i en Indskrift opbevarede *lex de repetundis* (*C. I. L.* I, 49, Bruns p. 53) indskærpes, at Dommerne skulle være optegnede *in tabula* med Angivelse af *pater, tribus, cognomen, tributim discripti.*

Bærme af Folket hertil (se nedenfor § 21), medens man stundom urigtig udledede selve disse Tribus' ringere Anseelse af denne Foranstaltning (Liv. IX, 46 ved A. 302, der endog tankeløst lader selve Navnet *urbanæ*, som havde sin simple Grund i det lokale Forhold, opstaa ved denne Leilighed, medens han lige iforveien selv har sagt, at først App. Claudius A. 312 havde fordelt *humiles per omnes tribus*, saa at de altsaa iforveien maa tænkes indskrænkede til *urbanæ*). Den rigtige Opfatning findes hos Plinius (*Hist. n.* XVIII, 13).[1] Forresten kunde *tribus urbanæ* vel ogsaa indeholde enkelte anselige Familier ifølge gammel Besiddelse af værdifuld Byeiendom, eller fordi de havde arbeidet sig op uden at forandre Tribus.[2] Endnu i Ciceros Tid forekommer Overgang til en mere anselig Tribus (vel kun fra en *urbana* til en *rustica*) som en Belønning for gjennemført Anklage af en Forbrydelse (Cic. *pro Balbo* 25).

Hvorledes hele Italien efter Forbundskrigen distriktsvis fordeltes paa de gamle 35 Tribus (se ovenfor Kap. 1 § 2), derom savne vi hos Skribenterne enhver Efterretning; kun Indskrifterne give ufuldstændige Spor. I Keisertiden se vi, ligeledes af Indskrifterne, at Kolonier, der anlagdes i Provindserne, i det Ringeste i den ældre Tid, henførtes til bestemte Tribus, saaledes de spanske til *Quirinia* og *Galeria*, de galliske til *Voltinia*, de græske og lille-asiatiske til *Quirinia*; dog fik stundom Kolonien den anlæggende Keisers Tribus, saasom *coloniæ Ulpiæ* henførtes til *Papiria*, til hvilken Trajan hørte.[3] Men hele Indretningen tabte sin Betydning, idet Folkeforsamlingerne forsvandt og andre lokale Inddelinger (*regiones* og Byer) benyttedes ved Administrationen. Saaledes blev for de Høierestaaende og for Borgerne uden-

---

[1]) *Jam distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat. Rusticæ tribus laudatissimæ, eorum, qui rura haberent, urbanæ vero, in quas transferri ignominia esset, desidiæ probro.*

[2]) I Indskrifterne forekomme ansete Personer især i *Palatina*, som paa den anden Side nævnes med særlig Ringeagt Cic. *de domo* 19, *pro Sest.* 53.

[3]) *Eph. Epigr.* III, p. 230. Se om den hele Gjenstand, der kun har ringe Interesse, C. L. Grotefends Skrift: *Imperium Romanum tributim descriptum.* Die geographische Vertheilung u. s. w. Hannover 1863.

for Rom Pladsen i en vis Tribus uden al Betydning; mange enkeltvis i Borgerretten optagne Individer indskreves maaske aldrig i nogen Tribus, og det Samme gjælder vist ogsaa om den uhyre Masse af Provindsbeboere, der fik Borgerret under Caracalla; den hele Indretning gik efterhaanden i Forglemmelse. Kun i Hovedstaden selv, i hvilken efterhaanden Masser af Indbyggere af alle Tribus samlede sig, vedblev Tribus som en Inddeling af den egentlige Almue i Modsætning til Senator- og Ridderstanden og lagdes til Grund ved den offentlige Kornuddeling (se Kap. 9) og andre Gaver til Almuen. [1]) Tilsidst gik disse Tribus i Byen over til en Art sluttede Korporationer, hvori man endogsaa kjøbte sig Plads (*tribum emere*, ogsaa *alicui* for en anden) for at deltage i Kornuddelingen og andre Fattiggaver, og som efter Indskrifterne vare delte i *corpus juniorum* og *seniorum* i Analogi med *centuriæ juniorum* og *seniorum* i de gamle Tribus og havde visse Bestillingsmænd (*curatores*, *centuriones*, *scribæ*, *accensi*; Navnene *centuriones* og *accensi* erindre om gamle Forhold). [2])

---

[1]) Tac. *Ann.* XIV, 13 (om et Indtog under Nero): *obvias tribus, festo cultu senatum;* Dio Cass. LX, 7 (under Claudius): *τήν τε γερουσίαν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τοὺς ἱππέας τάς τε φυλὰς εἱστίασεν*; kort iforveien hedder det: *τό τε βουλευὸν καὶ τὸ ἱππευὸν καὶ ὁ ὅμιλος*, altsaa *αἱ φυλαί* = *ὁ ὅμιλος*; jfr. LVIII, 24 om Sejans Statuer, satte af Senat, Ridderstand og *αἱ φυλαί*. Den Sum af 43,500,000 Sestertser, der hos Tacitus (*Ann.* I, 8) siges ved Augusts Testamente tildelt *populo et plebi*, angives hos Sveton (*Aug.* 101) at være saaledes fordelt, at *populus Romanus* (det offentlige Skatkammer) fik 40,000,000, *tribus* (= *plebs*) 3,500,000 (til Uddeling). Jfr. endnu *Script. hist. Aug. Alex. Sev.* 15: *ipsæ tribus* efter *senatus* og *equester ordo*. Disse Tribus gav Trajan (Plin. *Paneg.* 51) 5000 (nye) Pladser i Cirkus, hvorfor (Orell. *inscr. Lat. n.* 3065) de 35 Tribus reiste ham en Statue, fordi *commoda eorum etiam locorum adjectione ampliata essent.* Naar derfor Nero hos Sveton (*Nero* 44) siges at have kaldt *tribus urbanas ad sacramentum*, menes ikke de fire gamle *tribus urbanæ*, men hele *plebs urbana*, alle 35 Tribus; jfr. Tac. *Hist.* III, 58 om Vitellius. Ganske om den fattige Befolkning bruges *tribus* hos Plinius (*Hist. n.* XIX, 54): *in his aliqua sibi nasci tribus negant, caule in tantum saginato, ut pauperis mensa non capiat.*

[2]) Dig. XXXII, 1, 35: *Patronus liberto statim tribum emi petierat*; *libertus diu moram ab herede patroni passus est*; *et decedens heredem reliquit clarissimum virum* (en Senator); *quæsitum est, an tribus æstimatio* (Erstatning

Anm. Med Tribusinddelingen sætter Dionysius i Forbindelse dels Festen *Compitalia*, som Foreningspunkt for Beboerne af Byens enkelte Qvarterer, dels Landdistrikternes Inddeling i *pagi* med fælles Offere ved Festen *Paganalia*. Hos Varro (*L. L.* VI, 24 p. 58) og Festus (*v. Pagani*) modsættes *montani* (= *urbani*, af de syv *montes*) og *pagani*; men disse Inddelinger have slet ingen politisk Betydning; om *pagi* se ved Municipalvæsenet i Kap. 7.

§ 7.

Klasser og Centurier, ældste Indretning.

Ved Siden af den blotte Distriktsinddeling stod, ligeledes henført til Servius Tullius, den paa Formuesvilkaar grundede (timokratiske) Inddeling i Klasser og Centurier, af hvis ældste Skikkelse, saaledes som den var overleveret i Kilderne, vi have en temmelig udførlig, om end ikke i det Enkelte ganske overensstemmende eller de væsentlige Punkter fuldtopklarende Skildring hos Livius (I, 43) og hos Dionysius (IV, 16—21; jfr. VII, 59) og en kortere Angivelse hos Cicero (*de rep.* II, 22), foruden mindre Notitser hos andre Skribenter, medens Efterretningerne om den hos alle hine

---

for Værdien af Tribus, Kjøbesummen for Pladsen i den) *heredi ejus debeatur. Respondit deberi. Idem quæsiit, an et commoda et principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suæ consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset, an vero usuræ æstimationis heredi ejus debeantur.* Brudstykket er af den Scævola, der sættes ved Septimius Severus's Tid. Jfr. *fragm. Vatic.* § 272: *tribus et decuria, quæ ipsius nomine parata.* Samme Betydning have Udtrykkene *emere, legare tesseram frumenti*, Dig. V, 1, 52. XXXI, 49 og 87. *Tribules tribus Palatinæ corporis juniorum* nævnes hos Willmanns *inscr. Lat. n.* 1705, *tribus Succusana juniorum*, Orell. *n.* 740, jfr. 1000, 3093—3096; at denne Adskillelse i Indskrifterne kun findes ved *tribus urbanæ*, er vist tilfældigt; otte *curatores tribus Succusanæ juniorum*, Gruter p. 104, 6; *immunitas sex centuriarum* siges givet en Masse af *populus corporis Juliani tribus Succusanæ*, Orell. *n.* 3097. Mere Detail om denne underordnede Gjenstand hos Walter § 298; se især Mommsens Skrift: Die römischen Tribus, med usikre Formodninger, og Orelli-Henzen Register p. 89 c. (*Tribus Succusana corporis Juliani*).

tre Skribenter antydede senere Forandring og derefter bestaaende Skikkelse ere høist mangelfulde. [1])

Inddelingen gik ud paa at lægge en større Skattebyrde og en besværligere og kostbarere Krigstjeneste (med egen Udrustning og uden Sold) paa de mere velhavende Borgere, med Lettelse i begge Henseender for de mindre velhavende, og Fritagelse for de aldeles besiddelsesløse, men til Gjengjæld at indrømme dem, der ydede Mere, en stærkt overveiende politisk Indflydelse, idet Inddelingen tillige lagdes til Grund for Afstemning i Folkeforsamlingen, saaledes at der stemtes efter Afdelinger (kollektive Stemmer) og et ringere Antal mere velhavende Borgere udfyldte ligesaa mange Stemmeafdelinger som et større Antal med ringere Formue, medens de aldeles uformuende næsten udelukkedes. [2]) Idet Inddelingen, der kun omfattede de efter Alder vaabendygtige Borgere *(qui arma ferre poterant)*, anviste enhver i *centuriæ equitum* eller de fem Klasser optagen Borger den Plads, hvorpaa han i paakommende Tilfælde vilde komme til at staa i Hæren (enten i den aktive Hær, *juniores*, eller i Reserven, *seniores*), og paalagde ham at være forsynet med Rustning derefter, fremstillede den Folket i Skikkelse af Hær, hvorfor ogsaa Ordet *exercitus* (*exercitum imperare*) i gamle

---

[1]) Skildringen hos Cicero, Livius og Dionysius gaar, om end igjennem Mellemled, tilbage til de gamle Optegnelser om den ældste Census, som nævnes hos Festus *v. Procum (in descriptione classium quam fecit Servius Tullius)*.

[2]) Liv. I, 42: *Censum instituit, ex quo belli pacisque munia non viritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent (ferrentur); tum classes centuriasque et hunc ordinem ex censu descripsit.* Kap. 43: *Hæc omnia in dites a pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. Non enim, ut ab Romulo traditum ceteri servaverant reges, viritim suffragium eadem vi eodemque jure promiscue omnibus datum est; sed gradus facti, ut neque exclusus quisquam suffragio videretur, et vis omnis penes primores civitatis esset.* Cic. *l. c.*: *Easque (classes) ita disparavit, ut suffragia non in multitudinis, sed in locupletiorum potestate essent,* og længere nede: *Illarum autem sex et nonaginta centuriarum* (de lavere Klassers og Proletariernes) *in una centuria tum quidem plures censebantur quam pæne in prima classe tota.* Dionysius bemærker i Kap. 18, at *proletarii* og *capite censi* vare flere end de andre (vel lidt overdrevent); om Krigsbyrden Kap. 19 og 20, om Skattebyrden Kap. 18.

Dage skal være brugt om det efter Centurier forsamlede Folk, og Folket i denne Form kun kunde samles udenfor den officielle Bygrændse, *extra pomœrium* (se ved Centuriatkomitierne i Kap. 3).[1] (De i Folketællingslisterne af Hensyn til Skat optagne *orbi orbæque* og *viduæ* henførtes dog vel ogsaa til bestemte Klasser, men til Centurierne kunde de neppe høre.)

Af hele Borgermassen udtoges først et bestemt Antal af de anseteste Borgere efter en foreskreven laveste Censusgrændse, der forøvrigt i denne Beskrivelse slet ikke angives, til at gjøre Krigstjeneste til Hest *(equites)* og inddeltes i 18 Centurier *(c. equitum)*, i hvilke ogsaa alle Senatorer havde Plads (Cic. *de rep.* IV, 2: *equitatus*, *in quo suffragia sunt etiam senatus)*[2], men ikke alle de Borgere, der naaede Formuesgrændsen (se ved Ridderstanden), idet der ogsaa toges Hensyn til personlige Egenskaber.[3] Imellem disse 18 Centurier optoges de tidligere efter de tre Tribus dannede og under Tarquinius Priscus fordoblede Riddercenturier (*Ramnes priores et secundi* o. s. v.) med det særegne Navn *sex suffragia* (Liv. I, 43 og 36. Cic. *de rep.* II. 22: *ut equitum cum sex suffragiis*, hvor Haandskriftet har *cum et suffragiis*. Festus *v. sex suffragia.*)[4] Ved disse Centurier fandt ingen Adskillelse i *seniores* og *juniores* Sted, idet der ikke var Tale om Rytteri til Byens Forsvar, og derfor Alle, der naaede Afslutningen af Ungdomsalderen, *juventus*, traadte ud og gik over i *centuriæ seniorum* af første Klasse, med Undtagelse af Senatorerne, der beholdt Æresplads imellem *equites* (se videre ved Ridderstanden). De øvrige til Skat og Krigs-

---

[1]) Ogsaa Ordet *classis* siges oprindelig at have betegnet en Hærskare, se Festus v. *classis procincta* og *procincta classis*, Fab. Pict. hos Gell. X, 15.

[2]) Se Forfatterens *Opusc. ac.* I p. 72 *sqq.* og nedenfor ved Senatet.

[3]) Cic. *de rep.* II, 22: *duodevinginti censu maximo*; Liv. *l. c.*: *ex primoribus civitatis*; Dionys. IV, 18: ἐκ τῶν ἐχόντων τὸ μέγιστον τίμημα καὶ κατὰ γένος ἐπιφανῶν.

[4]) I Stedet af Festus siges, ved en Feil enten af Excerpisten eller af Afskriveren, at *sex suffragia* kaldtes de Centurier, som vare lagte til det af Tarquinius Priscus fastsatte Antal. I et Par andre Steder hos Cicero har man i nyere Tid forkert anbragt disse *sex suffragia*.

tjeneste forpligtede Borgere, der tjente tilfods (*pedites*), deltes i fem *classes*[1]) med forskjellig Minimalgrændse for Formuen, og med forskjellig foreskreven Rustning. Hver Klasse omfattede et vist Antal Centurier, Stemme- og Udskrivningsafdelinger, for hver Klasse delte i et lige Antal af *centuriæ juniorum*, til Tjeneste i den udrykkende Hær, og *centuriæ seniorum*.[2]) Samtlige til disse Klasser hørende Borgere betegnedes som *assidui*, Bosiddende, Skatteborgere (*fragm. XII tabb.* hos Gell. XVI, 10. Cic. *l. c.*, *Top.* 2. Festus v. *assiduos*)[3]); Ordet *classicus* brugtes (efter Cato hos Gell. VI, 13; jfr. Festus *v. infra classem*) særlig om Borgerne af første Klasse. De, der ikke naaede den femte Klasses Census, kaldtes *proletarii* eller *capite censi*, af hvilke Navne dog det første skal have betegnet dem, der ikke vare uden al Besiddelse.[4]) Disse vare udelukkede fra Krigs-

---

[1]) Fem Klasser nævnes rigtigt Cic. *l. c.*, Liv. III, 30, Ascon. *ad Cic. pro Corn.* p. 105 og Gell. X, 28. Dionysius tæller (IV, 18. VII, 59) unøiagtig sex Klasser, idet han medregner Proletarierne. Begge Steder indbefatter han Ridderne i første Klasse.

[2]) Om Aldersgrændsen, det fyldte 45de eller 46de Aar, se ved Krigsvæsenet (Kap. 10). Med det 60de Aar ophørte ogsaa Tjenesten i Reserven ligesom al Forpligtelse til offentlig Virksomhed, hvorfor man i Spøg eller af ungdommelig Kaadhed kunde betegne den fortsatte Udøvelse af Stemmeretten uden tilsvarende Krigspligt som uberettiget, og forlange, at de Gamle skulde fjernes fra Overgangen til den Plads, hvor Stemmerne afgaves (*de ponte*; Fest. *sexagenarii de ponte*, Macrob. *Saturn.* I, 5, og især Varro hos Non. p. 523; jfr. Cic. *pro Rosc. Am.* 35, og om det 60de Aar som Fritagelsesgrændse i Almindelighed Sen. *de brev. vitæ* 4 og 20; jfr. Sen. Rh. *Contr.* I, 8, 4).

[3]) De Gamle (Cicero o. s. v.) afledede Ordet *ab asse (ære) dando*; rigtigere afledes det af *adsideo*.

[4]) Cic. *de rep. l. c.*: *Eos, qui aut non plus mille quingentos æris aut omnino nihil suum in censum præter caput attulissent, proletarios nominavit, ut ex iis quasi proles, id est quasi progenies civitatis exspectari videretur.* Gellius (XVI, 10) siger, at de kaldtes *proletarii*, som *non amplius mille quingentos æris in censum deferebant*, men *capite censi* de, *qui nullo aut perquam parvo ære censebantur.* Begge vilde eller skulde sige, at *proletarii* vare de, hvis Formue faldt imellem den femte Klasses laveste Grændse og 1500 *asses*, men have unøiagtig udtrykt sig saaledes, som om de 1500 *asses* vare en Maximalgrændse (*non amplius*). Gellius tilføier, at den mindste Sum, der overhovedet optoges i *census* (som *perquam parvum æs* ved *capite censi*), var 375 *asses*. Livius og Dionysius sammenfatte alle nedenfor femte Klasse under Et uden at give dem noget Navn. Udtrykket *capite censi* forekommer endnu Sall. Jug. 86.

tjeneste, men ogsaa frie for Skat (Liv. I, 43, Dionys. H. IV, 19. 20. VII, 59). Dog kunde *proletarii* i Nødstilfælde (*in tumultu*) udskrives, men fik da Vaaben af Staten (Gell. XVI, 10. Om Forandringen heri ved Marius se Kap. 10). Bevæbningen, der i det Enkelte angives hos Livius og Dionysius, skrider fra første Klasse med den sværeste Rustning og de kraftigste Vaaben gradvis nedad til lettere og svagere; men Enkelthederne i Beskrivelsen af en Bevæbning, der i den senere Hær var meget forandret, er uden Interesse for os. Med den forskjellige Bevæbning forbandt sig en forskjellig Plads i den forreste eller de efterfølgende Rækker (Dionysius). Hærens Spillemænd (*cornicines, tubicines*) og Haandværkere (*fabri*) vare samlede i særskilte Centurier, og disse Centurier indordnede paa bestemte Pladser imellem Klasserne.[1]) Dionysius lader enhver Centurie (ogsaa i Fred) have en Centurion (λοχαγός), hvilken Angivelse synes at bekræftes ved en Notits hos Festus.[2]) Den hele Ordnings ydre Schema fremstilles hos Skribenterne saaledes:

	Livius		Dionysius	
	Centurier	Census	Centurier	Census
Cl. I	80	100000 *ass.*	80	100000
	2 *c. fabrum*			(100 μναῖ)
Cl. II	20	75000	20	75000
			2 *c. fabr.*	
Cl. III	20	50000	20	50000

[1]) Cicero har kun én *centuria fabrum* (*addita centuria, quæ ad summum usum urbis fabris tignariis est data*), Livius og Dionysius to paa forskjellige Pladser; Dionysius har to Centurier Spillemænd, Livius forbinder Spillemændene med en anden Art Folk til 3 Centurier: *in his accensi, cornicines tubicinesque in tres centurias distributi.* Ogsaa hos Cicero nævnes i Forening (lige foran Afbrydelsen af Brudstykket) *accensi, velati, liticines, cornicines, proletarii.* Hvad *accensi* og *velati* vare, vidste de Gamle i den senere Tid ikke selv; Forklaringer og Gjetninger findes hos Varro (*L. L* VII, 28 p. 82), Nonius (p. 59 *v. accensi* og p. 520 *v. decuriones*) og Festus (*v. adscripticii, v. accensi, v. velati*). Endnu i *fragm. Vatic. iur. Rom.* § 138 nævnes *centuria accensorum velatorum* som noget Bestaaende, os uforklarligt.

[2]) *V. Ni quis scivit: sed in ea centuria neque censetur quisquam neque centurio præficitur*; altsaa havde de andre Centurier en saadan.

Cl. IV	20	25000	20 2 *c. tubicin. cornicin.*	25000
Cl. V	30 3.*c.accens cornic. tubicin.*	11000	30	12500
	1Cent. udenfor Klass.		1Cent.udenfor Klass.	
	18 *centuriæ equitum*		18 *centuriæ equitum*	
ialt 194 Centurier			ialt 193 Centurier	

Første Klasses Census angives af Gellius (XVI, 1) til 125000 *asses*, hos Plinius (*Hist. n.* XXXIII, 43) til 110000 (eller 120000), hos Festus (*v. infra classem*) til 120000. Cicero giver den første Klasse 70 Centurier.[1]) I Folkeforsamlingen efter Centurier forhøiedes første Klasses Indflydelse derved, at Afstemningen altid begyndte ovenfra med Ridderne og første Klasse, hvorved kan bemærkes, at Festus beretter, at der ved Afstemningen dannedes en extraordinær Centurie til Slutning af dem, der ikke havde faaet Leilighed til at afgive Stemme i deres egen Centurie (*ni quis scivit centuria).*

Spørger man nu nærmere om den tilsyneladende saa nøiagtig beskrevne Inddelings Beskaffenhed og Anvendelse,

[1]) L. c.: *Quæ discriptio si esset ignota vobis, explicaretur a me; nunc rationem videtis esse talem, ut equitum centuriæ cum sex suffragiis et prima classis, addita centuria, quæ ad summum usum urbis fabris tignariis est data,* [*LXXX*] *VIIII centurias* [*habeat, quibus ex centum quattuor centuriis*] — *(tot enim reliquæ sunt)* — *octo solæ si accesserunt, confecta est vis populi universa, reliquaque multo major multitudo sex et nonaginta centuriarum neque excluderetur suffragiis, ne superbum esset, nec valeret nimis, ne esset periculosum.* De i Klammer satte Ord ere tilføiede af den samme *manus secunda,* der paa saare mange Steder af Originalhaandskriftet har suppleret et eller flere ved Afskrivningen oversprungne Ord. Anledningen til Overspringelsen er soleklar (fra *centurias* til *centuriis*). Ord og Mening hænge fortræffelig sammen, og Cicero anstiller aldeles samme Beregning som Dionysius i VII, 59 (jfr. IV, 20), kun at han regner 70 Centurier for første Klasse (18 + 70 + 1 + 8 = 97). Denne Afvigelse kan ikke overraske ved Siden af Uoverensstemmelserne mellem Livius og Dionysius med Hensyn til Centurierne udenfor Klasserne, og imellem disse og de tre andre Skribenter med Hensyn til første Klasses Census. Niebuhr og efter ham Andre have paa det Utroligste mishandlet Ciceros Sted og udbragt de forunderligste Ting, og de nyere Udgivere betegne Stedet som uhelbredeligt.

—

opstaa ikke faa Tvivl og Spørgsmaal, som man maa lade ubesvarede eller besvare efter meget usikker Gjetning. Man har opstillet den Formodning, at Fordelingen var saadan, at Borgernes Antal i hver Centurie, multipliceret med vedkommende Klasses Gjennemsnits- eller Minimalcensus omtrent gav samme Sum, at altsaa hver Centurie med et meget forskjelligt Antal af Individer omtrent repræsenterede samme Skatteformue; men uden at tale om, at derved de forskjelligt bevæbnede Soldaters Talforhold blev afhængigt af et Hæren aldeles uvedkommende Princip, lader det sig aldeles ikke tænke, hvorledes efter dette Princip et bestemt Antal Centurier kunde fastholdes for hver Klasse under vexlende Formuesforhold hos Borgerne i det Hele, eller hvorledes en enkelt Klasse kunde faa et saa uforholdsmæssigt Antal Centurier ligeoverfor de øvrige; i ethvert Tilfælde vilde indenfor denne Klasse falde saa overordentlig forskjellige Formuer, at derved atter Forholdet imellem Formue og Indflydelse aldeles forrykkedes, hvis man ikke forudsatte, at ogsaa imellem Centurierne af samme, navnlig første Klasse, Borgerantallet var meget forskjelligt; men dette lader sig meget vanskeligt forene med Udskrivning af Soldater efter Centurier, da dermed Byrden endog i samme Klasse vilde blive meget ulige. Endnu større er Vanskeligheden ved at tænke sig, at de forskjellige Klassers Centurier, naar de vare saa ulige i Antal af Borgere, stillede hver ligemange Mænd, da Krigsbyrden og Krigsfaren derved vilde være bleven ganske uforholdsmæssig forhøiet for Borgere af første Klasse, selv om man tager Hensyn til deres bedre Rustning, hvis Virkning dog atter formindskedes derved, at de indtog den farligste Plads i Opstillingen. Idet disse Tvivl maa blive uløste, skal det dog bemærkes, at Romerne neppe kunne antages at have været ivrig betænkte paa proportionel Afveining af Borgernes politiske Indflydelse, naar der blot opnaaedes, at Indflydelsen væsentlig eller overveiende kom til at ligge hos den velstaaende Borgerklasse; thi dette forlangte den romerske Stats Aand.[1]) Ved denne Betragtning

[1]) Heller ikke ved Tribus antydes noget Hensyn til omtrentlig Lighed i Borgertal.

svækkes ogsaa Betydningen af den Tvivl, som kan opstaa om, hvorledes man satte i Klasse en Borger, der havde flere vaabendygtige og stemmeberettigede Sønner uden særegen Formue *(in patria potestate)*; sandsynligvis sattes de alle i den Klasse, hvortil Faderens Formue gav Adgang, omend denne, fordelt paa de enkelte, blev utilstrækkelig.

Ligesom ingen af samtlige Skribenter antyder den fjerneste Forbindelse imellem Klasser og Centurier i denne ældre Form og Tribus, saaledes er en saadan Forbindelse i sig selv utænkelig, da de efter et særligt Princip opstillede Klasser og Centurier med deres Tal ikke ved nogen Kunst lade sig bringe i noget Forhold til Distriktsinddelingen.

§ 8.

Klasser og Centurier, senere Indretning.

At den hidtil beskrevne Klasse- og Centurieinddeling i den senere Tid havde lidt væsentlige Forandringer, antydes ikke blot af Cicero, dels direkte (ved Ordene *tum quidem* i § 40), dels idet han lader Scipio sige, at han vilde beskrive den, hvis de, han talte med, ikke kjendte den (et Udtryk, der naturligvis ikke betegner det Bekjendtskab, som beroede paa praktisk Deltagelse i en endnu bestaaende Indretning), og derpaa beskriver den, men det siges ogsaa med rene Ord af Dionysius og Livius.[1] Af disse angiver den Første, at Forandringen var sket i demokratisk Retning, det er med Nedsættelse af Formuens Betydning, og den Sidste fremhæver

---

[1]) Dionys. H. IV, 21: *Οὗτος ὁ κόσμος τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ πολλὰς διέμεινε γενεὰς φυλαττόμενος ὑπὸ Ῥωμαίων, ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς κεκίνηται χρόνοις καὶ μεταβέβληκεν ἐς τὸ δημοτικώτερον, ἀνάγκαις τισὶ βιασθεὶς ἰσχυραῖς, οὐ τῶν λόχων καταλυθέντων, ἀλλὰ τῆς κλήσεως αὐτῶν* (Klasseforskjellen og Afstemningen efter den) *οὐκέτι τὴν ἀρχαίαν ἀκρίβειαν φυλαττούσης* (*κεκίνηται*, den er, findes forandret, ikke *ἐκινήθη*, er bleven forandret; i Cæsars og Augusts Tid tænkte Ingen paa at forandre Noget, der da alene angik de til et Skin nedsunkne Komitier). Livius I, 43: *Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est post expletas quinque et triginta tribus, duplicato earum numero centuriis juniorum seniorumque, ad institutam ab Ser. Tullio summam non convenire.* Hvor kan Nogen efter dette Vidnesbyrd (*ad summam a S. T. institutam*) bryde sit Hoved med at udfinde 193 eller 194 Centurier i den senere Tid?

et Hovedpunkt i Forandringen, at der nemlig senere var dobbelt saa mange Centurier som Tribus, og at altsaa disse to Inddelinger vare kombinerede, et Vidnesbyrd, der, skjøndt bestyrket ved tre bestemte Beretninger af Livius fra den anden puniske Krigs Tid[1]) og en ligesaa tydelig Ytring af Cicero,[2]) foruden flere Steder, hvor Tribus omtales ved *comitia centuriata*,[3]) paa en ubegribelig Maade er skudt tilside og forvansket af mange Nyere. At trods Klasseinddelingens forringede Betydning Adskillelsen efter Censusklasser dog ikke var bortfalden, viser ikke blot Nævnelsen af *prima classis* hos Cicero (*Phil.* II, 33) og i en Lovindskrift fra Tiden kort efter Graccherne (*lex agraria*, *C. I. L.* I, *n.* 200, *v.* 37, Bruns *p.* 71: *L ceives, qui classis primæ sient*) og Beretningen om, at Soldaterne indtil Marius udskreves *ex classibus* (Sall. *Jug.* 86. Gell. XVI, 10. Val. Max. II, 3; jfr. Polyb. VI, 19. 21), men Cicero fremhæver andensteds (*pro Flacco* 7, *de legg.* III, 3 og 19), at Folket i Centuriatkomitierne er ordnet efter Census (*pro Flacco* staar udtrykkelig *classibus*), ligesom efter *ætates* og *ordines* (som *seniores* og *juniores*, *equites* og *pedites*; jfr. *de har. resp.* 6: *comitiis centuriatis omnium ætatum ordinumque suffragiis*), og tillægger denne Adskillelse Indflydelse paa Stemmegivningen.[4]) Der er derfor kun én Antagelse mulig, hvorved Klasseforskjellens Bestaaen kan forenes med Centuriernes Indordning under

---

[1]) Liv. XXVI, 22 nævner som *prærogativa* ved Konsulatkomitier *Voturia juniorum* og lader denne Centurie derefter konferere med *Voturia seniorum* eller *seniores Voturiæ*. Altsaa havde *tribus Voturia* en *centuria seniorum*, en *juniorum*. Ganske paa samme Maade siges XXIV, 7: *Quum sors prærogativæ Arniensi juniorum exisset*, og XXVII, 6: *Galeria juniorum, quæ sorte prærogativa erat.*

[2]) Cic. *pro Planc.* 20: *centuria prærogativa* kaldes *unius tribus pars.* Forbindelsen imellem Tribus og Centurier antydes ogsaa *pro Flacc.* 7 og *de legg.* III, 3.

[3]) Polyb. VI, 14 ved *judicia capitis.*

[4]) Ogsaa Appian (*Civ.* I, 59) siger, idet han taler om Sullas Tid, at i Centuriatkomitier havde de Velhavende og Besindige (*οἱ ἐν περιουσίᾳ καὶ εὐβουλίᾳ*) Overvægten; jfr. III, 30. Næsten paafaldende er det, at Cicero i *de orat.* I, 13, hvor Tanken paa Folkeforsamlingen ligger fjernt, har brugt Udtrykket: *de jure civium generatim in ordines ætatesque discripto.*

Tribus, to i hver, nemlig den, at i hver Centurie fandtes Borgere af alle Klasser, fordelte efter disse, saa at Klasserne paa en Maade vare optagne i Centurierne, og dette fremgaar ogsaa tydeligt af Skildringen hos Cicero *(Phil.* II, 33) af de afbrudte Konsulatkomitier i Cæsars Dødsaar.[1] Hvorledes nu Borgerne af første Klasse her fik en større Indflydelse foruden ved at votere først, derom vides Intet.[2] Uforklaret bliver, hvorledes *centuriæ equitum* forbandtes med denne Ordning; thi at disse bestod og stemte paa en Maade særskilt endnu i Ciceros Tid, er vist, ikke blot af Udtrykket *ordinibus* i Ciceros Steder om Ordningen i Centuriatkomitierne, men af flere udtrykkelige Vidnesbyrd.[3]

Naar Omdannelsen af Klasse- og Centurieinddelingen er sket, kan ikke angives. Noget kunde ændres efterhaanden under Indflydelse af Indførelse af Sold i Krigen og paa Grund af Forandringer i Hærens Opstilling og Bevæbning; men den fuldstændige Omorganisation med Tilslutning til Tribus maa være sket ved en eller et Par Hovedforanstaltninger. Cicero lader, som ovenfor bemærket, Scipio Africanus

---

[1]) *Ecce Dolabellæ comitiorum dies: Sortitio prærogativæ; quiescit. Renuntiatur; tacet. Prima classis vocatur; [renuntiatur]; deinde, ita ut assolet, suffragia; tum secunda classis vocatur; quæ omnia sunt citius facta quam dixi.* Først bestemmes ved Lod *centuria prærogativa* (f. Ex. *Galeria juniorum* eller *seniorum*); derefter kaldes i denne Centurie første Klasse frem og Stemmegivningen i denne Klasse foregaar paa sædvanlig Maade; derefter fremkaldes Centuriens anden Klasse. Kun Ordet *renuntiatur* er feilagtig gjentaget efter *vocatur*. Indblandingen af *sex suffragia* og Indskydningen af *equitum* efter *suffragia* i dette klare Sted hører til det Utrolige.

[2]) Man kan gjette, at Centuriens Stemme fremkom af de fem Klassers Kollektivstemmer, og at saaledes ogsaa her første Klasse med færre Individer fik lige Vægt med en lavere Klasse af flere. Til den endnu bestaaende Forskjel hentydes ogsaa i Ciceros Tale *pro Mur.* 23: *confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum.* Men det Enkelte er dunkelt og om den her nævnte *lex Manilia* vides slet Intet. *Perrogationem* for *prorogationem* er meningsløst.

[3]) Cic. *Phil.* VII, 6. *pro Mur.* 26 og 35 *(in equitum centuriis gratiosus); ad fam.* XI, 16: *Quoniam equitum centurias tenes, in quis* (læs: *inque iis*) *regnas, mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis eas conficiat.* Q. Cic. *de petit. cons.* 8: *Jam equitum centuriæ multo facilius mihi diligentia posse teneri videntur, etc.* (navnlig *illa adulescentulorum ætas*).

den Yngre omtale den gamle Form som forsvunden, og Livius antyder i de tre ovenfor anførte Steder den nye Form som bestaaende i den anden puniske Krigs Tid.[1]) Men i XLIII, 16 synes Livius i Fortællingen om A. 169 og om den da reiste Anklage imod Censorerne C. Claudius og Ti. Gracchus at antyde den gamle Form, i hvilken første Klasse havde sine særegne Centurier, der alle stemte førend de andre Klasser (*quum ex XII centuriis equitum VIII censorem condemnassent multæque aliæ primæ classis;* hos Aurel. Vict. *v. ill.* 57 siges *duæ classes* at have stemt for Domfældelse). Da de paa de tre første Steder bestemt angivne Tribusnavne forbyde at tænke paa en af Livius begaaet Anticipation af en senere Indretning, maa man snarere paa det sidste Sted antage en Udmaling efter Forestillingen om den ældre Form.[2]) Paa et Sted i et Sallustius underskudt Skrift, der synes at antyde den ældre Indretning som bestaaende ved C. Gracchus's Tid og en da forsøgt Forandring, kan ikke bygges.[3])

---

[1]) At Forandringen først er sket, efterat Antallet af Tribus var steget til 35, kan ikke med Sikkerhed sluttes af Liv. I, 43, da det, han egentlig vil udtrykke, er det dobbelte Antal af Centurier imod Tribus, hvorved han, da han taler om sin egen Tid (*hunc ordinem*), sætter det daværende Tribusantal.

[2]) Ogsaa Udtrykket *ex XII centuriis equitum* er uforstaaeligt istedenfor *ex XVIII*, og kan dog ikke rettes hertil, da Livius aabenbart ved VIII vil antyde et Flertal.

[3]) Ps.-Sall. *de ordin. rep.* II, 7: *C. Gracchus in tribunatu promulgavit, ut ex confusis quinque classibus sorte centuriæ vocarentur.* Deraf, at Livius allerede paa nogle Steder i de første Bøger (III, 71. 72. V, 18. VI, 21) nævner Tribus ganske almindelig ved Fortælling om Komitier, der maa have været Centuriatkomitier, f. Ex. til Valg af *tribuni mil. cons. potest.*, at slutte (med Walter), at Forbindelsen imellem Tribus- og Klasseinddelingen allerede var sket ved de tolv Tavler, gaar ikke an, da Livius i saadanne almindelige Skildringer overmaade let indblander Træk fra en senere Tids Indretninger. Til med Niebuhr at sætte Forandringen i Forbindelse med Q. Fabius's og P. Decius's Census i A. 304 er der ikke mindste Grund; de Frigivnes Henvisning (rettere Tilbagevisning) til *tribus urbanæ* havde slet Intet at gjøre med Klasse- og Centurieinddelingen; Omdannelsen af hele Grundlaget for Afstemningen i *comitia centuriata* gik langt udover Censorernes Myndighed. At Sulla A. 88 skulde have tilbageført den gamle Orden, men A. 83 atter opgivet den (Mommsen), beror paa den fuldstændigste

Anm. 1. Spørgsmaalet om Værdien af de i den ældste Klasseinddeling forekommende Summer, der maa tænkes beregnede i den ældste svære Kobbermynt (*æs grave*, *asses librales*), i Forhold til senere romerske og Nutidens Penge, er paa dette Punkt, især ved vort Ubekjendtskab med Tingenes Værdiforhold i den ældste Tid, ikke af Vigtighed. De hos Plinius, Festus og Gellius forekommende afvigende Summer for første Klasse har man (navnlig Böckh) opfattet som successive Forhøielser og sat det for femte Klasse angivne Tal (11000 og 12500) i Forhold til 110,000 og 125,000 som Forhøielse af en oprindelig Ansættelse af 10000 *asses* for den laveste Klasse. Dog er alt dette usikkert. De hos Polyb (VI, 23 og 19) angivne Summer, 10000 Drachmer og 40 Drachmer (100,000 *asses* og 4000 *asses*) som Minimalgrændse for den fuldstændigste Fodfolksrustning og for Tjenesten i Legionen overhovedet staa aabenbart i Forbindelse med Klassesummerne i hans Tid, og det Samme maa antages om den i *lex Voconia* (i første Halvdel af det andet Aarhundrede f. C.) fastsatte Formuesgrændse, ved hvilken en vis Indskrænkning i testamentarisk Arv for Kvinder indtraadte (se Kap. 8 ved Arveretten), 100,000 *asses* eller, efter andre Angivelser, 100,000 Sestertier.

Anm. 2. De nærmeste Antydninger af en rigtig Opfattelse af den senere Indretning af Klasse- og Centurieinddelingen skyldes Pantagathus og Savigny; de nyere Skribenter fra Niebuhr af have kun udbredt Forvirring over dette Punkt ved de vilkaarligste Gjetninger. Af samme Art er Opstillingen (hos Niebuhr, Walter, Mommsen og andre) af en Borgerklasse *ærarii*, uden Stemmeret og udelukkede fra Tjeneste i Legionerne, ikke optagne i Klasserne eller beskattede efter Census, men belagte med

---

Misfortolkning af App. *Civ.* I, 59, hvor han saa klart som muligt omtaler Modsætningen imellem *comitia tributa* og *centuriata*, men forkert henfører Sullas Ophævelse af de førstes lovgivende Virksomhed til hans første Konsulat. De *centuriæ*, der i et Par Indskrifter (Or. 3097. Gruter p. 239, 3) forekomme som Underafdelinger af *corpus juniorum* og *seniorum* i Tribus fra Keisertiden, lade sig ikke med nogensomhelst Rimelighed sætte i Forbindelse med Republikens Centurieinddeling.

Kopskat, bestaaende af Haandværkere, Frigivne, Isopoliter o. s. v. De gamle Skribenter (selv Ps.-Ascon. *ad Cic. divin. in Cæc. p.* 103 *Or.*, naar han forstaaes rigtig) kjende kun *ærarii* som en Straffeklasse (se ved Censuren). Om *cives sine suffragio* er talt i Kap. 1; de Haandværksfolk, der udgjorde en Del af det virkelige romerske Borgerskab, hørte til *tribus urbanæ* og til Klasserne efter deres Census; de Frigivnes Udelukkelse fra Krigstjeneste (muligvis ogsaa, men uden Bevis, fra de 5 Klasser) var en særlig Bestemmelse; Isopoliterne ere et Drømmebillede.

§ 9.

Stænder, *ordines*. Senatorstanden i Republiken og den første Keisertid.

Ordet *ordo* betegner oftere i Almindelighed en Klasse Mennesker med fælles Livsstilling eller Beskjæftigelse, saasom *ordo publicanorum, o. scribarum, o. libertinorum, omnium hominum ordines.* Bestemtere bruges det om de i politisk Stilling og Anseelse høiere og lavere stillede Dele af Folket, saaledes at Navnet *ordo* særlig anvendes om de udsondrede høiere Klasser, *o. senatorius* og *o. equester* i Modsætning til den øvrige Masse, *plebs* (ikke *ordo plebejus* om samtlige Plebeiere, men vel *plebeji ordinis homo, ordine plebejus*). Dog fremtræder Udtrykket *uterque ordo* som selvstændig, af Kontexten uafhængig Betegnelse af hine to Klasser først i Keisertiden. [1]) Ved Municipier og Kolonier bruges i Keisertiden *ordo* uden videre om Byraadet, Dekurionerne, i Modsætning til den øvrige Befolkning, f. Ex. *ordo Mutinensis, ordo plebsque Puteolanorum* (se ved Municipalvæsenet i Kap. 7).

---

[1]) Svet. *Aug.* 15: *Perusia capta scribunt quidam trecentos ex dediticiis electos utriusque ordinis . . . . . mactatos. Tib.* 35: *ex juventute utriusque ordinis profligatissimus quisque. Calig.* 49. Vell. Pat. II, 100: *aliique minoris nominis utriusque ordinis viri. Amplissimus ordo* er det sædvanlige Æresnavn for Senatorstanden, *splendidissimus* for Ridderstanden, det første betegnende den høie og ansete Stilling, det andet den ydre Livsglands, især Formue; sjelden forekommer om dem begge *amplissimi ordines* (Cic. *pro Tull.* 5, hvor der tillige tænkes paa *tribuni ærarii*, paa alle de Stænder, hvoraf Domstolene bestod).

Den romerske Klasseinddeling og Hærordning gav umiddelbart Anledning til Uddannelsen af en Standsforskjel imellem Ridderne (Rytterne) og det øvrige Folk; men idet Medlemmerne af Statens Raad hævede sig op af Riddercenturierne, hvori Senatorerne forbleve uden Hensyn til Alderen som de mest fremragende Borgere (se § 7; jfr. nedenfor om Senatets Rangmærker og Senatorsønnerne), antog Senatorerne Charakteren af en særlig Stand med Rangfortrin. Idet altsaa det samlede Senats Stilling og Virksomhed som ledende Raadsforsamling og Regering bliver at betragte senere, skal her alene handles om Standens (Forsamlingens) Dannelse og Sammenhæng og om de enkelte Senatorers personlige Stilling.

Et Raad af Ældste, Senat (*senatus* af *senex*, *γερουσία*, *patres*, men ikke *pater* i Enkelttallet, undtagen *pater conscriptus* i en særlig Vending hos Cic. *Phil.* XIII, 13, ligesom *conscriptus* hos Hor. *A. P.* 314) fandtes i Rom fra den ældste Tid som forfatningsmæssigt Led af Statsstyrelsen, bestaaende af faste, livsvarige Medlemmer, ikke som en privat af Kongen efter Behag forøget eller formindsket, adspurgt eller ikke adspurgt Forsamling, som det enkelte Steder opfattes af de gamle Skribenter. Dette fremgaar ikke blot deraf, at Raadets Indsættelse henføres til de oprindeligste, Romulus tillagte, Indretninger, men af det store og bestemte Medlemsantal, af dettes Tilvæxt ved Statens og de patriciske Slægters Udvidelse, af Raadets Medvirkning ved Kongevalget, af Kongernes Forhold til det, idet de dels søge dets Gunst (Tarquinius Priscus og Servius Tullius), dels stræbe at svække det (Tarquinius Superbus), endelig aldeles tydelig af Raadets Stilling og Optræden ved Overgangen til Republiken. Om Raadets Udvidelse i Forbindelse med Forøgelsen af Patricierne og deres *gentes*, indtil det under Tarquinius Priscus naaede 300 Medlemmer, er talt i § 1 af dette Kapitel. I hele Beretningen fremtræder Senatet i Kongetiden som rent patricisk. Ved Republikens Begyndelse fortælles, idet der forudsættes et bestemt eller dog omtrent bestemt Antal af Senatorer som lovligt, at Senatet var ufuldtalligt, fordi Tarquinius Superbus havde ladet henrette eller fordrive flere Medlemmer og hverken i disses Sted eller i deres, der

efterhaanden vare døde, havde optaget nye (Liv. I, 49. Dio. Cass. *fragm.* 11, 2 og 3), og at det derfor udfyldtes til 300 ved Optagelsen af nye Medlemmer under de første Konsuler (Liv. II, 1, der specielt tillægger Brutus Optagelsen, Dionys. H. V, 13, Fest. *v. adlecti*, *v. præteriti*, *v. qui patres*, der i den sidste Artikel nævner P. Valerius som Optageren og angiver, at der optoges 164 forat udfylde Tallet 300, Plut. *Public.* 11, der ogsaa nævner 164 som optagne, Tac. *Ann.* XI, 25). Medens nogle Skribenter (Dionysius, Tacitus og Livius paa et senere Sted i en Tale, IV, 4) lade de Nyoptagne blive Patriciere, fremhæves paa andre Steder (Liv. II, 1 og Festus), at de Nyoptagne adskiltes fra de Ældre, hvem Navnet *patres* tilkom, ved Navnet *conscripti (patres conscripti* for *patres et conscripti)*, hvori altsaa ligger, at de Nyoptagne vedbleve at være Plebeiere, hvilket ogsaa aabenbart antydes i den almindelige Beretning, der henfører *minores gentes* som afsluttende Patricierkreation til Tarquinius Priscus, og plebeiske Senatorer forudsættes ved Indførelsen af og Bestemmelsen om *tribuni militum consulari potestate*, ligesom en plebeisk Senator udtrykkelig nævnes ved A. 400 hos Liv. V, 12. [1]) Paa den anden Side er det lidet sandsynligt, at man paa en Gang saa ensidig skulde have suppleret det hidindtil rent patriciske Raad med Plebeiere, at disse udgjorde Majoriteten (164 af 300), medens ingen Plebeier i henved 150 Aar derefter fik Adgang til Konsulatet og relativ faa opnaaede Krigstribunatet. Det ved Suppleringen under de første Konsuler dels udtrykkelig nævnte, dels aabenbart (i Henhold til Beretningen om Tarquinius Priscus) forudsatte Tal af 300 Senatorer synes siden, skjøndt det ingensteds udtrykkelig nævnes som lovbestemt, at have holdt sig som det i det Mindste sædvanemæssige, som Censorerne havde at udfylde ved Optagelse af qvalificerede Mænd, medens vel ogsaa stundom Tallet kunde blive noget høiere. I den anden puniske Krig se vi efter Slaget ved Cannæ, da Senatet var betydelig formindsket ved Dødsfald i Fred og Krig, vel ogsaa ved udsat Indførelse af de til Plads efter Sædvane Berettigede, paa en Gang 177 Medlemmer

---

[1]) *Vir nullis ante honoribus usus, vetus tantum senator* om den til Krigstribun valgte Plebeier P. Licinius Calvus.

virkelig optages fra ny af eller bekræftes (Liv. XXIII, 23), hvilket Tal synes at forudsætte en nogenlunde fast Grændse, der skulde naaes. Et Middeltal af omtrent 300 for den følgende Tid bekræftes ogsaa ved andre Vidnesbyrd.[1]) Om allerede M. Livius Drusus, som Appian (*Civ.* I, 35) beretter, har villet fordoble dette Antal ved Optagelse af 300 Riddere, er meget tvivlsomt[2]); derimod gjennemførte Sulla en saadan Fordobling ved Optagelse paa en Gang af omtrent 300 nye Medlemmer (App. *Civ.* I, 100, der ene angiver Tallet. Liv. *Epit.* LXXXIX).[3]) Da Sulla havde forøget Qvæstorernes Antal, hvilken Magistratur dengang regelmæssig aabnede Adgangen til Senatet, just i det Øiemed at holde Senatet fuldtalligt (Tac. *Ann.* XI, 22: *supplendo senatui*), synes derefter Tallet at have rettet sig efter den derved bevirkede regelmæssige aarlige Tilvæxt i Forhold til den naturlige Afgang; dog antyder Dio Cassius (XXXVIII, 46 ved A. 61) et lovbestemt Maximum,[4]) men tillige at dette overskredes, fordi Flere igjennem Magistratur havde vundet Adgangsret. Til et Antal af 600 Senatorer i det Hele fra Sulla indtil Cæsar

---

[1]) I Makkabæernes første Bog c. 8, 15 nævnes (i Anledning af Jødernes Gesandtskab til Rom imellem A. 162 og A. 151) 320 Senatorer, og App. *Civ.* I, 35 angiver ved A. 91 knapt (*μόλις*) 300 Senatorer; naar han til dette »knapt« føier »formedelst Urolighederne (*διὰ τὰς στάσεις*)« kommer dette uden Tvivl af, at han tænkte paa det senere større Antal; der havde dengang slet ingen Uroligheder været af blodig Natur, som kunde formindske Senatorernes Antal.

[2]) Livius's resultatløse Forslag gik langt sandsynligere blot ud paa en Deling af Dommervirksomheden imellem Senatorerne og et tilsvarende Antal (300) Riddere; se Liv. *Epit. LXXI: ut æqua parte judicia penes senatum et equestrem ordinem essent.* Plutarch (*C. Gracch.* 5) lader allerede C. Gracchus overdrage Dommervirksomheden til et med 300 Riddere forstærket Senat, og i Liv. *Epit.* LX siges, at Gracchus foreslog, at Senatet skulde forstærkes med 600 Riddere, saa at Ridderstanden fik den dobbelte Indflydelse i Senatet. Man ser, at Samvirken med Senatet er forvexlet med Optagelse deri, og derefter Forvirringen gaaet videre.

[3]) Appian har allerede (*Civ.* I, 59) urigtig anticiperet denne Supplering ved A. 88.

[4]) *πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς γενομένους ἐς τὸ βουλευτικὸν καὶ ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν ἐσέγραψαν.*

svarer, naar man tager Hensyn til, hvormange der ved Sygdom, høi Alder, Ophold i Provindserne som Statholdere, Qvæstorer og Legater, samt ved tilfældige og private Aarsager hindredes fra at møde, de Angivelser, vi finde om talrig besøgte Senatsmøder (415 hos Cic. *ad Att.* I, 14; 417 i Talen *post red. in sen.* 10, som det synes foruden Magistraterne; 392 hos App. *Civ.* II, 30). Under Cæsars Eneherredømme og under Triumviratet forøgedes Senatorernes Antal ved vilkaarlig Optagelse (i ubekjendt Form) af Cæsars og Triumvirernes Tilhængere og Hjælpere. [1]) Efter Dio Cassius (XLIII, 47) var Tallet allerede A. 45 steget til 900 (jfr. Ciceros Spot hos Macrob. *Sat.* II, 3, 11, og om den snævre Plads i Orchestra hos Macr. *Sat.* VII, 3). Efter Cæsars Død naaede man op til 1000 (Dio Cass. LII, 42. Svet. *Aug.* 35). [2]) August rensede Senatet og bragte det atter ned til Tallet 600 (Dio Cass. LIV, 42) ved en tre Gange i Aarene 29 og 18 f. C. og 3 e. C. foretagen streng Revision (*Marm. Ancyr.* c. 2 v. 2 , Dio Cass. LII, 42; LIV, 13; LV, 13. Svet *l. c.*). [3]) Siden berettes Intet om Tallet. Om den Ulyst, der allerede under August viste sig hos Enkelte til at modtage den nu byrdefulde og for virkelig Indflydelse blottede Stilling, vil blive talt nedenfor.

De fleste Skribenter lade Senatorerne i Kongetiden frit udnævnes af Kongerne (Cic. *de rep.* II, 8. Festus *v. præteriti senatores*; Liv. I, 35. Dio Cass. *fragm.* 5, 11 og 9, 1). Men ligesom et saadant vilkaarligt Valg i og for sig er utænkeligt efter Raadets hele Beskaffenhed og Stilling, saaledes lader ogsaa Dionysius (II, 12) de første Senatorer under

---

[1]) Om Cæsars Optagelse endog af Mænd, der nylig havde faaet Borgerret og vare af halvbarbarisk Fødsel, se Svet. *Jul.* 76 og 80.

[2]) Cicero spotter (*Phil.* XIII, 13) over en af Antonius med Paaberaabelse af Cæsars efterladte Bestemmelser *(commentarii)* indskudt Senator. De saaledes optagne Senatorer betegnede Folkevittigheden som Senatorer fra *Orcus*, *orcini*, Svet. *Aug.* 35.

[3]) Sveton har kun to *senatus lectiones*, og henfører til den første, hvad Dio omtaler ved den anden, en Art indbyrdes Valg, udgaaet fra 30 af August selv udvalgte og i Ed tagne Mænd. Ved den første *lectio* udtraadte Nogle frivillig med Bibehold af de ydre senatoriske Rangsmærker.

Romulus fremgaa af Folkevalg, rigtignok paa en meget kunstig udtænkt Maade (en, *præfectus urbi*, udnævnt af Kongen, tre valgte af hver af de tre Stammer og tre af hver af de 30 Kurier, = 100). Vi kunne alene fastholde, at Optagelsen, hvorom allerede her bruges Udtrykket *legere* og *lectio in senatum*, var bunden til visse Betingelser og Former. En Repræsentation af de enkelte patriciske Slægter, hver ved et Medlem, kan synes antydet ved Tallet; men, som ovenfor bemærket, er det slet ikke sikkert, at ogsaa Slægterne just vare 100, 200 eller 300, og imod et bestemt Forhold til Slægter taler baade Senatets Formindskelse under Tarquinius Superbus og Suppleringen i det første Konsulatsaar. Heller ikke i Republikens første Tid kunne vi trods Festus's og Zonaras's udtrykkelige Vidnesbyrd og Ciceros mindre bestemte Antydning[1]) antage, at de selv kun

---

[1]) Festus v. *præteriti senatores: Præteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni militum consulari potestate conjunctissimos sibi quosque patriciorum et deinde plebejorum legebant, donec Ovinia tribunicia intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiati (?) in senatum legerent. Quo factum est, et ut qui præteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi.* Zonar. VII p. 349 og 350, der, efter at have omtalt Censorernes Ret til efter Godtbefindende at indsætte i og udskyde af Senat, Ridderstand og Tribus, tilføier: *ὕστερον δὲ τὸν ἅπαξ τῇ βουλῇ καταλεχθέντα διὰ βίου βουλεύειν ἔδοξε, μηδ' ἀπαλείφεσθαι, εἰ μήτις ἀδικήσας καὶ κριθεὶς ἠτίμωτο ἢ κακῶς ζῶν ἠλέγχθη*, som om ikke Livsvarigheden altid havde været Reglen og Udstødelse Undtagelsen. Cic. *de legg.* III, 12: *populare est sane neminem in summum locum nisi per populum venire sublata cooptatione censoria.* I Stedet af Festus har man for *curiati* skrevet *curiatim*, men en Udvælgelse efter Kurier, og kun dette betyder *legere curiatim*, er baade usandsynlig, fordi intet Forhold imellem Senatet og visse Folkeafdelinger nogensteds antydes eller let kan tænkes, og fordi en Henvisning til Kurierne slet ikke passer til en tribunicisk Lov i den Tid, da Censorer valgtes; da vare Kurierne allerede traadte tilbage i politisk Henseende; det Rigtige er, som Andre have foreslaaet, *jurati.* Det forfløine Indfald at lade den tribuniciske *lex Ovinia*, med dens Bestemmelser om Censorer og til Begrændsning af konsulariske Krigstribuners Myndighed, være foreslaaet i Kongetiden af en *tribunus celerum*, og at forklare *ex omni ordine* „af hele Standen“ (alle Patricierne) er et mærkeligt Exempel paa, hvad en anset Forfatter, Niebuhr, har kunnet tillade sig at henkaste.

paa et Aar valgte Konsuler eller dernæst Censorerne frit have raadet over Bortgivelsen af den livsvarige Senatorværdighed; de have uden al Tvivl, om end kun sædvanemæssig, været bundne til visse almindelige Betingelser, uden hvilke Ingen kunde optages (se nedenfor), og til at respektere visse Berettigelser til Indtrædelse, naar ingen Hindring stod imod. Imellem disse Berettigelser har vistnok Folkevalg til en Magistratur meget tidlig indtaget den fornemste Plads, saasnart der nemlig foruden Konsulerne (der ubetinget maa tænkes altid iforveien at have været Senatorer) og de blot plebeiske Tribuner fremkom andre folkevalgte Magistrater (Qvæstorer, Ædiler). Men det er paa den anden Side sandsynligt, at disse sædvanemæssige Bestemmelser lod et temmelig frit Spillerum tilbage for Udelukkelse og Medtagelse, indtil de nøiere fastsattes ved en Lov af ubekjendt Tid *(lex Ovinia)* og hvis Indhold kun er angivet yderst almindeligt (*ex omni ordine optimum quemque)*. Uden Tvivl have vi et Udtryk af den Regel og Vedtægt, der støttede sig til *lex Ovinia*, i, hvad der hos Livius (XXIII, 23) berettes om en usædvanlig talrig Optagelse af Senatorer (177) efter Slaget ved Cannæ i Aaret 216, hvilken Supplering extraordinært foretoges af en Diktator Fabius Buteo; det store Antal, der behøvedes, kan have medført, at man steg ned til Kategorier, som ellers ikke medtoges.[1]) Paa første Plads fremtræder her den opnaaede Magistratur; dernæst andre offentlige Anerkjendelser; thi hverken Borgerkrandsen eller Ophængelsen i Hjemmet af tagne Fjendevaaben, der maatte være tildelte som Belønning af Feltherren, vare afhængige af privat Beslutning. Naar det berettes, at App. Claudius som Censor i Aaret 311 besudlede Senatet ved at optage Frigivnes Sønner *(libertinorum filiis lectis*, Liv. IX, 46. Svet. *Claud.* 24. Diod. Sic. XX, 36), saa viser sig heri en

---

[1]) *Recitato vetere senatu, inde primos in demortuorum locum legit, qui post L. Æmilium, C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent necdum in senatum lecti essent, ut quisque eorum primus creatus erat; tum legit, qui ædiles, tribuni plebis quæstoresve fuerant; tum ex iis, qui magistratus non cepissent, qui spolia ex hoste fixa domi haberent aut civicam coronam accepissent.*

vilkaarlig Tilsidesættelse af et enkelt Punkt i Vedtægten, sandsynligvis til Gunst for Saadanne, der opfyldte de øvrige Betingelser, en Tilsidesættelse, der var tilstrækkelig for de næste Censorer til at betragte den af Appius affattede Senatorliste som ugyldig (Liv. IX, 30).[1]) Ogsaa efter Fabius Buteos Tid er det ikke usandsynligt, at enkelte Mænd indtraadte i Senatet uden at have beklædt nogen Magistratur, i det Ringeste uden at have været Qvæstorer;[2]) thi at otte aarlige Qvæstorer neppe vare tilstrækkelige til at holde et Senat paa 300 Medlemmer fuldtalligt, viser Sullas Foranstaltning. Efterat han nemlig, som ovenfor omtalt, havde fordoblet Senatet, hvilken Fordobling paa engang iværksattes ved et vistnok meget lidet frit Folkevalg, sandsynligvis med udtrykkelig Opstilling af Sullas egne Kandidater (App. *Civ.* I, 100), fastsatte han, at der aarlig til at holde Senatet fuldtalligt (*senatui supplendo*, Tacitus) skulde vælges tyve Qvæstorer, altsaa mere end det Dobbelte af otte. Efter denne Tid var Senatorværdigheden (indtil Cæsars og Triumvirernes Dage) ubetinget bunden til opnaaet Beklædelse af en Magistratur, navnlig Qvæsturen (neppe ogsaa *tribunatus militum* ved Folkevalg. se Kap. 5 § 12 Anm.). Cicero siger dette udtrykkelig (*de legg.* III, 3: *exque magistratibus senatus esto*; jfr. *pro Sest.* 65: *deligerentur autem in id consilium ab universo populo)*, og *quæstores* betegnes ofte som den yngste Klasse af Senatorerne (Cic. *Phil.* XIII, 14. Dio Cass. LII, 32. LIII, 15).[3]) Derfor triumferede Pompejus efter Seiren over Sertorius som romersk Ridder, fordi han endnu ikke havde beklædt nogen Magistratur, og hos Vellejus (II, 111)

---

[1]) Man maa i den af stærk Misfornøielse prægede Beretning om App. Claudius's Vilkaarlighed naturligvis ved *libertinorum filii* kun tænke paa et Par ganske enkelte Tilfælde.

[2]) T. Quinctius Flamininus, der oversprang Ædiliteten og Præturen, havde dog været Qvæstor, førend han blev Konsul (Liv. XXXII, 7).

[3]) Naar Dio Cass. LIV, 26 ved A. 13 f. C. beretter som noget Særligt, at i dette Aar *vigintiviri* valgtes imellem Ridderne uden Forpligtelse til at indtræde i Senatet, hvis de ikke senere beklædte en anden Embedspost, maa dette bero paa en Vildfarelse, muligvis en Forvexling af *vigintiviri* med de tyve Qvæstorer.

hedder det om Tiberius: *finita equestri militia designatus quæstor, necdum senator*; med Tiltrædelsen af Qvæsturen vilde han ogsaa indtræde i Senatet. Senatorværdigheden var altsaa, saalænge Magistraturerne gaves af Folket, en Følge af et Folkevalg, opnaaedes *beneficio populi* (Cic. *pro Cluent.* 55. *de legg.* III 12), uden at Nogen direkte valgtes til Senator (jfr. nedenfor om Udstødtes Gjenindtrædelse), i Keisertiden en Følge af det da i Senatet, oftest under stærk keiserlig Indflydelse og Paavirkning foregaaende Magistratsvalg, hvorved altsaa fremkom en Art Kooptation, men ufri (Dio Cass. LIX, 9 om sin egen Tid, det tredie Aarhundredes Begyndelse: καὶ πρὶν ἄρξαι τινὰ ἀρχήν, δι' ἣν εἰς τὴν γερουσίαν ἐρχόμεθα). Dog fandt længere hen i Keisertiden, efter det af Cæsar og Triumvirerne givne Exempel, stundom en umiddelbar Udnævnelse til Senator Sted (vel i Form af keiserlig Anbefaling og Senatets Bifald dertil), ofte eller sædvanlig i en høiere Senatorklasse, fordi Vedkommende efter sin Alder og øvrige Stilling ikke kunde begynde nedenfra med Qvæsturen (Plin. *Ep.* X, 4, hvor der ansøges om Senatorværdigheden, ikke om en Magistratur, for en Mand, hvem der allerede under Nerva under en vis Forudsætning var givet Udsigt dertil; *ibd.* I, 14, hvor en *equestris ordinis princeps* siges af Vespasian at være *allectus inter prætorios*, men at have foretrukket at blive i Ridderstanden; Dio Cass. LXXVIII, 35: βουλευτὴς ὑπὸ τοῦ Μακρίνου γεγονώς, LXXIX, 7: ἐξ ἑκατοντάρχων ἐς τὴν γερουσίαν ἐσγραφέντα; jfr. Sejans Designation til Konsulatet for A. 31 uden foregaaende Magistratur eller Plads i Senatet, Dio Cass. LVIII, 4) i Overensstemmelse med, hvad der allerede var sket A. 43 f. C. ved den unge Octavians Optagelse i Senatet *inter prætorios* (Cic. *Phil.* V, 17; App. *Civ.* III, 51 derimod: ἐν τοῖς ὑπατικοῖς; Dio Cass. XLVI, 29: ἐν τοῖς τεταμιευκόσι).[1]) Denne Udnævnelsesmaade anvendtes sandsynligvis ogsaa, i det Ringeste for en Del, da Claudius optog Gallere i Senatet (Tac. *Ann.* XI, 23—25), og da Vespasian indførte i Senatet (*allegit*) en Del hæderlige Italere og Pro-

---

[1]) Dio Cass. LII, 42 omtaler, at August opflyttede to Senatorer af lavere Rang imellem *consulares*.

vindsbeboere (Svet. *Vesp.* 9; jfr. Plin. *Ep.* I, 14). (Om den senere Keisertid se nedenfor.)

Et enkelt Præsteskab, *flaminium Diale*, gav Ret til Indtrædelse i Senatet, hvilken Ret efter i længere Tid at have hvilet gjordes gjældende A. 209 (Liv. XXVII, 8).

Den opnaaede Magistratur gav dog egentlig kun et Krav paa Optagelse i Senatet ved den næste Revision og Udfyldning af Senatorlisten ved Censorerne (Liv. XXII, 49: *qui eos magistratus gesserant, unde in senatum legi deberent*; jfr. XXIII, 23 om Fabius Buteo), men et saa sikkert Krav, at det medførte foreløbig Udøvelse af en Senators Rettighed, navnlig Ret til at votere i Senatet. Den gamle Formel for Senatets Sammenkaldelse omfattede derfor *senatores quibusque in senatu sententiam dicere licet*, hvilke sidste Ord betegnede de endnu ikke formelig optagne Stemmeberettigede (Gell. III, 18. Liv. XXIII, 32. XXXVI, 3. Festus v. *senatores*).[1]) Denne Stemmeret indtraadte efter Sagens Natur med selve Magistraturens Tiltrædelse, ikke efter den, som ogsaa sees af Vellejus's ovenanførte Sted, og bekræftes derved, at Catilinas Medsammensvorne P. Lentulus, der gjenindtraadte i Senatet ved Valg til Prætor, i selve Præturaaret sidder i Senatet.[2]) Den formelle Adskillelse imellem disse Berettigede og de egentlige Senatorer, som Dio Cass. XXXVII,

---

[1]) De sidste Ord hos Festus: *quia hi, qui post lustrum conditum ex junioribus magistratum ceperunt et in senatu sententiam dicunt et non vocantur senatores ante quam in senioribus sunt censi*, indeholde noget Skjævt og Misforstaaet, i det Ringeste hvad den ældre Tid angaar; thi Aldersgrændsen for *seniores* indtraadte først efter Lavalderen for Konsulatet, endsige for de lavere Magistraturer, og Senatorerne forbleve i den ældre Tid i *centuriæ equitum*, der alle regnedes for *juniores*.

[2]) Herimod have Nogle for den ældre Tids Vedkommende hentet en Indvending fra Val. Max. II, 3, 1; men Valerius taler udtrykkelig om en Mand, der for tre Aar siden havde været Qvæstor og tilføier derpaa: *nondum a censoribus in ordinem senatorium allectus; quo uno modo etiam his, qui jam honores gesserant, aditus in curiam dabatur.* Dette strider ligefrem imod de øvrige Vidnesbyrd, og beror paa en Forvexling af den egentlige Optagelse som Senator med Retten til at fungere og *sententiam dicere.* Fortællingen angaar en Beslutning, der, tagen imellem de ældre og indflydelsesrige Senatorer, endnu ikke var traadt officielt frem for Lyset og bleven de yngre bekjendt.

46 ved A. 61 endnu betegner som stedfindende, maatte saa meget mere træde i Baggrunden, naar, som i Tiden efter Sulla, Censuren og dermed den officielle Indskrivelse hvilede i en længere Række af Aar.

Naar altsaa Censorerne ved hvert *lustrum* siges at optage Senatorer (*legere in senatum*, *lectio censorum*, hvilket Udtryk iøvrigt ogsaa bruges om Revisionen af hele Senatorlisten, *legere senatum*, *senatus lectio*), betyder denne Optagelse i den senere Republiks Tid en høitidelig og officiel Bekræftelse af den vundne Ret, medens der i den ældste Tid var forbunden en noget større Myndighed dermed. Ingensteds i vore Kilder nævnes nogen Senator som optagen ved Censorernes Gunst. (App. Claudius tilsidesatte en Udelukkelsesgrund for en hel Klasse.)

Derimod havde Censorerne en anerkjendt Ret til at udstøde uværdige Medlemmer af Senatet (*movere senatu*, hos Grækerne *διαγράφεσθαι*, at udslette), hvilket skete under Tilføielse af Mærker og Angivelse af Grunden paa Listen (*notæ*, se Liv. XXXIX, 42, *subscribere causam*, *subscriptio censoria*, Cic. *pro Cluent.* 42 og 43).[1] Dog kunde Ingen udstødes af en enkelt Censor, naar den anden modsatte sig (Cic. *pro Cluent.* 43, Liv. XL, 51. XLII, 10: *neque ab altero notatum alter probavit*, App. *Civ.* I, 28). En formelig Procedure med Anklage og Forsvar var herved ikke nødvendig; (se om P. Clodius's kortvarige Lov A. 58 ved Censuren). Naturligvis begrændsedes Udøvelsen af denne Ret som af hele den censoriske Straffemyndighed ved Hensynet til den offentlige Mening, og ved de enkelte Censorers Mod og Kraft. Retten udøvedes endnu henimod Republikens Slutning og Censurens Ophør A. 70 i et ganske usædvanligt Omfang, idet Censorerne L. Gellius og Cn. Lentulus udstødte ikke mindre end 64 (Liv. *Epit.* XCVIII), maaske under Indflydelse af politiske Partistemninger. Den Udstødte vandt Ret til Gjenindtrædelse ved at vælges paany til en Magistratur, saaledes som Tilfældet var med den P. Lentulus, der, efter at have været Konsul A. 71, udstødtes A. 70, men derpaa

---

[1]. Ved den, der ikke endnu var udtrykkelig opført paa Listen, bestod Udskydelsen i den blotte Forbigaaelse (*præterire*, Liv. XXVII, 11).

indtraadte som valgt til Prætor for Aaret 63 og da deltog i Catilinas Sammensværgelse (Dio Cass. XXXVI, 21. XXXVII, 30. Plut. *Cic.* 17), og siden med Historikeren Sallust (Dio Cass. XLII, 52).

Ogsaa uden censorisk Kjendelse (*nota censoria)* tabtes Senatorværdigheden ved Domfældelse i et *judicium turpe* (Cic. *pro Cluent.* 42; nærmere Begrændsning dog ubekjendt).[1] Specielle Love fra Republikens sidste Aarhundrede fastsatte Tab af Senatorværdigheden som Følge af visse Kriminalstraffe (*lex Cassia* af A. 104: *ut, quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in senatu non esset,* Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 106) eller som positiv Straf for visse Forbrydelser (for *ambitus lex Calpurnia* fra A. 65, Dio Cass. XXXVI, 20. Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 99, for *repetundæ lex Julia,* Svet. *Jul.* 43 og Plinius den Yngre ofte).

Den reviderede, rensede og supplerede Liste over Senatet oplæstes høitidelig af Censorerne (*recitabatur,* Liv. XXIII, 37). Fra Augusts Tid af gik Censorernes Indflydelse paa Senatorlisten over paa Keiseren, uden at vi dog, med Undtagelse af hvad der berettes om August selv (se ovenfor), vide Noget om, under hvilken Form Revisionen af Listen foretoges, naar ikke Keiseren (indtil Vespasian) lod afholde Census og derved reviderede Senatet (Svet. *Claud.* 24, *Vesp.* 9, *Dom.* 8. Tac. *Ann.* IV, 42: *Tiberius Apidium Merulam .... albo senatorio erasit).*[2] Dette *album senatorium* udhængtes aarlig (Dio Cass. LV, 3 med Fabricius's Anmærkning).

Den paa Senatorlisten først opførte Senator kaldtes *princeps senatus,* en blot Ærestitel (Zon. VII p. 350), der i den ældre Tid tilfaldt den ældste *censorius,* men siden gaves efter Valg af Censorerne (Liv. XXVII, 11); i Keisertiden betragtedes Keiseren som *princeps senatus* (Dio Cass. LIII, 1. LVII, 8. LXXIII, 5).

---

[1]) *Lex. de repet. v.* 13 *p.* 53 *Bruns: .... damnatus aut quodcirca eum in senatum legei non liceat.*

[2]) Om Tiber hedder det Svet. *Vitell.* 2: *auctore Tiberio secerni minus idoneos senatores removerique placuit.*

§ 10.

Fortsættelse.

Efter Sammenhængen imellem Senatorværdigheden og Beklædelsen af en Øvrighedspost, navnlig den i Rangen laveste, Qvæsturen, maatte de almindelige Betingelser for begge falde sammen og svare til Romernes Forestillinger i det Hele om Forudsætningerne for høiere politisk Virksomhed.[1]) Den første af disse Betingelser var ikke blot Fødsel i Frihed, men Fødsel af fribaarne Forældre, en Betingelse, hvis Tilsidesættelse af App. Claudius ovenfor er omtalt. Sveton tilføier, uden Tvivl med Rette, at paa hin Tid Navnet *libertinus* udstraktes til Sønnen af den Frigivne, saa at Udelukkelsen dengang strakte sig til den Frigivnes Sønnesøn. Cicero (*pro Cluent.* 47) omtaler, at en Senator A. 70 udstødtes, fordi han var Søn af en Frigiven, hvilken Mangel altsaa maa være overset, da han valgtes til Qvæstor eller optoges af Sulla.[2]) Selv i Keisertiden tilsidesattes ikke let denne Fordring (Svet. *Claud.* 24); af de keiserlige Frigivne fik ikke engang de mægtigste nogensinde Plads i Senatet. Sønner af Frigivne forefandtes dog under Nero (Svet. *Nero* 15). En væsentlig og uomgængelig Betingelse var dernæst Besiddelsen af en foreskreven, ikke ringe Formue (i Eiendomme, der vare *censui censendo*). Medens Skribenterne ved de første Patriciere og Senatorer fremhæve Velstand som Egenskab hos de Valgte, har man, ogsaa i den nyeste Tid, paa Grund af en af de deklamatorisk sentimentale Ytringer hos den ældre Plinius, hvoraf han har saamange, om Forfædrenes Ringeagt for Guld og Formue (*Hist. nat.* XIV, 5: *postquam senator censu lege cœptus, judex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare quam census etc.*) og af For-

---

[1]) Disse Forestillinger klinge igjennem i den Maade, hvorpaa Livius (XXIII, 3) lader Kampanerne vrage de foreslaaede Kandidater til Pladser i Capuas Senat: *quum alii negarent nosse, alii nunc probra, nunc humilitatem sordidamque inopiam et pudendæ artis aut quæstus genus objicerent.*

[2]) I Forvirringen under Cæsar og Triumvirerne forekom Undtagelser, vel endog for Frigivne (Dio Cass. XLVIII, 34. Svet. *Jul.* 78. 80). App. *Civ.* I, 33 betegner allerede ved A. 99 f. C. en Almuetribun som *libertini filius*; jfr. Hor. *Sat.* I, 6, 38 *sqq.*

tællingen om fattige Senatorer (P. Valerius Publicola, Agrippa Menenius, L. Quinctius Cincinnatus, Fabricius, Regulus), paastaaet, at den ældste og ældre Tid ikke kjendte en *census senatorius*, men at denne indførtes senere. Dette vilde allerede af den Grund være utroligt, at der ikke i den hele romerske Republiks Historie findes nogen i timokratisk Retning gaaende ny Lovforanstaltning, medens derimod Kravet paa økonomisk Selvstændighed (ikke Rigdom, især ikke Kapitalrigdom) som Betingelse for politisk Indflydelse viser sig overalt i de ældste Grundindretninger, navnlig i Klasseinddelingen og Ridderinstitutet; men hertil kommer først, at Senatorerne, som stemmende i *centuriæ equitum*, i ethvert Tilfælde maatte have Riddercensus, dernæst at Senatorerne efter hele den romerske Opfatning vare udelukkede fra alt Erhverv ved Haandværk, Industri og Handel (se nedenfor) og henviste til at leve af Indtægten af deres Eiendomme, og fremdeles at bestemte Beretninger, der forudsætte en ikke ringe Grad af Formuenhed hos alle Senatorer, gaa langt tilbage i Tiden; saaledes beretter Livius ved A. 214 (XXIV, 11), at, medens det paalagdes de Borgere, der eiede fra 50,000 til 100,000 *asses*, at stille én Slave til Tjeneste paa Flaaden, dem, der eiede 100,000—300,000, tre, dem, der besad indtil 1,000,000, fem, dem, der eiede over 1,000,000, syv, paalagdes det hver Senator at stille otte, altsaa flere end nogen anden Borger. Fortællingerne om de fattige Senatorer bero paa tildels aabenbare Misforstaaelser, navnlig Forvexling af Begravelse paa offentlig Bekostning som Ære med Trang dertil af Fattigdom,[1]) eller paa rhetorisk Udmaling af gammeldags Jævnhed og Tarvelighed som Armod, idet man tillige ved Bedømmelsen brugte en senere Tids Maalestok for Rigdom og Velstand.[2]) Et saare mærkeligt

---

[1]) Ved Valerius Publicola have Plutarch, Zonaras og Aurelius Victor kun Begravelsen paa offentlig Bekostning; Livius, Dionysius, Valerius Maximus og Eutrop indblande Fattigdom, imedens Plutarch (*Comp. Sol. et Publ.* 1) udtrykkelig gjør Valerius rig (*Ποπλικόλᾳ ὑπῆρχεν οὐ μόνον μὴ κακῶς πλουτεῖν, ἀλλὰ καὶ καλῶς ἀναλίσκειν εὖ ποιοῦντι τοὺς δεομένους*).

[2]) Det er meget muligt, at Regulus kan have beklaget sig over, at hans langvarige Fraværelse forringede Udbyttet af de Eiendomme,

Exempel paa, hvorledes paa denne Maade en berømt Mand i Beretningen kunde komme til at staa som fattig, have vi fra en historisk langt sikrere Tid end den, de ovenanførte Fortællinger tilhøre, i Macedoniens Overvinder L. Æmilius Paulus, om hvem det hos Polyb (XVIII, 18) maadeholdent hedder, at han i sit Privatliv ikke havde det rigeligt (κατὰ τὸν ἴδιον βίον οὐ περιττεύων τῇ χορηγίᾳ, τὸ δὲ ἐναντίον ἐλλείπων μᾶλλον), men hos Dio Cassius (*fragm.* 67), at han levede i „saadan Fattigdom" (ἐν τοιαύτῃ πενίᾳ), at hans Hustrus Medgift efter hans Død kun med Vanskelighed kunde udbetales. Med denne Fattigdom forholdt det sig efter den nærmere Forklaring hos Polyb (XXXII, 8) saaledes, at Medgiften udbetaltes med 25 Talenter (= 600,000 Sestertier), der udbragtes ved at sælge Løsøre og n o g l e Grundeiendomme, og at Æmilius efter Udbetalingen af denne Medgift endda efterlod sig 60 Talenter (1,440,000 Sestertier), altsaa henimod det Dobbelte af den lovforeskrevne *census senatorius* i Republikens sidste Tid. Man ser, hvad der allerede paa Polybs Tid behøvedes for at være ikke en rig, men blot en velstaaende Senator.[1] Der er altsaa ingen Grund til at betvivle, at der til alle Tider hos Senatoren krævedes en ved Grundeiendom til en vis Værdi sikret Existents; men hvilket Lavmaal der i den ældste Tid var fastsat herfor, kunne vi ikke sige. I den senere Tid stod ved Siden af mange Senatorers kolossale Rigdomme og Besiddelser (— man tænke blot paa M. Crassus, Cæsars og Pompejus's Forbundne —) hos andre dels beskeden Formue,

---

hvoraf han og Familie skulde leve standsmæssig, i en betænkelig Grad, uden at han derfor var fattig (jfr. Val. Max. IV, 4, 6) eller ikke besad den foreskrevne Census. Livius's Beretning (III, 27) om L. Tarquitius, der udnævntes til *magister equitum*, endskjøndt han *propter paupertatem stipendia pedibus fecerat*, klinger just ved den Post, hvorom der er Tale, aldeles utrolig.

[1]) M. Æmilius Scaurus kunde meget vel, inden han søgte nogen Magistrat, ad forskjellige Veie (f. Ex. ved Arv, Giftermaal o. s. v.) have fordoblet den ringe Formue, som han arvede efter sin Fader, mange Gange (Val. Max. IV, 4, 11). Desuden udelukker det ringe Antal Slaver og den ringe Kapital ikke absolut Besiddelsen af nogen Grundeiendom.

dels store Eiendomme med endnu større Gjæld, saa at de i Virkeligheden stod paa Randen af Fallit, der maatte undgaaes ved Ran og Plyndring i Krig og i Provindserne, ved Giftermaal og ved deslige (— man tænke paa Catilina, paa Cæsar, før han gik til Spanien, paa Milo, der efter Ciceros Ytring havde opbrugt *tria patrimonia* i politiske Kampe, og hvis Bo efter hans Domfældelse solgtes for omtrent 4 Procent (1/24) af Gjælden: *semuncia venierunt*, Ascon. *ad Cic. pro Mil.* p. 159); men denne Gjæld hindrede ikke i at eftervise den fornødne Eiendomscensus. Dog se vi dels Forsøg paa at forbyde Senatorers Forgjælding (*lex Sulpicia* fra A. 88, at ingen Senator maatte skylde mere bort end 2000 Drachmer, Plut. *Sulla* 8, hvis blot Tallet er rigtigt), og at Indsigelse kunde reises imod den, der søgte en Magistratur, paa Grund af, at han ikke virkelig var raadig over sit Bo (*quod bona sua in potestate non haberet*, Ascon. *ad Cic. in toga cand.* p. 111) og ikke havde angivet sin Gjæld fuldstændig (*schol. Bob. ad Cic. de ære alien. Mil. argum*).[1] I Republikens sidste Tid var *census senatorius* 800,000 Sestertier (Svet. *Aug.* 41). Medens August strax efter Borgerkrigen, da mange ansete Familier havde mistet deres Eiendomme eller den største Del deraf, tillod Mænd med en Census af 400,000 Sestertier (Riddercensus) at søge Embeder (Dio Cass. LIV, 17) og være i Senatet (smsteds 26), forhøiede han siden *census senatorius* til 1,000,000 Sestertier (*decies*, Dio Cass. LIV, 26 og 30) eller 1,200,000 (*duodecies*, Svet. *l. c*, hvor der tilføies: *supplevitque non habentibus)*; enten er det ene Tal urigtigt eller der fandt to Forhøielser Sted med nogen Mellemtid (Dio Cass. LIV, 13 siger, at August skjænkede Mange, hvad der fattedes dem i Census, 80 endogsaa til et Beløb af 300,000 Drachmer = *duodecies*, hvilket altsaa her betegnes ikke som Minimum, men som det nogenlunde Anstændige). Ogsaa under Tiber, Nero og

---

[1]) Ogsaa Seneca (*de benef.* VI, 20) hentyder til en Bestemmelse, efter hvilken paa hans Tid de, der søgte Magistrater, udtrykkelig maatte opgive deres Gjæld. Den Senator, der afholdt sig fra at søge, undgik altsaa under almindelige Omstændigheder (udenfor Census) Undersøgelse af dette Forhold.

Vespasian omtales dels keiserlige Naadegaver til uformuende Senatorer, dels Fjernelse fra Senatet paa Grund af Uformuenhed (Tac. *Ann.* II, 48. XII, 52; Svet. *Vesp.* 17; jfr. Dio Cass. LX, 11 under Claudius). Hvad der i den første Keisertid ansaaes for en anstændig Indtægt for en Senator af den høieste Rangklasse, sees af Svetons Beretning (*Vesp.* 17), at Vespasian understøttede fattige Konsularer med 500,000 Sestertier aarlig (= 75000 Kr.).[1] *Annua salaria* for fattige Senatorer (for nogle indtil samme Beløb) havde allerede Nero i Begyndelsen af sin Regering givet (Svet. *Nero* 10). Vedtægt og Tidsaandens Retning krævede i den senere Republik og i Keisertiden af Senatoren en kostbar Husholdning og Repræsentation.[2]

At der i den ældre Tid, da Adgangen til Senatet ikke var bunden til Opnaaelsen af en Magistratur, har været en Vedtægt om en Aldersgrændse for Optagelse, er sandsynligt; men en saadan Bestemmelse omtales dog ingensteds.[3] Senere hen faldt vel denne Grændse sammen med Aldersgrændsen for Qvæsturen (hvorom se ved Magistraturen, Kap. 5 § 2 b). Udtrykkelig nævnes *ætas senatoria* i Anledning af Pompejus's

---

[1]) Et Bidrag til at bedømme de romerske Stores Formuer i den første Keisertid findes Tac. *Ann.* III, 17, hvor det siges foreslaaet, at den ene Søn af Germanicus's Fjende, Cn. Piso, efter Faderens Selvmord skulde beholde den halve Formue, den anden, der skulde forvises, have en Naadegave af 5,000,000 (= c. 750,000 Kr). Rigtignok havde Cn. Piso og hans Hustru hørt til Keiserfamiliens Fortrolige; dog naaede Piso vist langtfra i Rigdom Augusts Medhjælper ved Grundlæggelsen af Monarchiet, Agrippa, der, foruden sine øvrige Besiddelser (man tænke paa *fructus Agrippæ Siculi* hos Horats) eiede hele det thrakiske Chersones (Dio Cass. LIV, 29), eller den Augur Lentulus, der under August efter Seneca (*de benef.* II, 27) engang eiede *quater millies sestertium* (400,000,000 Sestertier). En Mængde Exempler paa romerske Rigmænd hos Marqu. röm. Staatsverf. II, 54 ff.

[2]) Notitser herom og om Senatorenes Eiendomsforhold i Keisertiden hos Friedländer I, S. 236 ff. Foruden Erhverv i Statstjenesten og ved Advokatur forsmaaedes heller ikke Fabrikerhverv ved Slaver og deslige.

[3]) Hos Dionys. H. VI, 66 antyde Konsulerne Sp. Cassius og Postumus Cominius A. 483 i en Tale, at de ville foreslaa en saadan Lov; men slige Antydninger i Taler hos Dionysius ere uden Betydning.

Optræden som Feltherre, førend han havde beklædt nogen Magistrat eller var bleven Senator, hos Cicero *(de imp. Pomp.* 21) og Plutarch (*Pomp.* 14), men uden Angivelse af Aar. Ogsaa under Keiserne nævnes hos Tacitus (*Ann.* XV, 28. *Hist.* IV, 42) *ætas senatoria*, og den angives hos Dio Cassius (LII, 20 Mæcenas's Tale) til 25 Aar, den daværende Qvæstoralder.

Endnu kan mærkes, at i den første Keisertid de nye Provindsborgere (se Kap. 1 § 3) ikke betragtedes som egnede til Indtrædelse i Magistraturen og Senatet; se Tac. *Ann.* XI, 23 og 24 i Forhandlingen om Gallerne under Claudius. Der nævnes endogsaa Ønsket om *jus adipiscendorum in urbe honorum* som om en bestemt savnet Ret, og Æduerne siges *(l. c.* 25) at have været de første, der opnaaede *senatorum in urbe jus.* Dio Cassius (LII, 19) optager, med Henblik paa den senere Tilstand, Senatets Supplering med de anseteste Provindsbeboere imellem de Raad, han lader Mæcenas give August.

§ 11.

Udmærkelser og Indskrænkninger, der fulgte med Senatorværdigheden.

Den aristokratisk-timokratiske Romerstat anviste ikke blot Senatorerne udenfor Senatets egne Forhandlinger et saare vigtigt Hverv ved indtil Gracchertiden at danne Dommerlisten, af hvilken Dommerne i de enkelte Sager toges, udelukkende af dem, og siden (med Undtagelse af en kort Tid efter C. Gracchus) tildels af dem (se ved Retsvæsenet i Kap. 8), men den savnede heller ikke visse ydre Rangmærker og Æresforrettigheder for Senatorstanden tildels i Forbindelse med Ridderstanden. De senatoriske Æresfortrin sammenfatter Sveton *(Aug.* 35) i følgende Ord: *Servavitque etiam excusantibus insigne vestis et spectandi in orchestra epulandique publice jus.* Med Ridderstanden delte Senatorerne, som fremgaaede deraf og paa en vis Maade henregnede dertil, Brugen af den ved Vedtægt dem forbeholdte gyldne Ring, *anulus aureus* (Liv. IX, 46. Plin. *Hist. n.* XXXIII. 18), og anlagde, naar Senatet, som ved pludselig og stor Krigsfare *(in tumultu)* eller ved Landesorg *(in luctu publico)*, besluttede at afpræge Stemningen i det Ydre og i Dragten

(vestem mutare), ganske Ridderdragten (Dio Cass. XXXVIII, 14. XL, 46), et for Sammenhængen imellem de to Stænder mærkeligt Træk. Ellers adskilte Senatoren sig fra Ridderen ved den brede Purpurstribe *(latus clavus)* [1]) paa Tunikaen, i Modsætning til Riddernes *angustus clavus*, og en særegen Art af *calcei*, Fodbedækning (Cic. *Phil.* XIII, 13: *mutavit calceos; pater conscriptus factus est;* Hor. *Sat.* I, 6, 25). [2]) I Theatret havde Senatorerne en særegen Plads, *orchestra* (Cic. *de prov. cons.* 6. Svet. *Aug.* 35. Juv. *Sat.* III, 117), hvilken først skal være anvist dem A. 194 f. Chr. (Cic. *de har. resp.* 12; Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 100; *in senatu sedere*, Svet. *Claud.* 25, ligesom *in equite spectare* Svet. *Dom.* 8). [3]) I Circus omtales en særskilt Afdeling for Senatorerne først ved August (Dio Cass. LV, 22 med Fabricius's Anmærkning), en nærmere Ordning under Claudius (Dio Cass. LX, 7; Svet. *Claud.* 21, som urigtig siger, at Adskillelsen først da indførtes). [4]) Senatorerne deltog aarlig den 13de November i et Festmaaltid paa Capitolium til Ære for Juppiter, *epulum Jovis, cena Dialis.* (Dio Cass. XXXIX, 30. LIV, 14. Gell. XII, 8. Svet. *Aug.* 35. o. s. v.)

Under Keiserne dømtes Senatorerne og deres Familier i kriminelle Sager af Senatet som en Art Pairsdomstol (se ved Senatet i Kap. 4 og ved Retspleien i Kap. 8). Endvidere finde vi hos Dio Cassius omtalt, at flere Keisere ved deres Regeringstiltrædelse stundom efter Opfordring af Senatet gav Tilsagn om ikke at ville lade nogen Senator henrette, hvilket i Almindelighed maa forstaaes, som det LXVII, 2 (og i *Script. hist. Aug. Sept. Sev.* 7) udtrykkes, om Henrettelse uden Dom og Beslutning af Senatet, skjøndt der under Nero skal være blevet foreslaaet, at Landflygtighed skulde være den høieste Straf for en Senator (Dio Cass. LXII, 14 *fragm. Vat.*); men Tilsagnet brødes, selv med hin Indskrænkning, ligesaa ofte

---

[1]) Det Specielle om Dragten hører til Privatantiqviteterne.

[2]) Om de patriciske Senatorers *lunula* se ovenfor.

[3]) Om visse mindre Uoverensstemmelser ved Efterretningen se Forfatterens *opusc. acad.* I, p. 103.

[4]) Efter Sveton (*Aug.* 44), bestemte August, at der ogsaa udenfor Rom ved enhver Art Skuespil skulde anvises tilstedeværende Senatorer særegne Pladser.

(se Dio Cass. LXVIII, 2. LXIX, 2. LXX, 30. LXXIV, 2); Claudius skal i sin Regeringstid have ladet 35 Senatorer dræbe (Svet. *Claud.* 35).

For Senatoren og hans Familie ansaaes Giftermaal med Personer af ringe Stand, navnlig med frigivne Kvinder (*libertinæ*) og Frigivnes Døtre, for upassende. I Republikens Tid fastholdtes dette imidlertid kun ved Vedtægt og Standsmening, der i den senere Tid stundom tilsidesattes (Cicero forekaster, *Phil.* II, 2. III, 69, Antonius, at han havde giftet sig med en Frigivens Datter; *pro Sest.* 52 gjøres der endog en romersk Ridder en Bebreidelse heraf). Under August blev det ved *lex Julia*, og især ved *lex Papia Poppæa* forbudt Senatorer at ægte frigivne Kvinder (Dio Cass. LIV, 16: tilladt Alle *πλὴν τῶν βουλευόντων*). I Pandekterne udstrækkes Forbudet mod Ægteskab med *libertinæ* eller Døtre af Gjøglere (*qui artem ludicram fecerunt*) til Senatorsønnerne og (i det Ringeste i den senere Fortolkning og Anvendelse) endnu længere, ligesom der ogsaa tilføies Forbud mod Ægteskab imellem Kvinder af senatorisk Familie og Personer af slig Stand. [1])

Til Omsorgen for Standsæren hørte ogsaa Fjernelsen af Senatorer og deres Sønner og Sønnesønner fra Optræden paa Scenen eller i Amphitheatret ved udtrykkelige Forbud i Keisertiden, da flere og flere hengav sig til slige Kunster (det Første nævnt allerede under August A. 22, Dio Cass. LIV, 2), Forbud, der ofte overtraadtes, ikke sjelden efter Opfordring af Keiserne selv (Caligula, Claudius, Nero), efter Beretningerne hos Sveton og Dio Cassius. [2])

---

[1]) XXIII, 2, 23 (Celsus): *Lege Papia cavetur, omnibus ingenuis præter senatores eorumque liberos libertinam uxorem habere licere*; smsteds 44 (Paulus): *Qui senator est quive filius neposve ex filio proneposve ex filio natus cujus eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam aut eam, quæ ipsa cujusve pater materve artem ludicram facit, fecerit; neve senatoris filia neptisve ex filio proneptisve ex nepote filio nato nata, libertino eive, qui ipse cujusve pater materve artem ludicram facit, fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto; neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.*

[2]) Detaillen hører ikke herhid. Sveton (*Nero* 12) antyder dog, at det for det Meste var Personer, der iforveien havde lidt Skade paa Standsæren (ikke vare *existimationis integræ*). Tallet *quadringentos* er aabenbart fordærvet. (Mon *quadraginta?*)

Vigtig og betegnende for den romerske Opfatning af Senatorens Stilling var Udelukkelsen fra Handelsvirksomhed og Skibsrederi, dels ved Vedtægt og Folkemening, dels ved udtrykkelig Lov; Livius nævner saaledes (XXI, 63) en *lex Claudia*, vedtagen kort før A. 218, at ingen Senator eller Senatorsøn maatte eie noget Søskib af større Drægtighed end 300 *amphoræ*; „dette var" tilføies der charakteristisk, „tilstrækkeligt til at føre Produkterne hjem fra Godserne, *ex agris*. Alt Handelserhverv, *quæstus*, ansaaes for usømmeligt for Raadsherrerne." [1]) Forbudet bestod endnu i Ciceros Tid, om det end ikke overholdtes strengt (Cic. *in Verr.* V, 18), og indskærpedes i *lex Julia repetundarum* (Dig. L, 5, 3). Hermed hængte sammen, at Senatorerne vare udelukkede fra al Deltagelse i Forpagtning af Statsindtægter eller i Leverancer til Staten (Ascon. *ad Cic. in toga cand.* p. 117, Dio Cass. LV, 10). [2]) I Keisertiden vare Senatorerne udelukkede fra den indbringende Løbebane som keiserlige Finantsintendanter, *procuratores*, og Tacitus omtaler Exempler paa Mænd, der for at følge denne Bane enten gav Afkald paa en allerede opnaaet Plads i Senatet eller ikke søgte en saadan Plads, hvortil de havde sikker Udsigt. [3])

De Byrder, som August vilkaarlig, vel under Formen af Æresbevisning, paalagde nogle Senatorer af høieste Rang ved at paalægge dem Udførelsen af Veianlæg og andre *opera publica* (Svet. *Aug.* 30. Dio Cass. LIII, 22), kunne her blot anføres som Bevis dels paa store senatoriske Rigdomme, dels paa en keiserlig Bestræbelse for at svække disse. [4])

Senatorernes naturlige Opholdssted var, selv efterat hele Italien havde faaet Borgerret, Rom, og Udflugter til

---

[1]) Som Handelserhverv betragtedes naturligvis ikke Kapitaludlaan, og at dette i Republikens sidste Tid dreves af adskillige Senatorer ogsaa i Provindserne med stundom streng Iver, vide vi f. Ex. af Ciceros Ytringer om Brutus's Forhold til hans Debitorer i Cilicien og paa Cypern (Cic. *ad Att.* V, 21. VI, 1).

[2]) Begge Steder nævnes en ubetydelig Undtagelse, idet Senatorerne kunde paatage sig at stille Væddeløbsheste ved Circuslegene.

[3]) *Hist.* II, 86: *exuerat ordinem senatorium. Ann.* XVI, 17 om Philosophen Senecas Broder Annæus Mela.

[4]) Noget Lignende om Caracalla hos Dio Cass. LXXVII, 9.

fjernere Villaer og Godser henlagdes til Festdage eller de Aarstider, i hvilke Senatets Forhandlinger vare mindre hyppige (Cic. *de or.* I, 7. II, 3. *de rep.* I, 9 og en Mængde lignende Steder i Indledningerne til Ciceros rhetoriske og philosophiske Skrifter og i Brevene). At forlade Italien uden Tilladelse var ulovligt (*transeundi jus*, Cic. *ad Att.* VIII, 15; jfr. Dio Cass. XLI, 6). Tilladelsen til Provindsreiser gaves af Senatet sædvanlig under Form af en saakaldet *legatio libera*, offentlig Sendelse uden virkelig offentligt Ærende, hvilke Sendelser i Republikens sidste Tid ikke sjelden misbrugtes til at drive private Forretninger med et Tryk paa Provindsbeboerne og udstraktes utilbørlig længe (Cic. *de lege agr.* I, 3. II, 17. *pro Flacc.* 34) og derfor i Ciceros Konsulatsaar indskrænkedes til i det Høieste et Aar (Cic. *de legg.* III, 8) og i Cæsars første Konsulat ved en *lex Julia* (sandsynligvis *de repetundis*) til en endnu kortere Tid (Cic. *ad Att.* XV, 11). I Keisertiden var det Senatorerne forbudt uden keiserlig Tilladelse (regelmæssig igjennem et Senatskonsult) at reise udenfor Italien, Sicilien og Gallia Narbonensis (Dio Cass. LII, 42. Tac. *Ann.* XII, 23; jfr. Dio Cass. LX, 25; disse Reisetilladelser menes ved *commeatus* hos Svet. *Claud.* 16 og 23).

Et Sted i Ciceros Verriner (V, 18: *ex iis locis, in quibus te habere nihil licet*) giver Anledning til at antage, at Senatorerne i Republikens Tid ikke lovlig kunde besidde Grundeiendomme i Provindserne (der jo heller ikke vare *censui censendo*). I Keisertiden, da efterhaanden mange Senatorer stammede fra Provindserne, bortfaldt naturligvis i ethvert Tilfælde denne Indskrænkning, og mange Senatorer besad store Provindseiendomme. Dog bestemte endnu Trajan (Plin. *Ep.* VI, 19), at enhver Senator i det Ringeste skulde anbringe en Trediedel af sin Formue i Eiendomme i Italien, hvilket Antoninus Philosophus indskrænkede til en Fjerdedel (*Scr. hist. Aug. Anton.* 11). Den høie Anseelse, som romerske Senatorer nød i Provindserne, antydes ofte, f. Ex. hos Cic. *in Verr.* IV, 11 og de nys anførte Steder om *legationes liberæ*; men ogsaa i Hjemmet fremtræde Spor af den første Stands Følelse af sin særlige høiere Stilling, f. Ex. i Riddersønnen Ciceros Ytringer (*Brut.* 56: *homo extra no-*

strum ordinem disertissimus, smsteds. 78: *itaque ne hos quidem equites Romanos omittam*).[1]

§ 12.

Senatorfamilier og Senatorsønner.

Senatorværdigheden var, skjøndt livsvarig, rent personlig, men det laa i Sagens Natur, ikke blot i den ældste Tid, da Adgangen til Raadet var indskrænket til Patricierne, at den Mand, der, i Besiddelse af dertil tilstrækkelig Formue, med Opgivelse af alt andet Erhverv end Indtægten af sine Eiendomme, indtraadte i en livsvarig politisk Stilling og Virksomhed, søgte at lade sine Sønner opnaa samme Stilling. Han understøttedes heri ved Sammenhængen imellem samtlige Senatorers Interesser og Stræben, ved Familieforbindelser og ved Folkets traditionelle Agtelse for den engang erhvervede Anseelse. Der laa altsaa i hele Forholdet Tendents til en Art Arvelighed, Senatorværdigheden forplantedes i mange Familier igjennem Tiderne paa enkelte eller flere Medlemmer ved Opnaaelsen af Magistrater, hvorved en Glands faldt over hele Familien (jfr. om *nobilitas* § 17), medens naturligvis andre Familier eller Grene af Familier, enten paa Grund af Mangel paa personlig Dygtighed eller Ærgjerrighed eller ved ugunstige økonomiske Forhold, atter steg ned til en beskednere Stilling.[2]) Senatorens Søn var efter Loven simpelthen romersk Ridder; thi i denne Stand gav Faderens Census

---

[1]) Omvendt betegnes i nogle Indskrifter fra Keisertiden en Ridder som *pater senatoris* eller *pater et avus senatorum* (Or. 804. 3108. 3719. 3761).

[2]) Som Exempler paa slig Nedstigen og atter Opstigen (understøttet af Erindringen om den tidligere Glands) kunne nævnes to Patriciere, M. Æmilius Scaurus, Konsul A. 115 f. C., i mange Aar *princeps senatus*, hvis Fader, Bedstefader og Oldefader ikke havde opnaaet nogen Magistratur (*ut puto, propter tenues opes et nullam vitæ industriam*, Ascon. *ad Cic. pro Scauro* p. 135. Cic. *pro Mur.* 7. Plut. *de fort. Roman.* 4, hvor Ordene ἐκ ταπεινοτέρου γένους indeholde en skjæv Forestilling), og den berømte Retslærde Ser. Sulpicius Rufus, Konsul A. 51, hvis Fader levede *equestri loco*, medens Bedstefaderen ingen stor Rolle havde spillet (Cic. *pro Mur.* 7).

ham Plads.[1]) Vi finde det f. Ex. ofte fremhævet, at Cn. Pompejus triumferede (over Sertorianerne og Spanierne) som romersk Ridder (f. Ex. Cic. *de imp. Pomp.* 21. Plut. *Pomp.* 14 o. s. v.), og ved Tibers Død betegnes den senere Keiser Claudius som endnu henhørende til Ridderne (Dio Cass. LIX, 6), da han endnu ikke havde beklædt nogen Magistrat.[2]) Men allerede i gammel Tid fremhæves Senatorsønnerne som en særlig og anset Klasse imellem Ridderne (Liv. XXI, 59: *quinque equestris ordinis, senatorum ferme liberi*) og ofte i den senere Tid hos Cæsar (*B. G.* I, 23. *B. C.* III, 71: *Tuticanum Gallum senatoris filium*, derefter *notos equites Romanos*, *C. Fleginatem Placentia* etc.) og Dio Cassius (LV, 2, hvor han adskiller den almindelige Ridderstand, *τοὺς ἐς τὴν ἱππάδα ἀκριβῶς τελοῦντας*, og dem, der vare af Senatorslægt, *τοὺς ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ γένους*. LV, 13: *συχνοὶ τῶν νεανίσκων ἔκ τε τοῦ βουλευτικοῦ γένους καὶ τῶν ἄλλων ἱππέων*). Man betragtede dem som paa en Maade delagtige i Faderens høiere Rang og som Exspektanter dertil, saa at flere Senatorerne berørende Forskrifter og Indskrænkninger udvidedes til dem (jfr. ovenfor om Udelukkelse fra *quæstus*, fra Ægteskab med *libertinæ* og fra Fremtrædelse paa Scenen og paa Amphitheatret, hvortil kan føies Diktatoren Cæsars Bestemmelse om Senatorsønners Ophold udenfor Italien, Svet. *Jul.* 42). Denne Opfattelse fremtraadte bestemtere, da August tillod Senatorsønnerne at anlægge *latus clavus* og som Auskultanter at være tilstede i Senatets Møder (Svet. *Aug.* 38: *Liberis senatorum, quo celerius rei publicæ assuescerent, protinus à virili toga latum clavum induere et curiæ interesse permisit*).[3]) Ligeledes adskiltes i

---

[1]) Hos Isidor (Orig. IX, 4, 12) er det Rigtige blandet med den forkerte Forestilling, at Senatorsønnen regelmæssig ved Alder blev Senator: *Quamvis senatoria quisque origine esset, usque ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis.*

[2]) I Ciceros Tale *pro Sestio* 51 finde vi en romersk Ridder, der var Søn af en Konsular og Halvbroder til Aarets Konsul.

[3]) Hvad allerede Cato den Ældre i en Tale (Gell. I, 23. Macrob. *Sat.* I, 6) havde berettet om, at Senatorerne i en endnu tidligere Tid (ikke i Catos egen) havde pleiet at tage deres endnu ikke voxne Sønner (*prætextati*) med sig i Møderne, maa staa hen som aldeles usikkert, knyttet til en Forklaring af Tilnavnet *prætextatus*.

Keisertiden i Krigstjenesten Senatorsønnerne fra de øvrige yngre Mænd af Ridderstanden. De indtraadte i de saakaldte *militiæ equestres*, Stabsofficersposterne (se ved Krigsvæsenet), som *tribuni laticlavii*; Dio Cass. bruger (LXVII, 11) om disse Tribuner Udtrykket, at de tjente i Haab om Senatorværdigheden (χιλιαρχεῖν ἐς βουλείας ἐλπίδα), og bemærker (LIX, 9), at Caligula, idet han supplerede Ridderstanden med unge Mænd af de anseteste og rigeste Provindsfamilier, tilstod nogle af disse det særegne Fortrin at anlægge *latus clavus*, førend de havde beklædt nogen til Senatet Adgang givende Post, ἐπὶ τῇ τῆς βουλῆς ἐλπίδι, altsaa stillede dem lige med Senatorsønner.[1]) Ogsaa forekommer *laticlavius* alene om en Senatorsøn (Svet. *Aug.* 38. *Nero* 26, paa sidste Sted den Samme, der hos Tac. *Ann.* XIII, 25 kaldes *senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset)*. Den saaledes nu bestemtere fremtrædende Tendents til Arvelighed forbandt sig endogsaa stundom med en vis Tvang (Dio Cass. LIV, 26; jfr. Svet. *Claud.* 24 om *senatoriam dignitatem recusantes)*, idet der hos Enkelte viste sig Ulyst til at indtræde i en byrdefuld og Bekostninger medførende Stilling, der ikke længere medførte virkelig politisk Indflydelse. Hermed staar da i Forbindelse, at ikke blot Senatorer, men ogsaa Senatorsønner understøttedes økonomisk til Opretholdelse af deres Værdighed (Dio Cass. LV, 13. LVII, 10).[2])

§ 13.

Senatorstanden i den senere Keisertid.

I Løbet af den senere Keisertid (det tredie og de følgende christelige Aarhundreder), i hvilken Senatets politiske Betydning stedse sank mere, indtil dets Indskrænkning til

---

[1]) En lignende Begunstigelse menes, naar Plinius (*Epist.* II, 9) fortæller, at han har skaffet en ung Mand *latum clavum* og *jus tribunatus petendi* af Keiseren.

[2]) Om der til Grund for det Raad, Mæcenas hos Dio Cassius (LII, 26) giver August, at sørge for Senatorsønnernes og Riddersønnernes Undervisning, ligger Tanken paa noget Virkeligt i Dios egen Tid, kan ikke siges. Maaske sigtes der blot til de fra Vespasians Tid af i Rom lønnede offentlige Lærere.

at være et med ydre Glands omgivet og Keiserstatens Pomp forhøiende Raad for Byen Rom aabenbart fremtraadte ved Oprettelsen af et Raad med lige Forrettigheder i Konstantinopel under Konstantin den Store og Julian (se Kap. 6), foregik der efterhaanden flere Forandringer i Maaden, hvorpaa Senatorpladserne besattes, og i Senatorernes personlige Stilling, og denne Senatorstandens Skikkelse, om hvis Udvikling i det Enkelte Efterretninger savnes, fremtræder i de senere romerske Retskilder, saasom i *Dig.* I, 9, *de senatoribus, cod. Theod.* VI, 2, *de senatoribus*, i Symmachus's Breve og andre Steder. Senatorværdigheden var nu (ligesom den tilsvarende Værdighed som Dekurion i de øvrige Stæder) bleven ligefrem arvelig og, af Hensyn til de dermed forbundne Byrder (se strax efter), tvangsarvelig for alle Sønner, der ikke vare fødte førend Faderen blev Senator (*Cod. Theod.* VI, 2, 8 [2]. XII, 1, 58. 74. VI, 2, 7 [1]), hvorfor der ogsaa omtales ganske unge og umyndige Senatorer (*cod. Theod.* VI, 4, 1: *intra sextum decimum annum* og *minores viginti annorum*).[1] Men ved Siden heraf indtraadte i Senatet de høieste Statsembedsmænd (af Rangklasserne *illustres* og *spectabiles*), *Dig.* I, 9, 12, 1. *cod. Theod.* XII, 1, 122. 187), nu oftest med Indordning i den høieste Senatorklasse (*allectus inter consulares*), hvorved de fritoges for Præturens Byrder, og stundom med andre Lettelser.[2] Derhos udnævntes, for at styrke Senatet i økonomisk Henseende, rige Provindsbeboere, der havde beklædt Municipalværdigheder i deres

---

[1]) At Senatorbyrderne tildels endogsaa lagdes paa Døtrene, viser *cod. Theod.* VI, 4, 17.

[2]) Undertiden, navnlig i de tidligere Aarhundreder, maa dog denne oftere omtalte *allectio inter consulares, inter prætorios* (Dio Cass. LXXVIII, 13. 21. *Script. Hist. Aug. Pert.* 6. *cod. Theod.* V, 23, 1. 24, 8. 9. 10. VI, 2. 2. Orell. *inscr. n.* 3659. Willmanns *n.* 1223, hvor det hedder *petitu senatus allectus inter consulares*) forstaaes ikke om en første Indtræden i Senatet, men om en Oprykning i en høiere Klasse uden Beklædelse af vedkommende Magistrat, saasom i Indskriften i *ephem. epigr.* I p. 128, hvor en Mand, efter at have været Qvæstor, betegnes som *allectus inter tribunicios*, og derefter som Prætor. Indtil Midten af det tredie Aarhundrede synes kun at forekomme *allectio inter prætorios*, først senere *inter consulares*.

Hjem, til Senatorer (*cod. Theod.* VI, 2, 8 [2]: *Senatorium consecutus nostra largitate fastigium vel generis felicitate sortitus*), og droges derved til Rom (*Nazar. Panegyr.* 35), hvorved fremkaldtes Bestemmelser om Forholdet imellem deres Forpligtelser paa begge Steder (Dig. I, 9, 11. L, 1, 22. 23), Bestemmelser, der tildels ogsaa angik dem, der ved høie Embeder traadte ind i Senatet, men ved Fødselen hørte til Raadet i en Provindsby (*cod. Theod.* XII, 1, 122). Symmachus's Breve (X, 66 og 67) vise, at der gjordes periodisk Indstilling til Keiserne om Forandringer i Senatets Personalbestand. Senatorerne havde en høi Rang (i den tredie Rangklasse som *clarissimi*) [1], og de stod med deres Hustruer og Familier under en særegen Jurisdiktion med Hensyn til alle Forseelser (se de ovenfor citerede Afsnit *de senatoribus* i Retskilderne), men Stillingen var forbunden med store Byrder. Dels vare de nemlig forpligtede til efter Tur at overtage de gamle Magistrater, Præturen og Konsulatet, og foranstalte de dermed forbundne kostbare Lege og udrede andre Repræsentationsudgifter, f. Ex. Gaver ved Tiltrædelsen af Konsulatet, dels var der paalagt dem særegne Afgifter af deres Eiendomme under Navn af *gleba (cod. Theodos.* VI, 2, 16 [10] og 19 [13]: *gleba senatoria*) og *follis* (Zosim. II 38), af Hensyn til hvilke der ved *censuales* førtes strengt Tilsyn med deres Formue og Angivelser derom, medens der paa den anden Side var tilstaaet dem at vælge to *defensores* i hver Provinds til at paase deres Interesse ved Skatteansættelsen (*cod. Theodos.* I, 28). [2])

Et Bevis paa, hvorledes Senatet og Senatorerne fra det tredie Aarhundrede af trængtes tilbage fra Beskjæftigelsen med Rigets og Statens Anliggender til en blot Prunkstilling i Staden Rom, ligger i Keiser Galliens Forbud mod at Senatorer tjente i Hæren eller besøgte Armeerne (Aur. Vict. *de Cæs.* 34; cfr. 32 og 37 *extr.*).

---

[1]) Allerede i det andet og især i det tredie Aarhundrede e. C. fremtræder Betegnelsen *vir clarissimus* (λαμπρότατος) som en mere og mere befæstet Betegnelse af fornemme Personer, især Senatorer, uden dog endnu at være en officiel fastsat Rangtitel.

[2]) Mere Detail om denne Gjenstand, der kun i de store Hovedtræk vedkommer dette Værk, findes hos Walter § 372 ff.

§ 14.

Ridderstanden, Oprindelse og ældste Form som militært Korps henimod Gracchertiden.

Den romerske Ridderstand *(ordo equester, ordo equitum Romanorum)* har, ligesom lignende, men mindre fast uddannede eller mindre bekjendte Indretninger i græske Stæder (Athen, men især Korinth) og i Kampanien, sit Udspring paa en Gang fra den ældste Hærindretning og fra den aristokratisk-timokratiske Retning i den hele Stat (aristokratisk i det Ringeste, forsaavidt den lagde Vægt paa Fødsel som Fri af fribaarne Forældre). Disse Foranledninger førte først til Udsondringen af et Antal velhavende og ansete Borgere til at forrette den kostbareste, men tillige ærefuldeste Krigstjeneste, den tilhest, og til at give disse Borgere en særlig Plads og Indflydelse ved Stemmegivningen i Folkeforsamlingen, og udskilte dernæst de Borgere, som enten vare optagne i denne Hær- og Stemmeafdeling eller dog besad Betingelserne for at optages deri, som en egen Stand, omfattende de fribaarne, økonomisk selvstændige eller rige, over de lavere Erhvervsmaader hævede Borgere. Den fuldstændige og tydelige, siden som Grundlag bevarede Ordning og Inddeling af dette militære og politiske Rytter- og Ridderkorps, udenom hvilket efterhaanden den talrigere Stand samlede sig og fik fastere Skikkelse og Grændser, henføres til Servius Tullius, men havde Forudsætninger, der gik tilbage til den tidligste Statsordning.[1]) Fra Statens Begyndelse

---

[1]) Enkelte Nyere have til Grund for Fremstillingen af den romerske Ridderstand lagt det temmelig udførlige Sted hos Plin. *Hist. n.* XXXIII, 8—36. Men dette Sted, der indskydes tilfældig i Skildringen af Metallerne formedelst Riddermærket, *anulus*, er det stærkeste Exempel paa Plinius's forvirrede og forvirrende Fremstilling af ældre historiske Forhold. Aldeles miskjendende det timokratiske Grundlag taber han sig i Deklamationer og sammenblander Begreber, Navne og Tider paa den forunderligste Maade, f. Ex. naar han siger, at indtil Augusts Tid „kaldtes" de Dømmende endnu ikke *equites*. (I deres Funktion som Dommere kaldtes de naturligvis hverken før eller efter August saaledes, men *equites* havde, som bekjendt, enten alene eller i Forbindelse med Mænd af andre Stænder udøvet Dommervirksomheden fra C. Gracchus af.)

og Romulus af nævnes et i tre *centuriæ*, der svare til de tre gamle *tribus*, inddelt Rytterkorps (Liv. I, 13. Dionys. H. II, 13. Festus *v. celeres*. Plut. *Rom.* 26. Plin. *H. n.* XXXIII, 35). Efter Dionysius og Festus vare de 300 i Tallet, 30 af hver Kurie; Varro *L. L.* V, 91 p. 26 og Festus *v. turmæ* lader Korpset udgjøre 10 *turmæ*, hver paa 30 Mand, ti af hver Tribus. Som Fællesnavn angives *celeres*, afledet af det græske *κέλης* Ridehest, eller mythisk af Remus's Drabsmand, Celer, se Festus, Laur. Lyd. *de magg.* I, 9 [1]), hvorimod Livius (I, 15) omtaler *celeres* som en af Romulus, paa Grund af Misforhold til Patricierne, oprettet, 300 Mand stærk Livvagt, uden at sætte dem i Forbindelse med de af ham før nævnte *centuriæ equitum*, og Zonaras (VII p. 322) lader Numa ophæve de af Romulus (VII p. 319) oprettede *celeres*. [2]) Ogsaa Dionysius (II, 29) lader Romulus omgive sig med 300 Drabanter uden at anføre noget særligt Navn for dem. En særegen kongelig Livvagt udenfor Liktorerne har i det ældste simple Kongedømme ikke mindste Rimelighed, og *celeres* som Navn paa den politiske Militærindretning bekræftes ved *tribunus celerum*, der fremstilles som Øvrighed, berettiget til i Kongens Fraværelse at sammenkalde Folkeforsamlingen, men ikke nævnes udover Kongetiden (Liv. I, 59. Dionys. H. II, 13. IV, 71 og 75. Pompon. *Dig.* I, 2, 2, 19, der sammenligner *tribunus celerum* i Forhold til Kongen med *magister equitum* i Forhold til Diktatoren). [3])

---

[1]) Foruden *celeres* anføres to andre gamle Navne for *equites*, nemlig *flexumines* eller *flexuntes* (Plin. *l. c.* § 35, Serv. *ad Æn.* IX, 606), maaske en blot poetisk Betegnelse, og *trossuli* (Plinius, Festus, *schol. ad Pers.* I, 82) af ubekjendt Oprindelse og Betydning, efter et Sagn af en By i Etrurien, ganske vist heller ikke officiel Benævnelse; hos Senere, f. Ex. Seneca, bruges Ordet om en Spradebasse.

[2]) Den apokryphe Paternus hos Laur. Lyd. *l. c.* adskiller Livvagten, som han gjør til byzantinske *scutati* (!), fra *celeres*.

[3]) Dionysius lader Tarquinius Priscus og Servius Tullius være *tribuni celerum*, *ἡγεμόνες τῶν ἱππέων*, førend de bleve Konger (III, 41. IV, 6. 3); Dionysius's Opstilling af flere (vel tre) *ἡγεμόνες τῶν κελερίων* som øvende præstelige Forretninger (II, 64) maa staa hen som aldeles usikker, da den hverken finder tilstrækkelig Begrundelse i den paafaldende Vedtegning i *fasti Prænestini* ved 19de Marts, der kan synes at antyde en senere nominel Bestaaen af en *tribunus* (*trib.*) *celerum* eller flere, eller i Ordet *tribunus*.

Dette oprindelige Rytterkorps, som Livius (I, 30) lader udvides med ti Turmer efter Alba Longas Tilintetgjørelse, skal Tarquinius Priscus have fordoblet til sex Centurier (*Ramnes primi*, *secundi* o. s. v.), medens Fordoblingen af Tribus ikke lykkedes ham (se ovenfor § 4). Ved denne Fordobling blev Tallet af Riddere efter Livius (I, 36) bragt til 1800, et Tal, der mere erindrer om de senere 18 Centurier end om de tidligste tre Centurier og 300 Ryttere. Hos Cicero (*de rep.* II, 20) er Tallet for det af Tarquinius fordoblede Rytterkorps usikkert; men Ordene (*equitatum ad hunc morem constituit, qui usque adhuc est retentus*) tyde ogsaa her paa en Anticipation af det senere Centurietal. [1])

I Servius Tullius's Inddeling af Folket efter Census dannedes, som ovenfor er angivet (§ 7), forud for Fodfolkets Klasser 18 *centuriæ equitum* af de anseteste og mest velhavende Borgere. Censusgrændsen angives, som ovenfor bemærket, ikke i Beskrivelsen af Servius Tullius's Indretning, og vi have ingen Angivelse om den, der sigter til en ældre Tid end Republikens Slutning og Augusts Regering; da var den og vedblev, saalænge Noget derom nævnes, at være 400,000 Sestertier (*quadringenta*, Hor. *Epist.* I, 1, 57. Plin. *H. n.* XXXIII, 32. Plin. *Ep.* I, 19. Svet. *Jul.* 33. Juv. XIV, 326. Mart. IV, 67. V, 26. 39, Dio Cass. LII, 17. 26) = 1,600,000 (1,000,000 gamle) *asses*. Selv om man antager, at denne Sum i Tidernes Løb er fremkommen ved en betydelig Forhøielse, saa at den ikke maa sammenlignes med 100,000 *asses* som første Klasses Census, men f. Ex. med en Census for denne Klasse af 100,000 Sestertier = 400,000 (250,000 gamle) *asses*, viser det sig dog, at Riddergrændsen kun optog et forholdsvis

---

[1]) Medens dette ældste Ridderskab upaatvivlelig hængte sammen med Patricierne som Kjernen i det ældste Borgerskab, er det ikke blot (som overhovedet alle Formodninger om de speciellere Forhold i denne ældste Forfatning) ubevisligt, men ogsaa selvmodsigende, at alle Patricierne skulde have været i disse *centuriæ equitum*; thi hvor bliver da Kjernen af Fodfolket, den ældste *legio*, af? For den ældste Republiks Tid, til hvilken man ogsaa har villet udstrække samtlige Patricieres Plads i Riddercenturierne, have vi til Overflod Livius's udtrykkelige Vidnesbyrd (III, 27) om en paa Grund af Fattigdom i Fodfolket tjenende Patricier.

ringe Tal af dem, der naaede første Klasse. Ryttertjenestens oprindelige Anselighed og Kostbarhed viser sig endnu langt nede i Tiden deri, at den menige Rytter endnu i Polybs Dage (VI, 39) fik tredobbelt Sold imod Infanteristen, og ved Uddelingen af Bytte ligeledes fik tredobbelt Lod, medens Centurionen kun fik dobbelt Lod imod den Menige af Fodfolket (se ved Krigsvæsenet Kap. 10; jfr. ved Kolonianlæg Kap. 7). Endnu Cicero (*Phil.* I, 8) betegner det som anseligere (*lautius*) at tjene tilhest end at være Centurion. [1])

Ryttertjenesten var saa kostbar, at der, trods de dertil udtagne Borgeres Formuenhed, maatte ydes dem et Bidrag af Staten, hvilket bliver saameget mindre paafaldende, naar man betænker, at Faderens Riddercensus gav samtlige hans vaabendygtige Sønner uden selvstændig Census Adgang til Riddercenturierne. Dette Bidrag ydedes først til Anskaffelse og Fornyelse af Stridshesten (*ad equos emendos*) under Navnet *æs equestre*, hvilket i den ældste Tid beløb sig til 10,000 *asses* for hver, og dernæst til dens Underholdning under Navnet *æs hordearium*, hvilket for den samme Tid angives til 2000 *asses* aarlig og anvistes paa ugifte, eiendomsbesiddende Kvinder (*viduæ*, Liv. I, 43. Cic. *de rep.* II, 20. Varro *L. L.* VIII, 71 p. 121, hvor dog *equus publicus* siges *esse mille assarium*, Gaius IV, 27, hvor der siges, at Ridderen i gamle Dage havde Udpantningsret for begge Beløb, Festus v. *hordearium æs*). Dette var altsaa *equus publicus*, som Censorerne anviste (*assignabant*, Liv. V, 7. XXXIX, 19) til saamange af dem, der havde de fornødne Qvalifikationer, som Centurierne krævede til Udfyldning og som der var Pengeportioner til, medens Ridderen selv anskaffede og fornyede Hesten og holdt den i tjenstdygtig Stand. Thi Staten havde naturligvis fastsat og Censorerne kunde kun raade over et vist Beløb til denne Anvendelse, og derved

---

[1]) Den Forklaring af Polybs Ord (VI, 20): *πλουτίνδην αὐτῶν (τῶν ἱππέων) γεγενημένης τῆς ἐκλογῆς*, ifølge hvilken man deri har fundet en Antydning af, at Rytterne i den ældste Tid udtoges uden Hensyn til Census, er ganske forkert. Polyb siger meget tydelig: „idet Udvalget af dem er foretaget (af Censor) efter Formue“ (ved den sidst forudgaaede Revision af Riddercenturierne).

var Antallet af *equi publici* og af de i Centurierne optagne Riddere begrændset, hvormange flere end de vare, der besad *census equester.* Endnu den ældre Cato talte for et Forslag (i Senatet eller som Lov hos Folket), *ut æra equestria plura fierent* (Prisc. p. 750), at altsaa Korpset skulde udvides.[1]) Senere hen traadte istedenfor *æs hordearium* Sold, som vi finde hos Polyb, men Holdelsen af *equus publicus* vedblev med Forpligtelsen til Ryttertjeneste i et vist Antal Felttog (10) og indtil Slutningsgrændsen af *juventus (equo publico merere, equo publico stipendia facere*, ofte hos Livius, f. Ex. XXXIX, 19). At Anskaffelsen, Fornyelsen og Underholdningen af Hesten samt den personlige Udrustning trods Statsbidraget var en ikke ringe Byrde, følger baade af hele Censusindretningens Grundlag og Hensigt, og bekræftes af Steder, i hvilke Fritagelse for *equus publicus* betegnes som en økonomisk Fordel. Hos Livius (XXXIX, 19 i Fortællingen om *Bacchanalia* ved Aar 186) anføres en Senatsbeslutning, hvori det som Belønning tilstaaes en P. Æbutius: *nc invitus militaret neve censor ei equum publicum assignaret*[2]), og endnu i Augusts Tid, da der, som vi skulle se, ikke var Tale om virkelig Krigstjeneste som Menige for Medlemmerne af *centuriæ equitum*, var Aflevering af Hesten en Lettelse (Svet. *Aug.* 38: *reddendi equi gratiam fecit eis, qui majores annorum quinque et triginta retinere eum nollent).* Herhid hører da ogsaa *largitio reddendorum equorum* hos Cic. *de rep.* IV, *fragm.* 2. Senatorerne havde nemlig, som ovenfor bemærket, Plads i Riddercenturierne, hvilket ogsaa fremgaar af Beretningen hos Liv. XXIX, 37 om Censorerne i Aaret 204, der begge havde *equus publicus*, medens den ene havde været Konsul 15 Aar iforveien, den anden 3 Aar iforveien, og hos Liv. XXXIX, 44 og Plut. *Cato maj.* 18 om L. Scipio Asiaticus, hvem Censorerne i Aaret 184, 6 Aar efter

---

[1]) Om en lignende tidligere Udvidelse maa, hvis noget Sandt ligger til Grund, forstaaes, hvad Dionys. H. VI, 44 ved Aar 494 lægger Diktatoren Valerius i Munden, at han har lagt 400 af Almuen til Ridderne.

[2]) Naar det hos Liv. XXVII, 11 hedder: *conquisivere (censores), qui equo merere deberent*, tyde Ordene paa Unddragelse fra den kostbarere Krigstjeneste.

hans Konsulat, fratog *equus publicus.* [1]) Scipios Ord i det anførte Sted af Cicero *de rep.* antyde aabenbart et da fremkommet Forslag om at lade Senatorerne træde ud og at Udtrædelsen var en Fordel *(largitio)*; at Forslaget er gaaet igjennem og at Senatorerne siden ikke fandtes i *centuriæ equitum*, viser, foruden Udtrykket hos Q. Cic. *de petit. cons.* 8 (*illa adulescentulorum ætas*), Fortællingen om Pompejus, der i A. 70, da han paa en Gang var bleven Konsul og indtraadt i Senatet, med Ostentation hos Censorerne afleverede sin *equus publicus* (Plut. *Pomp.* 22). Med Undtagelse af Senatorerne indbefattede *centuriæ equitum* altsaa blot *juniores*, Eliten af den romerske Ungdom med Hensyn til Fødsel og Velstand, og det deraf i Krigen dannede Rytteri betegnes derfor hos Livius (II, 20) som *proceres juventutis* eller *principes juventutis Romanæ* (IX, 14), og i en Tale af Kong Perseus hos ham XLII, 61 hedder det: *equites illis (Romanis) principes juventutis, equites seminarium senatus* (dette sidste baade med Hensyn til Senatorsønnerne og til dem, der uden saadan Fødsel igjennem Magistratur banede sig Vei til Senatet). [2]) Der var, som sagt, mange Flere end dem, der fik *equus publicus*, som besad Betingelserne derfor, og hos Livius (V, 7) omtales i Fortællingen om Krigen mod Veji A. 403 et Forsøg paa at anvende ogsaa en Del af disse til Rytteritjeneste i Hæren. Da tilbød nemlig de, *quibus census equester erat, equi publici non erant assignati*, at tjene med egne

---

[1]) Hvis ikke de antydede Aldersforhold ved disse tre Mænd vare i Veien, kunde man trods Ciceros almindelige Udtryk *(in quo sunt suffragia etiam senatus)* tænke, at Senatorerne kun vare blevne i *centuriæ equitum*, saalænge de vare i tjenestepligtig Alder som *juniores*, da det unægtelig har noget Paafaldende, at et vist Antal Ridderportioner udrededes til ældre Senatorer, der ikke rykkede ud som *equites*. (Livius antyder aabenbart ved *forte* en Forundring over Censorer med *equus publicus*. Val. Max. II, 9, 6 søger en Forklaring ved at tilføie *propter ætatis robur;* men *ætatis robur* gjorde ikke Manden yngre.)

[2]) Naar Valerius Maximus (II, 2, 9) kalder Riddercenturierne *equestris ordinis juventus*, betegner han efter det senere Forhold *ordo equester* som mere omfattende, nemlig indbefattende tillige *seniores*. Betegnelsen af Ridderstanden som *seminarium senatorum* gjentages endnu i det tredie Aarhundrede e. C. *(Script. hist. Aug. Alex. Sev.* 19), vel mest som en Reminiscens.

Heste (*equis suis*), og det blev bestemt, at denne Tjeneste skulde regnes dem tilgode ved Aftjeningen af deres Militærpligt, som for Ridderne omfattede færre Felttog (*ut æra iis procederent*), og tillige tillagdes der dem et Vederlag (*et equiti certus numerus æris est assignatus*). Men om dette Rytteri udenfor *centuriæ equitum* høres siden Intet, undtagen forsaavidt Livius (XXVII, 11) beretter, at Censorerne i Aaret 209 fratog de Riddere, der havde tjent i Slaget ved Cannæ, *equus publicus*, med den tilføiede haarde Bestemmelse, at de hidtil gjorte Felttog ikke skulde regnes dem tilgode, men at de paany skulde gjøre ti Felttog (det hele lovlige Antal) *equis privatis*. Polyb (VI, 20) angiver om sin Tid kun, at Rytterne forud for det enkelte Aars Udskrivning vare udvalgte „efter Formue af Censor", hvormed han aabenbart betegner *centuriæ equitum*.

Dette Ridderkorps var med Hensyn til Bevaring i god og brugbar Stand henlagt under Censorerne, der hvert femte Aar (*lustrum*) mønstrede det (*recognoscebant centurias equitum, equites, equitatum*), lod dem, der havde naaet Aldersgrændsen eller gjort de foreskrevne Felttog, udtræde ved Aflevering af Tjenestehesten (*reddere equum*) eller den til dens Anskaffelse modtagne Sum, og indskrev nye dertil egnede Borgere. Men ved denne Mønstring, der, fra den Tid Klasseinddelingen var sat i Forbindelse med Tribus, foregik efter Tribus (Liv. XXIX, 37), foretoges tillige en mere eller mindre streng Undersøgelse af de enkelte Ridderes legemlige Tjenstdygtighed, deres Omsorg for Hesten og den hele Udrustning og af deres borgerlige Hæderlighed (Liv. IV, 8: *ut in senatu equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen sub dicione ejus magistratus esset*), og de Riddere, der ikke tilfredsstillede Censorernes Skjøn, belagdes med Æresstraffe (*notæ*) og udstødtes ved Befalingen at sælge Hesten og tilbagebetale den fulde Anskaffelsessum (*adimere equum, vendere equum jubere*), hvorimod den, paa hvem Intet var at udsætte, fik Ordre til at passere med Hesten (*traducere equum jubebatur*, Gell. VIII, 22. IV, 12. 20. Cic. *pro Cluent.* 48, samt Livius paa flere Steder om Strenghed eller Lemfældighed af Censorerne ved *equites*). Foruden den femaarige Mønstring omtales et aarligt pragtfuldt Festoptog (*transvectio*, i Høitidsdragten,

trabea, med vundne Udmærkelsestegn) fra *ædes Martis* (Dionysius) eller *Honoris* (Aurelius Victor) over Forum til Capitolium paa *idus Quinctiles*, som Sagnet satte i Forbindelse med Slaget ved *lacus Regillus* og Dioskurernes Tilsyneladelse derefter (Dionys. H. VI, 13), medens Andre (Liv. IX, 46. Val. Max. II, 2, 9. Aur. Vict. *v. ill.* 32) tillagde denne Skik en langt senere Oprindelse (Aar 304).[1])

§ 15
Ridderstanden i den senere Republik og Keisertiden.

At de atten *centuriæ equitum*, sammensatte af unge Mænd, vedbleve at bestaa som Stemmeafdelinger i *comitia centuriata* og med en vis Form af et Militærkorps, er omtalt ovenfor (§ 8) og vil nedenfor blive betragtet nærmere. Men i Tidernes Løb foregik en væsentlig Forandring i Betydningen af *centuriæ equitum* og deres Forhold til Hæren, hvorom det Nærmere bliver at udvikle ved Fremstillingen af Forsvarsvæsenet (Kap. 10). Paa den ene Side var den gamle Indretning i dens Begrændsning ikke egnet til at forsyne den senere Tids store Hære med tilstrækkeligt Rytteri af den Beskaffenhed (Lethed og Bevægelighed), som Krigsførelsen nu krævede, og paa den anden Side var det, efterat Krigene førtes i fjerne Provindser, i langvarige Felttog, med et Fodfolk, der mere og mere samledes ved Soldens og Byttets Tiltrækning og ved en Art Hvervning, ugjørligt at udsende den bedste Del af det yngre besiddende og større Erhverv drivende Borgerskab til Ryttertjenesten ved disse Hære. Derfor ophørte Udskrivning til virkelig Ryttertjeneste af *centuriæ equitum* aldeles, og de romerske Armeer forsynedes istedenderfor med fremmed Rytteri fra Provindserne,[2]) medens derimod romerske Riddere tjente som Officerer i de Poster, der nu hed *militiæ equestres* (se sammesteds). Men Riddernavnet, der oprindelig efter

---

[1]) Om Gjenoptagelsen af denne i Tidernes Løb bortfaldne *transvectio* under August se nedenfor.

[2]) Hos Cic. *Phil.* I, 8 adskilles derfor bestemt *quicunque equo meruit*, der ikke har Adgang til Dommerplads, fra *eques Romanus*, der har det.

Plinius's her rigtige Udtryk (XXXIII, 30) indskrænkede sig til selve Medlemmerne af Riddercenturierne (*equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum*), fik med det Samme efterhaanden en mere omfattende Anvendelse som Betegnelse for en egentlig Stand med en anden Betydning og Begrændsning end Ridderkorpset. Det var naturligt, at den Anseelse og det Navn, der fulgte med Pladsen i *centuriæ equitum*, først vedblev at følge ogsaa dem, der ved Alderen eller opfyldt Tjenestepligt vare traadte ud, og dannede en Slags Stand af dem (Liv. XXXIX, 9 ved A. 186: *P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat*), og dernæst overførtes paa dem, der besad *census* og de øvrige Qvalifikationer til Indtrædelsen, om de end ikke indtraadte, fordi der intet *æs equestre* var ledigt. I denne videre Betydning tænke Livius og Dionysius sig paa enkelte Steder aabenbart Ridderstanden ligefra Republikens Begyndelse, saasom naar Livius (II, 1) lader *primores equestris gradus* optages i Senatet eller som naar Dionysius (V, 56 og VI, 27: *οἱ πατρίκιοι καὶ τὸ τῶν ἱππέων πλῆθος*, X, 10) betegner Ridderne som den paalideligste og god Orden mest hengivne Del af Folket, der slutter sig til Senatet (omtrent som i Ciceros Konsulat). Dette er nu vistnok for tidligt; men denne Forandring i Begrebet var aabenbart foregaaet ikke lidet førend C. Gracchus i Aaret 122 foreslog og satte igjennem, at Domstolene, der hidtil havde været besatte med Senatorer, skulde besættes med Mænd af Ridderstanden (se ved Retsvæsenet Kap. 8 § 9). Hermed mentes naturligvis ikke Riddercenturierne; thi hvilken Mening kunde der vel være i at overdrage Dommervirksomheden til et, i det Ringeste tidligere temmelig snævert begrændset, for militære Øiemed indrettet Korps, i hvilket (efter Senatorernes Udtræden) ingen Mand over 46 Aar kunde have Plads, og som Cicero endog betegner som mest bestaaende af *adulescentuli*? Men der gaves nu en Ridderstand, hvori man levede indtil den høieste Alder (man tænke paa Atticus, paa Ciceros Fader og paa utallige Exempler hos Cicero og alle Skribenter), saa talrig, at Sulla alene deraf dræbte eller forviste 2800 Medlemmer (App. *Civ.* I, 103) og at Triumvirerne proskriberede 2000 Riddere (App. *Civ.* IV, 5), begge Tal

naturligvis kun betegnende en ringe Brøkdel; Strabo (III p. 169 og V p. 213) siger, at Gades og Patavium hver alene talte 500 „ridderlige Mænd" (*ἱππικοὶ ἄνδρες*). Til denne Stand hørte foruden de hjemme i Ro siddende Riddere den saare talrige Klasse af Statsforpagtere og store Handelsmænd i Provindserne, hvis indbyrdes Sammenhold og Sammenhæng med de Riddere, der sad i Domstolene, de romerske Provindsøvrigheder maatte frygte, og hvis Udskeielser de, saalænge denne ensidige Besættelse af Domstolene bestod, kun med egen Fare kunde holde i Tømme (saaledes som Forholdet fremtræder ved P. Rutilius Rufus's hos Cicero saa ofte omtalte Fordømmelse kort efter A. 100 f. C., og i Skildringer hos App. *Civ.* I, 22-23 og Diod. Sic. XXXIV-XXXV, *fragm.* 2. XXXVII, *fragm.* 5). Med andre Ord, hvad der i Gracchus's Tid og derefter hed Ridderstand, dannedes af samtlige de Borgere, der med *census equester* forbandt den Fødsel og borgerlige Pletfrihed, som var Betingelse for Optagelse i *centuriæ equitum*, men i det Ringeste i den ældre Tid, da disses militære Charakter fuldt bevaredes, ikke for Alle medførte Optagelsen, det er det hele (simpelt eller qvalificeret) fribaarne og efter en lovbestemt Maalestok formuende Borgerskab.[1]) Denne Stand, der ikke havde nogen særlig Funktion i Staten, saaledes som Senatorstanden, men hvem de Virksomheder i det offentlige Liv tilfaldt, fra hvilke Senatorerne vare udelukkede (Statsforpagtningerne), eller som fratoges Senatet (Domstolene), men som efter romerske Forestillinger heller ikke egnede sig for Almuen, var paa den ene Side skikket til og kunde bruges til at danne den nærmeste Modvægt mod Senatsvælden (jfr. Varro hos Non. p. 454 om Gracchus: *bicipitem fecit civitatem*), men paa den anden Side var den ved sin økonomiske Stilling kaldet

---

[1]) Just ved denne Udvidelse af Begrebet *ordo equester, eques Romanus*, faar Betegnelsen *eques Romanus equo publico* sin Betydning som indskrænket til dem, der virkelig vare i *centuriæ equitum* (Cic. *Phil.* VI, 5: *equites Romani equo publico* = VII, 6: *centuriæ equitum Romanorum*, men ikke *ordo equester*). Appian betegner i Bøgerne om Borgerkrigen Ridderstanden sædvanlig med Udtrykket *οἱ καλούμενοι ἱππεῖς* til Adskillelse fra et virkeligt Rytteri (f. Ex. I, 5. 22. 71). Det samme Navn bruger Josephus *Ant. Jud.* XIX, 1, 1.

til Modstand mod Pøbelregimente og Anarchi, og det er fra dette Synspunkt, at Cicero saa ofte priser Ridderstandens Sammenslutning og Forsoning med Senatet som tilveiebragt i hans Konsulat (se f. Ex. *in Pis.* 3).[1]) At Census (om hvis Beløb se ovenfor) var det, der væsentlig, men ikke alene, gjorde Manden til Ridder i den nu gængse Betydning af Ordet, udtales ligefrem af Cicero (*pro Rosc. com.* 14: *quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est; si ex vita, homo clarissimus est* etc.) og Plinius (XXXIII, 29: *quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ indices tribuunt*, hvor altsaa siges, at *equus militaris* ikke længere er Betingelse), og fremgaar ikke mindre klart af andre Steder (Hor. *Ep.* I, 1, 57: *si quadringentis sex, septem milia desunt, plebs eris.* Plin. *Ep.* I, 19, hvor der tilbydes en Mand Penge for at gjøre ham til Ridder. Mart. IV, 67).[2]) Fribaaren Fødsel som Betingelse ved Siden af Census fremtræder meget bestemt hos Horats (*Epod.* 4, 15, hvor det med Henblik paa den vilkaarlige Undtagelse, som Octavian gjorde til Gunst for Pompejus Mena [Dio Cass. XLVIII, 45], om en Frigiven, der ulovlig trænger sig ind paa Ridderpladsen i Theatret,

---

[1]) Det er den overdrevne Vægt, som Cicero selv lagde paa sin Fortjeneste i denne Henseende, der har forført Plinius til de forkerte Ytringer i XXXIII, 34: *M. Cicero demum stabilivit equestre nomen in consulatu suo . . . . . Ab illo tempore plane hoc tertium corpus in republica factum est, coepitque adjici senatui populoque Romano et equester ordo.* Den mindste Eftertanke, ligesaa vel som Ciceros egne Vidnesbyrd paa mangfoldige Steder i Verrinerne, i de catilinariske Taler og overalt, kunde have paamindet Plinius om, at det hele Forhold imellem de to fremragende Stænder bestod saare længe før og var fuldt tilstede i C. Gracchus's Tid, endsige i Tiden imellem ham og Sulla.

[2]) Naturligvis medførte Tab af *census*, naar det eftervistes ved Standens Revision, hvorom nedenfor, Tab af Standen, og dermed strider det slet ikke, at der omtales fattige Riddere (Gell. XI, 7 og flere spottende Ytringer hos Martial); thi, for ikke at tale om Overdrivelserne hos Martial eller om Mellemtiden inden Revisionen indtraadte, skjulte naturligvis mangen Stakkel sin Nød og slog sig igjennem, som han kunde. Cicero antyder (*Phil.* II, 18) en vis Skaansel med Hensyn til Ridderpladsen i Theatret mod den, der havde lidt utilregnelige Formuestab.

hedder: *sedilibusque magnus in primis eques, Othone contempto sedet*)[1]), og Sveton (*Claud.* 25: *libertinos, qui pro equitibus se gererent, publicavit;* jfr. Fortællingen om Sarmentus fra Augusts Tid hos *schol. Juven.* V, 3). Plinius (XXXIII, 32) omtaler en langt strengere Bestemmelse af Tiber (fra A. 23 e. C.), ifølge hvilken der til Nydelse af Ridderprivilegierne skulde kræves Fribaarenhed i tredie Led[2]), en Bestemmelse, hvoraf der dog ikke findes andre Spor, medens de Frigivnes lovlige Udelukkelse fra Ridderværdigheden ogsaa i den følgende Tid bekræftes ved selve den Maade, hvorpaa de Undtagelser berettes, som Galba og Vitellius gjorde for deres Frigivne Icelus og Asiaticus (Tac. *Hist.* I, 13. II, 57. Svet. *Galba* 14, *Vitell.* 12. Plut. *Galb.* 7), og endnu udtrykkelig fremhæves som overholdt af Alexander Severus (*Script. hist. Aug. Alex. Sev.* 16). (Om *anulus aureus* for Frigivne se nedenfor § 16.) At der til Bevarelsen af Ridderværdigheden ogsaa i den videre Betydning (ikke blot i *centuriæ equitum*) krævedes Frihed for Alt, hvad der efter romersk Forestilling medførte Vanære, fremgaar allerede af Beretningen om Mimedigteren Laberius, der ved at fremtræde paa Scenen ansaa sig for berøvet sin Ridderrang (Macrob. *Sat.* II, 73) og maatte rehabiliteres af Cæsar, men bekræftes ogsaa andensteds, f. Ex. Cic. *pro Planc.* 5, hvor der sigtes til et *judicium turpe*, jfr. *pro Rab. Post.* 17. Man gjør sig stundom en ikke blot for indskrænket, men ligefrem urigtig Forestilling om denne Ridderstand, hvorom der er Tale i Republikens sidste Aarhundreder, idet man udelukkende eller fornemmelig tænker

---

[1]) Jfr. en anden Undtagelse af August Svet. *Aug.* 27. Dio Cass. XLVII, 7. August gjør den Frigivne til Ridder, hvortil han ikke selv ved sin Census kunde gjøre sig.

[2]) Texten hos Plinius er usikker og de fleste Haandskrifter have: *Ne cui jus id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri avoque paterno H. S. CCCC census fuisset*, hvorefter Tiber ogsaa havde krævet Tilstedeværelse af Ridderformue i tre Slægtsled, men i Bamb. staar *ingenuus ipres*, hvorefter Udgiverne have rettet: *qui ingenuus ipse.* Hos Sveton (*Aug.* 40) omtales en Indrømmelse i modsat Retning, gjort i en Tid af stor økonomisk Forvirring og Nød, nemlig at Adgang til Ridderpladsen i Theatret tilstodes den, der godtgjorde, at han selv tidligere og hans Fader havde fyldestgjort Fordringen om Census.

paa de Handel drivende Kapitalister *(negotiatores)* og Statsforpagterne *(publicani)*, og med Hensyn til de Sidste lader sig forvirre af taleriske Overdrivelser efter Sagens Leilighed hos Cicero (*pro Planc.* 9: *Flos equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ publicanorum ordine continetur*; jfr. *de imp. Pomp.* 7, *de prov. cons.* 5).[1] I Virkeligheden udgjordes den anseteste Del af Ridderstanden af de velhavende Eiendomsbesiddere (tillige ofte Kapitalister uden at drive Spekulation), hvoraf Mange, eller vel de Fleste, havde Hjemstavn i Municipierne (*municipales equites*, saasom Ciceros Fader, Sex. Roscius fra Ameria i Talen for Sønnen, o. s. v.), ja i den ældre Tid vare ligefrem de spekulerende og handelsdrivende Riddere mindre ansete, som det fremgaar af Ytringen om C. Marius's Fader hos Diod. Sic. XXXIV-XXXV *fragm.* 38 *Dind.*; jfr. Cic. *pro Planc.* 9. En Typus paa en høitanset Ridder, levende i rig Uafhængighed og i Forbindelse med Tidens mægtigste Mænd, uden Indblanding i Statsforretninger eller nogen Art Spekulation som Handelsmand eller Statsforpagter, have vi i Ciceros Ven, T. Pomponius Atticus, om hvem det hos Cornelius Nepos (*Att.* 6) udtrykkelig hedder: *ad hastam publicam numquam accessit; nullius rei neque præs neque manceps factus est;* Mæcenas giver Billedet af en Mand, der uden at opgive Ridderstillingen udøver en overordentlig stor Indflydelse. Naar der til nedarvet Rigdom kom Slægtskab med senatoriske Familier, betegnedes slige Mænd som *equites illustres* (Tac. *Ann.* VI, 18. XI, 4), *equites splendidi* (οἱ πρῶτοι τῶν ἱππέων, ἱππεῖς ἐπιφανεῖς hos Dio Cassius, f. Ex. LVII, 11), vel endog som *equites Romani dignitate senatoria* (Tac. *Ann.* XVI, 17; jfr. *Ann.* III, 30 om den indflydelsesrige yngre Sallust under August og Tiber), uden at derved, som det stundom antages, dannedes en officielt anerkjendt eller bestemt begrændset Klasse. Naturligvis regnede Manden af en gammel Ridderfamilie sig

---

[1]) Naar Cicero *de domo* 28 nævner Udtalelser af *omnes omnium publicorum societates* som udtrykkende Ridderstandens Mening, ligger deri kun, at disse *societates* vare organiserede og konstituerede paa en saadan Maade, at de kunde fatte og udfærdige Beslutninger, hvilket Ridderstanden i det Hele ikke kunde gjøre.

for fornemmere end den, der selv først havde opnaaet Plads i Standen (Cic. *pro Planc.* 13; Ovid *Amor.* III, 15, 5: *usque a proavis vetus ordinis heres, non modo militiæ turbine factus eques;* ved de sidste Ord tænkes paa Formue erhvervet i Krig); dette er *equestris nobilitas* (Tac. *Agric.* 4). [1])

Medens det nu ikke lader sig miskjende, at denne mere omfattende Ridderstand havde til officielt Middelpunkt og Tilknytningspunkt de fra Oldtiden bevarede *centuriæ equitum*, er dog dette Forhold, og derfor tillige Formen for Kontrollen med Riddernavnets Benyttelse og med Standens Begrændsning, kun meget utilstrækkelig bekjendt. [2]) Dionysius siger i det ovenfor anførte Vidnesbyrd om den endnu i hans Tid vedligeholdte (efter Svet. *Aug.* 38 fornyede) aarlige *transvectio* (VI, 13), at der stundom (*ἔστιν ὅτε*) ved den optraadte 5000 Mand. Det er, med alt Hensyn til Romernes Vedhængen ved det Overleverede, utroligt, at man skulde have bevaret det nu i militær Henseende aldeles unyttige Ridderkorps og endda forøget det saa betydelig, hvis Staten endnu i Virkeligheden havde baaret Udgiften eller den største Del af Udgiften derved, og der forekommer heller ikke nogensteds mindste Antydning af en saadan Statsudgift i den senere Tid, medens Navnene *æs equestre* og *æs hordearium* forklares som gammeldags Betegnelser af forsvundne Ting. Føier man nu hertil Dionysius's Antydning af det vexlende Antal (*ἔστιν ὅτε*) af Deltagerne i Optoget, føres man naturlig til den Formodning, at Ridderkorpset nu i det Væsentlige kun bestod paa de deri Indskrevnes egen Bekostning (— og som en Byrde betegnes, som ovenfor bemærket, *equus publicus* endnu under August —), dels som Oldtidserindring dels som Udgangspunkt for Bevaringen af den til Statens timokratiske og aristokratiske Charakter hørende Adskillelse af den høiere Borgerstand fra Hoben af *plebs* og især de Frigivne, idet frivillig Indmeldelse deri med

---

[1]) I en Indskrift fra Misenum i Keisertiden (*inscr. r. N.* 2576) betegnes en Mand som romersk Ridder og Søn af en romersk Ridder.

[2]) I de almindelige Fremstillinger forbigaaes dette Hovedpunkt eller behandles meget utilfredsstillende, og Riddercenturier og Ridderstand i videre Betydning blandes uklart sammen.

Godtgjørelse af de fornødne Egenskaber (altsaa i ubegrændset Antal) var Betingelsen for paa Livstid at bære Riddernavnet og nyde Ridderstandens Fortrin, deriblandt ogsaa Adgangen til Plads i Domstolene. Disse aabnedes imidlertid ikke og kunde ikke aabnes for hele Standen (naturligvis slet ikke for dem, der boede fjernt fra Rom, færdedes i Provindserne o. s. v.), men kun for et Udvalg (*judices selecti*), der aarlig udtoges (se ved Retsvæsenet i Kap. 8). Det bliver endda uforklaret, hvorledes der gaves Leilighed til at gjøre sin Qvalifikation som Ridder gjældende, naar, som i Republikens sidste Tid oftere, Census ikke holdtes i længere Tid. Det ligger derhos nær at antage, at Indskrivningen i Ridderkorpset og derved i Ridderstanden efter Forbundskrigen ikke kunde være af synderlig Vigtighed for dem, der boede i Italiens fjernere Egne og hverken kunde være paa Dommerlisten eller let deltage i Optog eller Hovedstadens Skuespil, og at den derfor stundom forsømtes. [1]) Ridderstanden var den anden Stand i Hovedstaden og hvad der laa denne nær, men den blev neppe den anden Stand i hele Italien og kunde, paa Grund af den fra den gamle Censur hentede Form for Kontrollen med den, endnu mindre blive det i det senere over hele Riget udbredte Romerfolk. Denne Indskrænkning i Forbindelse med en fornyet stærkere Fremtræden af det militært ordnede Korps som en Del af de republikanske til Forhøielse af Hovedstadens og Regeringens Pomp beholdte Levninger, med successiv Forsvinden af Ridderstanden i videre Betydning som social-politisk Stand, er det, der viser sig i Keisertiden.

Ridderkorpset betegnes nu (Svet. *Aug*. 30. Tac. *Ann*. II, 83) som *turmæ equitum* (istedenfor *centuriæ*; hos Dio Cassius *οἱ ἱππεῖς οἱ ἐκ τοῦ τέλους* i Modsætning til *οἱ ἱππεῖς οἱ σωματοφύλακες* eller *οἱ ἄλλοι ἱππεῖς*, LXIII, 13. LXIX, 9. LVI, 42, eller *ἡ ἱππὰς τὸ τέλος*, *οἱ ἐς τὴν ἱππάδα ἀκριβῶς*

[1]) Det lader sig ikke afgjøre, om Strabo ved Udtrykket *ἱππικοὶ ἄνδρες* istedetfor *ἱππεῖς* i de før citerede Steder om Gades og Patavium har villet antyde Mænd med Riddercensus, der dog ikke vare indskrevne som Riddere.

τελοῦντες modsat οἱ ἱππεῖς οἱ στρατιῶται, LXXIV, 5[1]), hos Herodian τὸ ἱππικὸν τάγμα, IV, 2. V, 5. VII, 7. 10). Som bestaaende af *juniores* (— August tillod Udtrædelse ved det fuldendte 35te Aar, Svet. *Aug.* 38 —) optraadte disse *turmæ* som Repræsentation for hele den romerske Ungdom og udnævnte ved Dekret, uvist i hvilken Form, først Augusts Dattersønner, C. og L. Cæsar, til *principes juventutis*, og gav siden andre keiserlige Prindser samme Titel (se ved Keiserregeringen, Kap. 6). Beslægtet hermed er den Ære, der efter Tacitus (*Ann.* II, 83) tilkjendtes Germanicus efter hans Død af *ordo equester*, hvorved her kun kan forstaaes samtlige *turmæ* som Helhed, at *turmæ equitum* ved det aarlige Festoptog skulde have hans Billede i Spidsen, hvorhos en Afdeling af Ridderpladserne i Theatret særskilt kaldtes efter ham.[2]) Mere som Repræsentation for hele den anden Stand optraadte disse *turmæ* ved visse offentlige Ceremonier, især keiserlige Indtog og Begravelse (se Dio og Herodian paa de citerede Steder, jfr. *Script. hist. Aug. Gallien.* 8, hvor der i et Festoptog nævnes *ordo equester* imellem *senatus* og *albati milites*), hvorved det maa lades uvist, om Ældre ved slige Leiligheder sluttede sig til for at fuldstændiggjøre Billedet af Standen.[3]) Derimod have vi rent *turmæ juniorum* for os, naar det af Smiger besluttedes, at Ridderne efter Lodkastning og Tur, *trabeati et cum hastis militaribus*, skulde ledsage Domitian som Drabanter, hver Gang han blev Konsul (Svet. *Dom.* 14). Dette Ridderkorps mønstredes fra August af af Keiserne, ligesom tidligere af Censorerne, som det synes i umiddelbar Forbindelse med *transvectio*; dog fandt Prøvelsen af de personlige Egenskaber, den egentlige *recognitio*, vel kun Sted med større Mellemrum (*frequenter* hos Svet. *Aug.* 38).[4]) August, der synes at have taget Sagen

---

[1]) Man erindre, at Dio bruger τέλος (militært Korps) ogsaa om Legionerne.

[2]) *Cuneum Germanici appellavit, qui juniorum dicebatur.*

[3]) Ogsaa naar Ridderstanden ved Siden af Senat og Almue (πλῆθος, iforveien φυλαί) sendte Deputationer til Sejan, fattedes vistnok Beslutningerne af *turmæ* som den eneste officielt konstituerede Form af Standen.

[4]) Dette Hovedsted lyder saaledes: *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more travectionis. Sed neque detrahi*

alvorlig, benyttede derved ti af Senatet givne Medhjælpere, til andre Tider tre (Svet. *Aug.* 37: *triumviratus recognoscendi turmas equitum).* Hvad Sveton paa disse Steder betegner som *recognitio* af *turmæ equitum*, betegner han imidlertid paa andre Steder *(Calig.* 16. *Claud.* 16) som en *recognitio* af *equites Romani*, og ligesaa almindelige Udtryk bruges af Dio Cassius om hans Tid (LIII, 17: Keiserne ἀπογραφὰς ποιοῦνται καὶ τοὺς μὲν καταλέγουσι καὶ ἐς τὴν ἱππάδα καὶ ἐς τὸ βουλευτικὸν, τοὺς δὲ καὶ ἀπαλείφουσιν) og i *historia Augusta* om Alexander Severus (15: *senatum et equestrem ordinem purgavit*) og med rhetorisk Ordpomp om Valerian (*Valer.* 6 [2]: *tu æstimabis, qui manere in curia debeant, tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges*). Baade dette og Beskaffenheden af nogle af de ved Augusts *recognitio* omtalte Forhold (f. Ex. uhæderlig Pengeomsætning) lede til at antage, at Mønstringen af de egentlige *turmæ* forbandtes med en Prøvelse af alle dem, der bare Riddernavnet og nøde Ridderæren, omend de ikke længere hørte til *turmæ*, altsaa af *ordo equester* i den videre Betydning.[1]) Det er i sig selv sandsynligt, at der ogsaa over disse førtes Lister, der sluttede sig til Fortegnelsen over *turmæ.* Men hertil kom endnu en særlig Prøvelse, *recognitio*, af de Riddere — aabenbart ikke blot yngre og til de egentlige *turmæ* henhørende —, som vare optagne eller skulde optages i *decuriæ judicum*, der i den tidligere Keisertid endnu dannedes af Riddere (se ved Retsvæsenet). Denne

quemquam in travehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat, et senio vel aliqua corporis labe insignibus permisit, præmisso in ordine equo, ad respondendum quotiens citarentur pedibus venire; mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui majores annorum quinque et triginta retinere eum nollent; impetratisque a senatu decem adjutoribus, unum quemque equitum rationem vitæ reddere coëgit, atque ex improbatis alios pœna, alios ignominia notavit, plures admonitione, sed varia. Levissimum genus admonitionis fuit traditio coram pugillarium, quos taciti et ibidem statim legerent; notavitque aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati graviore fenore collocassent. Ved Ordet *senium* maa tænkes paa tidlig indtraadt legemlig Skrøbelighed. Dio Cassius bruger (LXIII, 13) Udtrykket aarlig Mønstring, ἐξέτασις, men herved tænkes dog maaske kun paa *transvectio.*

[1]) Jfr. Svet. *Claud.* 24: *Senatoriam dignitatem recusantibus equestrem quoque ademit.* Plin. *H. N.* XXXIII, 152: *Motus equestri ordine ob insignem calumniam.*

recognitio decuriarum judicum nævnes flere Steder (udtrykkelig med Tilføielse af *judicum* Svet. *Aug.* 29, men blot betegnet ved *decuriæ equitum* Svet. *Tib.* 41. Tac. *Ann.* III, 30, hvor en Mand siges *censoria potestate legendis equitum decuriis functus;* jfr. *allegere in decurias* Svet. *Tib.* 51, og *allectus inter selectos ab imperatore Cæsare Augusto* i en Indskrift *Orell. n.* 6158. *Edict. Claud. de civitate Anaunor. p.* 173 *Br. nonnulli allecti in decurias Romæ res judicant)*, og en Forbindelse imellem *recognitio equitum* (om *turmæ*) og *judicum* viser sig aabenbart hos Svet. *Claud.* 16, hvor der til Beretningen om hvad der var forefaldet ved *recognitio equitum* slutter sig en Fortælling om en Mand, der blev udslettet af Dommerlisten, *album judicum.* Disse *decuriæ* indbefatte altsaa et Udvalg af officielt anerkjendte Riddere udover *turmæ*, og saaledes nævnes *decuriæ* for Ridderstanden i Modsætning til Almuen, der betegnes ved *tribus*, hos Svet. *Aug.* 57. Men en hel Del Mænd med utvivlsom Ridderqvalifikation og Ridderrang, der paa Grund af deres Alder vare udtraadte af *turmæ*, maatte ligeledes blive udenfor *decuriæ judicum*, dels paa Grund af Alderdom og Svagelighed, dels paa Grund af Fraværelse i privat og offentlig Virksomhed, f. Ex. som keiserlige *procuratores*, dels vel ogsaa stundom paa Grund af en Rang og Anseelse, der fritog dem, f. Ex. Mæcenas og den yngre Sallust.[1]) Medlemmerne af *turmæ equitum* bare da ogsaa i Keisertiden særlig Navnet *equites Romani equo publico*, der forekommer i Indskrifterne ned igjennem det tredie Aarhundrede og just i det andet og tredie bliver hyppigt (se Registret til Orelli-Henzen III p. 88). Igjennem Indtrædelsen i *turmæ* gik Adgangen til Ridderstand og Riddernavn i det Hele; til Optagelse i dem meldte man sig, naar man havde arvet eller erhvervet sig Census og vidste sig i Besiddelse af de øvrige Qvalifikationer (Dosit. Mag. *Hadr. sent.* § 6). Medens naturligvis i den ældre Tid Indskrivningen først kunde ske ved

---

[1]) Medens *turmæ equitum* kun omfattede *juniores* efter romersk Maal for *juventus*, gjælder naturligvis det Modsatte om *decuriæ judicum*, men ogsaa i disse kunde man indtræde meget tidlig (Svet. *Aug.* 32: *judices a vicesimo ætatis anno allegit)*, saa at saare mange paa en Gang vare baade i *turmæ equitum* og i *decuriæ judicum.*

den Alder, der medførte militær Tjenstdygtighed, finde vi, efterat først Augusts Dattersønner, derefter Caligula og Nero og andre keiserlige Prindser vare optagne som *principes juventutis* i meget tidlig Alder (— om M. Antoninus Philosophus hedder det i *Hist. Aug.* 4: *Hadrianus ei honorem equi publici sexenni detulit* —), senere hen ogsaa Andre optagne næsten eller ganske som Børn. *(Orelli inscr.* 3052: *vix annorum sedecim equo publico transvectus est.* 3053: *honoratus equo publico ab imp. Antonino Aug., cum ageret ætatis annum V;* jfr. 6410 og 6411).[1]) Med Hensyn til Indtrædelse ifølge erhvervet Census kan mærkes en særlig Retsbestemmelse fra Antoninernes Tid om Gyldigheden af en Hustrus Gave til sin Mand *laticlavii petendi gratia vel ut equestris ordinis fiat vel ludorum gratia* (*Dig.* XXIV, 1, 42. Ulp. VII, 1). Undertiden betegnes Opnaaelsen af *equus publicus* og Optagelsen i *turmæ* i Indskrifterne især fra Hadrians og Antoninernes Tid som en keiserlig Naade, med Udtryk som *equo publico ornare* (*ornari*), *exornare*, *honorare*, *donatus equo publico ab imp. Hadriano*, se Registret til Orelli-Henzen *l. c.*, *eques equo publico per Trajanum*, Willmanns n. 2294, hvorved maa tænkes enten paa Gaver til Udfyldning af Census (navnlig for ældre Militære eller keiserlige Betjente af underordnet Rang),[2]) eller paa Lempelse med Hensyn til andre Qvalifikationer, maaske ogsaa med Hensyn til provindsiel og fremmed Fødsel. Naar der i den ældre Keisertid tales om Optagelse i Ridderstanden ved keiserlig Naade, f. Ex. af Frigivne, som, foruden de ovenfor om August, Galba og Vitellius anførte Exempler, af Hormus under Vespasian (Tac. *Hist.* IV, 39: *Hormo dignitas equestris data*), eller af Fremmede, der saaledes paa en ærefuldere Maade fik Borgerret (saasom efter Philostratus *Vit. soph.* I, 22. II, 10. 32)[3]), er det ikke overleveret, om dette skete ved

---

1) Derfor Forskriften om *equites Romani puberes* hos Gaius I, 20. Ulp. I, 30.

2) Indskriften Orell. *n.* 3049 hedder det f. Ex.: *a divo Trajano ex militiā in equestrem dignitatem translatus.*

3) Philostratus bruger om dem, der saaledes fik Ridderværdigheden, Udtrykket δημοσίᾳ ἱππεύειν, hvilket unægtelig fører til Tanken paa *equus publicus.*

Optagelse i *turmæ* med *equus publicus* eller blot ved høitidelig Overlevering af *anulus aureus* eller paa anden Maade. Dette gjælder da ogsaa om den i det første Aarhundrede enkelte Gange omtalte eller antydede Optagelse af et større Antal velhavende Provindsboere i Ridderstanden forbunden med Forflyttelse af dem til Rom (se, foruden det ovenfor anførte Sted af et Edikt af Claudius og den i Svet. *Claud.* 16 som Medlem af *decuriæ judicum* nævnte *princeps provinciæ Græciæ*, især Dio Cass. LIX, 9 om Caligula: *τοῦ τέλους τοῦ τῶν ἱππέων ὀλιγανδροῦντος, τοὺς πρώτους ἐξ ἁπάσης καὶ τῆς ἔξω ἀρχῆς τοῖς τε γένεσι καὶ ταῖς περιουσίαις μεταπεμψάμενος κατελέξατο*, og Svet. *Vesp.* 9: *amplissimos ordines . . . . . supplevit, recenso senatu et equite, summotis indignissimis et honestissimo quoque Italicorum ac provincialium allecto;* jfr. Mæcenas's Raad til August, Dio Cass. LII, 19), af hvilke Beretninger for Resten fremgaar, hvor aldeles det hele Ridderinstitut var knyttet til Hovedstaden, for hvis økonomiske Vilkaar der sørgedes ogsaa ad denne Vei. En stor Del af de tagne var uden Tvivl ude over *juventus*, og Claudius nævner jo ogsaa udtrykkelig Pladsen i *decuriæ judicum.*

Ridderkorpset med dets aarlige Optog kunne vi hos Skribenterne forfølge ned i det fjerde Aarhundrede (Zos. II, 29 om Constantin den Stores Tid; *transvectio* under Elagabal omtaler Herod. V, 7). Men medens dets Indskrænkning til alene at rekruteres fra og have Betydning for Hovedstaden udtrykkelig udtales i en Forordning fra A. 394 (*Cod. Theod.* VI, 36), viser Henlæggelsen af den hele Kontrol dermed under *præfectus vigilum*, som omtales i en Forordning fra A. 321 (*Cod. Theod.* II, 17, *c* 1 § 2), hvor dybt det var sunket i Anseelse. (Hermed hænger sammen Bestemmelsen om Adgangen for *navicularii* til Optagelse deri, *Cod. Theod.* XIII, 5, 16.) Men Ridderstanden i videre Betydning og dens sociale Rolle var tilbagetrængt langt tidligere. I det første Aarhundrede, i hvilket den gamle Hovedstad endnu bevarer sit Supremati og samler det offentlige Liv i sig, møde vi endnu hos Tacitus, Svetonius og begge Plinius'er Riddernavnet, der bæres med Glands af Mænd som Mæcenas, Sallust og Annæus Mela, som gængs og anset Standsbetegnelse for de Enkelte (*splendidi equites*, *nobilitas equestris*,

princeps ordinis equestris, Plin. *Ep.* I, 14) og opretholdt i sin Værdighed ved de endnu ansete *decuriæ judicum*, i Førstningen ogsaa ved *societates publicanorum*, der hos Tacitus (*Ann.* IV, 6) allerede antydes at tilhøre den forbigangne Tid. Men Hovedstadens Domstole, hvem de store politiske Processer tidlig unddroges, tabte deres Betydning for det øvrige Rige, det gamle Finantsvæsen med den dermed nær forbundne Færden som *negotiator* eller *arator* i Provindserne traadte tilbage for den keiserlige Forvaltning, der ikke tillod Private at kappes med den keiserlige Fiskalinteresse, og Midtpunktet for det politiske Liv flyttedes med Keiserne hyppig bort fra Hovedstaden. Dermed ophørte efterhaanden Riddernavnet at have Betydning udenfor Rom, medens i Municipier og Kolonier anden Standsforskjel (hvorom i Kap. 7) gjorde sig gjældende, og tilsidst samlede denne Forskjel sig med de tidligere Standsforskjelligheder i det noget svævende Begreb *honestiores* (se ved Strafferetten i Kap. 8). Medens det endnu om Hadrian berettes, at han besatte Hofembederne med *equites Romani*, hvorved dog især tænkes paa Fribaarne i Modsætning til de tidligere keiserlige Frigivne, findes i vore Retskilder ikke andre Spor af Ridderstanden end de faa ovenfor anførte Steder.

Anm. I Indskrifterne findes enkelte Spor af den specielle Organisation af *turmæ equitum* (f. Ex. Officersnavnet *seviri equitum Romanorum* eller *turmarum equestrium*, *sevir equitum Romanorum turmæ primæ* eller blot *turmæ primæ*, *secundæ* o. s. v. indtil *quintæ*, græsk *ἴλαρχος*); men disse Enkeltheder eller blotte Navne have ingen Betydning for Statsindretningerne (se f. Ex. Registret til Orelli-Henzen p. 88).

§ 16.

Ridderstandens Udmærkelser og Standsære.

Ogsaa Ridderstanden var der, ligesom Senatorerne, tillagt visse Æresfortrin og ydre Ærestegn, først den smalle Purpurstribe paa Tunikaen, *angustus clavus* i Modsætning til Senatorernes *latus clavus* (Vell. Paterc. II, 88 om Mæcenas: *vixit angusto clavo contentus*), dernæst i Fællesskab med Senatet Brugen af en Guldfingerring, *anulus aureus* (Plin. *H. N.* XXXIII,

29, der tilføier, at endnu i Ciceros og Augusts Tid mange Riddere kun brugte en Jernring. Liv. XXIII, 12 i den bekjendte Fortælling om de af Mago i det karthaginiensiske Senat udøste Guldringe, hvor det ogsaa hedder, at kun *primores equestris ordinis* bare dette Tegn, Svet. *Jul.* 33, Dio Cass. XLVIII, 45 om Pompejus Mena, Tac. *Hist.* I, 13; jfr. Ciceros Hentydning i Talen *pro Rosc. Am.* 49 [1]); Plinius *l. c.* § 33 omtaler Straf for uberettiget Brug af slige Ringe under Claudius; jfr. Svet. *Claud.* 25). Dog forekom det i Republikens Tid, at Guldringen af Feltherrer og Statholdere som Belønning tildeltes Personer under Ridderstanden, f. Ex. Kontorbetjente, *scribæ* (Cic. *in Verr.* III, 80) [2]), og i den senere Keisertid gaves Guldringen (*jus anuli aurei*) af Keiserne til Frigivne, som derved hævedes til Rang med Fribaarne og qvalificeredes til at blive Riddere (Dio Cass. *l. c.*, der bemærker, at Frigivne paa hans Tid stundom ogsaa uden keiserlig Tilladelse bare Guldringe). Om denne keiserlige *jus anulorum*, hvortil sigtes hos Tertull. *de resurr.* 57, handles i *Dig.* XL, 10 og *Cod. Just.* VI, 8. IX, 21 (Justinian gav alle Frigivne *jus anuli aurei, Nov.* 78). Hertil kom, ligesom ved Senatet, en særegen Plads ved Skuespil i Theatret, de 14 første Bænkerækker (*quattuordecim subselliorum ordines*, *spectare in quattuordecim*, *spectare in equite* o. s. v. [3]), der blev sikret Standen, da den tidligere Vedtægt eller Lov ikke overholdtes, ved *lex Roscia Othonis* A. 67 (Cic. *pro Mur.* 19, Ascon. *ad Cic. pro Cornel. p.* 107, Vell. Paterc. II, 32, der alle bruge Ordet *restituit* eller *firmavit*, Dio Cass. XXXVI, 35: *ἀκριβῶς ἀφώρισεν*). Til denne, i Mellemtiden stundom (Svet. *Calig.* 26) ikke overholdte Lovs Indskærpelse af Domitian (Svet. *Dom.* 8) hentydes oftere hos Juvenal og Martial. I Cirkus indtraadte Adskillelsen af Ridderstanden fra

---

[1]) Plin. *H. N.* XXXIII, 152 siger, at han havde set en af Ridderstanden udstødt Mand siden bære en Sølvring.

[2]) Sulla gav Skuespilleren Roscius *anulus aureus* (Macrob. *Sat.* III, 14 [II, 10]).

[3]) Senatorsønnen M. Antonius sad som Ridder *in quattuordecim*, Cic. *Phil.* II, 18. De særskilt siddende Riddere antydes hos Horats *Ep.* II, 1, 185.

plebs først ved August (Dio Cass. LV, 22 med Fabricius's Anmærkning).

Fra den efter romerske Forestillinger usømmelige Optræden paa Scenen som *histrio* eller paa Amphitheatret fjernedes i den ældre Tid Ridderne ved Folkemening og Frygt for Censorernes *nota*, siden ved Senatsbeslutninger og keiserlige Forbud, der imidlertid hyppig af Keiserne selv tilsidesattes (se Fortællingen om Ridderen og Mimedigteren D. Laberius's Optræden paa Scenen og Rehabilitation efter denne Optræden, Macrob. *Sat.* II, 3 og 7, Svet. *Jul.* 39 samt Svet. *Aug.* 43, Dio Cassius paa mangfoldige Steder, der anføres i Udgavernes Registre under *equites*). Selv en Keiser som Vitellius forbød Senatorer og Riddere at vise sig paa Scenen eller at fægte som Gladiatorer (Dio Cass. LXV, 6), men allerede Diktatoren Cæsar havde ladet en Mand af prætorisk Æt — for ikke at tale om en forhenværende Senator — optræde i Gladiatorkampe og unge Mænd af høi Adel (*nobilissimi*) som Vognstyrere paa Cirkus (Svet. *Jul.* 39), og i Aaret 38 e. C. under Caligula dræbtes i Gladiatorkampe 26 Riddere (Dio Cass. LIX, 10), medens den samme Keiser til andre Tider udskjældte Ridderstanden som *scenæ arenæque devotum* (Svet. *Calig.* 30), og A. 55 under Nero fremtraadte ved en Tyrefægtning 30 Riddere (Dio Cass. LXI, 9).

§ 17.

Tribuni ærarii.

Til Ridderstanden i den videre Betydning, som Navnet havde i Republikens senere Tid, slutter sig en anden Klasse af Borgere, der fremtræder som adskilt fra *plebs* og deltagende i et vigtigt offentligt Hverv, Dommervirksomheden, fra Aar 70 f. C., da det ved en af Prætoren L. Aurelius Cotta foreslaaet Lov bestemtes, at Dommerlisten skulde sammensættes af Mænd af tre Stænder, Senatorer, Riddere og *tribuni ærarii* (se ved Retsvæsenet). Disse *tribuni ærarii*, af hvilke der før denne Lov ikke findes noget Spor hos Skribenterne uden i en fjern Fortid, [1]) og som sporløst forsvinde,

[1]) Det er en ren Misforstaaelse, naar man af Cic. *pro Rab. perd.* 9 har sluttet, at *tribuni ærarii* spillede en Rolle Aar 100, da Saturninus blev

da Julius Cæsar A. 46 udelukkede dem fra Domstolene (Svet. *Jul.* 4: *judicia ad duo genera judicum redegit, equestris ordinis ac senatorii; tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit.* Dio Cass. XLIII, 25), vare aabenbart en talrig Borgerklasse, hvoraf et tilstrækkeligt Antal vel qvalificerede Mænd kunde optages paa Listen ligesom af Ridderstanden, og i denne Skikkelse vise ogsaa *tribuni ærarii* sig overalt hos Cicero, der omtaler dem som talrige, bosatte selv i mindre Municipier, og som sluttende sig i konservativ Retning til Ridderstanden (*in Catil.* IV, 7. *pro Planc.* 8 om de Domstolen omgivende, for C. Plancius sig interesserende Beboere af Atinum: *Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii; nam plebem a judicio dimisimus, pro Rab. perd.* 9). De staa Ridderstanden saa nær og udgjøre en med den saa anolog, altsaa ved Fribaarenhed og Census, men en ringere Census, fra den øvrige Almue adskilt Klasse, at de af den Grund oftere ved Omtalen af *lex Aurelia* selv og af de efter denne Lov indrettede Domstole forbigaaes og indbefattes under Riddernavnet (Cic. *pro Font.* 12, *pro Cluent.* 47, Vell. Pat. II, 32, Plut. *Pomp.* 22). Dio Cassius betegner dem paa det anførte Sted som ἐκ τοῦ ὁμίλου τινές. I den fuldeste Samklang hermed staar, at August atter, da Dommerfunktionen blev Ridderstanden alene for besværlig, tilføiede en lavere Klasse Dommere med det Halve af Riddercensus, (*ducenarii* af *ducenta sestertia*, se Svet. *Aug.* 32). Men Censusgrændsen for selve *tribuni ærarii* angives ikke, og om den hele Udsondring af Klassen og Kontrollen med Qvalifikationen vide vi Intet. Navnet var gjenoptaget (om ifølge en i svage Levninger bevaret Tradition, vide vi ikke) af en Indretning i Oldtiden, da Solden udbetaltes de enkelte Soldater, ikke direkte af den Intendanturen bestyrende Qvæstor, men af Mellemmænd, der kaldtes *tribuni ærarii*, og mod hvem Soldaten havde Udpantningsret, et Forhold, der noksom beviser, at de ikke vare offentlige Betjente, endsige Magistrater, men økonomisk vederhæftige Borgere, hvem et borgerligt Ombud paalagdes

---

dræbt; Cicero omtaler (A. 63) dalevende hæderlige Mænd, romerske Riddere og *tribuni ærarii*, der dengang, som unge Mænd, havde grebet til Vaaben efter Konsulernes Opfordring.

(Cato hos Gell. VI, 10: *Pignoris capio ob æs militare, quod æs a tribuno ærario miles accipere debebat, vocabulum seorsum fit,* hvor *debebat* viser, at der tales om en allerede paa Catos Tid forsvunden Indretning. Varro *L. L.* V, 181 *p.* 49: *ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia ut militi reddant, tribuni ærarii dicti,* hvor mærkes Udtrykket *attributa erat* om det af Qvæstor til Vedkommende paa flere Soldaters Vegne anviste og udbetalte Beløb. Festus v. *ærarii tribuni*; Ps.-Ascon. *ad Cic. in Verr.* I, 13 med Forvirring). [1])

Anm. I den ciceronianske Tids *tribuni ærarii* at se Magistrater eller offentlige Betjente er aldeles urimeligt baade efter deres Tal, Bopæle og den dem ved Siden af Ridderne overdragne Funktion, medens der udenfor denne Funktion ikke er Spor af deres Tilværelse, endsige af noget dem overdraget offentligt Hverv. Ciceros Ord (*de legg.* III, 3) *domi pecuniam publicam custodiunto* ere af Alle før Mommsen og Walter rigtig forstaaede om Qvæstorerne, der ellers ganske vilde savnes i Opregnelsen af *magistratus minores*. Men ogsaa med Hensyn til den ældre Tid viser det senere gjenoptagne Navn hen til en analog Betydning, nemlig af en omfattende, ved Census begrændset Borgerklasse, og dette bekræfte Catos og Varros Ord. Her at indblande de saakaldte *curatores tribuum* er saameget forkertere, som disse, hvis de have existeret, ikke kunne have havt noget Hverv i Krigen og Leiren.

§ 18.

Adel, *nobilitas.*

Idet Beklædelsen af Øvrighedsposter medførte den livsvarige Stilling som Senator, kastede tillige Opnaaelsen af de høiere kuruliske Øvrighedstrin en Glands over Familien, der, naar Medlemmer af den i flere Slægtled opnaaede en saadan Stilling, betegnedes som *nobilitas (nobilis* i Modsætning til *ignobilis)*, Adel eller ædel Byrd, et i sig selv ubestemt og blot i Folkemeningen hvilende Fortrin, der af sig selv forsvandt, naar det ikke fornyedes, men dog

---

[1]) *Tribuni æris* hos Plin. *H. N.* XXXIII, 31 er enten forskrevet eller en forkert Særhed; det rigtige Navn staar XXXIV, 1.

atter fremtraadte som opbevaret, naar et Familiemedlem efter længere Mellemrum igjen vandt en høiere Stilling.[1]) Adelskabet var høiere eller lavere efter Antallet og Trinet af de af Familiemedlemmerne i uafbrudt eller dog sjelden afbrudt Række opnaaede Poster, hvorved dog fornemmelig toges Hensyn til Konsulater, Præturer og Censurer, saa at *nobilitas prætoria* er den laveste udtrykkelig nævnte Grad (se f. Ex. Tac. *Ann.* III, 30. Cic. *pro Planc.* 6), skjøndt ogsaa Ædiliteten paa en vis Maade regnedes med (se nedenfor).[2]) Adelskabets Glands forhøiedes ved Familiens Alder i politisk Virksomhed i det Hele, altsaa navnlig ogsaa ved dens patriciske Charakter[3]); men den patriciske Slægt var i og for sig ikke adelig (*nobilis*).[4]) Ved indbyrdes Sammenhold og gjensidig Understøttelse i Forbindelse med Rigdom og Folkets nedarvede Respekt dannede en Række slige adelige Familier, baade patriciske og plebeiske, efterhaanden en Adel som Stand, *nobilitas* i kollektiv Betydning, idet de søgte at holde Øvrighedsposterne, især de høiere, indenfor deres Kreds, medens de tillige dannede Midtpunktet for Alle, der i Statsstyrelsen fulgte aristokratisk-konservative Grundsætninger, for det Parti, der betegnede sig som *optimates* (jfr. det græske *καλοὶ κἀγαθοί*), som bestaaende af *optimus quisque* (Cic. *pro Sest.* 45; jfr. *pro Rosc. Am.* 49 og 51 om *nobilitas* i Forbindelse med Sullas Seir). Denne sluttede Række (skildret som egenmægtigt og egennyttigt Koteri af Sallust i *Jug.* 41 og 42. *Catil.* 39) gjennembrødes til visse Tider

---

[1]) Se Cic. *pro Mur.* 7 om Patricierne Ser. Sulpicius Rufus og M. Æmilius Scaurus.

[2]) Som Exempel paa forskjellig adelig Familieglands kan nævnes fra Svetons *Tib.* 1 den patriciske *gens Claudia* med 32 Konsulater, 5 Diktaturer, 7 Censurer, 6 Triumpher og 2 Ovationer, og sammestedsfra Kap. 3 den plebeiske *gens Livia* med 8 Konsulater, 2 Censurer, 3 Triumpher, en Diktatur og et *magisterium equitum*. Den plebeiske Familie Metellus af *gens Cæcilia* havde i en vis Tid saa hyppige Konsulater, at derved fremkaldtes Spotverset: *Fato Metelli Romæ fiunt consules.*

[3]) Se Cic. *pro Mur.* 17 om Ser. Sulpicius Rufus.

[4]) Omvendt er der ingen Grund til, som det sædvanlig sker, at betragte Begrebet *nobilitas* som først opstaaet efter Ophøret af de patriciske Forrettigheder.

lettere, til visse Tider vanskeligere ved personlig Dygtighed og Folkegunst af Mænd af nye og hidtil i det høiere politiske Liv ubekjendte Familier, *homines novi*, f. Ex. C. Flaminius og M. Terentius Varro før og i Begyndelsen af den anden puniske Krig, M. Porcius Cato den Ældre, Q. Pompejus, Consul A. 141 (jfr. Cic. *in Verr.* V, 70. *pro Mur.* 7), C. Marius, Cicero, der paa mange Steder, f. Ex. *in Verr.* V, 70. *de lege agr.* II, 1. *pro Mur.* 8, fremhæver denne sin Stilling og sin Kamp imod Aristokratiet for at opnaa Konsulatet. Disse *homines novi (equestri loco nati*, Cic. *pro Planc.* 6; stærkere *ignoti homines et repentini*, Cic. *Brut.* 69) erhvervede da deres Efterkommere, forsaavidt de fortsatte den politiske Virksomhed og holdt Familien oppe, Adelskabet, og hver blev for sin Familie *princeps nobilitatis.*

Denne saa ubestemt begrændsede og ingensomhelst lovbestemt Forret medførende Embedsadel havde dog sit ydre Udmærkelsestegn i Anebillederne, *imagines majorum*, idet enhver Familie, af hvilken et Medlem havde opnaaet Ædiliteten eller en høiere Magistratur, pleiede at opstille et saadant Billede af dette Medlem i Husets *atrium*, der altsaa efterhaanden kom til at indeholde hele Rækken af slige Anebilleder (naturligvis gjentagne i samtlige enkelte Huse, i hvilke Familien forgrenede sig). Den Vedtægt, der begrændsede Opstillingen til Ædiliteten, var saa fast, at Cicero (*in Verr.* V, 14) betegner den som en Rettighed *(jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendæ).* Billederne vare Voxmasker, *ceræ*, der opbevaredes i Skabe, *armaria*, og til hvilke føiedes Indskrifter, *tituli*, der angave den Afdødes opnaaede Værdigheder og Udmærkelser (Liv. X, 7. Val. Max. V, 8, 3. Tac. *Ann.* XVI, 7). Disse *imagines* fremtoges og bekrandsedes ved Æresdage for Familien (f. Ex. ved nye opnaaede Magistrater, Triumpher, o. s. v.; Cic. *pro Mur.* 41. *pro Sulla* 31), og ved Ligbegængelser i Familien bares de for Ansigtet af Mænd, der i Dragt og Optræden repræsenterede de afdøde Forfædre. Hovedefterretningen herom haves hos Polyb (VI, 53) og Plinius (*H. N.* XXXV, 6). De specielle Angivelser om, hvorledes der heraf i Keisertiden ved Forbindelsen imellem de enkelte Billeder udviklede sig en Art Stamtavler, *stemmata*, og efterhaanden Brystbilleder

af Bronce og Marmor føiedes til eller traadte i Stedet, samt om Medoptagelsen af Anebilleder paa mødrene Side (Cic. *in Vat.* 11. Tac. *Ann.* III, 76) høre ikke herhid.[1])

Anm. Af den gamle republikanske Adel gik en ikke ringe Del tilgrunde i Borgerkrigene og under Triumviratet, idet Familierne ved Krig, Proskriptioner og Henrettelser udryddedes eller fuldkommen forarmedes og forglemtes; andre Familier holdt sig (enkelte Medlemmer i Begyndelsen bevarende en trodsig Uafhængighedsfølelse og Stolthed, som den hos Tacitus (*Ann.* II, 43) omtalte Piso), men uden indre Sammenhold, ofte mistænkte og tilsidesatte af Keiserne, ofte nedværdigede ved Smiger og lav Opførsel eller trykkede af Armod og deraf følgende Afhængighed (jfr. Tac. *Ann.* II, 37 om Ciceros patriciske Medbeilers, Q. Hortensius's Ætlinge under Tiber). Keiser Galba repræsenterede ved Siden af sin patriciske Fædreneæt (*gens Sulpicia*) paa mødrene Side *Lutatii Catuli*; under Pertinax møde vi en Acilius Glabrio (Dio Cass. LXXIII, 3. Herod. II, 3), og endnu imellem de 30 Tyranner findes en Calpurnius Piso. Istedenfor de gamle Familier optræde i stort Antal nye fra Municipier og Kolonier og dernæst fra Provindserne (Tac. *Ann.* III, 55), der efterhaanden ogsaa betegnes som *nobiles*, men uden at dette har nogen politisk Betydning. Charakteristisk paa en Gang for en vis Adelsstolthed og for Ophøret af den ægte gamle Familiesammenhæng og Familiebegrændsning er den tiltagende Navnerigdom og Navneblanding (Polyonymi) ved Opkaldelse efter mødrene Slægtninge, rige Arveladere o. s. v.[2])

§ 19.

Fribaarne og Frigivne, *ingenui* og *libertini*.

Af den Almue, af hvilken og over hvilken Ridderstanden hævede sig,[3]) bestod, idet Slaveriet var almindeligt og

---

[1]) Se Marquardt Privatalterthümer 2te Aufl. I, S. 235 ff.

[2]) Mommsen i Hermes III, S. 70 ff., hvor endog et Exempel paa 38 Navne; 7, 8 o. s. v. Navne ere ikke sjeldne.

[3]) Et charakteristisk Træk er Bestemmelsen i den bekjendte Indskrift paa et Alter i Narbo fra A. 11 e. C. (Orell. 2489), at Ofringen

Forudsætning for den hele romerske Livsorden, en ikke ringe Del af Frigivne, *libertini*, og ikke blot paa disse selv, men ogsaa paa deres nærmeste Afkom hvilede Erindringen om Trældommen som en Plet, der ikke alene udelukkede dem fra Adgangen til de høiere Stænder, men ogsaa stillede dem under de Fribaarne, *ingenui*, af selve Almuen, baade i Folkemening og i offentlige Forhold efter Lov og Vedtægt, ligesom de ogsaa i privatretlig Henseende vare underkastede Baand og Indskrænkninger, medens de i Hus- og- Familielivet indtoge en Mellemplads imellem den fuldtfrie Borger og Slaven. [1])

Frigivelsen af Slaver (*manumissio* af *manus* i Betydningen af *potestas* og Besiddelse) sluttede sig fra den første Tid af som et naturligt Tillæg til Slaveriet, hvorved maa erindres, at Slaveriet hos Romerne i flere Henseender var forskjelligt fra det os bekjendte Negerslaveri (se § 21 Anm. 2). Et Sagn tillagde Servius Tullius Indførelsen af Frigivelse af Slaver og satte den i Forbindelse med hans Navn og hans egen Skjæbne (Zon. VII p. 327: *καὶ τοὺς δούλους ἐλευθεροῦσθαι καὶ φυλετεύεσθαι παρεσκεύασεν*), medens Andre (Dionys. H. IV, 22-23) kun tillægge ham Optagelsen af de Frigivne til Borgerret og deres Indskrivning i Folkelisterne; den egentlige

---

paa Augusts Fødselsdag skal foretages af *tres equites Romani a plebe* og *tres libertini*, hvor altsaa de romerske Riddere betegne Spidsen af Almuen, de Frigivne den laveste Klasse, medens hvad der ligger imellem ikke specielt repræsenteres. *A plebe* synes at betyde „paa Almuens Vegne."

[1]) Som bekjendt betegnes den Frigivne overalt, hvor han enten udtrykkelig nævnes som Frigiven af en bestemt Herre eller dog tænkes i Forhold til denne, ved Ordet *libertus*, medens det afledede *libertinus* betegner Individet af denne Art ganske i Almindelighed. Aldeles forkert har man af Svetons *Claud.* 24, hvor der alene er Tale om Udstrækningen af Betegnelsen som Frigiven ogsaa til den næste Generation, villet slutte, at Forholdet imellem Ordene *libertus* og *libertinus* tidligere havde været et andet. Hvis man ikke hos Svetonius, som man bør, tager *non* som sat mindre nøiagtig for *non solum*, maa Meningen af hans Ord blive, at den første og egentlige Frigivne hverken kaldtes *libertus* eller *libertinus*, men blot betegnedes som *servus* eller *manumissus*. Medens Substantivet *ingenuitas* er almindeligt ogsaa hos de ældre Skribenter, f. Ex. Cicero, er *libertinitas* blot brugeligt i det juridiske Sprog.

Hovedform for *manumissio* henlagdes ved et andet Sagn til en anden Oprindelse (se nedenfor). Den ældre Tid (indtil Republikens sidste Aarhundrede) kjendte ingen Grader ved Frigivelsen med Hensyn til Virkningen (Dosit. *fragm. de manumiss.* § 5); ligesaa lidet omtales der nogen Indskrænkning i Retten til at frigive Slaver, naar Herren overhovedet var beføiet til Udøvelsen af gyldige Retshandlinger og havde fuld Eiendomsret over Slaven (naar Slaven var hans *jure Quiritium*); Privatinteressen syntes tilstrækkelig til at værne imod betænkelig Forøgelse af Antallet af Frigivelser [1]), omend ikke faa Slaver løskjøbte sig for deres Sparepenge, *peculium*. Først i Aaret 357 f. C. belagdes Frigivelsen med en Afgift af fem Procent af Slavens Værdi (Liv. VII, 16, jfr. XXVII, 10; se ved Finantsvæsenet Kap. 10). [2]) Frigivelsen havde tre gyldige Former, idet den skete enten ved *vindicta* eller ved *census* eller ved Testament. [3]) *Vindicta* (=*vindicatio*, *vindiciæ*, se Prisc. XVIII p. 1208 *P*., medens Sagnet satte Ordet i Forbindelse med Navnet Vindex eller Vindicius paa den Slave, der havde angivet Sammensværgelsen imod Republiken under de første Konsuler, Liv. II, 5) var en Retshandling hos en Magistrat med Jurisdiktion (Konsul, Prætor, senere ogsaa Provindsstatholder), der havde Formen af en Proces (*vindicatio in libertatem*), hvorved Slaven efter visse, Processen antydende Ceremonier med bestemte Ordformularer af Øvrigheden erklæredes (dømtes) fri. [4]) Ved *census*, om hvilken Form Skribenterne

---

[1]) Dette udelukker naturligvis ikke, at der kan have været Bestemmelser imod Frigivelse som ulovlig Disposition over Eiendom, f. Ex. *in fraudem creditorum*.

[2]) Forunderlig er Forvexlingen af denne Afgift med Afgiften paa *servi venales*.

[3]) Cic. *Top.* 2: *si neque censu nec vindicta nec testamento liber factus est, non est liber.* Gaius I, 17.

[4]) De enkelte Ceremonier og Ord, der nævnes i spredte Steder hos Skribenterne og i den senere Tid aabenbart ikke opfattedes klart, have for os ringe Betydning. De synes rigtigst at forbindes saaledes (efter Unterholzner): Herren lagde et Halmstraa, *festuca*, paa Slavens Hoved som Tegn paa sin Eiendomsret (jfr. Gaius's Skildring af den ældre Vindikationsproces IV, 16), paa hvilket symbolske Tegn ogsaa

intet Videre berette, skete Frigivelsen derved, at Herren fremstillede den hidtilværende Slave som Fri til Optagelse i Borgerlisten.[1]) Ved Testament kunde Frigivelsen enten ske ligefrem (*directo*) eller ved Paalæg til den indsatte Arving om at frigive Slaven, hvorved Arvingen fik Patronatsret over den Frigivne. Da Leilighed til Frigivelse ved *census* kun gaves med langt Mellemrum (i Keisertiden ganske faldt bort), fremtræder *manumissio vindicta* som den almindelige Form for Frigivelse i Herrens levende Live (Tac. *Ann.* XIII, 27. Plin. *Ep.* VII, 16, hvor det modsættes *inter amicos*). Den Frigivne indtraadte i det Borgersamfund, hvortil Herren hørte, blev altsaa romersk Borger (se Dionysius's og Zonaras's ovenfor citerede Steder, Dosit. *l. c.*, Liv. II, 5).[2]) Ikke blot Private, men ogsaa Staten kunde frigive Slaver, enten almindelige Statsslaver, *servi publici*, eller saadanne, der til Belønning frikjøbtes fra privat Trældom, et oftere, første Gang ved Vindicius i Republikens første Aar, nævnt Tilfælde, eller endelig saadanne, der i større Antal af Private vare stillede til offentlig Anvendelse (eller af Staten extraordinært kjøbte dertil), navnlig i vanskelige Tider til Tjeneste som Rorkarle paa Flaaden, eller endog ganske undtagelsesvis til Tjeneste tillands, som de i den anden puniske Krigs Historie oftere hos Livius (se især XXII, 57 og XXIV, 16) omtalte *volones*. I Keisertiden var Frihed stundom ved Lov fastsat som Belønning for Slaver

---

selve Ordet *vindicta* anvendtes (her i Betydningen af Tilhævdelse, *vindictam imponere alicui*, Gaius, Hor. *Sat.* II, 7, 76); i senere Tid. (Phædrus) nævnes ogsaa Ørefigen, *alapa*, som Udtryk for Herrens Myndighed over Slaven, og en Omdreining, *circumactio in orbem* (*vertigo* hos Persius; jfr. App *Civ.* IV, 135); paa den anden Side optraadte en Hævder, *assertor* (repræsenteret af en af Øvighedens Liktorer), med den Paastand, at det som Slave fremstillede Menneske var en fri Mand (*hunc hominem liberum esse*), hvorpaa Magistraten efter én Ordvexling udtalte Friheden.

[1]) Efter den strengere juridiske Opfattelse antoges Frigivelsen først virkelig at være kommen istand, naar Folketællingen var afsluttet ved *lustrum* (Cic *de orat.* I, 40. Dosit. *fragm. de manumiss.* § 17 [19]).

[2]) Slaver, der frigaves af *peregrini*, bleve naturligvis *peregrini*, og deres Tilstand bestemtes, ligesom Formen for Frigivelsen, ved Lov og Vedtægt i det Folk, den Kommune, hvortil Herren hørte.

i visse Tilfælde, f. Ex. for Opdagelse af Mord paa deres Herrer eller af visse andre Forbrydelser (Dig. XL, 8, 5).

I Republikens senere Tid forekom det ikke sjelden, at en Herre paa en utvetydig Maade tilkjendegav, at han vilde have en Slave betragtet som Fri, uden at dog denne Erklæring fik en retsgyldig Form, enten fordi Betingelserne for dens Afgivelse (Tilstedeværelsen af en Magistrat med *jurisdictio* eller en just nu foregaaende Folketælling) i Forbindelse med fuld civilretlig Eiendom over Slaven ikke vare tilstede, eller fordi Herren ikke ønskede at binde sig endelig (Tac. *Ann.* XIII, 27); som saadanne ikke retsgyldige Tilkjendegivelsesmaader nævnes (Gaius *Epit.* I, 1 2) *per epistolam*, Erklæringen i et Brev til Slaven, *per mensam*, ved at lade Slaven spise med Herren og andre Frie, og *inter amicos*, mundtlig Erklæring i Venners og Bekjendtes Nærværelse, hvilken sidste Fremgangsmaade var den hyppigste, hvorfor Udtrykket *inter amicos* senere bruges som Betegnelse for den mindre formelige Frigivelse i det Hele (Sen *de vita beat.* 24. Gaius I, 41. Ulp. I, 10. Dosit. *fragm. de manumiss.* 6 [8]). Den paa denne Maade frigivne Slave var kun i Besiddelse af en faktisk, ikke retlig Frihed (*in libertate erat* eller *morabatur, pro libero erat*, Ulp. I, 12. Plin. *Ep.* IV, 10. Quinct. *declam.* 340); dog sikrede i Republikens senere Tid Prætors Edikt Vedkommende imod vilkaarlig Tilbagekaldelse fra Herrens Side (*prætor tuebatur*, Dosit. *l. c* § 5, Gaius III, 56).[1]) Henimod Republikens Slutning og navnlig under August vakte de Misbrug, der fandt Sted ved Slavers Frigivelse af egennyttige og slette Bevæggrunde (til Løn for Laster og Delagtighed i Forbrydelser, eller for igjennem den Frigivne at tilvende sig Andel i den offentlige Kornuddeling, eller af blot Forfængelighed), tildels af unge, svage og forførte Herrer, ofte paa skammelige Vilkaar og med Tilsidesættelse af Andres Ret (se overhovedet Dionys. H. IV, 24), alvorlige Betænkeligheder, og August besluttede derfor at fjerne disse Misbrug ved Indskrænkning og Begrændsning af Retten til Frigivelse (se i Almindelighed om Augusts Foranstaltning Svet. *Aug.*

---

[1]) En Hentydning til et saadant Forhold findes hos Cicero *ad Att.* VII, 28.

40. Dio Cass. LV, 13; jfr. LVI, 13). Dette skete A. 4 e. C. ved lex *Ælia Sentia* (Navnet efter begge Aarets Konsuler).[1] Ved denne Lov fastsattes, under hvilke Betingelser alene Frigivelsen kunde ske i den hidtil ene anerkjendte og lovgyldige Form (*vindicta* samt *census* og *testamentum*) og med den deraf følgende Virkning, den Frigivnes Borgerret, og denne Frigivelse betegnes da herefter som den fuldstændige, *justa manumissio*; i Mangel af disse Betingelser, eller hvor Herren, trods deres Tilstedeværelse, ikke vilde frigive med den fulde Virkning, kunde man frigive i den efterhaanden opstaaede løsere Form (*inter amicos* o. s. v.) med ringere Virkning (uden Borgerret), hvilken Form altsaa fra nu af anerkjendtes som en lovlig, men mindre fuldstændig, *manumissio minus justa*, som, naar Betingelserne og Villien hos Herren indtraadte, kunde gaa over til fuldstændig. Betingelserne for den fuldstændige Frigivelse laa væsentlig i Herrens Alder (20 Aar) eller Slavens (30 Aar), dog med Adgang til Undtagelse af særlig, i bestemt Form godtgjort Grund, *causæ probatio apud consilium*. Slaver, der havde været underkastede de haardere Slavestraffe (*vincti pœnæ causa*, *torti et in noxia comperti*, mærkede med *stigmata*, overgivne til Kamp med vilde Dyr) kunde kun frigives som *peregrini* af ringeste Stilling (*dediticii*) og maatte ikke opholde sig i Rom eller Byens nærmeste Omegn. Frigivelse, der var sket for at besvige Kreditorer (*in fraudem creditorum*), erklæredes for ugyldig. Ved en faa Aar efter (A. 8 e. C.) given Lov *lex Furia Caninia*, begrændsedes Retten til at frigive Slaver ved Testament i Forhold til det hele Antal Slaver, som efterlodes (1 og 2 uden Indskrænkning, af 3 de 2, af 4-10 det halve Antal, af 10-30 en Trediedel o. s. v., Ulp. I, 24-25. Gaius I, 42-46. Paul. *rec. sent.* IV, 14). Den hyppigere Anvendelse af Frigivelse i den mindre fuldstændige Form, der fulgte af *lex Ælia Sentia*, og den Anerkjendelse,

---

[1]) Tidsbestemmelsen hos Dio Cass. LV, 13. Lovens Bestemmelser kjendes væsentlig af Gaius I, 13 ff., Ulp. I, samt Dosit. *fragm. de manumiss.* Af den Mængde enkelte Bestemmelser i denne Lov og overhovedet om de Frigivne i Keisertiden, der kun have en privatretlig Betydning, angives her alene de vigtigste og mest charakteristiske, og som berøres og antydes ogsaa udenfor de rent juridiske Kilder.

som denne Form derved havde faaet, nødvendiggjorde en nærmere Bestemmelse om de saaledes frigivne Personers Retsstilling, end man hidtil havde (nemlig blot Frihed uden Borgerret). Denne Bestemmelse gaves ved en *lex Junia*, formodentlig fra Tibers første Tid,[1]) ved hvilken Frigivne af denne Art, naar de ikke paa Grund af udstaaet Straf i Slavetiden bleve *dediticii* (se ovenfor), erklæredes for *Latini*, som hørende til den de romerske Borgere nærmest staaende Klasse; men den dem tillagte *Latinitas* fastsattes, idet de ikke hørte til nogen latinsk Kommune, nærmere saaledes, at den gav *commercium jure Quiritium*, dog uden aktiv *testamentifactio* og uden Arveret efter en Borgers Testamente undtagen ved Fideikommis, men ikke *connubium*; dog gaves der saadanne Latinere Adgang til senere at opnaa Borgerret, dels ved gjentagen Frigivelse i fuldstændig Form (se ovenfor), dels ved Opfyldelsen af visse særlige Betingelser, saasom ved Godtgjørelsen af at have et aargammelt Barn, født i Ægteskab med en Borgerinde (altsaa uden *justæ nuptiæ*) eller en *Latina* (der tillige med Barnet ogsaa faar Borgerret), ved Tjeneste i visse Aar imellem *vigiles (lex Visellia.* Dio Cass. LV, 26. Strabo V p. 235), ved Bygning af et Skib af en vis Størrelse og dets Anvendelse til Korntransport til Rom, eller af et Hus, ikke at tale om særlig keiserlig Naade.[2]) Denne særegne Klasse af *Latini* bestod endog efter Caracallas Udvidelse af Borgerretten til samtlige frie Indbyggere i Riget, idet Frigivelsen i den indskrænkede Form vedblev at gjælde og anvendes, og ophævedes først

---

[1]) Henførelsen til Aar 19 e. C. beror paa det alene i *Instit.* I, 5, 3 brugte Navn *lex Junia Norbana*, som sættes i Forbindelse med Konsulerne i dette Aar, M. Junius Silanus og L. Junius Norbanus; de øvrige Kilder have kun *lex Junia*; men hele Forholdets Beskaffenhed henviser Loven til denne Tid og gjør navnlig en Henførelse til Republikens Tid aldeles umulig. At Juristerne ikke nøiagtig holde dens Bestemmelser som senere tilkomne ude fra *lex Ælia Sentia*, stemmer med, at de ogsaa ellers henføre Meget, der hører til én Materie, under den Hovedlov, der laa til Grund for dennes Behandling, uagtet det ikke stod i Loven selv.

[2]) Indholdet af *lex Junia* gives med meget her forbigaaet Detail hos Gaius I, 28 ff. III, 56. Ulp. III. Dosith. *fragm. de manum.* § 6. 12 o. s. v.

af Justinian (*Cod. Just.* VIII, 6); men ligesom denne *Latinitas* slet ikke vedkommer den republikanske Tid, saaledes fremtraadte den i Keisertiden saare lidet udenfor rent privatretlige Forhold, og berøres derfor sjelden og kun ganske i Almindelighed hos de ikke-juridiske Skribenter.

Anm. Som et ydre Tegn paa den stedfundne Frigivelse bar den nys (προσφάτως) Frigivne (uvist hvorlænge eller ved hvilke Leiligheder) paa det ragede Hoved (*capite raso*) en Hat, *pileus* (Polyb XXX, 16 og de Skribenter, der herfra gjentage Fortællingen om Prusias, Liv. XXIV, 16. XXXIV, 52. XLV, 44), hvoraf Udtrykket *ad pileum servos vocare* om Ophidselse med Løfte om Frihed. Som Skytsgudinde for de Frigivne betragtedes *Feronia* (Liv. XXII, 1), der havde et Tempel i Terracina (Serv. *ad Æn.* VIII, 564).

§ 20.

Fortsættelse. Den Frigivnes privatretlige og private Stilling.

Den Frigivne antog sin forrige Herres Fornavn og Slægtsnavn, sædvanlig med Tilføielse af sit tidligere Slavenavn som Tilnavn, saa at f. Ex. den af Cicero frigivne Tiro kom til at hedde M. Tullius Tiro (Gell. IV, 10).[1] Han vedblev at staa i et lovbundet Forhold til ham som sin nuværende *patronus* (*patrona*), hvem han i Almindelighed skyldte Ærbødighed og Opmærksomhed (*observantia, reverentia, obsequium*), og som over og med Hensyn til ham havde bestemte Rettigheder, *patronatus*, *jura patronatus*, der i Tilfælde af Patronens Død gik over til hans Børn eller Ascendenter, men ikke til andre Arvinger.[2] Speciellere

[1]) Lactant. *div. instit.* IV, 3: *servus liberatus patroni nomen accipit, tamquam filius.* Exempler findes overalt. Paa denne Maade fremkom der ved Sullas Massefrigivelse af de Proskriberedes Slaver et overmaade stort Antal af Cornelier, App. *Civ.* I, 100.

[2]) Om det hele Forhold se *Dig.* XXXVII, 14: *de jure patronatus.* Om Overgangen til Patronens Børn (med nogen Indskrænkning for en Datter, der atter hævedes ved *jus trium liberorum*) se Gaius III, 50 og 58, Ulp. XXXIX, 5; om Delingen imellem flere Børn *Dig.* XXXVIII, 2, 23, 2. Patronatsretten og særlig Retten til den Frigivnes Arv indeholder èn Mængde ganske specielle juridiske Bestemmelser for sær-

Bestemmelser om dette Forhold, der havde en Analogi med det ældste Klientelforhold, og dets Hævdelse ligeoverfor den Frigivne i levende Live kjende vi dog ikke fra Republikens Tid.[1]) I Keisertiden omtales navnlig Indskrænkning i den Frigivnes Ret til at optræde med Klager imod Patronen, af hvilken Indskrænkning det, der henføres til *edictum prætoris* og angaar Privatklager, vel skriver sig fra den republikanske Tid,[2]) og Forpligtelsen til at yde den forarmede Patron eller hans Slægt Underholdning efter begge-sidig Evne og Trang,[3]) hvortil dog i senere Tid svarede en Forpligtelse for Patronen til at understøtte den trængende Frigivne under Straf af Fortabelse af Patronatsretten (*Dig.* XXXVII, 14, 5. XXV, 3, 6). Patronens Ret til at være Formynder for den Frigivne, naar denne var Gjenstand for Formynderskab (altsaa for Kvinden bestandig), var gammel og henførtes til de tolv Tavler (Gaius I, 165. Ulp. XI, 3. *Dig.* XXVI, 4, 1, 1. 3, 1).[4]) Den Frigivne, der grovelig tilsidesatte Respekten eller Forpligtelserne imod Patronen (*libertus inofficiosus*, *ingratus*),[5]) kunde i Keisertiden straffes

---

egne Tilfælde, der slet ingen Interesse have for vort Formaal og hvorom maa henvises til de juridiske Systemer. (Om den i ældre Tider den hele *gens* (i Mangel af en individuel Patron) tilkommende Ret se ovenfor § 2.)

[1]) Af Anekdoter og Udtrykket *in libertum animadvertit* hos den rhetorisk udmalende Valerius Maximus (VI, 1, 4) at drage almindelige Slutninger om Patronens Strafferet er altfor usikkert. Endnu mindre kan der bygges paa, hvad Cæsar gjorde som Diktator (Svet. *Jul.* 48) eller enkelte Mænd i Keisertiden (Svet. *Nero.* 5).

[2]) Hovedstedet er *Dig.* II, 4, 4, 1: *Prætor ait: Parentem, patronum, patronam, liberos, parentem patroni, patronæ in jus sine permissu meo ne quis vocet.*

[3]) Paul. *rec. sent.* II, 32. *Dig.* XXV, 3, 5. XXXVII, 14, 24. Hos Dositheus (*sent. Hadr.* § 6) omtales en Afgifts Ydelse til Patronen af Handel i ham tilhørende Butiker.

[4]) Som Exempel paa de fine Specialiteter kan bemærkes, at ved en mandlig Patrons Død gik Arveretten efter den Frigivne over paa Hustruen som *patrona*, men Formynderretten over til den Afdødes Søn.

[5]) *Dig.* XXXVII, 14, 19 (Paulus): *Ingratus libertus est, qui patrono obsequium non præstat vel res ejus filiorumve tutelam administrare detrectat.*

med Forvisning, *relegatio*, *ultra vicesimum lapidem* (Tac. *Ann.* XIII, 26), en Straf, der fandtes utilstrækkelig og forlangtes skærpet. Keiser Claudius fratog slige Frigivne Friheden (*in servitutem revocavit*, Svet. *Claud.* 25). Senere anvendtes denne Straf ifølge en Forordning af Commodus for grove Injurier imod Patronen og Tilsidesættelse af Understøttelsespligten (*Dig.* XXV, 3, 6).

Bestemtere fremtraadte Patronatsretten med Hensyn til den Frigivnes efterladte Formue, og Reglerne om Arv efter Frigivne udgjøre et efterhaanden uddannet, omfattende og i det Enkelte, særlig ved Hensynet til de specielle Klasser af Frigivne, temmelig indviklet Afsnit i den romerske Privatret i Keisertiden (Gaius III, 39-76. Ulp. XXVII og XXVIII. *Dig.* XXXVIII, 2. *Instit.* III, 7 o. s. v.). Den vigtigste Bestemmelse var, at, hvis den Frigivne døde uden Testament (— og den frigivne Kvinde, *liberta*, kunde ikke gjøre Testament uden Patronens Samtykke som Formynder [1]) —) og ikke efterlod sig Livsarvinger, der stode under hans fædrene Myndighed, *sui heredes* (— og den frigivne Kvinde kunde ingen slige Arvinger have —), tilfaldt Arven Patronen. Selv naar der var Testament, men de indsatte Arvinger vare Udarvinger, *extranei*, havde Patronen Ret til den halve Arv; ved *lex Papia Poppæa* fik Patronen Ret til en Lod (*virilis portio*) af Arven efter en *libertus centenarius*, det er med 100,000 Sestertiers Formue, naar denne havde mindre end tre Børn. (Keiser Valentinian den Tredie indskrænkede Patronens Arveret betydelig og Justinian endnu mere.) Til den Frigivnes Børn strakte Patronatsretten sig ikke. Foruden de almindelige Patronatsrettigheder kunde Herren for Frigivelsen betinge sig og stundom ved Ed (Cic. *ad Att.* VII, 2) lade sig tilsikre visse Ydelser fra den Frigivnes Side og paalægge ham visse Forpligtelser (*libertatis causa imposita*), hvilke Ydelser og Forpligtelser i Keisertiden underkastedes visse Regler og Begrændsninger, f. Ex. ved *lex Papia Poppæa*, ved hvilken det forbødes at betinge sig, at den Frigivne skulde forblive ugift eller dog ikke opfostre

---

[1]) For den frigivne Kvinde med fire Børn indtraadte dog efter *lex Papia Poppæa* Befrielse fra Formynderskabet.

Børn (*liberos tollere*), og det bestemtes, at lovede Tjenester (*operæ promissæ*) bortfaldt, naar den Frigivne fik to ægte Børn. Heller ikke var det i Keisertiden gyldigt, naar Frigiveren betingede sig almindelig Medeiendomsret i den Frigivnes hele Formue (*Dig.* XXXVIII, 1: *de operis libertorum* og 2, 1).

Meget ofte vedblev den Frigivne at bo i Patronens Hus og regnes til hans Husstand, idet han der under friere Vilkaar fortsatte en høiere Tyendevirksomhed og udfyldte visse Tillidsposter (f. Ex. som Forelæser, Sekretær, Lærer, Regnskabsfører og Forvalter), da efter romerske Forestillinger ingen Fribaaren kunde staa i personligt Tjeneste- og Tyendeforhold til en anden Borger.[1]) Heraf fremgik siden de keiserlige Frigivnes Stilling og Indflydelse (se Kap. 6 om Keiserregeringen). Denne de Frigivnes Medhenhøren til Husstanden ligger ogsaa til Grund for deres hyppige Medoptagelser i Patronens Gravsted (i Indskrifterne ofte *sibi liberisque suis et libertis libertabusque*) og i egne for Frigivne og Slaver indrettede Fællesgravkamre (*columbaria*).

I Samfundslivet udenfor Patronens Hus hvilede Erindringen om Trældommen ogsaa paa den Frigivnes Børn (*libertinorum filii*), der ikke bare det gyldne Halssmykke (*bulla aurea*), Fribaarenhedens, i den ældre Tid Patriciernes eller de høiere Stænders Børns, Mærke (Cic. *in Verr.* I, 58), men *lorum* (Macr. *Sat.* I, 6; jfr. Plin. *H. N.* XXXIII, 10, der siger, at i ældre Dage kun Børn af dem, *qui equo meruerant*, bare *bulla aurea*). Den i denne Retning strengere ældre Tid erkjendte ikke engang den Frigivnes Barnebarn (*libertini nepos*) for fuldkommen og pletfri Fribaaren (se Svet. *Claud.* 24 og Liv. VI, 40: *duobus ingenuis ortus*, af en fribaaren Fader og Bedstefader). Familieforbindelser med Frigivne og Frigivnes Børn ansaaes for upassende for Høierestillede (se ovenfor ved Senatet).[2]) I den ældre Tid synes det endog-

[1]) Se herom Skrifterne om det romerske Privat- og Husliv. De frigivne Kvinder, *libertinæ*, indtoge i det Ringeste i Republikens senere Tid en stor Plads i den romerske Usædelighed.

[2]) Som en særdeles stærk Afvigelse fra det Overleverede maa det ansees, hvis det er rigtigt, hvad Dio Cassius (LV, 22) fortæller, at August tillod, at Døtre af Frigivne kom paa Valg til Vestalinder.

saa som om frigivne Kvinder vare indskrænkede til Ægteskab med Frigivne eller disses Børn, og nærmest til at gifte sig i Kredsen af samme *gens.* [1]) Senere mildnedes vel dette; dog fortæller Dio Cassius (LIV, 16), at August tillod, at *εὐγενεῖς*, det er *ingenui*, maatte tage frigivne Hustruer, og i *Dig.* XXIII, 2, 23 siger Juristen Celsus: *Lege Papia cavetur, omnibus ingenuis, præter senatores eorumque liberos, libertinas uxores habere licere.* Ved Digteren Horats fandtes det ikke blot upassende, at han som *libertino patre natus* havde været Soldatertribun, men ogsaa at han omgikkes Mæcenas fortrolig.

Anm. Endnu i *codex Justinianeus* XI, 21, 1. 31, 1 anføres, med Paaberaabelse af *lex Visellia* fra Augusts Tid, Straffebestemmelser mod Frigivne, der tiltoge sig Fribaarnes Ret.

§ 21.

De Frigivne i Statslivet.

I Staten var den Frigivne udelukket fra enhver Adgang til de høiere Stillinger som Magistrat, Senator eller Ridder (se ovenfor ved Senatet og Ridderstanden). Ved Udøvelsen af Stemmeretten i Folkeforsamlingen vare de Frigivne indskrænkede derved, at de alle vare henviste til og indskrevne i de fire *tribus urbanæ*, der foruden dem indbefattede Hovedstadens øvrige besiddelsesløse Indbyggermasse, en Indskrænkning, der uden Tvivl skrev sig fra den ældste Tid og, naar der enkelte Gange var sket Brud derpaa, igjen hævdedes og holdt sig, saalænge Folkeforsamlingerne bestod. [2]) I Efterretningerne i det Enkelte om denne Gjenstand er der nogle Uover-

---

[1]) Liv. XXXIX, 19 anfører det imellem de Fecennia Hispala i Anledning af Angivelsen om Bacchanalierne tilstaaede Belønninger: *utique ei ingenuo nubere liceret neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset*; ligeledes gives hende *gentis enuptio.*

[2]) I Klasseinddelingen og den derpaa beroende Centuriatforsamling maa de Frigivne, saalænge Centurierne ikke vare kombinerede med *tribus*, uden Tvivl have været stillede lige med *proletarii* og *capite censi*, da de som disse vare udelukkede fra Krigstjeneste, og efter Forbindelsen af Centurierne med *tribus* hørte de vist til den sidste Klasse i hver *tribus*, i hvilken de fandtes.

ensstemmelser. Medens Dionysius og Zonaras (se ovenfor) uden Tvivl med Rette lade de Frigivne fra Servius Tullius af have Stemmeret, men, som Dionysius siger, i *tribus urbanæ*, beretter Plutarch (*Publicola* 7), at de Frigivne først ved App. Claudius fik Stemmeret, hvilket aabenbart (jfr. nedenfor om Stedet i *Flamin.* 18) beror paa Misforstaaelse af, hvad Livius (IX, 46) og Diodorus (XX, 36) berette om at App. Claudius A. 312 gav de Frigivne (hos Livius betegnede ved Navnet *humiles*) Adgang til alle *tribus*. De vistes tilbage indenfor de gamle Grændser af de følgende Censorer (A. 304), Q. Fabius Maximus Rullianus og P. Decius Mus. (Liv. *l. c.*, der atter svævende nævner *omnis forensis turba* og forkert lader Navnet *tribus urbanæ* opstaa nu. Aur. Vict. *de vir. ill.* 32, der ogsaa skjævt siger: *libertini tribubus emoti*. Plut. *Pomp.* 13 nævner ved Fabius Rullianus kun Udstødelsen af de af App. Claudius i Senatet optagne Sønner eller Sønnesønner af Frigivne.) Da nye Misbrug (vi vide ikke, hvorledes eller i hvilket Omfang) havde indsneget sig, gjentoges den indskrænkende Foranstaltning ved A. 220 (Liv. *Epit.* 20). Ved Aaret 168, da Ti. Gracchus og C. Claudius Pulcher vare Censorer, beretter Livius, i et ved Huller og Feil mishandlet Sted (XLV, 15), at disse Censorer forefandt den Vedtægt og Regel, at de Frigivne vare i de fire *tribus urbanæ* med Undtagelse af dem, der havde en Søn over 5 Aar eller besade Landeiendomme af mere end 30,000 Sestertiers Værdi, hvilke der var indrømmet Plads ogsaa i andre *tribus* (formodentlig deres Patroners). Det antydes dernæst (skjøndt ufuldstændigt), at Gracchus skulde have villet udstøde de Frigivne (alle eller med hine Undtagelser?) af alle *tribus* og saaledes ganske berøve dem Stemmeret, men at man, da den anden Censor modsatte sig, kom overens om at henflytte alle de Frigivne til en enkelt, ved Lodkastning udtagen *tribus urbana*, nemlig *Esquilina*. Cicero derimod (*de or.* I, 9) og Aurelius Victor (*de vir. ill.* 57) sige, at Gracchus flyttede de Frigivne til *tribus urbanæ*, altsaa gjentog Foranstaltningen fra Aar 304 og 220, da nye Brud vare skete paa den.[1]) For at vinde de

[1]) Plutarch *Flamin.* 18 beretter, at Censorerne T. Flamininus og C. Marcellus i A. 189 „tillode alle, som vare af frie Forældre, at lade

Frigivnes Gunst og benytte deres talrige Stemmer foreslog atter, i Aaret 88 f. C., P. Sulpicius som Almuetribun at ophæve deres Indskrænkning til *tribus urbanæ* (Liv. *Epit.* 77. Ascon. ad *Cic. pro Cornel. p.* 96. App. *Civ.* I, 59), og dette sattes (efter Liv. *Epit.* 84) lidt senere igjennem af det Cinnanske Parti. Naturligvis førte Sullas aristokratiske Reaktion, skjøndt ingen udtrykkelig Efterretning haves derom, den gamle Tilstand tilbage, og vi finde derfor Aar 67 omtalt et Forsøg af Tribunen C. Manilius paa atter at aabne de Frigivne Adgang ogsaa til de landlige Tribus (Asc. *ad Cic. pro Milon. p.* 152, *ad Cic. pro Cornel.* 96, 97. Dio Cass. XXXVI, 25, hvor Ordene μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς antyder Reglen, at hver Frigiven skulde stemme i samme Tribus som hans Patron). Foranstaltningen gjennemførtes dog ligesaa lidet dengang som af P. Clodius (Ascon. *ad Cic. pro Mil. p.* 157, Hentydning hos Cicero selv *pro Mil.* 33).[1]

Den frigivne Borger ansaaes fra ældgammel Tid af hverken for paalidelig eller hæderlig nok til at tjene i den romerske Legion; kun i høi Nød medtoges han ved Udskrivningen, som i A. 296 (Liv. X, 21: *Nec ingenui modo aut juniores sacramento adacti, sed seniorum etiam cohortes factæ libertinique centuriati)* og A. 217 (Liv. XXII, 1; denne Gang kun de, *quibus liberi essent*)[2]); oftere benyttes de Frigivne som *socii*

---

sig indskrive som Borgere" (προσεδέξαντο δὲ πολίτας ἀπογραφομένους πάντας, ὅσοι γονέων ἐλευθέρων ἦσαν) „tvungne dertil af Almuetribunen Terentius Cullio". Hvis Plutarch ikke har forvansket Beretningen i meget høi Grad, havde man altsaa forsøgt at indskrænke Sønner af Frigivne med Hensyn til Stemmeretten; dog vist ikke saaledes, at man fratog dem Borgerret og al Stemmeret, men saaledes at man indskrænkede ogsaa dem til visse Tribus, saa at Misforstaaelsen endda bliver den samme som i *Public.* Kap. 7. Livius har ved Omtalen af denne Census (XXXVIII, 28) slet Intet herom. Et Lovforslag af Konsulen M. Æmilius Scaurus (A. 115) *de suffragiis libertinorum* nævnes alene uden nogen nærmere Angivelse Aurel. Vict. *de vir. ill.* 72.

[1]) Ciceros Ord (*pro Mil.* 9) om Clodius: *Collinam novam conscribebat* kan ikke angaa de Frigivne, men kun falsk og ulovlig Indskrivning af Folk, der aldeles savnede Stemmeret.

[2]) Den anden puniske Krigs Farer fremtvang endogsaa Anvendelsen af Slaver som Soldater med Haab om Frigivelse, men i særskilte Afdelinger, de saakaldte *volones*; se ovenfor.

navales (Matroser; se f. Ex. Liv. XL, 18. XLII, 27). Atter ved Forbundskrigens Udbrud udskreves frigivne Soldater (App. *Civ.* I, 49. Liv. *Epit.* LXXIV: *tum primum*, maaske da først i selve Legionerne imellem de øvrige Borgere, jfr. Macr. *Sat.* I, 11, hvor man ser, at disse *libertini* dannede særskilte Kohorter). Om August berette Svetonius (*Aug.* 25) og Dio Cass. (LV, 21. LVI, 23), at han kun to Gange i farefulde Øieblikke, den ene Gang efter Varus's Nederlag, benyttede Frigivne som Soldater i Felten; i Hovedstaden tjente de i det af ham oprettede Brand- og Vægterkorps, *vigiles* (Svet. *l. c.*, Dio Cass. LV, 26), og denne særlige Tjeneste nævnes hos Juristerne ved *Latini Juniani* (se ovfr. S. 162).[1])

Anm. 1. I Keisertiden omtales af og til, at der tildeltes Frigivne Ret som Fribaarne (*ingenuitas*, *jus ingenuitatis*), hvorpaa det første Exempel er Overløberen Pompejus Mena under August endnu som Triumvir (App. *Civ.* V, 80. Svet. *Aug.* 74, der bruger Udtrykket *adserere in ingenuitatem* efter Analogien af *adserere in libertatem*, naar en i Slavestand værende Person ad retslig Vei erklæredes for Fri). Formen for denne keiserlige Naadesakt var udtrykkelig Meddelelse af *anulus aureus* (se Tac. *Hist.* I, 13 og ovenfor om *anuli aurei* ved Ridderstanden). Af de citerede Steder af Digesterne og Codex sees, at denne kunstige Fribaarenhed ikke ophævede Patronens Arveret eller gav Adgang til Municipalembeder.

Anm. 2. Slaven er efter den antike og særlig den romerske Forestilling Ting (ikke Person), altsaa aktiv retløs, og Slavebefolkningen kommer altsaa kun forsaavidt i Betragtning ved Fremstillingen af Romerfolkets indre Organisation, som Slaveriet er Forudsætningen for de Frigivnes Tilværelse og Stilling, og derhos fra en anden Side for den, for Resten hos Romerne stærkt begrændsede, demokratiske Lighed imellem Borgerne og for den enkelte Borgers Selv-

[1]) En ganske særlig Anvendelse af 4000 *libertini*, befængte med ægyptisk og jødisk Overtro (fremmed Kultus udbredte sig lettest i de laveste Klasser), mod Røverbander paa Sardinien, omtales af Tacitus under Tiber (*Ann.* II, 85) med den charakteristiske Tilføielse: *si ob gravitatem cœli interissent, vile damnum.*

stændighed ved Udelukkelse af alt Tyendeforhold. Iøvrigt maa det erindres, at Slaveriet hos de gamle Folk havde en ikke lidet forskjellig Charakter fra det os nærmest bekjendte, dels ved dets Almindelighed i den hele antike Verden (i Modsætning til vort Kolonialslaveri), dels ved Slavernes Henhøren til Eiernes egen Race (i Modsætning til Negerslaveriet). Flertallet af de romerske Slaver var, i det Ringeste i den ældre Tid, Hjemmefødninger i Landet, oftest i Huset *(vernæ)*; denne faste Stamme udfyldtes og formeredes ved Salg af Krigsfanger *(sub corona)*, senere hen ved stærk Slavehandel og Slaveindførsel *(venales)* fra Lilleasien, Syrien, illyriske og thrakiske Lande o. s. v., hvorved Romerne da ogsaa fik et temmelig ringe Antal sorte Slaver *(Æthiopes)*. Ligesom den store Masse af Slaverne ikke adskilte sig fra Herrerne ved Sprog, saaledes gaves der heller ingen særlig Slavedragt (App. *Civ.* II, 120). Slaverne levede uden gyldigt Ægteskab i blot naturlig Forbindelse, *contubernium*, og den bedre stillede Herre tillod dem at samle Sparepenge, *peculium*, der ofte anvendtes til Frikjøbelse, skjøndt det efter streng Ret allerede iforveien var Herrens Eiendom. Grovere Misbrug af Herrens Ret over Slaven, hans Legeme (underkastet haarde Tugtelser, *pœnæ serviles*, og Tortur, *tormenta)* og hans Liv *(arbitrium vitæ necisque*, særegen Dødsstraf, navnlig *crux*) hindredes i den ældre Tid ved Folkemening og Censorerne; positive og almindelige Lovbud mod Mishandling og vilkaarlig Dødsstraf fremtræde først i Keisertiden [1]), og da ogsaa til Gunst for Slaver hos Ikke-Borgere, navnlig fra Hadrians og Antoninernes Tid (*Hist. Aug. Hadr.* 8. [2]) Gaius I, 53. [3]) Senere hen gjorde Virkningen af Kristendommen sig

---

[1]) Allerede Keiser Claudius forordnede, at Slaver, som i Sygdomstilfælde forsømtes af Herrerne og endog udjagedes af Huset, hvis de kom sig af Sygdommen, skulde være frie, Dio Cass. LX, 29. Lidt forskjelligt Svet. *Claud.* 25.

[2]) *Servos a dominis occidi vetuit eosque jussit damnari per judices, si digni essent.*

[3]) *Sed hoc tempore neque civibus Romanis nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in servos suos sævire. Nam ex constitutione sacratissimi imperatoris Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus teneri jubetur, quam qui alienum*

gjældende i dette Forhold. Iøvrigt var naturligvis Slavernes Stilling og Behandling høist forskjellig, i Staden (som opvartende Tyende) og paa Landet (som Landarbeidere), hos den rige Herre med en talrig Slaveflok og hos den fattige med enkelte Slaver; ikke faa Slaver fik Uddannelse i Fabrikarbeide og særlige Haandværker og Kunster, nogle modtoge i velhavende og dannede Herrers Hus Opdragelse og Undervisning i boglige Studier og tjente som Skrivere, Forelæsere og deslige *(servi litterati)*. [1])

Ligeoverfor Humanitetshensynet fremtraadte ogsaa, medens Herren maatte indestaa for den enkelte Slaves Lovovertrædelser, et almindeligere Politihensyn til Sikring imod Oprør og Voldshandlinger af dumdristige og fortvivlede Slavehobe, et Hensyn, der allerede tidlig fremtraadte (Slavesammensværgelse Liv. IV, 45, senere i forskjellige Egne af Italien, strengt kuede fra Rom, Liv. XXXII, 26. XXXIII, 36. XXXIX, 29), men fik endnu større Betydning, da Slavemængden i Republikens sildigere Tid, navnlig ved Gracchertiden og derefter, tiltog stærkt som Følge af Kapitalindustrien og Dyrkningen af store Landgodser, *latifundia*, ved Slaver, medens den frie Landbefolkning, navnlig i Roms nærmeste Omegn og tildels i hele Italien aftog, en Aftagen, hvorover stærke Klager lyde hos Skribenterne (Liv. VI, 12 om Volskeregnen: *in iis locis, quæ nunc, vix seminario exiguo militum relicto, servitia Romana ab solitudine vindicant.* Plut. *Ti. Gracch.* 8. App. *Civ.* I, 7). [2]) Frygtelige Slaveoprør og Slavekrige havde hærget Sicilien Aar 132 (samtidige Massehenrettelser af Slaver i Minturnæ og Sinuessa i Campanien nævnes hos Oros. V, 9) og A. 100, og i Italien kæmpede

---

servum occiderit. Sed et major quoque asperitas dominorum per ejusdem principis constitutionem coercetur, nam consultus a quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad fana deorum vel ad statuas principum confugiunt, præcepit, ut, si intolerabilis videatur dominorum sævitia, cogantur servos suos vendere.

[1]) Se herom Skrifterne om det romerske Privatliv og, hvad Retsbestemmelserne angaar, Juristerne.

[2]) Det store Antal af Luxusslaver søgte allerede Cato den Ældre at indskrænke ved extraordinær høi Ansættelse af dem som Formuesgjenstand, og deraf følgende høiere Beskatning Liv. XXXIX, 44.

Spartacus og hans Trælleskare fra Aar 75—71 mod Romernes Hære; Røverbander rekruteredes hyppig af bortløbne Slaver, *fugitivi*; Spartacus hørte selv til den særegne Klasse af vaabenøvede og til Blodsudgydelse vante Slaver, Gladiatorerne, der i Republikens sidste Tid oftere benyttedes af Partimænd under Opløb og indre Kampe (et Forbud af Cæsar mod at holde over et vist Antal Gladiatorer nævnes Svet. *Jul.* 10).

Anm. 3. Coloni. I den sidste Keisertid (i det fjerde Aarhundrede og derefter) møder os en ganske ny og særegen personlig Retstilstand, under Navnet *colonatus*, Livegenskab. Disse Livegne, *coloni*, om hvilke handles i *cod. Just.* XI. *tit.* 47 og 49 og om speciellere Forhold *tit.* 50, 51 og 52, betragtedes som frie Mænd, men bundne til det Gods, hvorpaa de levede og dyrkede en Lod mod uforanderlig Afgift, saaledes, at de ved Salg fulgte med Godset, men ikke kunde sælges enkeltvis, og Godseieren indestod for Kopskatten af dem og af dem udtog de Rekruter, som det paalagdes ham at stille. Af en Forordning fra Aar 409 (*Cod. Theod.* V, 4, 3; jfr. Eumen. *Paneg. in Const.* 8 og 9) sees, at det stundom, naar der i Krig var gjort en større Mængde af Fanger, tillodes Godseierne deraf at udfylde Antallet af deres *coloni*. Hvorledes denne Menneskeklasse og Retstilstand under den tiltagende Despotisme og Nød i Provindserne efterhaanden er opstaaet, vides ikke; thi i den ældre Tid, Republikens og de første Keiseraarhundreder (f. Ex. endnu hos Plinius den Yngre), er *colonus* en fri Smaabonde, der dyrker en fremmed Jordlod mod Afgift i Penge eller Andel i Afgrøden (som *partiarius*). (I *Hist. Aug. Claud.* 9 knytter ingen Antydning af Retsforholdet sig til Ordet *colonus*.)

Anm. 4. Den Forskjel, som den ved *lex Papia Poppæa* fra Augusts Tid skabte *jus liberorum*, *trium liberorum* medførte imellem Borgerne, angaar, med Undtagelse af nogle aldeles uvæsentlige Punkter, alene private Retsforhold, navnlig Arveret, og forbigaaes her (se ved Retsvæsenet Kap. 8).

Kapitel 3.

Den romerske republikanske Regeringsform, Folket, Folkeforsamlingerne, *comitia*.

§ 1.

Den romerske Regeringsform og Magtfordelingen i Staten i Almindelighed.[1])

Den romerske Stat gik omtrent 500 Aar før vor Tidsregning fra et Kongedømme eller Høvdingdømme, i hvilket Høvdingen allerede stod ligeoverfor et mægtigt, af de oprindelige Borgerslægter fremgaaet Raads Indflydelse og en ordnet Medvirkning af det hele Folk, og overhovedet bevægede sig indenfor en i nær Analogi med de øvrige latinske Stæders Indretning sædvanemæssig udviklet Forfatning (se om Kongen Kap. 5 § 6), over til en aristokratisk-timokratisk Republik med en i aarlige folkevalgte Øvrigheders Haand nedlagt stærk exekutiv Magt, medens iøvrigt det almindelige Grundlag for Statslivet, saaledes som det var udviklet og nærmere fastsat henimod Kongetidens Slutning, bevaredes.[2]) Denne Statsforfatning blev ligesaa lidet som den tidligere enten i Begyndelsen nedlagt i nogen al-

---

[1]) En almindelig Skildring af den romerske Statsforfatning, saaledes som den fremtraadte imellem den anden og tredie puniske Krig, betragtet fra et græsk Standpunkt og med Henblik paa Aristoteles's og hans Skoles Theorier, giver Polyb i sjette Bog Kap. 11—18 og 43 ff., af hvem Cicero i Bøgerne *de republica* har laant de fleste almindelige Betragtninger og Domme.

[2]) At Forfatningsgrundlaget, navnlig som det var ordnet under Servius Tullius, gik over til Republiken, er den gjennemgaaende og med Virkeligheden fuldkommen overensstemmende Forestilling hos Skribenterne; se Liv. I, 48 og 60, Dionys. H. V, 2, Cic. *de rep.* II, 23; jfr. Citatet af Attius's Tragedie *Brutus* hos Cicero *pro Sest.* 58: *Tullius, qui libertatem civibus stabiliverat.* Hos Appian (*Pun.* 12) beraaber Folket sig Aar 147 f. C. paa de det ved Romulus's og Servius Tullius's Love indrømmede Rettigheder. Kontinuiteten imellem den allerede i Kongetiden til en bestemt Deltagelse af det menige Folk udviklede Forfatning og den republikanske betegnes ved Sagnet om den af Servius Tullius nærede Tanke at danne en Republik (Liv. I, 48. Dionys. H. IV, 40) og om de første Konsulers Valg efter hans Forfatningsudkast (Liv. I, 60).

mindelig Grundlov eller senere fastsat ved en saadan, medens enkelte mere og mindre indgribende Forandringer efterhaanden vedtoges ved særlige Love, der støttede sig til den fra Fortiden overleverede Indretning og Vedtægt.[1]) Meget modificeredes stiltiende og efterhaanden ved de forandrede Forholds Magt. Grundlaget for al Ret og Myndighed i Staten var Folkevillien, hvis Udtryk enhver fuldtberettiget Borger umiddelbart ved sin Stemme i den lovgivende og vælgende Folkeforsamling bidrog til at danne, men med forskjellig Indflydelse og under faste Formers og nedarvede Forestillingers Baand. Medens den romerske republikanske Frihed har en ufri Befolkning for det laveste Arbeide til Forudsætning, fra hvilken Borgerskabet kun faar en, i den ældre Tid ikke meget talrig og altid i det første Slægtsled lidet agtet og tilbagetrængt Tilvæxt, var imellem de Frie Ærbødigheden for det Nedarvede (*mos majorum*) stor og forbunden med en vis religiøs Respekt for det som tilveiebragt under Gudernes Gunst og Medvirkning og bevaret under deres vedblivende Tilsyn og Indgriben (*religio*); og til det Nedarvede hørte Adskillelsen af Borgerne efter Eiendom og økonomisk Uafhængighed eller Besiddelsesløshed og usikkert Erhverv, en Adskillelse, der i den ældre Tid havde sit almindelige Udtryk i Klasseinddelingen og Borgerhærens Sammensætning efter denne Inddeling og navnlig fremtraadte i Udsondringen af de velhavende Borgere til den særlige Ryttertjeneste og i den dermed sammenhængende Dannelse af Ridderstanden som Underlaget for en mindre Klasse og Stand af styrende Borgere, Senatet. Folkets

[1]) Aldeles forkert er det trods Ciceros overdrevne Ytringer (*de orat.* I, 43) at søge Noget, der lignede en Statsgrundlov, i de tolv Tavler. Decemvirernes Opgave gik efter alle Beretningerne væsentlig ud paa en Samling og Sammenarbeiden af Privatretten, forat Borgerne kunde se deres Anliggender afgjorte efter sikre skrevne Love, og dette bekræftes ganske ved de opbevarede Brudstykker; men til Privatretten sluttede sig visse Bestemmelser af den offentlige Ret, der vedkom den Enkeltes personlige Frihed og Sikkerhed, f. Ex. Bestemmelsen om at *judicia capitis* alene kunde afgjøres i *comitia centuriata*, eller berørte Privatretten, som Bestemmelsen om det ikke stedfindende *connubium* imellem Patriciere og Plebeiere (Cic. *de rep.* II, 37).

Høihed, *majestas populi*, erkjendes af den øverste udøvende Myndighed (ved Sænkning af Konsulernes Myndighedstegn, *fasces submissi*, i Sagnet henført til Valerius Publicola i det første Konsulatsaar), og al Myndighed i Staten havde sit Udspring fra det (*nemo potestatem habet nisi a populo*, Cic. *de leg. agr.* II, 11). Folket var lovgivende og retlig myndigt over Krig og Fred (Polyb VI, 14); idet det valgte Øvrighederne, dannede det tillige indirekte Senatet (se Kap. 2 § 9); oprindelig udøvede Folket ogsaa den høiere Kriminaljurisdiktion. [1]) Men Folkets Virksomhed i dets Forsamlinger var bunden til Magistraternes for en Del af Senatet kontrollerede Initiativ. Som Midtpunkt for Bestyrelsen og Forvaltningen bevarede det af livsvarige Medlemmer bestaaende og langsomt fornyede Senat, hvis Hæderlighed vedligeholdtes ved Udstødelse af Uværdige, Sammenhængen og Ligevægten i Statsbevægelsen igjennem specielle Foranstaltninger og Forskrifter indenfor de ved udtrykkelige Love eller nedarvet Vedtægt fastsatte Grændser; men ogsaa Senatet kunde kun forhandle og beslutte under de kompetente Øvrigheders Forsæde og Ledelse. Ligesom Initiativet ved Lovgivningen og Ledelsen af Raadets Forhandlinger, var Udførelsen af alle Beslutninger, Hævdelsen og Opretholdelsen af Orden og Statens Ret, nedlagt i de aarlige, regelmæssig to eller flere ved Siden af hinanden stillede Magistraters Haand; men disse Magistrater valgtes udelukkende imellem Borgere med økonomisk Uafhængighed og under Hensyn til Alder og jævn Fremskriden igjennem foreløbige Trin, hvilke Hensyn efterhaanden fastsattes speciellere og bestemtere. Øvrighedsmyndigheden forgrenede sig fra den øverste med Regerings- og Feltherremagt, *imperium*, udstyrede toleddede Magistrat, Konsulatet, i hvilken den i Begyndelsen med indskrænket Medhjælp (Qvæstorer) havde været samlet, efterhaanden til en Række Embedsmænd med særlig Beføielse, *potestas*, for særlige Hverv og Sider af Statsvirksomheden. Disse Øvrigheders Bud fulgte Borgerne med streng Under-

---

[1]) Dionys. H. II, 14 om de Folket af Romulus overladte Rettigheder: *ἀρχαιρεσιάζειν καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγιγνώσκειν.* Den dømmende Myndighed fremhæver Polyb (VI, 14) stærkt.

kastelse og Disciplin, navnlig i Krigen. Udviklingen af dette første og almindelige Grundlag for Statsforfatningen og Statsforvaltningen og dets Ændringer under Statens i Førstningen langsomme, siden hurtige Væxt i Magt og Omfang fordunkles i Beretningen om Republikens første halvandet Aarhundrede derved, at en Kamp om Udvidelsen af Adgangen til den høiere politiske Virksomhed fra en afsluttet Kreds af Borgere (Patriciere) til hele Borgerskabet blandes med en Kamp om Forandringer i selve Statsforfatningens og Statsforvaltningens Charakter, imellem Aristokrati og Demokrati, en Dobbelthed, for hvilken de senere Skribenter ikke ret have havt Øie [1]), og som vel allerede i de tidligste korte historiske Optegnelser ikke var tilstrækkelig tydelig. Det ligger nær at antage, at Patricierne, idet de efterhaanden maatte opgive deres særlige Stilling og de dermed sammenhængende Indretninger og Former f. Ex. *comitia curiata,* dog vedbleve, idet de mere og mere bleve til en Adel og forbandt sig med de betydelige plebeiske Slægter, at holde paa de aristokratiske Interesser og Former, medens demokratiske Indretninger gjorde sig gjældende hos Plebeierne under deres Kamp for Ligeberettigelse og søgtes overførte paa Staten i det Hele. Det første og for den hele følgende Bevægelse afgjørende Skridt i Udviklingen og Forandringen af den efter Kongedømmets Ophævelse fastholdte ældre Forfatning var Oprettelsen (Aar 494) af en ikke exekutiv, men oprindelig kun den enkelte Borger beskyttende og Øvrigheden kontrollerende Myndighed for det mindreberettigede Borgerskab, Almuetribunatet, *tribunatus plebis,* der efterhaanden vandt et lovgivende Initiativ, først som frembærende dette ringere Borgerskabs Krav om Ligeberettigelse, men dernæst i Almindelighed som fremmende det menige Folks Interesser

---

[1]) Charakteristisk for hele Fremstillingen af Kampen imellem Patricierne og Plebeierne hos Livius og Dionysius er ogsaa den bestandige Vaklen og stundom aabenbare Selvmodsigelse i Opfatningen af Plebeierne og deres Førere, snart som dem, der kun kræve Ret og Billighed, snart som lidenskabelige og samvittighedsløse Urostiftere og Partimænd, og af Patriciernes Rettigheders Forsvarere, snart som Opretholdere af Orden og Lovlighed, snart som egennyttige og hovmodige Kæmpere for usurperede Forrettigheder.

og en demokratisk Retning i Lovgivningen og Forvaltningen, hvilken sidste Opgave for Tribunatet traadte mere og mere frem, efterat den særlige Stænderkamp mellem Patriciere og Plebeiere var udfægtet (efter Aar 366—300 eller 286), og endda i lang Tid kun i maadeholden Bekæmpelse af, hvad der syntes Overgreb fra Senatets eller Øvrighedsmyndighedens Side. Medens der saaledes havde dannet sig et dobbelt Lovgivningsinitiativ, det konsulariske i *comitia centuriata* i det Hele støttende sig til Senatet, og det tribuniciske i *comitia tributa*, bekræftet Aar 339 ved *lex Publilia* [1]), bevaredes dog i Hovedsagen den aristokratiske Stats Charakter med en stærk Øvrighedsmyndighed og Senatets uforstyrrede Ledelse af de almindelige og særlige Anliggender uden synderlig Indblanding af Folket udenfor det Sædvanemæssige, igjennem Tiden fra Forbundsrigets begyndende Dannelse (Aar 340—338) ned til de puniske Kriges Ende, idet Tribunerne kun undtagelsesvis fremkom med rent oppositionelle Lovforslag ganske imod Senatets Villie. (Om en Særegenhed i Overleveringen, hvorved Senatets Magt i denne Periode stundom fremtræder endnu noget stærkere end den virkelig var, vil blive talt i næste Kap. § 1.) Efter Karthagos Ødelæggelse, da dels den egentlige Almue, ogsaa i Municipier og Kolonier, var tiltagen stærkt i Forhold til den styrende Klasse, Senatet, og af denne Almue den fattigste Del havde samlet sig i Hovedstaden, dels Misfornøielsen begyndte at røre sig hos de italiske Forbundne, medens et Antal adelige Familier mere og mere udelukkende gjorde sig gjældende i Senatet og tilegnede sig den største Del af de Fordele, som undertvungne Provindser maatte yde, og kun overlod dem

---

[1]) En følelig Mangel i vor Indsigt er det, at vi for de senere republikanske Aarhundreder have saa ufuldstændig Kundskab om Indflydelsen af Census i *comitia centuriata*, saa at vi ikke ret kunne skjønne Betydningen af den forskjellige Form af Folkeforsamlingen ved Siden af det dobbelte Magistratsinitiativ selv. Ved *comitia centuriata* er ogsaa Fjernelsen eller Svækkelsen af en bibeholdt patricisk Særindflydelse, *auctoritas patrum*, ved en anden *lex Publilia* af samme Aar at mærke.

af Ridderstanden, der optraadte som *publicani* og *negotiatores*, en deres Begjærlighed ikke tilfredsstillende Andel i Udbyttet, antog Almuetribunatet, navnlig fra Gracccherne af, en rent oppositionel Charakter. Det udviklede en lovgivende Virksomhed, der, hvad der end dømmes om de Formaal, som den Enkelte satte sig, snart Forbedring af de fattige Borgeres Kaar, især ved Uddeling af Agerland eller af Korn til nedsat Pris, snart Indskrænkning af Øvrighedernes og Senatets Egenraadighed og den for store Koncentration af offentlig Indflydelse og Magt, snart Fremme af de Forbundnes Ønsker om Ligeberettigelse, snart Overdragelse af offentlige Hverv, navnlig som Feltherrer, til bestemte Mænd, maatte blive fordærvelig ved sin tilfældige, til enkelte aarlig skiftende Personer og deres Gunst hos Folkemassen knyttede Beskaffenhed, løsreven fra Sammenhæng med Bestyrelsens og Udviklingens i Overleveringen givne Midtpunkt, Senatet. Efter en Række Sammenstød og politiske Voldshandlinger (Graccherne, Saturninus o. s. v.) og efter en forbigaaende Seir for den demokratiske Retning (Marius og Cinna), medens samtidig Statens og Folkets gamle Begrændsning brødes ved Forbundskrigens Udfald, fremkaldtes en med Enkeltmands Militærherredømme forbunden aristokratisk Reaktion under Sulla, i hvilken Ophævelsen af det tribuniciske Initiativ og Styrkelsen af det i Antal udvidede Senats Indflydelse ved den udelukkende Besættelse af Domstolene med Senatorer vare Hovedpunkterne; men denne med hensynsløs Grusomhed gjennemførte Restauration kunde saameget mindre holde sig, som den iøvrigt blev staaende ved de gamle Former, der aldeles ikke egnede sig for det ved Forbundskrigen ganske forandrede Omfang af Folket og dettes geographiske Fordeling. Efter ti Aars Forløb gjenoprettedes Tribunatets tidligere Ret; men det blev fra nu af, idet det stillede sig i Spidsen for de demokratiske og urolige Elementer i Hovedstaden og dens nærmeste Omegn, væsentlig kun et Middel for de enkelte Mægtige, der ved Rigdomme, men især ved Krigsbedrifter og Soldatergunst søgte at danne sig en personlig Magt, for hvilken Senatets undergravede Anseelse, trods enkelte, de sullanske Grundsætninger hævdende

Aristokraters (Catulus og Hortensius) eller paa personlig Fortjeneste af fredelig Art støttede Mænds (Ciceros) Modstand, bøiede sig. Træt af Splid og Kampe, hvori alle politiske Indretninger vare nedsunkne til tomme og magtesløse Former, som idelig misbrugtes og overtraadtes, fandt Staten igjennem Borgerkrigen imellem de enkelte Partihøvdinger, under Enevældet den Ro og ydre Orden, som det langt overveiende Antal af Italiens Befolkning ikke ugjerne modtog i Bytte for et politisk Liv, som den i Virkeligheden under de givne Formers Utilstrækkelighed maatte være bleven staaende temmelig udenfor.

§ 2.

Folkeforsamlingerne.

Folkets umiddelbare Indflydelse paa Statens Anliggender udøvedes i den stemmegivende Folkeforsamling, *comitia* (af *coëo*). Fra den stemmegivende og besluttende Folkeforsamling, i hvilken den Præsiderende forhandler med Folket (*agit cum populo*), adskilles strengt (i Modsætning til Grækernes *ἐκκλησία*) det til blot Modtagelse af Meddelelser eller til at høre Taler og Raad sammenkaldte Møde, *contio*, der kunde holdes af enhver Magistrat, medens Afholdelsen af *comitia* var indskrænket til visse Magistrater (Gell. XIII, 15 [16]. Festus v. *contio*; se nedenfor). En Privatmand var uberettiget til at sammenkalde og holde nogetsomhelst offentligt Folkemøde; men den Øvrighedsperson, der havde sammenkaldt Mødet, kunde give enhver Borger Ordet deri (*contionem dare alicui*). Den lovgivende Forsamling indlededes ofte som *contio*, hvori man talte for og imod Lovforslaget. Midtpunktet for *contio* var i Almindelighed den offentlige Talerstol paa *forum*, *rostra*, saaledes benævnt efter dens eiendommelige Udsmykning.[1])

---

[1]) Det Nærmere om denne Talerstol, en Forhøining, *suggestum*, imellem den Del af Forum, der specielt kaldtes *comitium*, og det øvrige Forum, smykket i Aaret 338 med *rostra* af Antiaternes erobrede Skibe (Liv. VIII, 14. Plin. *H. N.* XXXIV, 20), maa søges i Skrifterne om Roms Topographi, f. Ex. Becker—Marquardt Bind I. Stedet betegnes som indviet *templum* (Liv. *l. c.* Cic. *in Vat.* 10; jfr. *pro Sest.* 29 og 35) og hedder efter dets Anvendelse hos Cicero (*de imp. Pomp.* 1) *locus ad*

Om et væsentligt Punkt, Betingelserne for Stemmeretten, forsaavidt den beroede paa Alder og personlig Selvstændighed, savnes udtrykkelig Efterretning. Stemmeretten synes at være indtraadt med Pligten til Krigstjeneste imellem *juniores*, en Antagelse, der bekræftes ved Betegnelsen af de fra Krigstjenesten fritagne *seniores* som *depontani* og denne Benævnelses Afledning af de i Folkeforsamlingen forekommende *pontes* (se nedenfor og Kap. 2 § 7. Jfr. Q. Ciceros Ytring om *adulescentuli*, der stemte i *centuriæ equitum*, *de petit. cons.* 8). At Sønner *in patria potestate* vare stemmeberettigede, er saameget sikrere, som de kunde opnaa de høieste Øvrighedsposter.

Der var tre Former af Folkeforsamling, *comitia curiata*, *centuriata*, *tributa*, forskjellige efter Inddelingen af Folket til Stemmegivning. [1]) Af disse fremtræder den første Form ligesom selve Kurieinddelingen i virkelig politisk Virksomhed kun under Kongerne og i den tidligste Republik; de to andre Former bestode ved Siden af hinanden, den ene oprindelig som den suveræne Forsamling af det hele Folk *(comitiatus maximus)*, den anden som særlig Forsamling for Almuen med en derefter indskrænket Beføielse; men begge Forsamlingernes lovgivende Kompetents udjævnedes efterhaanden, medens Initiativet vedblev at være delt imellem Magistraterne; med Hensyn til Valg og dømmende Myndighed beholdt hver af disse Forsamlinger sit særlige Omraade. Efter Ophævelsen af Folkets dømmende Virksomhed dele Komitierne sig med Hensyn til Gjenstanden i *comitia magistratuum*, vælgende, og *legum*, lovgivende (Cic. *pro Sest.* 52).

---

agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus. Efter Cæsars Tid gaves der dobbelte *rostra*, den gamle Talerstol, som dog var flyttet, og den nye, *rostra Julia*, udenfor Cæsarstemplet; i de sidste Kilder nævnes endog tre *rostra*, da naturligvis uden al Betydning. Mærkes kan endnu Beretningen om Talerens forskjellige Stilling, i ældre Dage vendt imod *comitium* og *curia Hostilia*, siden ud imod det store Forum (Cic. *Læl.* 25. Plut. *C. Gracch.* 5). (*Escendere in rostra, dicere pro rostris.*)

[1]) Lælius Felix hos Gell. XV, 27: *Quum ex generibus hominum suffragium feratur, curiata comitia esse, quum ex censu et ætate, centuriata, quum ex regionibus et locis, tributa.* Om Ordet *concilium*, der egentlig ubestemt betegner et Møde, se ved *comitia tributa*.

Anm. Ved Navnet *comitia calata* betegnes ikke en egen Form af Folkeforsamlingen, men en særegen, den ældste Tid tilhørende, Sammenkaldelsesmaade og Brug af Folkeforsamlingen, dels *curiata*, dels *centuriata*, til Foretagelsen af visse Handlinger, hvori Folket ansaaes for interesseret, og til hvilke det ved sin Tilstedeværelse antoges at give sit Minde og Sanktion uden Stemmegivning, navnlig dels visse Præsteindvielser og andre Religionen vedkommende Handlinger, dels den mundtlige Bekjendtgjørelse af Testamenter (Gell. XV, 27).[1] Testamenternes Offentliggjørelse i *comitia calata* to Gange om Aaret omtaler ogsaa Gaius (II, 101) som en længst forsvunden Skik. Uden Tvivl maa ogsaa de *comitia curiata*, hvori en selvstændig Borgers Overgang som Søn i en Andens Myndighed (*arrogatio*) foregik (Cic. *de domo* 13. 14 og flere Steder i Anledning af Clodius's Arrogation, ved hvilken Jul. Cæsar som Konsul holdt Komitierne, og Dio Cass. XXXIX, 11 i samme Anledning; jfr. Tac. *Hist.* I, 15: *lege curiata apud pontifices*), betragtes som *calata*, hvilken Charakter ikke udelukkede religiøs eller anden Indsigelse imod deres Afholdelse eller kunde hindre Cicero fra at finde Mangler ved den hele Fremgangsmaade.[2] Paa Anvendelsen af *comitia centuriata* som *calata* kjende vi intet Exempel.

§ 3.

Comitia curiata.

Comitia curiata var den ældste og indtil Servius Tullius den eneste Art af Folkeforsamling; her valgtes og bekræftedes Kongerne (se Anm. ved denne §) og vedtoges Lovene. Efter Kongernes Fordrivelse finde vi de første Almuetribuner

---

[1]) *In libro Lælii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est, Labeonem scribere, calata comitia esse, quæ pro collegio pontificum* (efter dette Kollegiums Bestemmelse, *arbitris pontificibus* siger Gell. V, 19) *habentur aut regis aut flaminum inaugurandorum causa. Eorum autem alia esse curiata, alia centuriata; curiata per lictorem curiatim calari, id est convocari, centuriata per cornicinem. Iisdem comitiis, quæ calata appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum etc.*

[2]) Særlig antyder han (*de domo* 14), at *pontifices* ikke havde medvirket.

valgte i denne Art af Forsamling (Cic. *ap. Asc. ad Cornel.* p. 105. Dionys. H. VI, 89. IX, 41), aabenbart fordi Centuriatforsamlingen ikke egnede sig for en Afstemning af Almuen alene; men da heller ikke Kuriatforsamlingen svarede til denne nye Opgave, henlagdes Valget snart (A. 472, *lex Publilia*) til en ny Forsamlingsform, *comitia tributa.* [1]) Efter denne Tid finde vi *comitia curiata*, med Undtagelse af deres Anvendelse som *calata*, der dog kun vedblivende nævnes ved Arrogation, og af en uklar Beretning hos Livius (V, 46) om Camillus's Tilbagekaldelse fra Landflygtighed A. 390 [2]), alene omtalte i Anledning af den *lex curiata de imperio*, hvorved aarlig de høieste Magistrater (Konsuler og Prætorer, og siden Prokonsuler og Propprætorer i Provindserne) i Analogi med Kongerne udtrykkelig udrustedes med den egentlige Anførermyndighed. Vedtagelsen af denne Lov fremtræder imidlertid overalt, hvor den omtales (hos Livius udtrykkelig kun en eneste Gang, IX, 38) [3]) som en blot Ceremoni, der nødvendig sluttede sig til det egentlige Valg, og som i den senere Tid udførtes saaledes, at Folket, de 30 Kurier, repræsenteredes af 30 Liktorer, (Cic. *de leg. agr.* II, 11) [4]), en Ceremoni, der

---

[1]) Livius siger ikke udtrykkelig, i hvilken Art af Forsamling Valgene før *lex Publilia* foregik.

[2]) Det hedder, at der fattedes en Senatsbeslutning, *ut comitiis curiatis revocatus de exilio jussu populi Camillus dictator extemplo diceretur.* Angivelsen af Folkeforsamlingens Art er overflødig og paafaldende ved Siden af *jussu populi.* Lidt efter hedder det: *Lex curiata lata est dictatorque absens dictus.* Mon ikke i den oprindelige Kilde blot har været omtalt *lex curiata de imperio Camilli*?

[3]) En Hentydning forekommer i Camillus's Tale i V, 52 i Ordene: *comitia curiata, quæ rem militarem continent*, aabenbart med stærk Overdrivelse af Betydningen; thi om Forhandling af Love om Militærindretninger i *comitia curiata* er der aldrig Tale.

[4]) I Anledning af, at Rullus havde foreslaaet, at hans *decemviri agris dividendis* skulde udrustes med en *lex curiata* (hvis Ikke-Istandkommen dog ikke skulde hindre deres Virksomhed), udtaler Cicero sig i Almindelighed om *lex curiata* saaledes: *Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt; nam quum centuriata lex censoribus ferebatur, quum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de eisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret; nunc una* (Haandskrifterne *nunc quia*) *illa prima comitia tenetis, curiata*

iøvrigt kunde støde paa ugunstige Varsler (se Liv. *l. c.*) og, i det Ringeste i den senere Tid, søges misbrugt til politisk Chikane (ved Negtelse af at foreslaa Loven og ved Intercession, Cic. *de leg. agr.* I, 12. *ad fam.* I, 9 § 25. *ad Q. fr.* III, 2. *ad Att.* IV, 16 § 12 [18 § 4]. [1]) Det synes, at Kuriatforsamlingen har hængt nøie sammen med den ældste, overveiende patriciske Statsindretning (jfr. *ex generibus* i Lælius Felix's Definition) og derfor i det Væsentlige fortrængtes af den Forsamling, der fra Servius Tullius af omfattede det af Patriciere og Plebeier efter Census ordnede Folk, men i *lex de imperio* beholdt en i den ældre republikanske Tid maaske endnu (ligeoverfor de dengang kun patriciske Magistrater) Noget betydende, men siden ganske betydningsløs Bekræftelsesret ved Valgene. Ved de første Tribunvalg maa det antages, at der ved Patriciernes Udebliven foreløbig dannedes en plebeisk Forsamling uden Censusforskjel, istedenfor hvilken foreløbige Form, der maaske ikke ganske udelukkede patricisk Indblanding eller Paavirkning, siden sattes den bestemt udprægede Form af *comitia tributa.* (Dionys. H. IX, 46 betegner *curiata* som byggede paa demokratisk Lighed i Modsætning til *centuriata,* hvilket kan være rigtigt, naar der sees bort fra Forskjellen imellem Patriciere og Plebeiere.) Den

---

tantum auspiciorum causa remanserunt, ... curiatis eam (potestatem) comitiis, quæ vos non initis, confirmavit, tributa, quæ vestra erant, sustulit. Derpaa betegnes i Kap. 12 Kuriatkomitierne som *comitia illa ad speciem atque usurpationem vetustatis per XXX lictores auspiciorum causa adumbrata.*

[1]) Dio Cass. XXXIX, 19 tillægger *lex curiata* Betydning ogsaa for Civilforvaltningen og Retsvæsenet: ὁ *Κλώδιος, ὅπως ἐπὶ πλεῖον ἀποροίη* (ὁ *Πομπήιος*), *οὐκ εἴα τὸν φρατριατικὸν νόμον ἐσενεχθῆναι. πρὶν γὰρ ἐκεῖνον τεθῆναι, οὔτ' ἄλλο τι τῶν σπουδαίων ἐν τῷ κοινῷ πραχθῆναι οὔτε δίκην οὐδεμίαν ἐσαχθῆναι ἐξῆν.* Men for hvilken Magistrat krævedes her en *lex curiata*? Pompejus selv var slet ikke Magistrat i det omhandlede Aar. Hvorledes kunde desuden Clodius som Ædil hindre *lex curiata*? Uklart er ogsaa, hvad Dio Cass. XLI, 43 siger om de med Pompejus flygtede og i Thessalonika sig opholdende Konsuler for Aaret 49 og om deres Optræden som Prokonsuler i næste Aar: *ἄιτιον δὲ ὅτι τὸν νόμον οἱ ὕπατοι τὸν φρατριατικὸν οὐκ ἐσενηνόχεσαν.* Han synes at tænke paa, at Konsulerne ikke tidligere havde foreslaaet den *lex de imperio,* de behøvede som Prokonsuler.

især efter den gamle Testamentforms Forsvinden lidet betydende Anvendelse som *calata* kunde vedblive ogsaa senere, uagtet vi som sagt kun se Spor deraf ved Arrogationen.

Om Fremgangsmaaden ved Afholdelsen af *comitia curiata* i den Tid, da de bestode som virkelig Folkeforsamling, vide vi Intet, undtagen at de ledesdes af Kongen (*præfectus celerum*) eller den øverste republikanske Magistrat, en Konsul eller Prætor (af Konsulen Julius Cæsar i Clodius's Anliggende; en Prætor paalagdes dette Hverv i Rullus's Forslag til en *lex agraria*, Cic. *de leg. agr.* II, 11).[1] Tre Augurer skulde være tilstede, i det Ringeste ved Arrogation (Cic. *ad Att.* IV, 18. VIII, 3). Forsamlingen holdtes paa *forum (comitium)* ved Vulkans Helligdom (*Vulcanal*, Dionys. H. VI, 67. VII, 17. XI, 39, hvor dog *curiata* ikke udtrykkelig nævnes). Den først voterende Kurie betegnes hos Livius (IX, 38) ved Udtrykket *principium fuit.*

Anm. Med Hensyn til Kongevalget i *comitia curiata* fremgaar det af alle Beretninger, at det ikke var et ligefremt og aldeles frit Folkevalg, medens dog ingen af de Skribenter, der give Beretningerne, var istand til at give, hvad han ikke selv havde, en klar og bestemt Forestilling om Fremgangsmaaden. Cicero (*de rep.* II, 13. 17 og 18 i Anledning af Numa, Ancus Marcius og Tullus Hostilius) lader Folket under Forsæde af en Interrex vælge, men efter det første Sted *patribus auctoribus*, hvorved han aabenbart tænker enten paa et Senatsforslag eller paa en efterfølgende Billigelse af det skete Valg ved Senatet, og derefter den Valgte selv foreslaa en *lex curiata de imperio*, hvorved Udøvelsen af Myndigheden, navnlig som Feltherre, overdroges ham. Livius (I, 17) lader Senatet beslutte, at Folket skal vælge en Konge, men Valget kun gjælde, naar Senatet tiltræder det (*si patres auctores fuissent*), hvorpaa Folket atter overlader Senatet Valget, men efter Kap. 22 og Kap. 32 selv foretager det Dionysius (II, 58. 60. III, 1. 36. 46. IV, 40) lader den sidste fungerende *interrex* eller *interreges* i Forening foreslaa en Konge og Folket afstemme over den Foreslaaede, og Valget

---

[1]) At *pontifices* eller en *pontifex* selv skulde have holdt *comitia calata*, ligger ikke i Udtrykket *pro collegio pontificum* eller *arbitris pontificibus*

bekræftes af Patricierne. Alle tre Skribenter (Cic. *de rep.* II, 21. Liv. I, 41. 46. Dionys. H. IV, 8. 40. 80) lade Servius Tullius først faktisk overtage Regeringen (i Begyndelsen under Skin af, at Tarquinius Priscus endnu levede) og senere (Livius først efter Indretningen af Census og andre større Foretagender) foreslaa en Lov om sin Regeringsmyndighed (*de imperio*). Kjernen i Sagnene er uden Tvivl et fra Raadet udgaaet, igjennem Interrex forelagt Forslag, ligesom der siden ved Magistratsvalgene kun stemtes over anmeldte Kandidater.

§ 4.

Comitia centuriata.

Den paa Folkets Inddeling i Klasser og Centurier (om hvis Beskaffenhed til forskjellige Tider se Kap. 2 § 7 og 8) byggede Forsamling (ἡ ἀπὸ τῶν τιμημάτων ἐκκλησία, Dionys. H. VII, 59), hvori altsaa Borgernes Stemmer havde forskjellig Vægt, blev sandsynligvis strax fra Servius Tullius af den egentlige suveræne Folkeforsamling (i de tolv Tavler *comitiatus maximus*, Cic. *de legg.* III, 4 og 19), medens *curiata* kun beholdt visse særegne, efterhaanden mere og mere indskrumpede Beføielser; den fremtræder i ethvert Tilfælde som saadan fra Republikens Begyndelse af. Den sammenkaldtes og holdtes af en regerende Magistrat (*magistratus cum imperio*, se om de enkelte Magistrater nedenfor).

a. Valg.

I denne Forsamling valgtes de høiere Øvrigheder, Konsulerne, de med Konsulerne i den høieste Regeringsmyndighed (*imperium*) delagtige Prætorer, og Censorerne, hvis Post ligeledes var udsondret af Konsulatet, samt de i en vis Periode i Konsulernes Sted satte *tribuni militum consulari potestate*, i den ældre Tid ogsaa Besørgere af extraordinære Hverv ifølge Lov, f. Ex. *tresviri coloniæ deducendæ* (ofte hos Livius), under Prætors Ledelse.[1]) Dionysius (IV, 75. 76.

[1]) Hos Liv. XXV, 7 besørger en Prætor (altsaa i *comitia centuriata*), Valget af *quinqueviri muris et turribus reficiendis* efter Senats- og Almuebeslutning (*plebiscito*).

84) lader det ved Republikens første Indretning fastsættes, at Senatet skulde foreslaa Kandidaterne til Konsulatet, og Folket kun afstemme over de Foreslaaede, og hentyder enkelte Gange i den ældste Tid til saadanne Forslag (VIII, 82 og 87; IX, 42 ved Aarene 484 og følgende). [1]) Zonaras (VII p. 344) beretter, at det Aar 482 indrømmedes Folket at vælge den ene Konsul frit udaf Patricierne (altsaa den anden efter Forslag). Efter denne Tid er der intet Spor af noget virkeligt Baand paa Folkets Valg udenfor de almindelige Betingelser, navnlig patricisk Fødsel, ligesaa lidt som nogensomhelst Antydning af Sligt findes ved Prætorer og Censorer. Det er ganske rimeligt, at i Republikens første Tid Senatet i Analogi med Kongevalget har udøvet en bestemmende Indflydelse paa, hvilke Mænd der skulde vælges udaf Patriciernes egne Slægter. Denne Forslagsret indskrænkedes efterhaanden og maatte nødvendig ganske bortfalde med Patriciernes udelukkende Adgangsret, uden at dog derved en væsentlig Indflydelse fra Senatets og de der repræsenterede Familiers Side paa Optræden som Kandidat og i farlige Tider en Bestræbelse for at fremkalde et heldigt Valg udelukkedes (se Liv: XXXVII, 34: *circumspiciebant patres quosnam consules facerent*), skjøndt individuel, fri Beslutning i Tillid til Folkegunst efterhaanden fik større Spillerum og tilsidst blev ene afgjørende. Derimod fastsattes Valgkomitiernes Afholdelsestid (naturligvis inden visse Grændser) ved Senatsbeslutning (Dio Cass. XXXIX, 30. App. *Civ.* IV, 92), og hos Livius læse vi ofte i de puniske og macedoniske Kriges Tid, at det, naar Konsulerne vare fraværende, besluttedes, *ut consules redirent ad comitia habenda* o. s, v. eller *ut primo quoque tempore comitia haberentur*. Valgkomitierne holdtes regelmæssig, baade for Konsulers og Prætorers Vedkommende, af en Konsul; en Prætor var ikke beføiet dertil (Messalla hos Gell. XIII, 15). Naar begge Konsuler vare forhindrede, maatte altsaa et Interregnum indtræde eller (i en vis Periode hyppig) en Diktator udnævnes *comitiorum causa.*

---

[1]) Ogsaa Livius II, 42 har ved Aarene 484 og 483 Antydning af Konsulvalg, der sattes igjennem ved Patriciernes Indflydelse ligeoverfor Uvillien hos Almuen.

Naar kun én Konsul var bleven valgt, sørgede han dernæst for Valget af sin Kollega (Liv. XXII, 35).

b. Lovgivning.

I *comitia centuriata* forhandledes og afstemtes over alle Lovforslag — de faa, der forbeholdtes *comitia curiata*, fraregnede —, som udgik fra de regerende Øvrigheder, Konsuler (*trib. mil. cons. potestate*) og Prætorer, samt de med dem ligestillede extraordinære Magistrater (*interrex*, *dictator*), altsaa, forinden *comitia tributa* fik lovgivende Myndighed, samtlige Love (se dog nærmere ved *comitia tributa*), hvorfor ogsaa de af den særegne temporære Myndighed, Decemvirerne, redigerede Love, de tolv Tavler, udtrykkelig berettes at være vedtagne her (Liv III, 34. Dionys. H. X, 51). I Almindelighed udøvedes dette Initiativ af Konsulerne (den ene eller begge i Forening), sjeldnere af Prætorer, især *urbanus* (f. Ex. af L. Aurelius Cotta A. 70 ved hans *lex judiciaria*; et Exempel fra Aar 208 hos Liv. XXVII, 23; et andet kort før Forbundskrigen, Cic. *pro Balbo* 24). De konsulariske og prætoriske Lovforslag støttede sig regelmæssig til foregaaende Forhandlinger af Gjenstanden i Senatet og dettes Billigelse eller udtrykkelige Opfordring til at forelægge en saadan Lov. Dionysius betegner det paa flere Steder (V, 57. VIII, 22. 43. X, 26. XI, 60. 61) som Regel, at intet Lovforslag af Konsulerne kunde forelægges uden foregaaende Forhandling i Senatet og dettes Billigelse (— dette sidste ligger i hans Fremstilling, om end ikke i det græske Ord προβούλευμα —). [1]) Hermed stemmer, hvad App. *Civ.* I, 59 (paa urigtigt Sted ved Sullas første Konsulat istedenfor ved hans Diktatur) beretter, at det blev bestemt, at, ligesom i gamle Dage, Intet, der ikke forhen var forhandlet i Senatet (ἀπροβούλευτον), maatte bringes for Folket, hvorved aabenbart sigtes til Ophævelsen af Tribuninitiativet og Henlæggelsen af al Lov-

[1]) Overhovedet har Dionysius neppe med dette fra Athen hentede Ord forbundet noget ret bestemt Begreb. Navnlig bruger han i Beretningen om Coriolans Anklage (VIII, 57 ff.) Ordet først om en Beslutning, hvorved Senatet indvilliger i, at Anklagen maa finde Sted i *comitia centuriata*, men dernæst (Kap. 59 ff.) om en Beslutning, hvorved Raadet skal have sanktioneret Forfølgelsen i *comitia tributa*.

givning til *comitia centuriata.* De latinske Skribenter sige Intet udtrykkelig om en saadan Regel; Livius (XLV, 21) anfører et Forslag om Krigserklæring, bragt for Folket af en Prætor uden Senatsbeslutning, men hindret ved Tribunindsigelse paa Grund af denne Forbigaaelse; men det er i sig selv aldeles naturligt, at man i den ældre Tid, selv om der ingen udtrykkelig Lovbestemmelse var herom, ikke kunde tænke sig, at den i Senatet Forsæde førende Magistrat, der forud var dettes mangeaarige Medlem, kunde henvende sig umiddelbart til Folket uden Forhandling med Senatet, og ligesaa lidt, at han mod dettes bestemte Villie kunde føre sit Forslag videre, saameget mere som hans Kollega var berettiget til afgjørende Indsigelse (*intercessio paris magistratus*) herimod, og som, fra den Tid af, da *comitia tributa* fik fuld Lovgivningsmagt, en Lov, der misbilligedes af Senatets Flertal, men ønskedes af Folket, kunde komme frem ved Tribunerne. I den senere og sidste Tid af Republiken fandt Konsuler, der bares af Folkegunst, sig ikke saa strengt bundne ved denne Vedtægt; Cæsar fremlagde i sit Konsulat sin Lov *de agro Campano dividendo* først i Senatet og søgte en gunstig Erklæring af dette, men gik, da han ikke opnaaede den, ikke desto mindre til Folket (Dio Cass. XXXVIII, 1 og 2), og dette betegnes vel som usædvanligt, men ikke som helt ulovligt. Heller ikke Prætoren Aurelius's Forslag om Domstolenes Besættelse i Aaret 70 kan vel, efter hvad Cicero i Verrinerne ytrer om Senatets Stemning i denne Sag, have været forud billiget af det, skjøndt Senatet i samme Aar vel har maattet finde sig i ikke at udtale sig imod Konsulerne Pompejus og Crassus's Lovforslag om Gjenoprettelsen af Tribunmagten. Særlig bemærkes, at Livius (IV, 30 ved Aaret 427) beretter, at det efter nogen Strid, om en Krig skulde forkyndes efter en Folkebeslutning eller en Senatsbeslutning var tilstrækkelig, afgjordes, at Krigserklæring skulde vedtages ved Lov af Folket i Centuriatkomitier (jfr. IV, 58 og 60), og dette var siden fast Regel.[1]) Livius siger ikke udtrykkelig, at en Krigserklæring da

[1]) I de følgende Bøger nævner Livius oftere Forslag til Folket om Krigserklæring, undertiden med udtrykkelig Fremhævelse af Senatets

for første Gang vedtoges af Folket; Dionysius tillægger ligefrem (II, 14 og flere Steder, f. Ex. IV, 20) Folket denne Ret som ældgammel. Uden Tvivl kunde fra den ældste Tid af en Angrebskrig kun besluttes af Folket, medens Senat og Konsuler (Kongen) nødvendig maatte afværge Indfald og forsvare Grændserne, hvorfor ogsaa Livius i de tidligere Bøger idelig omtaler Udskrivning, *dilectus*, og Hærens Udrustning som besluttet af Senatet alene.[1]) Ligeoverfor barbariske Grændsefolk brugte de senere Provindsstatholdere vistnok meget frit Paaskudet om Grændseangreb til at begynde Krig, som allerede Cæsars egen Beretning om hans Gallerkrige kan vise. Men Exemplet var givet langt tidligere, saasom af Cn. Manlius Vulso A. 189 (Liv. XXXVIII, 45. 46).

c. Dømmende Myndighed.

Enhver Anklage hos Folket, der gik ud paa Livsstraf eller dermed ligeregnet Straf (*judicium capitis*), maatte, efter en i de tolv Tavler udtrykkelig fastsat eller bekræftet Regel (Cic. *de legg.* III, 19; jfr. *pro Sest.* 30 og 34) afgjøres i *comitia centuriata* og kunde altsaa kun indbringes af en Magistrat, der kunde holde disse, eller under Forsæde af en saadan af en anden Magistrat, derimellem i de ældste Tider ogsaa af *quæstores paricidii*. Derfor maatte (Liv. XXVI, 3) en Tribun, der to Gange havde anklaget en forhenværende Konsul i *comitia tributa* paa en Pengestraf, da han forandrede Anklagen til Klage for *perduellio*, hvorpaa var Livsstraf, henvende sig til *prætor urbanus*, forat denne kunde lade Processen foregaa i *comitia centuriata* (jfr. XLIII, 18 [16] om Tribunen P. Rutilius's Anklage *perduellionis* mod Censorerne, hvor Terminen for Folkeforsamlingen forlanges fastsat af *prætor urbanus*). (Om Bestemmelserne mod Overilelse ved Ankager se § 6.) Under Statens og Forretningernes Udvidelse blev det hyppigt, at Folket ved Lov overdrog kriminelle Undersøgelser og

---

forudgangne Beslutning (VI, 21. VII, 6; *ex senatus consulto*, VIII, 6. X, 12. XXVI, 17. XXIX, 12. XXXI, 5, XXXVI, 1. XLIII, 1 *comitiis centuriatis*). Den konstitutionelle Regel udtales udtrykkelig XXXVIII, 45. 46. og XLV, 21.

[1]) Enkelte Gange har Livius uden Tvivl forbigaaet Folkets Bekræftelse af Senatets Beslutning og Forslag, som VIII, 15: *jusserat senatus defendere Auruncos*, om Indblanding i Krig imellem to fremmede Folk.

Dommen i slige Sager til Kommissioner (*quæstiones extra ordinem*), og fra Midten af det andet Aarhundrede f. C. oprettedes efterhaanden en Række staaende og af Prætorer ledede Domstole, *quæstiones perpetuæ*, der ganske traadte istedenfor Folkets Dommermyndighed, og denne ophørte derved at udøves. Se herom ved Kriminalretsvæsenet i Kap. 8.

Anm. Hos de gamle Skribenter omtales under Navnet *auctoritas patrum* en i den ældste Tid gjældende, men siden afskaffet Ret for en ved Navnet *patres* betegnet Korporation til at bekræfte eller forkaste Valg og Beslutninger, der vare vedtagne i *comitia curiata* eller *centuriata*. Den almindeligste Angivelse om en saadan siden forsvunden Ret findes hos Cicero (*de rep.* II, 32; jfr. *pro Planc.* 3) og Livius (I, 17; jfr. Kap. 22 og 32 ved Omtale af Kongevalg), samt Dionysius (II, 14), hos hvilke to sidste den senere Forsvinden af denne Bekræftelsesret fremhæves.[1]) At dette hele Forhold kun fandt Sted ved *comitia curiata* eller *centuriata*, siges udtrykkelig hos Cicero (*de domo* 14), hvor det hedder, at, hvis man lader Patricierne uddø, *populus Romanus . . . . . . neque auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum habebit*, og hos Livius (VI, 41 i en Tale af Appius Claudius: *Non leges auspicato ferantur, non magistratus creentur, nec centuriatis, nec curiatis comitiis patres auctores fiant*). At *patres* i dette Forhold ikke betegner Senatet i det Hele, saaledes som det senere var sammensat af Patriciere og Plebeiere, men en rent patricisk Korporation, fremgaar ikke blot af Dionys. H. II, 60 og VI, 90, hvor han udtrykkelig nævner ***οἱ πατρίκιοι***,

[1]) Cicero: *Vehementer id retinebatur, populi comitia ne essent rata, nisi ea patrum adprobavisset auctoritas.* Livius: *Decreverunt, ut, quum populus regem jussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent. Hodie quoque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum patres auctores fiunt.* Dionysius: *ὅ τι ταῖς πλείοσι δόξειε φράτραις, τοῦτο ἐπὶ τὴν βουλην ἀνεφέρετο. ἐφ' ἡμῶν μετάκειται τὸ ἔθος. οὐ γὰρ ἡ βουλὴ διαγιγνώσκει τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ δήμου, τῶν δ'ὑπὸ τῆς βουλῆς γνωσθέντων ὁ δῆμός ἐστι κύριος.* Særlig antyder Livius (III, 59), at *auctoritas patrum* kunde have været anvendt mod de af Konsulerne Valerius og Horatius efter Decemviratets Ophævelse gjennemførte Love.

medens der II, 14 staar ἡ βουλή, men sikrere (da man mod Dionysius's Vidnesbyrd kunde indvende, at han uden klar Sondring havde sat Patricierne for Senatet) af Ciceros og Livius's anførte Steder; (thi begge vidste, om end Sagen i deres Tid var svunden ind til en ren Ceremoni, af hvem og i hvis Navn denne Ceremoni udførtes); fremdeles af Livius VI, 42, hvor det hedder, efter Valget af den første plebeiske Konsul efter *lex Licinia*, at *patricii se auctores futuros negabant* [1]), og af Sallust *Hist.* III, *fragm.* 81 (*oratio Macri*): *libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravere.* Den eneste rimelige og naturlige Forklaring er, at et i den ældste patriciske Forfatning Senatet forbeholdt Prærogativ, der betegner denne Forfatnings strengt konservative Charakter, efterat Senatets Sammensætning var bleven blandet, gik over paa den patriciske Del af Senatet som Repræsentant for Patricierne i det Hele, paa de samme Patriciere, der maa forstaaes, naar *patres* eller *patricii* siges *coire ad interregem prodendum.* En saadan Forret kunde naturligvis ikke bevares i praktisk Virksomhed under den senere Udvikling; Aar 366 maatte Forsøget paa at bruge den opgives; men først i Aaret 339 finde vi den udtrykkelig ophævet (i det Ringeste hvad Lovforslag angaar) eller omdannet til et forud givet Skinsamtykke ved *lex Publilia* (Liv. VIII, 12: *Ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent.* I *comitia curiata* fandt der allerede dengang en virkelig Lovgivning ikke mere Sted). Dog gjorde endnu App. Claudius Cæcus som Interrex et Forsøg paa at give *auctoritas patrum* Betydning og Virksomhed ved Konsulvalg, men Folketribunen M'. Curius (Dentatus) *patres ante auctores fieri coegit* (Cic. *Brut.* 14, Aurel. Vict. *de vir. ill.* 33; Begivenheden falder omkring Aaret 300); Cicero antyder (*l. c.*) at en *lex Mænia* noget efter fuldstændig afgjorde Sagen. [2])

---

[1]) Her at tænke paa et Samtykke, hvorved *plebiscitum Licinium* hævedes til almengyldig Lov, er aldeles forkert. Der handles paa det Tydeligste om Samtykket til det, efterat Loven var traadt i Kraft, i *comitia centuriata* foretagne Valg.

[2]) At identificere *auctoritas patrum* med *lex curiata de imperio* (hvorved *comitia curiata* blive betegnede som absolut patriciske) forbyde ikke

§ 5.

Comitia tributa.

Den Forsamling, hvori der afstemmes efter Tribus, Mand for Mand, *viritim*, uden Hensyn til Census eller anden Forskjel i Stand og Stilling (*ἡ κατ' ἄνδρα ψηφοφόρος ἐκκλησία*, Dionys. H. VII, 59; *populus fuse in tribus convocatus*, Cic. *de legg.* III, 19), var en plebeisk Forsamling (*concilium plebis*, Liv. XXXIX, 15, hvor Modsætningen til *comitia centuriata* udhæves, II, 56. 57 og 60 og oftere, Lælius Felix hos Gell. XV, 27) [1]), hvorfra Patricierne vare udelukkede (Lælius Felix *l. c.* Festus *v. scita plebis* og *v. populi commune suffragium.* Diod. Sic. XXI, 13 efter Fortællingen af Begivenhederne Aar 281. [2]) Liv. II, 60: *patribus ex concilio submovendis* om Henlæggelsen af Tribunvalget til *comitia tributa.* At Patricierne, der jo ligesaavel som Plebeierne havde Plads i Tribus, i Begyndelsen søgte at indblande sig i den Forsamling, hvortil de plebeiske Medlemmer af Tribus særlig kaldtes, kan ikke overraske, se Liv. III, 11). Almueforsamlingen holdtes regelmæssig af den egentlige Almuemagistrat, Tribunerne, enten af alle eller nogle i Forening, hvorved dog én maa tænkes som den ledende, eller af en enkelt, kun ved enkelte Valg (se nedenfor) af en Konsul (Prætor). [3]) Det var

---

blot Ciceros og Livius's Vidnesbyrd paa mange Maader, men fremfor Alt den Omstændighed, at *auctoritas patrum* ligesaa vel angaar *leges* som Valg.

¹) *Is, qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubet, non comitia, sed concilium edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios neque ad eos referre ulla de re possunt.* Cicero bruger *concilium, concilium advocare* (f. Ex. *in Vat.* 6) kun om *comitia tributa.* Hos Livius forekommer ogsaa Udtrykket *concilium populi* (VI, 20, uden at det er tydeligt, om han mener de kort foran nævnte *comitia centuriata* eller nu tænker paa *tributa*), ligesom han ogsaa siger *tribuni ad populum tulerunt* (III, 63. XXX, 43), hvilket Sallust ligeledes gjør (*Jug.* 40), idet senere hen Forskjellen imellem *populus* og *plebs* glemtes.

²) *Οἷς γὰρ οὐ μέτεστι τῆς δημαρχίας, τούτους οὐδὲ τῆς ὑπὸ δημάρχου κυρουμένης ψήφου κοινωνεῖν*

³) Hvad der anføres om prætoriske og konsulariske Love, foreslaaede i Tributkomitier, beror for Republikens Tid paa fuldstændig Misforstaaelse. Ikke i et eneste af de Steder, der citeres, nævnes Tributkomitier, og den Sætning, at Borgerret kun gaves i Tributkomitier,

naturligt, at, saasnart Almuen havde faaet en særlig Øvrighed til at bevogte og fremme dens Interesser, maatte denne Øvrighed forlange at faa en Forsamling af Almuen alene til fri og uforstyrret Forhandling. Dette Forlangende skildrer Dionys. H. VII, 16 og 17 som fremsat og bevilget Aar 492, ledsaget af Straffebestemmelser for Forstyrrelse og Afbrydelser af Tribunernes Forhandling med Almuen.

a. Dømmende Virksomhed.[1])

Den første Anvendelse af denne plebeiske Forsamling, der derefter berettes, er den der stedfundne Anklage mod Coriolan og hans Domfældelse i Aaret 491 for hans Optræden mod Almuen og særlig for Forgribelse paa en af Tribunernes Medhjælpere, de plebeiske Æediler (se Dionys. H. VII, 35. 36. Plut. *Coriol.* 18 ff., navnlig Kap. 20. Livius II, 35 nævner ikke udtrykkelig *comitia tributa*, men lader hele Forhandlingen foregaa under Tribunernes Ledelse, hvilket dog ikke udelukker *comitia curiata*). Ligesom der nu ogsaa i de følgende Aar omtales en Del lignende Anklager paa Livet hos Almuen (*ipsis judicibus*, Liv. III, 9) mod afgaaede

---

er greben ud af Luften. At Cicero ved at omtale Almuens Stemning beraaber sig paa Afstemning over to prætoriske Love, beviser naturligvis slet ikke Noget; thi *plebs* udgjorde jo ogsaa væsentlig de Stemmegivende i *comitia centuriata*. Omtalen af *forum* ved *lex Calpurnia de ambitu* (Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 104) og ved Bibulus's Modstand mod Cæsars *lex agraria* (Svet. *Jul.* 20. Dio Cass. XXXVIII, 6) sigter enten til de forudgaaede Forhandlinger i *contiones* eller til en i den senere Tid indtraadt Forandring med Hensyn til Stedet for *comitia centuriata*, naar der ikke valgtes. Den Aar 9 f. C. vedtagne *lex Quinctia* (Front. *de aquis* 129) er konsularisk, vedtaget paa Forum, og der nævnes en Tribus som *principium*; men paa den anden Side nævnes *populus*, ikke *plebs*, og om *prærogativa* ogsaa forekom ved lovgivende *comitia centuriata*, vides ikke.

[1]) De tre Arter af Virksomhed for Tributkomitierne ere her fremstillede i den Orden, hvori de chronologisk fremtræde i Kildernes Overlevering, men det er utvivlsomt, at i Virkeligheden Overlæg og Vedtagelse af Beslutninger, *scita*, om Almueanliggender har været den første Gjenstand for denne Forsamling, ikke Anklage og Dom. Den halvmythiske Fortælling om Coriolan og dernæst Flytningen af Tribunernes Valg har i Beretningen fordunklet det oprindelige Udgangspunkt, hvoraf hine to Resultater ere fremgaaede.

patriciske Magistrater (Liv. II, 52 mod T. Menenius; Liv. II, 61 og Zon. VII p. 345 mod App. Claudius; Liv. III, 11—13 og Dionys. H. X, 15 mod K. Quinctius; Liv. III, 31 og Dionys. H. X, 48 mod T. Romilius), saaledes siger Dionys. H. IX, 46 ved A. 471 udtrykkelig, at der var indrømmet Almuen en almindelig Ret til at fælde Dom over Patriciere, der havde krænket dem.[1] At nu i denne Tid, i hvilken Patricierne endnu hævdede deres Supremati og udelukkende vare i Besiddelse af Magistraturen, Almuen skulde have havt en almindelig og ubegrændset Ret til at stille enhver af sine politiske Modstandere for sin ensidige Domstol, er aldeles utænkeligt, og selv den udførlige, men destoværre i det Hele og Enkelte lidet paalidelige Fremstilling hos Dionysius af Anklagen imod Coriolan og Forhandlingerne derom (navnlig VII, 38 og 41 om *προβούλευμα*) giver Anledning til at antage, at Senatet eller de patriciske Medlemmer deraf maatte give sit Minde til en saadan Anklage (hvilket ganske udtrykkelig siges X, 34)[2], medens det paa den anden Side vel er rimeligt, at Overgreb og Selvtægt forsøgtes. Ved de tolv Tavler bleve (se ovenfor) alle Kapitalklager udtrykkelig henlagte til *comitia centuriata*, medens Folketribunerne beholdt Ret til i *tributa* at anklage paa en Pengebod (*multa*) og hyppig udøvede denne Ret (se Liv. IV, 41 mod M. Postumius; IV, 44 mod L. Sempronius; V, 11 og 12, Straf *X millia æris gravis*; V, 29; V, 32 mod Camillus *XV millia æris*; VII, 4 mod Diktatoren L. Manlius Torquatus, og fra senere Tid Liv. XXVI, 3 imod Cn. Fulvius; se videre ved Kriminalretten i Kap. 8), ligesom ogsaa Ædilerne i den ældre Tid der indstævnede og (under Tribunernes Forsæde) forfulgte forskjellige Forseelser (mod *feneratores*, *pecuarii* o. s. v.; se sammesteds).

---

[1] *Τὸν νόμον τὸν περὶ τῶν δικαστηρίων τῆς μεταγωγῆς, ὡς ἔδωκεν ἡ βουλὴ τῷ δήμῳ τὴν ἐξουσίαν κρίνειν, οὓς ἂν αὐτοῖς δόξειε τῶν πατρικίων.*

[2] *Τοσούτου δεῖν ἐξεῖναι (τῇ δημαρχικῇ ἀρχῇ) κατὰ τῶν ὑπάτων τινὸς ψῆφον ἀναδιδόναι τοῖς ὄχλοις, ὥστε μηδὲ κατὰ τῶν ἄλλων πατρικίων τοῦ φαυλοτάτου ταύτην ἀποδεδόσθαι τὴν ἐξουσίαν, ἂν μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσηται.*

b. Valg.

I *comitia tributa* valgtes fra Aar 471 af Almuetribunerne og de plebeiske Ædiler ifølge den da vedtagne *lex Publilia* (Liv. II, 56. 57, der kun nævner Tribunerne, Dionys. H. IX, 43), siden tillige samtlige *magistratus minores* (Messalla hos Gell. XIII, 15). [1]) Ved Valget af Tribunerne præsiderede en af Tribunerne efter Lodkastning (Liv. III, 64. App. *Civ.* I, 14) [2]); Valget af Kurulædilerne ledes af en Konsul (Cic. *pro Planc.* 20. *ad Att.* IV, 3. Varro *R. R.* III, 2 og 5. Dio Cass. XXXIX, 32); det Samme gjælder om Qvæstorerne (Cic. *in Vat.* 5: *consulis beneficio*). Hvem der ledede Valget af de plebeiske Ædiler og Krigstribunerne, derom foreligger der intet udtrykkeligt Vidnesbyrd, men det kan med Sikkerhed antages, at Krigstribunerne valgtes under konsularisk Ledelse, da Alt, hvad der angik Krigsvæsenet, nærmest hørte under Konsulatet, og det Samme er for de plebeiske Ædilers Vedkommende for den senere Tid, da denne Magistrat var løst fra al Forbindelse med Tribunatet og sat i den nærmeste Forbindelse med den kuruliske Ædilitet, saameget rimeligere, som vi af Plutarch (*Mar.* 5) se, at begge Slags Ædiler valgtes paa samme Dag. [3]) Af Valg til extraordinære Hverv foretoges sandsynligvis i *comitia tributa* Valg af Mænd til Ageruddeling efter *leges agrariæ tribuniciæ*

---

[1]) Ordene hos Gellius: *minoribus creatis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed justus curiata data lege*; *majores centuriatis comitiis fiunt* ere rent forkvaklede, og Walters Rettelse (*jus ejus* for *justus*) helbreder ikke Feilen, da ikke blot en *lex curiata* for *minores magistratus* er uhørt, medens den just burde nævnes ved *majores*, men ogsaa Udtrykket *creatis magistratibus magistratus datur* er aldeles meningsløst. Der er sket en Omflytning af Ordene, og Stedet lød oprindelig omtrent saaledes: *Minores magistratus tributis comitiis, majores centuriatis comitiis fiunt, sed [majoribus] creatis [magistratibus] jus (imperium?) curiata datur lege.*

[2]) Hvilken Forvirring der har bragt Appian til at fortælle (*Civ.* I, 28), at Servilius Glaucia som Prætor ledede Valget af Folketribuner, kan ikke siges.

[3]) At en Ædil skulde have holdt *comitia tributa*, beror paa en af Wunder (*ad Cic. Planc.* p. LXXXVII) rettet Skrivfeil (*ædilis* for *at ille*) hos Gell. VII [VI], 9.

samt af *tresviri* til Anlæggelse af Kolonier, der altid var forbunden med Ageruddeling (Liv. XXXIV, 53: *in Capitolio*); Valget ledes i sidste Tilfælde regelmæssig af *prætor urbanus* (se om Kolonier i Kap. 7).[1]) Ligeledes se vi, at der i denne Form af Folkeforsamling overdrages en Mand (P. Scipio, senere *Africanus major*) extraordinær Feltherremyndighed (*imperium extraordinarium*), idet der vel med det Samme bestemtes, at overhovedet en saadan Myndighed skulde gives (Liv. XXVI, 2).

c. Lovgivning.

Comitia tributa, der ikke omfattede det hele Folk, kunde oprindelig ikke vedtage egentlige Love, *leges*, men kun Almuebeslutninger, *plebiscita* (Festus *v. scita plebis* og *v. populi commune suffragium*. Capito hos Gell. X, 20), der, forsaavidt de angik Almuens Særanliggender, vare bindende for den[2]), men, forsaavidt de angik hele Staten, maatte fremtræde som Almuens Forlangender og Ønsker. Hvorledes der heraf efterhaanden udviklede sig en fuldstændig lovgivende Myndighed, saaledes som denne var anerkjendt i de tre sidste Aarhundreder f. C., er i det Enkelte uklart overleveret. Som den første overhovedet af en Tribun foreslaaede og derefter vedtagne Lov nævnes *lex Publilia*, hvorved i Aaret 471 Valget af Almuetribunerne henlagdes fra *comitia curiata* til *tributa*. Ved denne Lov, som Dionysius (IX, 41 ff.) synes at tænke sig vedtagen i *comitia curiata*, medens Livius (II, 56—57) Intet antyder herom, blev det efter Dionysius (Kap. 43) tillige i Almindelighed bestemt, at Tributkomitierne skulde tjene til Forhandling af alle

---

[1]) Livius IV, 51 berettes egentlig ikke om noget Valg; Almuen skulde bestemme, om en *quæstio* skulde overdrages Konsulerne, som det skete, eller en særlig Mand vælges dertil.

[2]) Det hele Folks mere omfattende Myndighed udtrykkes i Modsætning til *sciscere* ved *jubere*, se Cic. *pro Flacco* 7: *quæ scisceret plebes aut quæ populus juberet*, og saaledes ofte, f. Ex. Cic. *ad Att.* IV, 2 af et Dekret af *pontifex*: *si neque populi jussu neque plebis scitu* om selve Vedtagelseshandlingen. Dog forekommer ogsaa *jubere* stundom om *plebs*, og Spørgsmaalet var ogsaa til den *vellent juberentque*.

Almuens Anliggender.[1]) Dette var dog kun en Bestemmelse om Almuens Raadslagningers (ligesom specielt Tribunvalgets) Sted og Form, ikke om dens Beslutningers Gyldighed udenfor dens egen Kreds. Vi finde imidlertid snart efter omtalt tribuniciske Lovforslag i Tributkomitier om almindelige Statsanliggender, f. Ex. *lex Terentilia* om Tilveiebringelsen af skrevne Love ved en særegen Regerings- og Lovkommission (*quinqueviri*, siden *decemviri legibus scribendis*, Liv. III, 9 - 11. Dionys. H. X, 1) og *lex Icilia de Aventino publicando* (Liv. III, 32. Dionys. H. X, 31), og disse Forslag gik, omend efter flere Aars Forhandling, igjennem og bleve til Love; ja Livius lader endog for *lex Publilia* i Aaret 484 Konsulen Sp. Cassius's *lex agraria* efter Cassius's Fald og Henrettelse optages og bringes frem af Almuetribuner (II, 42—43) Det er aabenbart, at i ethvert Tilfælde i denne Tid, før Decemvirerne, et Plebiscit i og for sig ikke har kunnet have Lovskraft, binde ogsaa Patricierne og gjennemføre almindelige Statsforanstaltninger, uden at der maa være kommet Noget til, hvorved Plebiscitet anerkjendtes og sanktioneredes ogsaa fra de Borgeres Side, der ikke havde deltaget i dets Tilveiebringelse; men i hvilken Form dette er sket, er usikkert. Dionysius taler (IX, 49. X, 4. 30. 31. 48. 52) om, at Senatet efter Modstand gik ind paa, hvad han kalder *προβουλεῦσαι*, og at saa Tribunerne lod Almuen afstemme, men med dette aldeles ubestemte Udtryk er Intet forklaret; i X, 32 lader han *lex Icilia* efter dens Antagelse af Almuen bekræfte i *comitia centuriata.*[2]) Umiddelbart efter Decemvirernes Fald (A. 449) berettes det, at det ved en konsularisk *lex Valeria Horatia* fastsattes, *ut, quod tributim plebes jussisset, populum teneret* (Liv. III, 55), en Bestemmelse, der efter Livius's Beretning i det foregaaende

[1]) *Καὶ πάντα τἆλλα, ὅσα ἐν τῷ δήμῳ πράττεσθαί τε καὶ ἐπικυροῦσθαι δεήσει, ὑπὸ τῶν φυλετῶν ἐπιψηφίζεσθαι κατὰ ταὐτό*, hvor *δῆμος* naturligvis er *plebs* ; jfr. Zon. VII p. 345: *Καί τινες τῶν δημάρχων ἄλλα τε κατὰ τῶν εὐπατρίδων συνέγραψαν καὶ τὸ ἐξεῖναι τῷ πλήθει καὶ καθ' ἑαυτὸ συνιέναι καὶ ἄνευ ἐκείνων βουλεύεσθαι καὶ χρηματίζειν πάντ', ὅσα ἄν ἐθελήσῃ.*

[2]) Niebuhr har forgjæves af Dionysius's Udmaling af Tilstedeværelsen af *pontifices* sluttet, at det var *comitia curiata.*

Kapitel (54) kan synes anticiperet ved en kort forud vedtagen tribunicisk *lex Duillia* om Gjenoprettelsen af Konsulatet. Men at denne Bestemmelse endnu slet ikke kan have været almindelig og ubetinget, og at der ved hin *lex Duillia* kun kan tænkes paa et Samtykke fra Almuens Side, følger ikke blot af, at Bestemmelsen atter gives mere end 100 Aar efter (A. 339), men ligger i Sagens Natur. Ligesom det ikke er tænkeligt, at almindelige Love kunde vedtages med fuldstændig Udelukkelse af de Borgere, der endnu i 80 Aar bleve i udelukkende Besiddelse af Konsulatet og endnu længere af Præsteskaberne, saaledes er det ogsaa ubegribeligt, at Tribunerne og Almuen, hvis de havde havt denne Magt, ikke strax eller dog langt hurtigere skulde have afgjort Stridspunkterne imellem Patricierne og Plebeierne til de Sidstes Fordel. Thi den af Livius paa flere Steder omtalte Intercession af nogle Tribuner mod de øvriges Forslag efter patricisk Indskydelse vilde snart have vist sig uvirksom og være forstummet, hvorimod det er let forklarligt, at en endnu lovlig bestaaende Ret til Modstand fra den patriciske Side i det suveræne hele Folks Navn ikke kunde bruges og hævdes ligeoverfor den stedse voxende plebeiske Magt udover et vist Maal, hvor den maatte briste, hvis man ikke gav efter. Livius antyder ogsaa virkelig efter Decemviraltiden et Par Gange patricisk Modstand imod og endelig Samtykke til plebeiske Forslag (IV, 6: *victi tandem patres, ut de connubio ferretur, concessere.* VI, 42: *per ingentia certamina dictator senatusque victus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur*). Man maa altsaa tænke sig, at *plebiscita* i denne Tid kun have faaet Lovskraft ved Tiltrædelsen af Patricierne i en eller anden Form (de patriciske Senatorer eller en mere omfattende patricisk Forsamling).[1] Men denne Ret maatte

[1] En saadan Ret for Patricierne kan ikke afbevises derved, at den tribuniciske Intercession alligevel benyttes imod andre Tribuners Lovforslag (f. Ex. Liv. II, 43. IV, 48. IV, 51. Dionys. H. IX, 2), hvilket kunde synes unødvendigt. Man kunde gjerne benytte et foreløbigt Hindringsmiddel, der kom fra plebeisk Side og intet Ansvar kastede paa Patricierne, førend man greb til det sidste i Patriciernes eget Navn.

mere og mere tabe sin Betydning, efterat Plebeierne (ved et saadant til Lov hævet Plebiscit, *lex Licinia*) havde faaet Adgang til de høieste Øvrighedsposter, og Patricierne vare blevne en forsvindende Del af det hele Folk, saa at ved Forskjellen imellem *comitia centuriata* og *tributa* Vægten ikke længere for en Del laa paa Patriciernes Deltagelse eller Udelukkelse, men alene paa det ogsaa efterhaanden svækkede timokratiske Grundlag for *centuriata* og paa Magistratsinitiativet. Naar det derfor berettes, at Diktatoren Q. Publilius Philo A. 339 ved Siden af to andre vigtige Foranstaltninger (den ene om *auctoritas patrum* ved *comitia centuriata* (se ovenfor), den anden angaaende Adgangen til Censuren) gjennemførte en Lov, *ut plebiscita omnes Quirites tenerent* (Liv. VIII, 12 uden mindste Antydning om de forudgaaede Forhandlinger), maa denne Foranstaltning vel tænkes som næsten ganske almindelig og ubetinget, saa at den tredie Lov om denne Gjenstand, *lex Hortensia*, foreslaaet af Diktatoren Hortensius og vedtaget A. 286 under en stærk Almuebevægelse (den sidste *secessio*, Liv. *Epit.* XI. Plin. *H. N.* XVI, 37), enten kun har været en simpel Indskærpelse efter forsøgt Tilsidesættelse, eller har tilføiet enkelte Bestemmelser. Denne sidste Lov paaberaabe Juristerne sig (Gaius I, 3. Læl. Felix hos Gell. XV, 27. Pomp i *Dig.* I, 2, 2, 8) som Hjemmel for Sætningen, at Plebisciter have fuld Lovskraft og at Forskjellen imellem dem og de egentlige *leges* kun ligger i Vedtagelsesformen. Derfor er fra nu af (og i den historiske Fortælling om de ældre Tider) *lex* det almindelige Navn ogsaa for *plebiscitum*, og det sidste Navn bruges kun, hvor den specielle Beskaffenhed af en eller anden Grund skal fremhæves.[1]) Idet man altsaa ved Lovgivningen nu havde et dobbelt Initiativ, det konsulariske og det tribuniciske, med samme Virkning, uden nogensomhelst fast eller endog blot i almindelige Træk antydet Grændse for Anvendelsen

---

[1]) I Lovsproget tilføies derfor, naar et *plebiscitum* (ogsaa selve det foreliggende) betegnes som *lex*, stundom *sive plebiscitum* (*plebeive scitum* eller *sive id plebei scitum est*, f. Ex. i *lex tab. Bant. v.* 15, *lex agrar. anni* 643 *vv.* 6. 40. 41, *lex Jul. municip. vv.* 159. 160, *lex Rubria vv.* 25. 35. (Texten har *sive id plebeive scitum est*).

af det ene eller det andet efter Lovenes Gjenstand, bevæger den romerske Lovgivning (med Undtagelse af Sullas Reaktionsperiode) sig fra nu af overveiende i *comitia tributa* og i Plebiscitets Form, ikke blot fordi Konsulerne væsentlig vare optagne af Administrationen og (indtil Republikens sidste Tid) af Feltherrevirksomheden, men fordi Tribunatet efter sin Natur og efter Traditionen var udviklet til det bevægende og reformatoriske Element i Staten, og fordi Senatet selv meget ofte opfordrede Tribunerne til Forelæggelse af Lovforslag (*agebat cum tribunis*, *ut ferrent ad plebem*) om Reformer eller administrative Foranstaltninger, hvorved Forslagene bleve befriede for Mistydning [1]), hvortil endelig kom personlige demokratiske og oppositionelle Bestræbelser hos enkelte Tribuner. Der møder os saaledes en lang Række *leges tribuniciæ* eller *plebiscita*, dels om materielle, for Folket vigtige Gjenstande (*leges agrariæ*, *frumentariæ* o. s. v.), dels om Reformer i de offentlige Indretninger (*leges tabellariæ*, *judiciariæ, de provinciis* o. s. v.), dels om Gjenstande af Privatretten (*lex Voconia de hereditatibus feminarum*), dels om specielle Foranstaltninger og Anliggender (f Ex. om Stemmeret til *cives sine suffragio*, Liv. XXXVIII, 3, om Anlæggelse af Kolonier, f. Ex. Liv. X, 21, hvor det i *comitia tributa* bestemmes, at der i *centuriata* skal vælges *triumviri* til Anlæggelsen), især saadanne, ved hvilke der var Spørgsmaal om ny Ret og Beføielse ligeoverfor Folket og Borgerne f. Ex. om Oprettelsen af kriminelle Undersøgelseskommissioner, Liv. IV, 51; *lex Mamilia* A. 110 under den jugurthinske Krig, *lex Varia*, ved Forbundskrigens Begyndelse; om Oprettelsen af extraordinære administrative Hverv, Liv. XXV, 7, hvor det ved Plebiscit bestemmes, at der i *comitia centuriata* skal vælges *quinqueviri muris turribusque reficiendis* og to Arter *triumviri* til andre Hverv; om temporær Overdragelse af en Beføielse, der ellers tilhørte Folket, til Konsulerne, Liv. XLII, 31, særlig om *imperia extraordinaria* i Krig, Liv. VIII, 23, oftere i den anden puniske Krig, *lex Gabinia* og *Manilia* om Pom-

---

[1]) Disse hos Livius idelig omtalte Forhandlinger med Tribunerne gik naturligvis igjennem Konsulerne, som det udtrykkelig siges Liv. XXX, 11.

pejus), ogsaa mindre betydelige og sædvansmæssige (f. Ex. om *imperium* for en triumpherende Feltherre paa Triumphdagen, Liv. XLV, 35); men paa den anden Side se vi Borgerretten udvides til Italien ved en konsularisk Lov (*lex Julia*), medens der atter til denne slutter sig den tribuniciske *lex Plautia Papiria*. (Om Dispensationslove, *legibus solvere*, se ved Senatet i Kap. 4.) At Bekræftelsen af Fredsslutninger efter en fast Regel hørte for *comitia tributa*, siges ikke udtrykkelig; men baade Freden med Karthago efter den anden puniske Krig og med Philip af Macedonien sanktioneredes her, efter at være vedtagen af Senatet (Liv. XXX, 43 og 44. XXXIII, 25).

Denne Lovgivningens Tvedeling ophævedes ganske, men kun forbigaaende, af Sulla, der som Diktator fratog Tribunerne al Ret til at foreslaa Love, og derved afskaffede al Lovgivning i *comitia tributa* (Liv. *Epit.* LXXXIX. Naar App. *Civ.* I, 59 beretter dette ved Sullas første Konsulat A. 88, maa herved ikke tænkes paa et i dette Aar utænkeligt Forsøg af Sulla, men simpelthen antages en af Appians grove Forvexlinger og Omflytninger). I Aaret 70 indtraadte Tribunerne i deres tidligere Ret og Virksomhed (se Kap. 5 ved Tribunatet).

Anm. Om den særlige Art af Folkeforsamling, nærmest beslægtet med Tributforsamlingen, der brugtes i ældre Dage ved Valget af *pontifex maximus* og siden i visse Tider ved andre Præster, se ved Præstevalgene i Kap. 12.

§ 6.

Bestemmelser om Folkeforsamlinger i Almindelighed. Bekjendtgjørelse, Sted og Varsler.

Reglerne for Folkeforsamlingernes Afholdelse og Forhandlingsmaade laa i ældre Dage væsentlig i overleveret Vedtægt, der fuldstændiggjordes og sikredes ved de hos Øvrigheden beroende Optegnelser (*commentarii magistratuum*) og, hvad de religiøse Skikke angik, ved Præsternes rituelle Optegnelser (*commentarii, libri pontificum* og *augurum*); enkelte Punkter vare vel udtrykkelig bestemte ved Lov. Fra den Tid af, da Ordenens Overholdelse blev vanskeligere i den større Stat og Agtelsen for gammel Vedtægt blev svagere

ligeoverfor politiske Lidenskaber, fremkom flere særlige Love om denne Gjenstand, af hvilke Cicero, navnlig i Anledning af Clodius's uregelmæssige Foretagender, oftere nævner tre, *lex Ælia*, *lex Cæcilia Didia*, og *lex Junia Licinia*. De sammenfattes hos Cic. *ad Att.* II, 9: *improbitate istorum, qui Æliam legem, qui Juniam et Liciniam, qui Cæciliam et Didiam neglexerunt. Lex Ælia* nævnes oftest i Forbindelse med *lex Fufia* (snart som en *lex Ælia et Fufia*, Cic. *in Vat.* 7, snart som to (Cic. *in Vat.* 9: *sanctissimas leges, Æliam et Fufiam dico. de prov. cons.* 19. *de har. resp.* 27. *in Pis.* 4). [1]) Det fælles Indhold gik dels ud paa at indskrænke Afholdelsen af Folkeforsamlinger til et vist Antal dertil henlagte Dage (*dies comitiales*), dels paa at indskærpe Respekten for de religiøse eller fra Tribunmagten udgaaende Hindringer for Afholdelsen af Folkeforsamlinger eller Vedtagelse af Beslutninger i dem. [2]) Om deres Tid vide vi kun, at de vare ældre end Gracccherne (Cic. *in Vat.* 9), men ikke meget (Cic. *in Pis.* 5: *prope centum annos*, regnet tilbage fra Aar 55). [3])

Lex Cæcilia Didia, foreslaaet af Konsulerne i Aaret 98 f. C. kort efter de af Appulejus Saturninus fremkaldte Uroligheder, indskærpede for det Første Forskriften om Lovforslagenee Bekjendtgjørelse en bestemt Tid før Afstemningen over dem i Folkeforsamlingen (Cic. *Phil.* V, 3. *de domo* 16. *Schol. Bob. ad Cic. pro Sest.* p. 310 *Or.*; se nedenfor) og foreskrev dernæst, at Loven skulde holde sig til en enkelt Hovedgjenstand (Cic. *de domo* 20; Forskriften selv ogsaa *de legg.* III, 4). [4])

---

[1]) Se mine *advers. crit.* II p. 227.

[2]) Cic. *pro Sest.* 15. *de prov. cons.* 19: *non omnibus fastis diebus legem ferri licere; quum lex feratur, de cælo servari, obnuntiari, intercedi licere.*

[3]) Disse Love ophævedes (i alle Punkter?) Aar 58 ved Forslag af P. Clodius (Cic. *pro Sest.* 15. 26. *post red. in sen.* 5). Ophævelsen antydes *in Vat.* 7 som sket efter A. 59.

[4]) *Quæ est, quæso, alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis et Didiæ nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus aut id, quod nolit, accipere aut id, quod velit, repudiare?* Dette er en underlig og grov Misforstaaelse, at Loven indførte særskilt Afstemning over Lovens Kapitler. Just fordi en saadan Afstemning ligesaa vel som Afstemning over Ændringsforslag var Romerne aldeles ubekjendt, maatte der sørges for en vis Enhed i Gjenstanden for den eneste Afstemning.

Om *lex Junia Licinia*, sandsynligvis foreslaaet af Konsulerne Junius Silanus og Licinius Murena A. 62, vide vi kun, at den indeholdt Straffebestemmelser, som maaske savnedes eller fandtes for milde i de tidligere Love (Cic. *Phil.* V, 3 om denne Gjenstand: *ubi pœna recenti lege Junia et Licinia?*); derfor Anklage efter denne Lov (Cic. *in Vat.* 14. *ad Att.* IV, 16).

For Iagttagelsen af de lovlige Forhandlingsformer og god Orden paahvilede Omsorgen og Ansvaret den Øvrighedsperson, der sammenkaldte og ledede Forsamlingen. [1])

Den til en bestemt Dag ansatte Folkeforsamling bekjendtgjordes med den fastsatte Frist forud af den sammenkaldende Øvrighed ved et Opslag (*edictum*) paa bestemte Steder (Liv. XXXV, 24. Gell. XIII, 15; deraf *edicere comitia*, ogsaa *indicere*); i den senere Tid sendtes Ediktet ogsaa omkring i Italien (App. *Civ.* I, 29; jfr. Liv. XLIII, 14 om censoriske Edikter). (Ved enkelte Leiligheder omtales en fra Senatet og Konsulerne udgaaende Opfordring til talrigt Møde, Cic. *post red. in sen.* 9. 11. 12. *de domo* 28. *pro Sest.* 60: *consularibus litteris.*) I den ældste Tid omtales (Læl. Fel. hos Gell. XV, 27 Sammenkaldelse af *comitia curiata* ved en Liktor, af *centuriata* ved en Hornblæser (*per cornicinem*); formodentlig menes Sammenkaldelse til at høre Bekjendtgjørelsen. Bekjendtgjørelsesterminen (indskærpet ved *lex Cæcilia Didia*, men omtalt som gjældende allerede i den ældre Tid, Liv. III, 35. Dionys. H. IX, 41) var ved Lovforslag og Magistratsvalg (Liv. *l. c.*) *trinum nundinum*, Tiden imellem den første og sidste af de tre Markedsdage, *nundinæ*, begge medregnede, det er 17 Dage, *in tertias nundinas* (hos Macrob. *die trinundino*) en tidligere Bekjendtgjørelse var neppe udelukket, naar Dagen bestemt angaves. Skulde der (i den ældre Tid) dømmes i Folkeforsamlingen, var (efter Cic. *de domo* 17) Reglen, at først Anklagen fremsattes tre Gange med Mellemrum (*intermissa die*), førend Straffepaastanden formelig nedlagdes, Alt uden

[1]) Voldelig Forstyrrelse faldt, forsaavidt ikke en Mulkt med Udpantning var tilstrækkelig, under Anklage for *vis publica* eller vel endog *majestas.* Ved Tributkomitierne indtraadte tillige Hensynet til Krænkelser af den præsiderende Tribuns Hellighed; se ved Tribunatet i Kap. 5, og særlig Liv. XXV, 4.

Tvivl i Form af *contio*, hvorefter Afstemningsdagen fastsattes med *trinum nundinum*. Men hvis Hindring for Afholdelsen eller Afslutning af *comitia* paa den bestemte Dag indtraadte, kunde uden Tvivl en ny Forsamling fastsættes med kortere Frist, f. Ex. til næste Komitialdag (Liv. III, 11. IX, 38. X, 9. XLV, 36. Dio Cass. XXXIX, 39 om *lex Trebonia*; Valgkomitier fortsatte næste Komitialdag Liv. X, 22. XXII, 35. XXXIV, 8. App. *Civ.* I, 14. Plut. *Ti. Gracch.* 16). Om Udsættelse og Berammelse af en ny Forsamling ved Anklage bruges Udtrykket *prodicere diem* (Liv. II, 61. III, 58. VI, 20). I ældre Dage synes dog ved Valgkomitier, navnlig naar de afholdtes af en Interrex efter udløbet Magistratsaar, Fristen *trinum nundinum* ikke altid at være iagttaget (Liv. XXV, 2: *primo die comitiali*). Af Dio Cassius (XXXVI, 22) kan sluttes, at *comitia* til Valg af Øvrigheder havde Fortrinsret for andre Folkeforsamlinger; men ellers vides Intet om Reglerne for sammentræffende Ansættelse af forskjellige Folkeforsamlinger; ved *centuriata* maatte naturligvis den ringere Magistrat (Prætor) i ethvert Tilfælde vige for den høiere.

Lovforslag (*rogatio*, ved Anticipation sædvanlig kaldet *lex*) maatte af Proponenten eller Proponenterne (begge Konsuler eller to Tribuner) [1]) bekjendtgjøres, *promulgari*, samtidig med Folkeforsamlingens Ansættelse og opslaaes paa Tavler (ἐν πινακίοις, Dio Cass. XLII, 23 og 32), som det synes (efter Cic. *de legg.* III, 4), iblandt Andet et Exemplar ved Skatkammeret, *in ærario*, i endelig redigeret Form, hvori det maatte være bragt ved Hjælp af erfarne Koncipister og efter Samraad med indflydelsesrige Mænd, da hele Forslaget uden Ændringer skulde afstemmes under Et. [2]) (Om Lovenes Form se nedenfor § 9.)

[1]) To forenede Proponenter betegnes ved Lovens Navn efter dem begge. Uagtet baade i den ældre Tid hos Livius og stundom senere flere eller alle Tribuner betegnes som deltagende i at bringe frem og anbefale et Lovforslag, antydes dog aldrig flere end to egentlige Proponenter, der give Forslaget Navn. De øvriges Forhold til Forslaget betegnes (Cic. *de leg. agr.* II, 9) ved Navnet *adscriptores legis*; jfr. Kap. 5, hvor det hedder under Et *legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere.* I Modsætning til dem er Hovedproponenten *princeps rogationis*, Cic. *pro Sest.* 35.

[2]) Ligesom der ikke nogensteds i alle de vidtløftige Beretninger om Lovforhandlinger er nogensomhelst Antydning af en Forandring i en

I Tiden imellem Promulgationen og selve Folkeforsamlingen kunde Loven i *contiones* anbefales og forsvares (*suaderi*) af Proponenten og Andre, hvem han gav *contio*, og angribes (*dissuaderi*) af Modstandere, der selv som Magistrater havde Ret til at holde en *contio* eller fik Adgang til en saadan af en Magistrat, Forhandlinger, der idelig omtales i Beretningerne om omstridte Love og hvorpaa vi have et Exempel i Ciceros anden og tredie Tale *de lege agraria* (*dissuasio*), hvori hentydes til Proponenten Servilius Rullus's *contiones* for Loven.

Ved Valgkomitier maatte efter deres Bekjendtgjørelse de Søgende, *candidati*, melde sig, *profiteri*, inden bestemt Tid (Sall. *Catil.* 18) hos den, der skulde holde Forsamlingen; thi kun over forud anmeldte Kandidater kunde der afstemmes. Den Præsiderende havde at afgjøre, om de Anmeldte havde de lovlige Betingelser for at søge, saa at han kunde lade dem komme paa Valg og modtage Stemmer for dem (*accipere nomen*, *rationem habere*), ved hviken Afgjørelse han kunde tage andre ansete Mænd paa Raad (*in consilium adhibere*, Vell. Pat. II, 92. Ascon. *ad Cic. in tog. cand.* p. 114).[1]) (Om selve Qvalifikationerne se ved Magistraturen i Kap. 5.)

---

opslaaet Lov under dens videre Forhandling, saaledes udelukkes Tanken om Ændringsforslag ved hele Indretningen af Folkeforsamlingen, der gjorde en Række Afstemninger i det Enkelte af hele Folket aldeles umulig. Der er ikke i nogen Beretning Tale om andet end Lovforslags Antagelse eller Forkastelse. Ciceros Taler *de lege agraria* hvile paa den Forudsætning, at der kun handles om Loven, som den nu foreligger i alle Enkeltheder, og at ikke nogen af disse nu kan forandres.

[1]) Vellejus: *Q. Sentius Saturninus* (Konsul A. 4 e. C.) *et quæsturam petentes, quos indignos judicavit, profiteri vetuit, et, quum id facturos se perseverarent, consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est, et Egnatium florentem favore publico, sperantem, ut præturam ædilitati, ita consulatum præturæ se juncturum, profiteri vetuit, et, quum id non obtinuisset, juravit, etiamsi factus esset consul suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum.* Asconius: *Professus deinde est Catilina petere se consulatum. L. Volcatius Tullus consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet, si peteret consulatum; nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam causam destitit a petitione.* I Ciceros Brutus Kap. 14 omtales en vilkaarlig Vægring af en patricisk Interrex (App. Claudius Cæcus) ved at modtage Stemmer paa en plebeisk Kandidat.

I ældre Dage (ikke efter anden puniske Krig) omtales dog enkelte Gange improviseret Stemmegivning paa ikke anmeldte Kandidater (f. Ex. Liv. V, 18), ja endog Stemmegivning paa selve den Præsiderende (Liv. VII, 24. X, 15 og 47, hvor den præsiderende Konsul vælges til Prætor; XXVII, 6), hvilket dog betegnes som ulovligt og usømmeligt, hos Livius (III, 35) som uhørt uden ved *tribuni*, *pessimo exemplo.*[1]) Medens det i den ældre Tid hos Livius oftere forekommer, at en Mand fraværende vælges til Konsulatet eller en anden Magistratur (X, 22 to Konsuler og en Prætor. IV, 42, 48. VIII, 22 Almuetribuner. XXII, 35 fire Prætorer. XXIII, 24. XXIV, 9. XXVI, 22 Konsuler), hvilket hænger sammen med den nysomtalte Stemmegivning paa ikke anmeldte Kandidater, var det i den senere Tid Regel, at Kandidaten skulde være tilstede i Rom som Privatmand (*sine imperio*, se App. *Civ.* II, 8. Svet. *Jul.* 18). Denne af og til overtraadte Lov fornyedes og indskærpedes af Pompejus i hans tredie Konsulat A. 52, men med en udtrykkelig Undtagelse for Cæsar, der dengang var Statholder i Gallien (App. *Civ.* II, 25. Dio Cass. XL, 56. Svet. *Jul.* 28. Cic. *ad Att.* VIII, 3, 3. *Phil.* II, 10. Cæs. *B. C.* I, 9. 32); efter Ciceros Sted i *ad Att.*, Cæsar Kap. 32 og Appian skete Undtagelsen ved en særlig af Tribunerne foreslaaet Lov, men bekræftedes ved Pompejus's Lov. Ciceros Benegtelse af denne Regels Bestaaen (*de leg. agr.* II, 9) synes at være advokatorisk dristig, formodentlig støttet paa enkelte Tilsidesættelser i den nærmest forudgaaende Tid. Fra denne officielle *professio* maa adskilles Kandidaternes private Be-

---

[1]) Ved slig improviseret Stemmegivning kunde der altsaa ogsaa være Anledning til Vægring ved at modtage Valget (Liv. VI, 22: *verba excusandæ valetudini sollemnia*). Efter Cicero (*de leg. agr.* II, 8. *de domo* 20) var det endog ved *lex Licinia* og *lex Æbutia* forbudt, at ved Valg til en ved særlig Lov oprettet *potestas* eller *curatio* enten Proponenten selv eller hans Kollega eller Slægtninge maatte vælges. Uden Tvivl var det denne Regel, som gjordes gjældende imod at A. Gabinius ansattes som Legat hos Pompejus i Sørøverkrigen, hvori Pompejus var Anfører *lege Gabinia*, ikke, som Cicero (*de imp. Pomp.* 19) advokatorisk antyder, blot den Omstændighed, at Gabinius overhovedet havde været Almuetribun Aaret forud.

stræbelser for at anbefale sig til Folket, *prensatio*, der kunde begynde langt tidligere; Cicero begyndte allerede 17de Juli 65 ved det den Dag afholdte Tribunvalg at anbefale sig til Konsulatet for Aar 63 (*ad Att.* I, 1); men den formelle Optræden *in toga candida* faldt vel sammen med *professio*. Fra dette Øieblik begyndte da den omhyggelige Bestræbelse for ved egen Optræden og alle Slags Opmærksomheder imod Smaaborgerne og Venners Bistand at tilvende sig Gunst og at undgaa ethvert Anstød, som betegnede, hvad Cicero kalder *officiosissima natio candidatorum* (*in Pis.* 23), og hvoraf blandt Andet en Del Træk fremtræde i Ciceros Tale *pro Murena*.

Folkeforsamlinger kunde ikke blot ikke ansættes til Helligdage, *feriæ*, hvortil ogsaa de hørte, paa hvilke der holdtes Takkebønner, *supplicationes* (Cic. *ad fam.* VIII, 11. *ad Q. fr.* II, 6, 4. App. *Civ.* I, 56), men efter *lex Ælia Fufia* ikke en Gang paa alle deres til offentlige Forretninger anvendelige Dage, *dies fasti*, men kun paa et vist Antal særlig til denne Anvendelse henlagte Dage, *dies comitiales* i de opbevarede *fasti* betegnede med *C*; 184.[1]) De aarlige Valgforsamlinger

---

[1]) Det hos Macrob (*Sat.* I, 16) behandlede Spørgsmaal, om *nundinæ* vare *dies fasti*, har for os kun forsaavidt nogen Interesse, som det uden Tvivl staar i Forbindelse med en gammel Misforstaaelse. Rutilius hos Macrobius (*Rutilius scribit, Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die intermisso rure ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, et ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die proposita a singulis atque universis facile noscebantur*) og Dionysius (VII, 58) mene, at Torvedagene, *nundinæ*, oprindelig just vare bestemte til tillige at være Folkeforsamlingsdage til Bekvemmelighed for Landbefolkningen, medens langt bedre Autoriteter (hos Macrob, *l. c.*; jfr. Plin. *H. N.* XVIII, 13) forsikre, at *nundinæ* i gamle Dage vare *nefasti* for ganske at tilhøre Landalmuens økonomiske Anliggender i Byen, og først senere ved en *lex Hortensia* bleve *fasti*. Den første Mening er aabenbart opstaaet ved en falsk Fortolkning af *trinum nundinum* (som om den sidste *nundinæ* skulde være selve Forsamlingsdagen) og en urigtig Opfatning af Forholdet, hvorved hos Dionysius ogsaa det tvetydige Ord ἀγορά, som han X, 35. 36 bruger for ἐκκλησία, kan have medvirket. At Terminen beregnedes efter *nundinæ*, havde formodentlig sin Grund i, at Besøget i Staden paa denne Dag gav Landboerne en bekvem Leilighed til at blive bekjendte med Lovforslaget.

skulde naturligvis saavidt muligt afholdes betimelig, det er saalænge før Magistratsaarets til enhver Tid regelmæssige Begyndelse, at der blev Tid til, hvad der maatte ordnes og foregaa før, f. Ex. Fordelingen af de forskjellige Hverv, mulig Anklage *de ambitu* o. s. v.; men de enkelte Data om Valgforsamlingers Afholdelse paa visse Dage give ikke tilstrækkelig sikre almindelige Bestemmelser.

Comitia centuriata (om *curiata* se ovenfor) holdtes fra gammel Tid af, som oprindelig Forsamling af Borgerhæren, dèt væbnede Borgerskab, udenfor *pomærium*, sædvanlig paa *campus Martius*, hvor ogsaa *census* foregik (Liv. I, 44. VI, 20 o. s. v.). Da saaledes i gamle Dage Byen under denne Folkeforsamling kunde være udsat for et pludseligt Overfald, navnlig fra etruskisk Side, hvor en fremrykkende Fjende skjultes af Høiderne, opstilledes, saalænge Forsamlingen varede, en væbnet Afdeling under en Fane, *vexillum*, paa Janiculum, en Skik, der ogsaa senere iagttoges (Dio Cass. XXXVII, 28, hvor i Aaret 63 under Rabirius's Anklage for *perduellio* en Prætor nedriver Fanen for at gjøre Folkeforsamlingen ugyldig).[1]) Kun ganske undtagelsesvis finde vi i den ældste Tid Centuriatkomitier holdte paa andre Steder, men dog udenfor *pomærium* (*lucus Petelinus* ved Domfældelsen af Manlius Capitolinus, Liv. VI, 20, og ved en Lov af en Diktator efter oprørske Bevægelser, VII, 41; en ubekjendt Egelund, *æsculetum*, ved *lex Hortensia de plebiscitis* efter Udvandringen til Janiculum, Plin. *H. N.* XVI, 37). (Om muligvis i Republikens sidste Tid og den første Keisertid paa *forum* afholdte lovgivende *comitia centuriata* se § 5 S. 194 Anm.).[2])

Tributkomitierne vare ikke bundne til noget bestemt

---

[1]) Om denne Opstilling bruger Lælius Felix (Gell. XV, 27) Udtrykket *exercitum imperare*, hvilket hos Varro (*L. L.* V, 88 p. 75. 96 p. 77) bruges om Sammenkaldelsen af selve *comitia* (§ 93 p. 76: *exercitum urbanum convocare*), jfr. Liv. I, 36: *concilia populi, exercitus vocati*, og XXXIX, 15: *Cum vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus eductus esset.*

[2]) Vedtagelsen af en *lex de fenere unciario* i en Krigsleir var en aldeles uregelmæssig og vilkaarlig Fremgangsmaade, hvis Gjentagelse forbødes under Livsstraf (Liv. VII, 16).

Sted, men holdtes snart paa Forum, snart paa Marsmarken (vel kun ved Valg, som Tribunvalg Cic. *ad Att.* I, 1, Ædilvalg smsteds. IV, 3, Qvæstorvalg *ad fam.* VII, 30), snart paa Capitolium (App. *Civ.* I, 15. 24 ved Gracchertiden, Liv. XXXIII, 25), sjeldnere paa *prata Flaminia* (Liv. III, 54) eller *circus Flaminius* (Liv. XXVII, 21).

Centuriatkomitierne (ligesom *curiata*, se Dionys. H. IX, 41) holdtes efter tagne Varsler (*auspicato*, *augusta comitiorum auspicia* Cic. *pro Mil.* 16, *sollemne auspicandorum comitiorum* Liv. XXXVI, 2). Ved at tage disse Varsler stod en Augur Konsulen bi (*in auspicio erat consuli*, Cic. *de divin.* II, 34); de maatte fornyes, hvis Konsulen, efter at have taget dem, betraadte Byens Grund, førend den virkelige Forhandling fandt Sted (Cic. *de nat. deor.* II, 4). Mangler ved Varslerne medførte Forhandlingens (Valgets) religiøse Ugyldighed (*lex vitio lata*, *vitio creatus* Liv. IV, 7 o. a. St., *vitiosus consul*, Cic. *Phil.* III, 4; Konsulerne for A. 162 fratraadte saaledes som *vitio creati* efter senere fremkomne Oplysninger, Cic. *de nat deor.* II, 4. *de divin.* II, 35). (Fra disse indledende Auspicier maa vel adskilles hindrende Varsler, der siden indtraadte; se nedenfor.) Tributkomitierne holdtes i Almindelighed uden Auspicier, som den plebeiske Magistrat, Tribunerne, ikke havde (Dionys. H. IX, 41); dog gjaldt ogsaa her Forkyndelsen af hindrende Varsler og Himmeltegn (*obnuntiatio*, Cic. *de legg.* II, 12 og oftere i Talerne i Anledning af Clodius's Ophævelse af *lex Ælia*, der foreskrev, at *obnuntiatio* skulde agtes), hvorfor ogsaa en Tribun kunde være *vitio creatus* (Liv. X, 47). Naar en Konsul (ved Valg af Ædiler og Qvæstorer) holdt Tributkomitier, toges dog Auspicier (Dio Cass. LIV, 24) og en Augur var tilstede. [1])

[1]) Zon. VII, p. 348 lader Tribunerne efter Decemvirerne faa Tilladelse til *οἰωνοσκοπίᾳ ἐν συλλόγοις χρῆσθαι*, men hvad han selv tilføier (*ἔργῳ δὲ κώλυμα ἦν* o. s. v.), tyder meget mere paa en Forskrift om at vige for *obnuntiatio*. Ved *lex de Aventino publicando* omtaler Dionysius (X, 32) som en sær høitidelig Form Tilstedeværelsen af Pontifices, Augurer og *duumviri sacrorum*. Denne Lov betragtedes som *sacrata*.

§ 7.

Fortsættelse: Forhandlingsformer, Afstemning.

Komitierne aabnedes af den præsiderende Magistrat med en Bøn efter staaende Formular (Liv. XXXIX, 15: *carmen sollemne precationis*), hvorefter der, ved Forhandlinger om Love, endnu i Form af *contio* kunde gives Private eller Magistrater Adgang til at anbefale eller fraraade (*locus suadendi*, *dissuadendi*) med en foreskreven Tidsgrændse (Dio Cass. XXXIX, 35. Cic. *de legg.* III, 4; mange enkelte Exempler, saasom Liv. X, 9. XXXIV, 1 og 5, hvor Konsulen Cato fraraader, Tribunen L. Valerius tilraader Forslaget om Ophævelsen af *lex Oppia*). Lovforslaget fremsagdes af en Herold, hvem en *scriba* forelæste Ordene, mod hvilken Fremsigen Tribunintercession mod Loven rettedes som Forbud (Liv. VI, 35. Dio Cass. XXXVII, 43 og Plut. *Cato min.* 28, hvor der fortælles, at Tribunen Metellus Nepos i Aaret 62 forsøgte selv at oplæse Lovforslaget, da Intercession var sket, Ascon. *ad Cic. pro Corn. p.* 92, og Cic. *in Vat.* 2 en lignende Fortælling fra Aar 67, men hvor kun nævnes *scriba* ligesom App. *Civ.* I, 11. 12). Herefter fulgte formodentlig (før *discessio*) den egentlige Forelæggelse af Spørgsmaalet til Folket (*vultis jubetis, Quirites?*; *rogavit vellent juberentne; volo* og *jubeo* forbindes som et Ord; Exempler overalt) [1]), og den Præsiderende stedte Folket til Stemmegivning (*in suffragia mittebat*). Om selve Afstemningsmaaden i det Enkelte er vor Kundskab ufuldstændig; tydeligst fremtræder den ved *comitia tributa*, hvor Formen var simplest, medens den uden Tvivl ved *centuriata* havde nogle fra den tidligere Indretning bevarede og ved Klasseinddelingen nødvendige Særegenheder. [2]) Den Præsiderende opfordrede, naturligvis,

---

[1]) Naar hos Liv. XXVI, 33 en Almuetribun siges at spørge Folket, hvad det vil beslutte om en vis Gjenstand, og dernæst Folket at have fattet en vis Beslutning (*plebs sic jussit*), maa dette dog aabenbart forstaaes om Vedtagelsen af det af Tribunen selv fremsatte Forslag; thi ingen Anden kunde fremkomme med et saadant.

[2]) Min Ven og Kollega, Professor Ussing, har (i det danske Videnskabernes Selskabs Oversigter 1862 S. 54 ff.) gjort opmærksom paa, at Municipalforsamlingen efter *curiæ*, som den

som alle Magistratsbefalinger gaves, ved *præco* (Liv. XXXIV, 8), Folket til at ordne sig i Afdelinger, *tribus (discedere jubebat*; Liv. II, 56: *si vobis videtur, discedite, Quirites.* Cic. *de legg.* III, 4: *lex recitata est; discedere et tabellam jubebo dari.* Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 101: *in suam quemque tribum, in qua erat suffragium laturus*). Tribus adskiltes ved, hvad Dionysius (VII, 59) og Appian (III, 39) kalde περισχοινίσματα, egentlig Afhegninger ved Reb. De kaldtes samtidig, *uno vocatu*, *æs Malacit.* LV, μιᾷ κλήσει, Dionys. H. VII, 59) [1]) ind i de særlige Aflukker, hvor Stemmerne skulde afgives, *ovilia* (Liv. XXVI, 22, hvor der forøvrigt handles om Centuriatkomitier og hvor Enkelttallet betegner Aflukket for *tribus Voturia.* Lucan. *Pharsal.* II, 197. Juv. VI, 529. Cæsars til den samme Anvendelse bestemte Pragtanlæg *sæpta* tilendebragtes først, da Folkeforsamlingerne tabte deres Betydning.) [2]) (Om *tribus principium* se nedenfor.) Indgangen til det egentlige Afstemningslokale skete, i det Ringeste i den senere Tid, over Forhøininger, der kaldtes Broer, *pontes*, *ponticuli (Rhet. ad Herenn.* I, 12. Cic. *ad Att.* I, 14. Svet. *Jul.* 80, hvor Cæsar under Valgforsamlingen staar paa *pons*, kaldende *tribus ad suffragia*). Disse *pontes*

---

skildres i *lex coloniæ Malacitanæ*, med Afstemning *viritim*, svarer til *comitia tributa* i Rom, og paa enkelte Punkter mærkelig oplyser Fremgangsmaaden i disse og bekræfter og opklarer enkelte fordunkle eller betvivlede Vidnesbyrd om den.

[1]) Uden samtidig Afstemning af de forskjellige Afdelinger (i Centuriatkomitierne med Undtagelse af *prærogativa*) kan man slet ikke tænke sig Afstemningens Tilendebringelse paa én Dag, oftere efter længere forudgaaende Forhandlinger, og Opholdet og Tidsspilden for de sidst voterende Tribus vilde have været aldeles utaalelige. Naar Polyb (VI, 14) siger, at ved Kriminalprocesser hos Folket den Anklagede kunde gaa i Landflygtighed, κἂν ἔτι μία λείπηται φυλὴ τῶν ἐπικυρουσῶν τὴν κρίσιν ἀψηφοφόρητος, maa dette forstaaes om den endnu ikke tilendebragte Afgivelse og Optælling af Stemmerne i en enkelt Tribus.

[2]) Cæsar begyndte allerede som Statholder i Gallien Opførelsen af et pragtfuldt, marmorsmykket, af Søilegange omgivet Anlæg af Indhegninger og Aflukker (*sæpta*) paa Marsmarken, bestemt for de til Afstemningen forsamlede Tribus (Cic. *ad Att.* IV, 16. Dio Cass. LIII, 23), men som i Keisertiden, da det yderligere udsmykkedes af Agrippa (*sæpta Julia*) brugtes til andre Øiemed, f. Ex. til keiserlige

siges Marius at have gjort snevrere, for at hindre indflydelsesrige Mænd fra at opstille sig der og udøve et Tryk paa de stemmegivende Borgere (Cic. *de legg.* III, 17. Plut. *Mar.* 4). Stemmegivningen foregik i den ældre Tid mundtlig (Cic. *de legg.* III, 15)[1]); men i Slutningen af det andet Aarhundrede f. C. indførtes ved en Række demokratiske Love efterhaanden (efter de forskjellige Gjenstande for Stemmegivning, *lex Gabinia* A. 139 om Magistratsvalg, *lex Cassia* A. 137 om dømmende Komitier med Undtagelse af Anklage for *perduellio*, *lex Papiria Carbonis* A. 131 om Lovforslag, *lex Cælia* A. 107 om Perduellionsprocesser) skriftlig Afstemning ved Stemmetavler, *tabellæ* (deraf *leges tabellariæ*, Cic. *de legg.* III, 16. *Læl.* 12; om *lex Cassia* Cic. *pro Sest.* 48). Ved Afstemning over Lovforslag gaves hver Stemmegivende to Tavler, den ene med Ordene *uti rogas*, Ja (i Form af Svar paa Præsidentens Spørgsmaal), den anden med *antiquo*, Nei, jeg forkaster (Cic. *ad Att.* I, 14). Ved Valg fik den Stemmegivende kun én Tavle og skrev derpaa eller lod skrive Kandidatens Navn (Plut. *Cato min.* 46, Svet. *Jul.* 80). Ogsaa naar Folket dømte, gaves vistnok kun én Tavle, hvorpaa, ligesom i de senere Domstole, de Votum betegnende Bogstaver skreves (se ved Kriminaldomstolene i Kap. 8).[2]) Stemmetavlerne (den gyldige Stemmetavle) nedlagdes i en *cista* (*Rhet. ad Her.* I, 12)

Taler til Folket, Skuespil, Gladiatorkampe (Dio Cass. *l. c.*, samt LV, 8. LVI, 1. LIX, 10. Svet. *Tib.* 17). At *sæpta* særlig var bestemt for *comitia tributa*, sige baade Cicero og Dio Cassius, hvilket synes at hænge sammen med afvigende Fremgangsmaade ved Afstemningen i Centuriatkomitier. De hos Cicero (*Phil.* V, 4) nævnte *sæpta* ved Forum vare, som Sammenhængen viser, blotte Afspærringer til at hindre den fri Adgang

[1]) Den Mening, at man i den ældste Tid havde brugt Stemmestene, beror, foruden en aldeles usikker og usandsynlig etymologisk Forklaring af Ordet *suffragium*, paa nogle Steder af Dionysius, i hvilke han vistnok selv ved ψῆφος tænker paa en legemlig Gjenstand (tydeligst X, 41 og XI, 51), men aabenbart forledet af det græske Ords Grundbetydning og Forestillinger fra græske og senere romerske Indretninger. Fra Stemmestene vilde Overgang til mundtlig Stemmegivning, som aabenbart gik forud for *leges tabellariæ*, være uforklarlig.

[2]) Ordet *divisores*, som af Nyere oftere er forstaaet om Uddelere af Stemmetavlerne, betegner ganske andre Personer; se nedenfor § 10.

hvorved medvirkede *rogatores*, agtbare, af Præsidenten antagne Mænd (Cic. *post red. in sen.* 11. *in Pis.* 15), der tillige overbragte den Præsiderende Beretning om Udfaldet i den enkelte Afdeling (Cic. *de nat. deor.* II, 4: *primus rogator ut eos rettulit. de divin.* II, 35 i samme Fortælling: *qui in prærogativa referenda subito concidisset*, strax efter: *qui rogator centuriæ fuisset*[1]); jfr. Cic. *de orat.* II, 64). De afgivne Stemmetavler optaltes dernæst for hver Afdeling af *diribitores (diribere*; Cic. *pro Planc.* 20: *latum suffragium, diribitæ tabellæ, renuntiatæ.* Varro *R. R.* III, 2: *dum diribentur suffragia.* Cic. *post red. in sen.* 11: *illa dignitate rogatores, diribitores, custodes etc.*)[2]) under Tilstedeværelse af kontrollerende *custodes* (Cic. *post red. in sen.* 7. 11, *in Pis.* 15), ofte ansete Mænd, dels offentlige (Plin. *H. N.* XXXIII, 31: *nongenti vocabantur [equites Romani] ex omnibus electi ad custodiendas suffragiorum cistas in comitiis*), dels private af Kandidaterne udvalgte (Varro *R. R.* III, 5).[3]) Ved Optællingen benyttedes *puncta* (Cic. *pro Planc.* 22, *pro Mur.* 34, *Tuscul.* II, 26[4]); jfr. Hor. *A. P.* 343). Ved Valg betragtedes uden Tvivl i den enkelte Tribus den eller (naar flere skulde vælges) de, der havde faaet flest Stemmer, som valgte (*pro tribu facti*, Liv. IX, 46. Gell. VII, 9; *tribum ferre*, Cic. *pro Planc.* 19. 22. o. s. v.), uden at der krævedes absolut Stemmeflerhed, og dette Resultat berettedes den Præsiderende og bekjendtgjordes enkeltvis (Gell. *l. c.*; jfr. *æs Malacit.* LVI og om *comitia*

---

[1]) I det af Haruspices afgivne Svar betegnes den præsiderende Magistrat som *rogator*.

[2]) Ogsaa hertil opførtes en egen Bygning, *diribitorium*, af Agrippa (Dio Cass. LV, 8), der ligeledes siden brugtes til Skuespil og deslige (Dio Cass. LIX, 7 o. s. v.); tidligere tjente til de Stemmendes Bekvemmelighed den for censoriske Øiemed bestemte *villa publica* (Varro *R. R.* III, 23).

[3]) I Malaca antog den Præsiderende for hver Kurie tre *custodes* af en anden Kurie, der aflagde Ed, og hver af Kandidaterne en, og disse *custodes* stemte i den Kurie, ved hvilken de fungerede, ikke i deres egen (*æs Malacit.* LV).

[4]) Det sidste Sted forstaaes ofte aldeles urigtig, som om denne Brug af *puncta* tilhørte en længst forsvunden Tid; *olim* gaar paa Tiden før Cæsars Diktatur.

centuriata Cic. *in Verr.* V, 15).[1]) Men naar samtlige Tribus vare færdige, fremkom det endelige Resultat (efter *æs Malacit.* LVII, der bekræfter og forklarer en Antydning hos Varro *R. R.* III, 17, 1: *latis tabulis sortitio fit tribuum ac cœpti sunt a præcone renuntiari, quem quæque tribus fecerit ædilem*) paa den Maade, at den Præsiderende af en Lodkastningsurne, *sitella*, udtrak Navnet paa hver Tribus, og efterhaanden som hver Tribus udkom, nævnte de eller den deri valgte, og derefter, saasnart en Kandidat havde opnaaet absolut Pluralitet, erklærede ham for endelig valgt, en Fremgangsmaade, hvorved det, naar Flere skulde vælges, var muligt, at en Kandidat med lidt mindre absolut Majoritet, fordi de Tribus, der havde stemt paa ham, kom først ud af Urnen, kunde gaa forud for en Kandidat, der havde en lidt større absolut Majoritet. Til Kravet af absolut Flertal sigter Udtrykket hos Liv. III, 64: *tribus non explere* om dem, der ikke opnaa Majoritet i det fornødne Antal Tribus, ligesom ved Centuriatkomitier *centurias non explere* hos Liv. XXXVII, 47 (jfr. IX, 34: *legitima suffragia non conficere* om et Censorvalg; *æs Malacit.* LIX: *majorem partem numeri curiarum explere*).[2]) Naar det i Begyndelsen af ethvert Plebiscit (se Indskrifterne *lex agraria a.* 643, og *lex de* XX *quæstoribus*, samt den dog som Plebiscit tvivlsomme *lex Quinctia* hos Frontin. *de aquis* 129) angives, hvilken Tribus der var *principium* (*tribus Sergia principium fuit*), hvorved man urigtig har tænkt paa en først voterende Tribus, analog med en *centuria prærogativa*, maa det enten forstaaes om en lignende,

---

[1]) Ved Stemmelighed indtraadte *sortitio* efter Cic. *pro Planc.* 22. At dette Sted maa forstaaes om Stemmelighed i den enkelte Tribus, maa sluttes af den samme Bestemmelse i *æs Malacit.* LVI, hvor der iøvrigt angives de Hensyn, der i Keisertiden efter *lex Papia Poppæa* maatte tages til Kandidaternes Børn og disses Antal.

[2]) En Kandidat, der var sikker paa en betydelig Stemmeflerhed, kunde overlade en anden en Tribus (ved Opfordring til Tribulerne om at stemme paa den anden); Cic. *pro Planc.* 22. Den Kandidat, der imellem flere valgte først havde faaet absolut Majoritet, betegnedes som *primus* (*prætor primus*, Cic. *de imp. Pomp.* 1, altsaa valgt i Centuriatkomitier. Ordene *cunctis centuriis* maa forstaaes om alle dem, hvis Stemmer vare optalte, førend den der antydede Udsættelse af Forsamlingen indtraadte).

med Lodtrækning forbunden endelig Opgjørelse ved Lovforslag, og den Tribus, hvis Navn derved først kom ud, eller, da en saadan Opgjørelse var aldeles overflødig, og de enkelte bejaende og benegtende Tribus blot simpelthen behøvede at sammentælles, om den Tribus, hvis Stemmegivning først blev afsluttet og bekjendtgjort. [1])

Eiendommelig for *comitia centuriata* var Bestemmelsen ved Lodtrækning af den Centurie, som skulde stemme først, *centuria prærogativa*, og hvis Stemmegivning, der strax optaltes og bekjendtgjordes, baade opfattedes som Varsel om Totaludfaldet og ofte udøvede en Indvirkning paa den følgende Afstemning (Cic. *Phil.* II, 33. *pro Planc.* 20. *in Verr. act.* I, 9. Liv. V, 18. XXVI, 22. Om den herfra udgaaede billedlige Betydning af Ordet se Ordbøgerne). I den ældre Form af disse Komitier, hvor paa det Bestemteste bevidnes (Cicero, Livius, Dionysius, se Kap. 2 § 7), at der voteredes ovenfra, første Klasse først, maa det antages, at *prærogativa* altid var en Centurie af første Klasse; i den senere Form af Centurieinddelingen, da hver Tribus indbefattede to Centurier, var *prærogativa* de Ældres eller Yngres Centurie af en vis Tribus (*Voturia juniorum* Liv. XXVI, 22, *Galeria juniorum* XXXVII, 6). Om de øvrige Centurier forekommer hos Livius dels Udtrykket *jure vocatæ* (XXVII, 6; *tribus*

---

[1]) Ogsaa ved Kuriatkomitier betegnedes en bestemt Kurie som *principium* (Liv. IX, 38). I Loven anførtes tillige Navnet paa den Borger, der i den Tribus, som var *principium*, først havde stemt Ja (*pro tribu primus scivit*; se de citerede Love, Cic. *de domo* 30, ligesom i *comitia centuriata* ved en Konsularlov, *pro Planc.* 14). Uden Tvivl foranledigede den Præsiderende, der var Forslagsstilleren selv, at i hver, *ominis causa*, en anset Borger, der vilde votere for Loven, nedlagde den første Stemmetavle; ellers kunde det jo ikke vides, hvo der afgav det første Ja. Ved Valgforsamlinger sørgede Kandidaterne for, at en bekjendt Mand afgav den første Stemme paa dem; Cic. *in Pis.* 5: *cui primam comitiis tuis dederas tabulam* [*tabellam*] *prærogativæ*. Naar Lodkastningskarret, *sitella*, et Par Gange (Cic. *de nat. deor.* I, 38. *Rhet. ad Herenn.* I, 12 Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 100, alle tre Steder: *sitellam deferre*) nævnes som væsentligt Tilbehør til *comitia tributa*, kan baade tænkes paa Lodkastningen om, hvor Latinerne skulde stemme (se Kap. 1 § 9), og paa Udtrækningen af Tribus ved Opgjørelsen af Enderesultatet, foruden paa den høist sjelden indtrædende Stemmelighed imellem to Kandidater.

jure vocatæ, Liv. V, 18), der synes at betegne den almindelige samtidige Afstemning i Modsætning til den enkelte, ved Loddet begunstigede Centurie, dels *primo vocatæ* (X, 15. 22: *et prærogativa et primo vocatæ omnes centuriæ)*, hvilket unegtelig synes at tyde paa en rækkevis Indkaldelse af et vist Antal ad Gangen, saameget mere som der begge Steder hos Livius berettes om en Standsning og Forhandling ved Tale i Form af *contio* efter Stemmegivningen af *primo vocatæ*. Saadan Afbrydelse af Afstemningen i Valgkomitier, der maa betragtes som en Uregelmæssighed, omtales foruden de to nævnte Steder af Livius endnu V, 18 og i den anden puniske Krig, XXIV, 8.[1])

§ 8.

Hindringer for Afholdelse af Komitier eller gyldig Beslutning deri.

Foruden at de paa en vis Tid til Raadighed staaende Komitialdage kunde gjøres ubrugelige af Senatet og Konsulerne ved Ansættelse af overordentlige Takkefester, *supplicationes*, eller andre Helligdage (*eximere dies comitiales*, Cic. *ad Q. fr.* II, 6. id. [Cælius] *ad fam.* VIII, 11. App. *Civ.* I, 56), kunde Afholdelsen af ansatte Komitier hindres og den paabegyndte Forhandling i dem afbrydes dels ved Indsigelse, *intercessio*, af den dertil berettigede Myndighed, Tribunerne, om hvilken Indsigelse skal handles i Kap. 5 ved Tribunatet, dels ved religiøse Grunde, *religio.*[2]) Disse religiøse Hindringer kunde enten ligge i Noget, der indtraadte i og under selve Forsamlingen, eller i en Beretning om Noget, der var sket forud og andensteds, *obnuntiatio*. Onde Varsler kunde indtræffe ved selve de Auspicier, hvormed Komitierne aabnedes (navnlig i den ældre Tid; thi i den senere Tid erklærede

---

[1]) Den ovenfor nævnte *lex Quinctia (Frontin. de aquis* 129) er foreslaaet af en Konsul, og der nævnes *populus*, ikke *plebs*, hvorefter den maa betragtes som vedtagen i *comitia centuriata*. Naar det nu dog i den hedder: *tribus Sergia principium fuit*, men en *prærogativa* ikke nævnes, ledes man til den Formodning, at *prærogativa* kun havde Plads ved Valg.

[2]) Afbrydelsen betegnes ved Udtrykket *diem diffindere* (*triste omen diem diffidit*, Liv. IX, 38. Gell. XIV, 2).

vel altid den fungerende Augur, at der var *silentium*, det er Frihed for forstyrrende Varsler; jfr. Cic. *de div.* II, 34), eller ligge i indtrædende Omstændigheder (Liv. IX, 38, hvor der ved en *lex curiata de imperio* findes et ondt Varsel i den ved Lod først udtrukne Kuries Navn). Særlig var Torden og Lynild afskrækkende Tegn (Cic. *de divin.* II, 18: *Jove tonante, fulgurante cum populo agi nefas. in Vatin.* 8; jfr. Tac. *Hist.* I, 18). Ogsaa den Omstændighed, at en Person under Forsamlingen angrebes af den faldende Syge, *morbus comitialis*, gjorde Fortsættelsen af Forhandlingen betænkelig (Festus *v. prohibere.* Dio Cass. XLVI, 33).

Obnuntiatio kunde udgaa fra en Magistrat eller en Augur. Enhver Magistrat havde Ret til at anstille Iagttagelser paa Himlen om varslende Tegn, *servare de cælo.* Naar han underrettede den Øvrighed, der vilde aabne en Folkeforsamling, om, at han havde gjort dette, maatte Forsamlingen standses, uden Tvivl fordi man gik ud fra, at der, omend den i Auspicier ikke kyndige iagttagende Magistrat selv Intet havde bemærket, dog kunde være indtruffet et forbydende Tegn (Dio Cass. XXXVIII, 13; efter Dios Ord var allerede Magistratens Bekjendtgjørelse om, at han vilde tage Varsler paa den bestemte Dag, tilstrækkelig Hindring, men efter Cic. *de domo* 15. *pro Sest.* 36. *Phil.* II, 32 maatte der paa selve Forsamlingsdagen sendes Bud om, at Iagttagelsen virkelig var anstillet; jfr. Dio Cass. XXXVIII, 6 og Svet. *Jul.* 20: *obnuntiantem collegam armis foro expulit* om Bibulus's Bestræbelser for at hindre Cæsar fra at holde Komitier ved dette Middel). For at fjerne denne Hindring forbød den høiere Magistrat, der ansatte Komitier, ifølge sin høiere Myndighed paa samme Tid alle lavere Øvrigheder at anstille Iagttagelser (*ne quis magistratus minor de cælo servasse vellet*, Gell. XIII, 15); men iøvrigt hævdedes Retten til slig Himmeliagttagelse ved *lex Ælia Fufia* (se ovenfor § 6). Først Clodius fik i sit Tribunat en Lov vedtaget, at der overhovedet ikke maatte *servari de cælo*, naar Komitier vare ansatte (Dio Cass. XXXVIII, 13. Ascon. *ad Cic. in Pis.* 4; Cicero paa flere Steder, se ovenfor). Augurernes Ret til *obnuntiatio*, hvilken i dette Tilfælde skete ved Udtalelse til den Præsiderende af Ordene *alio die*,

omtales af Cicero (*de legg.* II, 12.[1]) *Phil.* II, 32. 33); men Auguren maatte uden Tvivl begrunde Indsigelsen paa virkelig iagttagne Varsler og maatte altsaa bære det religiøse Ansvar for denne Forsikring, hvorved det vel endda, trods Fortællingen i Ciceros *Phil.* II, 32 om Antonius's Ytring, er tvivlsomt, om en Augur ganske paa egen Haand kunde anstille Auspicier.[2]) Den hyppige Benyttelse af *obnuntiatio* i Republikens senere Tid i politiske Partiøiemed medførte en tilsvarende ringere Agtelse for den. Til de religiøse Hindringer kunde stundom slutte sig andre Udsættelsesgrunde, f. Ex. den præsiderende Magistrats Forhindring og deslige, for ikke at tale om de i Republikens sidste Tid hyppige Afbrydelser af paabegyndte Forhandlinger og Valg ved voldsomme Optrin og Partikampe. (Forsamlingen til at vælge Prætorer for Aaret 66 var tre Gange bleven udsat, Cic. *de imp. Pomp.* 1, men Intet kan sammenlignes med de Kunster og Voldsomheder, hvorved Konsulvalget for Aar 52 i mange Maaneder hindredes fra at komme istand; se især Beretningen hos Ascon. *argum. Milon.* Cic. *pro Mil.* 35.)

§ 9.

Lovenes Form og Bekjendtgjørelse og visse særlige Bestemmelser om Lovgivningen.

En endelig vedtagen Lov indhuggedes ved offentlig Foranstaltning paa en Kobbertavle (*in æs incidebatur*) og ophængtes paa Capitolium, hvor de saaledes ophængte Lovtavler (*æra legum*) dannede en Art Lovsamling (Cic. *in Cat.*

---

[1]) *Quid enim majus est, si de jure quærimus, quam posse a summis imperiis et summis potestatibus comitiatus et concilia vel instituta dimittere vel habita rescindere? Quid gravius quam rem susceptam dirimi, si unus augur alio die dixerit?*

[2]) Cic. *l. c.* 32 siger, at Augurerne kun havde den blotte *nuntiatio*, medens Konsulerne og de øvrige Magistrater ogsaa havde *spectio*; i en Artikel hos Festus (*v. spectio*) kan det derimod, uagtet den er forvansket ved Afskrivningen, ikke betvivles, at der tillægges Augurerne baade *spectio* og *nuntiatio*, men Magistraterne kun *spectio*. (Hos Festus er foruden andre Feil uden Tvivl Partiklen *non* i Linie 4 hos Müller flyttet ned fra Linie 3, og Stedet bør læses saaledes: *Spectio in auguralibus ponitur pro aspectione* [*spectatione?*]; *data est et spectio et*

III, 8. *Phil.* I, 10: *quod ita erit gestum, id lex erit, et in æs incidi jubebitis, credo, illa legitima: Consules populum jure rogaverunt populusque jure scivit.* Tac. *Hist.* IV, 40; *sorte ducti, qui æra legum vetustate delapsa noscerent figerentque)* [1]), medens et Exemplar ligeledes nedlagdes i *ærarium* (Svet. *Jul.* 28). Dog klager Cicero (*de legg.* III, 20) over, at der savnes en offentlig kontrolleret Samling af Love, skjøndt der i ældre Tider havde været Omsorg herfor (*nam id quidem etiam apud majores nostros erat*). Men desuden opsloges Lovene til Kundskab og Efterretning for Borgerne paa forskjellige Steder, hvorom ogsaa de fundne Lovtavler bære Vidnesbyrd, men om de enkelte Forskrifter herom og om Omsorgen herfor savne vi Efterretninger.

De romerske Loves Form er os bekjendt af de i Indskrifter og hos Frontinus opbevarede Love (se Bruns *fontes jur. Rom.* p. 43 *sqq. ed.* 3), af hvilke dog ingen, med Undtagelse af *lex Quinctia* hos Frontin, er fuldstændig. Efter en Angivelse om Lovens Vedtagelse (*index et præscriptio legis,*

---

nuntiatio, quia omne jus sacrorum habent, auguribus, non spectio dumtaxat, quorum consilio rem gererent magistratus, ut possent impedire nuntiando, quæcumque vidissent, sed his spectio sine nuntiatione data est, ut ipsi auspicio rem gererent, non ut alios impedirent nuntiando. Det er aabenbart, at Øiemedet angives særlig baade for Augurer og for Magistrater, og at der er Modsætning imellem Augurernes *consilium* og Magistraternes Handling.) Der gaves altsaa i den senere Fortolkning en dobbelt Opfattelse baade af *spectio*, som Nogle forstode om Retten til at *servare de cœlo* og derfor alene tillagde Magistraterne (som Cicero), Andre om Iagttagelsen i det Hele og derfor tillagde ogsaa Augurerne den, og af *nuntiatio*, som Nogle forstode om den Kyndiges Beretning om, hvad han virkelig havde iagttaget, og altsaa alene tillagde Auguren, medens Andre overførte den ogsaa paa Magistraten, der meldte (*obnuntiabat*) anstillet *servatio de cœlo.* Andre forsøgte Forklaringer ere meget vilkaarlige, indviklede og voldsomme.

[1]) Svet. *Vespas.* 8. siger, at ved Capitoliums Brand under Borgerkrigen Aar 69 e. C. ødelagdes henved 3000 *tabulæ aëneæ.* Iøvrigt ophængtes paa Capitolium ogsaa andre offentlige Dokumenter, Dekreter af Senatet o. s. v. Navnlig vare her ogsaa ophængte de Beslutninger af Cæsar som Diktator, hvorved han i levende Live havde tilstaaet Kongenavne, Rettigheder som frie Stæder, Skattefriheder og deslige, eller som efter hans Død fremdroges og anerkjendtes; se Cic. *Phil.* I, 1. II, 36 37. 38. III, 12, V, 4.

Cic. *de l. agr.* II, 9), Forslagsstiller, Sted, Tid, *principium* og først Voterende fulgte Indholdet i Afsnit og Kapitler, uden at der i de opbevarede mere omfattende Love viser sig nogen stærk Stræben efter streng logisk Orden og Sondring, i et paa Tydelighed og forsigtig Fuldstændighed anlagt, men temmelig slæbende og af Gjentagelser fuldt Sprog. Til Slutningen fulgte Bestemmelser vedkommende Forholdet til den tidligere Lovgivning, stundom særlig Indskærpelse af Lovens Fasthed og Ukrænkelighed, *sanctio.* En Lovs Indflydelse til Forandring af ældre Lovbestemmelser betegnes ved Ordene *abrogare*, afskaffe, *derogare*, indskrænke, *obrogare*, forandre ved modsatte Bestemmelser. Den nye Lovs Gyldighed i Almindelighed ligeoverfor modstaaende tidligere Bestemmelser udtryktes i den af Cicero *ad Att.* III, 23 angivne sædvanlige Bestemmelse, *caput tralaticium de impunitate*, *si quid contra alias leges ejus legis ergo factum sit.* [1]) Ved Siden heraf optoges stundom en Sætning for at hævde ældre med særligt Baand belagte Bestemmelser (efter vor Forestilling Grundlovsbestemmelser) saasom *leges sacratæ* (Cic. *ad Att. l. c.* [2]); jfr. *de domo* 40), en Sætning, hvis Betydning blev usikker og uklar ligeoverfor andre specielle Love, der havde omgivet sig med Formler, der skulde betegne dem som uomstødelige og uophævelige [3]), eller dog foreskreve en særlig vanskelig Ophævelsesmaade. Cicero bemærker med Rette, at slige Formler i Love af almindelig Art ikke kunde binde det suveræne Folk og derfor ikke respekteredes. [4])

---

[1]) *Fragm. Tudert.* (et Stykke af en Lov fra en Koloni, men i Formen sluttende sig til de almindelige Statslove, Bruns p. 118): [*Si quis quid adversus alias rogationes*] *huius rogationis ergo fecerit, quodve ex earum* [*aliqua facere eum oporteret, hujus rogationis ergo . . . . . . n*] *on fecerit, id ei fraudi multæ pœnæ ne esto.*

[2]) *Si quid in hac rogatione scriptum est, quod per leges plebisve scita promulgare, abrogare, derogare, obrogare sine fraude sua non liceat, non licuerit, quodve ei, qui promulgavit,* [*abrogavit,*] *derogavit,* [*obrogavit*], *ob eam rem pœnæ multæve sit, ejus hac lege nihilum rogatur.*

[3]) Jfr. Cic. *pro Cæc.* 33: *Respondeo, ascripsisse eundem Sullam in eadem lege, si quid jus non esset rogarier, ejus ea lege nihilum rogatum. Fragm. Tudert.* 4 (Bruns p. 118).

[4]) Cic. *ad Att. l. c.*: *Sed vides numquam esse observatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur: nam , si id esset, nulla fere abrogari posset;*

Til de Baand, hvorved en Lov søgtes beskyttet imod let Ophævelse, hørte den særlige Bestemmelse, at den ikke helt eller delvis maatte ophæves unævnt og sammenblandet med andre, *per saturam*, men kun ligefrem og udtrykkelig (Festus *v. satura: neve per saturam abrogato neve derogato*). Et lidet Antal Lovbestemmelser vare fra den ældre Tid overleverede som særlig hellige, *leges sacratæ* (besvorne af Borgerne under stærke Forbandelser, Dionys. H. VI, 89. VII, 50) [1]), skjøndt de ikke saameget indeholdt almindelige Grundsætninger som Afgjørelser og Fastsættelser af visse imellem Stænderne omstridte Punkter og Tilsikringer af indrømmede Rettigheder. Særlig betegnes nemlig ved dette Navn (foruden *lex Icilia de Aventino publicando*, Liv. III, 32) de Love, hvorved Almuetribunatet var oprettet og Tribunernes Personer og Rettigheder beskyttedes (Cic. *ap. Ascon. ad Cornel.* p. 105. *de domo* 17. *pro Sest.* 7. Liv. II, 33. III, 17. XXXIX, 5. Dionys. H. *ll. cc.* Fest. *v. sacrata lex*).

I Republikens senere Tid fremkom atter enkelte Forsøg paa ikke blot ved almindelige Formler, men ved stærke Tvangsbestemmelser at sikre politiske Partilove imod Op-

---

neque enim ulla est, quæ non ipsa se sæpiat difficultate abrogationis. Sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quo modo eam abrogari oporteat. Cicero taler paa dette Sted dels om den Lov af Clodius, paa Grund af hvilken han var gaaet i Landflygtighed, og som var stærkt omhegnet med Sanktionsformler (*scis enim Clodium sanxisse, ut vix aut omnino non posset nec per senatum nec per populum infirmari sua lex*; jfr. *de domo* 26), dels om den, hvorved han selv skulde tilbagekaldes. Vanskeligheden laa her i Virkeligheden deri, at Cicero, der jo aldrig var dømt efter en Lov, men var veget for dens aabenbart paa ham møntede Mening, skulde tilbagekaldes uden at Clodius's Lov direkte ophævedes, da den i sin Almindelighed opretholdt et konstitutionelt Princip, som Cicero og Senatet ligeoverfor den catilinariske Sammensværgelse af tvingende Statshensyn havde tilsidesat; thi Henrettelsen af de Sammensvorne uden Lov og Dom var en vistnok formel ukonstitutionel Nødvendighedshandling.

[1]) Forklaringen af *mons sacer* eller deraf, at Overtræderens Person og Eiendom erklæredes forbrudt til Guderne (Fest. *v. sacrata lex*), passer ikke til Ordet *sacratus*. Livius bruger ogsaa (VII, 41) Navnet *lex sacrata militaris* om en af Soldaterne under en Opstand edelig besvoren Lov, og flere Gange (IV, 16. IX, 39. XXXVI, 38) om en i streng Form vedtagen Udskrivningslov hos fremmede Folk.

hævelse. I den Aar 100 f. C. af Appulejus Saturninus foreslaaede og gjennemførte *lex agraria* indeholdtes den Bestemmelse, at alle Senatorer inden fem Dage skulde sværge at ville opretholde Loven under Straf af, hvis de ikke aflagde Eden, at udstødes af Senatet og bøde 500,000 Sestertier (20 Talenter, App. *Civ.* I, 29. Plut. *Mar.* 4). Da Metellus Numidicus ikke vilde aflægge Eden, vedtoges et nyt Forslag, at han skulde landsforvises (*ut aqua et igni ei interdiceretur*, App. smsteds. 31. Plut. *l. c.* Florus II, 4 [III, 16]). Næste Aar blev Metellus kaldt tilbage og Appulejus's Love betragtede som ugyldige (Cic. *de legg.* II, 6, skjøndt der nærmest tales om *leges Liviæ*). [1]) Ved den af Cæsar i hans første Konsulat foreslaaede og gjennemførte *lex de agro Campano dividendo* blev det bestemt, at saavel Senatorerne under streng Straf skulde aflægge Ed paa dens Opretholdelse (Dio Cass. XXXVIII, 7. Plut. *Cato min.* 30. App. *Civ.* II, 12, hvor dog Livsstraffen er en plump Overdrivelse) som Kandidaterne til Øvrighedsposter (for alle Tider? Cic. *ad Att.* II, 18. *pro Planc.* 22, hvor det omtales, at Laterensis opgav at søge Tribunatet for ikke at aflægge Eden). Naturligvis havde slige krampagtige og despotiske Bestemmelser den samme Kraft, som lignende Partiforholdsregler pleie at have; de gjaldt, saalænge Partiet og Interessen stod ved Magt, længere kun, naar Lovens Virkning imidlertid var bleven en befæstet og med Forholdene sammenvoxet Kjendsgjerning.

Af almindelige Bestemmelser for den specielle Lovgivnings Form og Indhold fremtræder først den, at der ikke maatte foreslaaes *privilegia*, det er Love, beregnede paa, navnlig imod Enkeltmand, *in privos homines*, en Bestemmelse, der af Cicero henføres til *leges sacratæ* og de tolv Tavler (Cic. *de legg.* III, 4 og 19. *Brut.* 23. *de domo* 17. *pro Sest.* 30 og flere Steder i Talerne, idet Cicero betegner den Lov af

---

[1]) I et Lovfragment, der er ældre end Appulejus (*lex Lat. tab. Bant.*, Bruns p. 49) foreskrives meget udførlig, hvorledes (paa hvilket Sted, med hvilke Ord o. s. v.) baade de ved Lovens Vedtagelse i Virksomhed værende og de følgende Magistrater (uden Begrændsning) inden et vist Antal Dage fra Lovens Vedtagelse eller Øvrighedspostens Tiltrædelse skulde besværge Loven.

Clodius, der bragte ham i Landflygtighed, som i Virkeligheden et Privilegium, Gell. X, 20), dernæst den, at ikke forskjellige Gjenstande maatte blandes i ét Lovforslag (*nec plus quam de singulis rebus simul consulunto*, Cic. *de legg.* III, 4. *de domo* 20, hvor Bestemmelsen henføres til *lex Cæcilia Didia*).

At tidligere begaaede Handlinger stundom inddroges under Love, der erklærede dem for Forseelser eller fastsatte strengere Straf, derpaa haves Exempler i *lex Varia de majestate*, i Pompejus's Lov *de ambitu* (App. *Civ.* II, 23) og andre.

§ 10.

Folkeforsamlingernes Udartning og Ophør.

Den romerske Folkeforsamling var, som den antike Folkeforsamling i det Hele, beregnet paa den lille Stat, i hvilken det hele Folk, navnlig den grundbesiddende og agerdyrkende Del af Borgerskabet kunde møde til de ikke særdeles hyppige Valg og Forhandlinger. Jo mere disse Forudsætninger svækkedes, dels ved Statens Udvidelse — ved Forbundskrigen tabtes de aldeles —, dels ved de hyppige Møder, hvortil det større Antal Valg, men fornemmelig den voxende Stats mangfoldige Anliggender og den stedse tiltagende Brug af Folketribunatets Initiativ gav Anledning, desto mere forvanskedes nødvendigvis Folkeforsamlingens Charakter.[1] Dog blev denne Forvanskning (der væsentlig laa deri, at Forsamlingerne i Hovedsagen bestod af den stedse ved Haanden værende talrige, efterhaanden forarmede Hovedstadsbefolkning) ikke ret synlig i den Periode, i hvilken et sluttet og kraftigt Aristokrati ledede den væsentlig paa Dannelsen af et mægtigt Rige udad rettede Stats Bevægelse uden fremtrædende indre Misfornøielse og Kamp; men desto stærkere viste den sig, da fra Midten af det andet

---

[1]) Cic. *pro Sest.* 52 antyder, at ved ubetydelige Love stundom meget faa Borgere var tilstede, og at endda stundom Borgerne af en Tribus voterede i en anden. Hvilken Kontrol der førtes med de Stemmegivendes Berettigelse til Stemmegivningen overhovedet og i en vis Afdeling, vides ikke.

Aarhundrede f. C. Kampen begyndte imellem et egoistisk og exklusivt Aristokrati og et trykket Folk, tildels et Proletariat, medens ogsaa en stor Del af Mellemstanden blev misfornøiet og krævede større politisk Indflydelse. Forvanskningen viser sig paa den ene Side ved Valgene som Bestikkelse og Bestikkelighed, paa den anden Side i tumultuarisk og voldsom Fremgangsmaade, i Ophidselse af Pøbelen og Brugen af Leiesvende (*operæ*, *operæ conductæ* eller *conductorum*, *tabernarii*, o. s. v.), i Tilsidesættelse af Orden og Regel, i chikanøs Misbrug af Former, stundom i en i sig selv ikke dadelværdig Hensigt, idet ogsaa den religiøse Tro, hvorpaa en Del af Formerne beroede, var forsvunden hos de Fleste. Mod Bestikkelse, der tilsidst organiseredes ved tilvante og øvede *divisores*, Bestikkelsesmæglere i de enkelte Tribus (Cic. *in Verr. act.* I, 8. 9. III, 69: *fur ac divisor*. id. *de har. resp.* 20. *pro Planc.* 19. 23. Ascon. *ad Cic. pro Corn.* p. 103, hvor i en *lex de ambitu* bestemmes *pœna in divisores*. Svet. *Aug.* 3: *inter divisores operasque campestres*) [1]), kæmpedes forgjæves ved en Række Love *de ambitu*; den ældste, der nævnes, er allerede fra Aar 181 (Liv. XL, 19). Hvor aabenlyst og i hvilken uhyre Udstrækning Valgbestikkelserne dreves, vise, foruden mange andre Vidnesbyrd, Ciceros Breve paa mange Steder, f. Ex. *ad Q. fr.* II, 15. III, 2. 3; charakteristisk er Beretningen hos Svet. *Jul.* 19, at, da Cæsar første Gang søgte Konsulatet og i Forening med Luccejus lovede Centurierne Penge (*pecuniam per centurias pronuntiaret*), raadede Optimaterne Bibulus at love ligesaa mange, og mange af dem skøde Bidrag sammen hertil, *ne Catone quidem abnuente eam largitionem e republica fieri*. Forsamlingerne søgtes beherskede igjennem klubagtige Foreninger, *sodalitia*, *sodalitates*, der forbødes ved Senatsbeslutning Aar 56 (Cic. *ad Q. fr.* II, 3: *senatus consultum factum est, ut sodalitates decuriatique discederent lexque*

---

[1]) Den Misforstaaelse, at *divisores* vare offentlige Bestillingsmænd, udgaar fra den uægte Asconius's Anmærkning til Cic. *in Verr. act.* I, 8, der dog kun opkaster et Spørgsmaal. De Pengesummer, hvormed *divisores* skulde virke, nedlagdes ofte hos Mellemmænd (imellem Kandidaten og de enkelte *divisores*), *sequestres*; se Ordbøgerne. Opgaven for en *divisor* var *conficere tribum*, at tilveiebringe Majoritet for Kandidaten i den.

de iis ferretur, ut, qui non discessissent, ea pœna, quæ est de vi, tenerentur) og ved en *lex Licinia de sodalitiis*, foreslaaet Aar 55 af M. Crassus som Konsul, efter hvilken Cn. Plancius anklagedes Aar 54 (Cic. *pro Planc.* 15. 19: *in hoc sodalitiorum tribuario crimine.* id. [Cæl.] *ad fam.* VIII, 2. *Schol. Bob. ad or. pro Planc.* p. 253 *Or.*) [1]), ligesom ved laugsartige Foreninger af den lavere Almue, *collegia*, der ligeledes oftere forbødes og opløstes (Cic. *post red. in sen.* 13: *servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos.* Ascon. *ad Cic. pro Corn.* p. 104. *in Pis.* p. 123. Svet. *Jul.* 43), men hvis Oprettelse atter tillodes og befordredes ved en Lov af Clodius som Tribun Aar 58 (Cic. *pro Sest.* 25. Dio Cass. XXXVIII, 13). En hermed sammenhængende Virksomhed, Førelsen af Lister over hvervede Stemmer og Partigængere, betegnes ved Udtrykkene *discribere populum, conscribere, decuriare* (hvorom mange Steder i Ciceros Taler efter hans Landflygtighed; *sodalitates decuriatique*, Cic. *ad Q. fr.* II, 3), og hertil sluttede sig den Indsmugling af Frigivne i Tribus, hvori de vare uberettigede til at have Plads, og de Planer til Udvidelse af de Frigivnes Stemmeret, som Cicero (*pro Mil.* 9 og 12 og andre Steder) tillægger Clodius, for ikke at tale om Brugen af Slaver (*servorum delectus*, Cic. *de domo* 35). Folkeforsamlingerne vare i de sidste Aar før Cæsars og Pompejus's Borgerkrig ikke sjelden Scener for voldsomme Optrin og blodige Slagsmaal (*lapidationes*, ofte i Ciceros senere Taler; en Skildring af et enkelt Optrin, hvorved en Tribun laa saaret paa Forum, Cic. *post red. in sen.* 12. *ad Quir.* 6. *pro Sest.* 37), hvor Gladiatorer og andre Leiesvende (*operæ mercenariæ*, Cic. *Phil.* I, 9. *gladiatores et bestiarii, in Vat.* 17) toge Del. Dette Uvæsen standsedes ved en Radikalkur af Cæsar som Diktator og dernæst af August, idet Folkeforsamlingerne og hele Folkets Deltagelse i Statsstyrelsen forvandledes til et blot og bart Skin for at give Diktatorens og Keiserens til Vaabenmagten støttede Villie en Art Sanktion, med Frihed til, forsaavidt det ikke forekom Magthaveren betænkeligt, at udøve en meget begrændset Indflydelse paa nogle af Øvrighedsposternes, dog ikke Kon-

[1]) At identificere Medlemmerne af *sodalitates* med de særlige *divisores* er urigtigt.

sulatets Besættelse. De lidt afvexlende Former, hvoraf Cæsar og August her betjente sig ved Valgkomitierne, ere kun af liden Interesse og ikke fuldstændig bekjendte; ved de lovgivende Komitier berettes Intet om nye Former; det var nok, at Ingen vovede at foreslaa en Lov uden efter Diktatorens eller Keiserens Villie, og Forsamlingen ikke at forkaste et fra denne Villie udgaaende Forslag, om der end en enkelt Gang, som ved *lex Papia Poppæa*, kunde reise sig en Opposition, navnlig i Middelstanden *(ordo equester)*, som den kloge August tog Hensyn til ved foreløbig at tage Loven tilbage og modificere den noget (Svet. *Aug.* 34). Valgene delte Cæsar, med Undtagelse af Konsulatet, som han selv besatte, med Folket (Dio Cass. XLIII, 45. Svet. *Jul.* 41), idet han skriftlig anbefalede sine egne Kandidater; men, som Dio Cassius (XLIII, 51) bemærker, gjorde hans Indflydelse sig i Virkeligheden gjældende ved samtlige Valg.[1] I Aaret 44 udnævnte Cæsar som bekjendt i Tanken paa Partherkrigen Magistrater for tre Aar (Dio Cass. XLIII, 51; jfr. Svet. *Jul.* 46). Paa lignende Maade skaltede Triumvirerne (se Dio Cassius og Appian paa forskjellige Steder), der endog siges engang at have udnævnt de øvrige Magistrater for flere og Konsulerne for hele otte Aar forud (Dio Cass. XLVIII, 35). Om August siger Sveton (*Aug.* 40): *comitiorum pristinum jus reduxit*, og tilføier, at August, idet han satte mangfoldig Straf for *ambitus*, der altsaa dog endnu forsøgtes, hvor der tillodes Folket lidt Frihed[2]), selv paa Valgdagen uddelte 1000 Sestertier til hver af sine Tribusfæller, *ne quid a quoquam candidato desiderarent*(!). (Han stemte selv, Svet. *Aug.* 56.) Dio Cassius omtaler Deling af Embedsvalgene imellem August og Folket ligesom under Cæsar (LIII, 21), ja endog urolige Optrin ved det ene Konsulvalg (LIV, 6 og 10); men Aar 7 e. C. udnævnte August paa

---

[1]) I Aaret 48 undtoges endnu Tribunatet fra den aabenlyse Indflydelse, men fra Aar 46 ophørte ogsaa denne Undtagelse (Dio Cass. XLII, 20. XLIII, 45).

[2]) Aar 8 f. C. omtales af Dio Cassius (LV, 5) Bestikkelse ved Magistratsvalg, og at der som Forebyggelse herimod krævedes Pengedepositum af Kandidaterne, som de skulde have forbrudt, hvis de overbevistes om Bestikkelse.

Grund af disse Optrin selv alle Magistrater og anbefalede siden til alle Pladserne (Dio Cass. LV, 34). Tiber henlagde strax efter sin Regeringstiltrædelse alle Embedsvalg (til de overleverede republikanske Embeder) til Senatet, hvor de foregik under Keiserens mere eller mindre fremtrædende Indflydelse og Kontrol (Tac. *Ann.* I, 15: *tum primum e campo comitia ad patres translata sunt; nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant*). Dio Cassius (LVIII, 20, jfr. LX, 16) angiver, at Keiseren selv udnævnte Konsulerne og anbefalede Senatet Kandidater til de halve af de øvrige Poster, medens han overlod den anden Halvdel til Senatets eget Valg. I *lex de imperio Vespasiani* bekræftes udtrykkelig Keiserens for Senatet bindende Anbefalingsret til *magistratus*, *potestas*, *imperium*, *curatio* (*v.* 10, Bruns p. 119). *Ambitus* ved *comitia prætorum* nævnes Tac. *Ann.* XIV, 28. Plinius (*Epist.* III, 20) omtaler Fremgangsmaaden i Senatet ved disse Valg og Indførelsen i hans Tid af Stemmegivning ved Tavler. De i Senatet Valgte fremtraadte og udnævntes derefter (endnu i Dios Tid) i en Skinforsamling af Folket paa Marsmarken med noget af det gamle Ceremoniel (Dio *l. c.*, Plin. *Paneg.* 63. 64. 65. 77. 92).[1] Et Indfald af Caligula, at tilbagegive Folket Valgene (i hvilken Udstrækning?), toges strax tilbage (Svet. *Calig.* 16. Dio Cass. LIX, 9. 20). I det tredie Aarhundrede betegnes Udnævnelsen til (de republikanske) Embeder ligefrem som tilkommende Keiseren (Modestinus og Ulpian i *Dig.* XLVIII, 14. XLII, 1, 57; jfr. *Hist. Aug. Sept. Sev.* 3). Først i den allerseneste Tid overlod Keiserne atter Senatet i Rom og Konstantinopel at vælge Bymagistraterne, og Forskrifter om disse Valg findes i *cod. Theod.* VI, 4, 8 ff. *cod. Just.* I, 39, 2. Ogsaa Konsulerne valgtes af Senatet og bekræftedes af Keiseren (Symm. *Epist.* V, 15). Medens under August endnu

---

[1] I Kap. 64 og 65 nævnes, at Trajan, hvad de andre Keisere ikke havde pleiet at gjøre, aflagde den almindelige Ed ved Konsulatets Tiltrædelse og Nedlæggelse. I *acta fratrum Arvalium* nævnes ikke blot *comitia consularia Othonis* (p. XCII, *Henzen*), men ogsaa (p. XCIV) *comitia tribuniciæ potestatis Vitellii* (Navnet udkradset) *Germanici imperatoris*.

ikke faa Love, enten i Keiserens eget Navn eller af Konsuler efter hans Foranstaltning (aldrig af Prætorer eller Tribuner) forelagdes Folket (hvorved slet Intet berettes om Forsamlingens Form), forsvandt allerede under Tiber med en enkelt eller et Par Undtagelser (*lex Junia* om de Frigivne, *lex Visellia*) egentlige *leges* og erstattedes først af Senatsbeslutninger, der fik Lovskraft, og siden af keiserlige Forordninger (se Kap. 6 og 8); dog forekomme enkelte Antydninger af *leges* endnu under Caligula (*Dig.* XLVII, 21, 3), Claudius (Tac. *Ann.* XI, 13) og Nerva (*Dig. l. c.*), formodentlig, især hvad den Nerva tillagte *lex agraria* angaar, af Hensyn til Gjenstandens Omfang og Vigtighed og Analogi med bestemte republikanske Love. (Om *lex de imperio* se Kap. 6.)

Kapitel 4.

Senatet som Regeringsmyndighed i Republikens Tid.[1])

§ 1.

Senatets Stilling og Virksomhed i Almindelighed.

Den romerske Stats almindelige og varige Ledelse og Bestyrelse (i Modsætning til de aarlige Magistraters Varetagelse af de enkelte Gjenstande), Tilsynet med de offentlige Anliggenders Gang og Overveielsen af de derved nødvendiggjorte Foranstaltninger (*summi consilii gubernatio*, Cic. *in Vat.* 15) var henlagt til Senatet, om hvis Sammensætning og Medlemmernes Samfundsstilling er handlet ovenfor (Kap. 2 § 9 ff.). Senatet var en sig efterhaanden fornyende talrig Forsamling, bestaaende tidligere af omtrent 300, siden 600 livsvarige Medlemmer, der under Betingelsen af uplettet og for det Meste anselig Fødsel og økonomisk Uafhængighed indtraadte, vel ikke ved direkte Folkevalg, men dog i den fuldt udviklede Stat væsentlig, og i de sidste Aarhundreder alene i Henhold til et forudgaaende Folkevalg til en Magistrat, men derhos vare underkastede en efter Tidernes Om-

---

[1]) Senatets Stilling og Virksomhed i Keisertiden fremstilles i Forbindelse med Keiserregeringen i det Hele i Kap. 6.

skiftelse i Strenghed og Kraft forskjellig Kontrol med deres Vandel, for en stor Del udgaaede fra gamle ansete, tildels vidt forgrenede og indbyrdes ved Slægtskabs- og Interessebaand forenede Familier, altsaa en Forsamling af stærkt aristokratisk Charakter. I denne Forsamling indtoge atter de Medlemmer, som, tildels støttede af Familiestilling eller personlig Dygtighed, ved gjentagne Folkevalg vare naaede op til de høiere og især til det høieste, for et forholdsmæssig ringe Antal tilgængelige, Trin, Konsulatet (*consulares*), en fremragende, ogsaa i Forretningsgangen (ved Adgangen til først at udtale sig og gjøre Forslag) anerkjendt Stilling, til hvilken kun undtagelsesvis yngre Senatorer ved store personlige Midler hævede sig (man tænke paa Cæsar som *prætorius* under Forhandlingerne om den catilinariske Sammensværgelse, og især paa den yngre Catos Rolle i en Række Aar). Det samlede Senats Anseelse og Indflydelse støttedes i en væsentlig Grad (Polyb VI, 17) ved dets Medlemmers udelukkende Adgang til Dommervirksomheden indtil C. Gracchus's Tid og i et kort Tidsrum (10 Aar) efter Sulla. Begrændset ved Folkets lovgivende Myndighed, der navnlig udelukkede Senatet fra gyldig Beføielse til at gribe ind i Privatrettens eller Strafferettens Ordning og i Retspleien, men tillige kunde fastsætte almindelige Regler for visse Forvaltningsgjenstande og stundom gribe ind i enkelte administrative Foranstaltninger, udstrakte Senatet iøvrigt sin Virksomhed og Indflydelse til alle Sider af Statslivet, uden at der for denne Virksomheds Omfang gaves faste almindelige Bestemmelser og Regler, medens ogsaa her det Nedarvede og Sædvanemæssige (*mos majorum*) gjorde sig stærkt gjældende ved Siden af nye Forholds Krav. Uden Tvivl har Senatets Stilling og Magtfylde i Republikens ældste Tid, da ogsaa de patriciske Senatorers særlige Stilling og Forrettigheder havde Betydning, været noget forskjellig fra den senere Tids, hvilket f. Ex. viser sig i Beretningerne om Forslagsret ved Konsulvalget og i Antydningerne om Lovforslagenes Behandling, førend de kom til *comitia centuriata*, men især i, hvad der er overleveret om *auctoritas patrum*; men til en nærmere Fremstilling af dette Forhold udover det, som er sagt i Kap. 3 § 4 med Anm.

og, med Hensyn til Lovgivningen i *comitia tributa* sammesteds § 5, savne vi Midler. I den Tid, der følger efter Udjævningen af Kampen imellem Stænderne, og især i de puniske og macedoniske Kriges Tid fremtræder Senatets Myndighed i Beretningen endnu noget forhøiet derved, at Folkets formelle Indvilligelse til visse af Senatet besluttede Foranstaltninger stundom forbigaaes (f. Ex. ved Krigserklæringer og Fredsslutninger og ved Kolonialanlæg).[1] (Om Dispensationer fra Lovbestemmelser og Nedsættelser af kriminelle Undersøgelseskommissioner vil blive talt nedenfor.) Ligesom Senatet i al Forhandling var bunden til de Forsædet førende høieste Magistraters (Konsulernes og de med dem ligestillede extraordinære Magistraters, undtagelsesvis Prætorers og Tribuners) Ledelse, saaledes havde Magistraternes Virksomhed i Alt, hvad der laa udenfor det Sædvanlige og Regelbundne, sin Støtte og Tilknytningspunkt i Beslutninger af Senatet, hvoraf de selv vare fleraarige, tildels mangeaarige Medlemmer, et Forhold, som i det Hele rigtig udtrykkes hos Cicero i Talen *pro Sestio* 65: *senatum (majores nostri) rei publicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt*; *hujus ordinis auctoritate uti magistratus et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt.*

---

[1]) Medens Liv. XXXVIII, 45 og 46 § 12. 13 udtrykkelig fremhæver den konstitutionelle Regel om Krigserklæring efter Senatsbeslutning og Vedtagelse af Folket, og XXXVI, 1 i Overensstemmelse hermed beretter, hvorledes Krigen imod Antiochus besluttes, lader han XXXIV, 22 Senatet alene erklære Krig imod Nabis og antyder XLII, 33 det Samme om Krigen mod Perseus, for ikke at nævne Beretningen i XXXIX, 55 og XLI, 1, hvor der er Tale om lokale Krige med barbariske Folk. Hvad Fredsslutninger angaar, fremstilles Forholdet korrekt af Liv. XXXVII, 55, hvor Feltherren foreløbig fastsætter og aftaler Fredsbetingelserne (med Antiochus), men disse dernæst forelægges Senatet og ratificeres af Folket, hvorefter et formeligt *fædus* afsluttes paa Capitolium, men XXXIII, 13 hedder det, at Freden med Philip skulde opnaaes, *impetrari*, hos Senatet, og i Kap. 25 omtales det som et særligt Forlangende af to Almuetribuner, at denne Fredsslutning skulde bekræftes af Folket; paa samme Maade nævnes XXXIV, 35 ved Fredsslutningen med Nabis kun Bekræftelsen af Senatet (*auctoritate senatus*). Om Kolonianlæg og den dermed forbundne Disposition over *ager publicus* vil blive talt i Kap. 7.

Men medens der ved visse Gjenstande bestod faste Regler for Senatets Myndighed og dets Dekreters Nødvendighed og Gyldighed, var Forholdet paa andre Punkter mere ubestemt og vaklende og gav Magistraten et friere Spillerum ligeoverfor Senatet. I den ældre Tid (før Graccherne) skilte dog ikke let nogen Konsul sig fra den overveiende Enighed i den Stand, til hvilken han saa stærkt var bunden, og i Modsætning til hvilken han vanskelig kunde gjøre sin personlige Autoritet gjældende; men i den senere Tid traadte enkelte paa egen Kraft og Folkegunst stolende og personlige Planer forfølgende Konsuler i mere eller mindre aabenlys Modsætning til Senatet (Marius, Cæsar) eller beherskede det (Sulla, Pompejus), tildels i betænkelig Forbindelse med Tribuner (Marius med Appulejus Saturninus, Cæsar med Vatinius).

Senatets Virksomhed og Indflydelse fremtræder dels i afgjørende Beslutninger og Regler om Gjenstande, der vare særlig overladte til dets stadige og varige Bestyrelse, dels ifølge det almindelige Tilsyn med hele Staten som instruerende og understøttende de udførende Magistrater under usædvanlige Omstændigheder og ved forbigaaende Forholdsregler, hvor Senatet stundom tiltager sig extraordinære Beføielser, dels som overveiende og forberedende almindeligere og speciellere Foranstaltninger, som Tidernes Krav medførte og som tilveiebragtes saaledes, at af Overveielserne fremgik Lovforslag, der enten igjennem Konsulerne eller Tribunerne forelagdes Folket. En Skildring af Senatets Stilling og Virksomhed, som den var før og ved den tredie puniske Krig, giver Polyb VI, 13; jfr. 15, 16 og 17. [1])

---

[1]) Det første Sted af Polyb aftrykkes her fuldstændigt: *Καὶ μὴν ἡ σύγκλητος πρῶτον μὲν ἔχει τὴν τοῦ ταμιείου κυρίαν. Καὶ γὰρ τῆς εἰσόδου πάσης αὕτη κρατεῖ, καὶ τῆς ἐξόδου παραπλησίως. Οὔτε γὰρ εἰς τὰς κατὰ μέρος χρείας οὐδεμίαν ποιεῖν ἔξοδον οἱ ταμίαι δύνανται χωρὶς τῶν τῆς συγκλήτου δογμάτων, πλὴν τὴν εἰς τοὺς ὑπάτους, τῆς τε παρὰ πολὺ τῶν ἄλλων ὁλοσχερεστάτης καὶ μεγίστης δαπάνης, ἣν οἱ τιμηταὶ ποιοῦσιν εἰς τὰς ἐπισκευὰς καὶ κατασκευὰς τῶν δημοσίων κατὰ πενταετηρίδα, ταύτης ἡ σύγκλητός ἐστι κυρία, καὶ διὰ ταύτης γίγνεται τὸ συγχώρημα τοῖς τιμηταῖς. Ὁμοίως καὶ ὅσα τῶν ἀδικημάτων τῶν κατ' Ἰταλίαν προσδεῖται δημοσίας ἐπισκέψεως, λέγω*

Anm. Charakteristisk for den romerske Statsforvaltning i Modsætning til den nyere er Savnet af staaende, særlig Fagkundskab repræsenterende Bestyrelser for enkelte Sider af Statslivet, der fastholde Sammenhængen og Enheden i Forretningerne og Foranstaltninger, det er, af Ministerier; disse erstattedes i Rom dels ved Senatet med den deri bevarede almindelige og hos enkelte Medlemmer speciellere Kyndighed og Oversigt over Forholdene, dels ved Magistraterne og det dem tilforordnede stadigere Personale af underordnede Medhjælpere. Muligheden af en regelmæssig Forvaltning i denne Form laa oprindelig i Statens Lidenhed og den deraf følgende Overskuelighed af det hele Omraade, men dernæst ogsaa i Udelukkelsen af visse Gjenstande fra direkte offentlig Omsorg (f. Ex. Undervisningsvæsenet, Sundhedsvæsenet og Fattigvæsenet under sædvanlige Forhold), i andre Gjenstandes langt simplere og mindre stadig Forsorg krævende Indretning (f. Ex. Forsvarsvæsenets uden stort Materiel og uden staaende Hær), i de efterhaanden opstaaende udenbys Kommuners store Selvstændighed i deres indre Forvaltning og, efterat et Rige var dannet, i dettes Udstykning i selvforvaltede Forbundsstater og Lydlande, endelig i Uddannelsen af en særlig, udenfor den løbende aarlige Forvaltning staaende, Statens materielle Grundlag periodisk reviderende Magistratur, Censuren. Hertil kom i den ældre Tid vistnok som et væsentligt Moment de ældre Senatsmedlemmers, Konsularernes, overveiende Indflydelse i det

---

δὲ οἷον προδοσίας, συνωμοσίας, φαρμακείας, δολοφονίας, τῇ συγκλήτῳ μέλει περὶ τούτων. Πρὸς δὲ τούτοις εἴ τις ἰδιώτης ἢ πόλις τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν διαλύσεως ἢ ἐπιτιμήσεως ἢ βοηθείας ἢ φυλακῆς προσδεῖται, τούτων ἐπιμελές ἐστι τῇ συγκλήτῳ. Καὶ μὴν εἰ τῶν ἐκτὸς Ἰταλίας πρός τινας ἐξαποστέλλειν δέοι πρεσβείαν τινὰ ἢ διαλύσουσάν τινας ἢ παρακαλέσουσαν ἢ καὶ νὴ Δία ἐπιτάξουσαν ἢ παραληψομένην ἢ πόλεμον ἐπαγγελοῦσαν, αὕτη ποιεῖται τὴν πρόνοιαν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν παραγενομένων εἰς Ῥώμην πρεσβειῶν ὡς δέον ἐστὶν ἑκάστοις χρῆσθαι καὶ ὡς δέον ἀποκριθῆναι, πάντα ταῦτα χειρίζεται διὰ τῆς συγκλήτου, πρὸς δὲ τὸν δῆμον καθάπαξ οὐδέν ἐστι τῶν προειρημένων. Ἐξ ὧν πάλιν, ὁπότε τις ἐπιδημήσαι μὴ παρόντος ὑπάτου, τελείως ἀριστοκρατικὴ φαίνεται ἡ πολιτεία, ὃ δὴ καὶ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν βασιλέων, πεπεισμένοι τυγχάνουσι διὰ τὸ τὰ σφῶν πράγματα σχεδὸν πάντα τὴν σύγκλητον κυροῦν.

saa talrige Raad. Men hele denne paa Statens oprindelige Skikkelse beregnede simple Organisation viste sig visselig i Tidernes Løb og navnlig efter Forbundskrigen paa mange Maader utilstrækkelig, medens allerede længe før den hele Provindsforvaltning havde fremvist en Blanding af vilkaarlig Despoti og Tilsidesættelse af enhver nogenlunde sammenhængende og kraftig Omhu for indre Velvære og Udvikling.

§ 2.

Særlige til Senatet henlagte Forvaltningsgjenstande.

Det ligger i den romerske Stats Organisation (se Anm. ved forrige §), at det er vanskeligt og tildels umuligt at sondre og begrændse de enkelte Grene af Statsforvaltningen skarpt og efter Inddelinger, som svare til moderne Forestillinger. Forsaavidt imidlertid en saadan Sondring lader sig gjennemføre, henlaa under Senatets særlige Forsorg følgende Gjenstande:

a. Opretholdelsen af den overleverede Gudsdyrkelse i dens eiendommelige Forbindelse med Staten, saaledes at Udførelsen af de rent religiøse Handlinger overlodes til vedkommende Præster, og tvivlsomme Spørgsmaal forelagdes *collegium pontificum* til Erklæring. Senatet sørgede altsaa for de fornødne Midler til den hele Kultus's Udøvelse (f. Ex. ved *ludi* og deres Gjentagelse, *instauratio*, ved Ofringer o. s. v.), medens Omsorgen for Vedligeholdelsen af Templer og deslige og Initiativet til Bevillinger i saadanne Øiemed henhørte under Censorerne. Senatet ansatte Festdage, *feriæ*, der ikke vare bestemte, og Takkefester, *supplicationes*, anordnede Adspørgelsen af *libri Sibyllini*, bestemte ved indtrufne Jertegn, om man skulde hente etruskiske Haruspices, der da indførtes i Senatet og der gav deres Svar; det foranledigede efter Indhentning af Pontificernes Erklæring Udsoningen af Varsler, *procurationes prodigiorum*, ved Ofringer og særlige Ceremonier (*lectisternia* o. s. v. Se det Nærmere om alt dette i Kap. 11). Senatet forbød fremmede Religionsskikke og Forvanskningen af de hjemlige, og lod sine Forbud udføre politimæssig (Liv. IV, 30: *Datum inde negotium ædilibus, ut animadverterent, ne qui nisi Romani*

dei neu quo alio more quam patrio colerentur. Cic. *de domo* 53), en Omhu, der ogsaa udstraktes til Spaadomme, som kunde forurolige Folket, og deslige (Liv XXV, 1)[1]) og til hemmelige Forbindelser, der antoges under religiøs Maske at skjule Usædelighed eller politiske Intriger, saasom Bacchanalierne i Aaret 186 (Liv. XXXIX, 8—19).[2]) (Ogsaa herom mere i Kap. 11.) Ved Anerkjendelsen og Optagelsen af nye Kulter ifølge Spaadomme og Præsteerklæring maa vistnok til Senatets Beslutning være kommen en Lov, skjøndt en saadan ikke nævnes hos Livius hverken ved Æsculapkulten Aar 291 (X, 47 og *Epit.* XI) eller ved *magna mater Idæa* Aar 204 (XXIX, 11).

Forhandlinger om religiøse Anliggender skulde i Senatsmøderne gaa forud for verdslige Anliggender (Gell. XIV, 7: *de rebus divinis prius quam humanis ad senatum referendum esse*), og det første Senatsmøde i Aaret, den første Januar, pleiede at aabnes med en saadan Forhandling (*referre de religione*) og Beslutning om visse sædvanlige Gjenstande, navnlig om Ansættelsen af *feriæ Latinæ* og om deres Afholdelse førend Konsulerne drog i Krig, (Liv. XXI, 63. XXII, 1; *perfectis sollemnibus senatus consultis*, IX, 8. VI, 1. XXII, 9 og 11. XXIV, 11. XXXVII, 1. Cic. *post red. ad Quir.* 5) og om *prodigia* (Liv. XXII, 1 o. s. v.).

b. Den almindelige Finantsforvaltning, Tilveiebringelsen af Statens Midler og Bestemmelsen om deres Anvendelse (Polyb. *l. c.* Cic. *in Vat.* 15: *dispensatio ærarii*), medens kun Folket kunde tage Bestemmelser om Statens Eiendom i det Hele. Qvæstorerne, der forvaltede Skatkamret og Regnskabsvæsenet, kunde ikke gjøre nogen Udbetaling uden i Henhold til Senatsbeslutninger (almindelige og staaende eller specielle), „ene med Undtagelse af den

---

[1]) *M. Æmilius prætor urbanus in contione senatus consultum recitavit et edixit, ut, quicunque libros vaticinos precationesve aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes litterasque ad se ante calendas Apriles deferret; neu quis in publico sacrove loco novo aut externo ritu sacrificaret.* Ædilernes og Kapitaltriumvirernes Myndighed fandtes ved denne Leilighed utilstrækkelig.

[2]) Det i en Indskrift opbevarede *senatus consultum de Bacchanalibus* (Bruns p. 131) angaar Bacchanalia i de italiske Forbundsstater.

aarlige Udgift til Konsulerne" (Polyb *l. c.* 13)[1]), og det synes, at de i Senatet maatte i en eller anden Form gjøre Rede for deres Forvaltning eller i det Ringeste aflægge Beretning, forat Senatet kunde tage Beslutninger (Liv. XXXVIII, 54: *senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant*). Senatet bestemte og anviste Midlerne til Krigsførelse, til Provindsernes Bestyrelse (*ornare provinciam*; se Kap. 7) o. s. v., navnlig ogsaa det Beløb, der hvert femte Aar stilledes til Censorernes Raadighed til Anvendelse paa offentlige Anlæg, *opera publica* (Polyb *l. c.*; se ved Censorerne i Kap. 5). Ogsaa mindre Udgifter, som til Modtagelse af fremmede Fyrster og Gesandter og Æresgaver til dem, bestemtes og anvistes af Senatet (se Livius paa mange Steder). Det gav almindelige Forskrifter for Censorernes Bortforpagtning af de offentlige Indtægter, endogsaa med stor og indgribende Myndighed (i Aaret 184 ophævede Senatet hele den skete *locatio* og bød en ny foranstaltet, hvilket Censorerne efterkom, Liv. XXXIX, 44); det sørgede, naar der ikke var Censorer, for Bortforpagtningen paa anden Maade (Cic. *in Verr.* I, 50); det kunde bevilge Henstand med og Nedsættelse af det Beløb, som Statsforpagterne skulde indbetale (Polyb *l. c.* 17).[2]) Formueskatten paa Borgerne, *tributum*, udskreves og dens Størrelse

---

[1]) Hvad der sandsynligvis skal forstaaes ved denne Udgift εἰς τοὺς ὑπάτους, derom se Kap. 5 § 5 a; at der derved ikke menes Udgifter til Hærfornødenheder under Konsulernes Krigsførelse, siger Polyb udtrykkelig i Kap. 15. Endnu mindre betegner Polybs Ord en almindelig Ret for Konsulerne til at disponere over Skatkamret.

[2]) Om en saadan Nedsættelse ansøgte i Aaret 61 f. C. de, der havde forpagtet Afgifterne af Provindsen Asien, men fik Afslag af Senatet først Aar 59 skaffede Cæsar som Konsul dem ved en Lov Nedsættelse af en Trediedel (Cic. *ad Att.* I, 17. 18. *de off.* III, 22. *pro Planc.* 14. App. *Civ.* II, 13. Dio Cass. XXXVIII, 7. Svet. *Jul.* 20, hvor *mercedes* betegner de paatagne Betalinger). Et Forlangende af samme Art antydes atter Cic. *de prov. cons.* 5. Appian (*Civ.* V, 4) forvexler aabenbart denne Statsforpagterne bevilgede Nedsættelse af en Trediedel af det Beløb, som de efter deres Auktionsbud skulde yde, med Nedsættelse af selve Provindsens Afgift. En Forhandling i Senatet med en Deputation af *publicani* omtales Cic. *de har. resp.* 1.

bestemtes af Senatet (Liv. IV, 60), ligesom det ogsaa paabød mindre særlige Ydelser efter Census (f. Ex. af Rorkarle og *stipendium* til dem *ex censu ordinibusque*, Liv. XXVI, 35) og anordnede midlertidige Statslaan (Liv. XXVI, 36).

c. Sikkerheds- og Sædelighedspolitiet, forsaavidt de overleverede Vedtægter ikke vare tilstrækkelige eller ikke gjennemførtes kraftig nok af Magistraterne. Om *Bacchanalia* er talt ovenfor. Herhid hører fremdeles Forbud imod fremmed og ny Undervisning og Fjernelsen af Lærere, f. Ex. af græske Philosopher og Rhetorer i Aaret 161 f. C. (Svet. *de rhet.* 1; jfr. det sammesteds anførte Edikt af Censorerne fra Aar 92, hvorved de latinske Rhetorskoler fordømmes), og af Philosophen Karneades og hans to Ledsagere, da de Aar 155 optraadte med Foredrag i Rom, hvorhen de vare komne som Sendebud fra Athen (Plut. *Cato major* 22), og ligeledes Forbud imod farlige og betænkelige klubagtige Forbindelser, *collegia* (Cic. *in Pis.* 4 med Asconius's Anmærkning). I den senere Tid bleve Senatsforbud af denne Art, naar de ikke angik Fremmede, ofte uvirksomme, fordi Senatet ikke kunde give Straffebestemmelser imod Borgere.

d. Forsvarsvæsen. Naar en Krig var erklæret efter Folkebeslutning eller et fjendtligt Angreb var sket, bestemte Senatet, med hvilke Tropper Krigen skulde føres, og anordnede Udskrivningen (Liv. III, 69); det fastsatte, efterat Krigstheatret var blevet større og Krigene mere langvarige, hvor i det Hele Hærene skulde virke, sørgede for Troppernes Løn og Forpleining, for Skibes Bygning og Bemanding o. s. v. (Polyb VI, 15. Livius overalt og om større Forhold i den anden puniske Krigs Historie ved ethvert Aars Begyndelse, hvor de krigeriske Hverv og Kommandoposter, *provinciæ*, bestemtes, der skulde komme til Fordeling imellem Konsuler og Prætorer); [1]) ligeledes sørgede det for Kommandoen, forsaavidt Aarets Magistrater ikke strakte til og forsaavidt det kunde ske ved simpel Forlængelse af de afgaaede Magi-

---

[1]) Stundom nævnes Forhandlinger om Fordelingen af disse Hverv allerede i Slutningen af det foregaaende Aar (Liv. XXI, 17: *jam antea*. XXVIII, 36. XXXV, 41 XLIV, 17), og vi undre os over, at dette ikke sker hyppigere.

strater's Myndighed (se Livius overalt), hvorimod egentlige *imperia extraordinaria* kun kunde gives af Folket; derimod kunde det ikke ligeoverfor Feltherrens *imperium* gribe ind i selve Ledelsen af Felttoget, men vel, tildels efter selve Feltherrens Forslag, foretage enkelte Modifikationer i den oprindelige Plan og Fordeling (Liv. XXVI, 8. 17. XXVIII, 9. XL, 17). At Rivninger stundom indtraadte imellem Senatet og Konsulerne, naar enten Senatet forhalede Bestemmelsen om deres Hverv eller bestemte disse anderledes end Konsulerne ønskede, eller der var Meningsforskjellighed om Betimeligheden af Konsulernes Uddragen i Felten eller deres Forbliven i Rom, vise Beretningerne hos Livius, der dog i det Hele antyde Konsulernes Underordning under Senatets Bestemmelser (Liv. XXX, 40. XL, 46. XXX, 27. XXXV, 20), skjøndt de enkelte Gange forsøgte at paakalde Folkets Ret til Indblanding (Liv. XXVIII, 40 og 45. XXX, 27). Efterhaanden, som Krigene kun førtes i en eller et Par af det store Riges Provindser, forbandtes Forsvars- og Krigsforanstaltningerne med den regelmæssige Provindsbestyrelse (Cic. *ad Att.* I, 19 ved Aar 60: *Senatus decrevit, ut consules duas Gallias sortirentur, dilectus haberetur, vacationes ne valerent*). For Senatets Beføielse med Hensyn til Benyttelsen af vundne Seire og de Overvundnes Behandling savnedes vel bestemte Forskrifter; en Konflikt med en Konsul i denne Anledning Aar 173 beretter Livius (XLII, 8 og 10); næste Aar blev Konsulens Modstand overvunden ved en Lov (smsteds. 21 og 22). Tidligere omtales (ved Capuas Erobring i den anden puniske Krig) en Konsuls vilkaarlige Omgaaen af Senatets Myndighed (Liv. XXVI, 15). Til Senatet sendtes derfor alle Beretninger fra Feltherrer og Statholdere, rettede til Magistraterne i Hovedstaden, (se Livius hyppig i den anden puniske og i den macedoniske Krig; et Exempel paa en saadan Rapport haves Cic. *ad fam.* XV, 1). Vigtige Indberetninger af denne Art, f. Ex. Seire eller Nederlag, meddeltes derpaa efter Senatsbeslutning af den præsiderende Magistrat Folket i en *contio* (*pro rostris*, se f. Ex. Liv. XXX, 16. 40. XXXII, 31. XXXIII, 24. XXXVI, 21). Senatet bevilgede Takkefester, *supplicationes*, paa en eller flere Dage efter Seirens Størrelse (Livius ofte; Dagenes Antal steg mod Republikens

Slutning; ti Dage i Anledning af Pompejus's Seire over Mithridat, 15 og siden 20 for Cæsars Seire i Gallien, Cic. *de prov. cons.* 11. Svet. *Jul.* 24. Cæs. *B. G.* VII, 90); det bekræftede Imperatortitlen (Cic. *Phil.* XIV, 4 og 5) og tilstod Triumphen samt Penge dertil (Polyb VI, 15), hvorhos dog Folket ved en Lov maatte give den triumpherende Feltherre *imperium* paa Triumphdagen (Liv. XLV, 35. Dio Cass. XXXIX, 65), ligesom Folket ogsaa kunde tilstaa Triumphen imod Senatets Beslutning (Liv. III, 63: *tum primum.* X, 3). Se det Videre i Kap. 10 om Krigsvæsenet.

e. Forhandlinger med fremmede Folk og Stater. Alle fremmede Gesandter og Fyrster, der kom til Rom, hørtes af Senatet (*senatus iis dabatur*) og underhandlede med det; alle romerske Gesandter udsendtes og instrueredes af det (Polyb *l. c.* og i det Enkelte Polyb og Livius ved de puniske og macedoniske Krige, samt i Krigen imod Antiochus; Cic. *ad Att.* I, 19: *senatus decrevit . . . . ut legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliæ civitates darentque operam ne eæ se cum Helvetiis conjungerent).* Vidtløftigere Forhandlinger med fremmede Sendinge kunde ogsaa i Rom selv overdrages til et Udvalg (Liv. XXXIV, 57).[1]) Fredsunderhandlinger indledtes og Instruktioner derom gaves af Senatet; men den afsluttede Fred bekræftedes af Folket (Liv. XXX, 43. Polyb VI, 14),[2]) hvis Beslutning ogsaa var nødvendig for at give andre Traktater og Forbund fuld bindende Kraft (Polyb *l. c.*Cic. *pro Balbo* 15 og 16), men dog ikke altid synes at være tilveiebragt. Hædersbevisninger og Ærestitler gaves fremmede Fyrster af Senatet, f. Ex. Navn af *rex et amicus*

---

[1]) *Eæ legationes* (de der efter T. Quinctius Flamininus's Seire over Macedonien vare sendte af Stater i Grækenland og Lilleasien og Konger der) *a C. Scribonio prætore urbano* (Konsulerne vare fraværende) *in senatum introductæ sunt, benigneque omnibus responsum. Cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars aut in Asia aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. T. Quinctio mandatum, ut adhibitis iis legatorum regis verba audiret responderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent.*

[2]) *Καὶ τὸ μεγίστον, ὑπὲρ εἰρήνης οὗτος (ὁ δῆμος) βουλεύεται καὶ πολέμου. Καὶ μὴν περὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως καὶ συνθηκῶν οὗτός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἕκαστα τούτων καὶ κύρια ποιῶν ἢ τοὐναντίον.*

Liv. XXX, 11 om Syphax. Cæs. *B. G.* I, 35 og 43 om Ariovist). Senatets fremragende Virksomhed ligeoverfor alle Fremmede finder sit Udtryk i den just her brugelige Forbindelse *senatus populusque Romanus* (se f. Ex. Liv. XLV, 13. 26 og overalt. *S. C. de Asclep. Clazom. v.* 11. *p. 135 Br.*). Paa Folkets Ret til at gribe selvstændig ind i Ordningen af udenlandske Anliggender er P. Clodius's Lovforslag om Kongedømmet Cyperns Inddragelse til Provinds et Exempel fra den sidste Tid. (Citaterne i Fischers Zeittafeln ved A. 58 f. C.).

f. Bestyrelsen af det romerske Lydrige.

1. Senatet førte Kontrollen med Forbundsstaterne, *socii* (Polyb VI, 13: *κατ' Ἰταλίαν*, fordi der den Gang ingen betydelige *socii* gaves udenfor Italien); det krævede Forbundsydelsernes Opfyldelse og forhandlede derom og straffede Forsømmelser (se Liv. XXVII, 9. 10. XXIX, 12 om de latinske Kolonier og deres Kontingenter i den anden puniske Krig). Det afgjorde indbyrdes Stridigheder imellem forbundne Stæder (Cic. *de off.* I, 10: *Q. Fabius Labeo arbiter Nolanis et Neapolitanis de finibus a senatu datus*) og førte et høiere Polititilsyn med Staterne, hvorved det greb ind i og supplerede disses Kriminaljurisdiktion, hvor denne ikke var kraftig nok ligeoverfor farlige og videre forgrenede Forbrydelser, eller der var Spørgsmaal om Utroskab mod Rom, ved i Rom nedsatte eller fra Rom udsendte Kommissioner (Polyb VI, 13; Hovedexemplet Undersøgelsen om Bacchanalierne Liv. XXXIX, 14. XL, 19, et tidligere Exempel i den Kommission, der hos Liv. IV, 30 berettes nedsat for at undersøge og dømme Fidenaternes Forhold, andre hos Liv. XXIX, 36, Undersøgelse om Uroligheder i Etrurien. XXXII, 1 o. s. v.[1])

---

[1]) Senatet virker her ikke som Domstol, men nedsætter, idet det udøver Romerstatens Høihedsret, Domstole eller dømmende Kommissioner. En særlig Anledning til Nedsættelse af slige laa i Sammenstød imellem romerske Borgere og *socii*, hvortil atter romerske Domæners Beliggenhed i og imellem forbundne Stæders Distrikter kunde bidrage; af denne Art var maaske den Cic. *Brut.* 22 omtalte Forhandling. Hvad der hos Livius (VIII, 14. 20) berettes om Forhandlinger og Afgjørelser i Senatet, ikke om bestaaende Forbundsstaters Anliggender, men om Stæders Optagelse eller Ikke-Optagelse i romersk Borgerret.

2. Hvad Provindserne angik (hvorom det Nærmere vil blive fremstillet og Beviserne anførte i Kap. 7), udnævnte og instruerede Senatet de Kommissærer, der i Forening med Feltherren fra først af ordnede et erobret Land som Provinds, og sørgede derefter for den regelmæssige Fortsættelse af Provindsernes Bestyrelse og førte Tilsyn med den. Det fordelte efter Vedtægt og i den senere Tid i Henhold til udtrykkelige Lovbestemmelser (først *lex Sempronia* af C. Gracchus) Statholderskaberne og medgav Statholderne de fornødne Medhjælpere, *legati*, samt bestemte de Midler af Tropper og Penge, der tilstodes til Bestyrelsen og Forsvaret af hver Provinds, *ornabat provincias.* Fremdeles gav Senatet speciellere Forskrifter om Forhold i alle eller enkelte Provindser, der ikke vare tilstrækkelig ordnede ved den enkelte Provindses Indretning eller de i Republikens senere Tid givne almindelige Love om Provindserne (*lex Sempronia*, *Cornelia*, *Julia*), eller med Hensyn til hvilke nye Spørgsmaal og Vanskeligheder opstode, f. Ex. om Forholdet imellem Statholderen og de frie Stæder, der laa indenfor Provindsens Grændser, imellem ham og Statsforpagterne, imellem Provindsbeboerne og romerske Borgere, som dreve Forretninger der, om særegne Krav til Provindsen (f. Ex. Udskrivning af Kornleverancer, Cic. *in Verr.* III, 70) eller om Lettelser fra Byrder og Forhindringer af Misbrug. Til Senatet henvendte Provindsbeboerne og de frie Stæder sig med deres Klager, Besværinger og Bønner (iblandt Andet ogsaa om Udnævnelsen af en *patronus* til at anklage en Statholder *de repetundis*; se ved Kriminalprocessen i Kap. 8), der overbragtes af Deputationer, *legationes.* Til de stadig tilbagevendende Forhandlinger med slige Deputationer var i Republikens senere Tid (ifølge en *lex Gabinia*, Cic. *ad Q. fr.* II, 11 [13]) særlig Februarmaaned bestemt (Cic. *in Verr.* I, 35. II, 31. *ad fam.* I, 4), skjøndt Forhandlingerne undertiden bleve udsatte (*legationes rejectæ*, Cic. *ad Q. fr.* II, 3. *ad fam. l. c.*). Det antydes, at disse Forhandlinger, ved Gaver for

(*sine suffragio*) og overhovedet om Anordningen af deres hele Stilling, maa nødvendig opfattes som Noget, der fik sin endelige Bekræftelse ved Love, og en saadan Lov omtales ogsaa udtrykkelig VIII, 37.

at finde Indgang, vare indbringende for egennyttige Konsuler (Cic. *ad Q. fr.* II, 12: *Februarius sterilis*).

Med Senatets øvrige Forhold til Provindserne stemmer det vel, at Cicero, da han (udømt) drog i Landflygtighed, af Senatet anbefaledes til *nationes exteræ* og disse efter hans Tilbagekomst takkedes for den ham ydede Opmærksomhed (Cic. *pro Sest.* 69 og i Talerne *post reditum*).

Forhandlingerne i Senatet om de her anførte Gjenstande medførte naturligvis idelig Henvendelse og Opfordringer til Konsulerne eller andre Magistrater om at iværksætte de besluttede Forholdsregler, hvorved man ifølge Forestillingen om Magistraternes selvstændige, af Folket overdragne Myndighed sædvanlig, navnlig ligeoverfor Konsulerne og Prætorerne, anvendte Formen af en Anmodning, ikke Befaling (*ut consules, si eis videretur;* i direkte Tale *si videbitur*, Don. *ad Ter. Adelph.* III, 5. Cic. *Phil.*. III, 15. VIII, 11. Liv. XXVI, 16, hvor den høflige Form bruges som en Undskyldning for Ulydighed. XXXI, 4 o. s. v.). I Beretningerne hedder det dog ligefrem *consul jubetur*, *consules jubentur* o. s. v., f. Ex. Liv. XXXI, 9. XXXVI, 39. XL, 37. Idelig forekommer det ogsaa, at Senatet ved særlig Foranstaltning overdrager en Magistrat, især Konsul eller Prætor, et specielt Hverv indenfor dets Bestyrelsessphære ved Siden af hans almindelige Embedsvirksomhed, f. Ex. ny Udskrivning af Soldater, Bygning eller Istandsættelse af Skibe, Besørgelse (ved Licitation eller paa anden Maade) af Fornødenheder til Hærene og deslige (*negotium dat consuli*, *prætori*, Livius overalt, f. Ex. XLIV, 16; jfr. ved Magistraterne).

§ 3.

Senatets Forhold til Lovgivningen og Indgriben i de offentlige Anliggender udenfor den løbende Bestyrelse.

a. Allerede i foregaaende Kapitel er det udviklet, at Lovforslag ofte (de konsulariske i den ældre Tid næsten altid) fremkom efter forudgaaet Forhandling af Gjenstandene i Senatet og dettes Opfordring enten til Konsulerne eller (oftest, f. Ex. ved alle Love om Kolonianlæg) igjennem

Konsulerne til Tribunerne om at bringe Sagen for Folket (*agere cum tribunis ut ferant*).[1]) Exempler ogsaa fra Republikens sidste Tid ere hyppige; i Aaret 63 krævede en af Ansøgerne om Konsulatet, Juristen P. Sulpicius Rufus, i Senatet nye Foranstaltninger mod den overhaandtagende *ambitus;* Senatet gik ind derpaa, og Konsulen, M. Cicero, indbragte og gjennemførte en Lov *de ambitu* (Cic. *pro Mur.* 23; lignende Forhandlinger om samme Gjenstand antydes hos Cic. *pro Planc.* 16 og 18). Da Pompejus i den første Del af Aaret 52 som Enekonsul vilde forelægge Folket flere til Opretholdelse af Ro og Orden nødvendige Lovforslag, forhandlede han først derom i Senatet og fremkaldte en billigende Beslutning (Ascon. *argum. Milon.* p. 145: *Deinde de legibus novis ferendis rettulit; duas ex S. C. promulgavit, alteram de vi . . . . ., alteram de ambitu*). Senatets Misbilligelse og Fraraaden af Konsulen Cæsars Forslag om Uddeling af *ager Campanus* er nævnt ovenfor; i Skriftet *Rhet. ad Herenn.* I, 12 antydes en stærk Form for Fordømmelse af et Lovforslag af Tribunen Appulejus Saturninus (*senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus rempublicam videri ea facere*); thi naturligvis kunde Senatet ogsaa udtale sin Mening om tribuniciske Lovforslag og derved støtte eller modarbeide dem. (En Art foreløbig Lov laa i en Senatsbeslutning, der bødes efterkommet indtil en Lov kunde bringes i Stand, hvorpaa et Exempel forekommer hos Macr. *Sat.* III, 17, 7 [II, 13].) En saadan foreløbig Behandling og Billigelse i Senatet var nødvendig ved Forslag til Folket om at dispensere en eller anden Mand fra enkelte (reglementariske) Lovbestemmelser (f. Ex. om Alder eller andre

[1]) I det opbevarede *plebiscitum de Termessibus* (*Bruns* p. 82) antydes denne forudgaaende Forhandling i Indledningen ved Udtrykket *C. Fundanius tr. pl. de senatus sententia plebem* (*rcgavit*). At det i den ældre Tid ogsaa ved tribuniciske Lovforslag ansaaes for rigtigt, at Gjenstanden først forebragtes i Senatet, ligger i Beretningen hos Liv. XXXVIII, 36 om, hvorledes dermod en Tribuns Forslag i Aaret 188 om Stemmeret for nogle *cives sine suffragio* reises Indsigelse af fire Tribuner, *quia non ex auctoritate senatus ferretur.* Livius misforstaar Tanken med Indsigelsen, naar han tilføier, at de intercederende Tribuner bleve belærte om, *populi esse, non senatus jus suffragium, quibus velit, impertire.* Derom havde Tribunerne aldrig tvivlet.

Betingelser for Valg til Øvrighedsposter o. s. v.) af Hensyn til Billighed og Statens Tarv (*solvere aliquem legibus*, se f. Ex. Liv. X, 13. XXXI, 50 om Fritagelse for en til Konsul valgt *flamen Dialis* fra den sædvanlige Ed paa Lovene, som hans Præsteskab ikke tillod ham at aflægge; App. *Civ.* I, 84 om Scipio Africanus's andet Konsulat, hvor Appian urigtig tænker paa en Aldersdispensation, da Dispensationen just angik selve Gjentagelsen af Konsulatet; id. *Pun.* 112 om Scipios første Konsulat; jfr. Liv. *Epit.* LVI) [1]). Da Lovforslag af den Art oftest kun havde en formel Betydning, indsneg det sig efterhaanden, at Dispensationen gaves ved en blot Senatsbeslutning uden paafølgende *lex* og ofte temmelig let (Ascon. *argum. Cornel.* p. 91); herved fremkaldtes Aar 67 et Lovforslag af en mod Senatet stemt Almuetribun, C. Cornelius, *ne quis nisi per populum legibus solveretur* (Ascon *l. c.* Dio Cass. XXXVI, 39. 40 [22. 23]), og da dette Forslag var blevet fjernet ved Intercession og tumultuariske Optrin, fremkom og vedtoges et nyt, at ingen slig Dispensation maatte bevilges i Senatet, naar ikke mindst 200 Medlemmer vare tilstede, men at der, naar Dispensationen saaledes var bevilget i Senatet, ikke maatte anvendes Indsigelse imod Forslaget, naar det derefter forelagdes Folket til Bekræftelse. (Ved en i denne Form forelagt Lov maa Pompejus være dispenseret, da han første Gang blev Konsul i for ung Alder og uden at have beklædt nogen anden Magistratur.)

I Tilfælde, hvor et Anliggende bedst syntes at egne sig til Behandling og Afgjørelse i Senatet, men dettes Kompetents var eller kunde synes tvivlsom, kunde Senatet igjennem et ved en eller flere Tribuner fremsat Lovforslag lade sig give den fornødne Bemyndigelse (saaledes som det sees hos Liv. XXVI, 33 ved Afgjørelsen af Campanernes Skjæbne efter Capuas Erobring i den anden puniske Krig).

Paa lignende Maade forholdt det sig i den ældre Tid, naar Folkets umiddelbare Kriminaljurisdiktion blev utilstrækkelig og for besværlig, med Nedsættelsen af forbigaaende

---

[1]) Til samme Kategori kunde paa en Maade henføres Lovforslag, hvorved en Mand til Belønning fritoges for Noget, der ellers paahvilede ham som Borger; se f. Ex. Liv. XXXIX, 19.

kriminelle Undersøgelseskommissioner og Domstole (*quæstiones extraordinariæ*) over Borgere efter Beslutning af Senatet og derefter følgende Forslag til Folket, hvorved Senatets Beslutning fik Gyldighed og det ofte overdroges Senatet at stille i Spidsen for Kommissionen, hvem det vilde (Liv. IV, 50 og 51. XXXVIII, 54: *ut senatus præficeret, quem vellet.* XLII, 21. Cic. *de fin.* II, 16 om Aar 142, hvor det dog ikke siges, at Tribunens Forslag var udgaaet fra Senatet). Ved en ganske sædvanlig Forglemmelse eller Stræben efter Korthed undlader Livius nogle Steder (f Ex. XXXIX, 14 *de bacchanalibus.* XL, 37 *de veneficiis.* XLV, 16 *res capitales*) at nævne Lovforslaget [1]), hvoraf man ganske urigtig har villet udlede en Senatet tilkommende Beføielse til selvstændig at oprette Kriminaldomstole, ja endog en Kriminaljurisdiktion udøvet af Senatet selv. Det er sandsynligt, at ogsaa her ligesom ved *solutio legibus* Senatet efterhaanden forsømte Henvendelsen til Folket, der betragtedes som en blot Formsag, og muligvis med Bevidsthed stræbte efter at udvide sin Indflydelse i denne Retning. [2]) Herved fremkaldtes da *lex Sempronia*, foreslaaet af C. Gracchus, *ne de capite civis Romani injussu populi judicaretur* (Cic. *pro Rab. perd.* 4. *in Cat.* IV, 5. I, 11. *in Verr* V, 63. Sall. *Cat.* 51. Plut. *C. Gracch.* 4. Gell. X, 3), hvorved kun en gammel Grundsætning indskærpedes (Liv. XXVI, 33: *de civibus Romanis agi injussu populi non posse*). [3]) (Imellem *lex Sempronia* og Sullas Tid falde *quæstiones extraordinariæ* efter *lex Peducæa* Aar 113, *lex Mamilia* Aar 110 og *lex Varia* A. 90.) Catilinas Sammensvornes Henrettelse efter en blot Senatsbeslutning uden mindste Skin af retslig Forhandling, Anklage, Forsvar, o. s. v., var et kun ved Nødvendigheden undskyldeligt Overgreb, ligesaa vel som den Maade, hvorpaa der var gaaet

---

[1]) I XLIII, 2 fortælles kun om en Befaling til Prætor at give *recuperatores*, altsaa at behandle en Privatklage.

[2]) Cicero. *Brut.* 22 siger: *decrevisse senatum, ut de ea re (de cæde facta in silva Sila) cognoscerent et statuerent consules.* Iøvrigt er det ikke klart, om der i dette Tilfælde fandt en Kapitalklage mod romerske Borgere Sted.

[3]) Naar Cicero *de domo* 13 siger *sine judicio senatus aut populi*, tager han Senatet med for ikke at angribe sin egen Fremfærd mod Catilinarierne.

frem imod C. Gracchus's Tilhængere efter hans Død, hvis da ikke paa Skrømt en Lov er sat igjennem; at Catilinarierne vare henrettede *indicta causa*, nægter ikke engang Cicero, og Forsvaret for Fremgangsmaaden søges (*in Cat.* IV, 5) ikke i Senatets lovlige Kriminaljurisdiktion over Borgerne, men deri, at Statens Fjender ikke havde Krav paa at behandles som Borgere.[1]) Ogsaa i tidligere Tider kan ved enkelte Leiligheder Grændsen imellem politisk administrativ Foranstaltning og kriminel Retsforfølgelse være overskreden (jfr. en Senators Forslag hos Liv. XXIX, 19).[2])

b. Under overordentlige Omstændigheder, overhængende ydre eller indre Farer og Partikampe, tiltog Senatet sig, under Paaberaabelse af tvingende Omsorg for Statens Frelse, stundom en overordentlig Myndighed, for hvilken ingen lovbestemt Hjemmel eller Grændse gaves, og som ligeoverfor Folket maatte retfærdiggjøres ved dettes Erkjendelse af Nødvendigheden; denne Myndighed overførtes da tillige

---

[1]) De Feil og Misforstaaelser, paa hvilke man iøvrigt har bygget Antagelsen af en af Senatet udøvet Kriminaljurisdiktion over Borgere, ere grove og iøinefaldende, som naar Plutarchs skjæve Beretning i *Marc.* 2 bruges uden Hensyn til den korrekte og tydelige Angivelse hos Val. Max. VI, 1, 7, eller naar A. Gabinius (Konsul Aar 58) efter sin Tilbagekomst fra Syrien siges dømt i Senatet trods Dio Cassius's og Ciceros klare Vidnesbyrd, eller naar der sluttes fra de enkelte Senatorers Virksombed som Dommere (i den ældre Tid for Resten kun i private Sager eller i *quæstiones extraordinariæ* eller som *duumviri perduellionis*) til Senatet som Kollegium, eller naar endelig Keisertiden paaberaabes, fra hvilken man da ligesaa godt kunde slutte, at Senatet i Republikens Tid valgte Magistrater. Noget ganske Andet end Udøvelse af Jurisdiktion var en blot Meningsytring af Senatet om et kriminalretligt Spørgsmaal (Cic. *de har. resp.* 8) eller om Vurderingen af en politisk Handling (Cic. *pro Sest.* 61).

[2]) Naar Senatet (Liv. XXIV, 18) forlængede Krigstjenesten for dem, der ikke havde gjort deres Skyldighed i Slaget ved Cannæ, skete dette i Tilslutning til *censorum notæ* ved et almindeligt Dekret, ikke ved Proces og Dom mod de Enkelte. Om Henrettelsen af 370 *perfugæ* ved Nedstyrtning *de saxo* efter Pidskning *in comitio* (Liv. XXIV, 20) skete efter Senats- eller Folkebeslutning, angives ikke; men disse *perfugæ* betragtedes ingenlunde som Borgere. Endnu mindre hører herhid Ophævelsen af M. Manlius's Fængsling ved en Senatsbeslutning, Liv. VI, 17.

paa de udøvende Øvrigheder, navnlig Konsulerne. Den almindelige Form for en saadan Udvidelse af Senatets og Magistraternes Myndighed var Senatsbeslutningen (*senatus consultum ultimæ necessitatis*, Liv. III, 4. *ultimum et extremum senatus consultum*, Cæs. *B. C.* I, 5), at Konsulerne eller overhovedet Øvrighederne (Konsuler, Prætor, Almuetribuner) skulde sørge for, at Staten ikke tog Skade (*viderent consules [prætores, tribuni plebis], ne quid detrimenti caperet res publica*, Liv. VI, 19 o. s. v.), en Beslutning, hvis Betydning angives hos Sallust (*Cat.* 29[1])) og Dio Cassius (XXXVIII, 3) i Anledning af den catilinariske Sammensværgelse, og om hvilken Cicero et Par Steder bruger Udtrykket, at Staten lægges i Konsulernes Haand (*permittitur*, *committitur*, *commendatur consulibus*, *magistratibus*, f. Ex. *de har. resp.* 7. *pro Dejot.* 4: *consulibus*, *prætoribus*, *tribunis plebis*, *imperatoribus respublica defendenda data*; jfr. Dio Cass. XLI, 3: ἡ φυλακὴ τῆς πόλεως ἐπιτρέπεται τοῖς ὑπάτοις. XXXVII, 41. XLII, 23).[2]) Beslægtet og stundom (som i den catilinariske Sammensværgelse) forbunden hermed var Senatets Erklæring, at overhængende Fare for Krig eller Oprør var forhaanden, *tumultum esse* (Cic. *Phil.* VIII, 1. V, 12. Liv. XXXIX, 56. Dio Cass. XXXVII, 31: ταραχὴν εἶναι XLI, 3. XLIV, 29), hvortil gjerne føiedes Opfordringen til at anlægge Krigsdragten i Byen, *saga sumere* (Cic. *Phil.* V, 12. VIII, 11. XIV, 1. Vell. Paterc. II, 6:

[1]) *Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit, darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque cives, domi militiaque imperium atque judicium summum habere; aliter sine populi jussu nullius earum rerum consuli jus est.* De øvrige Magistrater ved Siden af Konsulerne nævnes Liv. VI, 19. Cæs. *B. C. l. c.*, hvor de *ad urbem* værende Prokonsuler tilføies, ligesom hos Cic. *pro Dejot.* 4 *imperatores*. Kun én Konsul nævnes Liv. III, 4. Cic. *in Cat.* I, 3, da i begge Tilfælde den anden var fraværende. De øvrige Steder om denne Senatsbeslutning citeres af Fortolkerne ved Dio Cassius og Cicero, f. Ex. Dio Cass. XXXVII, 43. XL. 49. XLVI, 31, hvor overalt *detrimentum* oversættes ordret ved ἀποτριβή.

[2]) Cic. *pro Rab. perd.* 7 bruger Ordene *operam darent, ut imperium populi Romani majestasque conservaretur*, for at betegne den samme Senatsbeslutning i Anledning af Undertrykkelsen af Appulejus Saturninus og Servilius Glaucia i Aaret 100.

ad saga itur. Dio Cass. XLVI, 31), og temporær Standsning af alle Retsforhandlinger, *justitium*, hvilken Konsulen paabød, *edicebat* (Cic. *pro Planc.* 14. *Phil.* V, 12. Liv. III, 3. 5. 27 og mange andre Steder, f. Ex. IX, 7, hvor der tilføies *tabernæ circa forum clausæ, lati clavi et anuli aurei positi*, og X, 21, hvor *justitium* hæves, *remittitur*, efter 18 Dage). Analogien med den nyere Tids Beleiringstilstand ligger nær. En mere blot demonstrativ Charakter havde Senatets Beslutning, at Medlemmerne skulde aflægge deres særlige Standsmærker, *mutare vestem*, hvorved tillige Magistraterne aflagde *toga prætexta*, som Tegn paa Sorg og Misstemning over politiske Forhold, f. Ex. ansete Mænds Anklage eller Fare (Cic. *post red. in sen.* 5. *ad Quir.* 5. *pro Planc.* 12. *pro Sest.* 11. Dio Cass. XXXVII, 43. XXXVIII, 14. XL, 46), skjøndt denne Demonstration ogsaa forbandtes med Senatsbeslutningen *videant consules* (Dio Cass. XXXVII, 43) og med *justitium* (Liv. IX 7).[1]) Foretagelsen af en saadan Demonstration kunde Konsulerne forbyde (se Cicero paa de anførte Steder om Piso og Gabinius).[2])

Til Senatsbeslutningen *videant consules* og Erklæringen *tumultum esse* føiedes i den senere Tid, hvor Senatet mødte væbnet Modstand i Byen eller frygtede den udenfra, en formelig Erklæring af Modstanderne for Statsfjender, *hostes* (se App. *Civ.* I, 32 ved Saturninus og Glaucia. *ibid.* I, 60 ved Marius og hans Tilhængere, og andre Steder, sidst om Antonius efter Octavians Tilskyndelse III, 63. IV, 38; jfr. Corn. Nep. *Att.* 9. Svet. *Aug.* 17), og derefter Anvendelsen af Vaabenmagt, eller uden slig Erklæring Henrettelse af Urostifterne uden Lov og Dom, som af Catilinas Medsammensvorne; se ovenfor (a).

Et stærkt Præg af Vilkaarlighed bærer det, naar Senatet i den senere Tid enkelte Gange efter Undertrykkelsen af urolige Bevægelser kasserede Love, der vare vedtagne under Uroligheden, ved den Erklæring, at de ikke ansaaes for bindende for Folket, *non videri populum iis teneri*, en

---

[1]) Hos Dio Cass. XLVI, 29 synes ved Aflæggelsen af Senatsdragten at antydes *saga sumere.*

[2]) Efter Cic. *pro Sest.* 11 og 14 forbød de den endog, skjøndt den var foretaget efter en under en Tribuns Forsæde fattet Beslutning.

Erklæring, der Aar 99 anvendtes paa *leges Appulejæ* og *Titiæ* (Cic. *de legg.* II, 6 og 12) og Aar 91 paa *leges Liviæ* (Cic. *pro Corn. ap. Ascon.* p. 99. *de domo* 16), begge Gange med Paaberaabelse af at Auspicierne vare krænkede, da Lovene vedtoges. En lignende Fremgangsmaade brugtes Aar 66 imod en af Tribunen C. Manilius foreslaaet og paa Aarets sidste Dag ved Aftentid vedtagen Lov om Udvidelse af de Frigivnes Stemmeret, hvilken Lov Manilius dog synes at have opgivet (Cic. *pro Cornel. ap. Ascon.* p. 97. Dio Cass. XXXVI, 42 [25]). (Jfr. om Kassationen af de af M. Antonius efter Cæsars Død foreslaaede Love Dio Cass. XLVI, 36. Cic. *Phil.* XIII, 3. *ad fam.* XII, 14.)

En ganske exceptionel Charakter uden bestemt Regel og Form havde ogsaa Senatets Indskriden imod Øvrighedspersoner, naar det fandtes nødvendigt at indskrænke deres Embedsvirksomhed eller ganske at suspendere den som skadelig og statsfarlig (*circumscribere magistratus*, Cic. *pro Mil.* 33). Noget, der dog, med Undtagelse af et hos Livius i en Tale (V, 11) nævnt Exempel, der angaar to *tribuni militum consulari potestate*, kun forekommer ved Prætorer og ringere Magistrater. Saaledes fratog Senatet Qvæstoren Appulejus Saturninus Bestyrelsen af det offentlige Kornvæsen (*provincia frumentaria Ostiensis*) og overdrog den til en anden (Cic. *pro Sest.* 17. Diod. Sic. XXXVI, 12); da i Aaret 62 Julius Cæsar som Prætor ivrigt understøttede Almuetribunen Cæcilius Metellus og hans farlige Lovforslag, som han søgte at sætte igjennem imod sine Kollegers Intercession, suspenderede efter Sveton (*Jul.* 16) Senatet dem begge (*a rei publicæ administratione summovit*), men ophævede dog for Cæsars Vedkommende Suspensionen faa Dage efter, da han havde gjort et Tilbageskridt.

§ 4.

Senatets Møder.

a. (Ledende Magistrat.) Senatet kunde kun raadslaa og fatte Beslutninger under Forsæde og Ledelse af en Magistrat (eller flere af samme Rang), ordentligvis af de regerende Magistrater, Konsulerne, eller dem, der traadte

i deres Sted (Diktator, Interrex, Krigstribunerne med Konsulmagt, Decemvirerne), sædvanlig af begge Konsuler i Forening, naar begge vare tilstede i Byen, dog saaledes at den, der havde *fasces* i den enkelte Maaned, i denne nærmest førte Forsædet (Liv. IX, 8); ellers af den ene.[1]) Vare Konsulerne fraværende eller forhindrede, tilfaldt Retten og Pligten at forsamle Senatet og forhandle med det (*agere cum senatu, cum patribus*) nærmest Prætorerne, særlig *prætor urbanus* (Cic. *ad fam.* X, 12: *prætorem urbanum, qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum.* Tac. *Hist.* I, 47. To Prætorer i Forening Liv. XXII, 55).[2]) Men ogsaa under Konsulernes Nærværelse kunde Prætorer, som det synes, gjøre Andragender, naar Konsulerne ikke modsatte sig (Cic. *de imp. Pomp.* 19, hvor *edictum* kun kan forstaaes om et Forbud af Konsulerne enten imod Fremsættelsen af et prætorisk Andragende i et af dem selv sammenkaldt Møde eller imod Senatets Sammenkaldelse af Prætor, og Ciceros Ytring om ikke at ville respektere et saadant Forbud er sandsynligvis blot en talerisk Overdrivelse).[3]) Almuetribunerne optræde hos Dionysius (X, 31. 32) allerede Aar 456 f. C., altsaa paa en Tid, da de endnu vist ikke vare Medlemmer af Senatet (Gell. XIV, 8; se Kap. 5 ved Tribunerne), som holdende et Senatsmøde, hvilket vel maa forstaaes om en Ret til personlig der at forelægge Andragender og Fordringer fra *plebs.* Siden tillægges der udtrykkelig Tribunerne Ret til at holde Senatsmøder og præsidere deri (Gell. XIV, 7. Cic. *de legg.* III, 4); dog præsiderede de vel

---

[1]) App. *Civ.* II, 11 siger, at, naar begge Konsuler vare tilstede, kunde den ene ikke alene sammenkalde Senatet. Meningen er vel, at den anden som *par potestas* kunde nedlægge Indsigelse. Der er Tale om Cæsar og Bibulus. Cæsar holdt mange Senatsmøder, medens Bibulus blev hjemme.

[2]) Naar Dio Cass. LV, 3 siger, at Prætorerne under August fik Ret til *γνώμην εἰς τὴν βουλὴν εἰσφέρειν*, men siden i Tidens Løb mistede denne, maa det vel forstaaes om Ret til *relatio* i et Møde, der præsideredes af en Konsul.

[3]) Der var Intet til Hinder for, at en Magistrat stillede et Andragende, der angik ham selv, f. Ex. om Triumph (Liv. XXXI, 47 om en Prætor, oftere om Konsuler, f. Ex. XXXVI, 39).

kun i Konsulernes Fraværelse (Cic. *Phil.* III, 5. *ad fam.* X, 20. XI, 6. *ad Q. fr.* II, 1; jfr. Liv. XXVII, 5), men de kunde fremsætte Forslag, *referre ad senatum*, og lade afstemme derover i Møder, der vare sammenkaldte af Konsulerne (Cic. *pro Sest.* 11 *Phil.* VII, 1. *post red. in sen.* 2).[1]) (Dio Cass. LIX, 24 nævner Prætorer og Tribuner i Forening som dem, der skulde sammenkalde Senatet i Konsulernes Fraværelse, og omtaler LV, 3 deres Ret til *relatio*; i hans egen Tid, det tredie Aarhundrede, var det imidlertid gaaet af Brug, at Tribuner holdt Senatsmøde, LXXVIII, 37.) Om Keiseren som præsiderende i Senatet se Kap. 6.

Senatets Medlemmer kunde vel i forskjellig Form opfordre Magistraten, navnlig Konsulerne, til at bringe en eller anden Gjenstand frem (se f. Ex. Liv. XXVI, 29. XXIX, 15. XXX, 21. XXXI, 3. Cic. *pro Sest.* 32), men hverken en Senator eller flere kunde selv indbringe et Forslag og fremkalde dets Behandling.

b. (Tid, Sammenkaldelse, Mødepligt, nødvendigt Antal.) Senatet forsamledes enten regelmæssig paa bestemt Tid (*senatus legitimus*, *κυρία ἕδρα βουλῆς*, Dio Cass. XLVII, 19) eller efter særlig Sammenkaldelse. Om de regelmæssige Møders Antal i den republikanske Tid savnes Angivelse; August fastsatte (Aar 9 e. C.), at der skulde holdes regelmæssige Senatsmøder to Gange om Maaneden paa *Kalendæ* og *Idus* (Svet. *Aug.* 35, der synes at antyde en større Hyppighed tidligere, Dio Cass. LV, 3, der siger, at der tidligere ikke havdes nogen nøiagtig Bestemmelse). Til overordentlige Møder indkaldtes Senatorerne i ældre Dage ved Udraab af en Herold (Herolder, Liv. III, 38. App. *Civ.* I, 25), senere ved et opslaaet og omkringsendt Edikt af den sammenkaldende Magistrat, hvori angaves Tid, Sted, stundom eller i Almindelighed ogsaa Forhandlingsgjenstanden med Opfordring til talrigt Møde (*ut senatus frequens adesset*, Cic. *ad fam.* XI, 6. *ad Att.* IX, 17. *Phil.* I, 2. III, 8. Liv. XXIII, 52. XXVIII, 9 Tac. *Ann.* I, 7. Svet. *Jul.* 28. Gell.

[1]) Cic. *de orat.* III, 1 omtaler dog et Senatsmøde sammenkaldt Aar 91 af Almuetribunen Livius Drusus (*vocatu Drusi*), hvori denne, under Konsulen Philippus's Tilstedeværelse, fremsætter et mod ham rettet Forslag.

III, 18). Med hvor lang Frist Mødet i Almindelighed skulde tilsiges, derfor synes ingen fast Regel at have bestaaet; Livius nævner paa et Sted (XXVIII, 9) en Tilsigelse med 3 Dages Varsel; men ofte gaves en længere (Cic. *Epist.* og *Phil. ll. cc.*), i paatrængende Tilfælde en kortere (Cic. *in Cat.* II, 6 Sall. *Cat.* 46. Plut. *Cic.* 19), vel med Anvendelse som i gamle Dage af Herolder og Bud. Regelmæssig maatte Senatsmøder i den senere Tid ikke holdes paa Komitialdage, eller vel kun ikke paa Dage, til hvilke virkelig Komitier vare ansatte og holdtes (Cic. *ad fam.* I, 4. *ad Q. fr.* II, 11 [13], hvor der herom paaberaabes en *lex Pupia;* jfr. *pro Mur.* 25, hvor Komitier udsættes for at kunne holde Senatsmøde. Cæs. *B. C.* I, 5: *biduo excepto comitiali*).[1] Dio Cassius (LV, 3) siger, at August bestemte, at Retsforhandlinger for Domstolene ikke maatte finde Sted den Dag, der holdtes Senatsmøde; at tidligere Senatorer kunde afholdes fra Møder ved Retsforhandlinger, sees af den specielle Bestemmelse i en Senatsbeslutning hos Cic. *ad fam.* VIII, 8, 5. Det gjaldt som Regel, at Senatets Forhandlinger ikke maatte begynde før Solopgang og skulde endes før Solnedgang (Varro hos Gell. XIV, 7). *Senatus consulta vespertina* nævnes hos Cicero (*Phil.* III 10) med Ringeagt, idet der antydes, at de vare vedtagne efter den lovlige Tid og efter de fleste Senatorers Bortgang. (Jfr. Sen. *de tranquill. animi* 17: *majores nostri novam relationem post horam decimam in senatu fieri vetabant.*) Senatorerne vare forpligtede til at give Møde, naar de ikke havde lovligt Forfald (Sygdom, Fraværelse *rei publicæ causa* eller med Reisetilladelse, *legatio libera*, høi Alder; efter Sen. *de brev. vitæ* 20 fritog i hans Tid

[1] Stedet *ad Q. fr.* synes at antyde, at *lex Pupia* absolut forbød Senatsmøder paa Komitialdage, idet App. Claudius ved en særlig Forklaring undtagelsesvis hævder sig Ret til deres Benyttelse til Senatsmøder i Februar Maaned; men herimod strider baade Stedet *pro Mur.* 25 og *ad Att.* I, 14, hvor der holdes Senatsmøde efter en afbrudt Folkeforsamling, ligesom hos Liv. XXXIX, 39. For det absolute Forbud kan synes at tale, at der (Cic. *ad fam.* VIII, 8, 5) udtrykkelig gives Dispensation til Komitialdages Benyttelse til Senatsmøder i et vist Tilfælde. Baade her og i App. Claudius's Forklaring kan imidlertid være sigtet til en aldeles fri Benyttelse af Komitialdagene uden Hensyn til en mulig Ansættelse af Folkeforsamlingen.

det 60de Aar for Mødepligt). Naar kun mindre vigtige Sager forelaa, og man var sikker paa Tilstedeværelsen af det nødvendige Antal paa Grund af speciel Interesse (f. Ex. ved Spørgsmaal om Takkefester og Triumpher), bekymrede dog Ingen sig om Udeblivelse (Cic. *Phil.* I, 5); kunde derimod Udeblivelsen medføre Vanskelighed, havde den Forsædet førende Magistrat Ret til at fremtvinge Møde ved Mulkt og Udpantning (*pignora capere* og *cædere*, *concidere*, Varro hos Gell. XIV, 7. *Cic. de orat.* III, 1. *Phil.* I, 5. Liv. III, 38. Dio Cass. LV, 3. Plut. *Cic.* 43). Til at fatte gyldig Beslutning krævedes nemlig Tilstedeværelsen af et vist Antal (Dio Cass. XXXIX, 30), der dog ikke var det samme ved alle Arter af Gjenstande, men særlig bestemt, i det Ringeste for visse (Liv. XXXIX, 18: hundrede skulde være tilstede for at give Tilladelse til Fortsættelsen af et *bacchanal.* Ascon. *argum. Cornel.* p. 92, Lovforslag om at mindst 200 skulde være tilstede ved Dispensationsbeslutninger. Dio Cass. LV, 3).[1]) Medens Overholdelsen af denne Betingelse stundom oversaaes, hvor der ingen Meningsforskjel var, kunde enhver Senator, naar han fandt Anledning dertil, forlange Tælling af de Tilstedeværende (*numera senatum*, Festus *s. v.*, Cic. [Cælius] *ad fam.* VIII, 11), hvor da et utilstrækkeligt Antal hindrede, at nogen Beslutning toges, medens dog en Meningserklæring (*auctoritas senatus*) var tilveiebragt (Dio Cass. LV, 3). En Beslutning, der var fattet med et utilstrækkeligt eller dog

---

[1]) Hermed kan sammenlignes Bestemmelserne om det nødvendige Antal til at gjøre et Municipalraad beslutningsdygtigt, i Almindelighed eller i visse Tilfælde, i den nylig i Spanien fundne Indskrift *lex coloniæ Juliæ Genetivæ* Kap. 64. 69. 75, *Ephem. Epigr. vol.* III p. 91 ff. Cic. *ad Q. fr.* II, 1 betegner Tilstedeværelsen af 200 Senatorer som et usædvanlig stort Antal i December Maaned *sub dies festos*, medens han et andet Sted (*post red. in sen.* 10) nævner Tilstedeværelsen af 417, hvilket antyder, at Tælling stundom ogsaa foretoges ved talrige Forsamlinger. Dio Cass. LIV, 35 siger, at August Aar 11 e. C. fastsatte, at der ikke til alle Beslutninger skulde kræves Tilstedeværelsen af 400, hvilket i den nærmeste Tid forud havde været det i Almindelighed nødvendige Antal; er dette rigtigt, er det høie Minimaltal vel fastsat, da Senatet efter Triumviratstiden var usædvanlig talrigt. Efter *Hist. Aug. Alex. Sev.* 16 kunde paa den Tid en Senatsbeslutning endog tages, naar 70 vare tilstede.

meget ringe Antal, sagdes at være taget *per infrequentiam* (Liv. XXXVIII, 44. XXXIX, 4); i første Tilfælde kunde det naturligvis anfægtes som ugyldigt. I vanskelige Tider kunde Senatorerne særlig opfordres til at holde sig beredte paa Møder og derfor ikke fjerne sig (Liv. XXVII, 3. XXXVI, 3; jfr. hvad der i Kap. 2 § 11 er anført om Tilladelse for Senatorer til at reise udenfor Italien). Under særdeles spændende Forhold synes Senatorerne stundom stadig at have været tilstede i Kurien, Liv. XXVII, 50.

August indførte en Art Senatsferie ved den Bestemmelse, at Senatorerne i September og Oktober fritoges for Møder, med Undtagelse af et Antal ved Lodkastning udtrukne, der vare tilstrækkelige til at fatte en Beslutning (Svet. *Aug.* 35).

c. (Sted.) Senatet skulde samles i et ved Auspicier indviet Lokale, *templum* (Varro hos Gell. XIV, 7). Det sædvanlige Forsamlingssted var i ældre Tider den (— ligesom de øvrige *curiæ* —) paa denne Maade indviede *curia Hostilia* ved den Del af Forum, der hed *comitium*, efter Sagnet bygget af Tullus Hostilius efter Albas Indtagelse, siden ombygget og udvidet af Sulla (vel i Anledning af Senatets Udvidelse), men nedbrændt ved Clodius's Begravelse Aar 52 f. C., og efter en begyndt Gjenopbyggelse atter nedrevet under Cæsars Diktatur. [1]) Den istedet herfor, dog ikke blot til dette Øiemed, opbyggede *curia Pompeja* benyttedes kun i kort Tid af Senatet, da Cæsar var bleven myrdet der, hvorimod den af Cæsar paabegyndte og af August indviede *curia Julia* ved Forum (med en Statue af Victoria, Svet. *Aug.* 100. Dio Cass. LI, 22, der fjernedes som hedensk under Valentinian II og Theodosius, Symmach. *Ep.* X, 3. Ambros. *Ep.* II, p. 473. 482 *Parc.*) siden var Senatets almindelige Forsamlingssted (Svet. *Calig.* 60). I Republikens Tid samledes dog Senatet allerede, medens *curia Hostilia* endnu stod, ofte paa andre Steder, f. Ex. i en dertil indrettet Bygning, *senaculum*, ved *porta Capena* (Fest. v. *senacula.* Liv. XXIII, 32; ikke omtalt i senere Tid); senere

---

[1]) Se om denne Bygnings Beliggenhed og Historie Becker röm. Alterth. I, S. 284 og 310. Marquardt. röm. Staatsverv. III, S. 154 ff., hvor ogsaa om *curia Pompeja* og *Julia.*

holdtes Møderne, formodentlig paa Grund af det gamle Lokales Utilstrækkelighed for det større Antal, og efter Sullas Tid maaske fordi dets Indretning ikke var ganske færdig eller bekvem, ofte i forskjellige egentlige Templer, *ædes sacræ*, saasom *Concordiæ*, *Jovis Statoris*, *Fidei*, uden at nogen Regel for Valget af Stedet viser sig (se Cicero, Livius paa mange Steder). Paa Capitolium synes Møderne at være holdte ved særlige høitidelige Leiligheder, f. Ex. ved Magistratsaarets Begyndelse (Liv. XXIII, 31. XXIV, 10. XXV, 1. XXX, 27) og ved Raadslagninger om Krigserklæringer (App. *Pun.* 75). Ved Forhandlinger om Triumph og med fremmede Sendebnd var det fra gamle Dage af Vedtægt, at Senatet samledes udenfor *pomærium* i Apollos eller Bellonas Tempel (se Livius paa mange Steder, første Gang XXVI, 21; om Apollos Tempel f. Ex. XXXVII, 58).[1]

§ 5.

Senatets Forhandlinger.

Senatets Møder aabnedes efter Ofring og Auspicier tagne af den præsiderende Magistrat (Gell. XIV, 7), formodentlig med Bøn, ligesom Komitierne; særlige religiøse Ceremonier omtales indførte af August (Svet. *Aug.* 35: *ut prius quam consideret quisque ture ac mero supplicaret apud aram ejus dei, in cujus templo coiretur*).

Fra de egentlige debatterende Forhandlinger i Senatet maa adskilles den, sædvanlig vel i Mødets Begyndelse eller foran den enkelte Sag forudgaaende Modtagelse af mundtlige Andragender fra Personer, der af den præsiderende Magistrat vare indførte i dette Øiemed (*introducti in senatum*) og stedede til Audients (*quibus senatus dabatur*). Ikke blot fremmede Gesandter indførtes saaledes (se § 2, f.), i den Orden, som Senatet selv bestemte (Liv. XXX, 42), men ogsaa Deputationer fra Selskaber eller Klasser af romerske Borgere eller endog enkelte Borgere, der henvendte sig til Senatet med Tilbud, Forslag eller Anmodninger (se f. Ex. Liv. V, 7

---

[1]) Liv. III, 63 *in pratis Flaminiis, ubi nunc ædis Apollinis est.* Se om disse Templer, der laa vest for Capitolium ud imod *campus Martius* paa Byens Vestside, Becker röm. Alterth. I, S. 605 ff.

om dem, der tilbyde at tjene i Krigen med egne Heste; Cic. *ad Att.* I, 17 og *de har. resp.* 1 om Deputationer fra Statsforpagtere, der søge Nedsættelse; Liv. XXII, 59 om Afsendinge fra de ved Cannæ fangne Soldater, som bede om at frikjøbes; XXV, 19 om Primipilen Centenius, der foreslaar en Krigsexpedition). Paa samme Maade modtoges mundtlige Beretninger og Anmeldelser af anden Art, som vedkommende Magistrat lod fremkomme til Oplysning og Benyttelse for Senatet, saasom af religiøs Art om *prodigia* (se f. Ex. Beretningen hos Liv. II, 36. Cic. *de nat. deor.* I, 26. Val. Max. I, 7, 4, og mange andre Steder hos Livius og om den hyppige Indførelse af Haruspices i Kap. 11), eller om Forbrydelser og Farer (se f. Ex. Cic. *in Vat.* 10 om P. Vettius's Angivelse imod ansete Mænd, og især Sall. *Cat.* 46 og Cic. *in Cat.* III, 4. 5 om Fremstillingen af T. Volturcius, de allobrogiske Gesandter og de paagrebne catilinariske Sammensvorne). Alle slige ikke til Senatet hørende Personer fjernedes naturligvis under Sagernes videre Behandling (Liv. XXII, 60: *summotis arbitris* XXVI, 30. XXIX, 19 og paa mange andre Steder). Under deres Tilstedeværelse kunde der foruden af den Præsiderende ogsaa af andre Senatorer med hans Tilladelse rettes Spørgsmaal til dem (Liv. XXX, 22. XXXVII, 1 og oftere).

Den eller de præsiderende Magistrater eller den Magistrat, der under en andens Forsæde kunde gjøre et enkelt Andragende (se § 4, a), fremsatte Forhandlingsgjenstanden (*referebant ad senatum, consulebant senatum, verba faciebant*) med Anvendelse af den vedtagne halvreligiøse Formular (*verba fausta; quod bonum felix faustumque esset populo Romano etc.*, Svet. *Cal.* 15), enten med en bestemtere Begrændsning eller i større Almindelighed om den offentlige Tilstand (Gell. XIV, 7: *aut infinite de republica aut de singulis rebus finite*). Ved dette Udtryk, *de republica*, synes ofte at sigtes til de almindelige Foranstaltninger, der ved Magistratsaarets Begyndelse maatte træffes for at ordne og sikre Forretningernes Gang i Aarets Løb, og de forbindes derfor hos Livius, i Beretningen om den anden puniske Krigs og de macedoniske Kriges Tid (XXII, 1. XXVI, 1. 26. 27. XXX, 1. XXXI, 5. XXXVIII, 35. 42) i Omtalen af det første Senatsmøde i

Aaret (XXIII, 31. XXVI, 1) eller de nærmeste med Udtryk som *de bello*, *de provinciis*, *de exercitibus* o. s. v., medens tillige i disse første Møder visse religiøse Gjenstande f. Ex. om Ansættelsen af *feriæ*, især *Latinæ*, og om *prodigia* bragtes paa Bane (se Livius ved hvert Konsulatsaars Begyndelse, især fra Bog XXI af). Af Ciceros første Tale *de lege agraria*, der holdtes den første Januar (se Kap. 8), og af Cæsar (B. C. I, 1: *consules referunt de re publica*) sees, at i Ciceros og Cæsars Tid Konsulerne eller den ene af dem i det første Senatsmøde ved denne *relatio de re publica* kunde tage Anledning til at bringe den hele politiske Tilstand og de sig nærmest paatrængende Spørgsmaal paa Bane og udtale sig om deres egen Stilling dertil (Cicero afgav ved denne Leilighed Erklæringen om ikke at ville modtage nogen Provinds efter Konsulatets Udløb).

Efter Fremsættelsen af Forhandlingsgjenstanden (*relatio*), til hvilken umiddelbart kunde føies, men i Republikens Dage vel sjelden føiedes et Forslag af den refererende Magistrat selv til Beslutning (Cic. *Phil.* I, 1; jfr. Dio Cass. LV, 4 om August, der ved vigtige Sager forelagde et skriftligt Udkast), fulgte Opfordringen til Senatorerne om at ytre sig (*rogatio sententiarum*, *sententiæ perrogantur*, *ordine sententias perrogare*, Liv. III, 39), hvilken Opfordring ikke rettedes i Almindelighed til hvem der vilde begjære Ordet, men til de enkelte Senatorer klassevis og i Klassen efter Tidsfølgen af de beklædte Magistrater (*gradatim a consulari gradu*, Gell. XIV, 7; jfr. Dionys. H. XI, 6. Cic. *de legg.* III, 18: *ut loco dicat*, *id est rogatus. in Verr.* V, 14), hvorfor det, i Analogi med hvad der noget tidligere antydes som en Belønning for en gjennemført Anklage (Cic. *pro Balb.* 25), Aar 43 tilstaaes den unge Octavian som Æresbevisning *sententiam dicere loco prætorio* (Cic. *Phil.* V, 17) og i Aaret 10 e. C. indrømmes Germanicus i Forbindelse med *ornamenta prætoria* at votere først efter Konsularerne (Dio Cass. LVI, 17). Rækken aabnedes i den ældre Tid af *princeps senatus* (Gell. IV, 10), siden udenfor Anciennetetsordenen af de designerede Konsuler (Gell. *l. c.* App. *Civ.* II, 5; jfr. Cic. *de har. resp.* 7. *Phil.* V, 13, VI, 3 o. s. v.), og derpaa af den eller de Konsularer, hvem Aarets Konsuler af Agtelse eller Venskab valgte

at spørge først, udenfor Ordenen (Varro hos Gell. XIV, 7 og speciellere IV, 10. Cic. *post red. in sen.* 7. *in Pis.* 5. *Phil.* X, 1. *ad Att.* I, 13. Svet. *Jul.* 21). I Keisertiden fulgtes samme Skik, indtil Caligula befalede strengt at følge Ancienneteten (Dio Cass. LIX, 8).[1] Hvorlangt den Præsiderende pleiede at gaa ned i hele Senatorrækken med saadan speciel Opfordring, vides ikke; hos Festus (*v. numera*) anføres som et chikanøst Middel til at udtrække Forhandlingerne den Fordring, *ut singuli consulantur*; i ethvert Tilfælde kunde Senatorer af de lavere Klasser ved udtrykkeligt Forlangende faa Ordet, naar de af de høiere Klasser, som ønskede at udtale sig, havde havt det, som Catos Optræden i den catilinariske Sammensværgelse, da han endnu kun var *quæstorius* (Sall. *Cat.* 52. Cic. *ad Att.* XII, 21), og ved andre Leiligheder viser. Men det var naturligt, især efter romerske Forestillinger, at de yngre Senatorer af de laveste Rangtrin sjeldnere deltoge aktivt i Forhandlingen og for det Meste indskrænkede sig til Afstemningen, en Stilling, der skal være antydet ved Betegnelsen af dem som *senatores pedarii* (Festus *v. pedarium.* Gell. III, 18. Cic. *ad Att.* I, 19. 20, af *pedibus ire in sententiam;* se nedenfor).[2] Senatorerne kunde nemlig enten fremsætte et særligt Forslag til Beslutning og udførlig motivere det, eller tale for og imod tidligere fremsatte Forslag og modificere disse, eller ganske kort slutte sig til et fremsat Forslag (*verbo assentiri*, Liv. XXVII, 34; Exempler paa udførlige Ytringer med sluttelig sammenfattet Forslag og Votum findes i Ciceros *Phil.* III, 15. V, 4. 13. 17. IX, 7. XI, 12. XIII, 21; kort Bifald af en Andens Votum efter forudskikkede Bemærkninger smsteds. VII, 9). Ved vigtige Gjenstande og hvor Vedkommende lagde Vægt paa at give sin Tanke eller Følelse et bestemt Udtryk, oplæstes stundom et nedskrevet Foredrag (*sententiam de scripto dicere*, Cic. *pro Planc.* 30. *pro Sest.* 61 o. s. v.). At

[1]) Opfordringens Form antydes hos Cicero paa flere Steder (*ad Att.* VII, 1. 3. 7. IX, 5) og hos Livius (IX, 8: *dic, M. Tulli*; *dic, Sp. Postumi*).

[2]) Langt mindre sandsynligt forklares Navnet af Nogle som en Modsætning til dem, der havde beklædt *magistratus curules.* Den første Forklaring udleder naturligvis Navnet af, hvad der for disse Senatorer var sædvanligt, ikke for dem udelukkende.

den samme Senator atter kunde tage Ordet til kortere Forklaringer og Berigtigelser, sees af Beretningen om Silanus i den catilinariske Sag hos Sallust *(Cat.* 50) og Plutarch (*Cic.* 21), og heraf kunde udspinde sig et længere, stundom heftigt Ordskifte, som flere Steder af Ciceros Breve vise (f. Ex. *ad Att.* I, 16). Ikke sjelden benyttede en Senator Leiligheden til at gaa udenfor den egentlig foreliggende Sag og udtale sig om andre Gjenstande, der laa ham paa Hjerte (*egredi relationem*, Tac. *Ann.* II, 38; et Exempel paa en saadan *egressio* er Ciceros syvende philippiske Tale). Stundom skete dette i den Hensigt at trække Forhandlingen i Langdrag og saaledes hindre en Beslutning (*eximere diem dicendo*), som flere Gange af den yngre Cato ligeoverfor Cæsars Bestræbelser, baade tidligere og i hans Konsulat (Cic. *de legg.* III, 18. Cæs. *B. C.* I, 32. Plut. *Cato min.* 31. Gell. IV, 10. Svet. *Jul.* 20. Dio Cass. XXXVIII, 42). Hvorvidt den præsiderende Magistrat overfor saadan eller anden forstyrrende Optræden kunde gaa med Forholdsregler til Sagens Fremme og Opretholdelse af Orden, beroede vel mere paa Sædvane, Tid og Personlighed end paa faste Regler. Konsulen Philippus truede Aar 91 Taleren L. Crassus med Udpantning (Cic. *de orat.* III, 1); Cæsar lod som Konsul Cato føre i Fængsel, men opgav det ligeoverfor Senatets Sympathi for Cato (Gell. Svet. Dio Cass. *ll. cc.*; Plut. *Cato min.* 33 lader urigtig Cato fængsles i en *contio.* Se ogsaa Liv. III, 41 om Decemviren App. Claudius). Senatorerne talte staaende (Cic. *de har. resp.* 4. *pro Marc.* 11. Liv. XXVII, 34).

Efter Slutningen af Forhandlingen fulgte *pronuntiatio sententiarum* eller den Præsiderendes Fremstilling af Afstemningsemnerne, ved hvilken han stundom kunde udøve Indflydelse paa Udfaldet ved at afvise Beslutningsforslag, der forekom ham utilstedelige, skjøndt det ikke er ganske klart, hvorvidt hans Myndighed gik til ganske at udelukke et fremkommet Forslag fra Afstemning. Exempler paa saadan Indflydelse forekomme hos Polyb XXXIII, 1 ved Aar 155, Cic. *ad Q. fr.* II, 9 (*consules non sunt persecuti eorum sententias, qui, Afranio quum essent offensi, addiderunt, ut etc.*). *Phil.* XIV, 7. 8. 14. Cæs. *B. C.* I, 2 (*Lentulus sententiam Calidii pronuntiaturum se omnino negavit*). (Udtrykket *sententiam aliquam non*

persequi om den Præsiderende ogsaa hos Plin. *Ep.* IV, 9.) Rækkefølgen imellem Forslagene og Afstemningspunkterne fastsattes af den Præsiderende (Cic. *ad fam.* X, 12: *Servilius gratia effecerat, ut sua sententia prima pronuntiaretur.* I, 2.). Paa dette Punkt var der Leilighed til ved Opfordringen til den Refererende: *divide sententiam* (Cic. *pro Mil.* 6 og Asconius der. Cic. *ad fam.* I, 2) at forlange delt Afstemning over de forskjellige Bestanddele i et fremkommet Forslag. Afstemningen skete rækkevis over de enkelte fremsatte Forslag ved Gaaen til forskjellige Sider, *discessio (Phil.* VI, 1. VIII, 1 o. s. v.) efter Præsidentens Opfordring: *qui hæc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem* (Festus *v. qui hæc censetis.* Plin. *Ep.* VIII, 14, hvor der staar *qui hæc sentitis*; *in alia omnia ire* eller *transire* ogsaa Cic. *ad fam.* I, 2. X, 12. Cæs. [Hirtius] *B. G.* VIII, 53; *ire in sententiam alicujus*, Liv. III, 40 og oftere og Plin. *Ep.* II, 11; *pedibus ire in sententiam alicujus* eller *aliquam*, Liv. IX, 8. XXII, 55 og oftere; Sall. *Cat.* 50; *discessio fit in sententiam alicujus*, Cic. *ad Att.* XII, 21. Sall. *Cat.* 55. Liv. XXVII, 25. XXXVII, 49. Om den Præsiderende hedder det *discessionem facere*, Cæs. [Hirt.] *B. G.* VIII, 53. Cic. *ad fam.* I, 2. Om det Hele ogsaa Dio Cass. XLI, 2). Udfaldet af Afstemningen angaves af Præsidenten *(hæc pars major videtur,* Sen. *de v. beat.* 2. Dionys H. XI, 21). Dio Cassius (XLI, 2) og Gellius XIV, 7) antyde ved Siden af denne Afstemningsmaade en navnlig Afstemning, *(per singulorum sententias exquisitas, κατ᾽ ἄνδρα).* [1]) Paa den anden Side toges stundom en Beslutning, der ikke havde fremkaldt nogen Diskussion eller forskjellige Forslag, uden formelig Afstemning (Cic. *Phil.* I, 1. III, 9). Dio Cassius (XLI, 2) bemærker udtrykkelig, at Tribunerne havde Ret til at deltage i *discessio* eller lade det være, hvoraf følger, at de andre tilstedeværende Magistrater stemte med ligesom de øvrige Senatorer, hvorom der heller ikke ellers vilde være Grund til at tvivle. [2]) Hos Livius (XXVIII,

[1]) Naar Gellius paa det sidst citerede Sted siger, at Senatsbeslutningen fattedes *per discessionem*, naar Alle vare enige (*si consentiretur*), men ellers *per singulorum sententias exquisitas*, befinder han sig i fuldstændig Forvirring, som alle de øvrige anførte Steder bevise.

[2]) At en Tribun, der har isinde at intercedere, ganske afholder sig fra

45) paakalder en Senator, som den Præsiderende vil tvinge til at deltage i Afstemningen, Tribunernes Bistand paa Grund af særlige Omstændigheder.

Afstemningen førte ikke til nogen gyldig Beslutning, naar der nedlagdes Indsigelse (*intercedebatur*) enten af en Magistrat af høiere eller lige Rang med den refererende (Gell. XIV, 7; f. Ex. af Bibulus imod Cæsar; jfr. et ældre Exempel Liv. XXX, 43. XXXIX, 38) eller af en eller flere Tribuner (Gell. *l. c.* Polyb VI, 16). Polyb siger endog, at Senatet ikke engang kunde holde Møde mod nedlagt Indsigelse, hvilket ellers ingensteds antydes; tvertimod omtales, at der sker nyt Andragende til Senatet om selve Intercessionen (*relatum de intercessione*, Cæs. *B. C.* I, 2. Cic. [Cæl.] *ad fam.* VIII, 8 § 6. 7) og forhandles med den, der har nedlagt Indsigelse, om at frafalde den (Cic. *ad Att.* VII, 7, 5).[1]

Beretningen hos Val. Max. II, 2, 7, at Tribunerne under Senatsforhandlinger sade paa Bænke foran Dørene, og at de fattede Senatsbeslutninger meddeltes dem og, forsaavidt ingen Indsigelse nedlagdes, forsynedes med Underskrift af Bogstavet T (vel som Erkjendelse af, at Meddelelsen var sket), maa staa ved sit Værd og angaar i ethvert Tilfælde kun den ældre Tid, da Tribunerne ikke selv vare Medlemmer af Senatet.

Efterat de foretagne Sager vare afgjorte, hævede den Præsiderende Mødet (Cic. *ad Q. fr.* II, 1: *Lupus senatum negavit se tenere. Hist. Aug. M. Anton.* 10: *nihil vos moramur*).

§ 6.

Senatsbeslutningernes Affattelse, Form og Opbevaring.

Efter Mødets Ophør affattedes Beslutningen skriftlig i Henhold til det Votum, der havde faaet Flertallet, *senatus*

Deltagelse i Forhandlingen og Afstemningen, og at denne dog talerisk siges at være foregaaet *sine ulla varietate*, nemlig af de deri deltagende (Cic. *pro Sest.* 34), beviser slet ikke, at Tribunen ikke kunde stemme. Iøvrigt lod en saadan Udelukkelse og lader en Fritagelse sig lettere tænke ved Tribunerne, der skulde kontrollere Senatsbeslutningerne, end ved andre Magistrater.

[1] Hos Liv. XXXVIII, 44 benytter Senatet en Konsuls Fraværelse til at fatte en Beslutning, hvorimod han vilde gjøre Indsigelse.

consultum, *senatus decretum*, under Tilstedeværelse af et vist Antal Senatorer som Vidner om Overensstemmelsen med det virkelig Vedtagne. Disse, der sagdes *scribendo adesse* og hvis i Begyndelsen opførte Navne (*scribendo adfuerunt L. Domitius Cn. f. Fabia Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. f. Fabia Metellus Pius Scipio, L. Villius L. f. Pomptina Annalis* o. s. v.) tilsammen betegnedes som *auctoritates præscriptæ* (Cic. *de orat.* III, 2; *præscriptio*, *ad fam.* V, 2), toges sædvanlig imellem dem, der havde stemt for Beslutningen (Cic. *ad fam.* V, 2. XII, 29. XV, 6. *ad Att.* VII, 1. *de prov. cons.* 11. *de harusp. resp.* 7); Antallet er i de opbevarede Senatsbeslutninger fra Ciceros Tid eller Keisertiden syv eller otte, i de tidligere stundom mindre (se nedenfor). Et Exemplar af den nedskrevne Beslutning nedlagdes som officielt Vidnesbyrd i Skatkamret (*deferebatur ad ærarium*, Cic. *Phil.* V, 4. Liv. XXXIX, 4. Tac. *Ann.* III, 51. Svet. *Aug.* 94; især Plut. *Cato min.* 17; blot *deferre* Cic. *ad fam.* XII, 29. *Phil.* XIII, 9), og denne Nedlæggelse betragtedes som Betingelse for Gyldigheden (Svet. *l. c.*). Forfalskning af det Vedtagne eller ligefrem Opdigtelse af ikke vedtagne Beslutninger omtaler, foruden Plutarch (*l. c.*), Cicero ikke blot i almindelige Udtryk med Hensyn til Tiden under og nærmest efter Cæsar (*Phil.* V, 4. *ad fam.* IX, 15), men allerede ved Aar 54 i et bestemt Exempel som paatænkt og forberedt (*ad Att.* I, 17 [18]): Konsulerne beskyldtes for at have sluttet en Kontrakt med to Ansøgere om Konsulatet for næste Aar, hvorved disse imod Understøttelse ved deres Valg, under Bøde af en vis Pengesum, skulde tilveiebringe tre Augurers Erklæring om at have været tilstede ved Vedtagelsen af *lex curiata de imperio* for de afgaaende Konsuler som Statholdere, omend en saadan Lov ikke blev vedtaget, og to Konsularer, *qui se dicerent in ornandis provinciis consularibus scribendo adfuisse*, *cum omnino ne senatus quidem fuisset.* Livius (III, 55) omtaler, at Aar 449 under de første Konsuler efter Decemvirernes Fordrivelse vedtoges det, at Senatets Beslutninger skulde nedlægges i Ceres's Tempel under Bevogtning af *ædiles plebis* for at forhindre tidligere forekommen Underslagning og Forfalskning af dem; men naar Dio Cassius (LIV, 36) beretter, at det først i Aaret 11 f. Chr. bestemtes, at Senatsbeslutningerne

skulde nedlægges i *ærarium* under Qvæstorerne, istedenfor at de før vare opbevarede under de plebeiske Ædilers og Almuetribunernes Tilsyn, af hvis Betjente denne Forretning var udført skjødesløst, lader dette sig ikke forene med de ovenanførte Vidnesbyrd af Cicero, Livius og Plutarch. [1]) Vigtige Senatsbeslutninger og som havde en varigere Interesse i Almindelighed eller for visse Stæder og Befolkninger, indgravedes i Kobber og opsloges paa Capitolium eller vedkommende Steder, hvorved nogle saadanne ere komne til os (se nedenfor). I Senatsbeslutningen angaves det Mødes Tid og Sted, hvori den var fattet, Affattelsesvidnerne (se ovenfor), den præsiderende eller refererende Magistrat, Gjenstanden (med det staaende Udtryk *quod* [Referenternes Navne] *verba fecerunt de* o. s. v.) og derpaa hvad der var vedtaget (*de ea re ita censuerunt, decreverunt, decrevit senatus, placere senatui, censere senatum, velle, arbitrari, judicare* o. s. v.; oftere udtalende Billigelse eller Dadel: *contra rem publicam videri esse facturum, qui etc.*). Et Antal mere eller mindre fuldstændige Senatsbeslutninger, dels fra Republikens Tid (det ældste er *senatus consultum de bacchanalibus*) dels fra Keisertiden, nogle i græsk, meget ordret, Oversættelse, ere opbevarede, nogle hos Skribenterne (Cælius hos Cic. *ad fam.* VIII, 8. Sveton *de rhet.*, Frontin *de aquis*, Josephus) [2]), andre i Indskrifter, samlede tidligere hos Brisson i Værket *de formulis* (II, 81 ff.), i den nyere Tid ufuldstændig hos Haubold (*Monumenta legalia*) og Bruns (*fontes* p. 131 ff.), de senest fundne adspredte i Indskriftværker, f. Ex. *Ephem. epigr.* I, p. 278 (om Thisbæerne i Bœotien fra Aar 170 f. C.). II, p. 271. III, p. 156 ff. (Begyndelsen af et fra Antoninus Pius's Tid). IV, p. 23. [3]) Senatsbeslutninger, der indeholdt Forskrifter og Befalinger til

[1]) Naar Josephus *antt. Jud.* XIV, 10, 10. citerer en romersk Senatsbeslutning *ἐκ τῶν δέλτων τῶν δημοσίων τῶν ταμιευτικῶν*, betegnes herved kun hans Tids qvæstoriske Archiv.

[2]) I Pandekterne refereres kun det juridiske Indhold af forskjellige lovgivende Senatsbeslutninger fra Keisertiden.

[3]) En særdeles rig Samling af Exempler paa alle de Gjenstande, der hos Skribenterne berettes foretagne i Senatet, med Angivelse af Sprogbrugen ved Senatets Forhandlinger i Almindelighed og om særlige Gjenstande, findes hos Brisson i det nævnte Værk II, Kap. 42 ff.

fraværende Øvrigheder og Statholdere, meddeltes disse ved Brev fra den præsiderende Magistrat (Liv. XXVI, 15. XXVII, 4: *litteræ jussu senatus a prætore urbano missæ* XXX, 24. XXXI, 12. XXXVII, 57: *senatus consultum litteræque a prætore* o. s. v.), hvilket ogsaa betegnes som *litteræ senatus.* Paa samme Maade meddeltes Beslutninger, der angik frie Stater eller Provindskommuner, disse i Brevform igjennem Magistraterne; en saadan Meddelelse fra Aar 193 f. C. til Teierne i Lilleasien af *prætor peregrinus* M. Valerius Messalla og Tribunerne samt Senatet findes i *C. I. Gr. n.* 3045, *tabellæ senatus consultum continentes*, Liv. XLV, 12. Hvor en Beslutning af Senatet, for hvilken der var Flertal, hindredes ved Intercession, eller hvor en Beslutning, hvorom der var overveiende Enighed, ikke kunde tages paa Grund af de tilstedeværende Senatorers utilstrækkelige Antal, medens altsaa dog Senatets Anskuelse og vægtfulde Mening, *auctoritas senatus*, var tilkjendegivet, kunde denne Mening ogsaa besluttes nedskrevet i den for en Beslutning sædvanlige Form, men med Bemærkning om den skete Indsigelse (*ut senatus auctoritas perscriberetur*, Cic. [Cælius] *ad fam.* VIII, 8. Dio Cass. LV, 3. Fabricius ved Dio Cass. XLII, 23). En saadan Erklæring kunde tjene en Øvrighed til Støtte.

En regelmæssig Protokol over Senatets Forhandlinger førtes i den ældre Tid ikke; først Cæsar i hans første Konsulat foranledigede, at en Art Dagbog over Forhandlinger saavel i Senatet som hos Folket (*tam senatus quam populi acta diurna*) skulde affattes og udgives (Svet. *Jul.* 20), om hvis Form Intet er bekjendt. [1]) (Skriftlige Optegnelser om Angivelser i Senatet, *indicia*, omtales allerede hos Cic. *pro Sulla* 14 og 15.) Udgivelsen af disse *acta* ophævede August (Svet. *Aug.* 36), men Affattelsen vedblev i Keisertiden (se Kap. 6).

---

[1]) De foregivne Brudstykker af *acta diurna* fra Aarene 168 og 62 f. C. ere forlængst erkjendte for nyere Opdigtning.

Kapitel 5.

De republikanske Øvrigheder og Embedsmænd (*magistratus.*)

§ 1.

Den romerske Magistraturs almindelige Væsen og Udvikling; Magistraternes Inddeling.

Den allerede i forrige Kapitel (§ 1 Anm.) betegnede Beskaffenhed af den romerske Statsforvaltning, ifølge hvilken den ikke opløste og fordelte sig i særlig Bestyrelse og Forvaltning af de enkelte Grene af det almindelige Statsliv, og den hele Maade, hvorpaa den romerske Magistratur udviklede sig (se nedenfor), gjør det nødvendigt at fremstille hele Magistraturen i en sammenhængende Række for sig, og dernæst at gjennemgaa de enkelte Hovedsider af Statsstyrelsen og de offentlige Anliggenders Forvaltning (se Kap. 7 ff.), hvorved det er vanskeligt at drage skarpe og ensartede Grændser og ganske at undgaa Gjentagelser. Enkelte Magistraters hele Virksomhed lader sig skildre og udtømme i dette Kapitel (f. Ex. Tribunernes og Ædilernes), andres ville tildels først fremtræde i de følgende Kapitler, medens her kun en almindelig Antydning kan gives (hvilket gjælder om Prætorerne og Qvæstorerne og for en Del om Konsulerne, der allerede ere stærkt fremtraadte i de to foregaaende Kapitler). [1])

Medens den romerske Litteratur savnede almindelige Værker over Statsret, gaves der foruden de *commentarii magistratuum* (*commentarii consulares*, *censorii*), der af og til citeres, navnlig hos Varro, og om hvis Oprindelse, Beskaffenhed og Opbevaring vi saagodtsom Intet vide, men som vare beregnede paa praktisk Brug for dem, der beklædte visse Magistrater, ogsaa særskilte Skrifter om Magistraterne og

---

[1]) Da de republikanske Magistraters Betydning i Keisertiden stedse synker, og de ikke der frembyde nogen ny Udvikling, medtages allerede i dette Kapitel ved de enkelte Magistrater det Lidet, der er at bemærke om deres Skinliv og Hendøen. Derimod hvilede de under Keiserne oprettede nye Embeder paa ganske andre Forudsætninger og vare beregnede paa andre Forhold; de maa derfor betragtes og fremstilles i Forbindelse med Keiserregeringen (Kap. 6).

deres Ret og Beføielse, navnlig et almindeligt af M. Junius Gracchanus (yngre end C. Gracchus, ældre end Cicero) *de potestatibus*, og et specielt af L. Cincius (en Antiqvar under August) *de consulum potestate*. Hertil kom flere i Keisertiden af Jurister (f. Ex. af Ulpian og enkeltvis af Paulus) saavel om de fra Republiken stammende som om de nye keiserlige Magistrater (f. Ex. *de officio consulis*, *de off. quæstoris*, *de off. proconsulis*, — *de off. præfecti urbis*, *de off. præfecti vigilum*), dog alle uden Tvivl væsentlig angaaende Jurisdiktionsforhold, navnlig privatretlige. Det lange Stykke af Pomponius's Skrift *enchiridion de origine juris et omnium magistratuum* i *Dig.* I, 2 indeholder vigtige historiske Oplysninger, men ogsaa flere Feil og Misforstaaelser. Den det sjette Aarhundrede e. C. tilhørende Johannes Laurentius Lydus's græske Skrift περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας er fuldt, ikke blot af Sammenblanding af alle Tider, men af de groveste Misforstaaelser og Forvanskninger og rene Opdigtelser af Forfatteren og Andre. [1]) Polybius charakteriserer (VI, 12) Spidsen af Magistraturen, Konsulatet, efter dets Forhold til Folk og Senat, og Ciceros korte Skitse af Magistraturen i Skriftet *de legg.* III, 3 og 4 angiver i ethvert Tilfælde, hvad der af Romerne i hans Tid opfattedes som det Væsentlige og Centrale i enhver Magistrat.

Adskillelsen af Øvrighed (med styrende og bydende Myndighed ligeoverfor Borgerne i Almindelighed) og Embedsmænd (satte til Udførelse af Forretninger af en vis særlig Art) var Romerne i denne Almindelighed ubekjendt, medens Forskjellen vistnok for en stor Del fremtræder imellem Magistraterne med *imperium* (se nedenfor § 3 a) og dem uden *imperium*. *Magistratus* (af *magistrare* i Betydningen styre, lede, og dette atter af *magister*, som det bruges i Benævnelserne *magister populi*, *magister equitum*, *magister societatum*), betegner baade Stillingen og Personen; i sidste Betydning betegner det Enhver, der efter Folkevalg (eller Udnævnelse af en i Folkets Navn og med dets Ret

---

[1]) Det af Huschke 1829 udgivne Skrift: *incerti auctoris magistratuum et sacerdotiorum P. R. expositio* er nu af Alle erkjendt for et Produkt fra den tidligste Renaissancetid. Se herom de litteraturhistoriske Værker.

handlende Korporation, *patricii*) i et bestemt Tidsrum, regelmæssig et Aar (Undtagelse herfra kun for Censorerne og den extraordinære Diktatorpost) udøver en offentlig Myndighed eller Forretning, der hører til den varige og almindelige Statsvirksomhed, bestemtere *magistratus populi Romani.* I Modsætning til Magistraten eller den, der har Magistratsret (*pro magistratu*), ere alle øvrige Borgere *privati*, navnlig ogsaa Senatorer og Præster (f. Ex. *pontifex maximus* Scipio Nasica ved Ti. Gracchus's Drab.)

Den romerske Magistratur udviklede sig af et oprindelig enkelt, ligemeget for Fred og Krig beregnet, livsvarigt Høvdingdømme, først ved Tvedelingen af Høvdingdømmet og dets Indskrænkning til Varighed paa et Aar (Konsulatet) med en mindre selvstændig Medhjælp (Qvæstorer) og af Konsulerne selv valgte militære Underbefalingsmænd (*tribuni militum*). Under Statens Udvikling og Tilvæxt afsondredes fra den almindelige og høieste Statsøvrighed, Konsulatet, og fra den dette tildelte Virksomhed enkelte Forretningsgrene af større eller mindre Betydning og henlagdes, efterat man en Tidlang, som det synes, havde forsøgt en Udvidelse og Omdannelse af Konsulatet under et andet Navn (*tribunatus militum consulari potestate*), fra Aar 367 af til nyoprettede særlige og bestemt sondrede Embeder, der dels beholdt en nærmere Analogi med Konsulatet og fremtraadte som en Udvidelse og Supplering deraf (Præturen), dels havde en mere særlig Charakter (Censuren med stor og hele Staten omfattende Virksomhed og Indflydelse, Ædiliteten med mere underordnet Virksomhed og med en lokal Charakter, indskrænket til Byen og den oprindelige *ager Romanus*), hvorhos den Konsulerne tilforordnede Medhjælp fik en større Selvstændighed (Qvæsturen), og Valget af Befalingsmændene i Legionerne for en Del gik over til Folket, hvorved de antoge Charakteren af en Magistrat, dog af meget begrændset Natur. Samtlige disse Embeder dannede en Række af høiere og lavere Trin og gjennemløbes fra neden af opefter af de samme Personer, forsaavidt de naaede frem, og de gave dem, der opnaaede dem, Adgang til Indtrædelse i Senatet (senere hen i Modsætning til ringere Poster *magistratus senatorii*). I denne Række indordnedes efterhaanden

tillige en Post, der oprindelig var oprettet til Varetagelse af den mindre berettigede Folkedels Interesser, Almuetribunatet, hvormed den plebeiske Ædilitet oprindelig hængte sammen. (I Rækken sættes Tribunatet, som Patriciere naturligvis aldrig beklædte, saaledes ved Siden af Æditeten, at Statsmanden af plebeisk Fødsel kunde vælge at beklæde den ene eller den anden Post, eller, i sjeldnere Tilfælde, begge efter hinanden.) Ved Siden af denne regelmæssige Udvikling af den republikanske Magistratur beholdtes i lang Tid, som anvendelig under overordentlige Omstændigheder (*magistratus extraordinarii*), en forbigaaende Samling af den hele øverste Myndighed i en enkelt Haand med en Medhjælper, *dictator* og *magister equitum*, og en midlertidig Post for indtrædende Afbrydelser i Konsulrækken, *interrex*, medens den ældre Tid, foruden den allerede nævnte temporære Omdannelse af Konsulatet til det konsulariske Krigstribunat, tillige fremviser en ganske forbigaaende Omordning af den høiere Magistratur i *decemviri legibus scribendis*. Da Romerstaten foruden de afhængige forbundne Folk med hjemlig Selvstyrelse, der kun stode under Senatets og de høieste romerske Magistraters almindelige Overtilsyn, tillige fik et Lydrige af undertvungne fremmede Folk og Lande, *provinciæ*, udvidedes først den allerede tidligere fordoblede Prætur, saaledes at nogle Prætorer overtoge Bestyrelsen af Provindser som Statholdere; men da man siden fik Brug for samtlige Prætorer ved Retspleien i Rom selv, blev det staaende Regel, hvad der tidligere var forekommet som mere eller mindre hyppig Udvei til i Krigstilfælde at skaffe Førere for flere Hære, at de høiere Magistrater, Konsuler og Prætorer, efter deres egentlige Magistratsaar i Rom, beklædtes med forlænget Magistratsmyndighed, *imperium prorogatum*, for et Aar (undtagelsesvis endog længere) og *pro magistratu* (*pro consule*, *pro prætore*) bestyrede Provindserne, hvorhos Qvæstorernes Antal i Republikens sidste Periode forøgedes saa stærkt, at hver Statholder ogsaa i det forøgede Antal af Provindser kunde ledsages af sin Qvæstor. Ganske undtagelsesvis og under særlige Omstændigheder overdroges ved Folkebeslutning Kommandoen i en Krig til en Mand udenfor

Magistratsrækken som *imperium extraordinarium.* I Tidernes Løb var der tillige, tildels tidlig, opstaaet et vist Antal folkevalgte aarlige Poster af underordnet Rang, navnlig uden Adgang til Senatet (*magistratus non senatorii*), for en Del dog betragtede som Indledning og Anbefaling til Betrædelse af den høiere Magistratsløbebane, for særlige Hverv i Byen og nogle faa i Borgerkommuner.[1]) Temporære offentlige Hverv, *curæ*, der laa udenfor de ordentlige Magistraters Virksomhedskreds, overdroges efter derom vedtagne specielle Love til folkevalgte Mænd som *curatores*, sædvanlig benævnte efter Antal og Hverv, f. Ex. *tresviri coloniæ deducendæ*, *duoviri navibus faciundis* o. s. v.

Saavel de høieste Magistrater (Konsulerne, Diktatoren, Prætorerne, ikke sjelden i den ældre Tid og senere Propætorerne) som en Klasse af de lavere (Qvæstorerne) fremtræde saavel i fredelig som i krigerisk Virksomhed; de øvrige (med Undtagelse af Krigstribunerne) blot i fredelig og borgerlig; men der var ingen særlig civil eller militær Øvrighedsløbebane; de samme Mænd beklædte efterhaanden de Embeder, der blot medførte borgerlige Forretninger, og

---

[1]) De væsentlige Punkter i den senatoriske Magistraturs Udvikling i Republikens Tid ere følgende:

A. 509 f. C.	2 Konsuler (2 ikke folkevalgte Qvæstorer). (Undtagelsesvis Interrex.)
501?	(Diktator.)
494.	5 Almuetribuner.
457.	10 Almuetribuner.
	(2 plebeiske Ædiler.)
447.	Folkevalgte Qvæstorer.
444.	(Konsulariske Krigstribuner; efter flere Afbrydelser sidste Gang A. 367.)
443.	2 Censorer.
421.	4 Qvæstorer.
366.	1 Prætor, 2 kuruliske Ædiler.
363.	En Del af Krigstribunerne folkevalgte.
365.	8 Qvæstorer.
242.	2 Prætorer (*urbanus* og *inter peregrinos*.)
227.	4 Prætorer.
197.	6 Prætorer.
80.	8 Prætorer, 20 Qvæstorer.
Efter 47.	2 *ædiles cereales.*

dem, der kunde kræve krigerisk Virksomhed. De romerske Øvrighedsposter vare forbigaaende politiske Stillinger og Virksomheder, der i enkelte Aar (tilsammen 4 eller 5 af et helt Liv for den, der fra Qvæsturen naaede Konsulatet, et Par flere for den, der tillige blev Censor og anden Gang Konsul) beklædtes af Mænd, der iøvrigt levede som stadige Medlemmer af Statens høieste Raad. Der gaves altsaa ingen Embedsstand, men kun en Senatorstand. Det personlige Øiemed ved at søge og opnaa Embeder var (ved Siden af patriotisk Lyst til at virke for Fædrelandet og enkelte Opgaver) at hævde sin politiske Stilling og Betydning i Raadet og Familiens Plads imellem de ledende Familier eller at erhverve en ny Familie Plads imellem disse. Om Levebrød var der ikke Tale, idet den fuldkommen uafhængige økonomiske Stilling og den tilstrækkelige Formue til standsmæssigt Liv (efter enhver Tidsalders Begreb) var en Forudsætning for Magistraten særlig som for Senatoren i Almindelighed, hvorvel i Republikens sidste Aarhundreder Anførselen i Krig og Bestyrelsen af Provindser attraaedes som Middel til at forøge sin Rigdom eller ophjælpe Formuesomstændigheder, der vare ødelagte ved Ødselhed og Pragt, tildels i politiske Partikampe. Men til de aarlig skiftende Magistrater sluttede sig, foruden mere underordnede Betjente, en talrig og staaende, lønnet Klasse af Mænd, indøvede i de løbende Forretningers Former og deres skriftlige Expedition (*scribæ*).

Magistraterne deles efter deres Rang i *majores* og *minores*, dog med nogen Vaklen i Begrændsningen af de to Klasser, idet Gellius (XIII, 15 efter Auguren M. Messalla under Hensyn til de forskjellige Auspicier) kun regner Konsuler, Prætorer og Censorer (hvorved de med dem ligestillede overordentlige Magistrater maa tænkes med) til *majores*, de øvrige til *minores*, der valgtes i *comitia tributa* (jfr. Liv. XXIII, 23), medens Cicero (*de legg.* III, 3) synes at regne ogsaa Ædilerne, maaske idet han især tænker paa de kuruliske, til de høiere, og rigtig stiller Tribunatet som *magistratus plebis* udenfor denne Inddeling; Sveton (*Jul.* 41) regner selv Qvæstorerne med til *mag. majores*, som han altsaa identificerer med *senatorii*. Navnet *magistratus curules*, der

tillige betegner Grændsen for den sædvansmæssige *jus imaginum* (Kap. 2 § 18), indbefatter utvivlsomt de kuruliske Ædiler og de høiere (Liv. VII, 1). Hos Cicero nævnes nogle Steder som en egen Klasse *magistratus patricii (de leg. agr.* II, 11. *de domo* 14, hvor Auspicierne siges at ville uddø, naar ingen saadanne ere valgte og der ingen Interrex er; jfr. *ad Brut.* I, 5), og ligeledes hos Dio Cassius (XLVI, 45 ved Aar 43: *οἱ τὰς εὐπατρίδας ἀρχὰς ἔχοντες*), hvor det ligesom i Brevet til Brutus antydes, at Auspicierne ikke kunde vende tilbage *ad patres* som Korporation og en Interrex udnævnes, saalænge en saadan Magistrat var i Virksomhed).[1] Det er af samtlige Steder klart, at derved menes de høieste Magistrater, hvortil oprindelig Patricierne alene havde Adgang (Konsulat, Prætur, Censur), idet de med dem forbundne særlige Auspicier ogsaa vare gaaede over paa de Plebeiere, der senere beklædte dem.

Anm. Ordet *collegium* bruges saavel om den blotte Forbindelse i Beklædelsen af samme Magistratur (f. Ex. *collegium consulatus*) som om det Antal Personer, der samtidig beklæde samme Post (Cic. *de off.* III, 20: *collegium prætorum, S. C.* hos Cic. [Cælius] *ad fam.* VIII, 8: *uti quodque collegium primum prætorum fuisset*), men der tænkes herved ikke paa en Raadslagning og Handlen i Fællesskab, undtagen ved Almuetribunerne, der afgive Erklæringer og Beslutninger ifølge fælles (kollegial) Overveielse, *de collegii sententia,* ligesom Præstekollegierne.

§ 2.

Adgang til Magistraterne.

a. Hvorvidt den, der søgte et Embede, besad den dertil nødvendige Dygtighed, og hvorvidt den ene eller den anden af flere Medsøgende havde de fleste og største Qvalifikationer, derom dømte alene det stemmegivende Folk, holdende sig til Vedkommendes bekjendte offentlige Færd og Optræden enten i tidligere beklædte Poster eller (ved

---

[1]) Hos Liv. IV, 43 betegner *patricius magistratus* blot Modsætningen til *tribuni plebis.*

første Gang optrædende Kandidater) i andre Forhold, i hvilke de kunde have hendraget Opmærksomheden paa sig, saasom ved Krigstjeneste, Advokatvirksomhed og deslige [1]), og derhos til Familiestilling og indflydelsesrig Anbefaling, samt personlig tiltalende eller frastødende Væsen. Til disse Bestemmelsesgrunde sluttede sig særlige Bestræbelser af Vedkommende for at anbefale sig til Folkets Gunst, Bestræbelser, imellem hvilke Gaver og Opofrelser til Folkets Bedste og Fornøielse (*munera*, specielt ved Ædiliteten) efterhaanden mere og mere fremtraadte og i den senere Tid gik over til ligefrem Bestikkelse og Stemmekjøb (*ambitus;* se Kap. 3 § 10); om foregaaende Kundskabsprøve hos nogen dertil beskikket Myndighed var der ikke Tale. Paa den Mangel af Fagindsigt eller Kjendskab til særlige Forhold, der, især i det senere, mere sammensatte og indviklede Statsliv, kunde følge af den blot praktiske Uddannelse igjennem tidlig Opmærksomhed paa og Iagttagelse af den offentlige Forhandling af Statssager og Bestyrelsesanliggender, og paa denne Fordannelses mulige Ensidighed (f. Ex. enten i blot krigerisk eller i blot borgerlig Retning) raadedes tildels Bod derved, at det var saa langt fra at ansees for usømmeligt, at Magistraten benyttede fremmed Raad og Bistand, at dette meget mere i mange Tilfælde forudsattes som naturligt og nødvendigt. (Man se f. Ex. Ascon. *ad Cic. in tog. cand.* p. 114, hvor Konsulen L. Volcatius *consilium publicum habet* for at afgjøre, om han skal lade stemme paa Catilina til Konsulatet; Cic. *de orat.* I, 37: *nobis in tribunali Q. Pompeji rætoris urbani, familiaris nostri sedentibus* om Scævola som juridisk Raadgiver hos Prætoren; Juv. III, 162: *Quando in consilio est ædilibus?* Jfr. ved Retsvæsenet om Dommerne.) Imidlertid medførtes dog herved i den senere Tid, at visse Magistrater, der havde en betydelig Forretningsdetail under sig, i ikke ringe

---

[1]) Cic. *Brut.* 44 nævner som Anbefaling til at opnaa Magistrater *nobilitas*, *cognatio*, *sedulitas*, *collegium*; jfr. Kap. 47. 67, samt Talen *pro Murena*, og *pro Planc.* 25, hvor Krigstjeneste og Virksomhed som Sagfører og Jurist fremhæves, ligesom paa mange andre Steder.

Grad bleve afhængige af det rutinerede Kontorpersonale, *scribæ* (se § 20). Derimod var der, foruden den naturlige Forudsætning af fuld Borgerret og pletfri Fødsel (*ingenuitas* i det Mindste i anden Grad, se Kap. 2 § 21) og i den ældste Tid, ved de høiere Magistrater, Henhøren til en patricisk Slægt (Kap. 2 § 2) og et i det Ringeste ved ingen vanærende Dom, *turpi judicio*, plettet Rygte (Cic. *pro Cluent.* 42. Dio Cass. LIV, 17: οἱ ἄρχειν ἐκ τῶν νόμων δυνάμενοι; jfr. *lex Jul. mun. v.* 118 ff. p. 97 Bruns) eller ved *quæstus illiberalis* nedsat Agtelse (se Liv. IX, 46 om Cn. Flavius's Tjeneste som *scriba*), to andre Betingelser for Opnaaelsen af senatoriske Embeder (— thi kun om disse vide vi i Republikens Tid i denne Henseende Besked —), nemlig Formue og Alder. Hertil kom efter Magistratsrækkens Udvikling visse Vedtægter og Forskrifter om Rækkefølge og Gjentagelse, Forskrifter, der tildels fremgik af Bestræbelsen for en vis aristokratisk Lighed imellem Slægterne ligeoverfor Folkegunst, men havde Vanskelighed ved at holde sig under Partikampe, stundom ogsaa overfor Statstjenestens Tarv.

Anm. 1. Ved Sullas Proskriptionslov udelukkedes Sønner (efter Plut. *Sulla* 31 ogsaa Sønnesønner) af Proskriberede fra Adgang til Magistraturen (Liv. *Epit.* LXXXIX. Vell. Pat. II, 28. Sen. *de ira* II, 34. Plut. *l. c.* Dionys. Hal. VIII, 80, samt de strax herefter citerede Steder). Denne Udelukkelse søgte de, hvem den traf, og nogle Tribuner at faa ophævet under Ciceros Konsulat, men Forslaget bekæmpedes som hængende sammen med videregaaende Bestræbelser af Cicero i en Tale og gik ikke igjennem (Cic. *ad Att.* II, 1. *in Pis* 2. Plin. *H. N.* VII, 117. Quinct. XI, 1, 85. Plut. *Cic.* 12. Dio Cass. XXXVII, 25), hvorimod Cæsar som Diktator fjernede Bestemmelsen (Svet. *Jul.* 41. Vell. Pat. II, 43. Dio Cass. XLI, 18. XLIV, 47. XLV, 17, der omtaler Sagen i Anledning af Konsulen C. Pansa, som hørte til denne Klasse, Plut. *Cæs.* 37).

Anm. 2. I Keisertiden medførte ifølge *lex Papia Poppæa* og maaske senere dertil føiede Bestemmelser Besiddelsen af Børn, *jus liberorum*, visse Fordele med Hensyn til Adgang til Embeder, saaledes Eftergivelse af et Aars Alder for hvert Barn (*Dig.* IV, 4, 2; jfr. Plin. *Ep.* VII, 16) og et vist

Fortrin imellem flere Ansøgere (Tac. *Ann.* II, 51). (Af Tac. *Ann.* XV, 19 og Dio Cass. LIII, 13 sees det, at *jus liberorum* ogsaa havde Indflydelse ved Fordelingen af Statholderskaberne i de senatoriske Provindser.) Af Konsulerne havde den først *fasces*, der havde flest Børn (Gell. II, 15; jfr. om Rangforholdet imellem Dekurioner *Cod. Just.* X, 31, 9).

b. Om den for Indtrædelse i Senatet foreskrevne Formuesgrændse er handlet ovenfor i Kap. 2 § 10, og at Besiddelsen af denne Formue forlangtes af Enhver, der søgte en senatorisk Øvrighedspost, ligger ikke blot efter hele Magistraturens og Senatets indbyrdes Stilling i Sagens Natur (thi for en Romer var det utænkeligt, at en Mand et enkelt Aar indtog en politisk Stilling som Magistrat og som saadan kom i Senatet, men savnede Betingelsen for en fortsat Deltagelse i det politiske Liv), men godtgjøres ogsaa ved udtrykkelige Vidnesbyrd (*Schol. Bob. ad Cic. de ære al. Milon.* p. 341 *Or.* Sen. *de benef.* VI, 20: *hoc æs alienum non profitebor candidatus.* Dio Cass. LIV, 17).[1])

Medens Kravet med Hensyn til Formue som paa det Nøieste hængende sammen med indgroede romerske Forestillinger uden Tvivl har gjældt til alle Tider, omend Beløbet er forandret, ja maaske endogsaa først senere fastsat, er det i sig selv ikke usandsynligt, at en udtrykkelig Aldersgrændse for Magistraterne først længere henne i Tiden er bleven foreskrevet, da den nedarvede Vedtægt stundom kom i stærk Modsætning til Folkegunst. Dette antydes ikke blot af Cicero (*Phil.* V, 17) [2]) og Tacitus (*Ann.* XI, 22, skjøndt uden Tvivl med nogen Overdrivelse, *quin prima juventa consulatum et dictaturas iniret*), men siges bestemtere af Livius

---

[1]) Tacitus's Ytring (*Ann.* XI, 22): *apud majores .... cunctis civibus, si bonis artibus fiderent, licitum peere magistratus* beror paa den ovenfor berørte skjæve Opfatning af Republikens første Tider som en fra alle Formueshensyn fri Ligheds- og Uskyldighedstid. Iøvrigt var vistnok den gamle og selv den af August forhøiede senatoriske Census ofte utilstrækkelig ligeoverfor de Krav til Repræsentation og Folkeforlystelser, der i Claudius's og Neros Tid stilledes til Qvæstorer og Ædiler.

[2]) *Itaque majores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant, quas multis post annis attulit ambitio.*

ved Aar 180 i Anledning af *lex Villia annalis* (XL, 44),[1] uagtet han tidligere ved Aar 213 (XXV, 2) lader Tribunerne gjøre Indvending mod P. Scipios Ansøgning om Ædiliteten fordi han endnu ikke havde den lovlige Alder. Men Scipio var dengang, efter hvad vi vide om hans Alder, udelukket fra Magistraturen ved en ældre, hos Polyb (VI, 19) omtalt, almindelig, med Værnepligten forbunden Bestemmelse, at Ingen maatte vælges til en Øvrighedspost (πολιτικὴν ἀρχήν), medmindre han havde gjort ti Aars Krigstjeneste (det vil uden Tvivl sige, i ti Aar været til Udskrivning, hvis saadan forefaldt; se Kap. 10). Vi finde ikke blot Valerius Corvus Aar 349 som Konsul i en Alder af 23 Aar (Liv. VII, 26), men endnu i Aaret 198 T. Quinctius Flamininus som Konsul i en Alder af 31 Aar, *ex quæstura* med Overspringelse af de to Mellemtrin (Aar 196 var han omtrent 33 Aar gammel, Liv. XXXIII, 33).[2] Om *lex Villia*, der skaffede sin Ophavsmands Familie Tilnavnet *Annalis* og altsaa maa ansees for at have indeholdt noget i det Hele Nyt og Mærkeligt, har havt et saa detailleret Indhold, som Livius antyder, er ikke ganske sikkert; i ethvert Tilfælde kjendes dette Indhold eller muligvis senere tilkomne Bestemmelser[3]) ikke af direkte Angivelse. Hvad der gjaldt i den senere Tid, sluttes af Ytringer af Cicero og af enkelte Exempler ikke med fuldstændig Sikkerhed i alle Enkeltheder. Følgende synes at staa fast. For Konsulatet bestod en fast Lavalder, det fyldte 42de Aar; dernæst var der fastsat en Mellemtid, der skulde hengaa imellem Beklædelsen af en lavere Embedspost og en høiere; denne Mellemtid udgjorde imellem Ædilitet og Prætur og dernæst imellem Prætur og Konsulat to fulde Aar fra Nedlæggelsen af den lavere til Tiltrædelsen af den høiere Post. Imellem Qvæsturen og Tribunatet haves et enkelt Exempel paa et Mellemrum af

---

[1]) *Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno pl., quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque.*

[2]) Om andre Afvigelser fra de senere gjældende Bestemmelser se nedenfor ved disse.

[3]) Et Forslag til en ny *lex annalis* af en M. Pinarius Rusca nævnes hos Cic. *de orat.* II, 65.

kun et Aar; men paa Beklædelse af to Magistrater efter hinanden uden Mellemrum haves efter *lex Villia* i Republikens Tid intet Exempel.[1]) Imellem Tribunatet og Præturen synes et Par Exempler at vise, at et Tidsrum af et Aar og et vist Antal Dage (de 22, der hengik fra Tribunatets Udløb til første Januar) var tilstrækkeligt, formodentlig ifølge en kunstig Fortolkning af Lovbestemmelsen. Hverken Mellemrumsbestemmelsen i sig selv, der bevirkede, at en senere Opnaaelse af de lavere Poster indvirkede paa det Aar, i hvilket de høiere kunde opnaaes, eller de opbevarede Vidnesbyrd indeholde Noget imod, at den absolute Lavalder for Præturen og de lavere Magistrater kunde være ringere end den, der simpelthen fremkommer ved at beregne Afstanden fra Konsulatet efter Mellemrummene, idet da den, der tidligere havde opnaaet den lavere Magistrat, maatte vente længere end de lovbestemte Mellemrum for at opnaa Konsulatet. Medens vi imidlertid ikke ved bestemte Exempler ledes til at sætte Lavalderen for Prætur eller Ædilitet (Tribunat) lavere, end den beregnes efter Mellemrummene, gjælder dette bestemt om Qvæsturen, der i Ciceros Tid var tilgængelig med det fyldte 30te Aar, i Gracchertiden vel endog tidligere. Den, der søgte og opnaaede en Post det første Aar, i hvilket han efter Aldersbestemmelserne kunde faa den, sagdes at søge eller at vælges (*petere*, *fieri*) *suo anno* (Cic. *de leg. agr.* II, 2. *de off.* II, 17).[2])

---

[1]) Dio Cass. LX, 25 siger, at Keiser Claudius gjenindførte og opretholdt den før ham stundom tilsidesatte Regel, at Ingen maatte gaa umiddelbart fra en Øvrighedspost til en anden.

[2]) Beviserne for det her Fremsatte, med Hensyn til hvilke der ogsaa i den allernyeste Tid har fundet Misforstaaelser og falske Slutninger Sted, kunne kortelig sammenfattes saaledes. Cicero, der *de legg.* III, 3 ganske almindelig siger: *ævitatem annali lege servanto*, angiver Konsulatets Lavalder direkte *Phil.* V, 17: *Macedo Alexander tertio et tricesimo anno mortem obiit, quæ est ætas nostris legibus decem annis minor quam consularis.* I Talen *de leg. agr.* II, 2 siger han, at han har søgt Konsulatet saa tidlig, som han lovlig kunde, og faaet det ved den første Ansøgning, hvilket dog kunde være sagt alene med Hensyn til Afstanden fra Præturen; Cicero fyldte det 43de Aar faa Dage efter Tiltrædelsen af Konsulatet. *De off.* II, 17 siger Cicero, at han, uden at have søgt Gunst ved en kostbar Ædilitet, dog havde opnaaet de

I Keisertiden, i det Ringeste længere hen, var efter Dio Cassius (LII, 20, hvor denne Bestemmelse som mange andre fremtræder anticiperet som Raad af Mæcenas til August) det fuldendte 25de Aar, altsaa den opnaaede fulde Myndighed, Lavalder for Qvæsturen, det fuldendte 30te for Præturen.

Fra Aldersbestemmelserne for Magistraturen gaves i Republikens Tid efter *lex Villia* kun sjelden Dispensation ved Lov eller senere ved Senatsbeslutning og før den sidste Tid vel alene med Hensyn til Konsulatet (Scipio Africanus

---

følgende høieste Poster, altsaa Prætur og Konsulat, *suo anno;* han var Ædil Aar 69, Prætor Aar 66, Konsul Aar 63, hvilket giver de to Aar imellem hver Post, som med Hensyn til Ædilitet og Prætur udtrykkelig angives *ad fam.* X, 25, medens blot en Mellemtid overhovedet mellem Prætur og Konsulat angives *Brut.* 62. Q. Metellus Nepos var Almuetribun i Aaret 62 indtil 9de December og tiltraadte Præturen Aar 60 (Konsulatet Aar 57). Et ældre Exempel paa et Mellemrum af kun lidet over et Aar imellem Afgang fra Tribunatet (Slutningen af Aar 171) og Tiltrædelse af Præturen (noget ind i Aaret 169) haves i M. Claudius Marcellus (Liv. XLII, 32 og XLIII, 11). (Strengt bevisende ere disse Exempler ikke, fordi det er tænkeligt, at begge Mænd før Tribunatet have beklædt Ædiliteten og Mellemrummet er regnet derfra; sandsynligt er det dog ikke.) Den senere Triumvir M. Antonius var Qvæstor i Aaret 51 og tiltraadte Tribunatet den 9de December 50. Ved Afstanden imellem Tribunatet og Præturen er det aldeles ikke utænkeligt, at en kløgtig politisk Fortolkning (ingenlunde i Henhold til nogen almindelig romersk Maade at beregne Aar paa) fandt det tilstrækkeligt, at Vedkommende havde været Privatmand forud for den næstforudgaaende første Januar. Qvæstor var Cicero Aar 75, i hvis Begyndelse han fyldte 31 Aar, Cæsar Aar 68, i hvilket han fyldte 32; om Dispensation eller Uregelmæssighed tales ikke. Ti. Gracchus, der døde Aar 133, ikke 30 Aar gammel (Plut. *C. Gracch.* 1), var Qvæstor Aar 137, altsaa 26 Aar gammel. Ciceros Ytring (*de imp. Pomp.* 21), at Cn. Pompejus ved Dispensation blev Konsul *antequam ullum alium magistratum per leges capere licuisset*, gaar aldeles ikke, som det sædvanlig misforstaaes, paa de 36 Aar, som han fyldte i sit første Konsulat, hvoraf man slutter til en lovlig Lavalder for Qvæsturen af 36 eller 37 Aar, men som baade Ordet *alium* og *licuisset*, ikke *liceret*, vise, derpaa, at han blev Konsul, inden Omstændighederne havde tilladt ham ad den ordinære Vei (*per leges*, uden at *solvi legibus*) at opnaa nogensomhelst anden Magistrat, uden at have været enten Prætor eller Ædil eller Tribun eller Qvæstor. Hvorledes Cæsars første Konsulat, i hvilket han først fyldte sit 41de Aar, forholder sig til den af Cicero givne Bestemmelse, lader sig ikke opklare.

den Yngre fik en saadan Dispensation Aar 147, Liv. *Epit.* L. App. *Pun.* 112, idet han tillige oversprang Ædilitet og Prætur; Cn. Pompejus blev Aar 70 Konsul i en Alder af 36 Aar, uden at have beklædt nogen Magistrat iforveien, Cic. *de imp. Pomp.* 21. Liv. *Epit.* XCVII, o. s. v.). Under Cæsar og efter hans Død havde Aldersloven som andre Love ringe Betydning. Den nittenaarige Octavian blev i Aaret 43, efterat man først havde overdraget ham en extraordinær Kommando som Propraetor, dernæst optaget i Senatet med prætorisk Rang, og det bestemtes derhos, at han skulde have Adgang til enhver Magistratur, som om han havde været Qvæstor Aar 44 (Cic. *Phil.* V, 17), eller, som det udtrykkes hos Appian (*Civ.* III, 51), at han skulde have Ret til at søge Konsulatet ti Aar tidligere end efter Loven [1]); han selv satte sig endnu i samme Aar i Besiddelse af Konsulatet i en Alder af 20 Aar. I Keisertiden vare Fritagelser for Medlemmer af Keiserfamilien baade med Hensyn til Alder og Overspringelse af lavere Magistrater hyppige, og Exempler forekomme overalt (se Kap. 6). [2])

c. Saasnart der uddannede sig en Række af høiere og lavere Øvrighedsposter (hvortil ogsaa hørte Qvæsturens Overgang til Folkevalg), var det naturligt, at Skik og Vedtægt fordrede en Beklædelse af de lavere Stillinger, førend man naaede de høiere, hvorved det dog maa bemærkes, at Præturen, saalænge der kun var én Prætor (fra Aar 366—241), synes at være betragtet som staaende næsten ganske paa samme Trin som Konsulatet, saa at den ofte beklædtes af Konsularer (Aar 350 af P. Valerius Publicola, Konsul Aar 352, Liv. VII, 23; Aar 337 af Q. Publilius Philo, Konsul

---

[1]) Hos Appian staar *τοῦ νόμου θᾶσσον ἐτῶν δέκα*, hvilket aabenbart skal være *ἔτεσι δέκα*.

[2]) I Modsætning til Bestemmelserne om Mellemrum imellem Magistraterne finde vi i en vis Tid kort før *lex Villia Annalis* meget hyppig (Aar 206, 205, 203, 202, 201, 200, 199) hos Livius en af de plebeiske Ædiler i næste Aar som Prætor; jfr. nedenfor om Beklædelsen af Præturen lige efter Konsulatet i ældre Dage. Cicero antyder (*Academ. pr.* II, 1) en Fritagelse for Mellemrummet imellem Ædilitet og Prætur, som en ved Lov fastsat Belønning for en heldig gjennemført offentlig Anklage.

339, Liv. VIII, 15), stundom (Aar 295, 293, 292) umiddelbart efter Konsulatet. Enduu i den anden puniske Krig, da man allerede havde fire Prætorer, finde vi Aar 216 L. Postumius Albinus, der havde været Konsul 234 og 229, og M. Marcellus, der havde beklædt Konsulatet A. 222, som Prætorer, Liv. XXII, 35 og XXIII, 24, og i Aaret 215 Q. Fulvius Flaccus, der havde været to Gange Konsul og Censor, som Prætor, Liv. XXIII, 30, og endelig i 213 M. Atilius som Prætor *ex censura*, Liv. XXIV, 43. Siden hører dette op, og Præturen fremtræder som bestemt staaende under og før Konsulatet. Det er ingenlunde givet, at alle de konsulariske Prætorer allerede før Konsulatet engang havde beklædt Præturen. [1]) Men heller ikke om dette Punkt synes i den ældre Tid faste Lovregler at have bestaaet, og vi finde af og til, endnu i de puniske Kriges Tid, de lavere Trin oversprungne, f. Ex. af Ti. Sempronius Gracchus, der Aar 215 som fungerende Kurulædil vælges til Konsul (Liv. XXIV, 43), af P. Sulpicius Galba, der i Aaret 211 var Konsul uden forud at have beklædt nogen Kurulmagistrat, og af T. Quinctius Flamininus, der blev Konsul *ex quæstura*, o. s. v., hvilket betegnes som usædvanligt, men ikke som ulovligt. [2]) Senere hen derimod foreskrev Loven en bestemt Orden og Opstigen (*certus ordo magistratuum*, Cic. *de leg. agr.* II, 9), saa at det betegnes som en grov Uregelmæssighed, at C. Cæsar Strabo i Aaret 88 søgte Konsulatet med Forbigaaelse af Præturen (Cic. *Brut.* 63: *contra leges*. id. *de har. resp.* 29. *Phil.* XI, 5. Ascon. *ad Cic. pro Scaur.* p. 136). Denne Bestemmelse indskærpede Sulla (App. *Civ.* I, 100—101) dog kun med Hensyn til Qvæsturen, Præturen og Konsulatet (— Censuren nævnes ikke —); om Tribunatet og Ædiliteten kunde der ikke være Tale, da Sulla ganske udelukkede dem, der havde

[1]) Høist usikker er Beretningen om en Kurulædil, der oftere skulde have beklædt Konsulatet, Liv. X, 9.

[2]) Det er klart, at Beklædelsen af Ædiliteten ikke kunde være nødvendig Betingelse for Adgang til de høiere Poster, saalænge endnu den ene Konsul stedse var Patricier (og enkelte Gange begge), medens Patricierne kun havde Adgang til de to kuruliske Ædilpladser hvert andet Aar, altsaa til en Plads for hvert Aar; thi en patricisk Kandidat til Konsulatet vilde da være savnet, hvergang en Patricier, der havde været Ædil, døde før Konsulatet eller paa anden Maade hindredes fra at søge eller fandtes udygtig til at beklæde det.

været Tribuner, fra den høiere Løbebane (se nedenfor § 13), og der aarlig kun valgtes 4 Ædiler, men 8 Prætorer. Men allerede før Sulla krævedes maaske Beklædelsen af Tribunatet eller Ædiliteten mere efter en ikke strengt overholdt Vedtægt end efter Lov, saaledes at, medens Patricierne alene havde Adgang til den kuruliske Ædilitet, Plebeierne havde Valget, om de ved den ene eller den anden Magistrat vilde bane sig Veien til de høiere Embeder eller, som ikke faa gjorde, vilde søge begge Magistrater efter hinanden (Cic. *de off.* II, 17: *prætermissio ædilitatis*; id. *ad fam.* X, 25: *si ædilis fuisset*; *pro Planc.* 5). Denne ældre Vedtægt fornyedes, efterat den sullanske Indskrænkning af Tribunatet var ophørt, men, som det synes, ikke med absolut Gyldighed.[1] En Undtagelse fra Sullas Lov gjorde Cæsar til Gunst for P. Dolabella, da han, uden iforveien at have været Prætor, udnævntes til Konsul for Aar 44 (Dio Cass. XLII, 33). (Om den vidtudstrakte Undtagelse for Pompejus ved hans første Konsulat se ovenfor.)

Med Hensyn til gjentagen Beklædelse af samme Magistrat synes i den ældste Tid ingen Regel at have bestaaet, og flere Gange gjentaget Konsulat (Krigstribunat) er i de ældre Faster ikke sjeldent (høieste Tal 6 ved M. Valerius Corvus); dog betragtedes umiddelbart Gjenvalg for næste Aar (*continuare magistratum*, *refici*), der ved Konsulatet findes meget sjelden (foruden i Republikens tre første Aar ved M. Valerius Publicola endnu efter de almindelige Faster for den ene eller den anden Konsul Aar 435 og 434, 320 og 319, 310 og 308, 300 og 299, 275 og 274, 215 og 214), i det Ringeste fra Patriciernes Side som utilstedeligt ved Almuetribunatet, men forekom dog af og til (f. Ex. ved Publilius Volero Aar 472 og 471, Liv. II, 56), stundom endog med Flere eller Alle i flere Aar efter hinanden (Aar 461 ff.,

[1]) Af Cic. *pro Planc.* 21 kan ikke drages nogen sikker Slutning mod Nødvendigheden af at beklæde enten Tribunatet eller Ædiliteten før Præturen, da de der nævnte Mænd efter første Gang at være faldne igjennem ved Ansøgning om Ædiliteten kunne have været heldigere en anden Gang eller have beklædt Tribunatet. C. Verres, der naaede Præturen uden at have været Tribun eller Ædil, falder i den sullanske Tid; men L. Murena var efter Ciceros udtrykkelige Vidnesbyrd ikke Ædil, og af, at han har beklædt Tribunatet, er der i Ciceros Tale for ham ikke mindste Antydning.

Liv. III, 10—31. Dionys. H. X, 8. 19. 22. 26, hvor Uoverensstemmelserne i det Enkelte ikke vedkomme Hovedsagen) [1]), dog ikke efter Plebeiernes Adgang til Konsulatet. Gjentagen Beklædelse af Præturen forekom i den Tid, da den stod næsten ved Siden af Konsulatet, ikke ganske sjelden; Aar 308 var en M. Valerius Maximus fjerde Gang Prætor; Prætorer anden Gang nævnes hos Liv. XL, 16. XLI, 8. 28. XLII, 9 i de macedoniske Kriges Tid. Gjentaget Tribunat synes i den ældste Tid ikke at have været sjeldent (Liv. II, 48 har i et Aar en *tribunus quartum* og en *tertium*; Dionys. H. VII, 33 omtaler en efter et Aars Mellemrum gjenvalgt Tribun). Aar 342 nævne Livius (VII, 42 med paafaldende Usikkerhed: *apud quosdam invenio*), og Zonaras (VII p. 362) et Plebiscit, hvorved bestemtes, *ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet.* [2]) Denne Lov, der i Mellemtiden ikke sjelden findes tilsidesat ved Konsulatet, betegnes ved Aar 298 endnu som gjældende (Liv. X, 13), og den sattes Aar 217 efter Slaget ved Trasumennus kun temporært ud af Kraft, saalænge Krigen i Italien varede (Liv. XXIII, 6; jfr. allerede XXII, 35). Siden vedtoges endog en af den ældre Cato anbefalet Lov, at overhovedet Ingen maatte vælges anden Gang til Konsul (Liv. *Epit.* LVI, Festus *v. pavimenta Pœnica*, Prisc. p. 601 *P.*), og det var fra denne Lov, at den yngre Africanus maatte dispenseres for at blive anden Gang Konsul [3]), 13 Aar efter hans første Konsulat, medens den totalt tilsidesattes ved C. Marius's lange Række af 7 Konsulater [4]); samt derefter ved Cinna og Carbo. Sulla (selv anden Gang Konsul efter 8 Aar) fornyede udtrykkelig Loven om ti Aars

---

[1]) Til det femaarige Anarchi, i hvilket blot Tribunerne skulle være gjenvalgte, tages her naturligvis intet Hensyn.

[2]) Hos begge Skribenter anføres tillige den Bestemmelse i samme Lov, hvortil man maa undre sig over, at det har været Anledning, *ne quis duos magistratus uno anno gereret*; dog have de capitolinske Faster Aar 253 en Prætor tillige som Konsul.

[3]) App. *Hispan.* 84 lader Scipio endnu ikke have opnaaet Konsulalderen!

[4]) Plut. *Mar.* 12 siger ved Marius's andet Konsulat, at der ikke var hengaaet den bestemte Tid efter det første; han tænker da paa det tiaarige Mellemrum.

Mellemrum imellem Beklædelsen af samme Magistratur (App. *Civ.* I, 100. Cic. *de legg.* III, 3); den tilsidesattes derefter først ved Pompejus's tredie Konsulat og derpaa ved Cæsar. Udenfor Konsulatet finde vi Præturen (efter de macedoniske Kriges Tid) ganske undtagelsesvis gjentagen i et Exempel ved sær Folkegunst (Marius Gratidianus kort før Sullas Tid, Ascon. *ad Cic. in toga cand.* p. 110), ellers kun som Middel til Gjenindtrædelse i Senatet efter Udstødelse deraf, som ved P. Lentulus Aar 63 (se Kap. 2 § 9), og ved Tribunatet finde vi alene først Ti. Gracchus's mislykkede Forsøg paa umiddelbart Gjenvalg (App. *Civ.* I, 14 o. s. v.) og dernæst (efterat Aar 131 en Lov *de tribunis plebis reficiendis* var forkastet, Liv. *Epit.* LIX. Cic. *Læl.* 25) C. Gracchus's og senere L. Saturninus's fuldbyrdede, men for dem selv ulykkelige Gjenvalg. [1])

§ 3.

Magistraternes almindelige Beføielser og Rettigheder uden Hensyn til den enkelte Forretningskreds.

Skjøndt man ikke maa tænke sig en Theori om Øvrighedsmyndigheden udviklet og gjennemført hos Romerne, allermindst i den ældste Tid, stode dog visse mere og mindre bestemte almindelige Begreber paa dette Omraade fast fra Begyndelsen af og uddannedes efterhaanden praktisk og nedlagdes tildels i Magistratsoptegnelserne, *commentarii magistratuum*, dels i antiqvariske og juridiske Skrifter. [2]) I Udøvelsen modificeredes de almindelige Forestillinger baade efter Tidsforholdene, navnlig Senatets og Aristokratiets Stilling og Indflydelse til enhver Tid, og efter Magistraternes Personlighed og Forhold til Folket, især under Partistridigheder.

---

[1]) App. *Civ.* I. 21 siger i Anledning af C. Gracchus's andet Tribunat, at en Lov var vedtaget, *εἰ δήμαρχος ἐνδέοι ταῖς παραγγελίαις, τὸν δῆμον ἐκ πάντων ἐπιλέγεσθαι.*

[2]) Brudstykker af Varro og Antistius Labeo hos Gell. XIII, 12. 13. Cic. *de legg.* III, 3 § 6 og 10.

a. Fra den *potestas*, Myndighed og Beføielse, der tilkom enhver Øvrighed indenfor hans Virksomhedssphære (*potestatem habere, esse cum potestate* o. s. v.), adskiller sig den øverste Høvdings- og Regeringsmyndighed, *imperium*, der tilkom og ved *lex curiata* (se Kap. 3 § 3) tildeltes de høieste, af Høvdingdømmet umiddelbart udviklede Magistrater, Konsulerne og Prætorerne og dem, der traadte i deres Sted, hjemme som extraordinære Magistrater, navnlig Diktatoren, eller ude, som Prokonsuler og Propprætorer, men derimod ikke de blot Statsforvaltningens Grundlag ordnende Censorer, hvor anselig deres Post end for Resten var, ligesom de heller ikke havde Ret til Forhandling med Folket.[1]) Af dette Imperium, hvis Besiddelse med en ringe Nuance betegnes ved Udtrykkene *esse cum imperio* og *esse in imperio*[2]), var Beføielsen til Hærførsel og Befaling i Krig en væsentlig Bestanddel (Cic. *Phil.* V, 11: *Demus igitur imperium Cæsari, sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest*; hvad enkelte Nyere have kaldet *imperium urbanum et togatum*, er en Romerne aldeles ubekjendt Forestilling).[3]) Men denne krigerske Side af Myndigheden hvilede i Byen og indenfor den Grændse *(pomœrium)*, indenfor hvilken ikke

---

[1]) Festus *v. cum imperio*: *Cum imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium. Cum potestate est dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio præficiebatur.* Varro hos Gell. XIII, 12: *consules et ceteri, qui habent imperium.* Udtrykket *privatum esse* betegner Modsætningen til *magistratus*, ikke til *imperium*. Aldeles afvigende fra al gammel Sprogbrug siger Vell. Pat. II, 2 om Tribunatet: (*Ti. Gracchus) Octavio collegæ . . . . imperium abrogavit* for *magistratum* eller *potestatem*.

[2]) *Esse cum imperio* betegner Besiddelsen af Myndigheden som Noget, Vedkommende fører med sig, *esse in imperio* Stillingen i Myndigheden og i dens Udøvelse; Alt, hvad man for Resten har villet lægge i disse Udtryk som skarpt adskilte, beror paa Misforstaaelser.

[3]) Naar der i Ciceros Breve tillægges Q. Cicero som Propprætor og Statholder i Asien *summum imperium*, og dog derhos siges, at Bestyrelsen af Asien ganske (*tota*) *juris dictione continetur*, betegner det sidste Udtryk, hvad der praktisk var det Overveiende, det første den fra Propprætorens Stilling uadskillelige Myndighed og Beføielse baade til at befale i Romerfolkets Navn og til at lede Provindsens Forsvar, hvis det blev nødvendigt

engang Folket som Hær kunde samles til *comitia centuriata*; den fremtraadte af sig selv, saasnart Magistraten drog ud i Spidsen for en Hær, og fulgte baade Konsuler og den Prætor, der i Byen havde udøvet den fredelige *juris dictio* (Liv. XXVII, 22) som en Fortsættelse, *prorogato imperio* (igjennem en Fornyelse ved *lex curiata*), naar han efter Magistratsaarets Udløb fik en Hær eller en Provinds. Kun hvor Hærfører og Hær i et Triumphoptog skulde takke Guderne paa Capitolium, fik den triumpherende Magistrat ved en særlig Lov *imperium in urbe* (nemlig som virkelig fremtrædende og udøvet) for den Dag (Liv. XXVI, 21. XL, 35. 36. XLV, 35: Tribunerne foreslaa det efter Senatets Opfordring), medens den hjemkomne Hærfører, der ventede sig en Triumph tilkjendt, indtil den Dag maatte blive udenfor Byen, ligesaavel som den, der, ellers beklædt med en virkelig Kommando, opholdt sig i Hovedstadens Nærhed (*ad urbem*, Cic. *Phil.* III, 1, hvor Antonius erklærer ikke at ville respektere Reglen; *ad fam.* I, 9 og i Brevene *ad Atticum* efter Hjemkomsten fra Cilicien paa flere Steder, Liv. XXXVI, 9. Plut. *Pomp.* 44. 58. Dio Cass. XXXIX, 65. LV, 2. App. *Civ.* I, 80).[1] (Det ydre Tegn paa *imperium* var Liktorerne med *fasces* i Modsætning til de øvrige Magistraters ubevæbnede Betjente; Borttagelsen af Øxerne, *secures de fascibus demptæ*, betegnede paa en Gang, at *imperium* hvilede i Byen, og at *provocatio* gjaldt der; Cic. *de rep.* II, 31. Liv. I, 7. XXIV, 9. Dionys. H. IV, 19. Plut. *Public.* 10. Zon. VII, p. 236).

Anm. I Keisertiden undergik naturligvis den gamle Forestilling om Magistraternes Imperium, hvorved de fremtraadte som Statens og det suveræne Folks umiddelbare Repræsentanter, en væsentlig Forandring, der hos Juristerne fremtræder i Adskillelsen af og Læren om *imperium merum* som Politi- og Straffemyndighed (hvad der for de almindelige Magistrater blev tilbage af den militære og politiske Del af *imperium*) og *imperium mixtum*, der tillige omfattede

---

[1] Naar det i *lex Servilia agraria* (Aar 63) var foreslaaet, at *decemviri agris dividundis* skulde udstyres ved en *lex curiata* (Cic. *de leg. agr.* II, 11), kan derved ligesaa lidt som ved lignende Bestemmelser i beslægtede Love være tænkt paa et egentligt *imperium*.

Civiljurisdiktionen. De hertil sig knyttende specielle Spørgsmaal (f. Ex. hvorvidt *imperium* overdroges ved en *juris dictio mandata* o. s. v.) ere for os uden Betydning.[1])

Imperium indbefattede Tvangsmyndighedens høieste Grad, *coërcitio*, med Anvendelse af Mulkt og Fængsling (om legemlig Tugtelse se nedenfor) samt Udpantning.[2]) Om Magistraternes Ret til at paalægge en Pengebod, *multa* (*multam dicere*) som Tvangsmiddel og Straf for Ulydighed og Uærbødighed havdes en gammel konsularisk Lov, *lex Aternia* eller *Ateria* fra Aar 454 f. C., ved hvilken der var sat Grændser for Mulktens Størrelse (*multa maxima* og *minima*) og Størrelsen selv angivet i Husdyr (*boves*, *oves*), der atter ansattes til en vis Værdi i Penge (se Cic. *de rep.* II, 35; jfr. II, 9 om Romulus. Liv. IV, 36. Dionys. H. X, 50.[3]) Gell. XI, 1. Festus *v. æstimata*, *v. maximam multam* og *v. ovibus;* Plut. *Public.* 11 henfører Loven til Valerius Publicola i det første Konsulatsaar. Cicero omtaler *l. c.* en senere vedtagen forandret Ansættelse af Dyrenes Værdi). Hvorvidt og hvorledes disse gamle Bestemmelser senere modificeredes, vide vi ikke.[4]) Med *multæ dictio* staar i Forbindelse Udpant-

---

1) Et Hovedsted er af Ulpian i *Dig.* II, 1, 3: *Imperium aut merum est aut mixtum Merum est imperium habere gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. Mixtum est imperium, cui etiam juris dictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Juris dictio est etiam judicis dandi licentia.*

2) Cic. *de legg.* III, 3: *Magistratus necobœdientem et noxium civem multa, vinclis, verberibus coërceto.* Ulp. i *Dig.* II, 4, 2: *Magistratus, qui imperium habent, qui et coërcere aliquem possunt et jubere in carcerem duci.* Varro hos Gell. XIII, 12: *In magistratu habent alii vocationem* (Ret til at stevne til Møde hos sig), *alii prensionem* (Ret til at gribe og fængsle), *alii neutrum; vocationem, ut consules et ceteri, qui habent imperium; prensionem, ut tribuni plebis et alii, qui habent viatorem; neque vocationem neque prensionem, ut quæstores et ceteri, qui neque lictorem habent neque viatorem.* (Det Sidste gjælder ogsaa om Ædilerne efter Gell. XIII, 13.)

3) *Νόμον ἐκύρωσαν, ἵνα ταῖς ἀρχαῖς πάσαις ἐξῇ τοὺς ἀκοσμοῦντας εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐξουσίαν ζημιοῦν.*

4) Naar Cicero (i ethvert Tilfælde kun i Analogi med en forældet Lovgivning) lader *provocatio* finde Sted ogsaa ved disse Tvangsmulkter (*de legg.* III, 3: *cum magistratus judicassit irrogassitve, per populum multæ pœnæ certatio esto*), turde der finde en Forvexling Sted med den af

ningsretten (*pignoris capio*), uden at dog denne Tvang ved Udpantning synes at forudsætte Paalæggelsen af en Pengebod, for hvilken Pantet toges; tvertimod omtales Udpantningen anvendt selvstændig og umiddelbart (Liv. XXXVII, 51. XLIII, 16. Svet. *Jul.* 17; jfr. Kap. 4 § 4 b. om *pignora* i Senatet). Om Fængsling anvendt imod en gjenstridig Senator se Kap. 4 § 5. (Plin. *Ep.* IV, 29 fortæller, at en Prætor anvendte *multa* som Ordensstraf for Udeblivelse mod en Senator, der var Dommer.)

b. Der tillægges alle (i det Ringeste alle senatoriske) Øvrigheder en vis Ret til at tage Auspicier (Cic. *de legg.* III, 3: *omnes magistratus auspicium judiciumque habento*; jfr. Messalla hos Gell. XIII, 15 om *auspicia majora* og *minora*, og ovenfor om *spectare de cælo* i Kap. 3 § 8), men kun ved Magistrater *cum imperio* var dette af nogen væsentlig Betydning. Naar Cicero (*l. c.*) tillægger alle Magistrater *judicium*, kan herved i denne Almindelighed kun forstaaes Afgjørelse af Spørgsmaal indenfor hvers specielle Forretningsomraade; en virkelig *juris dictio* til Afgjørelse af private Retstrætter (*ut jure agi posset*) med Udøvelse af de dermed sammenhængende Beføielser (f. Ex. *bonorum possessionem*, *tutorem*, *judicem dare*, se *Dig.* II, 1, 1) tilkom kun det ældre Konsulat før Præturens Oprettelse og siden Præturen (*urbana* og *inter peregrinos*), saaledes at Konsulerne ved Siden af den kun beholdt, hvad Juristerne kaldte *juris dictio voluntaria* (*Dig.* I, 16, 2, saa at f. Ex. *manumissio* og *adoptio* kunde foregaa hos dem); dog betegnes Ædilernes dømmende Virksomhed i visse særlige Arter af Retstrætter (se nedenfor ved Æditeten) hos Juristerne ogsaa som *juris dictio* (*Dig.* XXI, 1, 63). Med Jurisdiktionen hængte sammen den særlige *jus edicendi* (Gaius I,

---

en hos Folket anklaget Magistrat (Tribun) foreslaaede Pengestraf for en offentlig Forseelse eller Forbrydelse; fra Tvangsmulkter kunde vistnok kun provoceres, naar Magistraten overskred Grændsen for den Mulkt, han var kompetent til at paalægge. Det er muligt, at selve den kriminelle Pengestraf i Formen først fremtraadte som en af den anklagende Magistrat dikteret Mulkt, ved hvis Erlæggelse den Anklagede, idet han saaledes erkjendte sin Skyld, kunde afgjøre Sagen. Dionys. H. IX, 27 lader Mulktens Ansættelse i Husdyr ogsaa gjælde for kriminel Pengestraf.

2) eller Ret til at udstede Bestemmelser af privatretlig og privatprocessuel Natur, medens enhver Magistrat administrativt kunde *edicere* og udstede *edicta* indenfor sin Virkekreds og Forretningssphære, saaledes som der uendelig ofte nævnes *edicta* af Konsulerne og ikke sjelden af Tribunerne. Om Magistraternes Ret til Forhandling med Folk og Senat (*agere cum populo et senatu*) er handlet i Kapitlerne 3 og 4. Retten til at holde en blot *contio* og tiltale Folket (uden Afstemning) tilkom (Kap. 3 § 2) foruden dem, der kunde holde Komitier, ogsaa Censorerne og Ædilerne (Cic. *in Verr. act.* I, 12. *Brut.* 89).

c. Enhver Magistrat tillagdes der en vis personlig Ukrænkelighed. Ingen kunde, medens han endnu var i Udøvelsen af sin Øvrighedspost, anklages, en Regel, der udtales i *lex (Acilia) de repetundis* (*v.* 8 p. 52 *Br.*) og idelig antydes hos Cicero i Steder, hvor der siges, at Anklagen venter den fratrædende Magistrat, specielt *de leg. agr.* II, 13 med Hensyn til de Decemvirer, der skulde vælges efter Servilius's Lovforslag, ligesom den bekræftes ved en Mængde andre Vidnesbyrd (Dionys. H. X, 50. Tac. *Ann.* XIII, 44. Dio Cass. LV, 10. LVII, 21. LX, 25. Oros. V, 8: Cn. Pompejus's Trusel imod Ti. Gracchus om Anklage efter Magistratens Udløb) og endnu i *Dig.* XLVIII, 2, 12 fremtræder som gjældende og almindelig (*Item* [*accusare non licet*] *magistratum populi Romani eumve, qui rei publicæ causa abfuerit, dum non detrectandæ legis causa absit*).[1]) Reglen omfattede foruden Magistraterne tillige Alle, der vare fraværende i offentligt Ærende (*Dig. l. c.* og Val. Max. III, 7, 9, hvor der som Hjemmel paaberaabes en *lex Memmia*), deriblandt altsaa ogsaa *legati* hos Feltherrer og Statholdere (Liv. X, 46. Cic. *in Vat.* 14; jfr. hans Ytringer om den ham af Cæsar tilbudte *legatio* i Talen *de prov. cons.* 17. *ad Att.* II, 18. 19). Selv Indstævning i en Privatsag, *in jus vocatio*, kunde ikke finde Sted imod en Konsul, Prætor, Prokonsul eller andre Magistrater, der havde *imperium* (Ulp. i *Dig.* II, 4, 2. Gell. XIII, 13, hvor det sees, at i Varros Tid endog

---

[1]) Hos Liv. XLIII, 16 ved Aar 169 anklages begge de daværende Censorer *ad populum perduellionis*, men kun med deres egen Indvilligelse (*non recusantes*). Om det Samme har fundet Sted ved den Anklage af en

Ædiler og Qvæstorer gjorde Fordring paa dette Privilegium.[1]) Endnu mindre kunde altsaa en Kapitalstraf udøves paa en fungerende Magistrat, og P. Lentulus maatte derfor som medskyldig i den catilinariske Sammensværgelse først (uvist ved hvilket Middel, hvis han gjorde Modstand) formaaes til at nedlægge sin Magistrat, inden han blev straffet (Cic. *in Cat.* III, 6. IV, 3: *P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coëgistis.* Dio Cass. XXXVII, 34: ἀπειπεῖν . . . ἀναγκασθείς).

Afsættelse af en Magistrat kunde i ethvert Tilfælde lovlig kun udgaa fra Folket, der havde valgt ham (altsaa *abrogare magistratum* om Forslag til en Folkebeslutning); men, efterat Tarquinius Collatinus i Republikens første Aar var traadt tilbage fra Konsulatet, førend den foreslaaede Afstemning om at fratage ham det havde fundet Sted, forekommer intet Exempel paa saadan Afsættelse ved de egentlige Folkemagistrater.[2]) Derimod indtraadte enkelte Gange Nedlæggelse af Magistraten, *abdicatio magistratus*, *abdicare se magistratu*, af religiøse Hensyn (*vitio creati*) eller andre Grunde, stundom vel ikke frivillig (f. Ex. Konsulen Cinna Aar 87; jfr. ovenfor om P. Lentulus; Festus *v. abacti*). Kun ved Almuetribunatet se vi Ti. Gracchus gjennemføre sin Modstander Octavius's Afsættelse (Liv. *Epit.* LVIII, Vell. Pat. II, 2. App. *Civ.* I, 12. Plut. *Ti. Gr.* 11. 12. Oros. V, 8, der nævner en Minucius som Octavius's Efterfølger, mulig ved en Forvexling med C. Gracchus's Efterfølger). Et Forsøg af samme Art af A. Gabinius imod L. Trebellius i Aaret 67 blev ikke gjennemført (Dio Cass. XXXVI, 30).[3])

Tribun imod en fungerende Ædil, som omtales Cic. *pro Flacc.* 32, vides ikke. Hos Livius XXIV, 43 berettes, at en Tribun vilde anklage en Censor, men hindredes af de ni øvrige Tribuner. Anklagen imod en *judex quæstionis*, der dog ikke var egentlig Magistrat, betegnes som en Ulovlighed hos Cic. *pro Cluent.* 33. Mod den valgte, men endnu ikke i Virksomhed traadte Magistrat, *designatus*, var Anklagen fri, og navnlig faldt alle Anklager *de ambitu* i denne Mellemtid.

[1]) En Privatproces mod en Almuetribun i den Form, der betegnes ved *judicem ferre alicui*, omtales Cic. *de orat.* II, 65.

[2]) Et Forsøg eller en Trusel mod C. Flaminius i hans første Konsulat antydes hos Liv. XXI, 63: *de consulatu, qui abrogabatur.*

[3]) Om to af Cæsar som Diktator afsatte Tribuner se Svet. *Jul.* 79. Dio Cass. XLIV, 10. XLVI, 49, af hvilke Steder fremgaar, at Cæsar som

Paa Fratagelse af et *imperium prorogatum* ved Folkebeslutning haves et Exempel ved Prokonsulen Q. Servilius Cæpio i Aaret 106 (thi Henførelsen af hans Nederlag og Straf til selve hans Konsulatsaar hos Vellejus og Eutropius er urigtig). Jfr. et imod M. Marcellus rettet Forslag, Liv. XXVII, 20 og 21. Om midlertidig Suspension af Øvrighedspersoners Virksomhed ved Senatet se Kap. 4 § 3.[1]

Anm. Suppleringsvalg for en afdød eller fratraadt Konsul omtales hyppig (*sufficere*, *subrogare consulem*), naar Døden eller Fratrædelsen var indtruffen længere Tid før Udløbet af Magistratsaaret, uden at dog nogen Tidsbestemmelse nævnes. (I Slutningen af Aar 45 f. C. udnævnte Diktatoren Cæsar vilkaarlig en Konsul for en Dag istedenfor en afdød, Dio Cass. XLIII, 46. Cic. *ad fam.* VII, 30. Svet. *Jul.* 76 og andre.) Ved de øvrige Magistrater omtales, maaske tilfældigvis, ikke Suppleringsvalg, undtagen forsaavidt det udtrykkelig bemærkes, at ved Censuren et Suppleringsvalg for en Afdød havde fundet Sted Aar 392, men siden altid undlodes, hvorimod Aar 380 den tilbageblevne Censor nedlagde sin Post og to nye valgtes (Liv. V, 31. VI, 27). Om den regelmæssige Forkortelse af Konsulatet i Keisertiden og deraf følgende nyindtrædende Konsuler i Aarets Løb se § 7 ved Konsulatet. Særlige religiøse Forestillinger, der kunde gjøre sig gjældende ved Suppleringsvalg, antydes hos Liv. XLI, 18.

§ 4.

Midler mod Misbrug af Magistratsmyndigheden.

Mod Overskridelse og Misbrug af Magistratsmyndigheden fandtes Beskyttelse i den lovordnede Henskyden under

---

Form benyttede et Forslag af Tribunen Helvius Cinna. Efter Cæsars Død blev Tribunen P. Servilius Casca, en af de Sammensvorne, da han havde forladt Byen, afsat ved et Forslag af en anden Tribun (Dio Cass. XLVI, 49, der i denne Anledning bemærker, at det berettes, at Ingen, der havde faaet en Kollega afsat, havde levet et Aar derefter; jfr. *Jul. Obsequ.* 130, der gjør samme Bemærkning i Anledning af, at i Aaret 42 en Prætor lod en anden afsætte af Folket).

[1]) Udstødelse af Senatet af en i Embede værende Prætor ved Censorerne forekommer hos Liv. XLI, 27.

Folket, *provocatio ad populum*, eller i Paakaldelse af Tribunerne eller en anden høiere eller sideordnet Magistrat (*appellatio magistratus, tribunorum, appellare tribunum*), samt i Lovbestemmelserne om den dømmende Myndighed i Straffesager (*de judiciis capitis*) og om Afskaffelse af legemlig Revselse mod Borgerne.

Provocatio, hvorved den, hvem Straf af en vis Grad var paalagt af en Magistrat eller ved en ikke af Folket fældet Dom, henskjød sig under Folkets Dom, hvorefter Magistraten eller den første Dommer maatte søge Kjendelsen eller Dommen opretholdt i Folkeforsamlingen, tilhører den ældste Tid, og Ciceros almindelige Udtryk (*de legg.* III, 3) [1]) gjengive, hvad Provokationen angaar, kun en Grundsætning, der i hans Tid havde en meget ringe praktisk Anvendelse. [2]) Hvad Cicero siger om Provokationens Uanvendelighed overfor Hærføreren i Krig, udtrykkes af Livius (III, 20) saaledes, at den siges ikke at gjælde udover en Afstand af 1000 Passus fra Byen. Medens Livius (I, 26) fra Kongetiden kun omtaler Provokation fra de af Kongen udnævnte *duumviri perduellionis* [3]), fremhæver Cicero (*de rep.* II, 31) med Paaberaabelse af Pontifikal- og Auguralbøgerne, at der ogsaa havde fundet Provokation Sted fra Kongen selv; men naar det nu atter hedder, at Provokationen i den ældste Tid ikke gjaldt imod Diktaturen (Festus *v. optima lex*; jfr. Liv. II, 29. IV, 13, hvor han dog uden Tvivl feiler ved at anvende dette paa Diktaturen efter Decemvirerne, Dionys. H. V, 70), bliver det vanskeligt at antage, at Kongedømmet, af hvis fulde og samlede Magtfuldkommenhed Diktaturen var en Gjenoplivelse, i Almindelighed og ubetinget har været den under-

---

[1]) *Ni par majorve potestas populusve prohibessit, ad quos provocatio esto. Quum magistratus judicassit inrogassitve, per populum multæ pœnæ certatio esto. Militiæ ab eo, qui imperabit, provocatio ne esto, quodque is, qui bellum geret, imperassit, jus ratumque esto.*

[2]) Hvad man efter den aldeles upaalidelige Laurentius Lydus har talt om Forskjel imellem Patriciere og Plebeiere med Hensyn til Provokationen, savner ethvert Grundlag. Provokationen var et oprindeligt og patricisk, dernæst almindeligt borgerligt Institut.

[3]) Dionys. H. III, 22 lader Tullus Hostilius selv af egen Drift henvise Sagen imod Horatius til Afgjørelse af Folket uden Omtale af Duumvirernes Dom og Horatius's Provokation.

kastet, og denne Tvivl bestyrkes ved Henlæggelsen af den ældste udtrykkelige *lex de provocatione* (*Valeria*) til Republikens første Aar og til Valerius Publicola (Cic. *l. c.*, hvor dette siges at have været den første i Centuriatkomitier vedtagne Lov. Liv. II, 8. Dionys. H. V, 19; jfr. VII, 41. Plut. *Publ.* 11). Medens Cicero med Paaberaabelse af flere Bestemmelser i de tolv Tavler (*compluribus legibus*) lader Provokationen være anvendelig mod enhver (kriminel) Dom og Straffebud (*de rep.* II, 31: *ab omni judicio pœnaque*; jfr. *de legg.* III, 9), hvormed Dionysius (V, 19) stemmer, synes Livius (X, 9 ved den sidste *lex Valeria de provocatione*) væsentlig at indskrænke den til Anvendelse imod Livs- og Legemsstraf (*Valeria lex eum, qui provocasset, virgis cædi securique necari vetuit*) og sætter derfor Provokationen i nær Forbindelse med *leges Porciæ*. Provokationsretten indskærpedes efter Decemviralregeringen, under hvilken den havde været ophævet (Cic. *de rep.* II, 31. Liv. III, 55), ved en Lov (*lex Valeria Horatia*), der i Almindelighed forbød Valget af nogen Magistrat *sine provocatione* og altsaa ogsaa ramte Diktaturen (Cicero og Livius *ll. cc.*), og atter ved en *lex Valeria* Aar 300 (Liv. X, 9). Efter Indrettelsen af staaende Domstole, *quæstiones perpetuæ*, der dømte i Folkets Navn, og efter Indskærpelsen ved *lex Sempronia* af Reglen, *ne quis de capite civis Romani injussu populi judicaret*, rettet imod *quæstiones extraordinariæ* efter ensidig Beslutning af Senatet (se Kap. 4 § 3), bortfaldt Provokation mod en Dom undtagen ved den forældede Anklage for *perduellio* hos *duumviri*, paa hvis forsøgte Gjenoplivelse vi have et Exempel fra Aarene 64 og 63 imod C. Rabirius; ligesaalidt kjende vi fra de to sidste Aarhundreder noget Exempel paa Provokation fra en Magistrat.[1])

Med Provokationen sætter Cicero (*de rep.* II, 31) og

[1]) Et vilkaarligt Indfald og Lovforslag af M. Antonius om at tilstaa Provokation fra Domfældelse for Vold og Majestætsforbrydelser nævnes hos Cic. *Phil.* I, 9. Af en særegen Art er *provocatio* af en *duumvir navalis*, som *pontifex maximus* ved en *multa* vilde tvinge til at nedlægge sin Post for at indvies til *rex sacrificus* (Liv. XL, 42). Der handles her om Afgjørelsen af et konstitutionelt Spørgsmaal ved Folkebeslutning.

Livius (X, 9) i nærmeste Forbindelse *lex Porcia*, der efter dem kun adskilte sig fra *leges Valeriæ* ved tilføiet streng Straffebestemmelse, *si quis verberasset necassetve civem Romanum*, hvorved altsaa maa underforstaaes *provocantem*, og hermed stemmer Indskriften *provoco* paa en Mønt af *gens Porcia* (P. Læca, Eckhel *D. N.* V p. 286); men ligesom Livius selv betegner *lex Porcia* som *lata pro tergo civium*, saaledes angive ogsaa de øvrige Skribenter (navnlig Cic. *pro Rab. perd.* 4: *lex Porcia virgas ab omnium Romanorum corpore amovit*; Sall. *Cat.* 51; jfr. Cic. *in Verr.* V, 63), at Loven i Almindelighed afskaffede Anvendelsen af legemlig Tugtelse paa Borgere (nemlig udenfor Krigstjenesten), og dette maa altsaa enten have ligget i Lovens Ord eller dog være blevet dens Følge, idet Gjennemførelsen af en Provokationsproces for at kunne anvende en Disciplinærtugtelse viste sig uhensigtsmæssig og ubrugelig [1]), saa at herefter *virgæ, jus virgarum* (ῥάβδος, πληγαί) kun brugtes imod *peregrini* (Plin. *H. N.* VII, 136. Diod. Sic. *exc. Vat.* p. 129 D. App. *Civ.* II, 26. Plut. *C. Gr.* 9; jfr. Cic. *in Verr.* V, 63). [2]) Cicero (*de rep. l. c.*) siger, at der gaves tre *leges Porciæ* af tre *Porcii*; de to sidste have da alene været Fornyelser og Indskærpelser. Om den første og egentlige *lex Porcia* udgik fra den Porcius, der var Almuetribun Aar 199 (Liv. XXXII, 7), er uvist, men ikke usandsynligt; de to følgende falde da imellem dette Aar og Gracchertiden.

Om Appellation til Almuetribunerne vil blive handlet nedenfor ved disse. Et Exempel paa Appel til og Intercession af en anden Magistrat imod en Kollega have vi i Prætoren L. Pisos Indsigelse mod Dekreter (ikke Domme) af C. Verres (Cic. *in Verr.* I, 46), og et andet, ligeledes mellem to Prætorer,

---

[1]) At indskrænke *lex Porcia* til Forbud mod *verberatio ad necem* strider imod de klareste Vidnesbyrd.

[2]) At der ogsaa i Krigen var Forskjel imellem den legemlige Tugtelse, der anvendtes paa Borgerne (Centurionens Vinrankestok og den yderst strenge dødelige Pryglestraf, *supplicium fustuarium*, se Kap. 10), og den, der traf Fremmede (*virgæ*), fremhæves udtrykkelig Liv. *Epit.* LVII (om Scipio ved Numantia), Diod. Sic. XXIV, 3 (om P. Claudius Pulcher Aar 249), Plut. *C. Gracch.* 9, medens Polyb VI, 37 ikke antyder nogen Forskjel, f. Ex. ved μαστιγοῦν.

hos Cæs. *B. C.* III, 20; en Intercession og Forbud af en Konsul mod en Prætor nævnes hos Val. Max. VII, 7, 6.

Endelig kunde den afgaaede Magistrat i den ældre Tid anklages hos Folket af Tribunerne og maaske af Andre (Polyb VI, 15; se Kap. 8 ved Kriminalprocessen); i den senere Tid, efter Oprettelsen af *quæstiones*, stod Anklagen aaben for enhver Borger; men en saadan Anklage lod sig rigtignok kun gjennemføre af den, der besad nogen Anseelse og noget Talent; om den ganske jævne Borger kunde formaa en saadan Mand til at optræde, især mod en indflydelsesrig Modstander, var usikkert; for faa og mindre Myndighedsoverskridelser fældedes, i det Ringeste i den senere Tid, ikke let en allerede i Senatorstanden indtraadt Mand. (Jfr. om Magistratsovermod mod simple Folk Cic. *in Verr.* I, 47 o. s. v., skjøndt slige Ytringer af en Advokat i en Anklage naturligvis maa benyttes med Forsigtighed.)

§ 5.

Magistraternes Udstyr og Værdighedstegn, Magistratsaar.

a. Om Løn som Godtgjørelse for Flid og Arbeide, endsige som Levebrød, kunde der ved de romerske etaarige politiske Æresposter ikke være Tale, og der er deraf ikke mindste Spor; men ligesaa naturligt fulgte det af den romerske Opfatning og af den ældre Tids Tarvelighed i den daglige Livsindretning, at Magistraten, naar han færdedes udenfor Staden i offentligt Ærinde, navnlig som Feltherre, ikke blot med sit Følge levede paa Statens Bekostning og forsynedes med, hvad vi kalde Feltequipage, men ogsaa, i ældre Dage, modtog Midler til standsmæssig Repræsentation ligeoverfor Fremmede. Disse Udgifter betegnes uden Tvivl hos Polyb VI, 13 ved Udtrykket *ἡ εἰς τοὺς ὑπάτους δαπανή*, og Verres opførte i Regnskabet for sin Qvæstur hos Konsulen Carbo Aar 82. hvad han havde udgivet for *cohors prætoria*. Formelige Dagpenge nævnes hos Plut. *Ti. Gracch.* 13 for *tresviri agris dividundis*. Livius nævner XXX, 17 *tabernacula et militaris supellex, qualem præberi consuli mos esset*, medens han XLII, 1 siger om Magistraterne i Almindelighed, men med Hensyn til deres Ophold hos de Forbundne og i

Provindserne, at de udstyredes med Muldyr (til Befordring og Transport af Bagage), Telte og alt Felttilbehør, *omne instrumentum militare.* Øvrighedernes rigelige Udstyr med alle Fornødenheder omtales med Ord, der lægges Konsulen C. Fabricius i Munden (Aar 278), hos Dionysius (XVIII, 14: *λαμπραὶ χορηγίαι*), hvorimellem paa andre Steder særlig nævnes Sølvtøi og Tæpper (*vestis*, nemlig *stragula*, Cic. *in Verr.* IV, 5. Val. Max. II, 2, 7. Plut. *Cato maj.* 6; hos Zon. VIII, p. 379 den gyldne Ring). Dette af Staten givne Udstyr, som fra de egentlige Magistrater overførtes til Statholdere og Andre, der reiste og færdedes i offentligt Hverv (Cic. *de leg. agr.* II, 13 om *decemviri coloniis deducendis.* Liv. XLII, 1 om *legati;* jfr. Cic. *in Verr.* I, 14), besørgedes oprindelig ved Licitation, *locatio*, men fra August af erstattedes det ved et bestemt Pengebeløb (Svet. *Aug.* 36. Dio Cass. LIII, 15).[1] Hertil kom dernæst en efterhaanden udviklet Ret til Rekvisitioner paa Reiser og Naturalleveringer til Statholdernes Hus- og Hofholdning, der ofte blev saare trykkende for Forbundne og Provindsboere, og for hvilken det var vanskeligt at sætte Grændser ved Love, skjøndt det forsøgtes (Liv. XLII, 1 ved Aar 173, til hvilket han henfører Begyndelsen af Rekvisitionssystemet; *lex Porcia* omtalt i *lex de Termensibus* p. 83 *Br.*, *lex Julia* fra Cæsars første Konsulat hos Cic. *ad Att.* V, 10 og 16). Ved Statholderne var især af stor Vigtighed Retten til at udskrive et vist Kvantum Korn (*frumentum in cellam*) mod en af Staten fastsat og udredet Betaling, idet Statholderen ofte kunde gjøre sig betydelig Fordel ved Chikaner under Ydelsen og ved at lade sig betale for Befrielsen derfra, om hvilken Misbrug udførlig handles hos Cic. *in Verr.* III, 81 ff. Ogsaa anvistes der Statholderne fri Bolig i offentlige Bygninger (se Kap. 7 ved Provindserne).[2]

---

[1]) Allerede hos Cic. *in Pis.* 35 synes Ordet *vasarium* at betyde en Pengesum, der tilstodes til Statholderens Udstyr.

[2]) Til Bekvemmelighed for dem, der reiste i offentligt Ærinde, var der ved visse Hovedveie paa enkelte Steder antaget Folk (*parochi*), der skulde levere de simpleste Fornødenheder (Hor. *Sat.* I, 5, 45: *Proxima Campano ponti quæ villula tectum præbuit, et parochi, quæ debent, ligna salemque*).

Den Raadighed, der efter Skik og Vedtægt indrømmedes Feltherren over en Del af Krigsbyttet (*manubiæ*), benyttedes i den ældre Tid vistnok aldrig og maatte efter Meningen ikke benyttes til privat Berigelse, men kun til offentlig monumental, især religiøs Anvendelse (se Kap 9 og 10); men i den senere Tid, da store og lange Krige førtes langt fra Hjemmet, blev baade Krigsførelse og overhovedet Provindsbestyrelse, den sidste ved Gaver, Bestikkelser og Udpresninger, en Kilde til uhyre Pengeerhverv (se nærmere Kap. 7 og 10), der rigtignok for en Del opveiedes ved Udgifter til at søge Folkegunst o s. v. En enkelt Post, Ædiliteten, medførte efterhaanden større og større Byrder for at tilfredsstille de Krav, som en forlystelsessyg og bestikkelig Pøbel gjorde til Aristokratiet eller til dem, der vilde vinde en Plads i dette. (Om Keisertiden se i Kap. 6.)

b. De romerske Øvrigheder fremtraadte ifølge den samme aristokratiske Forestilling, der gjorde sig gjældende ved Senatorernes og Ridderstandens Æresfortrin, med en vis ydre Pomp og iøinefaldende Ærestegn, *insignia*, der efter en almindelig antagen, men i det Enkelte paa flere Punkter (f. Ex. med Hensyn til Indførelsen ved Tarquinius Priscus eller allerede under Romulus eller Tullus Hostilius) afvigende Beretning vare hentede fra Etruskerne.[1]) I sin hele Fylde fremtraadte denne ydre Pragt, saaledes som Kongerne havde havt den, senere kun ved den triumpherende Magistrat og naar Konsulerne eller andre Øvrigheder, i det Ringeste i Keisertiden, i Triumphdragt aabnede visse Skuespil, *ludi* (*toga picta, tunica palmata, corona aurea, scipio eburneus*, Scepteret; om Triumphdragten ved Lege se Tac. *Ann.* I, 15. Dio Cass. LVI, 46. Juv. X, 36. XI, 193); de republikanske Magistrater beholdt efter Afskaffelsen af disse særlige Kongetegn (— Dionys. H. II, 62 glemmer at nævne *scipio* imellem det, der faldt bort —) kun en purpurbræmmet Toga, *toga prætexta*[2]).

---

[1]) Hovedstederne ere Liv. I, 8. Sall. *Cat.* 51. Dionys. H. III, 61. Strabo V p. 220. Macrob. *Sat.* I, 6, 7 ff. Om det Enkelte se foruden Andre K. O. Müller: die Etrusker I S. 369 ff.

[2]) Ogsaa Brugen af *toga prætexta* var maaske indskrænket til *magistratus curules* efter Cic. *post red. in sen.* 5.

de høiere tillige den med Elfenbensprydelser indlagte Stol, der som en Feltstol kunde lægges sammen, *sella curulis* (hos Grækerne *δίφρος*, *θρόνος ἐλεφάντινος*, *δίφρος ὀκλαδίας*), de, der havde *imperium*, tillige særegne Tjenere, *lictores*, med *fasces* og, udenfor Byen, *secures* (se ovenfor ved Imperium i § 3 og i Slutningen af dette Kapitel ved *apparitores*). [1]) Detailbeskrivelsen af disse ydre Tegn er for vort Formaal uden Betydning ligesaa vel som Gjetningerne om Oprindelsen til Navnet *sella curulis*, hvilket vel kan have staaet i Forbindelse med en Forret for Kongerne til ved visse Leiligheder ene at maatte bruge Vogn og derpaa anbringe Høisædet. Endnu mindre Betydning have enkelte Forandringer i Øvrighedsudmærkelserne under de senere Keisere, f. Ex. at der stundom tilstodes Konsulerne Brugen af *scipio*. Hvor Magistraten foretog Embedshandlinger under aaben Himmel, navnlig dømmende eller saadanne, der havde Analogi hermed, f. Ex. hvor Feltherren uddelte Belønninger, udtalte Ros eller Dadel, skete dette sædvanlig paa en dertil indrettet Forhøining, *suggestus*, af Træ (i Leiren vel og af Jord og Græstørv), med det specielle Navn *tribunal*, hvorpaa Magistratens *sella curulis* anbragtes, men hvorpaa der ogsaa var Plads for enkelte Bisiddere eller Andre (Cic. *Brut.* 84. *in cornu tribunalis sedere*, Tac. *Ann.* I, 75). Oftest nævnes de Jurisdiktion eller Kriminalundersøgelse ledende Prætorers *tribunalia* paa bestemte Steder ved Forum (f. Ex. *tribunal prætoris urbani*, Liv. XLV, 2). (Denne Forhandling *pro tribunali* modsættes *de plano*.)

c. Samtlige ordentlige Magistrater med Undtagelse af Tribunerne og, som det synes, Qvæstorerne tiltraadte deres Virksomhed, efter i en vis Tid at have været udnævnte, *designati*, paa én Dag, hvilken Dag imidlertid først fra Aar 153 af staar fast og falder sammen med det almindelige borgerlige Aars Begyndelse, *calendæ Januariæ* (Liv. *Epit.* XLVII, *fasti Prænest.* ved *Kal. Jan.*, Cassiod. *Chron.*). I den tidligere romerske Historie finde vi til forskjellige Tider *calendæ Sextiles*, *idus Majæ*, *idus Decembres*, og endelig i lang

---

[1]) Brugen af foranbaarne Fakler, *funalia*, *cerei*, paa offentlig Gade ved Nattetider antydes som Magistratsudmærkelse hos Cic. *Cato maj.* 13 og bekræftes ved *lex col. Jul. Gen.* Kap. 62.

Tid (hos Livius fra den 21de Bog af) *idus Martiæ* nævnt som Tiltrædelsesdag; hvad der har bevirket disse Forrykkelser af Magistratsaarets Begyndelse og hvorledes Overgangen fra den ene Tiltrædelsesdag til den anden er sket (ved Forlængelse eller Forkortelse af et Aar), har det for vort Formaal ingen Interesse at undersøge. Tribunerne tiltraadte deres Embede *a. d. IV id. Decembres*, 10 December (Dionys. H. VI, 89. Liv. XXXIX, 52).[1]) Cicero (*in Verr. act. I*, 10) nævner *nonæ Decembres*, femte December for en Magistratur, hvilken man tidligere forstod om *ædiles plebis*, men nu forstaar om Qvæstorerne, fordi en Indskrift fra Sullas Tid (*lex Cornelia de XX quæstoribus*, p. 79 *Br.)* viser, at de Qvæstorerne tilforordnede *scribæ* og andre Betjente tiltraadte deres Virksomhed paa den Dag.

Tiltrædelsen var naturligvis forbunden med visse Ceremonier, forskjellige ved de forskjellige Embeder, men ved alle, som det synes, med forudgaaende natlige Auspicier og Bønner (Dionys. H. II, 6; om Konsulerne se nedenfor § 7). Vigtig var Bestemmelsen om Aflæggelsen af en Embedsed, *jurare in leges*, inden fem Dage fra Tiltrædelsen af (Liv. XXXI, 50; en Hentydning hos Cic. *pro Sest.* 28).[2]) En lignende Ed (om at have ført Embedet lovlig), der ligeledes betegnes ved *jurare in leges*, aflagdes ved Nedlæggelsen af Embedet (se om Censorerne Liv. XXIX, 37; om Cicero ved Fratrædelsen af Konsulatet, hvor han havde ønsket at holde en Tale til Folket, men hindredes deri af Tribunen Metellus Nepos, Plut. *Cic.* 23. Cic. *in Pis.* 3. *ad fam.* V, 2. Dio Cass. XXXVIII, 38; jfr. om August efter afholdt Census Dio Cass. LIII, 1; om Trajan efter Konsulatet Plin. *paneg.* 65).

---

[1]) De høiere Magistrater traf altsaa mod Aarets Slutning sammen med nye Tribuner, som f. Ex. Cicero med Q. Metellus Nepos som Tribun, og de nye Tribuner vare allerede i Virksomhed, medens de nye Konsuler endnu kun vare *designati* (Cic. *de l. agr.* II, 5).

[2]) Plin. *Paneg.* 64 lader Trajan som udnævnt Konsul aflægge Eden i selve den Skinfolkeforsamling, hvori han proklameredes som valgt.

§ 6.

Kongen, *rex.*

Det romerske Høvding- og Kongedømme fremtræder hos Skribenterne (navnlig Cicero i Skriftet *de re publica*, Livius og Dionysius) i sine almindelige Omrids i det Hele saaledes, som den ældste Tids Forhold og de analoge Tilstande og Udviklinger andensteds, navnlig hos Grækerne, lader os vente; til i det Enkelte at angive Magtfordelingen imellem Konge, Raad og Folk og Grændserne for Kongens Virksomhed, eller til at skildre den Fremgang, der aabenbart har fundet Sted fra simplere og mere patriarchalske Forhold til bestemtere Forfatningsformer og begrændsende og indskrænkende Normer, en Udvikling, der især betegnes ved Servius Tullius med en Reaktion under Tarquinius Superbus (Tac. *Ann.* III, 26. Dionys. H. V, 2) [1]), savne vi paalidelige Midler, og Gjetninger, især udgaaende fra moderne politiske Synsmaader, forvirre kun. [2])

Kongen valgtes og beklædtes efter Valget ved særlig Lov (*lex curiata de imperio*) med Udøvelsen af den kongelige Myndighed (se Kap. 3 § 3; en særlig Indvielse af den valgte Konge ved Auspicier omtales hos Liv. I, 18. Dionys. H. II, 60. Plut. *Numa* 7). At Slægtskab med den afdøde Konge og fremragende Stilling under ham og Anbefaling fra ham øvede Indflydelse ved Valget, var naturligt, som det gjentager sig i alle Valgriger. De ovenfor nævnte Skribenter, især Livius og Dionysius, tænke sig og fremstille paa de fleste Steder Kongemagten som temmelig uindskrænket,

---

[1]) Tacitus: *Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat; dein Numa religionibus et divino jure populum devinxit, repertaque quædam a Tullo et Anco. Sed præcipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.* Dionys. H.: *τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο*, om de første Konsuler; jfr. ovenfor Kap. 3 § 1.

[2]) Et mærkeligt Exempel paa helt igjennem, ikke blot hvad Kongetiden angaar, forkert Opfatning med stor Vilkaarlighed i Fremstillingen af det Enkelte er Rubinos Bog „Untersuchungen über römische Verfassung und Geschichte“, hvori det monarchiske Legitimitetsprincip søges eftervist i den romerske Forfatning.

idet de paa en naiv Maade lade Kongerne af deres oprindelig ubegrændsede Magtfylde overlade Folket nogle Stykker (se især Dionys. H. II, 14), og saaledes forklare de Indskrænkninger, som de andensteds antyde; thi baade et Raad og Folkets Deltagelse i Magten begrændsede Kongemyndigheden (Cic. *de rep.* II, 23 i Almindelighed: *quamvis in re publica sit et senatus, ut tum fuit Romæ, quum erant reges, ... et sit aliquod etiam populi jus, ut fuit apud nostros reges*). Raadet, der udøvede Indflydelse paa selve Kongevalget, fremstilles allerede som staaende i Spænding og Modsætning til den første Konge (Liv. I, 15: *multitudini tamen gratior fuit quam patribus*; Dionys. H. II, 56, skjøndt Raadet ikke her saa bestemt fremhæves; Dio Cass. *fr.* 5, 11: *ὁ Ῥωμύλος πρὸς τὴν γερουσίαν τραχύτερον διέκειτο καὶ τυραννικώτερον αὐτῇ προσεφέρετο*; baade hos Dionysius og Dio nævnes Kongens egenmægtige Frigivelse af fremmede Gidsler). Kongen var Senatets Formand (Dionys. H. II, 14: *περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῆται βασιλεύς, διαγιγνώσκειν*. Kampen imellem Servius Tullius og Tarquinius Superbus udbryder med Strid om dette Forsæde). Ligeledes ledede han Folkeforsamlingen og foreslog her, uden Tvivl efter forudgaaende Overlæg med Raadet, Love og lod afstemme over dem (de ofte nævnte *leges regiæ*; se Pompon. i *Dig.* I, 2, 2. Dionys. H. IV, 13: *ἔπειτα τούς νόμους τούς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις*, foruden andre Steder, f. Ex. III, 62, hvor Senatets Medvirkning antydes: *ἀποδοὺς τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν*. Tac. *Ann.* III, 26; jfr. de ovenfor nævnte Steder om *lex curiata*). Som høieste Øvrighed stod Kongen, ligesom siden Konsulerne og dernæst Prætor, i Spidsen for den dømmende Myndighed (Cic. *de rep.* V, 2: *nec vero quisquam privatus erat disceptator aut arbiter litis, sed omnia conficiebantur judiciis regiis*), idet han enten selv umiddelbart dømte med Meddommere (*consilia*, hvis Fjernelse i Kapitalsager Livius (I, 49) fremhæver som en væsentlig Klage imod Tarquinius Superbus), dels udnævnte (eller ved Lod udtog) *duumviros perduellionis*, som i Sagen imod Horatius, dels vistnok udnævnte og instruerede Dommere i Privatsager, *judices*

dabat. [1]) (Om den ogsaa imod Kongen gjældende Provokationsret se ovenfor § 4.) Fremdeles ledede Kongen som Ihændehaver af den exekutive Myndighed alle offentlige Foranstaltninger og Foretagender, saasom Folketællingen (Servius Tullius), Opførelsen af Templer og andre Bygninger, der derfor simpelthen tillægges Kongerne alene, saasom Templet for Diana paa Aventinerhøien Servius Tullius, Capitolium Tarquinius Superbus. I Krigen var Kongen Overanfører, udstyret med fuld Myndighed til at skaffe sig Lydighed (*sine provocatione*). Hvorvidt hans Ret strakte sig med Hensyn til Krigserklæring, er uvist; Skribenterne tænke sig ham som uindskrænket i denne Henseende. Ved Siden af sin verdslige Myndighed udøvede Kongen, medens iøvrigt Gudstjenesten havde sin egen, i Sagnet til Numa Pompilius henførte, faste Ordning under Præsteskaberne og deres Formand, *pontifex maximus*, dog personlig ikke uvigtige præstelige Funktioner, og ofrede for Folket og i dets Navn, Forretninger, der siden gik over til en særegen Præst, *rex sacrorum* (se i Almindelighed Liv. II, 12. Dionys. H. II, 14 og forresten i Kap. 11). [2]) Til standsmæssigt Livsunderhold var der tillagt Kongen en tilstrækkelig Del af Statens Domæneland (Cic. *de rep.* V, 2. Beretningen hos Liv. II, 5. Dionys. H. III, 1, der forvexler

---

[1]) Dionys. H. II, 14 lader det forbeholdes Kongen *παντὸς τοῦ κατα φύσιν ἢ κατὰ συνθήκας δικαίου προνοεῖν τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, προνοούμενον, ἵνα μηδὲν γίγνηται περὶ τὰς δίκας πλημμελές.* IV, 25 om Servius Tullius: *τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων ἁπάσας ἀξιούντων ἐφ' ἑαυτοὺς ἄγειν τὰς δίκας καὶ πάντα τὰ ἐγκλήματα τά τε ἴδια καὶ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν ἑαυτῶν τρόπον δικαζόντων, ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δὲ ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς*, hvor man dog maa tage sig vel iagt for at tiltro Dionysius en klar og i det Enkelte af Kilderne øst Forestilling om den ældgamle Jurisdiktionsindretning.

[2]) Kongernes Forhold til Augurvæsenet var i det Hele det samme som siden Magistraternes og betegnes selv ved Romulus korrekt saaledes hos Cic. *de rep.* II, 9 (jfr. Fortællingerne om Tarquinius Priscus og Attus Navius), medens ved Siden heraf alene Romulus som Statens Grundlægger selv gjøres til Augur og kyndig i Læren, Cic. *de divin.* I, 2. 17. 48. II, 33.

den kongelige Andel af Domænen med *ager publicus* i det Hele og lader den første uddeles til Folket).

Anm. 1. Afskaffelsen af Kongedømmet var ifølge Beretningen beseglet ved en Ed af hele Folket om ikke at ville taale nogen Konge i Rom (Liv. II, 1. Dionys. H. V, 1. App. *Procem.* 6. Cic. *Phil.* II, 34: *nefas Romæ regem esse*), hvorhos der tillige nævnes en i Republikens første Aar efter Tarquinius Collatinus's Fjernelse vedtagen Lov, der erklærede Enhver, som søgte at bemægtige sig Kongedømmet, for fredløs og hans Eiendom for hjemfalden til Folket (Liv. II, 8: *de sacrando cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia inisset*; Dionys. H. V, 19 og Plut. *Public.* 11 lade Loven bestemme Dødsstraf mod Enhver, der overtager en Øvrighedsmyndighed, ἀρχή, som ikke er given af Folket).

Anm. 2. At der under Kongerne var en egen Anfører for Rytteriet, *tribunus celerum*, og at denne findes som Øvrighed at have sammenkaldt Folket til Komitier, er bemærket Kap. 2 § 14. Nærmere Kundskab have vi ligesaalidt om hans Stilling som om den *præfectus urbi*, der udnævntes, naar Kongen var fraværende, navnlig i Krig (Liv. I, 60. Tac. *Ann.* VI, 11). Om Qvæsturen under Kongerne se nedenfor ved Qvæstorerne. Om Kongens særlige Forhold til Patricier og Plebeiere vides slet Intet

§ 7.

Consules, consulatus.

Den kongelige Myndighed og den hele kongelige Virksomhed gik med den Indskrænkning, der fulgte af det aarlige Valg og af Delingen imellem to, over paa Republikens høieste og i Begyndelsen eneste folkevalgte Myndighed, de to Konsuler (Liv. II, 1. Cic. *de rep.* II, 32. *de legg.* III, 3. Polyb VI, 12. 15) [1]), der i den ældste Tid ogsaa siges at være betegnede med det almindeligere Navn *prætores* og tillige som *judices*, hos Polyb ofte στρατηγοί, ellers hos ham og de øv-

---

[1]) Cic. *de rep.: Consules potestatem habebant tempore dumtaxat annuam, genere ipso ac jure regiam.* Cic. *de legg.: Regio imperio duo sunto, iique præeundo, judicando, consulendo prætores, judices, consules appellanto; ollis salus populi suprema lex esto.*

rige Grækere *ὕπατοι*, afkortet af den i de ældste græsk-romerske Indskrifter brugte Benævnelse *στρατηγὸς ὕπατος* [1]), og hvis Navne i regelmæssig Følge mærkede Aarene og brugtes til Betegnelse af dem i Forretninger og historisk Fortælling (*magistratus ἐπώνυμος*).

Om de Indskrænkninger og særegne Former, til hvilke Konsulvalget i den første Tid synes at have været bundet, er talt Kap. 3 § 4 a.

Fra det ældste Konsulats hele Statsforvaltningen omfattende Myndighed og Virksomhed udskiltes tidlig først den Forretningskreds, der angik den periodiske Ordning af Statens Kræfter og Midler, og henlagdes til Censuren (Aar 443), dernæst Ledelsen af den dømmende Myndighed, der henlagdes til Præturen (Aar 366). Efter denne Udskillelse beholdt i Fredstid Konsulatet den øverste Ledelse af Forhandlingerne i Senatet og hos Folket (med den Supplering

[1]) Der er ingen Grund til at betvivle, at *consules* (hvilket Ord de Gamle aflede af *consulere*, medens det i Virkeligheden synes dannet paa samme Maade og af samme Rod som *exsul* og *præsul*) lige fra Begyndelsen af har været det egentlige Særnavn, til hvis Indførelse der ikke siden var nogen Anledning; men ved Siden heraf kunde meget vel (især hvor der taltes om den Enkelte i Funktion, navnlig krigerisk) bruges den almindelige Betegnelse for en Styrer og Fører, *prætor* (hvoraf *prætorium* i Leiren), hvilket Navn Livius (III, 55), Festus (*v. prætoria porta*) og Zonaras (VII p. 348) betegner som det ældste, Zonaras som brugt indtil Decemviraltiden. Hvorfor dette Navn siden specielt sloges fast for den nye Styrer af Retsvæsenet, kunne vi kun gjette; han skulde ikke dele det specielle Konsulnavn, men beholdt uden nyt Navn den generiske Betegnelse som styrende Øvrighed. (Jfr. Liv. VII, 3 om Navnet *prætor maximus* brugt i en gammel Lov om den høieste Øvrighed i Almindelighed, og Festus *v. maximum prætorem*, der ogsaa har *prætores majores* og *minores*.) Om *judex* nogensinde har været et Navn for Konsulen i det Hele, og ikke blot en Betegnelse af ham i et enkelt Tilfælde, er høist tvivlsomt; Varro *L. L.* VI, 88 p. 75 fandt det dog i *commentarii consulares* i Formularen for Sammenkaldelsen af Folkeforsamlingen; meget besynderlig er Livius's maaske skjødesløse Antydning (III, 55) af, at dette Navn først efter Decemvirerne skulde være brugt om Konsulen. Polybs Brug af *στρατηγός* alene for Konsul (adskilt fra *στρατηγὸς ἐξαπέλεκυς*) beror paa en Forkjærlighed for det rent græske almindelige Ord; i Hovedstederne om Konsulatet siger han altid *ὕπατος*. Om de ældste Indskrifter se *Ephem. Epigr.* I p. 223.

og Konkurrence af Prætorer og Tribuner, som allerede er angivet i Kap. 3 og 4) og dannede Spidsen og Midtpunktet af den udøvende Magt, hvilket de øvrige Magistrater vare underordnede; i Krigstid havde det den øverste Befaling over Hæren (ogsaa her efterhaanden under Deling med Prokonsuler).

a. Konsulatets Fredsvirksomhed var paa det Nøieste knyttet til Senatets Raadslagninger og Beslutninger, og først senere hen i Tiden traadte enkelte Konsuler i mere eller mindre bestemt Opposition til Senatet, dels understøttende Almuetribuner, dels understøttede af dem (f. Ex. Cæsar af Vatinius, Piso og Gabinius Aar 58 af Clodius, tildels allerede C. Marius af Appulejus Saturninus). Om Delingen af Forretningerne imellem Konsulerne se nedenfor.

Som Formænd i Senatet havde Konsulerne at bringe alle Anliggender, der forekom dem at have Krav derpaa, under dets Forhandling (*referebant ad senatum*; Polyb VI, 12: *οὗτοι τὰ κατεπείγοντα τῶν διαβουλίων ἀναδιδόασιν*), og til dem maatte man henvende sig om at faa Sager satte under Forhandling (Cic. *pro Sest.* 32: *in senatu privati, ut de me sententias dicerent, flagitabant*); navnlig indførtes alle Afsendinge fra Forbundne, Provindser eller fremmede Stater, samt alle Ikke-Senatorer, der havde Andragender at forebringe i Senatet eller der skulde høres, af dem i Senatet (Polyb VI, 12; se ovenfor Kap. 4 § 2 og 5).[1] Konsulerne paalaa Udførelsen af Senatets Beslutninger (Polyb *l. c.*: *οὗτοι τὸν ὅλον χειρισμὸν τῶν δογμάτων ἐπιτελοῦσιν*), og den overdroges dem sædvanlig udtrykkelig i selve Senatsdekreterne (se Kap. 4 § 2 og endvidere Cic. *Phil.* IX, 7 i et Votum: *uti C. Pansa Q. Hirtius consules, alter ambove, si eis videatur, quæstoribus urbis imperent, etc.* XI, 12. XIV, 14: *ut ob eas res . . . C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, aut si aberunt, M. Cornutus, prætor urbanus, supplicationes . . . constituat*). De udfærdigede de derved nødvendige Befalinger og Anordninger til Borgere og Forbundne (*consules edicunt, imperant*), navnlig

[1]) Hos Liv. XXIX, 16 henvender en Deputation af Fremmede sig til Konsulerne, der sidde paa *tribunal in comitio*.

udgik fra dem alle Befalinger til *socii* om Ydelse af Forbundspligt, alle Tilsigelser til Møde og deslige, samt Forhandlinger om opstaaede Vanskeligheder (Liv. XXVII, 9. 10. XXIX, 15 og mange andre Steder). Imod politiske Demonstrationer af Senatets Medlemmer uden regelmæssig fattet Beslutning kunde Konsulerne skride ind med Forbud (Cic. *pro Planc.* 35).

Krævede Forholdene nye Love, forelagde Konsulerne regelmæssig efter Senatets Opfordring Forslagene for Folket i *comitia centuriata*, forsaavidt det ikke fandtes hensigtsmæssigt eller stemmende med Vedtægt at benytte Forslag af Tribunerne i *comitia tributa* (se Kap. 3). Forelæggelse af konsulariske Lovforslag uden foregaaende Forhandling med Senatet eller imod dettes Villie ansaaes for uregelmæssigt, men det Sidste forekom dog længere hen i Tiden (se smsteds.).

Konsulerne havde at føre Tilsyn med den offentlige Ro og Sikkerhed i Almindelighed, at modtage dertil sigtende Anmeldelser og træffe de fornødne Foranstaltninger, indtil Senatets Beslutninger kunde fattes, samt til at gjennemføre disse (se Beretningerne om *Bacchanalia* hos Liv. XXXIX, 11 ff., og om Ciceros Virksomhed under den catilinariske Sammensværgelse, samt om Dolabellas Optræden imod Rolighedsforstyrrere efter Cæsars Død med streng standretlig Straf, Cic. *Phil.* I, 2 og Fortolkerne der. Momentan Udvisning fra Hovedstaden af en romersk Ridder som Politiforanstaltning af Konsulerne Piso og Gabinius Aar 58 omtaler Cicero ofte fra sit Standpunkt misbilligende, *post red. in sen.* 5. *pro Planc.* 12. *in Pis.* 27. *ad fam.* XI, 16. 17. XII, 29 og oftere). Konsulernes Myndighed i denne Retning understøttedes og udvidedes i vanskelige Tider ved særlig Senatsbeslutning (*S. C. ultimæ necessitatis*, se Kap. 4 § 3. b; man sammenligne P. Scævolas (og Scipio Nasicas) og Opimius's Optræden imod Graccherne, Marius's imod Appulejus, Ciceros imod Catilinas Sammensvorne). Ved denne og anden udøvende Virksomhed ansaaes de øvrige Magistrater forpligtede til at yde Konsulerne Bistand og udføre deres Befalinger (Polyb VI, 12: *οἱ ἄρχοντες οἱ λοιποὶ πάντες ὑποτάττονται καὶ πειθαρχοῦσι τούτοις πλὴν τῶν δημάρχων.* Cic.

de legg. III, 7).[1]) Slige Befalinger f. Ex. til Ædiler og *tresviri capitales* ved Sager, der stode i Forbindelse med Politiet (Liv. XXXIX, 14), nævnes ikke sjelden. Ifølge denne Beføielse, hvis Udstrækning og Grændser ikke nøie kunne angives, benyttede Cicero ved Foranstaltningerne imod den catilinariske Sammensværgelse Prætorerne C. Pomptinus og L. Flaccus samt C. Sulpicius (Cic. *in Cat.* III, 2. 3. 6. Sall. *Cat.* 45)[2]) og sendte ligeledes i sit Konsulat Qvæstoren P. Vatinius til Puteoli for at hindre Udførsel af Guld fra Italien (Cic. *in Vat.* 5), naturligvis i Henhold til en Senatsbeslutning (Cic. *pro Flacco* 28). Ligesaa kunde Konsulen gribe standsende ind i andre Magistraters Virksomhed; hos Livius (XXVII, 5, Aar 210 f. C.) se vi endogsaa en Konsul med Virkning forbyde en Prætor at bringe et af Senatet ønsket Forslag, som Konsulen ikke vilde forelægge Folket, til dette (Forbudet kunde her ske i Form af *intercessio majoris magistratus*).[3]) I Aaret 57 standsede en Konsul en Prætors Retsfunktioner i nogen Tid (Dio Cass. XXXIX, 7). I Aaret 48 suspenderede Konsulen Servilius, støttende sig til den fraværende Cæsars Villie og til en Senatsbeslutning, der overdrog ham extraordinær Myndighed, Prætoren M. Cælius Rufus aldeles og overdrog hans Virksomhed til en

---

[1]) *Nam illud quidem ipsum, quod in jure positum est, habet consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareant excepto tribuno, qui post exstitit, ne id, quod fuerat, esset. Hoc enim primum minuit consulare jus, quod exstitit, ipse qui eo non teneretur, deinde quod attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam privatis consuli non parentibus.* Naar hos Cic. *pro Rab. perd.* 7, ved Undertrykkelsen af L. Saturninus, Konsulerne siges opfordrede, *ut adhiberent tribunos plebis et prætores*, kan der ved Tribunerne kun tænkes paa en frivillig Understøttelse med deres folkelige Autoritet.

[2]) Ogsaa Prætoren Q. Metellus betegner Cicero (*in Cat.* II, 12) som sendt af sig til *ager Gallicus et Picenus*, medens Sallust (*Cat.* 30) lader ham og en anden Prætor, der gik til Capua, være sendte efter Senatsbeslutning.

[3]) I Krigen se vi hos Liv. XXXII, 7 en Prætor, der har kæmpet uheldigt imod Insubrerne, af den fra Rom tililende Konsul sendes hjem *multis probris increpitum.* Et blot Udbrud af Lidenskab synes det at være, naar (Liv. XLII, 9) en Konsul erklærer at ville mulktere en Prætor, under hvis Forsæde der i Konsulens Fraværelse var fattet en for ham ubehagelig Senatsbeslutning.

anden Prætor (Dio Cass. XLII, 23). Aurelius Victor (*v. ill.* 76) har en mærkelig Beretning om, hvorledes Konsulen M. Æmilius Scaurus (Aar 115) behandlede en Prætor for Mangel paa Respekt overfor Konsulen.[1]

Et særligt Hverv, der i den ældre Tid før Oprettelsen af *quæstiones perpetuæ* oftere overdroges Konsulerne, var som Formænd at lede extraordinære kriminelle Undersøgelser, *quæstiones*, som Folket (eller stundom Senatet paa egen Haand) havde vedtaget (se ovenfor Kap. 4 § 3 a og særlige Exempler i Beretningerne om *Bacchanalia* hos Livius, om Konsulerne P. Popilius Lænas og P. Rupilius Aar 132 hos Cic. *Læl.* 11, samt om Konsulerne P. Scipio Nasica og D. Brutus Aar 138 i Cic. *Brut.* 22).[2] Aldeles extraordinær er Udførelsen af visse censoriske Forretninger, navnlig den absolut nødvendige Bortforpagtning af Statsindtægterne og Licitationer over offentlige Arbeider, *locatio publicorum*, ved Konsulerne, da Valg af Censorer i Tiden nærmest efter Sulla var undladt (Cic. *in Verr.* I, 50).

Som Statens Repræsentanter fremtraadte Konsulerne ved Fester (f. Ex. ved *feriæ Latinæ*) og Lege (f. Ex. ved *ludi circenses*), ved Ofringer i Folkets Navn og ved høitidelige Løfter, *vota*, til Guderne (se Livius mange Gange og nærmere i Kap. 11). Hermed hængte sammen Konsulernes Ret til at fastsætte Tiden for ubestemte Fester og Helligdage, *feriæ conceptivæ*, dog i det Hele i Forbindelse med Senatet. (Hos Dio Cass. XXXVIII, 6 om Bibulus: ἱερομηνίαν ἐς πάσας ὁμοίως τὰς λοιπὰς τοῦ ἔτους ἡμέρας . . . προηγόρευσεν, er dog nærmest tænkt paa forudforkyndt *spectatio de cælo.*)[3]

---

[1]) *P. Decium prætorem, transeunte eo sedentem, jussit adsurgere, eique vestem scidit, sellam concidit; ne quis ad eum in jus iret, edixit.*

[2]) Paa samme Maade maa vel opfattes, hvad der Cic. *Brut.* 64 berettes om en Tale, som Q. Hortensius i sin Ungdom holdt hos Konsulerne L. Crassus og P. Scævola (Aar 95).

[3]) Naar Plutarch (*Mar.* 38) lader Marius i sit sjette Konsulat være Dommer i en Privatsag om Erstatning af en Medgift ved en Skilsmisse, kan der, hvis der ikke er nogen anden Feil i Fortællingen, kun tænkes paa en af Marius som antagen Voldgiftsmand uden Indflydelse af hans Konsulværdighed afgiven Kjendelse.

Anm. Ved alle Forhandlinger og Forretninger i Fred og hjemme optræde og nævnes sædvanlig Konsulerne i Fællesskab; dog førtes Forsædet i Senatet nærmest af den, der havde *fasces* (Liv. IX, 8). Ved visse Forretninger fandt Fordeling ved Lod Sted, f. Ex. ved Afholdelsen af Valgkomitier (Liv. XXIV, 10 ved Censorvalg). Om andre Forhold savne vi Efterretning. Naturligvis havde Personlighed og Stilling til de foreliggende Sager, ligesom Senatets Tillid, Indflydelse paa at bestemme den ene eller den anden Konsuls mere eller mindre fremtrædende Rolle, som Ciceros Aar 63. Hvor Konsulerne ikke underordnede sig Senatet og derhos vare indbyrdes uenige, søgte naturligvis hver enkelt at fremme sine Planer ved sit særlige Initiativ, medens den anden kunde træde i Veien med Intercession og religiøse Hindringer; men de herved fremkomne Optrin, i det Ringeste de mest skandaløse, tilhøre for det Meste kun Republikens sidste Aarhundrede, som f. Ex. Aar 87 og fremfor alt Aar 59, Cæsar og Bibulus.

b. Ved indtraadt Krig eller Krigsfare tilhørte Anførselen over den udrykkende Borgerhær Konsulerne, der, forsaavidt Krigens og Hærens Størrelse kun gjorde Krav paa den ene Konsul, eller Krigen skulde føres paa forskjellige Steder, ved Lodkastning eller Overenskomst (*sorte aut comparatione, sortiri aut inter se comparare*) afgjorde, hvo der skulde rykke ud eller hvo der skulde kommandere paa hvert Sted. (Dionys. H. VI, 91: *τῶν ὑπάτων διακληρωσαμένων περὶ τῆς ἐξουσίας, ὡς ἔστιν αὐτοῖς ἔθος*; Livius i de første Bøger paa mangfoldige Steder). Siden, da Krigene bleve fjernere og langvarige, og da den Forestilling havde dannet sig, at der aarlig maatte anvises hver Konsul en bestemt Opgave for hans krigerske Virksomhed (se ved Provindserne Kap. 7), bestemte Senatet, naar ikke Folket indblandedes, hvilket i ældre Dage var sjeldent, ved Aarets Begyndelse de krigerske Virksomhedskredse, *provinciæ*, for Konsulerne, i farlige Tilfælde og ved Hovedkampens Samling paa ét Sted, én for begge i Forening (se f. Ex. Liv. XXV, 3. XXVII, 22 o. s. v.; jfr. XXII, 25 ff. om Terentius Varro og Æmilius Paulus, hvor Bestemmelsen af Kommandoen ikke udtrykkelig nævnes), hvorefter Konsulerne, naar hver

skulde have sin særskilte Kommando, forenede sig derom eller kastede Lod (Liv. XXX, 1: *censuerunt patres, ut consules inter se compararent sortirenturve, uter Bruttios adversus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet*, smsteds. 40 og oftere; i XXXVII, 1 overlade Konsulerne Senatet Bestemmelsen). Sjelden overdrog Senatet eller Folket (og Senatet vel aldrig med fuld anerkjendt Ret) den ene Konsul en bestemt Anførsel *extra ordinem* (*extra sortem*) Hos Liv. VIII, 16 anmoder Senatet Aar 335 den ene Konsul· om godvillig at overlade den anden Anførselen i en Krig, og han gjør det. I Aaret 295 vilde Senatet overdrage Q. Fabius Maximus, femte Gang Konsul, Krigen i Etrurien *extra ordinem*, men P. Decius Mus, fjerde Gang Konsul, gjorde Indsigelse, og Sagen afgjordes af Folket til Fordel for Fabius (Liv. X, 24); i Aaret 205 fik Scipio Africanus den Ældre Sicilien *extra sortem*, men ifølge Indrømmelse af hans Kollega, der holdtes hjemme ved sin Stilling som *pontifex maximus*; (jfr. Forhandlingen om Krigen imod Aristonicus Aar 131, hvor Sagen kom for Folket, Cic. *Phil.* XI, 8). C. Marius fik ved en Folkebeslutning Anførselen i Krigen imod Jugurtha imod Senatets Villie, der havde besluttet at forlænge Metellus Numidicus's Kommando (Sall. *Jug.* 73). Stundom valgte man en Konsul med den bestemte Hensigt at overdrage ham Befalingen i en allerede stedfindende eller besluttet Krig, saasom (foruden det ovenfor anførte ældre Exempel hos Liv. VIII, 16) den yngre Africanus imod Karthago og Numantia, begge Gange med Dispensation (*legibus solutus*), C. Marius mod Cimbrerne, ligeledes med Dispensation. Efterhaanden som Provindserne bleve talrigere og Bestyrelsen af dem ordnedes og overdroges de afgaaede Konsuler og Prætorer, førtes de fjerne, i de enkelte Provindser opstaaede lokale Krige (selv saa betydelige som Cæsars i Gallien eller M. Crassus's mod Partherne) af Statholderne, og de fungerende Konsuler udsendtes kun fra Hovedstaden og Italien, hvor den nærmeste Opgave for deres Virksomhed laa, til fjernere Krige, naar disse havde en særdeles truende og farlig Charakter, saaledes som Sulla i hans første Konsulat og derefter Aar 74 Lucullus og Cotta til den anden mithridatiske, der efter Cottas Død fortsattes af Lucullus som Pro-

konsul, indtil han afløstes af Konsulen M'. Glabrio, Aar 67, hvorpaa Anførselen ved det maniliske Lovforslag som et *imperium extraordinarium* overdroges Pompejus. [1])

Som udnævnt Feltherre besørgede Konsulen med stor Myndighed Udskrivningen og Dannelsen af Hæren (— man tænke paa C. Marius's Optagelse af *proletarii* i Hæren uden at særlig Lovhjemmel omtales —), udnævnte Tribuner, med Undtagelse af at fra Aar 362 af Udnævnelsen af et vist Antal var forbeholdt Folket, Præfekter og Centurioner og gjorde Senatet Forslag om Udnævnelsen af Legater (se ved Krigsvæsenet i Kap. 10 og om Legaterne tillige ved Provindserne i Kap. 7). Om Qvæstorernes Forhold til Konsulerne se ved Qvæstorerne.

Anm. Forstyrrelsen af Statens regelmæssige Orden imod Slutningen af Republiken antydes ved Cn. Pompejus som Enekonsul i en stor Del af Aar 52 f. C., ved Undladelse af Konsulvalg for Aar 47 indtil mod Slutningen af Aaret, og ved Cæsar som Enekonsul i den større Del af Aaret 45.

c. Under Keiserne nedsattes Konsulerne, medens de af Navn vedbleve at være Statens øverste Myndighed [2]) (et Skin, der dog ikke engang som saadant kunde nogenlunde bevares under Keiserdømmets senere Udvikling og Fremtræden), i Virkeligheden til at være blotte Formænd i det underdanige Senat og til at føre en ydre Repræsentation ved officielle Leiligheder. Det udelukkende af Keiserne selv (se Kap. 3 § 10) besatte Konsulats virkelige Betydning forringedes endnu mere, medens desto flere ved keiserlig Naade opnaaede det, derved, at Tiden for dets Beklædelse i Modsætning til alle de øvrige fra Republiken overgaaede Øvrighedsposter indskrænkedes overordentlig. Allerede Ju-

---

[1]) At Sulla ved Lov skulde have ladet bestemme, at Konsulerne i det egentlige Konsulatsaar ikke maatte have noget *imperium militare*, derom er ikke blot Intet berettet, men denne Paastand gjendrives ved hvad der foregik i Aarene 74 og 67.

[2]) Charakteristisk naiv er Ytringen hos Svet. *Calig.* 26: *fuitque per triduum sine summa potestate res publica,* fordi der ingen Konsuler vare udnævnte.

lius Cæsar havde i Aaret 45 nedlagt det af ham ene beklædte Konsulat og ladet udnævne to Konsuler i sit Sted (Dio Cass. XLIII, 46). I Aaret 39 udnævnte Triumvirerne (Dio Cass. XLVIII, 35) ikke blot Magistrater for 8 Aar, men flere Konsuler for hvert Aar. Fra Aar 13 f. C. blev det Regel (Dio Cass. XLIII, 46. LIII, 32), at hvert Konsulpar kun fungerede to Maaneder, saaledes at de to først fungerende (i Januar og Februar) betegnedes som *ordinarii* med en mere anset Stilling, idet ogsaa deres Navne brugtes til Aarsbetegnelsen i Almindelighed og over hele Riget, de andre som *consules suffecti*, hvis Navne kun brugtes ved særlig Datering af Dokumenter i Hovedstaden og selv her fra det tredie Aarhundrede af ifølge Indskrifterne vege for *ordinarii* (Dio Cass. *ll. cc.* Udtrykket *consules ordinarii* bruger Livius XLI, 18 allerede i den ældre Tid om de ved Aarets Begyndelse fungerende; *consulatus ordinarius* Svet. *Galba* 6. *Dom.* 2). Kun undtagelsesvis gaves Konsulatet som en særlig Udmærkelse paa længere Tid, f. Ex. 6 Maaneder (Svet. *Galba* 6) eller et helt Aar (Dio Cass. LVII, 20). Meget hyppig overtog Keiserne selv Konsulatet, stundom flere Aar efter hinanden, ligesom det ofte beklædtes af Keiserens Sønner eller Slægtninge (Domitian som Prinds sex Gange Konsul, men kun én Gang *ordinarius*, Svet. *Dom.* 2). Hvor dybt Konsulatet var sunket, viser bedst den Efterretning, (Dio Cass. LXXII, 12. *Hist. Aug. Comm.* 6), at under Commodus i et Aar (189 e. C.) udnævntes 25 Konsuler ved hans *cubicularius* Kleanders Gunst. Trods Konsulatets fuldstændige Betydningsløshed fra det tredie Aarhundrede af (— i *Dig.* I, 10, 1 nævnes af Konsulens Forretninger kun, at der efter gammel Skik endnu hos dem kunde frigives Slaver —) vedblev dog Udnævnelsen dertil at medføre den høieste Rang (se en Forordning af Gratian i *Cod. Theod.* VI, 6, 1, hvor der dog fastsættes, at de Konsularer, der havde været *præfecti urbi* eller *prætorio* eller vare Patriciere, gik forud for de øvrige). Men denne Rang kjøbtes dyrt paa Grund af den kostbare Repræsentation, især Gaver ved Tiltrædelsen og Skuespil, som det nu ogsaa paalagdes Konsulerne at give (Dio Cass. LX, 20. LXI, 6 og dertil Reimarus. *Hist. Aug.*

Aurel. 15.[1]) Alexander Severus lovede Dio at besørge Udgifterne ved hans andet Konsulat, Dio Cass. LXXX, 5). Efter Rigets Deling udnævntes *ordinarii* snart særskilt en i hver Del af Riget, snart begge paa det ene Sted (Procop. *Hist. arc.* 26, hvor ogsaa de store Udgifter og Keiserens Bidrag dertil omtales). Ved Siden af *ordinarii*, hvis Navne for Dateringens Skyld betimelig kundgjordes (*cod. Theod.* VIII, 11, 1. 2. 3), nævnes i den seneste Tid istedenfor *suffecti* Titulærkonsuler, *consules honorarii* (*cod. Just.* X, 31 [32], 66). Men dette Skyggebillede af Konsulatet ligger udenfor dette Værks Formaal.[2])

En dømmende Virksomhed tillægges Konsulerne hos Dio Cass. LX, 24 under Claudius (hvor visse Retssager, δίκαι, siges henlagte fra dem til Prætorerne) og LXIX, 7 under Hadrian (jfr. Ovid. *ex Pont.* IV, 5, 17); nærmere herom vides ikke. Stundom overdroges dem vel ogsaa i den første Keisertid andre Forretninger; Ovid antyder (*ex Ponto l. c.* 19 ff. IV, 9, 45 ff.), at den censoriske Virksomhed ved *locatio publicorum* blev udøvet af Konsulerne.

Anm. 1. Imellem de to samtidig fungerende Konsuler skiftede Forrangen maanedlig, saaledes at den ene havde tolv Liktorer med *fasces* foran sig (*fasces habebat*), medens den andens Liktorer fulgte bagefter uden *fasces* (Cic. *de rep.* II, 31. Liv. II, 1. Dionys. Hal. V, 2. Svet. *Jul.* 20).[3]) I den

---

[1]) Til nogle Enkeltheder om de kostbare Gaver, der vare uddelte ved en Konsuls Lege i Cirkus, føier Skribenten: *factum est enim, ut jam divitiarum sit, non hominum consulatus.* Ovenfor Kap. 13 har han berettet, at Valerian havde skænket Aurelian Penge og andre Gaver til at bestride Konsulatet.

[2]) Mere herom hos Walter § 367.

[3]) Kun de to sidste Skribenter nævne den anden Konsuls Liktorer, Sveton tillige en foran ham gaaende *accensus*, idet han derhos antyder, at den gamle Indretning hermed havde lidt nogen Forandring, men gjenoptoges af Cæsar. Der gaaes herved, som Dionysius udtrykkelig siger, ud fra, at Kongerne havde havt 24 Liktorer, hvilket Tal ogsaa Diktatoren havde (Dionys. H. X, 24. Polyb III, 87. Plut. *Fab.* 4. App. *Civ.* I, 100. Dio Cass. LIV, 1). Livius siger imidlertid (*Epit.* LXXXIX), at ingen Diktator før Sulla havde havt 24 *fasces*, hvorved synes at antydes, at af de 24 Liktorer de tolv vare uden *fasces*, og i Ciceros Ord (*de rep. l. c.*) ligger ogsaa aabenbart, enten

første Maaned tilfaldt *fasces* i tidligere Tid den ældste (Cic. *l. c.*), i Keisertiden den, der havde flest Børn (Gell. II 15.) [1])

Anm. 2. Tiltrædelsen af Konsulatet skete med stor Pomp ved Iagttagelse af natlige Auspicier, Ofring paa Capitolium, Fremtræden i *toga prætexta* paa *forum* og nye Ofringer *pro tribunali* og Afholdelse af det første Senatsmøde paa Capitolium selv [2]), hvori efter Skik visse bestemte Gjenstande, væsentlig religiøse, behandledes (se Kap. 4 § 2), og blandt Andet sædvanlig Tiden for *feriæ Latinæ* fastsattes, ligesom Afholdelsen og Ledelsen af denne Fest i Almindelighed var en af Konsulernes første Forretninger (Liv. XXI, 63. XXV, 12. XLII, 10). I den første *contio*, som en Konsul holdt (vel en af de næste Dage), pleiede han at takke Folket for sit Valg (Cic. *de leg. agr.* II, 1).

Anm. 3. De, der havde beklædt Konsulatet, *consulares*, dannede den første og anseligste Klasse af Senatets Medlemmer (Cic. *pro Rab. perd.* 7. *pro Sulla* 29. *Phil.* I, 6. II, 5, hvor det sees, at i Aaret 43 kun to vare tilbage af dem, der havde været Konsuler før Aar 63, og flere Steder i de filippiske Taler). Fritagne for de Hensyn til Folkestemningen, som Bestræbelsen for at opnaa Magistratsvalg paalagde, *ambitio*, opretholdt de Tradition og Ligevægt i Senatets Forhandlinger, Cic. *Brut.* 93. Efter dem fulgte *prætorii*. Om *ornamenta consularia* i Keisertiden se Kap. 6.

§ 8.

Prætores, prætura.

Fra Konsulatet afsondredes, som allerede ovenfor bemærket, i Aaret 366 f. C., efter en Lov vedtagen Aar 367,

---

at Kongerne kun havde tolv Liktorer i det Hele, eller kun tolv med *fasces* (Laur. Lyd. I, 37 giver Diktatoren kun tolv Liktorer). Jfr. Liv. III, 33 om en Decemvir med *fasces* og de øvrige med *accensi* og Kap. 36 om samtlige Decemvirer (i det andet Aar) hver med tolv *fasces.*

[1]) Festus anfører Udtrykket *major consul* som betegnende enten den, der havde *fasces*, eller den først valgte.

[2]) Skildringer af disse Høitideligheder findes hos Ovid *fasti* I, 75. *ex Ponto* IV, 9, 17 ff., enkelte Træk hos Liv. XXI, 63. XXVII, 26.

en bestemt og omfattende Del af dets Forretninger, hele den private Retspleie, hvis regelmæssige Gang led ved Konsulernes hyppige Fraværelse i Krig. Den henlagdes til en særlig Øvrighed, Prætor, der tillige som *collega consulum* til enhver Tid kunde vikariere for dem under Fraværelse og Forhindringer, men ogsaa, hvis det gjordes nødvendigt, selv kunde overtage Kommando i Krig [1]; medens man tidligere kun havde haft en temporær Vikar for de fraværende Konsuler i en i Beretningen med Hensyn til Valgmaade og Virksomhed lidet klart fremtrædende *præfectus urbis.* (Om Præturens Oprettelse Liv. VI, 42. VII, 1. Pompon. i *Dig.* I, 2, 2, 27. Suid. *v.* πραίτωρ; *collega consulum iisdem auspiciis creatus* hedder Prætor hos Liv. VII, 1; jfr. III, 55. Cic. *ad Att.* IX, 9. Messalla hos Gell. XIII, 15; dog havde Prætor efter Cicero, der udtrykkelig paaberaaber sig Augurbøgerne, og Messalla *imperium minus*, Konsulerne *majus*, hvori de søge Grunden til at en Prætor ikke kunde lede Valget af Konsuler. *Præfectus urbis* eller *urbi* nævnes i Kongetiden hos Dionys. H. II, 12 i en kunstlet og aldeles usandsynlig Konstruktion af det ældste Senat af hundrede Medlemmer, hvor han altsaa tænker sig ham som stadig, og hos Liv. I, 60 som fungerende under Tarquinius Superbus's Fraværelse; konsulariske *præfecti urbis* i Republikens ældste Tid nævnes Liv. III, 3. 5. 8. 24. 29; kun Konsularer kunde passende repræsentere Konsulatet.) [2])

XXIII, 30. Dionys. H. II, 6. Dio Cass. LVIII, 5. Cic. *de leg. agr.* II, 34, hvor *duumviri* i Capua siges at foretage lignende Handlinger. *Officium novorum consulum* betegner Opvartningen hos dem, Svet. *Jul.* 15. Særskilt kan mærkes Ofringen i Lavinium til Vesta og Penaterne af tiltrædende Konsuler, Prætorer og Diktatorer, Macr. *Sat.* III, 4, 11.

[1]) Cic. *de legg.* III, 3: *Juris disceptator, qui privata judicet judicarive jubeat, prætor esto; is juris civilis custos esto; huic potestate pari quotcumque senatus creverit populusve jusserit, tot sunto.*

[2]) Den overleverede Beretning om Præturens Oprettelse som egen og staaende Magistratur stemmer aldeles med det naturlige Forhold, at der af en forbigaaende Foranstaltning, som hyppig havde vist sig nødvendig, udvikler sig en fast Indretning, og at dette sker, da man fra Konsulatets Erstatning med konsulariske Krigstribuner, hvis større Antal gjorde en Vikar overflødig, vendte tilbage til det virkelige Konsulat. Niebuhr har paa i sig selv forvirrede og modsigende

Til den nyoprettede Magistratur skulle i Begyndelsen Patricierne have havt udelukkende Adgang, men Aar 337 valgtes første Gang en Plebeier, Q. Publilius Philo, til Prætor (Liv. VIII, 15).[1] Den ældste Præturs næsten ganske sideordnede Forhold til Konsulatet viser sig i, at den ikke sjelden beklædtes af Konsularer, hvilket endnu forekommer i den anden puniske Krigs Tid, men ikke senere (se § 2 c). Efter Præturens Oprindelse som en noget svagere Aflægger af Konsulatet laa det ikke fjernt at benytte dens Navn og Form til en yderligere Udvidelse af den med Imperium forbundne og Statshøiheden repræsenterende Magistratur. Dog skete en saadan Udvidelse først ved Slutningen af den første puniske Krig og dengang endnu med nær Tilslutning til den hidtilværende Udvikling, da der i Aaret 241 valgtes to Prætorer, idet Bestyrelsen af Retsvæsenet deltes i en *juris dictio urbana* (som særligt Hverv *provincia urbana*) imellem Borgere og en *juris dictio inter cives et peregrinos* (*inter pere-*

Steder hos den aldeles utroværdige Laurentius Lydus (*de magistr.* I, 38. II, 6. *de mens.* I, 9) bygget en fuldstændig grundløs Hypothese om en fra den ældste Kongetid af bestaaende stadig Magistrat, *custos urbis*, der tillige var *princeps senatus* (hvilken Kombination!) og som blev til *prætor urbanus* (Lydus i sin fuldstændige Forvirring lader *de mens.* I, 9 *prætor urbanus* være det ældste Navn og *custos urbis*, ὁ φύλαξ τῆς πόλεως, det senere). Naar Livius VI, 6 lader en af Krigstribunerne blive hjemme for at bestyre Byanliggenderne, medens de andre drage ud, finder Niebuhr heri denne særlige Magistrat. Naturligvis præsiderede denne hjemmeblevne Tribun i Senatet, men at han var *princeps senatus*, deraf er hos Livius ikke mindste Spor. At der to Gange (!) nævnes en Patricier ved Siden af forresten plebeiske Krigstribuner, gjøres til Bevis for den i Krigstribunatet bevarede staaende patriciske *præfectura urbis* eller Prætur. Hele dette Drømmeri gjentages af Andre som sikkert. Bibeholdelsen af *præfectus urbis feriarum Latinarum causa* viser just Modsætningen imellem den gamle extraordinære Udvei, som man efter romersk Skik ikke vilde lade aldeles forsvinde, og den nye faste Skikkelse.

[1]) At i den anden puniske Krig nogle Gange af fire Prætorer de to ere Patriciere, de to Plebeiere, synes tilfældigt, da der adskillige Gange vælges tre Plebeiere og kun en Patricier. Saalænge man forresten forbeholdt Patricierne det ene Konsulat, var det naturligt, at begge Stænder i det Ringeste tilnærmelsesvis delte Præturen imellem sig, Noget der ogsaa gjøres sandsynligt ved hvad der i samme Tid viser sig ved den kuruliske Ædilitet.

grinos jus dicere, *juris dictio peregrina*, *provincia peregrina*, f. Ex. Liv. XXVII, 24), en Deling, der aabenbart henviser til Rigets Udvidelse ved Dannelsen af den første Provinds, og idet den nye Prætor (*prætor inter peregrinos*, vel først hos Pomponius *prætor peregrinus*) tillige betragtedes som værende til Raadighed for opstaaende udenbys Anliggender udover Konsulernes Virkeomraade, medens den anden (*prætor urbanus*) fra nu af næsten absolut indskrænkedes til Virksomhed i Byen [1], men her som Repræsentant for den gamle udelte Prætur havde en vis Forrang (Festus *v. majorem*: *Prætorem autem majorem urbanum, minores ceteros esse.* App. *Civ.* II, 102: *ἡ πολιτικὴ στρατηγία τῶν ἄλλων προτιμᾶται.* Plut. *Brut.* 7: *ἡ μέγιστον ἀξίωμα ἔχουσα στρατηγία, καλουμένη δὲ πολιτική.* Dio Cass. XLII, 22, hvor Cælius Rufus forbitres over at Cæsar uden *sors* havde givet Trebonius *prætura urbana*, og LIII, 2, hvor det siges, at August i nogle Aar selv særlig udnævnte *prætor urbanus*). [2]) Fordelingen af begge Hverv, og siden, da der blev flere Prætorer, af samtlige prætoriske Hverv, *provinciæ*, skete da ved *sors*, hvorved dog, ligesom ved Konsulerne, Senatet i den Tid, da dets Myndighed var stærkest, stundom greb ind ved *extra ordinem* at give en enkelt Prætor et vist Hverv, navnlig som *urbanus* (Liv. XXIV, 9). Ved denne Deling vedblev altsaa endnu Bestyrelsen af Privatretsvæsenet, *juris dictio*, at være Præturens særlige Opgave; thi med Kriminalretsvæsenet stod denne ældre Prætor kun forsaavidt i Forbindelse, som *prætor urbanus* istedenfor tidligere en Konsul præsiderede i *comitia centuriata*, naar en Anklage paa Kapitalstraf her indbragtes for Folket (se Kap. 3 § 4 e), ligesom der vel heller Intet var i Veien for, at ligesaa vel en af de to Prætorer som en af Konsulerne kunde sættes i Spidsen for en ved Speciallov oprettet *quæstio extraordinaria*, skjøndt intet Exempel herpaa haves fra den ældre Tid (men vel et fra Aar 113 f. C. ved

---

[1]) *Prætor urbanus* maatte ikke uden udtrykkelig Dispensation (*legibus solvi*) være over 10 Dage udenfor Byen, Cic. *Phil.* II, 13.

[2]) En ganske anden Betydning end *prætor major* om *urbanus* har Udtrykket *prætor primus* om den i Komitierne først valgte (Cic. *de imp. Pomp.* 1. *in Pis.* 1. *Brut.* 93).

L. Cassius's Forsæde i Undersøgelsen om de tre Vestalinder).[1]) Om denne hele Hovedvirksomhed for Præturen og den dermed forbundne yderst vigtige *jus edicendi* og *edictum prætoris* (*urbani* ved Siden af det mindre vigtige af *prætor inter peregrinos*) kan først handles ved Retsvæsenet i Kap. 8. Her bemærkes kun i Almindelighed, at Prætor (begge Prætorerne) væsentlig ikke selv var Dommer (*judicabat*), men ordnede og henviste Sagerne til Paadømmelse af Dommere (*judicari jubebat, judices dabat*) og foretog exekutive Myndighedshandlinger (*bonorum possessionem dabat, in bona mittebat* o. s. v.), hvorhos hans Virksomhed suppleredes ved de enkelte Borgerbyers af hans Edikt afhængige Municipaljurisdiktioner. Med Ledelsen af *juris dictio urbana* var forbunden den vigtige Funktion under Ed og i Henhold til de til enhver Tid lovlig bestemte Qvalifikationer, Fritagelses- og Udelukkelsesgrunde at affatte de aarlige Dommerlister (Cic. *pro Cluent.* 43: *judices legere*).

Som trædende istedenfor de fraværende eller hindrede Konsuler møde vi overalt Præturen. Efter Delingen af Præturen tilhører Vikarieringen nærmest *prætor urbanus* (Cic. *ad fam.* X, 12: *ad Cornutum prætorem urbanum, qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum.* Liv. XXIV, 9: *ut Q. Fulvio extra ordinem provincia urbana esset isque potissimum, consulibus ad bellum profectis, urbi præesset.* Dio Cass. LIX, 24 siger, at Konsulernes Gjerning, τὰ τῶν ὑπάτων ἔργα, i deres Fraværelse paahvilede Prætorerne). Naturligvis traadte de øvrige til, naar *prætor urbanus* selv var forhindret eller ikke kunde udføre Alt. I den anden puniske og de macedoniske Kriges Tid finde vi det endog af Senatet overdraget *prætor urbanus* at udskrive Tropper (mindre Reservekorps) og at udnævne Befalingsmænd for dem og lade dem rykke ud (Liv. XXIII, 34. XXVIII, 46. XLII, 35), og at bygge Skibe (Liv. XXVII, 22). Medens en Prætor ikke kunde lede Valget enten af Prætorer eller Konsuler, finde vi ham derimod ofte foranstalte Valg af *curatores* til enkelte

---

[1]) Hvorvidt den med en Kriminalklage indtil en vis Grad beslægtede *multæ petitio* hos *prætor urbanus* allerede tilhørte den ældre Tid, kan ikke ved Vidnesbyrd afgjøres, men er ikke usandsynligt.

Hverv; navnlig valgtes ofte *tresviri coloniæ deducendæ* af *prætor urbanus* (Liv. XXII, 32. XLII, 4 o. s. v.). Medens Lovgivningsinitiativet ordentligvis var fordelt imellem Konsulatet og Almuetribunatet, have vi dog enkelte Exempler paa Love foreslaaede af Prætorer i Centuriatkomitier (se Kap. 3 § 4 b).

Et særegent Hverv for *prætor urbanus* var fra Aar 212 af Besørgelsen af Festlegene for Apollo, *ludi Apollinares* (Liv. XXVII, 23. Cic. *pro Mur.* 20. *Phil.* II, 13. Plut. *Brut.* 21).

Extraordinært kunde en eller flere Prætorer ligesom Konsulerne efter Senatsbeslutning overtage enkelte ellers til Andre henhørende Forretninger; saaledes overdroges det i Aarene 75 og 74 hver Gang to Prætorer, derimellem i det sidste Aar *prætor urbanus*, C. Verres, at undersøge de offentlige Bygningers Vedligeholdelse (*sarta tecta exigere*, Cic. *in Verr.* I, 50).

Som Magistrat med *imperium* var Prætor fuldkommen beføiet til at træde i Spidsen for en Hær, og vi finde allerede i den Tid, da der kun var én Prætor, denne stundom i krigerisk Virksomhed (se f. Ex. Liv. VII, 23. 25. X, 31). Endnu i den anden puniske Krig finde vi, at selv *prætor urbanus* maa holde sig beredt til Byens Forsvar eller til med en Flaade at værne om den nærmeste Kyst (Liv. XXIII, 32. XXVII, 22); men særlig benyttes nu *prætor inter peregrinos* som disponibel til udenbys Virksomhed, og vi finde enten et bestemt udenbys Hverv overdraget ham (f. Ex. Liv. XXVII., 7. XXIX, 13: *peregrina juris dictio et Gallia*) eller Raadighed over ham Senatet forbeholdt (f. Ex. XXVII, 22: *peregrina provincia et quo senatus censuisset*; saaledes oftere under Krigen imod Perseus hos Livius f. Ex. XLIV, 21, da L. Anicius sendtes imod Illyrerne). Hos Liv. XLV, 12 se vi en Prætor, hvem *juris dictio peregrina* i Forbindelse med Sardinien var tilfalden, efter Senatsbeslutning ved Aarets Begyndelse foreløbig blive i Rom for at føre sin Jurisdiktion. Under den anden Prætors Fraværelse overtog *prætor urbanus* tillige hans Jurisdiktion; oftere overdrages allerede ved Aarets Begyndelse begge Jurisdiktioner under Et én Prætor (se Liv. XXV, 3 og flere Exempler hos Perizonius ved Liv. XXV, 41 og Duker ved Liv. XXVIII, 38 § 13. Paa samme

Kombination af begge Jurisdiktioner have vi et Exempel fra Aar 78 f. C. ved Prætoren L. Sisenna i *S. C.* om Asklepiades fra Klazomenæ, *pag.* 134 Br.).

Nogle Aar før Udbrudet af den anden puniske Krig (— omtrent Aar 227, imellem den illyriske og galliske Krig —) foretoges en ny Udvidelse af Præturen, og det hidtilværende Antal fordobledes, men saaledes, at ved de to nye Prætorer det specielle Hverv med Hensyn til Retsvæsenet ganske faldt bort og blot den almindelige Charakter som høi Statsmyndighed *cum imperio* beholdtes, idet de bestemtes til Statholdere i de to Provindser Sicilien og Sardinien med Korsika (Liv. *Epit.* XX, jfr. XXII, 25. Pompon. i *Dig.* I, 2, 2, 32, der slaar denne Udvidelse sammen med den følgende. Solin. 5). I Aaret 197 skete atter en Udvidelse af samme Art, idet Bestyrelsen af de to spanske Provindser (*Hispaniæ duæ*) foranledigede Valget af sex Prætorer aarlig (Liv. XXXII, 27); i XL, 44 angiver Livius, at for Aaret 179 valgtes fire Prætorer ifølge en *lex Bæbia*, der bestemte, at der hvert andet Aar skulde vælges fire, hvert andet Aar sex Prætorer. Hvorlænge denne Afvexling i Tallet varede, vides ikke; i det Aar, i hvilket der valgtes fire, maa der vel stedse være sørget for Bestyrelsen i de to Provindser ved *prorogatio imperii* for det forrige Aars Prætorer, saaledes som Livius angiver det ved det anførte Aar. Enkelte Gange holdtes en af disse Prætorer til Raadighed efter Senatets Bestemmelse (*quo senatus censuisset*, Liv. XLII, 28). En ny Forandring medførte den successive Oprettelse af staaende Kriminaldomstole, *quæstiones perpetuæ*, fra Aar 149 af, idet der i Spidsen for hver af disse stilledes en Prætor, saa at efterhaanden atter samtlige sex Prætorer fik deres Virksomhed i Rom, de to for Jurisdiktionerne, de fire ved *quæstiones*, medens Provindsbestyrelsen ganske gik over til Prokonsuler og Proprætorer. Muligvis forestod før Sulla stundom en Prætor to *quæstiones* eller *juris dictio peregrina* i Forbindelse med en *quæstio*; thi om det Enkelte savnes for dette Tidsrum Efterretninger. Hver Prætors regelmæssige Virksomhed, med Undtagelse af *prætor urbanus* og tildels *peregrinus*, blev altsaa en ganske særlig og kunde for nogle Prætorer, hvis faa eller ingen større Anklager for hans *quæstio* indtraf,

blive temmelig indskrænket. Sulla forøgede, idet han oprettede nye *quæstiones*, Antallet af Prætorer til otte (Pompon. *l. c.*, der udtrykker sig noget ubestemt om Antallet før Sulla, lader denne tilføie fire nye Prætorer. Tallet otte staar fast ved flere Steder hos Cicero [1]) og bekræftes udtrykkelig hos Vell. Pat. II, 89 og indirekte af Dio Cass. XLII, 51, der betegner Tallet ti under Cæsar som en Forøgelse).

Da der imidlertid efter Sulla var 8 eller 9 *quæstiones* (se ved Kriminalretsvæsenet i Kap. 8), var Antallet af Prætorer endda ikke tilstrækkeligt til at give de to Jurisdiktioner og hver *quæstio* sin Prætor, saa at enten Forening af to Hverv maatte finde Sted eller en anden Udvei søges. Man lod derfor stundom Folket vælge en Mand, der havde beklædt Ædiliteten og altsaa var Præturen meget nær, til uden egentlig Magistrat under Navnet *judex quæstionis* at forestaa en *quæstio*, hvorefter han senere kunde beklæde den egentlige Prætur. En saadan *judex quæstionis* var i enkelte Dele af sin Virksomhed, f. Ex. *sortitio* og *subsortitio judicum*, henvist til at søge Bistand hos *prætor urbanus*. [2]) Hvorfor man

---

[1]) Cic. *in Pis.* 15 siges udtrykkelig, at alle Prætorer i Aaret 57 f. C. med Undtagelse af App. Claudius havde deltaget i Lovforslaget om Ciceros Tilbagekaldelse, jfr. *pro Sest.* 40, og *pro Mil.* 15 siges syv Prætorer at have understøttet Cicero og disse syv angives ved Navne i Talen *post red. in sen.* 9. Mærkes kan ogsaa Udtrykket i et *S. C.* hos Cic. [Cælius] *ad fam.* VIII, 8, 8: *in octo reliquas provincias, quas prætorii pro prætore obtinerent.*

[2]) Den her givne Fremstilling af Forholdet med *judex quæstionis* fremgaar af Cic. *pro Sex. Rosc.* 4 (hvor Prætoren C. Fannius siges som *judex quæstionis* at have forestaaet *quæstio inter sicarios* tidligere, saa at Benyttelsen af denne Form endogsaa var ældre end Sulla), *in Verr.* I, 61. *pro Cluent.* 20 (hvor *judex quæstionis* ogsaa betegnes som *quæsitor*), 27. 29. 33. 53 (paa hvilke Steder overalt er Tale om C. Junius som *judex quæstionis inter sicarios* Aar 74 og om hans Virksomheds Forhold til Verres som *prætor urbanus*), 54 (hvor Q. Voconius nævnes som *judex quæstionis de veneno*), *in Vat.* 14 (hvor der nævnes *judices quæstionum*, maaske saaledes, at Prætorerne indbefattes), *Brut.* 76 (hvor en C. Visellius Varro nævnes som *judex quæstionis* efter at have været Ædil), Svet. *Jul.* 11 (hvor Navnet ikke forekommer, men hvor C. Cæsar synes imellem sin Ædilitet og Prætur at have ledet *quæstio de sicariis*), Dig. XLVIII, 8, 1. *Collat. leg. Mos. et Rom.* I, 3, 1 *ex Ulpiani lib.* VII *de offic. proconsulis.* Den hele Gjenstand er be-

valgte denne Udvei istedenfor at udvide Antallet af Prætorerne, kan ikke med Sikkerhed angives; maaske antog Sulla, at visse *quæstiones* vilde give for liden Beskjæftigelse for en selvstændig Magistrat og at de sædvanlig kunde henlægges med en anden under én Prætor, medens det ikke fandtes ønskeligt at udvide Prætorernes Antal udover en vis Grændse i Forhold enten til det næste Trin nedenfor (de fire Ædiler og ti Tribuner) eller til Konsulatet.

Cæsar, der maatte ønske at belønne mange af sine Tilhængere med høie Magistrater, lod i Aaret 46 vælge ti Prætorer (Dio Cass. XLII, 51. Pompon. *l. c.* § 32), siden endog 14 og 16 (Dio Cass. XLIII, 47. 49). I Aaret 38 under Triumvirerne fungerede ved idelige Fratrædelser og nye Valg 67 Prætorer (Dio Cass. XLVIII, 43). August lod i Førstningen vælge ti Prætorer (Dio Cass. LIII, 32. Vell. Pat. II, 89), siden gjerne tolv (Dio Cass. LVI, 25); under Tiber valgtes fra Aar 33 af 15 eller 16 og ligesaa under Caligula, under Claudius 14—18 (Dio Cass. LVIII, 20. LX, 10). Ved Tallet 16 standser Pomponius (*l. c.*) som det endnu paà hans Tid sædvanlige (under Antoninus Pius). Men samtidig med denne Forøgelse indtraadte en meget betydelig Forandring i Jurisdiktionsforholdene og den kriminelle Retspleie, hvorved Præturens Betydning i høi Grad forringedes og, navnlig i kriminelle Sager, traadte i Skygge dels for Senatet som Domstol, dels for *præfectus urbi* (her

handlet i Forfatterens Afhandling *de Asconio* p. 121 *sqq.*, og hvad der herfra afvigende er fremsat af Andre, synes at bero paa Misforstaaelser eller ugrundet Gjetning. At af de os bekjendte *judices quæstionis* de tre forestode *quæstio inter sicarios*, kan være tilfældigt, men kan ogsaa have en os ubekjendt Grund. Om Navnet kan endnu bemærkes, at i *lex (Acilia) de repetundis* paa flere Steder (L 19. 62 to Gange og 63) Udtrykket *judex, in eum annum qui ex hac lege factus erit* eller *judex, qui eam rem quæsierit*, bruges aldeles paa samme Maade som paa andre Steder *prætor, qui eam rem quæsierit*, eller Deslige, uden nogensomhelst Antydning af forskjellig Person eller Myndighed. De Supplementer, hvorved man i Linie 43 og 44 har villet indbringe en ved Siden af Prætor og i Forbindelse med ham fungerende *judex quæstionis*, ere aldeles usikre; har der været nævnt en *judex quæstionis*, da tænkes han forestaaende *quæstio*, men i enkelte Punkter henvist til en Prætor.

ogsaa i private Sager). (Plin. *Ep.* V, 9 [21] nævner i Modsætning til *prætor, qui centumviralibus præsidebat*, en Prætor, *qui legibus quærit*, hvorved synes antydet, hvad der dog neppe er troligt, at den for Præturen tilbageblevne Virksomhed i kriminelle Sager samledes hos én Prætor. Under Tiber se vi i Begyndelsen af hans Regering en Prætor i Spidsen for *quæstio majestatis*, men mulig i Forbindelse med andre *quæstiones*, Tac. *Ann.* I, 72.) Fra den civile Jurisdiktion ved *prætura urbana* udskiltes efterhaanden flere Arter af Sager og henlagdes under særlige Prætorer, saasom, foruden den Prætor, *qui centumviralibus præsidebat* (Plin. *l. c.*), en *prætor fideicommissarius* (under Claudius, Ulp. XXV, 12. *Institut.* II, 23, 1. Gaius II, 278, jfr. Svet. *Claud.* 23; Pomponius *l. c.* nævner endogsaa to saadanne), en *prætor fiscalis* (under Nerva) og en *prætor tutelaris* (under Antoninus Philosophus; Pompon. *l. c. Hist. Aug. M. Anton.* 10).[1]) Dog beholdt *prætura urbana* i det Ringeste i det første Aarhundrede endnu en vis Anseelse i Modsætning til de øvrige Prætorers „Stilhed“ (*silentium*, Tac. *Agric.* 6). Den Indflydelse, som igjennem Prætors Edikt var udøvet paa Udviklingen af Civilretten, maatte efter de nu indtraadte Forhold ophøre og forsvandt endelig under Hadrian (se Kap. 8).[2]) En lidet heldig Erstatning for den gamle Virksomhed og Indflydelse fik Prætorerne derved, at Besørgelsen af de offentlige Festlege i Almindelighed fra Aar 22 f. C. af overdroges dem istedenfor Ædilerne, uvist hvorledes fordelt (Dio Cass. LIV, 2, hvor det siges samtidig bestemt, at Ingen af sin egen Formue maatte anvende Mere end han fik af Staten, eller give Gladiatorer uden Senatets Tilladelse, og høist to Gange om Aaret; LIV, 17, hvor det fortælles, at det tillodes dem at anvende af egne Midler det Tredobbelte

[1]) En Prætor *de liberalibus causis*, Sager om Frihed og Slaveri, nævnes i en Indskrift fra det tredie Aarhundrede, *Ephem. Epigr.* I p. 130. *cod. Just.* IV, 56, 1.

[2]) Et Tegn paa Præturens og vel overhovedet den hele republikanske Magistraturs sunkne Betydning allerede under August viser sig deri, at det allerede Aar 29 f. C. tilstodes Statilius Taurus som Æresbelønning for Opførelsen af hans Theater aarlig at udnævne en Prætor, Dio Cass. LI, 23.

af Statens Bidrag; LIX, 14, hvor det berettes, at to af Prætorerne efter Lod havde Besørgelsen af Gladiatorlegene).

En vigtigere Funktion overdroges under August og de nærmest følgende Keisere til nogle af Prætorerne, nemlig Bestyrelsen af *ærarium populi* istedenfor Qvæstorerne (*prætores ærarii, στρατηγοὶ ἐπὶ τῆς διοικήσεως*), dog vexlende efter Keiserens Skjøn og Villie med Kommissæren. (Se om denne af Claudius ophævede, men siden atter indførte Ordning ved Finantsvæsenet, Kap. 9.)

Den næsten til en blot Skygge nedsunkne Prætur overlevede Rigets Deling, og Prætorer forekomme endnu i Konstantinopel (2, siden 8, dernæst 3) med en ringe Jurisdiktion i Staden, men især beskjæftigede med de offentlige Skuespil og stærkt betyngede ved egne Bidrag dertil (Boëth. *de consol.* III, 4: *senatorii census gravis sarcina. cod. Theod.* VI, 14: *de prætoribus et quæstoribus.* Nogle maatte istedenfor Lege udrede Penge til Stadens Bygninger, smstds. § 13. Folk i høiere Embeder søgte at unddrage sig den, smstds. § 15. Zosim. II, 38).[1]

Anm. Som Bestyrere af Retsvæsenet forhandlede Prætorerne paa *tribunal* (*pro tribunali*; se § 5 b). De havde i Byen hver to Liktorer med *fasces* (Cic. *de leg. agrar.* II, 34. Censor. *de die nat.* 24, hvor en *lex Plætoria* herom paaberaabes); i Provindserne havde Prætorerne sex Liktorer (Cic. *in Verr.* V, 54. App. *Syr.* 15), hvoraf det græske Navn *στρατηγὸς ἑξαπέλεκυς* hos Polyb og andre. (Derfor *duodecim secures* om to fangne Prætorer, Cic. *de imp. Pomp.* 12.)[2]

§ 9.

Censores, censura.

En ganske séregen og fra de øvrige Magistrater afvigende Charakter havde den ikke aarlige, men periodiske Myndighed, til hvilken Revisionen af Borgerskabet i dets

---

[1]) Se yderligere Detail hos Walter § 370.

[2]) Polyb har i XXXIII, 1 overført det af ham engang efter Forholdet i Provindserne, som hans græske Læsere mest kjendte, vedtagne Navn *στρατηγὸς ἑξαπέλεκυς* paa *prætor urbanus*, hvem han derved alene modsatte Konsulerne.

hele Sammensætning og Fordeling, i Forbindelse med en vis Kontrol med den sædelige Tilstand, og dernæst den til samme Periode bundne Ordning af Statens Eiendomme og Indtægtskilder og af de offentlige Arbeider var henlagt, Censuren.[1])

Censurens Virksomhed havde, i det Ringeste hvad den egentlige *census populi* angaar, sit Grundlag i den Servius Tullius tillagte Folkeorganisation; men om den Maade, hvorpaa de herhid hørende Forretninger i Republikens første Tid ere blevne udførte af Konsulerne, savne vi alle specielle Efterretninger (Dionys. Hal. V, 75 lader den første Diktator, T. Larcius, holde Census. Liv. III, 3 nævner *lustrum conditum* af en Konsul Aar 465 f. C.). Aabenbart maatte disse Forretninger i stedse tiltagende Grad vise sig uforenelige med det aarlige paa Hærførsel, Retspleie og den fortløbende Bestyrelse beregnede Konsulat; efter Dionysius (XI, 63) havde Konsulerne i de 15 Aar fra 459 indtil Censurens Oprettelse ikke kunnet overkomme at holde nogen Folketælling. Udskillelsen af hele dette Omraade fra den høieste exekutive Magistrat og Henlæggelsen til en egen Øvrighedsmyndighed fremkaldtes dog særlig ved den Forandring, der i Aaret 444 vedtoges og Aar 443 iværksattes ved selve Konsulatet, idet den exekutive Myndighed og Hærføringen overgik til Krigstribunerne med konsularisk Myndighed (Liv. IV, 8. Zon. VII p. 349. Dionys. H. XI, 63, hvis Haandskrifter standse lige i Indledningen til Fortællingen om Censurens Oprettelse).[2])

---

[1]) Ciceros Skildring af Censuren i *de legg.* III, 3 lyder saaledes: *Censores populi ævitates, suboles, familias pecuniasque censento, urbis tecta, templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuento, populique partes in tribus describunto, exin pecunias, ævitates, ordines partiunto, equitum peditumque prolem describunto, cœlibes esse prohibento, mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquunto, bini sunto, magistratum quinquennium habento, reliqui magistratus annui sunto eaque potestas semper esto.* (Denne sidste Tidsbestemmelse formuleret efter Ciceros Mening om det Ønskelige.) Jfr. almindelige Charakteristiker af Censuren hos Liv. IV, 8. Dionys. H. V, 75. Zon. VII p. 349. Plut. *Cam.* 12. *Cato maj.* 16. Det græske Navn er overalt *τιμηταί* af *τιμᾶν*, vurdere.

[2]) Livius's Beretning om Censurens Oprettelse og senere Uvikling er denne: *Idem hic annus censuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ,*

De to Censorer (om hvis Bekræftelse efter Valget i nye *comitia centuriata* se Cic. *de lege agrar.* II, 11 og ovenfor Kap. 3 § 3 ved *lex curiata*) siges oprindelig at have været bestemte til at fungere i fulde fem Aar, indtil de ved Organisationsperiodens (*lustrum*) Ende afløstes af nye; men allerede i Aaret 434 vedtoges det efter Forslag af Diktatoren Mam. Æmilius, at Censorerne kun skulde være i Virksomhed i 18 Maaneder (Liv. IV, 24), saaledes at i de paafølgende 3½ Aar Statsforvaltningen uden Censorer førtes i Henhold til den i de 18 Maaneder trufne Ordning. Ikke Lidet taler for, at dette har været den oprindelige Tanke, men at man ikke strax har kunnet løsrive sig fra Forestillingen om en fuldstændig Kontinuitetet i Magistraten. Dog var det ogsaa siden, som det synes, almindeligt, at Censorerne udover den egentlige Funktionstid endnu i 18 Maaneder beholdt et Tilsyn med de af dem til Udførelse bortliciterede offentlige Arbeider (Liv. XLV, 15, hvor det vel siges, at Censorerne bade om en slig Forlængelse, *prorogatio*, men at det skete *ex instituto*, og at en Almuetribun ved Intercession hindrede Forlængelsen).[1]) Naar det berettes (Liv. IX, 33 og 34; jfr. 29. Front. *de aquis* I, 5), at App. Claudius Cæcus, der i Aaret 312 tiltraadte Censuren med C. Plautius, efter Udløbet af de første 18 Maaneder vilkaarlig efter hans Kollegas Aftakkelse fortsatte sin Virksomhed (*solus censuram gessit*), understøttet af tre Tribuner imod den Tribun, der med de sex andres Billigelse vilde lade ham fængsle, stod dette maaske i Forbindelse med en

---

quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, in senatu equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen sub dicione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. Om Læsemaaden, ogsaa med Hensyn til Mommsen, se Forfatterens *Emendd. Liv.* p. 113 (2den Udgave) og jfr. Liv. XL, 46, hvor ogsaa Kontrollen med de første Stænder adskilles fra den almindelige Census. Den af Livius antydede *parva origo* laa dog i Virkeligheden uden Tvivl langt mere i Statens egen Lidenhed end i en oprindelig mindre Myndighed for Censuren.

[1]) Zonaras *l. c.* siger, at Censorerne i Begyndelsen (*τὰ πρῶτα*) og tilsidst (*τὰ τελευταῖα*) fungerede i fem Aar, men i Mellemtiden (*ἐν τῷ μέσῳ χρόνῳ*) i 18 Maaneder. Hvad mener han med tilsidst?

lignende Forhandling om en partiel Forlængelse og med Uenighed imellem Censorerne om andre Punkter; paa en aldeles vilkaarlig Tilsidesættelse af *lex Æmilia* i det Hele kan der neppe tænkes.

Den femaarige Periode synes i den ældre Tid ikke ganske regelmæssig overholdt; vi finde Censorer valgte Aar 289 og 283, 272 og 265 (altsaa efter 6 og 7 Aar), sjelden med kortere Mellemtid, Aar 307 og 304; de i Aaret 293, altsaa 150 Aar efter Censurens Oprettelse, valgte Censorer betegnes som det 26de Censorpar og det af dem sluttede *lustrum* som det 20de; Afvigelsen imellem Tallet af *lustra* og Censorpar, der bliver endnu større, naar man tænker paa de før den særlige Census Oprettelse afholdte Folketællinger, finder sin Forklaring deri, at forskjellige Hindringer (Krig, indre Uroligheder, Pest, Varsler og religiøse Skrupler) kunde træde i Veien for Udførelsen af Censorernes Forretninger (Liv. VI, 27. 31) eller dog for den høitidelige Afslutning af Virksomheden. I 15 Aar efter Byens Erobring af Gallerne afholdtes ingen Census (Festus *v. tributorum collationem*). I VI, 27. 31 og VII, 22 taler Livius endog, som om Censorvalget i den der omtalte Tid (jfr. XXXVII, 50) foretoges efter Behov uden bestemt Periode; men en saadan krævedes under regelmæssige Forhold aabenbart, idet Brugbarheden af Grundlaget for den materielle Statsstyrelse og end mere de mange af Censorerne afsluttede Kontrakter forudsatte den. En særegen Grund til nogen Uregelmæssighed i Censorperioden indeholdt den religiøse Forestilling, der forbød at vælge en Censor i en afdød Censors Sted (*sufficere*), saa at den overlevende maatte nedlægge sin Værdighed (Liv. V, 31. VI, 27. IX, 34).

Censorerne vare i Begyndelsen Patriciere (Zon. *l. c.*), og først i Aaret 351 valgtes en Plebeier til Censor (Liv. VII, 20); ved *lex Publilia* Aar 339 fastsattes det, *ut alter utique ex plebe censor crearetur*, dog saaledes, at begge kunde være Plebeiere (Liv. VIII, 12); imidlertid vedblev faktisk (ligesom ved Konsulatet) den ene Plads endnu længe at være forbeholdt Patricierne, og først Aar 131 valgtes to plebeiske Censorer (Liv. *Epit.* LIX; Plut. *Cato maj.* 16 betegner Cen-

suren som delt imellem begge Stænder, idet han har det faktiske Forhold i Catos Tid for Øie).

Censuren forudsatte, naar en baade for Staten og for mange Enkelte saare farlig Vilkaarlighed skulde undgaaes, hos dem, hvem Embedet betroedes, ikke blot Retsind, men Ro og overlegen Fasthed; de maatte høre til Folkets mest prøvede Mænd; derfor valgtes, skjøndt Censuren i Rang kun var den tredie Magistrat (og stilles som saadan af Cicero), til Censorer i Reglen kun Konsularer; kun i Aaret 210 finde vi en Mand, der hverken havde beklædt Konsulatet eller Præturen, valgt til Censor, og dernæst, da af de i dette Aar valgte den ene var død og den anden havde nedlagt sit Embede, i Aaret 209 endog to Censorer valgte, der ikke havde været Konsuler (Liv. XXVII, 6 og 11). Til Forklaring af denne enestaaende Afvigelse vide vi Intet. Forsaavidt betegnes Censuren rigtig af Plutarch (*Cato maj.* 16) som Toppunktet af Hæder, κορυφὴ τιμῆς,[1]) og hermed hængte det sammen, at i den ældre Tid den ældste levende *censorius* var *princeps senatus* (se Kap. 2 § 9) og at *censorii* begravedes med en særlig Pomp, hvilket betegnes ved Udtrykket *funus censorium* og i Keisertiden ogsaa tilkjendtes enkelte andre ansete Mænd (Tac. *Ann.* IV, 15).[2]) C. Marcius Rutilus, der selv anden Gang var valgt til Censor i Aaret 265, foranledigede en Lov (enten foreslaaet af ham selv i en senere Magistrat, hvorom dog Intet findes, eller af en Anden), der forbød, at Nogen maatte vælges til Censor anden Gang (Plut. *Coriol.* 1. Val. Max. IV, 1. 3. Navneforvexling hos Aurel. Vict. *de vir. ill.* 32).

Censorernes Virksomhed stod aldeles udenfor de exekutive Øvrigheders hele Sphære; de havde intet *imperium*

---

[1]) Zonaras's Udtryk (*l. c.*), at Censorerne vare μείζους τῶν ὑπάτων, kan undskyldes, men er i sig selv ukorrekt.

[2]) Aldeles forkert identificeres *funus censorium* med *funus publicum*, fordi dette antages foranstaltet ved *censoria locatio*. Censorerne havde slet intet at gjøre med *funus publicum*, der oftest maatte indtræffe, naar der ingen Censorer var, og det bortliciteredes efter Senatets Foranstaltning af en dertil committeret Magistrat, f. Ex. en Prætor (Val. Max. V, 2, 10).

og altsaa heller ikke de ydre Tegn herpaa, Liktorer og *fasces* (men vel *sella curulis*); de kunde i Almindelighed hverken byde over de lavere eller modtage Befaling af de høiere Magistrater [1]), ligesaalidet havde de noget Lovgivningsinitiativ (Plinius *H. N.* XXXV, 197 bruger derfor det rigtige Udtryk, naar han om en vel af Censorerne foranlediget, men af en Tribun efter deres Opfordring foreslaaet Lov siger: *quam C. Flaminius L. Æmilius censores dedere ad populum ferendam*; Zonaras VII, p. 349 tager feil).

§ 10.

Census og andre censoriske Forretninger.

a. Midtpunktet i den censoriske Virksomhed var den egentlige Census, Folketællingen, der gik ud paa en Oversigt over hele Borgerskabet efter Stænder og politiske Afdelinger som Grundlag for de enkelte Borgeres Udøvelse af deres politiske Rettigheder og deres Ydelser til Staten af Skat og Krigstjeneste, altsaa med de Angivelser om Formue og Person, der betingede disse Rettigheder og Ydelser. Folketællingen omfattede derfor det vaabendygtige Mandskab med den skattepligtige Eiendom, Censustallene angive de Borgere, *qui arma ferre possent* (Liv. I, 44. Polyb II, 24 ved Aar 226, sammenlignet med de andensteds angivne samtidige Censustal); særskilt opførtes Umyndige og Kvinder med skattepligtig Eiendom (*præter orbos orbasque*, Liv. III, 3. I, 43: *viduæ attributæ. Epit.* LIX: *præter pupillos et viduas*). [2]) Folketællingen, der naturligvis medtog en lang Tid, foregik offentlig i den saakaldte *villa publica* paa Marsmarken (Varro *R. R.* III, 2. 4. Liv. IV, 22) i Henhold til

---

[1]) Naar Liv. XXXIV, 44 siger, at Censorerne befalede Ædilerne (*imperarunt ædilibus curulibus*) ved *ludi Romani* at adskille Senatorernes Pladser fra det øvrige Folks, maa det bemærkes, at denne Forholdsregel staar i umiddelbar Forbindelse med Census og den deri optagne Standsadskillelse.

[2]) Liv. XXIV, 5: *Proximo bello . . . ., quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium*; smsteds. 6: *viduæ et pupilli pecunias suas in ærarium detulerunt.* Plut. *Cam.* 2 beretter, at først under Camillus's Census (med A. Postumius Tubertus, Val. Max. II, 9, 1) bleve *orbi, οἱ ὀρφανοί*, skattepligtige.

en Bekjendtgjørelse, *edictum*, af Censorerne, ved hvilken hver Gang de speciellere Bestemmelser for Fremgangsmaaden fastsattes og Regler med Hensyn til de forlangte Oplysninger og om Formuesansættelsen gaves (*lex censui censendo dicebatur*, Liv. XLIII, 14; *formula census ab eo, qui tum censum populi acturus erit, proposita*, *lex Jul. munic. v.* 147. p. 99 *Br.*). Den foretoges efter Tribus (*tributim*, Cic. *de legg.* III, 3; jfr. Liv. XXIX, 37, hvor den specielle *recognitio* af Ridderne foregaar efter Tribus), dog uden Tvivl saaledes, at der gaves de Enkelte, som med skjellig Grund vare udeblevne, naar deres Tribus foretoges, Leilighed til siden at komme med (*sub lustrum censeri*, henimod Slutningen af det Hele, Cic. *ad Att.* I, 18). Hver Borger var nemlig oprindelig under streng Straf pligtig til at lade sig censere og, naar der ikke var absolut Forhindring, at møde personlig for Censorerne (Liv. I, 44: *lex de incensis cum vinculorum minis mortisque*). Straffen var (efter Cic. *pro Cluent.* 34. Dionys. H. IV, 15, hvor han er nøiagtigere end V, 75, og Zonar. VII p. 349) i den ældste Tid efter Hudflettelse at sælges som Slave med Tab af Formue. Dette blev imidlertid i den senere Tid, da Formueskat paa Borgerne fra Aar 168 af i en lang Tid ikke udskreves, og da Hæren for en stor Del dannedes ved Hvervning af Frivillige, ikke strengt overholdt, som det sees deraf, at Unddragelsen fra Census, som det synes, ikke ganske sjelden i en vis Tid (før Aar 74) benyttedes til at omgaa den ved *lex Voconia* skete Indskrænkning af Kvinders Ret til testamentarisk Arv, idet Lovens Ord gik paa de Borgere, der vare censerede fra et vist Aar af, hvormed naturligvis mentes alle Borgere fra dette Aar af (Cic. *in Verr.* I, 41). De, der vare i *patria potestas*, censeredes egentlig ikke selvstændig, men angaves af dem, i hvis *potestas* de vare (Liv. XLIII, 14).

Det personlige Møde, som vi se at P. Scipio Africanus, uden Tvivl den Yngre, som Censor indskærpede (Gell. V, 19, hvor Scipio imellem det, han misbilliger, nævner *absentes censeri jubere, ut ad censum nemini necessus sit venire*; jfr. Cic. *ad Att.* I, 18), var før Forbundskrigen ikke særdeles vanskeligt; uafbrudt Fraværelse ved Hæren under hele den Tid, hvor Census holdtes, var vel sjelden, dog finde vi Aar 204

omtalt, at der udsendtes specielle Kommissærer til at optage Census ved Armeen (Liv. XXIX, 37: *dimissi, qui cives in exercitibus censerent*). Endnu i Aaret 70, altsaa efter Forbundskrigen, nævnes talrig Tilstedeværelse af Borgere fra hele Italien i Rom, iblandt Andet for Folketællingens Skyld (Cic. *in Verr. act.* I, 18: *frequentia totius Italiæ comitiorum, ludorum, censendique causa*). Men om virkelig at lade hele Italiens Borgerbefolkning efterhaanden møde i Rom kunde der dengang (især under den ringe Interesse i de fjernere Byer for det politiske Liv i Rom) vist ikke være Tale, og forsaavidt en Tælling af Borgerskabet med statistiske Oplysninger endnu var ønskelig, maatte den tilveiebringes i en ny Form, som vi finde angiven i *lex Julia municipalis* (*v.* 142 f.), hvor det foreskrives, at, saasnart Census er ansat enten af Censor eller en anden Magistrat i hans Sted (— man ser, at den gamle Censur tildels var opgiven —), skulde Municipaløvrighederne i alle italiske Borgerkommuner (*municipiæ, coloniæ, præfecturæ*), hver for sin By, i Henhold til den i Rom bekjendtgjorte *formula census* foretage Tællingen med de foreskrevne Oplysninger inden 60 Dage efter Begyndelsen af Census i Rom selv og de saaledes optagne Lister ved Deputationer bringes til Rom 60 Dage før Enden af Census for der at optages i de almindelige Lister og opbevares med disse. Vi maa antage, at lignende Foranstaltninger udstraktes til Borgerkommunerne udenfor Italien, saalænge en særskilt Census for de romerske Borgere bestod (jfr. Strabos Angivelse af Antallet af Borgere med Riddercensus i Gades i en Folketælling i hans Tid, III p. 159).

Borgeren afgav under Ed, *juratus*, paa Tro og Love, *ex animi sententia*, de forlangte Oplysninger (Liv. XLIII, 14. Gell. IV, 3 og 20. *lex Jul. munic. l. c.*); han skulde efter *lex Julia* opgive Navn, Fornavn, Fader, Patron, Tribus, Tilnavn (den officielle Orden *Lemonia Rufus*), Alder (*quot annos quisque habeat*) og Formue (*ratio pecuniæ*; se nedenfor). Dionysius (V, 75) tilføier Angivelsen af Navn paa Hustru og Børn og disses Alder (*γυναίκων καὶ παίδων ὀνόματα καὶ ἡλικίας ἑαυτῶν καὶ τέκνων*; jfr. det ovenfor citerede Sted af Livius XLIII, 14). At Ang velsen af Hustru forlangtes, bekræftes specielt af Gellius (IV, 20: *ex animi sententia, ux-*

orem habes?; smsteds 3 tilføies *liberorum quærendorum causa?*), og hermed hængte sammen Censorernes Stræben efter at befordre lovlige Ægteskaber og derigjennem Formerelsen af Borgertallet (Cic. *de legg.* III, 3: *cælibes esse prohibento*) dels ved Opfordring og Formaning dels ved direkte Tryk paa de Borgere, der unddroge sig fra Ægteskabet, en Bestræbelse, der i en anden Form optoges i Keisertiden (*lex Papia Poppæa*). Dio Cassius (LVI, 6) lader August sige, at der var mange gamle og nøiagtige Beslutninger af Senat og Folk om denne Gjenstand; hos Livius (*Epit.* LIX) læse vi, at Censoren Q. Metellus i Aaret 130 tilraadede Tvangsforanstaltninger i dette Øiemed (*censuit, ut cogerentur omnes ducere uxores liberorum creandorum causa*); hos Gellius (I, 6) nævnes en Tale til Folket af Censoren Q. Metellus Numidicus Aar 102 *de ducendis uxoribus, cum populum ad matrimonia capessenda hortaretur*; det er sandsynligt, at her finder en Forvexling Sted med den ældre Metellus; hos Svet. *Aug.* 89 nævnes Q. Metellus's Tale *de prole augenda.* En Skatteforhøielse for Pebersvende nævnes hos Plut. *Cam.* 2 som indført af Camillus som Censor, jfr. Fest. *v. uxorium.*

Livius (XXIV, 18) lader formode, hvad der i sig selv er sandsynligt, at der i Fortegnelsen over Borgerne i militærpligtig Alder (*in tabulis juniorum*) tilføiedes Bemærkning om ydet Krigstjeneste (jfr. XLIII, 14, hvor der kræves en særlig Angivelse herom).

Den i *lex Julia* kort betegnede Formuesangivelse var nøiagtig og speciel med Adskillelse af de enkelte Arter af Formuesgjenstande (Festus *v. rudus*: *in æstimatione censoria æs infectum rudus appellatur*) og Angivelse af de enkelte Bestanddele af den faste Eiendom (Cic. *pro Cluent.* 51, hvor nogle *balneæ* antydes opførte i Censuslisterne), dog saaledes, at den af faste Eiendomme kun omfattede dem, der efter gammel Lov og Vedtægt kunde medregnes til at bestemme Borgerens Census og herpaa beroende Stilling eller, som det hed, vare *censui censendo* (Fest. *v. censui censendo*), navnlig med Udelukkelse af *ager provincialis* (Cic. *pro Flacco* 32).[1]

---

[1]) Af dette Sted (*in qua tribu ista prædia censuisti?*) sees, at Grundeiendommens Beliggenhed maatte angives; maaske anførtes ogsaa ved

Ved Ansættelse til Værdi medvirkede beedigede Vurderingsmænd, *juratores* (Liv. XXXIX, 44, jfr. Plaut. *Trin.* IV, 2, 30), men Censorerne havde eller tiltoge sig i ældre Tid en Ret til vilkaarlig at ansætte Luxusgjenstande til en høiere Værdi, hvorved den i Procent af Formuen udskrevne Skat ramte disse Gjenstande stærkere (Liv. XXXIX, 44. Plut. *Cato maj.* 18).[1]) At Gjæld ikke afdroges i Borgerens Census, synes at fremgaa af Livius's Fremstilling i de første Bøger af de Forgjældedes Stilling, der maatte betale Skat af al deres Eiendom, og af Beretningen om overforgjældede Senatorer, naar de blot ikke vare ude af Raadighed over deres Eiendom (se Kap. 2 § 10); men paa den anden Side berettes det dog, at i det Ringeste i ældre Dage, Censuslisterne gave Oplysning om Gjæld (Liv. VI, 27 og 31).[2])

Ligesom Censorerne ved at tilstede Frigivne Op-

---

hver Tribus de, som havde Grundeiendom i den, om de end personlig hørte til en anden Tribus.

[1]) Livius's Ord ere: *Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quæ pluris quam quindecim milium æris essent, decies pluris in censum referre juratores jussi; item mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum decem milibus æris aut pluris eo venissent, uti ea quoque decies tanto pluris, quam quanti essent, æstimarentur, et his rebus omnibus terni in milia æris attribuerentur.* Betydningen af de sidste Ord er ikke klar; formodentlig menes, at ved Skatteudskrivning for disse Gjenstande beregnedes et Tillæg af 3 pro mille til den forresten procentvis af Mandens hele Census beregnede Skat. Plutarch afviger i enkelte mindre vigtige Punkter.

[2]) Det her Anførte er vistnok langt fra at give en udtømmende Forestilling om Eiendoms- og Formuesforholdenes Undersøgelse og Fremtræden ved den romerske Census; men de Gjetninger, hvormed Enkelte i den nyere Tid, tildels uden at sige, at det var Gjetninger, have villet udfylde Hullerne i vor Kundskab, have ingen Betydning, allermindst saadanne Fortællinger, som at i den ældste Census blot toges Hensyn til Landbesiddelse, hvor hvert *jugerum* regnedes til 5000 *asses*, Noget, der gjentagne Gange anføres, med Henvisning, ikke til nogen gammel Forfatter, men til Huschkes Fabelbog om Servius Tullius. Men ogsaa naar der henvises til Kontrollen med faste Eiendommes Værdiansættelse ved Hjælp af de i *pagi* førte Bøger, er Sandheden den, at Dionys. H. IV, 15, der skal være Kilden, hverken omtaler Bøger eller Værdiansættelser og da endnu mindre, hvorledes disse Værdiansættelser fornyedes og holdtes paalidelige.

tagelse i Censuslisten bekræftede deres Frihed og Borgerret (se Kap. 2 § 19), saaledes kunde de naturligvis ogsaa afvise Personer, om hvis Angivelser af Navn og Plads de havde Tvivl (*censu prohibere*, Cic. *pro Sest.* 47. *irrepere in censum*, *pro Balbo* 2).[1])

Med Folketællingen hængte sammen den af Censorerne, men i Henhold til speciel Lov (Liv. XXXVIII, 36) foretagne Indretning af nye Tribus (sidst Aar 241), eller Optagelsen af nye Borgerkommuner i Tribus (Liv. VIII, 17), ligesom ogsaa Henvisningen af de Frigivne til visse Tribus (se Kap. 2 § 21).

b. Om Censorernes særlige Virksomhed med Hensyn til Ordningen af de to høiere Stænder af Folket, Senator- og Ridderstanden, og Bevarelsen af disse Stænders Hæderlighed er handlet ovenfor i Kap. 2 § 9 og § 14.[2]) Af den her førte Kontrol med sædelig og sømmelig Vandel udviklede sig uden Tvivl det censoriske Tilsyn med den sædelige Tilstand hos Folket og den censoriske Strafferet i det Hele, der dog altid væsentlig indskrænkede sig til hvad der enten fremtraadte hos Medlemmer af de høiere Stænder eller som paafaldende Phænomen hos en større Mængde Borgere (se Forbindelsen og Udtrykkene hos Cic. *de legg.* III, 3: *mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquunto*, og Liv. IV, 8: *morum disciplinæque Romanæ penes censuram regimen, in senatu equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen sub dicione ejus magistratus;* jfr. de Steder hos Livius, hvor han omtaler Censorerne som strenge eller milde *in recognoscendo senatu et centuriis equitum*). Dette Tilsyn udøvedes saaledes, at Censorerne (under Ed, se Plut. *Cato maj.* 16, vel deres almindelige Embedsed), naar de under Gjennemgaaelsen af Listen over Senatet eller Riddercenturierne eller af de enkelte Tribus stødte paa Navnet af en Borger, hvem de ansaa for særlig

---

[1]) Hos Aurel. *Vict. de vir. ill.* 62 siges, at en Censor vægrede sig ved at optage i Listerne, *in censum*, en Mand, der falskelig udgav sig for en Søn af Ti. Gracchus. Men slap han for Straf og undgik han ved Udslettelsen Krigspligten?

[2]) Af Liv. XXVII, 11 sees, at *lectio principis senatus* tilfaldt den ene Censor ved Lod.

plettet, offentlig krævede ham til Regnskab (Dionys H. XIX, 16) uden formelig retlig Forhandling (se Cic. *pro Cluent.* 42. 43), skjøndt stundom med Opfordring til dem, der vilde optræde som Klagere eller Vidner (Val. Max. IV, 1, 10. Svet. *Aug.* 38), og med Tilstedelse af Forsvar (Liv. XXIV, 18: *causam dicere*). De udtalte da deres Skjøn, *notio*, og Misbilligelse, og med denne Misbilligelse forbandt de Udstødelse af den høiere Stand eller en anden Ydmygelse (se nedenfor), idet de til Navnet satte et beskæmmende Mærke, *nota*, sædvanlig med Tilføielse af Aarsagen (*subscribere causam*, *subscriptio*, Cic. *pro Cluent. l. c.* Gell. IV, 20).[1] Vare Censorerne ikke enige, havde den enes Kjendelse ingen Virkning ligeoverfor den andens Indsigelse (Cic. *pro Cluent.* 43. 47. Liv. XL, 51. XLV, 15. App. *Civ.* I, 28. Dio Cass. *fr.* 76, 1 om Scipio Africanus den Yngres og Mummius's Censur: *ὁ δὲ δὴ Μόμμιος . . . οὔτ' αὐτός τινι κηλῖδα προσέθηκε καὶ συχνὰ τῶν ὑπ' ἐκείνου πραχθέντων, ὅσα γε καὶ ἐνεδέχετο, κατέλυσεν*; jfr. Cic. *de orat.* II, 66). Gjenstand for Censorernes Revselse, *opus censorium* (Cic. *de orat.* II, 90. Gell. IV, 12) var Alt, hvad der stred imod god nedarvet Skik og Tugt, *mos disciplinaque majorum*, i det private Liv og Huslivet, navnlig Tilsidesættelse af Pietets- og Humanitetspligter mod Slægtninge og Slaver, Luxus og grov Usædelighed, og saadan offentlig Adfærd, der enten af Mangel paa udtrykkelig Straffelov eller af Mangel paa Anklager, og fordi Forseelsen omfattede mange Personer, unddrog sig Straf ved almindelig Dom. Dette ligger i den Række Exempler, som anføres hos Dionys. H. XX, 13. Plut. *Cato maj.* 16 og enkeltvis hos andre Skribenter.[2]) Naturligvis

---

[1]) Liv. XXXIX, 42 bemærker ved Omtalen af Censuren i Aar 184, da Cato den Ældre var Censor: *patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu adscriberent notas*, hvilket vel er at forstaa om Angivelse af Udstødelsesgrunden; sammesteds berettes, at Cato havde holdt formelige Taler mod dem, som han havde udstødt af Senatet eller Ridderstanden.

[2]) Dionysius's Sted lyder: *Ῥωμαῖοι δὲ πᾶσαν ἀναπετάσαντες οἰκίαν καὶ μέχρι τοῦ δωματίου τὴν ἀρχὴν τῶν τιμητῶν προαγαγόντες, ἁπάντων ἐποίησαν ἐπίσκοπον καὶ φύλακα τῶν ἐν αὐταῖς γιγνομένων, οὔτε δεσπότην οἰόμενοι δεῖν ὠμὸν εἶναι περὶ τὰς τιμωρίας οἰκετῶν, οὔτε πατέρα πικρὸν ἢ μαλθακὸν πέρα τοῦ μετρίου περὶ τέκνων ἀγωγάς,*

fremtraadte snart større Strenghed, snart større Lemfældighed efter Censorernes Charakter og deres Dom om Tidens Krav, men i det Hele maatte Censorerne for at vedligeholde deres Anseelse og Agtelsen for deres Kjendelser støtte sig til enhver Tidsalders offentlige Mening og sædelige Forestillinger, holdende paa det Overleverede. Politiske Partihensyn kunde ikke stedse holdes borte; de skulle allerede have gjort sig gjældende i den Bestemmelse, der traf Mam. Æmilius, som havde foreslaaet Loven om Afkortning af Censorernes Funktionstid, af de samtidige Censorer (Liv. IV, 24). Ikke utænkeligt er det, at Beretningerne om den ældre Censurs strenge Tugt og Ave kunne være farvede noget af den senere Tids Beundring for Fortiden.

Censorernes Kjendelse havde ikke Charakteren af en juridisk Dom og heller ikke dennes Gyldighed, idet den ikke blot ikke var bindende for Folket, der ved sine Valg kunde rehabilitere udstødte Medlemmer af Senatet (se oven-

---

οὔτε παῖδας γηραίων ἀπειθεῖς πατέρων, οὔτε ἀδελφοὺς γνησίους τὸ πλεῖον ἀντὶ τοῦ ἴσου διώκοντας, οὐ συμπόσια καὶ μέθας παννυχίους, οὐκ ἀσελγείας καὶ φθορὰς ἡλικιῶν νέων, οὐκ ἄλλο τῶν παρὰ τὸ καθῆκον ἢ συμφέρον τῇ πόλει πραττομένων οὐδέν. Med Hensyn til Luxus fremhæves hos Forfatterne ofte det Exempel, som Censorerne C. Fabricius og Q. Æmilius Papus noget efter Aar 276 statuerede paa P. Cornelius Rufinus, forhen to Gange Konsul og Diktator, hvem de udstødte af Senatet, *quod decem pondo argenti facti habuit* (Liv. *Epit.* XIV, Gell. IV, 8. XVII, 21. Plut. *Sulla* 1. Val. Max. II, 9, 4. Zon. VIII p. 379. Dionys. H. *l. c.* Florus, Seneca, Augustinus). Cicero (*de off.* III, 31) omtaler Censorernes Strenghed med Hensyn til Mened. Forsømmelse af Pligten til Krigstjeneste omtales hos Liv. XXIV, 18, hvor over 2000 unge Mænd udenfor Ridderstanden siges ramte af Censorernes Straf, og hos Cic. *de orat.* II, 67, hvor en Centurion straffes af Censoren Scipio Africanus den Yngre for Fraværelse fra en Kamp. Et almindeligt Humanitetshensyn gjordes gjældende Aar 184 imod L. Flamininus, der havde ladet barbariske Fanger henrette for at tilfredsstille en letfærdig Persons Indfald (Liv. XXXIX, 42. Cic. *Cato* 12. Plut. *Cato maj.* 17. *Flamin.* 18. Val. Max. II, 9, 3). Hensynet til et statsøkonomisk Formaal fremtræder ved Revselsen for forsømt Dyrkning af Landeiendomme (Plin. *H. N.* XVIII, 11. Gell. IV, 20). Mangel af god Pasning af Ridderhesten nævnes som revset hos Gell. IV, 12 og 20, Uærbødighed imod Censoren hos den Samme i Kap. 24.

for Kap. 2 § 9; jfr. Beretningen om L. Metellus's Folketribunat Aaret efter hans Udstødelse af Tribus og Nedsættelse til *ærarius*, Liv. XXIV, 18 og 43), men heller ikke for de næst følgende Censorer, der oftere omstødte deres Formænds Skjøn (Cic. *pro Cluent.* 42. 43; Cicero siger endog, at Mænd, der vare ramte af censorisk Vanære, oftere af *prætor urbanus* vare optagne paa Dommerlisten, Kap. 43). Derfor kunde ogsaa den samme Handling, der havde foranlediget Censorernes Kjendelse, senere gjøres til Gjenstand for en egentlig kriminel Anklage og ved denne den Anklagede frifindes (Cic. *l. c*).

Den udtrykkelig udtalte censoriske Dadel, *nota*, forskjellig fra en blot af Censoren antydet Tvivl om Vedkommendes fulde Hæderlighed (Val. Max. IV, 1, 10), medførte, skjøndt ikke juridisk betragtet som Straf, *pœna* (Cic. *pro Cluent. l. c.*), for Medlemmerne af de to høiere Stænder Udelukkelse af Standen (*senatu movere, equum adimere,* se Kap. 2 § 9 og § 14), men hertil føiedes almindelig, i det Ringeste i ældre Tider, den yderligere Virkning, som ved Borgere udenfor disse to Stænder alene kunde anvendes, nemlig Udelukkelsen af *tribus*, der medførte Suspension af Stemmeretten og Nedsættelse i den særegne Borgerklasse, som kaldtes *ærarii* (*ærarium facere, inter ærarios referre*, Liv. XXIV, 18. XLII, 10: *omnes, quos senatu moverunt quibusque equos ademerunt, ærarios fecerunt et tribu moverunt*; jfr. XLIII, 15. XLV, 15. Dionys. H. XIX, 18: ἐκγράψωσί με τῆς βουλῆς καὶ μεταγάγωσιν εἰς τὰς τῶν ἀτίμων φυλάς, modsat *ex ærari s eximere*, Cic. *de orat.* II, 66). Intercession eller Provokation imod Censorernes Kjendelse omtales ingensteds. Om disse *ærarii* vide vi (i Modsætning til de af Nyere opstillede aldeles vilkaarlige Hypotheser) i Virkeligheden slet intet Andet, end at det var en Slags Straffeklasse, hvis Art og Navn finder sin Forklaring i Livius's Ytring (IV, 24), at Censorerne gjorde Mam. Æmilius til *ærarius octuplicato censu*, altsaa med Forhøielse af hans Skattepligt til det Ottedobbelte. Navnet betegner altsaa en vilkaarlig og extra beskattet Klasse (Ps. Ascon. *ad Cic. div. in Cæc.* 3: *ut pro capite suo tributi nomine æra penderet*). Hvor vidt Censorernes Myndighed med Hensyn til denne Forhøielse gik, og hvad der var det Sædvanlige, derom vide vi Intet; i den

Tid, da Formueskat af Borgerne ikke længere krævedes, laa Betydningen blot i Vanæren. Ved Udstødelsen af Tribus tabte Borgeren, idet der ikke anvistes ham nogen anden Tribus, Muligheden af at udøve sin Stemmeret; men det antydes tillige, at udstødte Borgere udtrykkelig optoges paa særegne Lister, der kaldtes *tabulæ Cæritum* efter Indbyggerne af Byen Cære, som *cives sine suffragio*, skjøndt vi ikke kunne forklare, hvorfor Benævnelsen just hentedes fra denne Bys Indbyggere (Gell. XIV, 13. Hor. *Epist.* I, 6, 62. Ps. Ascon. *ad Cic. div. in Cæc.* 3).[1])

Den censoriske Strafferet finde vi endnu øvet i Aaret 70 f. C. med stor Strenghed, i det Ringeste hvad Senatet angaar, idet Censorerne Cn. Lentulus og L. Gellius udstødte ikke mindre end 64 Senatorer (Liv. *Epit.* XCVIII), for en stor Del vel saadanne, som ved Sullas Gunst vare slupne ind; om disse Censorers Virksomhed med Hensyn til det øvrige Borgerskab berettes Intet.

P. Clodius foreslog som Almuetribun og fik antaget en Lov, at Ingen maatte udstødes af Senatet eller belægges med nogen *ignominia* af Censorerne uden efter formelig Anklage og Fordømmelse af begge Censorer (Ascon. *ad Cic. in Pis.* p. 124. Dio Cass. XXXVIII, 13; oftere alluderet til i Ciceros Taler *in Pisonem*, *pro Sestio* og *de provinciis consularibus*); men denne Lov ophævedes udtrykkelig i Aaret 52 efter Forslag af Konsulen Scipio (Dio Cass. XL, 57) paa en Tid, da forresten „Ingen vilde være Censor" og hele Censuren kun var en Skygge.

Med det censoriske Tilsyn med Sædeligheden og Opretholdelsen af *mos majorum* stod i Forbindelse deres Indskriden imod misbilligede Nyheder i Undervisningsvæsenet (Censorerne Cn. Domitius og P. Crassus imod *rhetores Latini*

[1]) Hvad der hos Liv. XLV, 15 lægges Censoren Claudius i Munden, at *tribu movere* kun var ensbetydende med *tribum mutare jubere*, beror vist paa en unøiagtig Opfattelse af Livius. Claudius's Mening var uden Tvivl, at Censorerne vel kunde flytte de Frigivne fra de Tribus, hvori de nu vare, til andre, men ikke ganske udelukke dem fra Stemmegivning, idet her ikke var Tale om en *nota*, en Straffekjendelse mod en enkelt Borger.

Aar 92, Cic. *de orat.* III, 24. Svet. *de rhet.* 1) og ligefremme Forbud derimod, der respekteredes. [1])

c. Til Folketællingen og den derved tilveiebragte Oversigt over Folkets levende Styrke og Skatteevne svarede som den anden Hovedside af Censurens Virksomhed den periodiske Ordning af Statens Indtægter med Undtagelse af Borgernes direkte Formueskat, *tributum*, og Iværksættelsen af offentlige Arbeider og Anlæg, alt under Kontrol og Medvirkning af Senatet.

Al indtægtgivende Statseiendom og alle indirekte Afgifter til Staten hjemme og i Provindserne bortforpagtedes af Censorerne paa fem Aar (om undtagelsesvis enkelte paa kortere eller længere Tid, vides ikke) til Enkelte eller sædvanlig til Flere i Forening (*societates publicanorum*) til Brug, Nydelse og Oppebørsel mod en bestemt Betaling til Statskassen (*locare publica*, *locare vectigalia utenda*, *fruenda*, *locatio vectigalium*, hvortil fra de Privates Side svarer *redimere*, *conducere publica*, *redemptio*, *conductio publicorum vectigalium*, *frui publico*). [2]) Forpagtningen skete paa Forum ved offentlig Auktion (*hasta publica*, *hasta censorum* Corn. Nep. *Att.* 6. Liv.

---

[1]) Hos Plin. *H. N.* VIII, 209 og 223. XXXVI, 4 anføres som hentede af *censoriæ leges* Bestemmelser imod visse Maaltider. Der kan ved disse saakaldte *leges* kun tænkes paa Edikter og Udtalelser, som ventedes respekterede, i ethvert Fald ved Frygten for de næste Censorers *nota*; jfr. en almindelig censorisk Anordning om Skuespillene, Liv. XXXIV, 44.

[2]) Som Gjenstand for *locatio censorum* nævnes ogsaa *ultro tributa* (Liv. XXXIX, 44. XLIII, 16. *lex Jul. munic. v.* 73 p. 95. *Br. æs Malacit. c.* 63). Af Livius's første Sted, sammenlignet med Sen. *de benef.* IV, 1, fremgaar, at hermed betegnes Gjenstande, der medførte Udgift for Staten, altsaa Ydelser i Statens Navn, Vedligeholdelsesudgifter; derfor i *lex Julia municipalis*: *ultrove tributis fruendis tuendisve*, vel ogsaa Leverancer til Staten eller saadanne Byrder som f. Ex. Underholdning af Heste til Væddeløb ved Legene (*locatio curulium equorum præbendorum*, Liv. XXIV, 18). Som et ganske mærkeligt Exempel paa underordnede Ydelser og Tjenester, der bortliciteredes af Censorerne, kan af Varro (*L. L.* VI, 92 p. 76) anføres Signalblæsningen ved *comitia centuriata (qui de censoribus classicum ad comitia centuriata redemptum habent)*. Jfr. Bortliciteringen af Leverancen af Skrivematerialier og Redskaber til *apparitores* ved Vandvæsenet, *lex Quinctia* hos Frontin. *de aquis* 129 ved *quæstores* eller *prætores ærarii*.

XXIV, 18) i Henhold til de af Censorerne bekjendtgjorte Auktionsbetingelser (*lex censoria*, Cic. *de nat. deor.* III, 19. Plin. *H. N.* XXXIII, 78, hvor der nævnes en Betingelse med Hensyn til det Antal af Arbeidere, der maatte anvendes ved et vist Guldbjergværk. Cic. *in Verr.* III, 7. *de prov. cons.* 5, hvor der nævnes Fritagelse for Afgift i Tilfælde af Hindring i Benyttelsen ved Fjendevold, *ad Q. fr.* I, 1. 12. Varr. *R. R.* II, 1, 15; *lex locationis*, *lex Jul. munic. v.* 72 sqq. p. 95. *Br.*, med visse gamle Ceremonier (*bona Porsinnæ regis vendere*) Liv. II, 14). Censorerne havde at drage Omsorg for Sikring af Indtægter ved Kaution og Underpant (*prædes*, *prædia*, *bona subsignare apud ærarium*, d. e. stille til Underpant, *vendere prædes prædiaque*, *vendere bona* om Exekution i det stillede Pant, Cic. *in Verr.* I, 54. 55. 57. *de leg. agr.* III, 3. *lex agrar. a.* 643 v. 73. 74. 84, p. 75. 76. *Br.*), og de kunde, dog vel inden visse Grændser, afvise Bud, som de ikke fandt det rigtigt at antage (Liv. XXXIX, 44; jfr. XLIII, 16, hvor Censorerne udelukke de tidligere Forpagtere). Om Senatets Indflydelse paa Forpagtningen og Overholdelsen af Betingelserne se ovenfor Kap. 4 § 2 b. Særlig maatte denne Indflydelse vel gjøre sig gjældende ved Omordningen af ældre eller Oprettelsen af nye Indtægtskilder, f. Ex. igjennem Monopoler, skjøndt det af Livius's Beretning om Saltmonopolets Behandling af Censorerne Claudius Nero og Livius Salinator sees, at ogsaa her Censorernes Frihed var stor (jfr. Livius's Ord *vectigalia sub nutu arbitrioque censorum* og XL, 51 om Censorerne i Aaret 179: *portoria et vectigalia iidem multa instituerunt*). Til i det Enkelte at drage Grændsen imellem Senatets og Censorernes Myndighed mangle vi Data. Til nye Dispositioner over Statsdomænen krævedes aabenbart Folkets Samtykke, der hos Liv. XXVII, 11 nævnes ved den første Bortforpagtning af *ager Campanus* efter Capuas Erobring i den anden puniske Krig. Om Indtægtsarterne i og for sig se ved Finantsvæsenet i Kap. 9.

Paa samme Maade foregik Bortliciteringen af Udførelsen af offentlige Arbeider for den dertil af Senatet enten begge Censorer i Fællesskab eller stundom hver Censor for sig anviste Sum (Polyb VI, 13. Liv. XXXIX, 44. XL, 46, hvor der anvises dem et Aars *vectigal.* 51. XLI, 27. XLIV, 16,

hvor der tilstaaes et halvt Aars Indtægt). Naturligvis maa der have været forelagt Senatet en Plan, i det Ringeste for de større Arbeider og for Summens Anvendelse, om end en Del stilledes til fri Disposition; men om det Nærmere herved savnes enhver Efterretning. Kun en Antydning ligger i Ordene hos Liv. XLI, 27: *nihil nisi senatus Romani populive jussu se locaturum.* Exempler paa slig Bortlicitation af offentlige Arbeider af større eller mindre Omfang forekomme overalt, se imellem mange andre Liv. VI, 32 om Opførelsen af en Stadmur af Qvadersten; XXXIX, 44, hvor ligesom XLIV, 16 omtales Indkjøb og Nedrivning af private Bygninger for at gjøre Plads for offentlige; XLI, 27 om Brolægning af Gaderne med Sten, *silex*, og Brolægning af Veiene udenfor Byen med Grus, *glarea.* Som et af de største, under en enkelt Censors Ledelse paabegyndte Anlæg kan nævnes *via Appia* (det første Stykke til Capua) ved Censoren App. Claudius den Blinde Aar 312, medens det som Exempel paa censorisk Selvraadighed anføres, at den samme Appius med sin Kollega anlagde den appiske Vandledning uden Senatsbeslutning (Diod. Sic. XX, 36). [1])

Ved Siden af Bortliciteringen af nye Anlæg gik Overdragelsen af Vedligeholdelse af offentlige Anlæg og Bygninger for en bestemt Godtgjørelse (*locare opus*, *ædem tuendam*). Et interessant Billede heraf give Forhandlingen om den en vis P. Junius af Konsulerne L. Sulla og Q. Metellus i Aaret 80 i Censorers Sted overdragne Vedligeholdelse af Castors Tempel hos Cic. *in Verr.* I, 50 ff.; et ikke mindre interessant findes hos Frontin (*de aquis*), hvor Omsorgen for de offentlige Vandledninger, *tutela aquarum*, gives i Entreprise med Fastsættelse af, hvormange *servi opifices* Entre-

---

[1]) Offentlige Arbeider, som Omstændighederne gjorde nødvendige i de Aar, i hvilke Censorerne ikke vare i Virksomhed, lod Senatet bortlicitere kommissarisk ved Magistrater eller foranledigede, hvor Arbeidets Art krævede det, særlige *curatores* valgte dertil af Folket, f. Ex. *duumviri* til at bortlicitere Opførelsen af et i Folkets Navn lovet Tempel, Liv. XXII, 33. Enestaaende er det, at Censorerne i Aaret 174 efter Liv. XLI, 27 bortlicitere Arbeider og Anlæg i Municipier og Kolonier paa disses egen Bekostning (*ipsorum pecunia*), formodentlig ogsaa efter deres Begjæring.

prenøren skal holde udenfor og inde i Byen, hvilke Slavers Navn skulle indføres i *tabulæ publicæ in ærario* (derfor nævnes Qvæstorerne). Ligesom Censorerne naturligvis kontrollerede Udførelsen af de nye af dem i Entreprise givne Arbeider (*exigere opus*), hvortil, som ovenfor bemærket, tilstodes dem en Tid udover den egentlige Embedstid, saaledes prøvede de ogsaa Vedligeholdelsen af offentlige Anlæg og Bygninger, navnlig Templer, i den forudgangne Femaarsperiode, i Henhold til de af de forrige Censorer derom afsluttede Kontrakter (*exigebant sarta tecta*, Cic. *in Verr.* I, 49 ff. Liv. XXIX, 37. XLII, 3; *sarta tecta ædium sacrarum locorumque communium*, Cic. *ad fam.* XIII, 11, idet Participierne *sarta tecta* efterhaanden opfattedes som Substantiver om selve Vedligeholdelsestilstanden paa Tag og Fag) og krævede Afhjælpning af Manglerne, forat Gjenstanden i forsvarlig Tilstand og med alt Tilbehør, f. Ex. af Kunstværker, paany kunde bortliciteres til Vedligeholdelse (Cic. *in Verr. l. c.*, navnlig Kap. 50: *signa et dona comparere omnia*). Privates Overgreb og Indtrængen paa offentlig Eiendom og Plads fjernedes af Censorerne (Liv. XL, 51. XLIII, 16), og *tabulæ censoriæ* indeholdt Angivelser om *loca sacra et publica* (Cic. *de har. resp.* 14).[1]) Om dette Tilsyn have vi et Vidnesbyrd i de Grændsestene, *termini*, der Aar 55 f. C. af Censorerne P. Servilius Isauricus og M. Valerius Messalla reistes ved *ripa Tiberis*; se *C. I. L.* I, n. 612-14. (Om Ædilernes Virksomheds Berøring med Censorernes ved offentlige Bygninger og Pladser se nedenfor ved Ædilerne.)

Til Bortliciteringen af *opera publica* og deres Vedligeholdelse sluttede sig Bortliciteringen af allehaande Ydelser til Statens og den offentlige Tjenestes Fornødenheder, hvorom ovenfor er talt ved Forklaringen af Navnet *ultro tributa* (S. 337 Anm. under Texten, jfr. § 5 a om Leverancer til Magistraterne). Derimod kunde vel kun meget sjelden Bort-

---

[1]) Naar Cicero *pro Rab. perd.* 5 siger, at *leges censoriæ* fjernede Bøddelen fra Byen, sigtes herved til en bestemt ham, ligesom andre *servi publici*, af Censorerne anvist Bolig i en offentlig Eiendom, *lex Jul. munic. v.* 84. p. 95. *Br.* Om det øvrige Tilsyn med og Omsorg for disse *servi publici* savnes Efterretninger.

liciteringen af Fornødenheder til Hæren knytte sig til den regelmæssige periodiske Censorvirksomhed og besørgedes derfor vel mest efter Senatets Foranstaltning kommissarisk af andre Magistrater, som naar Aar 169 en Prætor bortliciterer Leveringen af Klædningsstykker til Hæren i Macedonien, uagtet der just holdtes Census i samme Aar, Liv. XLIV, 16.

Resultatet af hele Folketællingen og Alt, hvad der vedkom Censorernes *locationes*, nedlagdes i en naturligvis meget omfangsrig Samling af Aktstykker (Kontrakter og Deslige), *tabulæ censoriæ*, som i den ældre Tid opbevaredes i et særegent Lokale, *atrium Libertatis* (Liv. XLIII, 16. XLV, 15), i Ciceros Tid *in æde Nympharum* (*pro Mil.* 27), der antændtes i Clodius's Tid (Cic. *pro Cæl.* 32 og oftere). Ogsaa i det almindelige *ærarium* nedlagdes visse censoriske Aktstykker, i det Ringeste Fortegnelsen over *ærarii*, Liv. XXIX, 37. Nogle af disse Dokumenter opbevaredes tillige (i Afskrifter) i de afgangne Censorers og deres Efterkommeres Huse som kostbare Familieerindringer (Dionys. H. I, 74: *τιμητικὰ ὑπομνήματα*).

Censorernes hele Virksomhed afsluttedes ved en høitidelig Handling, der betegnes ved Udtrykket *lustrum condere* (uden Tvivl oprindelig at nedgrave Renselsesofret, ligesom *condere fulmen*). Det paa Marsmarken forsamlede og efter sine Afdelinger opstillede Folk rensedes ved et særegent Offer, *suovetaurilia*, under Bønner om Statens lykkelige Bestaaen og Løfter til Guderne, hvis de beskyttede den (Liv. I, 44. Dionys. H. IV, 22. Val. Max. IV, 1, 10), hvorefter Folket *ad vexillum* af Censorerne førtes tilbage til Byen. Denne Afslutningshandling, der særlig ledededes af den ene Censor (Liv. XXIX, 37. XXXVIII, 36 og oftere), kunde hindres ved Religionsskrupler, uagtet Census virkelig var fuldført (Liv. III, 22), saa at Antallet af afholdte Census ikke stemte med Antallet af *lustra condita* (Liv. X, 47: *census* XXVI, *lustrum* XX).[1])

Den Forudsætning, hvorpaa hele Censuren, hvad Folketælling og sædelig Kontrol angaar, var bygget, et i Byen selv

---

[1]) Livius synes, som ogsaa Mommsen har bemærket, at have anført og fremhævet hvert tiende Lustrum (III, 24. X, 47).

og dens nærmeste Omegn sammentrængt og derved ogsaa med Hensyn til Livsforhold og sædelig Holdning i det Hele overskueligt Folk, var allerede efterhaanden ved store Municipiers Optagelse og Koloniers Anlæg paa en betænkelig Maade svækket, men forstyrredes aldeles ved Forbundskrigen, saa at denne Magistrat fra dette Øieblik af ikke længere kunde hævde sin Plads og gjennemføre sin Virksomhed nogenlunde regelmæssig. De i Aar 89 valgte Censorer foretoge ingen Census (*nullam civium partem censuerunt*, Cic. *pro Arch.* 5), og Indskrivningen af de nye Borgere besørgedes af Prætorerne som extraordinært Hverv (smstds.). I Aar 86 fuldførtes vel en Folketælling af Censorerne L. Marcius Philippus og M. Perperna (Hieronym. *ad Eus. Chron.* Phlegon hos Phot. *bibl. cod.* 97; Antydning hos Cic. *l. c.*) og afsluttedes Kontrakter (Cic. *in Verr.* I, 55); men hvor fuldstændig og nøiagtig Folketællingen har været, vides ikke. Derefter valgtes i længere Tid ingen Censorer, og uopsættelige Censorforretninger, navnlig *locatio publicorum*, besørgedes extraordinært af Konsuler og Prætorer (Cic. *in Verr.* I, 50, hvor Konsulerne Sulla og Metellus Aar 82 og derefter Octavius og C. Aurelius Aar 75 *locant* og *exigunt sarta tecta*, og dernæst først Prætorerne C. Sacerdos og M. Cæsius, derpaa C. Verres og P. Cælius fortsætte *exactio sartorum tectorum*); Censuren synes at være betragtet som forældet og uskikket for Nutiden, medens man vel følte, at megen sædelig Brøst i Staten og i de høiere Stænder paakaldte dens Straffemyndighed (Cic. *div. in Cæc.* 3). De i Aar 70 valgte Censorer udfoldede en ikke ringe Strenghed i Rensningen af Senatet (se ovenfor); om deres øvrige Virksomhed vides Intet (Folk samlede i Rom *censendi causa* omtales Cic. *in Verr. act.* I, 18). En saare ubetydelig Erindring om de Censorer, der fungerede Aar 55, Grændsestene ved Tiberbredden, er nævnt ovenfor. Af de i Aaret 50 fungerende Censorer, App. Claudius og L. Piso, de sidste folkevalgte, viste den første nogen Lyst til at gjenoplive den censoriske Disciplin, men hans Bestræbelser fandtes latterlige; dog udstødte han uden Modstand af sin Kollega Adskillige af Senatet, imellem dem Historikeren Sallust (Cic. [Cælius] *ad fam.* VIII, 14. Dio Cass. XL, 63); til en Afslutning ved

lustrum conditum synes denne Census ikke bragt, da August i *marmor Ancyranum* betegner den af ham foretagne Afslutning af *lustrum* som den første efter Aar 70.

Hermed ender den virkelige Censurs Historie. Keiserne og allerede Cæsar sammensmeltede Censormyndigheden med den øvrige keiserlige Magtfuldkommenhed og lode indtil Vespasian af og til en Efterligning af den gamle Census med Bibeholdelse af Navnet fremtræde i deres egen og en tiltagen Kollegas Person eller udførte uden at antage Navnet visse censoriske Funktioner, der stode i Forbindelse med de beholdte republikanske Indretninger, medens efterhaanden nye Former opstode og udviklede sig for at tilveiebringe det statistiske Grundlag for Rigsbestyrelsen. I Aaret 46 f. C. overdroges der Cæsar, da han vendte tilbage fra Krigen i Afrika og Seiren ved Thapsus, imellem andre overordentlige Æresbevisninger, en Sædelighedskontrol, *præfectura morum*, paa tre Aar (Dio Cass. XLIII, 14. Svet. *Jul.* 76. Cic. *ad fam.* IX, 15: *hic præfectus moribus*), og i Besiddelse af denne Myndighed holdt han en Art Folketælling, der dog, som det synes, kun angik Hovedstadens Befolkning, navnlig den fattige, og især sigtede til Kornuddelingen (Svet. *Jul.* 41: *recensum populi nec more nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum egit, atque ex viginti trecentisque milibus accipientium frumentum e publico ad centum quinquaginta retraxit etc.* Liv. *Epit.* CXV. Dio Cass. XLIII, 21).[1] Derimod er der ikke under Cæsar selv noget Spor af Anvendelse af de Forskrifter, som Cæsar optog i sin *lex municipalis* om en regelmæssig periodisk Borgertælling med Formuesangivelse o. s. v. i Municipier og Kolonier og Optagelsen af dennes Resultater i en efter gammel Skik i Hovedstaden afholdt Census (se ovenfor S. 329). August (om hvis *præfectura morum* se Kap. 6) holdt i Aaret 28 f. C. i sit sjette Konsulat, med M. Agrippa som Kollega, men som det synes uden Navnet

---

[1]) Appian (*Civ.* II, 102), Plutarch (*Cæs.* 55), Zonaras (X p. 489) og selv Dio (XLIII, 25: *ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν (καὶ γὰρ ἐκείνας τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς ἐποίησεν) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, πολυπαιδίας ἆθλα ἐπέθηκεν*) opfatte det dog som en almindelig Folketælling.

Censor, maaske med Anvendelse af Cæsars Forskrifter eller Noget deraf, en virkelig Folketælling (Borgertælling), hvorved Antallet af Borgere fandtes at være 4,163,000, og afsluttede, efter Revision af Senatorlisten og Ridderstanden, *lustrum* (*marm. Ancyr. Lat.* c. 2. v. 2. sqq. Dio Cass. LII, 42. Macrob. *Saturn.* II, 4. der kalder August Censor, medens Sveton siger *sine censuræ honore*). Han gjentog Folketællingen Aar 8 f. C. alene [1]) og A. 14. e. C. i Forbindelse med Tiber, begge Gange *consulari cum imperio*, men ikke som Konsul (*marm. Ancyr. l. c.* Svet. *l. c.* Euseb. *Chron.* II; p. 187 *Scal.*, der kun omtaler Tællingen af Indbyggerne i Rom); ved den sidste Tælling var Borgertallet efter *marmor Ancyranum* 4,937,000. [2]) Men ved Siden heraf udnævntes i Aaret 22 f. C. L. Munatius Plancus og Paulus Æmilius Lepidus til Censorer, for sidste Gang to uden Keiseren (Dio Cass. LIV, 2. Vell. Pat. II, 95. Svet. *Claud.* 16). Om disse Censorers Virksomhed vide vi Intet; Vellejus betegner dem begge som lidet egnede til Censuren, den ene paa Grund af Charaktersvaghed, den anden paa Grund af hans egen Vandel. Dio siger udtrykkelig, at August foretog sig Meget af, hvad der henhørte under Censuren. Claudius lod sig i Aaret 48 Censuren overdrage i Forening med L. Vitellius, den senere Keisers Fader, og afsluttede, efter Revision af Senat og Ridderstand med *notæ* i gammel Form og efter Udstedelse af Edikter om Luxus og deslige Gjenstande, det 74de *lustrum* (Tac. *Ann.* XI, 13 og 25. Svet. *Claud.* 16. *Vit.* 2. Plin. *H. N.* VII, 159. X, 5. Euseb. *Chron.* Cassiod.). Det 75de og sidste afsluttedes af Vespasian og Titus Aar 73 (Svet. *Vespas.* 8. *Tit.* 6. Censorin. *de die nat.* 18. Plin. *H. N.* III, 66. VII, 162). Domitian erklærede sig for *censor perpetuus* (Dio Cass. LIII, 18. LXVII, 4; i Indskrifter hos Orelli *n.* 766 og 768 kaldes han saaledes) og traf under Benyttelse af

---

[1]) Til denne Folketælling maa uden Tvivl henføres Dio Cassius's Efterretning i LIV, 35, at August angav sin egen Formue i Census ligesom en anden Privatmand.

[2]) Dio Cass. LV, 13 omtaler ved Aar 9 e. C. en Tælling, der indskrænkedes til de Borgere i Italien, som eiede 200,000 Sestertier (πέντε μυριάδας).

dette Navn adskillige mere eller mindre vilkaarlige Foranstaltninger (Svet. *Domit.* 8: *suscepta correctione morum*). Efter denne Tid forsvinder den gamle Census og overhovedet en særlig Borgercensus ganske.[1]) Ogsaa udenfor disse uregelmæssige keiserlige Censurer foretoges af Keiserne i kortere Mellemrum den oftere hos Sveton og Dio Cassius omtalte *recognitio equitum* eller *judicum* (se Kap. 2 § 15). Andre uopsættelige censoriske Forretninger udførtes uden Tvivl i den første Keisertid, saalænge ingen ny Form for dem var dannet, kommissarisk ved andre Magistrater; saaledes antyder Ovid (*ex Ponto* IV, 5, 19. 20. 9, 45), at *locatio vectigalium* i hans Tid foretoges af Konsulerne. Tilsynet med offentlige Anlæg og Udførelsen af Arbeider overdroges forskjellige specielle *curatores* (f. Ex. *curatores aquarum*; se nedenfor i Kap. 7).

Hvorvidt og i hvilken Form der endnu i det tredie Aarhundrede, adskilt fra den almindelige Rigscensus, bestod en vis særlig Kontrol med Senator-og Ridderstanden, dels med Medlemmernes Formuesforhold, dels med deres øvrige Værdighed, er vanskeligt at afgjøre, skjøndt Hentydninger dertil synes at forekomme, saasom i hvad der (*Hist. Aug. Valer.* 5 og 6 [1 og 2]) berettes om Valget af en Censor i Aaret 251 e. C., der af Keiseren overlodes til Senatet (*ille de senatu judicet* o. s. v.), eller i Beretningen hos Herodian (V, 7), at en forhenværende Skuespiller eller Dandser blev sat i Spidsen for ἡ ὑπόστασις τῶν εἰς τὴν σύγκλητον βουλὴν ἢ τὸ ἱππικὸν τάγμα κατατασσομένων. Maaske hører herhid ogsaa det Embede, som Dio Cass. LXXVIII, 4 under Caracalla betegner ved Ordene ὁ τὰς τιμήσεις ἐγκεχειρισμένος, skjøndt det ogsaa kan have angaaet den keiserlige Rigs- og

[1]) Naar Dio Cass. LIII, 18 siger, at Keiserne efter Domitian kun brugte Censornavnet ἐν ταῖς ἀπογραφαῖς, maa derved enten tænkes paa den periodiske Foretagelse af den senere Rigscensus, hvormed kan have været forbunden en vis Erindring om den gamle republikanske Census, eller paa den endnu forekommende Revision af Senatet og Riddercenturierne (se Kap. 2 § 15). At Censormyndigheden ogsaa senere tænktes indbefattet i Keiserværdigheden, vise Ytringer som den i *Hist. Aug. Carin.* 20: *spectante censore.*

Provindscensus. Om denne sidste se i Kap. 10 ved det senere Skattevæsen.

§ 11.

Ædiles, ædilitas.

Medens Ædiliteten i den senere Skikkelse, efter Konsulatets Deling med Plebeierne, fremtræder som en almindelig hele Staten og Folket tilhørende, men fra den høiere Regeringsmyndighed tydelig adskilt, paa den egentlige By og det nærmeste Distrikt beregnet Politiøvrighed med visse særlige Attributer, er dens Udvikling til denne Skikkelse, dens Oprindelse og første Stilling som rent plebeisk Myndighed temmelig uklar, idet heller ikke Navnet giver nogen sikker Antydning af Udgangspunktet. [1])

Det berettes (Dionys. H. VI, 90. Zon. VII p. 342), at der samtidig med Oprettelsen af Almuetribunatet indrømmedes Almuen at vælge to Mænd til Ædiler, der skulde understøtte Tribunerne, navnlig hvor der krævedes en handlende og exekutiv Virksomhed; [2]) at denne hjælpende og

---

[1]) Almindelig og rimelig henføres Navnet til *ædes* (Varro *L. L.* V, 81 p. 24. Dionys. H. VI, 90. Pompon. i Dig. I, 2, 2, 21 og 26), hos de gamle Skribenter med Vaklen imellem Tanken paa Templer i Almindelighed (Dionysius) eller paa et bestemt Tempel eller bestemte Templer (Pomponius) eller paa Templer og private Bygninger (Varro; jfr. Festus *v. ædilis*); hos Festus (*v. ædilis*) og Theophilus (*paraphras. institut.*) afledes Navnet *ab adeundo*. Navnets Forklaring af de ældste Ædilers Forhold til *ædes Cereris* bliver betænkelig baade ved Anvendelsen deraf paa den patriciske Magistrat og især ved dets udbredte Brug som Øvrighedsnavn i Municipier (se Kap. 7), hvor et tilsvarende specielt Forhold ikke let overalt lader sig tænke. De græske Skribenter oversætte for det meste *ædiles* ved *ἀγορανόμοι* efter Ædilitetens, i det Ringeste den seneres, nære Slægtskab med den græske, navnlig attiske, Øvrighed af dette Navn. Dio Cassius kalder dem *πολιανόμους*.

[2]) Dionysius's Ord ere: *ἐδεήθησαν τῆς βουλῆς ἐπιτρέψαι σφίσιν ἄνδρας ἐκ τῶν δημοτικῶν δύο καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδεικνύναι τοὺς ὑπηρετήσοντας τοῖς δημάρχοις, ὅσων ἂν δέωνται, καὶ δίκας, ἃς ἂν ἐπιτρέψωνται ἐκεῖνοι, κρινοῦντας ἱερῶν τε καὶ δημοσίων τόπων καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀγορὰν εὐετηρίας ἐπιμελησομένους*, og dernæst: *ἀποδεικνύουσιν ἄνδρας, οὓς ὑπηρέτας τῶν δημάρχων καὶ συνάρχοντας καὶ δικαστὰς ἐκάλουν*. Jfr. Kap. 95, hvor det hedder, at der

tjenende Stilling imidlertid ikke af Dionys opfattes som en meget underordnet, fremgaar deraf, at han lader to fremragende Tribuner i det første Aars Tribunat, Brutus og Sicinius, være Ædiler i det følgende Aar (VII, 14). Livius nævner Ædilerne først noget senere tilfældigvis, idet de føre Tilsyn med Vagthold i Byen i Mangel af andre Magistrater (III, 6). Det nære Forhold til Tribunatet udtrykkes ogsaa i den dem tillagte, skjøndt af Nogle benægtede, Charakter af *sacrosancti* (Liv. III, 55. Tale af den ældre Cato, *ædiles plebi sacrosanctos esse*, hos Festus *v. sacrosanctum*). Ydende Tribunerne Bistand fremtræde Ædilerne hos Dionysius i Kampen imod Coriolan, hvem de forsøge at gribe og fængsle (VII, 26 og 35). En Erindring om dette gamle Forhold fra en langt senere Tid, da Ædilerne, som Dionysius udtrykkelig bemærker, ikke længere havde nogen tjenende Stilling (VI, 90: τὴν ἐξουσίαν οὐκέθ' ὑπηρετικὴν ἑτέρων ἔχουσιν), ligger i Beretningen (Liv. XXIX, 20. Diod. XXVII, 4) om den i Aaret 204 tagne Beslutning at sende to Tribuner, ledsagede af en *ædilis plebis*, til Scipio (Africanus den Ældre) paa Sicilien, saaledes at Tribunerne (hvis Sendelse til en Provinds og Hær i sig selv er høist afvigende fra det Sædvanlige), dersom det blev nødvendigt, kunde byde Ædilen *prendere Scipionem.* [1]) En Samvirken af Ædilerne med Tribu-

lagdes en tredie Dag til *feriæ Latinæ* som Erindring om Forsoningen imellem Patriciere og Plebeiere, og derefter tilføies: τὴν δὲ προστασίαν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐν αὐταῖς γινομένων θυσιῶν τε καὶ ἀγώνων οἱ τῶν δημάρχων ὑπηρέται παρέλαβον, οἱ τὴν νῦν ἀγορανομικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν, ὥσπερ ἔφην, κοσμηθέντες ὑπὸ τῆς βουλῆς πορφύρᾳ καὶ θρόνῳ ἐλεφαντίνῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπισήμοις, οἷς εἶχον οἱ βασιλεῖς. Foruden at her uden Tvivl foreligger en Forvexling af *feriæ Latinæ* med andre *ludi* i Byen, har Dionysius aabenbart overført Træk fra de senere Kurulædiler paa de ældste plebeiske Ædiler (θρόνος ἐλεφάντινος). Men ogsaa i de først citerede Ord beror Tilsynet med hellige Steder og med *annona* vistnok paa en Anticipation; Zonaras siger udtrykkelig, at Tilsynet med ἡ τῶν ὠνίων ἀγορά senere kom til ligesom nogle andre Gjenstande, ἄλλ' ἄττα.

[1]) En anden mærkelig Erindring om den ældre strengt demokratiske Charakter af Tribunatet og den plebeiske Ædilitet og om Omsorgen for derfra at fjerne Afhængighed af Senatet, ligger i Beretningen hos Liv. XXX, 19, om at der i Aaret 203 ved Lov gaves Konsulen C.

natet synes ogsaa antydet, naar i Aaret 454 en Tribun anklager den ene af det foregaaende Aars Konsuler, en Ædil den anden (Liv. III, 31).

Særlig fremhæves den Ædilerne paahvilende Omsorg for det plebeiske Archiv, hvis Indhold fuldstændigst og rigtigst angives af Zonaras (*l. c.*) som omfattende alle offentlige Almuen berørende, nedskrevne Beslutninger (*πάντα τὰ παρὰ τῷ πλήθει καὶ τὰ παρὰ τῷ δήμῳ καὶ τῇ βουλῇ γραφόμενα*), medens Livius (III, 55) kun nævner Senatsbeslutningerne, men derhos tillige Opbevarelsesstedet, nemlig Ceres's Tempel, hvis særlige Forhold til Almuen ogsaa fremtræder paa anden Maade (se ved Tribunerne). Polyb (III, 26) henlægger Ædilernes Archiv, *τὸ τῶν ἀγορανόμων ταμιεῖον*, til Capitolium. Med denne Omsorg for Archivet maa vel ogsaa sættes i Forbindelse den Beretning af Nogle, at Ædilerne efter Tribunernes Befaling skulle have besørget Decemvirallovene indhugne i Kobbertavler (Liv. III, 57).

En Art Politivirksomhed er ved disse ældste Ædiler sandsynligvis antydet ved den baade hos Dionysius og Zonaras forekommende Betegnelse af dem som *δικασταί*, men denne maa da antages væsentlig at have indskrænket sig til Plebeierne. Livius (IV, 30) lader i Aaret 428 f. C. Senatet overdrage Ædilerne (og der var dengang kun plebeiske) at fjerne fremmede Religions- og Offerskikke.

Til denne ældre rent plebeiske Ædilitet slutte sig nu, samtidig med den Plebeierne indrømmede Adgang til Konsulatet (altsaa første Gang Aar 366), to nye Ædiler, de kuruliske, kaldte saaledes, fordi de, ligesom Prætor, fik det hidtil for Konsulatet eiendommelige Æressæde, *sella curulis*. Livius lader først (VI, 42) yderst naivt den nye Magistrat opstaa ved de unge Patricieres Tilbud at ville overtage Besørgelsen af den Udvidelse af *ludi maximi* med en Dag i Anledning af Forsoningen imellem Stænderne, som de plebeiske Ædiler havde vægret sig ved at paatage sig [1]), men

---

Servilius Straffrihed, *quod patre, qui sella curuli sedisset, vivo, quum id ignoraret, tribunus plebis atque ædilis plebis fuisset*; jfr. XXVII, 21.

[1]) For ikke at tale om Ædelmodigheden eller om den ubetydelige Grund til Oprettelsen af en varig Magistrat med langt videregaaende

beretter dernæst (VII, 1), at Præturen og den kuruliske Ædilitet gaves Patricierne som en Erstatning for Konsulatets Deling med Plebeierne, hvilken Opfatning ogsaa kort antydes hos Pomponius (Dig. I, 2, 2, 26: *ut aliquo pluris [plus] patres haberent*). Strax efter tilføier imidlertid Livius, at der allerede i det første Aar, da Forøgelsen af de patriciske Magistraters Antal vakte Misnøie, ved Senatets (— det burde ialfald hedde Patriciernes —) Billighedsfølelse, *verecundia*, blev bestemt, at aarvis Patriciere og Plebeiere skulde alternere i den kuruliske Ædilitet, men at siden Hensynet til Standsforskjellen ganske bortfaldt. [1]) Dette skete imidlertid ingenlunde, som Livius's Ord kunde lede til at antage, i den nærmeste eller i en nær Tid; thi af de hos Livius i tredie og fjerde Dekade angivne Navne paa *ædiles curules* for enkelte Aar (ligesom af Didaskalierne ved Terents's Komedier) fremgaar det, at endnu i den anden puniske Krigs Tid var Alternering en Regel. [2]) Opgivelsen af Standshensynet er altsaa først indtraadt i det andet Aarhundrede f. C., da man ogsaa fik to plebeiske Konsuler. Det virkelige Forhold med Oprettelsen af den nye Ædilitet, og, som vi strax skulle se, dens Sammenordning med den

---

Hverv maa bemærkes, ikke blot, at de offentlige Lege i hin Tid uden Tvivl for den allerstørste Del bestredes ved de dertil anviste offentlige Midler, men at de plebeiske Ædiler vistnok aldrig have havt at gjøre med de almindelige Nationallege, *ludi maximi*, som ogsaa siden helt (ikke blot for den tillagte Dags Vedkommende) besørgedes af de kuruliske Ædiler.

[1]) *Primo, ut alternis annis ex plebe fierent, convenerat*; *postea promiscuum fuit.* Plusqvamperfektet *convenerat* staar meget skjødesløst. I og for sig maatte det synes at antyde, at Alterneringen var den strax fra Begyndelsen (Aar 367) fastsatte Regel, saa at *promiscuum fuit* angav den allerede ligefra 366 af indtraadte Forandring; men dette strider mod hele den øvrige Sammenhæng og det Forhold, der siden viser sig.

[2]) Aar 214 vare *ædiles curules* P. Sempronius Tuditanus og Cn. Fulvius Centumalus, begge Plebeiere, Aar 213 M. Cornelius Cethegus og P. Cornelius Scipio, Patriciere, (Ædilerne for Aarene 212 og 211 ere udeladte hos Livius), Aar 210 L. Veturius og P. Licinius Varus, Plebeiere, Aar 209 L. Cornelius Caudinus og Ser. Sulpicius Galba, Patriciere, Aar 208 Cn. Servilius og Q. Metellus, Plebeiere, Aar 207 Cn. Servilius Cæpio og Serv. Cornelius Lentulus, Patriciere o. s. v. Bemærkningen er gjort af Niebuhr.

ældre til Fællesvirksomhed i det Hele synes at have været det, at man ved Konsulatets Gjenoprettelse, efter i en Række Aar at have havt det talrigere konsulariske Krigstribunat, i den udvidede Stat udskilte derfra ikke blot Jurisdiktionen (Præturen), men ogsaa det Polititilsyn fra Regeringens og patricisk Side og den Omsorg for offentlige Fester, som hidtil havde paahvilet det, og overdrog disse Forretninger til en egen Magistrat, der da væsentlig kombineredes til fælles Virksomhed med den allerede bestaaende, men nu ganske fra Tribunatet afløste, plebeiske Ædilitet, der dog, idet den beholdt sine særlige Festlege, vedblev at bestaa som en alene for Plebeiere tilgængelig Post, medens det nyoprettede Embede efter fast Regel blev tilgængeligt for begge Stænder. De kuruliske Ædiler beholdt en vis høiere, i Navnet udtrykt, Rang (hos Grækerne *οἱ ἀπὸ τῶν δίφρων, οἱ ἐκ τῶν εὐπατρίδων, οἱ ἀμείνονες, οἱ τῆς ἐπιφανεστέρας τάξεως* i Modsætning til *οἱ δημοτικοί, οἱ καταδεέστεροι*), men Forskjellen var saa ringe, at Ædilerne ofte nævnes uden Adskillelse, selv hos Cicero i det Sted, hvor han særlig opregner og charakteriserer Magistraterne (*de legg.* III, 3), ligesom Alle, der havde beklædt den ene eller den anden Ædilitet, ligegodt betegnedes som *ædilicii*. De plebeiske Ædiler vare i Rangfølgen stegne op over Tribunatet.[1]) Betegnende er hvad der berettes om Marius, at han, da han forudsaa, at han vilde falde igjennem ved den kuruliske Ædilitet (*ἡ μείζων ἀγορανομία*), samme Dag gav sig til at søge den plebeiske (Plut. *Mar.* 5). (Enestaaende i de opbevarede Efterretninger er det, at Terentius Varro, der kæmpede ved Cannæ, havde beklædt begge Ædiliteter, Liv. XXII, 26. Aar 23 f. C. indtraadte, aldeles usædvanlig, en forhenværende Kurulædil for en afdød plebeisk Ædil, Dio Cass. LIII, 33.)[2]) At Ædilernes Valg foregik i særskilte Tributkomitier for

---

[1]) Alle de Mænd, ved hvem vi kunne eftervise Beklædelsen baade af Tribunat og Ædilitet, have først været Tribuner, f. Ex. C. Marius (Plut. *Mar.* 4 og 5), og hertil sluttede August sig, da han ved Lod udtog nogle af *tribunicii* og *quæstorii* til Ædiler (Dio Cass. LV, 21).

[2]) Beretningen om, at Q. Fabius Maximus Rullianus som Konsular anden Gang havde været *ædilis curulis*, betegner Liv. X, 9 som beroende paa en Misforstaaelse.

hver Klasse, men omtrent samtidig, er bemærket Kap. 3 § 5. Den saaledes uddannede Ædilitet havde ingensomhelst Andel i den øverste Regeringsmyndighed, *imperium*, ingen Ret til Forhandling med Folk eller Senat (men Ret til *contio*) og var i sin hele Virksomhed indskrænket til selve Staden og dens nærmeste Omgivelser (*mille passus*); dog betragtedes den (Cic. *de legg.* III, 3; jfr. om *jus imaginum* i Kap. 2 § 18) som et Begyndelsestrin af den høiere Magistratur.

At alle fire Ædilers Virksomhed i den senere Tid ikke blot var ensartet, men, med Undtagelse af Festlegene, udførtes i Forening eller ved Deling efter Distrikter, fremgaar utvetydig af Ciceros Angivelse (*de legg.* III, 3)[1]) og af *lex Julia municipalis v.* 24 *sqq.*, hvor det foreskrives, at alle fire Ædiler ved Lodtrækning skulle fordele Omsorgen for Gaderne i Byen. (Om Ediktet se nedenfor.) Opgaven for Ædilerne var, hvad vi sammenfatte under Begrebet Politi[2]) (Ordens- og Sædelighedspoliti samt en Art Bygningspoliti i Byen), samt Omsorgen for Byens regelmæssige Forsyning med Levnetsmidler forbunden med Handels- og Torvepoliti, endelig Besørgelsen af religiøse Skuespil og Folkeforlystelser.[3])

I den ældre Tid (endnu under den anden puniske Krig) optræde Ædilerne ofte som Anklagere hos Folket for visse Politiet berørende Forseelser, saasom imod *feneratores* (Liv. VII, 28, sidste Gang XXXV, 41), imod *frumentarii* for Opskruen af Priserne (Liv. XXXVIII, 35), imod *pecuarii* for Misbrug af Statens Græsgang (*ædiles curules* hos Liv. X, 47, *plebeji* X, 23 og oftere, f. Ex. XXXIII, 42), for Overskridelse af Grændsen for *possessio agri publici* (Liv. X, 13),

[1]) *Suntoque ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque sollemnium, ollisque ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto.*

[2]) For dette Begreb savner det latinske Sprog ligesom det græske et særskilt og omfattende Ord; den gode politimæssige Orden betegnes ved *modestia* (εὐκοσμία).

[3]) Foruden Cicero (*l. c.*) samt de ovenfor citerede Steder af Dionysius og Zonaras se i Almindelighed ogsaa Cic. *in Verr.* V, 14, hvor vel især dvæles ved *ludi*, men dog tilføies: *mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam commissam.*

imod *feminæ* for *stuprum* og imod *viri probrosi* (Liv. X, 31. XXV, 2. VIII, 22. Val. Max. VI, 1, 7. Plut. *Marc.* 2), imod Troldmænd og Troldkvinder (Plin. *H. N.* XVIII, 42), imod Giftblandersker (Liv. VIII, 18, efter Angivelse af en *ancilla*, der fik Belønning, efter Livius den første *quæstio de veneficiis*). Straffen var sædvanlig Mulkt, hvoraf ofte foranstaltedes Tempelgaver (*signa argentea* o. s. v. paa flere af de anførte Steder [1]), stundom Søilegange og andre offentlige Anlæg (Liv. XXXV, 10 og 41), en Gang et helt Tempel, for Victoria (Liv. X, 33), undertiden Lege (Liv. X, 23); en enkelt Gang nævnes Landflygtighedsstraf (Liv. XXV, 2; ved Giftblanderskerne nævnes ikke Straffen). Disse Anklager kunne tænkes fremkomne dels ved en *provocatio* fra de mulkterende Ædiler, dels derved, at Ædilerne fandt den høieste Mulkt, de kunde paalægge, for ringe for Forseelsen. Senere forsvinder denne Art af Anklager ganske, dels vel ifølge Oprettelsen af *quæstiones perpetuæ*, dels ifølge Forandringer i andre Forhold (f. Ex. ved *ager publicus* i Italien), ifølge Slappelse i Lovgivningen eller dens Overholdelse (f. Ex. ligeoverfor *feneratores*), maaske ogsaa ifølge større Udvikling af *triumvirorum capitalium* Virksomhed. [2]) Derimod vedbliver

---

[1]) Liv. X, 23 sættes de kuruliske Ædilers Gave paa Capitolium, de plebeiske *ad Cereris*; jfr. XXVII, 36 og oftere; men XXX, 39 sætte dog ogsaa *ædiles plebeji* tre Billedstøtter *in Capitolio*; XXXI, 50 angives *signa* satte *in ærario*.

[2]) Hos Gell. IV, 14 fortælles om en Anklage *ad populum* af en *ædilis curulis* imod en Skjøge, fra hvis Hus han om Natten var bleven saaret i Hovedet med en Sten, mod hvilken Anklage Tribunerne nedlagde Indsigelse, fordi Ædilen ikke var kommen paa hæderlig Maade til Skjøgens Hus. I hele denne Anklagevirksomhed af Ædilerne ligger hverken en Kriminaljurisdiktion, da de ikke selv dømme, eller en Indtræden istedenfor de gamle *quæstores parricidii*, da der i de allerfleste Tilfælde, eller i alle undtagen ved *veneficæ*, slet ikke er Tale om Kapitalsager. Hvorvidt Cicero paa et Par Steder af Verrinerne (*act.* I, 12; *lib.* I, 5. 67 og 71, paa hvilke tre sidste Steder en Afstemning af Folket udtrykkelig antydes) har sigtet til en Anklage af denne Art, er tvivlsomt. De Forbrydelser, Cicero forekastede Verres, vare af en ganske anden Art og henhørte som strengt kriminelle under *quæstiones* eller i ethvert Tilfælde for et *judicium perduellionis*; jfr. ved Retsvæsenet i Kap. 8.

Ædilernes Optræden som exekutiv Politimyndighed, straffende med *multæ* og *pignus* (Tac. *Ann.* XIII, 28). Som Gjenstande for Ædilernes Tilsyn og Indgriben forekomme usædvanlige Religionsskikke, Overtro og Bedrageri (Liv. IV, 30. XXVI, 1. XXIX, 14, hvor Konsulerne give de kuruliske og plebeiske Ædiler særskilte Hverv i et Fællesanliggende), Værtshuse og Bordeller (*loca ædilem metuentia*. Sen. *de vita beat.* 7. Svet. *Tib.* 34 om Værtshuse. Tac. *Ann.* II, 85), Luxus ved Maaltider og Begravelser (Svet. *l. c.* Cic. *Phil.* IX, 7, hvor der henvises til Bestemmelser om Begravelser i *edictum ædilium curulium*), Uordener under de offentlige Skuespil (Macr. *Saturn.* II, 6), farlige Bygninger (*Dig.* XLIII, 10, 1; hertil sigtes vel ogsaa ved den hos Varro og Festus i de ovenfor citerede Steder Ædilerne tillagte *procuratio ædium privatarum*; jfr. Ædilernes Medvirken ved Byens Gjenopbyggelse efter Gallerbranden, Liv. VI, 4), skadelige Dyr (*Dig.* XXI, 1, 40-42)[1]), Forstyrrelse af Færdselen paa offentlige Steder (*Dig.* XLIII, 10, 1, 4-5), i Krigstid Dæmpen af ængstelig Uro og Opløb i Byen (Liv. XXIII, 25 *ex senatus consulto*) og Deslige.[2]) Tilsynet med offentlige Pladser, *loca publica*, fremhæves imellem Ædilernes Forretninger baade hos Cicero (*de legg. l. c.*) og hos Dionysius (VI, 90: *ἱερῶν τε καὶ δημοσίων τόπων ἐπιμελούμενοι*), og *lex Julia municipalis* (*v.* 20 ff.) indeholder udførlige Forskrifter om, hvorledes de fire Ædiler ved Aftale eller Lodkastning skulde fordele imellem sig Omsorgen for Gaders og Veies Vedligeholdelse, Brolægning og Renlighed i Byen, hvorved de understøttedes af *IV viri viis in urbe purgandis* og *II viri viis extra urbem purgandis*. Om de offentlige Vandledninger bemærker Frontin (*de aquis* 95), at de i Republikens Tid hørte dels under Censorerne, dels under Ædilerne, uden at han nøie kan angive Grændsen; uden Tvivl afsluttede Censorerne de periodiske Kontrakter om deres Vedligeholdelse, medens Ædilerne havde Tilsyn med Benyttelsen og med

[1]) Ganske isoleret staar Omtalen (hos Aurelius Victor) af en Ædil, der slæbte Ti. Gracchus's Lig til Tiberen. Man kommer til at tænke paa Tribunernes Medvirken ved *dejectio de rupe*.

[2]) Om de ved Sikkerhedspolitiet medvirkende *tresviri capitales* se ved *magistratus minores*.

Tilstanden i Mellemtiden[1]; paa samme Maade maa vi tænke os Forholdet ved Templerne, naar der ved Siden af Censorernes *locatio* og *exactio sartorum tectorum* tillægges Ædilerne et almindeligt Tilsyn med Templerne (Varro, Cicero, Festus og Dionysius i de ovenfor citerede almindelige Steder, Cic. *in Verr.* V, 14: *mihi sacrarum ædium procurationem esse commissam.* Hertil hørte da vel ogsaa et Overtilsyn med de ved de enkelte Templer ansatte underordnede Betjente, *æditui*). Ved Brandvæsenet nævnes Ædilerne ikke i Republikens Tid (men *tresviri nocturni*; se ved *magistratus extraordinarii*). I Augusts Tid siges Ædilen Egnatius ved frivillig Virksomhed i denne Retning at have vundet Folkegunst (Vell. Paterc. II, 91. Dio Cass. LIII, 24), og August henlagde foreløbig Brandpolitiet under Ædilerne (Dio Cass. LIV, 2), siden tilligemed de af Ædilerne herved benyttede *servi publici* under *magistri vicorum* (Dio Cass. LV, 8) indtil Oprettelsen af *præfectura vigilum.*

En særlig Side af Politivirksomheden udgjorde Handelspolitiet, Tilsynet med de udbudne Varers, især Levnetsmidlers, forsvarlige Beskaffenhed, med Maal og Vægt og med Overholdelse af Forpligtelser og Tilsagn ved Omsætningerne, navnlig ved den vigtige Handel med Slaver (Zon. VII p. 342 ἡ τῶν ὠνίων ἀγορά, *Dig.* XXI, 1, 1, 38. XIX, 2, 13, 8; jfr. Pers. *Sat.* I, 130 og Juv. X, 101 om Municipalædiler. Gell. IV, 2). De af offentlig og Torve-Handel opstaaede Retstrætter henhørte under Ædilernes Jurisdiktion (jfr. deres Betegnelse som δικασταί hos Dionysius og Zonaras i de ovenfor anførte Steder; Aurel. Vict. *de vir. ill.* om M. Scaurus: *ædilis juri reddendo magis quam muneri edendo studuit*), hvilken Jurisdiktion udøvedes i Henhold til de særlige Regler i *edictum ædilicium* (*Dig.* XXI, 1. *edictum ædilium* Gell. *l. c.*). Mærkelig nok benævnes dette Edikt, hvor det speciellere omtales af Juristerne, stedse *edictum ædilium curulium* (Cic. *Phil.* IX, 7. Gaius I, 6. Skrifter af Ulpian, Paulus og Gaius *ad edictum ædilium curulium*, oftere citerede i den nævnte

---

[1] Specielt nævnes hos Frontin (96) Tilsynet med extraordinær Anvendelse af Vand af de offentlige Ledninger, f. Ex. ved Legene paa *circus maximus.*

Pandekttitel), saa at det synes udfærdiget under de i Rangen høiere staaende Ædilers Navn alene.

Til dette Handelspoliti slutter sig da nærmest Ædilernes Omsorg for *annona* (Cic. *de legg. l. c.* εὐετηρία, Dionysius), det er, for Hovedstadens Forsyning, navnlig med Korn for at hindre Dyrtid, en Omsorg, hvoraf enkelte Træk forekomme temmelig tidlig (f. Ex. hos Liv. X, 11, hvor der omtales en Beretning om, at Fabius Maximus som Ædil havde vist særdeles Forsynlighed *in annonæ dispensatione, præparando ac convehendo frumento*), dog for det Meste kun saaledes, at Ædilerne, eller specielt de kuruliske, besørgede Uddelingen og Salget til nedsat Pris af Kornforraad, der sendtes fra Provindserne af seirrige Feltherrer og Statholdere (Liv. XXIII, 41. XXX, 26. XXXI, 3. 50. XXXIII, 42). Nærmere Efterretninger om Ædilernes Pligter i denne Retning og om deres Forhold til de senere fremkomne *leges frumentariæ* til Gunst for Almuen i Hovedstaden savnes, medens deres Medvirkning er utvivlsom, baade efter de nysnævnte og andre Vidnesbyrd (Cic. *de off.* II, 17 om M. Sejus's Kornuddeling paa egen Bekostning, der findes tilstedelig, *quoniam erat ædilis*; jfr. Plin. *H. N.* XVIII, 15 og 16), og bekræftes ved Efterretningen om, at Cæsar som Diktator lod vælge to særlige Ædiler til dette Hverv, *ædiles Cereales*, saa at der fra hans Tid vare fire plebeiske Ædiler (thi til dem henregnedes *Cereales*) og to *curules* (Dio Cass. XLIII, 51, der udtrykkelig bevidner Vedblivelsen af *Cereales* i den følgende Tid[1]), Pompon. i *Dig.* I, 2, 2, 32; Svet. *Jul.* 41 kun: *ædilium numerum ampliavit*). Det maa antages, at *ædiles Cereales* særlig overtoge Alt, hvad der vedkom Kornvæsenet, indtil dette fra Æditeten gik over i andre Hænder (se nedenfor). Allerede før Cæsar havde Ædilitetens Utilstrækkelighed til at sørge for Hovedstadens Forsyning under vanskelige Forhold, i Forbindelse med politiske Partiplaner, ført til en forbigaaende extraordinær Forholdsregel, Udnævnelsen af Pompejus til *præfectus annonæ* (se ved *magistratus extraordinarii* og om

[1]) Denne bekræftes ogsaa af Indskrifterne (se Orelli-Henzen *index* VII, p. 105).

Kornuddelingen i det Hele i Kap. 9).[1]) At der her var Leilighed for Ædilerne til at anbefale sig til Folkegunst ved Uegennyttighed og ved Opofrelse af egne Midler, indsees let og stadfæstes af Cicero (*l. c.*) og Livius.

Langt større Leilighed til en saadan Anbefaling gav dog, hvad der i den senere Tid betegnes som det Vigtigste ved Ædiliteten (f. Ex. hos Cic. *pro Planc.* 5), Besørgelsen af de staaende offentlige Festlege, *cura ludorum*, med Undtagelse af ganske enkelte, saasom de til *prætor urbanus* henlagte *ludi Apollinares* og de underordnede *ludi compitalicii*, der besørgedes af *magistri vicorum*. Festlegene, hvis religiøse Tilknytning og Anledning, forskjellige Arter, Bestanddele og Indretning i det Enkelte dels maa betragtes ved Kultus (Kap. 11), dels ligger udenfor Fremstillingen af Statsindretningerne, vare fordelte imellem de to Arter af Ædiler. *Ludi magni* (*Romani*) ledes af *ædiles curules* (Livius ofte); disse gave ogsaa *Cerealia* og *Floralia* (Cic. *in Verr.* V, 14) samt *Megalesia* (*ludi Megalenses*, Didaskalierne ved Terents's *Andria* og *Hecyra*. Dio Cass. XXXVII, 8; i XLIII, 48 bemærker Dio som en Undtagelse, at de i Aaret 45 efter Senatsbeslutning foranstaltedes af *ædiles plebeji*)[2]); de plebeiske Ædiler gave naturligvis *ludi plebeji*.

Anm. Forsaavidt Legene vare *scenici*, det er, bestode i Skuespil paa Theatret, kom Ædilerne herved i Berørelse med den dramatiske Kunst, idet de antoge Stykker til Opførelse og Skuespiltrupper (*greges*) og ydede Honorar og Belønning (Svet. *vita Terent.* 2. Didaskalierne til Terents; i Prologen til Plautus's Amphitruo v. 72 er *ædiles* usikker Rettelse), — men udøvede tillige en stundom streng Tugt over de ringeagtede Skuespillere (Tac. *Ann.* I, 77 og Hentydningerne

---

[1]) Hvorvidt den Notits, der i et Fragment af Varro hos Non. *v. pandere*, p. 44 sættes i Forbindelse med en høist besynderlig Etymologi, om Brøduddeling til Fattige ved Ceres's Tempel i gamle Dage, indeholder noget Sandt, og om den i dette Tilfælde har Noget at gjøre med Ædilerne, er uvist.

[2]) Mærkeligt er det dog, at Cicero ved Omtalen af de Lege, han som Kurulædil har at foranstalte, forbigaar *Megalesia*. Var der med Hensyn til disse Lege noget Ubestemt?

hos Plautus i Epilogen til Cistellaria og *Trin.* IV, 2, 148 samt hos Cic. *pro Sest.* 58).

Oprindelig var naturligvis Meningen, at Udgiften ved Legene, der gaves i Statens og Folkets Navn, skulde bestrides af Statskassen, som dertil ydede en bestemt Sum til hver Række Lege (Dionys. H. VII, 71 siger, at dette Beløb for *ludi Romani* oprindelig og indtil den puniske Krig vedblev at være 500 Miner; jfr. Ps.-Ascon. *ad Cic. in Verr. act.* I, 10: *ducenta milia.* [1]) Meget urigtig har man heraf villet slutte, at Staten senere aldeles ophørte med at give Bidrag til Festlegene; at der hos Dionysius kun antydes en senere indtraadt Forandring med Hensyn til Beløbet, ligger ikke blot i Sagens Natur, men fremgaar paa det Klareste af Dio Cass. XLVI, 31, hvor han siger, at i Aaret 43 ingen Festlege gaves med Undtagelse af nogle ubetydelige for Skinnets Skyld, ὁσίας ἕνεκεν, paa Grund af Skatkammerets Tomhed, og LIV, 2 og 17, hvor han omtaler Bestemmelser fra Augusts Tid, da Prætorerne overtoge Legene, om Forholdet imellem hvad Staten gav, og hvad Magistraterne maatte lægge til). [2]) Men det laa i en aristokratisk-timokratisk Republik, hvor Hoben forsonedes med Aristokratiets Glands og Vælde ved dets Gavmildhed, meget nær, at Ædilerne lagde Noget til af deres Eget, og denne Rundhaandethed, *largitio*, udviklede sig efterhaanden til en fast Skik og til et Krav, der tilfredsstilledes af de Enkelte efter Evne, personlig Tilbøielighed og Trang til at vinde Folkegunst for at opnaa de høiere Embedsposter eller at fremme politiske Øiemed (Cic. *de off.* II, 16: *intellego in nostra civitate inveterasse jam bonis temporibus, ut splendor ædilitatum ab op-*

---

[1]) Angivelsen hos Liv. XXV, 12 om det Prætorerne i Anledning af *ludi Apollinares* ydede Tilskud gaar ikke paa Legene selv, men paa *res divinæ* efter Legene.

[2]) Til Statsbidraget til Skuespillene hentydes ogsaa hos Festus *v. lucar* og Plut. *quæst. Rom.* 88. Jfr. Beretningen hos Tac. *Ann.* I, 15 om nye Lege til Ære for August: *sed decreta pecunia ex ærario.* Ved den hele Gjenstand kan man blandt andre moderne Analogier f. Ex. tænke paa Forholdet imellem hvad der efter gammel Skik ydes Lordmayor i London af Stadens Kasse til Repræsentation, og hvad han selv lægger til.

timis viris postuletur). Denne Pragt (*magnificentia*, *magnifica ædilitas, ludi apparatissimi et magnificentissimi, munus ædilicium, munera ædilitatis* o. s. v.), der viste sig i de enkelte Skuespilbestanddeles, f. Ex. Gladiator- eller Dyrefægtningers Omfang og Kostbarhed, i den hvert Aar opførte Theaterbygnings Indretning og Udstyr, i Smykningen af Torvet med Kunstværker, ofte langveisfra laante eller kjøbte (*forum ornatum*, Cic. *de orat.* III, 24; efter Liv. IX, 40 er Skikken begyndt ved Aar 308), omtales mangfoldige Steder af Livius, Cicero og andre Skribenter, hos hvem enkelte Ædiliteter fremtræde som Exempler paa uhyre Luxus og Kostbarhed, f. Ex. i Ciceros Tid foruden andre M. Æmilius Scaurus's, Sulla Faustus's og Julius Cæsars. Til Udgifterne ved Legene selv kom ikke sjelden Extragaver til Tilskuerne og Folket i det Hele, f. Ex. *congii olei* i Anledning af *ludi Romani* Aar 213 (Liv. XXV, 2, dengang optegnet, fordi det endnu var sjeldent). Hvorledes Forholdet ved Legenes Udstyr stillede sig imellem de to Ædiler, der efter den oprindelige Vedtægt i Fællesskab skulde besørge Legene og vel under Et modtoge Statens Bidrag, f. Ex. imellem Uvennerne Cæsar og Bibulus, er uklart (Dio Cass. XXXVII, 8. Svet. *Jul.* 10: *et cum collega et separatim*). De saaledes med Ædiliteten forbundne Udgifter gjorde den efterhaanden yderst byrdefuld for de mindre Rige, og Mange søgte at undgaa den, idet de igjennem Tribunatet banede sig Vei til Præturen, hvilket imidlertid stundom af Folket optoges ilde (Cic. *de off.* II, 17: *prætermissio ædilitatis*) og for Patriciere var ugjørligt. Under August, da Folkegunstens Betydning næsten ganske faldt bort, fremtraadte denne Ulyst til at beklæde Ædiliteten saa stærkt, at der maatte træffes overordentlige Foranstaltninger; i Aarene 36 og 28 overtoge Prætorerne Ædilernes nødvendige Funktioner (deres δικαστήρια, Dio Cass. LIII, 2); i Aaret 5 f. C. udtoges ved Lod nogle *tribunicii* og *quæstorii* til at beklæde Ædiliteten, og dette skete oftere (Dio Cass. LV, 21). Dette Forhold førte, efterat endnu Augusts berømte Feltherre M. Agrippa i Aaret 33 f. C. som Konsular, altsaa aldeles imod den Vedtægt, der havde gjældt i et Par Aarhundreder, havde overtaget Ædilværdigheden og i denne Stilling paa sin Bekostning ladet udføre en Række

storartede nye Bygningsforetagender og Restauration af ældre Bygninger (Dio Cass. XLIX, 43. Front. *de aquis* 9. Plin. *H. N.* XXXVI, 121), til en væsentlig Forandring, idet Besørgelsen af *ludi* overførtes paa Prætorerne, formodentlig fordi baade Byrden derved fordeltes paa Flere, og den opnaaede Belønning i Rang var større (Dio Cass. LIV, 2). At man samtidig traf nye Bestemmelser om Begrændsningen af Udgifterne, er ovenfor bemærket.

Ogsaa Omsorgen for *annona* blev ved Overgangen til Monarchiet af for stor Betydning til at kunne vedblive at være en aarlig skiftende republikansk Magistrat betroet. Baade det uhyre Omfang af den igjennem Kornuddelingen ydede Fattigunderstøttelse og Vigtigheden af at forebygge Mangel eller Frygt derfor og deraf følgende Urolighed mellem den sig mere og mere til Interesse for *panis* og *circenses* hengivende Hovedstadspøbel, for ikke tale om Utilstedeligheden af her at lade nogensomhelst individuel Ærgjærrighed faa Spillerum, medførte Oprettelsen af en ny Bestyrelse for Hovedstadens Kornvæsen, der, efter nogen Vaklen under August, ved hans Død var overdragen en særegen *præfectus annonæ* af Ridderstanden (Tac. *Ann.* I, 7. Dio Cass. LII, 14) og siden af og til omordnedes (se ved Kornuddelingen i Kap. 9). Om hvorvidt *ædiles Cereales* dog i den første Tid beholdt nogen Medvirkning, vides Intet.

Der blev altsaa for Ædiliteten kun tilbage det egentlige Bypoliti, og ogsaa her indtraadte en meget betydelig Indskrænkning ved Oprettelsen af *præfectura vigilum* og endmere ved Oprettelsen og Udviklingen af *præfectura urbis* (se Kap. 6). Kun i denne Sphære møde os Ædilerne hos Tacitus (*Ann.* II, 85), Sveton (*Aug.* 40) og Seneca (*loca ædilem metuentia*; se ovenfor). Det, der hos Tacitus (*Ann.* XIII, 28) fra Neros Tid berettes om Ædilerne, gaar ud paa en Indskrænkning af deres Beføielse.[1]) Deres Virksomhed og Betydning aftog uden Tvivl stedse; fra det tredie Aarhundrede (Septimius Severus) af nævnes de ikke mere.

---

[1]) *Cohibita artius et ædilium potestas statutumque, quantum curules, quantum plebeji pignoris caperent vel pœnæ irrogarent.*

§ 12.

Quæstores, quæstura. Folkevalgte *tribuni militum.*

Efterretningen om Oprindelsen og den tidligste Skikkelse af den siden bevarede og udvidede Qvæstur, væsentlig et Kasse- og Regnskabsembede, ere i Kilderne forvirrede ved Sammenblandingen med en anden, Kongetiden og den ældste republikanske Tid tilhørende Art af Qvæstorer, der kun valgtes extraordinært, og hvis Virksomhed angik Kriminalretsvæsenet, *quæstores parricidii*, Mordanklagere (idet *parricidium* tages i Ordets videste Betydning).[1] Livius og

[1] Adskillelsen, der med Rette fremdroges af Niebuhr, skjøndt som sædvanlig ikke uden Indblanding af ubegrundede Hypotheser, og som i den nyeste Tid med Urette er opgiven, beror ikke blot paa det bestemte Vidnesbyrd hos Festus (Paulus) *v. parrici (parrici [parricidii] quæstores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quærendarum)* og Pomponius (*Dig.* I, 2, 2, 23: *Et quia de capite civis Romani injussu populi non erat lege permissum consulibus jus dicere, propterea quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præessent; hi appellabantur quæstores parricidii, quorum etiam meminit lex XII tabularum*), samt hos Laurentius Lydus (*de mag.* I, 26, der citerer Gaius *ad legem XII tab.*), men bekræftes først ved den totale Forskjellighed imellem de to Slags Hverv, til hvis Forbindelse der ikke kan tænkes mindste Anledning, og ved den dertil svarende Forskjellighed i de Krav med Hensyn til Alder og Anseelse, der maatte stilles paa den ene Side til Konsulernes afhængige og underordnede Medhjælpere og paa den anden Side til dem, der med Kraft og Myndighed skulde forfølge farlige Forbrydelser. Hertil kommer (foruden Henførelsen i nogle Beretninger af Qvæstorerne, det er, *quæstores parricidii* til Tullus Hostilius, under hvem ogsaa *duumviri perduellionis* først fremtræde), at en staaende særlig Øvrighed for Forfølgelsen af Kriminalsager strider mod hele den ældre Form af det romerske Kriminalretsvæsen, saaledes som den fremtræder i Tribuners og Ædilers Anklager og i overordentlige *quæstiones*, besluttede af Raadet og vedtagne af Folket. Naar vi hos Livius (II, 41) og Dionysius (VIII, 77. IX, 51) se to Qvæstorer optræde som Anklagere imod Sp. Cassius for Forræderi, maa vi her ligesaavel antage overordentlig valgte *quæstores parricidii* som hos Liv. III, 24 og 25, hvor i to paa hinanden følgende Aar, 459 og 458, hvert Aar to Qvæstorer, af hvilke den ene af det sidste Par, T. Quinctius Capitolinus, havde været tre Gange Konsul, anklage M. Volscius for ved Mened at have voldt C. Fabius's Domfældelse. (Ogsaa Dionys. H. X, 23 har Aar 458 den konsulariske Qvæstor T. Quinctius, men som førende en Troppeafdeling fra Rom til den i Marken staaende Konsul. Det er meget muligt, at den

Dionysius forbigaa Qvæsturens Oprettelse; Plutarch (*Publ.* 12) og Zonaras (VII p. 336) henføre den til Valerius Publicola i Republikens første Aar, idet Zonaras sammenblander begge Arter af Qvæstorer, Plutarch derimod alene taler om Qvæstorerne ved Skatkammeret, ταμίαι, og betegner dem som yngre Mænd (ἐκ τῶν νέων); begge lade dem være folkevalgte. Tacitus (*Ann.* XI, 22) siger, at allerede Kongerne havde havt Qvæstorer, og at derefter i Republikens Begyndelse Konsulerne havde valgt sig saadanne til Medhjælpere, men at der fra Aar 447 eller 446 f. C. af Folket aarlig valgtes to Qvæstorer til at følge Hæren. [1]) Ulpian (*Dig.* I, 13) beretter, at Junius Gracchanus i Skriftet *de potestatibus* antog folkevalgte Qvæstorer under de første Konger, men at det var sikkert, at der under Tullus Hostilius havde været saadanne, og at den overveiende Mening henførte Oprettelsen af Qvæsturen til denne Konge, hvorhos Ulpian tilføier en Bemærkning om Navnets Oprindelse, der tydelig henviser til *quæstores parricidii.* Naar Livius (III, 69) ved Aar 446 første Gang nævner Qvæstorerne, og det i Forbindelse med Hærens Udrykning (*signa a quæstoribus ex ærario prompta delataque in campum*), træffer han saaledes sammen med Tacitus's Beretning, at det bliver høist sandsynligt, at Qvæsturen Aar 447 har faaet en ny og fastere Skikkelse; men om den da gjorte Forandring bestod i Overgang til Folkevalg eller snarere deri, at de allerede tidligere folkevalgte, men blot hjemme ved Skatkammeret sysselsatte Qvæstorer fra nu af skulde følge Konsulerne ved Hæren, er uvist. Den sidste Formodning fremkaldes derved, at man kort efter, noget efter Aar 421, fik fire Qvæstorer, to for For-

---

samme Konsular, der var *quæstor parricidii*, siden optraadte som Legat hos Konsulen.) Sammenblandingen af de to forskjellige, men ens benævnte, Myndigheder og Forsoningen af Modsætningen ved en legende Forklaring af Ordet *quærere* (Varro *L. L.* V, 81 p. 24) laa meget nær.

[1]) Tacitus's Paaberaabelse ved de kongelige Qvæstorer af en *lex curiata ab L. Bruto repetita* er uklar. Mener han dermed, at Beføielsen til at vælge sig Qvæstorer indeholdtes i den for hver Konge givne *lex curiata*, og at denne Bemyndigelse overførtes paa Konsulerne ved *lex curiata* for de første Konsuler?

valtningen i Byen, to for Tjeneste i Krigen (*ut ad ministeria belli præsto essent*) med frit Valg imellem Patriciere og Plebeiere (Liv. IV, 43 og 54; Tac. *l. c.* nævner Fordoblingen af Tallet uden Tidsangivelse.)[1]) Efter Italiens Undertvingelse forøgedes Qvæstorernes Antal, idet der anvistes dem ny Virksomhed, til otte (Liv. *Epit.* XV lige før Overgangen til Beretningen om den første puniske Krig i Bog XVI. Tac. *l. c.*: *stipendiaria jam Italia et accedentibus provinciarum vectigalibus*, hvor de sidste Ord indeholde en skjæv Anticipation; Laur. Lyd. *l. c.* angiver Aar 267, men nævner forkert 12 Qvæstorer).[2]) Dette Tal blev uforandret, indtil Sulla ved sin Reorganisation af Staten paa en Gang forøgede det til 20 (Tac. *l. c.*: *supplendo senatui, cui judicia tradiderat*; Senatet fordobledes. Brudstykke af en Lov *de XX quæstoribus* er opbevaret i en Indskrift, Bruns p. 79).[3])

Qvæsturen, som Cicero (*de legg.* III, 3, betegnende den ved Ordene *domi pecuniam publicam custodiunto*) endogsaa henregner til *magistratus minores* ligesom Krigstribunatet, og som, fra den Tid af da der valgtes otte Qvæstorer, indtil Sulla, gav den regelmæssige og sædvanlige, efter Sulla den udelukkende Adgang til Senatet, beholdt bestandig Charakteren af en underordnet, tildels uselvstændig og en høiere

---

[1]) Livius beretter paa det første af de citerede Steder, at Forslaget om at vælge fire Qvæstorer fremkom Aar 421, men dengang opgaves, fordi Senatet ikke vilde gaa ind paa Tribunernes Krav, at de skulde vælges *promiscue de plebe ac patribus*; paa det andet Sted fortæller han, at der Aar 409 valgtes tre Plebeiere og en Patricier til Qvæstorer; naar Udvidelsen af Tallet blev vedtaget, har han slet ikke fortalt. *Paucis ante annis* i VI, 37 er hos Livius i en Tale et til Bestemmelse aldeles ubrugbart Udtryk.

[2]) I Forbindelse med det forkerte Tal tilføier den forvirrede Skribent, idet han nævner Udrustningen af en Flaade (*κατεσκευάσθη στόλος*), et særegent Navn for Qvæstorerne, nemlig *classici*, hvilket Niebuhr har optaget som den ægte Betegnelse for de finantsielle Qvæstorer i Modsætning til *quæstores parricidii*.

[3]) Tallet 20 bekræftes ved Beretningen hos Dio Cass. XLIII, 47 og 48, at der i Aaret 45 f. C. valgtes 40, fordi der Aar 46 ingen var valgt; i Kap. 51 berettes atter, at der valgtes 40 Qvæstorer for Aar 43, men uden at der nævnes nogen Anledning; maaske vilde Cæsar blot begunstige Flere.

Myndighed tildelt Øvrighed. Hjemme fremtraadte den uden ydre Myndighedstegn, navnlig uden Liktor eller *viator* (Gell. XIII, 12); i Provindsen havde Qvæstoren, der her ofte traadte i Statholderens Sted, to Liktorer (Cic. *pro Planc.* 41). De forskjellige Hverv, der efterhaanden overdroges Qvæstorerne, da de vare blevne flere, fordeltes efter romersk Skik imellem dem ved Lod (Cic. *in Verr.* I, 13. *pro Mur.* 8: *sortiri provinciam* og ofte. Ulp. *l. c.*, der anfører en Senatsbeslutning herom fra et ikke ganske sikkert Aar, hvilket kun kan have fastsat nærmere og mere bindende Regler); men stundom fik en indflydelsesrig Statholder sig en Qvæstor tilforordnet *sine sorte*, som Africanus den Ældre C. Lælius (Liv. XXX, 33, siden Cæsar Antonius, Pompejus Q. Cassius (Cic. *ad Att.* VI, 6).

Qvæsturens Udgangspunkt var Bestyrelsen af Statens Skatkammer, *ærarium*, med hvis Indretning Plutarch (*Publ.* 12) sætter dens Oprettelse i Forbindelse Denne Bestyrelse blev siden en særegen *provincia* (*provincia urbana*, se *lex de repet. v.* 72 og 79 p. 62 Bruns, *ærarium provincia* smsteds. *v.* 69 p. 61 *Br. lex agrar. a.* 643. *v.* 46. *p.* 72 *Br. lex de XX quæst.* 1 p. 79 *Br.*) og tilfaldt de to *quæstores urbani* (Cic. *in Verr.* I, 14. *ad fam.* II, 17. Livius oftere; *quæstores urbis* hos Cic. *in Verr.* III, 53 og *Phil.* IX, 7, tvivlsom Form).[1]) Disse Qvæstorer havde da under sig den hele Kasseforvaltning, Bogholderiet og Regnskabsvæsenet og førte denne Forvaltning under Senatets anordnende og anvisende Myndighed og Tilsyn (se Kap. 4 § 2 b.). De modtoge efter almindelige Regler eller specielle Senatsbeslutninger alle Indbetalinger til Staten, deriblandt fornemmelig Forpagtningssummerne af

---

[1]) I de ovenanførte Steder af *lex agraria*, *lex de repetundis* og *lex de XX quæstoribus* nævnes i Enkelttallet *quæstor, qui ærarium provinciam obtinebit* o. s. v., i *lex Jul. municip.* v. 37 og 39 p. 93 *Br. quæstor urbanus quive ærario præerit*; jfr. *Rhet. ad Herenn.* I, 12. Hvorledes det forholder sig med denne Betegnelse i Enkelttallet i Modsætning til det hos Cicero, Polyb (VI, 13) og Plutarch (*Cato min.* 16) bestemt betegnede Fællesskab i Forvaltningen, vides ikke. I *lex de XX quæstoribus* forekommer ogsaa adskillige Gange Udtrykket *quæstoribus ad ærarium apparere* om de underordnede Betjente. Maaske betegnes i hine Lovsteder blot den enkelte Qvæstors Kompetents til at handle.

Statsforpagtningerne, ogsaa Bytteoverskud af hjemvendende Feltherrer (idelig hos Livius: *in ærarium intulit, intulerunt*; jfr. Cic. *ad fam.* II, 17), Tribut og Krigserstatning af overvundne Folk (Liv. XXXII, 2. XLII, 6) og Konfiskationer og Mulkter, hvormed fulgte Beslaglæggelse af Eiendom til Bortsalg (Cic. *in Verr.* I, 20. Liv. XXXVIII, 60: *in bona L. Scipionis possessum publice quæstores prætor misit. lex tab. Bant.* 2. p. 49 *Br.*), ligesom de ogsaa oppebare, hvad der ifølge Dom skulde indbetales for atter at udbetales som Erstatning til Skadelidte (*lex de repetund. v.* 57 ff. p. 59 *Br.*); de iagttoge Statskassens Interesser mod dem, der havde indgaaet Kontrakter med det Offentlige og i den Anledning stillet Borgen (se f. Ex. *lex Jul. municip. v.* 40. ff. p. 93 *Br.*); de inddreve Statens udestaaende Fordringer (Plut. *Cato minor* 17 og 18); de besørgede Bortsalget af offentlig Eiendom, naar Saadant var besluttet af Folk og Senat (Liv. XXVIII, 46; jfr. i Kap. 9 ved *ager publicus*). Henstand og Eftergivelse skulde bevilges af Senatet, men Qvæstorerne kunde vise baade Lemfældighed og Forsømmelighed, ofte særdeles stor (Plut. *l. c.*). Paa samme Maade gjorde Qvæstorerne alle Udbetalinger af Statskassen i Henhold til Senatets Beslutninger (se i Almindelighed Polyb VI, 13; et særligt Exempel Cic. *Phil.* IX, 7). Udgifter til fremmede Fyrster, Gesandter og ansete Gjæster, der besøgte Rom, *loca et lautia* Kvarter og standsmæssig Underholdning, nævnes ofte hos Livius som besørgede af Qvæstorerne (f. Ex. XLV, 13. 14 og 44. Polyb XXX, 19. Plut. *Quæst. Rom.* 43. *S. C. de Asclep. Claz. v.* 26 p. 137 *Bruns*), ogsaa særlige Æresgaver se f. Ex. Liv. IX, 43, hvor de første Gang omtales, XXXV, 23. XLV, 44 og ofte. *S. C. de Asclep. Claz. l. c.*: *munus ex formula*, altsaa vel i Henhold til en Vedtægt for Beløbet. Prætor nævnes Liv. XLV, 13 kun som den Magistrat, gjennem hvem i Konsulernes Fraværelse Befalingen til Qvæstorerne gik).[1] Stundom skete vel Udbetalingen i Henhold til staaende Regler (se hos Polyb selv om Udgiften til Konsulerne).

---

[1]) Gesandter fra Folk eller Fyrster, der vare i Krig med Romerne, indkvarteredes udenfor Byen i den saakaldte *villa publica*, Liv. XXX, 21, XXXIII, 24.

De, der havde modtaget større Pengesummer til Anvendelse, f. Ex. Provindsstatholdere, aflagde da ogsaa deres Regnskaber og indbetalte det Besparede til Qvæstorerne (Cic. *in Verr.* I, 14, hvor slige Regnskabsaflæggelser betegnes som en særegen Afdeling af Qvæsturbogholderiet, *ibid.* 38, hvor Senatet bevilger Henstand med Regnskabsaflæggelsen, og 39. *in Pis.* 25. *ad fam.* V, 20; jfr. om Provindsbestyrelsen i Kap. 7 og der om *lex Julia*). Noget Lignende kan formodes om Censorerne, men omtales ikke. Hvorledes disse Regnskaber revideredes, derom vide vi ligesaa Lidet som om Qvæstorernes egen Regnskabsaflæggelse og Kontrollen dermed.[1]) Naturligvis beskjæftigedes der ved Skatkammeret en stor Mængde underordnede Betjente, *scribæ*, *scribæ quæstorii* (se nedenfor ved Slutningen af Kapitlet), der vare indøvede i Forretningerne og som, da disse tiltoge i Mængde, Omfang og indviklet Beskaffenhed, let voxede de vexlende og uøvede Qvæstorer aldeles over Hovedet og fik en vistnok ikke sjelden misbrugt Indflydelse. Plutarch (*Cato minor* 16—18) omtaler med høi Lovprisning den yngre Catos Bestræbelser for at rydde op og bringe Orden i den Uorden og Vilkaarlighed, han som Qvæstor forefandt, navnlig ogsaa ved Strenghed imod *scribæ*; men selv om disse ikke havde fundet den Gunst og Beskyttelse af indflydelsesrige Mænd, som Plutarch selv nævner, kunde en enkelt Mand i et enkelt Aar paa dette Omraade vel kun udrette Lidet, der havde Varighed.

Om Skatkammerets Benyttelse som Archiv, der da ligeledes besørgedes af Qvæstorerne, og om Anmeldelser og Bekjendtgjørelser derved se nedenfor § 21. Her skal alene bemærkes, at Hærens Faner som en Statseiendom opbevaredes i Skatkammeret (Liv. III, 69. IV, 22. VII, 23).

---

[1]) Om Bogholderiets Form vide vi slet Intet. Et Detailpunkt antydes hos Cic. *pro Font.* 1 ved de uklare Navne *tabulæ dodrantariæ et quadrantariæ*, der siges nylig indførte. Af Ciceros advokatoriske Ytringer i Kap. 2, der desuden angaa de med Skatkammeret i Forbindelse traadte Privatmænds Regnskabsbøger, at slutte Noget om Bogføringens Nøiagtighed gaar ikke an.

Naar hos Livius og Polyb oftere Qvæstorer af Senatet beordres til at modtage, føre omkring og ved Afreisen ledsage fremmede Fyrster (se f. Ex. Liv. XLV, 13. 14 og 44), maa herved nærmest tænkes paa *quæstores urbani*, der, som ovenfor bemærket, bestrede Udgifterne ved de Fremmedes Ophold i Byen, stundom vel ogsaa paa de til Konsulernes specielle Raadighed stillede Qvæstorer.

Fra den Tid, da Qvæstorernes Antal blev forøget til fire, vare, som ovenfor sagt, to bestemte til at ledsage Konsulerne, naar de droge ud med Hæren, saaledes at hver Konsul havde sin særskilte ham ledsagende Qvæstor; vi finde saaledes i Slaget ved Cannæ to Qvæstorer hos Terentius Varro og Æmilius Paulus (Liv. XXII, 49).[1]) Her var Qvæstorens Hverv Besørgelsen af Alt, hvad der hos os henhører under Kommissariatet og Intendanturen, Udbetaling af Sold, Anskaffelse og Udlevering af Korn og Fødemidler, Beklædningsgjenstande og Vaaben mod Afdrag (Polyb VI, 39 § 15), Bestridelsen af alle Udgifter for Konsulen og hans Omgivelser (Cic. *in Verr.* I, 14: *Dedi stipendio, frumento, legatis, pro quæstore, cohorti prætoriæ)*, Modtagelse og Opbevaring eller Bortsælgelse af Bytte og Inkassation af Pengene til Indbetaling i Statskassen, stundom til Soldaterne i Anledning af Triumph (Dionys. H. VII, 63. Livius meget ofte, f. Ex. IV, 53. XXVI, 47. XXVII, 19. XXXV, 1).[2]) Til denne hele Virksomhed var anvist ham en særegen Plads i Leiren, *quæstorium*, *ταμιεῖον* (Polyb VI, 31; ogsaa om Provindsqvæstorens Bolig og Lokale Cic. *pro Planc.* 41). Men ved Siden af denne Virksomhed var Qvæstoren ifølge Foreningen af det civile og det militære Element i den romerske Magistrat tillige Feltherrens nærmeste Medhjælper ved militære og andre Hverv efter Konsulens Tillid. Vi have

---

[1]) Tacitus lader denne Virksomhed være Qvæstorernes oprindelige, saa at først, da disse bleve fire, de to nye overtoge Bestyrelsen af Skatkammeret i Byen, uden Tvivl urigtigt, maaske blot uklart udtrykt.

[2]) Et Vidnesbyrd om den Qvæstoren paahvilende Bogføring findes hos Livius XXX, 38, hvor Qvæstoren hos Scipio Africanus den Ældre *ex publicis rationibus* opgiver, med hvilke Gjenstande en af Karthagerne plyndret Transportflaade havde været ladet.

Efterretninger om mange siden berømte eller dog bekjendte Mænd i denne Stilling som Qvæstorer hos Konsuler i Krig, saasom om Cato hos Scipio Africanus den Ældre (Corn. Nep. *Cato* 1. Plut. *Cato maj.* 3), om Ti. Gracchus hos Hostilius Mancinus ved Numantia, om C. Gracchus hos L. Aurelius Orestes i Sardinien, Sulla hos Marius i den jugurthinske Krig (Sendelse til Bocchus om Jugurthas Udlevering), Verres hos Papirius Carbo, M. Antonius hos Cæsar. Den Vægt, der lagdes paa denne Forbindelse (*sortis necessitudo*, Cornelius; *sortis religio*, Cic. *Div. in Cæc.* 14) som stiftende et Pietetsforhold, saa at Qvæstor skulde være *liberum loco* hos Konsulen, omtales ofte hos Cicero, f. Ex. *Div. in Cæc.* 19, men til denne Opfatning svarede Virkeligheden ofte lidet, saasom ved Cato, Ti. Gracchus og Sulla.[1] De to Qvæstorer, der skulde ledsage Konsulerne i Krig, maatte være til deres Disposition, ogsaa naar Konsulerne bleve hjemme; men hvilke Forretninger der da anvistes dem, derom vide vi slet Intet, og man kunde f. Ex. ved den fuldstændige Forbigaaelse af Qvæstorerne i de udførlige Efterretninger om Ciceros Konsulat og den catilinariske Sammensværgelse endog bringes til at tvivle om, hvorvidt paa den Tid hver Konsul havde en Qvæstor tilforordnet, hvis ikke Cicero selv (*post redit. in sen.* 8) nævnte den, der havde fungeret hos ham (T. Fadius) og (*pro Sest.* 3) den, der fungerede hos hans Kollega Antonius (P. Sestius). Hos Sveton (*Jul.* 23) siges Cæsars Qvæstor under hans første Konsulat (*quæstor ejus*) at være bleven anklaget umiddelbart efter Konsulatets Udløb, og endnu hos Tacitus (*Ann.* XVI, 34) nævnes *quæstor consulis.* Dio Cassius (XLVIII, 43) siger endogsaa, at Aar 38 f. C. havde hver Konsul for første Gang to Qvæstorer, Noget, hvoraf siden intet Spor forekommer.

Da Qvæstorernes Antal forøgedes til otte, førend der endnu var nogen Provinds udenfor Italien, synes de fire

---

[1]) Hvorledes denne Qvæstorens Virksomhed ved den konsulariske Hær erstattedes ved en Hær, der, som oftere i den anden puniske Krig og senere, kommanderedes af en Prætor eller Prokonsul, derom berettes Intet. Sandsynligvis fungerede en Legat *pro quæstore.*

nye Qvæstorer at have havt visse Finantsvæsenet berørende Forretninger i Italien udenfor Hovedstaden, maaske tildels i Berøring med Statseiendomme, men Efterretningerne herom ere meget faa og ubestemte og utilstrækkelige til at opstille fire bestemte *provinciæ quæstoriæ*. Cicero nævner (*pro Mur.* 8. *pro Sest.* 17) en *provincia Ostiensis*, som stod i Forbindelse med Hovedstadens Kornforsyning (Cic. *de har. resp.* 20: *frumentaria procuratio*. Diod. Sic. XXXVI, 12, II p. 608 Wess. siger, at Besørgelsen af Transporten af det offentlige Korn fra Ostia til Rom var henlagt til den). Et andet Sted (*in Vat.* 5) siger Cicero, at P. Vatinius som Qvæstor under Ciceros Konsulat fik *provincia aquaria*, og tilføier derpaa, at han selv havde sendt ham til Puteoli for at hindre Udførselen af Guld og Sølv, en Efterretning, hvormed maaske kan sættes i Forbindelse, hvad Dio Cassius (LV, 4) beretter, at August Aar 9 f. C. ansatte Qvæstorer ved Kysten nær Hovedstaden og andre Steder i Italien, og saaledes i flere Aar. Sertorius blev (Plut. *Sertor.* 4) ved Forbundskrigens Udbrud udnævnt til Qvæstor i ἡ περὶ Πάδον Γαλατία og udviklede der en kraftig Virksomhed ved Tilveiebringelse af Soldater og Krigsfornødenheder, hvorved efter Plutarchs Ord ikke let kan tænkes paa en Provindsqvæstur under en Statholder, hvilken Anvendelse af Qvæstorer vel dengang (før Sulla) endnu slet ikke fandt Sted, men paa en selvstændig Virksomhed, maaske nærmest i den til Italien hørende *ager Gallicus* (*provincia Gallica* Svet. *Claud.* 24). Endelig nævner Tacitus (*Ann.* IV, 27) en Qvæstor, der „efter gammel Skik" havde faaet Cales (Byen i Campanien) til *provincia*.[1] Disse italiske Qvæstorhverv bestode, uden Tvivl mest som Skin, indtil Keiser Claudius, der ophævede dem (Svet. *Claud.* 24. Dio Cass. LX, 24: πάσας τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἔξω τῆς πόλεως τῶν ταμιῶν ἀρχὰς ἔπαυσεν).

Efterat Sulla havde forøget Qvæstorernes Antal indtil tyve, ansattes de af disse, der ikke beskjæftigedes i Byen

[1] Aldeles dunkel er Antydningen af et „stille og beskedent" (*tacita*) qvæstorisk Hverv efter en *lex Titia* hos Cic. *pro Mur.* 8, og ligesaa Omtalen af Festlege foranstaltede af romerske Qvæstorer i Præneste i Talen *pro Plancio* Kap. 26.

eller i Italien, altsaa vel sædvanlig (efter Fradrag af otte) de tolv til Tjeneste hver hos sin Provindsstatholder (i Sicilien efter gammel Vedtægt to, *quæstor Syracusanus* for den østlige, først i den anden puniske Krig vundne Provinds, og *quæstor Libybætanus* for den vestlige, allerede i den første puniske Krig Karthaginienserne fratagne, tillige med et særligt Værgemaal for den erycinske Venus's Tempel og dets store Eiendomme, Cic. *in Verr.* II, 8 og oftere), et Forhold, hvorom flere specielle Efterretninger ere os opbevarede i Anledning af Ciceros Stilling som Qvæstor i Sicilien under Sex. Peducæus Aar 75 og Cæcilius Nigers hos Verres, samt i Anledning af Ciceros Statholderskab i Cilicien.[1]) At nu ogsaa her Bestyrelsen af Pengevæsenet og Intendanturen hos og for Statholderen, hans Følge og de ham betroede Tropper, Udbetalinger for ham overdragne Anskaffelser, f. Ex. af Korn o. s. v., var Qvæstorens Hovedforretning, fremtræder overalt og udtales udtrykkelig hos Cicero (*Divin. in Cæc.* 10: *eras enim tu quæstor*: *pecuniam publicam tu tractabas*, *ex qua, etiamsi cuperet prætor*, *tamen*, *ne qua deductio fieret*, *magna ex parte tua potestas erat*), der ligeledes omtaler Qvæstorens Regnskabsaflæggelse ved Siden af Statholderens (*ad fam.* V, 20). Ved Udførelsen af offentlige økonomiske Hverv, der egentlig vare Statholderen overdragne, kunde Qvæstoren erhverve siig særlig Ros og Fortjeneste, som Cicero i Sicilien ved rigelg Kornforsendelse derfra til Rom (*pro Planc.* 26). Men derhos var Qvæstor Statholderens nærmeste Medhjælper

---

[1]) Der virkede altsaa her en virkelig Magistrat under en Mand, der kun var *pro magistratu* (*pro consule*, *pro prætore*). Ved en besynderlig Misforstaaelse have Enkelte troet, at Provindsqvæstorerne selv egentlig kun vare *pro quæstoribus*. *Pro quæstore* konstitueredes af Statholderen en Legat eller en anden Mand, naar den virkelige Qvæstor døde, saasom C. Verres af Proprætoren C. Dolabella i Cilicien istedenfor den afdøde Qvæstor C. Malleolus (Cic. *in Verr.* I, 36 ff.; jfr. *Phil.* X, 11: *quæstor prove quæstore*). P. Sestius, der, efter at have været Qvæstor (A. 63) hos Konsulen C. Antonius (Cic. *pro Sest.* 3), af Cicero (smsteds. 5) betegnes som *quæstor* hos samme Antonius som Statholder i Macedonien næste Aar, men (*ad fam.* V, 6) kaldes *pro quæstore*, maa enten være gaaet til Macedonien som Legat og derefter være konstitueret som Qvæstor, eller hans Qvæstur extraordinært være forlænget af Senatet.

i alle andre Anliggender, civile og militære (se herom ved Provindsbestyrelsen i Kap. 7). (Gaius I, 6 beretter, at i Keisertiden i de senatoriske Provindser Jurisdiktionen efter *edictum ædilium curulium* særlig ledesdes af Qvæstorerne.)

Ved Overgangen til Keiserdømmet indtraadte strax en væsentlig Forandring ved *quæstura urbana*, idet hele Bestyrelsen af Skatkammeret (der forresten efterhaanden tabte i Betydning ved Oprettelsen af den keiserlige Kasse, *fiscus*, og *ærarium militare*) fratoges Qvæstorerne og henlagdes til to forhenværende Prætorer som Forstandere (*præfecti e prætoriis*), eller (fra Aar 23 af) til to Prætorer (Dio Cass. LIII, 2, hvor den første Forandring omtales ved Aar 28, og LIII, 32. Svet. *Aug.* 36. Allerede i XLIII, 48 ved Aar 45 siger Dio, at Skatkammeret, da der dette Aar ingen Qvæstorer var, bestyredes af to Ædiler, og tilføier, at Qvæstorerne ikke mere fik denne Bestyrelse varig, *ἀεί*, tilbage; hvordan var Forholdet imellem 45 og 28?). Keiser Claudius overdrog vel atter Qvæstorerne Skatkammerforvaltningen, skjøndt i en særlig og anomal Form, idet de samme Qvæstorer stundom fungerede i tre Aar (Svet. *Claud.* 24. Dio Cass. LX, 24) [1]), men efter Claudius vendte man tilbage til den anden Ordning (se ved Finantsvæsenet i Kap. 9). Hvilke Forretninger der herefter bleve tilbage for *quæstores urbani*, som med dette Navn forekomme langt ned i det andet Aarhundrede (se Indskrifterne, der anføres i Registret hos Orelli-Henzen VII p. 105), vide vi ikke. En hos den ene Konsul ansat Qvæstor finde vi hos Tacitus (*Ann.* XVI, 34) under Nero sendt til Udførelse af en af Senatet fældet Dødsdom (jfr. Dio Cass. LVIII, 4 under Tiber). Sveton (*Claud.* 24) siger, at Claudius paalagde Qvæstorerne i Forening (*collegio quæstorum*; mon ogsaa Provindsqvæstorerne?) istedenfor Besørgelse af Veivedligeholdelse (*pro stratura viarum*), der altsaa maa have været dem paalagt under de foregaaende Keisere, at give Gladiatorlege; Efterretningen om Legene har ogsaa Tacitus (*Ann.* XI, 22) med den udtrykkelige Angivelse, at de

---

[1]) I Indskriften *n.* 6456 hos Orelli-Henzen nævnes en Mand som valgt af Claudius, *qui primus quæstor per triennium citra ordinem præesset ærario Saturni.*

gaves paa Qvæstorernes egen Bekostning, og at Qvæsturen altsaa paa en Maade solgtes (*velut venundabatur*). Endnu Alexander Severus bestemte (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 43), at *quæstores candidati* (*quæsturæ candidati*) skulde give Lege *ex sua pecunia*, men lønnes med Prætur og Provindsbestyrelse.

Provindsqvæstorer sendtes ikke til de keiserlige Provindser (Gaius I, 6), men til Senatsprovindserne, hvor de ikke sjelden nævnes, f. Ex. hos Plinius den Yngre, og vel vedbleve, saalænge der gaves Senatsprovindser med særlig Forvaltning (se ved Provindsbestyrelsen i Kap. 7). I det tredie Aarhundrede findes i Indskrifter nogle Gange samme Mand først som *quæstor urbanus*, siden som Provindsqvæstor (*Ephem. epigraph.* IV p. 223 sqq.). Ulpian (*Dig.* I, 13) kalder endnu paa sin Tid (*hodieque*) Qvæsturen *ingressus et quasi primordium gerendorum magistratuum sententiæque in senatu dicendæ*, men betegner *sortitio provinciarum* imellem dem som ophørt (*solebant provincias sortiri, sortiebantur*); kun for dem, han kalder for *candidati principis*, angiver han en virkelig endnu vedvarende Forretning. (Om denne særlige Forretning se ved Keiserregeringen i Kap. 6.) Iøvrigt vedblev Qvæsturen som en senatorisk Værdighed og Byrde (ved Lege og Deslige), der maatte beklædes efter en vis Tur, endnu efter Rigets Deling (*Cod. Theod.* VI, 4, 1: *de prætoribus et quæstoribus*).

Anm. Til Qvæstorerne slutte sig i Magistratsrækken paa det Nærmeste de af Folket aarlig valgte Krigstribuner for de fire første Legioner, *tribuni militum quattuor primis legionibus*. (Om Indførelse af dette Folkevalg som om Krigstribunatet i det Hele se ved Krigsvæsenet i Kap. 10.) Hos Cicero etsteds (*de legg.* III, 3) synes disse Krigstribuner endog at sættes over Qvæstorerne, men et andet Sted (*pro Cluent.* 54 i en Lov) aabne de den dernæst igjennem Qvæstorerne, Almuetribunerne o. s. v. opadstigende Række af Magistrater, der kunde være Gjenstand for en Anklage *de repetundis*, hvilken Orden ogsaa antydes *pro Planc.* 21 og følges i *lex de repetundis*, der medtager *tresviri capitales* nedenfor Tribunerne (v. 2. 8. 16 p. 51. 52. 54 *Br.*). Ogsaa hos Sveton sættes denne Post i Forbindelse med de høiere (*Jul.* 5: *qui primus per suffragia populi honos obtigit*). At den,

naar den ikke beklædtes af En, der iforveien var Senator, gav Adgang til Møde og Stemme i Senatet og Forventning om Optagelse ved næste *lectio*, antydes dog ingensteds, og det modsiges ved Beretningen om Sullas Udvidelse af Qvæstortallet *supplendo senatui* og ved Betegnelsen af *quæstorii* som den yngste Senatorklasse, ligesom ved Analogien fra Keisertiden. I de os bekjendte faa individuelle Exempler fra Republikens senere Tid se vi ogsaa Tribunatet beklædt før Qvæsturen (foruden Cæsar Cato den Ældre hos Plut. *Cato maj.* 3, Marius hos Plut. *Mar.* 3. Sall. *Jug.* 63, Cato den Yngre hos Plut. *Cato min.* 8, P. Sestius hos Cic. *pro Sest.* 3, Cn. Pompejus hos Cic. *pro Planc.* 11, M. Valerius Messalla, Konsul Aar 61, i *Ephem. epigr.* III p. 1, samt to Mænd i Scipionernes Indskrifter hos Orelli 554 og 556); en Undtagelse danner Cic. *in Verr. act.* I, 10, hvor tre af Dommerne, der alle vare Senatorer, siges udnævnte til *tribuni militum* for næste Aar. At Krigstribunatet i Republikens Tid beklædtes af Alle, der vilde naa de høiere Magistrater, siges ingensteds og modbevises ved Ciceros, Verres's og Vatinius's Exempler. (Om den sidste Cic. *in Vat.* 5.) Hvorvidt i Keisertiden, navnlig den første, et vist Antal Krigstribuner, skjøndt hele Krigsvæsenet udelukkende var henlagt under Keiseren og alle Udnævnelser udgik fra ham, for at bevare den gamle Erindring, udnævntes i en særlig Form (igjennem Senatet istedenfor af Folket), derom haves intet Vidnesbyrd; thi hvorledes Navnet *tribunus militum a populo*, der forekommer i nogle Municipalindskrifter (se Henzens Register S. 148), men uden Antydning af paafølgende høiere Løbebane (tvertimod tildels med Angivelse af paafølgende Stilling som *præfectus fabrum*), er at forstaa, er ganske uklart. Derimod var i de to første Aarhundreder Tjeneste som (eller i det Ringeste Udnævnelse til) Krigstribun i en Legion, om ikke absolut Betingelse, dog aldeles overveiende Forudsætning for at opnaa Qvæsturen og dermed Adgang til Senatet. Dette fremgaar ikke saa meget af Dio Cassius's Vidnesbyrd (LXVII, 11: χιλιαρχεῖν ἐς βουλείας ἐλπίδα), som kun udsiger, at de Senatorsønner, der bleve Krigstribuner, med denne Tjeneste forbandt en Expektance paa Senatorværdigheden, som af de talrige Indskrifter, i hvilke ikke let i de to første Aar-

hundreder, naar de af en Senator gjennemløbne Embedstrin opregnes, savnes Angivelsen af Legionstribunatet, i den første, de juliske Keiseres Tid snart før, snart efter Vigintiviratet, siden efter Vigintiviratet.[1] (Se de af Mommsen Staatsrecht 1ste Udgave I S. 448 Anm. 3 sammenstillede Indskrifter.) Fra det tredie Aarhundrede af ophørte dette Forhold, og Nævnelsen af Krigstribunat bortfalder i Indskrifter, der angive en senatorisk Løbebane, idet Senatorerne nu efterhaanden fjernedes fra al Forbindelse med Hæren (se ovenfor Kap. 2 § 13). (Mommsen anfører kun to Indskrifter, Or.- Henzen 2379. 6454 fra Caracallas Tid og to lidt senere, i hvilke Krigstribunatet aabner en senatorisk Løbebane.)

§ 13.

Tribuni plebis, *plebi* eller *plebeji*, *tribunatus plebis*.

Almuetribunatet, som et udenfor den egentlige Stats- og Folkemagistratur staaende Forstanderskab for den mindre berettigede Del af Folket, *plebs*, til Beskyttelse af den Enkelte og Varetagelse af de fælles Interesser, fremstod ikke mange Aar efter Republikens Oprettelse (Aar 494), uden Tvivl som en naturlig Følge af, at Modsætningen imellem Folkets Bestanddele skærpedes ved Fjernelsen af den nogenlunde upartisk stillede Kongemagt og ved Overgangen af den øverste Styrelse til vexlende patriciske Magistrater, hvorved Standsinteressen gjorde sig mere gjældende og faldt mere i Øinene.[2] Men Beretningerne i det Enkelte vise, hvor mangelfulde og usikre Forestillingerne, selv om væsentlige Udviklingstrin i Statsforfatningen, vare hos de senere Slægter, baade med Hensyn til Begivenhedernes Enkeltheder og endmere med Hensyn til de almindelige

[1]) Ogsaa Plinius den Yngre hentyder oftere til sin Tjeneste som *tribunus militum* (*Ep.* I, 10. III, 11. *Paneg.* 87 foruden flere Steder, hvor kun *militia* nævnes).

[2]) Udledelsen af Almuetribunerne fra ældgamle Tribusforstandere er aldeles løs, da selve disse, alene hos Dionys. H. II, 7 forekommende, φύλαρχοι ganske se ud som en Affødning af Skribentens Tilbøielighed til Talschematismus.

Forhold og Motiver og de trufne Indretningers Form og Begrændsning. Efter længere Stridigheder, i hvilke Almuens Formuesforhold og den ældste strenge Gjældsret spillede en Hovedrolle, bevilgedes der Almuen, som for en stor Del havde fjernet sig (*secesserat*) og sat sig fast paa Steder udenfor Byen (*mons sacer* umiddelbart norden for Anio og *mons Aventinus*, hvilke Punkter i Beretningerne fremtræde og kombineres lidt forskjellig), og tilsikredes den ved høitidelig besvorne Love, *leges sacratæ*, det aarlige Valg af fem (strax, som det synes, og ganske interimistisk to) Forstandere, *tribuni plebis* (hos Grækerne *δήμαρχοι*), hvilket Antal sættes i Forbindelse med Klasseinddelingen (en af hver Klasse), og som først efter længere Tid (Aar 457) forøgedes til ti (to af hver Klasse, Liv. III, 30), uden at Grunden hertil fremtræder tydelig, dog vel for at styrke den nye Myndighed og forøge dens Anseelse.[1]) Af Valget efter

---

[1]) Hovedstederne om Tribunatets Oprettelse ere Cic. *de rep.* II, 33 og 34. Liv. II, 32 og 33. Dionys. H. VI, 89 ff., samt Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 105, hvortil komme Notitser hos Pompon. i *Dig.* I, 2, 2, 20. Zon. VII p. 340, og aldeles løse og forvirrede hos Laur. Lyd. *de magistr.* I, 38 og *de mens.* IV, 25. (Om Lokaliteterne ogsaa Varro *L. L.* V, 81 p. 24. Festus *v. sacer mons* og Sall. *fragm. Hist.* I, 11 *Kritz.*) Cicero lader i Stedet i *de re publica* under Konsulerne Postumus Cominius og Sp. Cassius (Aar 493, *sexto decimo fere anno* efter Kongernes Fordrivelse) vælge to Tribuner og omtaler ikke, skjøndt Haandskriftet her er fuldstændigt, Overgangen til fem; det Samme siges uden Konsulernes Navn i Talen *pro Cornelio* hos Asconius, men der tilføies: *Itaque auspicato postero anno tribuni plebis comitiis curiatis creati sunt*, hvor Tallet fem let kan være udfaldet allerede paa Asconius's Tid. (Det af Cicero brugte Udtryk, at Almuen *leges sacratas sibi restituit*, betegner Asconius som urigtigt.) Livius, med hvem efter Asconius Annalisten Sempronius Tuditanus stemmede overens, lader Almuen paa *mons sacer* først vælge to, og disse umiddelbart efter foranstalte Valget af tre andre, medens dog Nogle berettede, at kun de to vare valgte paa *mons sacer*. Dionysius lader strax vælge fem, hvoraf de to havde været Almuens Ledere under hele den forudgaaende Bevægelse. Annalisten Piso (Liv. II, 58) lod først efter *lex Publilia* (Aar 471) vælge fem istedenfor to. Forøgelsen til ti omtales hos Liv. III, 30. Dionys. H. X, 30. og hos Zonaras uden Tidsangivelse. (Diod. Sic. XI, 68 omtaler Aaret før den 79de Olympiade under Valerius Publicola og T. Æmilius Mamercus Valget af fire Tribuner (!) som noget Nyt.) Asconius betegner de fem Tribuner som valgte *singulis ex classibus*, Livius om-

Klasser, der aabenbart gaar ud paa en fuld demokratisk Lighed, findes siden ikke mindste Spor, og, ligesom denne Ligelighed og særlige Klasserepræsentation ikke stemmer med de romerske Statsindretningers timokratiske Charakter, saaledes maatte den nødvendig forsvinde, efterhaanden som Almuetribunatet sattes i Forbindelse med den øvrige Magistratur som et Trin i den almindelige politiske Løbebane og gav Adgang til Senatet. Om Overførelsen af Tribunvalget fra *comitia curiata* til *tributa* (Aar 472) er talt i Kap. 3 § 3 og om den særegne Tiltrædelsestid for Tribunerne, *a. d. IV idus Decembres* ovenfor § 5 c. Under Decemviralregeringen ophævedes forbigaaende Almuetribunatet (Liv. III, 32. Dionys. H. X, 56. Cic. *de legg.* III, 8), efter Livius dog med bestemt Forbehold til Gunst for de Love, hvorved Almuetribunatet var oprettet, men gjenoprettedes paany efter Decemviratets Afskaffelse og sanktioneredes ved *lex Duillia* med strenge Straffebestemmelser imod fremtidig Ophævelse (Cic. *l. c.* Liv. III, 55: *ut, qui plebem sine tribunis reliquisset quique magistratum sine provocatione creasset, tergo ac capite pœnas daret*).[1]) Mere som et enestaaende Forsøg, fremkaldt ved Vanskeligheden af under Partistrid at faa det fulde Tal regelmæssig valgt, end som nogen, den ældste Tid tilhørende, almindelig Indretning, synes trods Livius's egen modsatte Opfatning at maatte betragtes, hvad der hos ham (III, 64 og 65) berettes om, at i Aaret 449, umiddelbart efter Decemviratets Afskaffelse, kun fem Tribuner bleve valgte for næste Aar, og derpaa disse selv valgte (*cooptaverunt*) fem andre; Livius's Beretning indeholder desuden Noget, der i ethvert Tilfælde fremtræder som en aldrig gjentagen Afvigelse fra hele Tribunatets Væsen, nemlig at der imellem de koopterede vare to Patriciere og Konsularer; muligvis hentyder Beretningen til en endnu ikke gjennemført Tilbage-

---

taler dette først ved de ti Tribuner (*bini ex singulis classibus*), og til det samme Forhold sigter maaske hos Zonaras Udtrykket ἵνα εἶεν αὐτοῖς κατὰ συμμορίαν βοηθοί τε καὶ τιμωροί.

[1]) Diod. Sic. XII, 25 lader endogsaa Straffen være at brændes; men han henlægger ogsaa Delingen af Konsulatet imellem Patriciere og Plebeiere til det samme Aar.

venden til det regelmæssige Tribunat.[1]) (Om Patricieres Overgang til *plebs* for at kunne opnaa Tribunatet er talt ovenfor Kap. 2 § 2.) Tribunatets strengt demokratiske Charakter udtrykker sig i den allerede ved Ædilerne nævnte gamle Bestemmelse, ifølge hvilken ingen Søn af en endnu levende Mand, der havde beklædt et kurulisk Embede, maatte være Tribun (Livius, se § 11). Medens de egentlige Statsmyndigheder i hele Forfatningen og i det dem tildelte væbnede Tjenerskab (Liktorer) havde tilstrækkelig Sikkerhed imod Krænkelser, fandtes det nødvendigt ved Almuens særskilte Forstandere, der stode ligeoverfor Konsulernes *imperium* og midt imellem to stridende Partier, at sikre deres Person i Almindelighed og under Udøvelsen af deres Hverv imod Vold og Overgreb, og de erklæredes derfor for ukrænkelige, *sacrosancti* (et enkelt Sted hos Livius *inviolati*, aldrig *inviolabiles*, hos Grækerne *ἱεροὶ καὶ ἄσυλοι*), saaledes at den, der forgreb sig paa dem, erklæredes for fredløs, hans Gods hjemfaldet til gudeligt Brug, navnlig til et Almuen særlig tilhørende Tempel.[2]) Begrebet af denne Ukrænkelighed udvidedes efterhaanden og forstodes navnlig saaledes, at Ingen maatte forstyrre en Tribun i nogen Forhandling (Cic. *pro Sest.* 37: *se etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis*

[1]) En Fortælling om to koopterede forekommer atter hos Liv. V, 2.

[2]) Liv. II, 32. III, 55: *ipsis quoque tribunis, ut sacrosancti viderentur, cujus rei prope jam memoria aboleverat, relatis quibusdam ex magno intervallo cærimoniis renovarunt, et quum religione inviolatos eos, tum lege etiam fecerunt sanciendo, ut, qui tribunis plebis, ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset, familia ad ædem Cereris Liberi Liberæque venum iret. Hac lege juris interpretes negant quemquam sacrosanctum esse, sed, quum quis eorum cuipiam nocuerit, id sacrum sanciri; itaque . . . non haberi pro sacrosancto ædilem; tribunos vetere jure jurando plebis, quum primum eam potestatem creavit, sacrosanctos esse.* Dionys. H. VI, 89 (ved Tribunatets Oprettelse): *δήμαρχον ἄκοντα ὥσπερ ἕνα τῶν πολλῶν μηδεὶς μηδὲν ἀναγκαζέτω δρᾶν, μηδὲ μαστιγούτω μηδὲ ἐπιταττέτω μαστιγοῦν ἑτέρῳ μηδὲ ἀποκτιννύτω μηδὲ ἀποκτείνειν κελευέτω. Ἐὰν δέ τις τῶν ἀπηγορευμένων τι ποιήσῃ, ἐξάγιστος ἔστω καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ Δήμητρος ἱερά, καὶ ὁ κτείνας τινὰ τῶν ταῦτα εἰργασμένων φόνου καθαρὸς ἔστω.* Jfr. VII, 50, hvor det udtrykkelig fremhæves, at ogsaa Patricierne havde besvoret Loven; X, 32. 35: *νηποινὶ τεθνάναι τὸν ὑβρίσαντα τὰ τῶν δημάρχων σώματα*; Zonar. *l. c.* med en latterlig Etymologi.

esse armatum putabat); Dionysius (VII, 17) anfører en *lex Icilia* angaaende Mulkt og *vades* for Mulkten for den, der afbrød en forhandlende Tribun; Anklage for voldelig Forstyrrelse af en af to Tribuner ledet Folkeforsamling omtales hos Liv. XXV, 4 ved Aar 212, og et andet Sted (XLIII, 16 ved Aar 169) berettes, at en Almuetribun forsøgte at skride ind med Formueskonfiskation og Anklage for *perduellio* mod to Censorer, fordi den ene ikke havde respekteret en Borgers Appel til Tribunen og den anden havde kaldt en Folkeforsamling bort fra ham (*contionem a se avocasset*, nemlig ved at stævne til en *contio* hos sig selv). Men vilkaarlig udvidedes Forestillingen dertil, at Ingen uden en anden Tribun turde træde hindrende i Veien imod hvilkensomhelst (aktiv) Handling af en Tribun (Dionys. H. X, 31: *οὐδὲν γὰρ τῶν πραττομένων ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἐπισχεῖν ἢ κωλύσαι τῶν ἄλλων τινὶ ἔξεστιν, ἀλλ' ἑτέρου δημάρχου τοῦτ' ἔστι τὸ κράτος*. Der er Tale om, at Konsulerne for Aar 456 ikke vovede at modsætte sig Tribunen Icilius og hans Kolleger, der vilde nedstyrte en af deres Liktorer fra den tarpeiske Klippe, fordi han efter Konsulernes Befaling havde tilbagestødt Tribunernes Betjent). Endnu Aar 130, da Tribunen C. Atinius Labeo vilde lade Censoren Q. Metellus nedstyrte fra Klippen, traadte de øvrige Tribuner hindrende imellem (Liv. *Epit.* LIX, Plin. *H. N.* VII, 143); naturligvis vilde især paa den Tid ogsaa uden deres Mellemkomst dette vanvittige Overgreb paa anden Maade være blevet afvist (se nedenfor). I Modsætning til denne vilkaarlige Udvidelse af Forestillingen om Tribunatets Hellighed stod ikke blot Bestræbelserne fra anden Side for at indskrænke dets Overgreb, men ogsaa de ovenfor (§ 3 c) nævnte fra Tribuner selv udgaaede Afsættelsesforslag imod andre Tribuner.[1]) Et enestaaende Exempel paa en

[1]) Det høist besynderlige Sagn om ni Almuetribuner, der paa en Gang skulle være blevne levende brændte af Folket efter Foranstaltning af deres tiende Kollega for frihedsfarlige Foretagender (*id egerant, ut magistratibus non subrogatis communis libertas in dubium vocaretur*, Val. Max. VI, 3, 2. Dio Cass. *fr.* 22. Zon. VII p. 345) ansees med Rette for at være opstaaet ved en rigtignok saare mærkelig og for den hele Overlevering charakteristisk Misforstaaelse af en oprindelig Beretning

kriminel Anklage imod en Almuetribun med hans ni Kollegers Samtykke omtaler Val. Maximus VI, 1, 7; jfr. Plut. *Marcel.* 1.

Tribunerne, der vare *magistratus plebis, non populi* (Liv. II, 56), ja strengt taget vel neppe *magistratus* (Plut. *quæst. Rom.* 81), havde ingen Andel i *auspicia*; de valgtes uden religiøse Ceremonier (*δίχα οἰωνῶν καὶ τῆς ἄλλης ὀττείας ἁπάσης*, Dionys. H. IX, 49, skjøndt Zonaras VII p. 341 siger, at de senere hen fik Ret til *μαντείᾳ χρῆσθαι*, og Cicero (*pro Sest.* 38. *in Vat.* 7) og Appian (*Civ.* III, 7) lade Tribuner *spectare de cælo* og *obnuntiare.* Som udelagtige i *imperium* ansaaes de efter streng Ret ikke for at besidde *vocatio* eller Beføielse til at stævne Borgere til Møde hos sig (Gell. XIII, 12); de havde ikke de patriciske Magistraters ydre Pomp (navnlig ikke *toga prætexta*, Plut. *Quæst. Rom.* 81); istedenfor af Liktorer ledsagedes de af simple Bud, *viatores*, og istedenfor *tribunal* med *sella curulis* sade de ved offentlige Forhandlinger paa Bænke, *subsellia* (Ps.-Ascon. *ad Cic. divin. in Cæcil.* 15, Cicero, Livius og Andre ofte; *primus in cornu sedebat*, nemlig *subselliorum*, Liv. XXV, 3).

De ældste Tribuner vare udenfor Senatet (udtrykkelig bevidnet af Zonaras VII p. 342: „først siddende paa Bænke ved Senatets Dør, siden ogsaa indkaldte i Senatet; dernæst Medlemmer deraf: *μετέλαβον τῆς βουλείας*“, jfr. Val. Max. II, 27). Livius og Dionysius lade dem allerede meget tidlig være tilstede i Senatet og stundom tale der (f. Ex. Liv. III, 69 og andre der af Duker citerede Steder), men Dionysius betegner dog etsteds (VII, 25) dette som beroende paa Tilkaldelse af Konsulerne. I Aaret 456 lader han (X, 31 og 32) Tribunen Icilius endog holde en Senatsforsamling, idet han udtrykkelig betegner dette som noget Nyt. Hvormeget der heri er senere Udmaling, er umuligt at afgjøre; men det synes klart, at Tribunerne fra Begyndelsen af maa have havt Ret og Adgang til i Senatet at fremkomme med Andragender fra Plebeiernes Side. Forsaavidt der allerede

---

om ni i Krigen faldne og med offentlig Hæder begravede *tribuni militum*, af hvilken Beretning hos Festus (*v. novem*) kun Brudstykker ere bevarede.

i Republikens ældste Tid var et vist Antal plebeiske Senatorer (se Kap. 2 § 2), er det rimeligt, at Almuetribunatet har været en Anbefaling til Plads i Senatet, og at de Plebeiere, der opnaaede det konsulariske Krigstribunat, sædvanlig iforveien havde været Almuetribuner; men positive Efterretninger mangle, indtil vi se de forhenværende Tribuner L. Sextius og C. Licinius Stolo som de første plebeiske Konsuler. Fra denne Tid af er det sandsynligt, skjøndt ikke strax bevidnet, at Tribunatet var imellem de Magistrater, der sædvanmæssig gave Adgang til *lectio in senatum* og foreløbig *jus sententiæ in senatu dicendæ*, saaledes som det fremtræder ved den overordentlige Supplering af Senatet Aar 216 (Liv. XXIII, 23: *tum legit, qui ædiles, tribuni plebis quæstoresve fuerant*) og som det siden forholdt sig. I Aaret 167 se vi en Tribun hævne sig paa Censorerne, fordi han af dem ikke var *lectus in senatum*, idet naturligvis Censorerne ligesaavel ved *tribuni* og *tribunicii* som ved Andre havde Ret til Udelukkelse ved *præteritio* (Liv. XLV, 15). Aar 130 optræder (se kort ovenfor) Tribunen C. Atinius Labeo mod en slig Forbigaaelse som en grov Krænkelse af Tribunatet i hans Person, og det ligger da nær at henføre det hos Gellius (XIV, 8) nævnte *plebiscitum Atinium*, hvorved Tribunerne erklæredes for Senatorer, til denne Tid, idet Meningen da dermed har været, at en fungerende Almuetribun ikke kunde forbigaaes, som det jo i sig selv synes at ligge i Sagens Natur, at en fungerende Magistrat, der som saadan havde Plads i Senatet, ikke i selve Magistratsaaret af Censorerne burde kunne indskrænkes i Udøvelsen af dem ham af Folket overdragne Myndighed. Gellius bemærker udtrykkelig, at allerede tidligere Tribunerne havde kunnet holde Senatsforsamlinger; at de siden udøvede denne Ret, er udviklet i Kap. 4 § 4 a. [1])

Tribunernes hele Virksomhed var efter sin Natur ind-

---

[1]) Alt hvad der forresten af Nyere er fremsat om dette Plebiscit, beror paa tildels meget forkerte Gjetninger. Allerbesynderligst er det at henlægge en Bestemmelse til Gunst for Tribunatet og indeholdt i et Plebiscit til Sullas Tid, eller at søge enkelte Bevissteder for, at Tribunerne i Ciceros Tid vare Senatorer.

skrænket til Hovedstaden og dens nærmeste Omgivelser (*mille passus*), og deres hele Myndighed ophørte udenfor denne Grændse (Liv. III, 20. Dionys. H. VIII, 87). I Hovedstaden derimod skulde de altid være tilstede og tilgængelige for at kontrollere hvad der foregik i det offentlige Liv og for at yde Hjælp; de turde derfor ikke overnatte udenfor Byen (*abnoctare*, Gell. XIII, 12. Macrob. *Saturn.* I, 3, 8. App. *Civ.* II, 31. Dionys. H. VIII, 47. Dio Cass. XXXVII, 43. Plut. *Quæst. Rom.* 81), dog med Undtagelse af *feriæ Latinæ* (Dionys. H. VIII, 37) og offentlige Sendelser som til Scipio i Afrika (Liv. XXIX, 20) og en lignende til Q. Fabius i Etrurien (Liv. IX, 36. C. Gracchus's Ophold i Afrika under hans Tribunat var aldeles uregelmæssigt). Efter gammel Skik skulde deres Hus staa aabent Nat og Dag for dem, der søgte deres Hjælp (Plut. *l. c.*).

Tribunernes kontrollerende og Beskyttelse ydende Virksomhed, der ikke medførte nogen administrativ Forretning for de Enkelte, egnede sig væsentlig til fælles Overveielse og Forhandling; vi finde derfor idelig, at Borgere og Øvrigheder, der forlange deres Medvirken og Bistand, henvende sig til dem under Et, og at de ligeledes afgive Besked og Erklæringer under Et (*pro collegio decernunt, de communi collegii sententia* o. s. v., se f. Ex. Cic. *de off.* III, 20. *in Verr.* II, 41. Liv. *Epit.* LV, og andre Steder nedenfor). De synes daglig at have forsamlet sig paa et bestemt fælles Forhandlingssted, *subsellia tribunorum*, sandsynligvis ved Forum, skjøndt Beliggenheden ingensteds udtrykkelig angives (se f. Ex. Cic. *de off. l. c.*: *statim ab subselliis in rostra.* Liv. XLII, 33; Svet. *Jul.* 78 kan forstaaes baade om Tribunernes sædvanlige Plads og om den dem under Triumphoptoget særlig anviste, men det Første er, da *subsellia* nævnes, langt sandsynligere).

Tribunernes Virksomhed har to Hovedformer, idet de dels optræde beskyttende, afværgende og forbydende, dels udøvende et Initiativ ved Andragender og Lovforslag; den første Form af Virksomhed, der vel maa betragtes som den oprindeligste og først tilsigtede, samler sig i og om *intercessio*, Indsigelsesretten, der, naar den fremtræder til Gunst for de enkelte Borgere eller Foreninger af Borgere, bliver *auxilii*

latio (Liv. II, 33. Dionys. H. VI, 87: οἵτινες ἄλλου μὲν οὐδενὸς ἔσονται κύριοι, τοῖς δὲ ἀδικουμένοις ἢ κατισχυομένοις τῶν δημοτῶν βοηθήσουσι, Cic. *de legg.* III, 3). [1]) Tribunernes Forbud rettedes imod Magistratshandlinger, der fandtes at være ubeføiede og vilkaarlige, at overskride de lovlige Myndighedsgrændser og krænke Friheden, i den ældste Tid naturligvis hyppigst imod Konsulerne (idelig hos Livius ved Udskrivninger, f. Ex. II, 43. III, 20. 26. 30. IV, 1. 6 o. s. v. og den udførlige Forhandling XLII, 32 ff. om et særligt Spørgsmaal derved, og mange andre Anliggender, ogsaa Fængsling og Tvang mod enkelte Borgere), ogsaa imod Diktatorer, Censorer (se f. Ex. XLIII, 16. Dio Cass. XXXVII 9) og Andre, imod Senatets Beslutninger (se Kap. 4 § 5), endog mod at det holdt Møde (Polyb VI, 16), imod Folkebeslutninger, egentlig imod Forslaget og den foreslaaende Øvrighed, altsaa meget ofte mod en Tribun som Forslagsstiller (hyppig hos Livius, f. Ex. IV, 49; Octavius imod C. Gracchus, Cornelius mod Manilius o. s. v.), altsaa altid før Afstemningen (se f. Ex. Liv. XLV, 21, Ascon. *ad Cic. pro Corn.* p. 92. Dio Cass. XXXVII, 43), ogsaa mod Valghandlinger (f. Ex. Liv. XXV, 2. XXVII, 6) og imod *contiones* (Cic. *in Pis.* 3. Plut. *Cic.* 23). Ligeoverfor lovlige Domstole ansaaes, selv om der ingen udtrykkelig Bestemmelse derom fandtes, som overhovedet ingen nøiagtig Lovbegrændsning af Tribunmagten i det Enkelte, uden Tvivl Intercession af Tribunerne for uberettiget (Cic. *in Vat.* 14), undtagen hvor der klagedes over Overskridelse af Kompetents, f. Ex. ved Modtagelse af en Anklage mod en fungerende Magistrat (Val. Max. VI, 1, 7), eller over ligefrem Retsfornegtelse; derimod forekommer i ældre Tid Indsigelse imod Exekution af en Dom paa den Dømtes Person (Liv. XXXVIII 60. Gell. VII, 19 ved Scipio Asiaticus). [2]) Ved særlige Love

---

[1]) *Plebes quos pro se contra vim auxilii ergo decem creassit, ei tribuni ejus sunto, quodque ii prohibessint, quodque plebem rogassint, ratum esto, sanctique sunto.*

[2]) En blot Afbrydelse og Udsættelse af en privatretlig Procesforhandling ved en Tribun nævnes Cic. *pro Cluent.* 27. En saadan Intercession for at bevirke Udsættelse forekommer ved en Anklage hos Folket Liv. XXXVIII, 52.

sees et Par enkelte Gange Senatsbeslutninger om bestemte Gjenstande unddragne Intercessionsretten (Anvisning af Provindser til Konsulerne efter *lex Sempronia*, Cic. *de prov. cons.* 7 og 15, Dispensationsbevillinger *lege Cornelia*, Ascon. *argum. Cornel.* p. 92). [1]

Intercessionen skete ved en afgiven Kjendelse af hele Kollegiet (*pro collegio*, Liv. IV, 26, *ex collegii sententia*) eller Flertallet eller en enkelt Tribun, der meddeltes den enkelte i Senatet eller hos Folket optrædende Magistrat eller umiddelbart udtaltes til ham af Tribunerne eller Tribunen med det forbydende *veto* (se f. Ex. Liv. XXXVIII, 52 og 60 og flere slige Dekreter hos Gell. VII, 19, hvoriblandt et af otte Tribuner og et af ni, der i deres positive Retning blive ugyldige ved Dissents og Indsigelse af to eller én imod de øvrige. Liv. VI, 35. Dekretet affattedes ofte i Futurum med Hensyn til den forestaaende Øvrighedshandling: *intercedemus, non intercedemus, se non passuros, auxilio futuros* o. s. v., ogsaa som Villieserklæring, *sibi placere*; Grunde behøvede ikke at angives, App. *Civ.* I, 23). Hvorvidt imidlertid Virksomheden af den enkelte Tribuns Intercession strakte sig, især naar hans Kolleger vare af en anden Mening, synes i den ældste Tid ikke at have været fuldt bestemt, og der er flere Antydninger af, at Intercession af et ringe Mindretal af Tribunerne ikke respekteredes. [2]) Forholdet maa vel opfattes saaledes, at, medens skarp Lovregel savnedes, tænktes Tribunindsigelse mod en offentlig Foranstaltning i den ældste

---

[1]) Vanskeligt er det at forklare, hvorfor en Tribun benytter sig af *obnuntiatio* istedenfor Intercession (Cic. *pro Sest.* 38. *in Vat.* 7. App. *Civ.* III, 27). Var hin Form maaske mindre skarp og stødende?

[2]) *Lex Publilia* om Tribunernes Valg i *comitia tributa* gik igjennem imod Indsigelse af to Tribuner (Dionys. H. IX, 41). Aar 410 erklære (Liv. IV, 53) de ni Tribuner *ex collegii sententia, consuli se damnum coërcitionemque adversus intercessionem collegæ adhibenti auxilio futuros*, og allerede tidligere (Liv. II, 43 ved Aar 481) gjennemføres en Udskrivning af Soldater imod en Tribuns Indsigelse ved de øvrige Tribuners Bistand. I Aaret 416 anvende Patricierne (Liv. IV, 48) Intercession af sex Tribuner for at hindre en Lov. Ligeoverfor *leges Liciniæ* optræde fem *intercessores*, Liv. VI, 36, hvilken Indsigelse dog ikke agtes, smsteds. 38. Intercession af en eller to ansaaes for utilstrækkelig (jfr. lignende Forhold hos Dionys. H. XI, 2. 4 og 5).

Tid altid knyttet til en almindelig eller dog meget udbredt Folkemening og Folkevillie som en nødvendig Forudsætning, uden hvilken den individuelle Tribuns Optræden savnede fuld Berettigelse, hvortil kom, at en enkelt *intercessor* atter ved sine Kollegers Indsigelse kunde hindres i de videre Skridt, hvorved han vilde give sit Forbud Eftertryk (se Dionys. H. X, 31).[1] Efterhaanden befæstede sig imidlertid Anskuelsen om den enkelte forbydende Tribuns ubetingede Magt, ikke blot ligeoverfor de øvriges Taushed, men ogsaa ligeoverfor deres modstaaende Erklæring (App. *Civ.* I, 12. III, 50: *ἀεὶ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ κωλύων δυνατώτερος*, Dio Cass. *fragm.* 17, 15. Plut. *Ti. Gracch.* 10: *οὐδὲν οἱ πολλοὶ κελεύοντες περαίνουσιν ἑνὸς ἐνισταμένου, Cato minor* 20), og denne Anskuelse fremtræder fuldstændig f. Ex. i M. Octavius's Stilling ligeoverfor Ti. Gracchus's, af hans øvrige Kolleger tiltraadte eller dog ikke hindrede Lovforslag.[2] Saaledes udviklet kunde Tribunens Magt saare let misbruges baade til chikanøs Standsning af Reformer og til forstyrrende og tumultuarisk Indgriben i Statsmaskinens regelmæssige Gang i Partihensigters Tjeneste, naar Vedkommende i sin Lidenskab ikke tænkte paa eller ved Forbindelser troede sig sikret imod Følgerne. En Anklage mod den afgaaede Tribun var egentlig kun begrundet, naar han foruden sin formelt lovlige Indsigelsesret havde brugt Vold.[3] Senatets misbilligende Udtalelser og Trusler, der i den ældre Tid, da Ingen let kunde gjennemføre en heldig politisk Løbe-

---

[1]) Ikke sjelden omtales, at en Tribun frafalder sin Intercession, bevæget dertil ved Hensyn til sine Kolleger eller Senatet, f. Ex. Liv. XXXVI, 40. XXXIX, 5 og andensteds.

[2]) Noget anderledes stillede Forholdet sig maaske, naar en Tribun med Indsigelse trængte sig ind i personlige og halv privatretlige Forhold, som hos Liv. XLIII, 16 ligeoverfor Censorerne i Aaret 169.

[3]) En saadan Anklage omtales f. Ex. imod C. Norbanus, Tribun Aar 95, hos Cic. *de orat.* II, 47; hyppig nævner Cicero Milos, forresten ikke til Forhandling komne Anklage mod Clodius *de vi* paa Grund af hans Handlinger som Tribun. Til denne Frygt for det paafølgende Aar sigtes der hos Cæs. *B. C.* I, 5, naar det siges, at tidligere Tribunerne i den ottende Maaned af deres Forhandlinger pleiede *de salute sua cogitare.*

bane i stærk Modsætning til Optimaterne, havde havt Betydning, virkede i den senere Tid Lidet eller Intet (Cic. [Cælius] *ad fam.* VIII, 8 i en Senatsbeslutning: *qui prohibuerit, impedierit, eum senatum existimare contra rem publicam fecisse*; *si quis intercessisset, placere de ea re referri.* Cic. *ad Att.* IV, 2: *si quæ vis esset facta, senatum existimaturum, ejus opera factum [factam?] esse, qui senatus consulto intercessisset*); det i Aaret 62 givne Exempel paa Suspension af en Tribun (Svet. *Jul.* 16) var konstitutionelt uberettiget. Allerede Ti. Gracchus siges for at svække Virkningen af Octavius's Indsigelse og tvinge ham til at opgive den selv, ved et Edikt, *διαγράμματι*, at have forbudt alle øvrige Magistraters specielle Virksomhed (Plut. *Ti. Gracch.* 10: *ἐκώλυσε χρηματίζειν*), et Forbud, der naturligvis indeholdt den stærkeste Forvanskning af Tribunmagtens Hensigt og egentlige Opgave, at hindre betænkelige nye Forholdsregler i Staten eller Uret imod den Enkelte. I Aaret 56 se vi Almuetribunen C. Cato (vel at adskille fra M. Cato) paa det Vilkaarligste hindre Valgforsamlingerne for at give Pompejus og Crassus Tid til at sikre sig Konsulatet for næste Aar (Liv. *Epit.* CV. Dio Cass. XXXIX, 27 og 28; Senatet anlagde Sorg, *vestem mutavit*). Lignende gjentager sig i Forvirringsaaret 52, da, efterat det regelmæssige Konsulvalg var forhindret i lang Tid, to Tribuner nedlægge Indsigelse imod, at Patricierne træde sammen *ad interregem prodendum* (Ascon. *argum. Milon.* p. 141). Mod Konsulen Q. Metellus Celer, der i Aaret 60 modsatte sig Pompejus's Planer, anvendte Tribunen L. Flavius, da han havde maattet opgive voldsommere Forholdsregler (se nedenfor), den Trusel, at han vilde hindre ham fra at drage til den ham bestemte Provinds (Dio Cass XXXVII, 50). Ved Siden af disse Overskridelser af enhver Grændse for Tribunintercessionen fremtraadte da en ligesaa fræk Tilsidesættelse eller Forhindring af denne Indsigelse, saaledes som det viser sig i Beretningerne om Saturninus (*Rhet. ad Herenn.* I, 12: *Saturninus collegis intercedentibus nihilo minus sitellam detulit*), om C. Norbanus (Cic. *de or.* II, 47), om Q. Metellus Nepos (Svet. *Jul.* 16; jfr. de Kap. 3 § 7 anførte Steder) og Andre, lige indtil det af Ti. Gracchus anvendte radikale Middel at foreslaa den intercederende Tribun

afsat (se ovenfor § 3), for ikke at tale om Ciceros advokatoriske Skildringer af P. Clodius's Optræden og de dermed forbundne raa Gadekampe, baade andensteds og især i Talen *pro Sestio.* Tribunatet (det virkelige) var blevet en Umulighed, naar Orden skulde herske i Staten.

Øvrigheder, der havde tilsidesat Intercessionen, se vi truede med en Anklage *perduellionis* (Liv. XLIII, 16), men foruden en saadan Trusel omtales stundom andre stærke Midler anvendte til at skaffe Tribunmagten, vel især den samlede, Kollegiets, men undertiden ogsaa enkelte voldsomme Tribuner øieblikkelig Lydighed, hvorved det er umuligt af de adspredte Efterretninger at danne sig en sikker Forestilling om, hvor vidt Retten gik og hvor vilkaarlig Vold begyndte; hvad der i Republikens sidste Aarhundrede eller halvandet Aarhundrede forekommer af denne Art, fremtræder som isolerede lidenskabelige Forsøg paa Gjenoplivelse af uklare Oldtidserindringer; i den ældre Tid er vel stundom Tilsidesættelsen af Intercessionen fremtraadt eller opfattet som positiv Krænkelse af Tribunens hellige Person eller af hans Medhjælpere (se i Almindelighed Zonar. VII p. 341. App. *Civ.* IV, 17; om Krænkelse af Ædilerne Dionys. H. VII, 35). Allerede Aar 471 truer hos Dionysius (IX, 48) en Tribun med at fængsle en Konsul, der forstyrrer Almuens Forsamling, og Aar 445 (Dionys. H. X, 34) klage Konsulerne over, at Tribunerne have befalet deres Tjenere og Ædilerne at føre dem i Fængsel. Hos Livius (IV, 26) se vi Aar 431 Tribunerne paakaldes af Senatet for at tvinge Konsulerne til at udnævne en Diktator, og efter denne Opfordring true med at ville fængsle Konsulerne, hvis de ikke adlyde, en Fortælling, der, naar man betænker det daværende, overveiende patriciske Senats Stilling til Konsulatet og Tribunatet, synes at bære aabenbare Spor af Ufuldstændighed og Forvanskning, men dog ved Aar 402 med ganske lignende Træk gjentages om Senatet, Almuetribunerne og *tribuni militum consulari potestate* (Liv. V, 9).[1] Efter denne Tid høres,

---

[1]) Endnu 172 læse vi hos Livius (XLII, 21), at to Tribuner true med at ville diktere en Mulkt for to Konsuler, der trods Senatets Ønske negte at drage til deres Provindser. Men denne *multæ dictio* vilde,

med Undtagelse af, at en Tribun Aar 310 truer med at fængsle Censoren App. Claudius men uden Virkning paa Grund af tre andre Tribuners Modstand (Liv. IX, 34), aldeles Intet om Optrin af denne Art, indtil det pludselig ved Aar 151, hvor vore Kilder ere yderst fattige, berettes, at begge Konsuler virkelig bleve fængslede af Tribunerne paa Grund af Strenghed ved Soldaterudskrivningen (Liv. *Epit.* XLVIII), og dernæst ved Aar 138 det Samme gjentager sig ved Konsulerne P. Cornelius Nasica og D. Junius Brutus, der havde afslaaet at tillade hver Tribun at fritage ti Borgere for Udskrivning (Liv. *Epit.* LV, Cic. *de legg.* III, 9, der tilføier: *quod ante factum non erat,* altsaa ikke kjendte eller havde glemt Fortællingen om Aar 151, og dernæst tillægger den ene Tribun, C. Curiatius Fængslingen). Efter et længere Mellemrum møder os atter Aar 59 Tribunen P. Vatinius's Forsøg paa at fængsle Konsulen Bibulus paa Grund af hans Modstand imod Cæsar og ham selv, og særlig formedelst Bibulus's, vistnok i Realiteten forfatningsstridige Edikt om at ville *servare de cælo* paa alle *dies comitiales,* et Forsøg, der dog hindredes af de øvrige Tribuner (Dio Cass. XXXVIII, 6. Cic. *in Vat.* 9, hvor det sees, at Bibulus virkelig var paa Veien til Fængslet).[1] En rigtignok spottende Antydning af en slig Fængsling som mulig fremtræder ogsaa i en af Cicero som Konsul Aar 63 holdt Tale (*de leg. agr.* II, 37: *Ego is consul, qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci jusserit?*). Ved Siden af Konsulerne finde vi i den senere tumultuariske Tid lignende Tvang anvendt imod enkelte Senatorer, saasom af Saturninus imod Metellus Numidicus (App. *Civ.* I, 31) og af L. Flavius Aar 60 imod Metellus Celer (Dio Cass. XXXVII, 50). Saa fast det staar, at det ikke, hverken strax eller ved Tribunatets Fornyelse efter Decemviratet, kan have været Meningen at tillægge Tribu-

---

hvis Konsulerne ikke havde givet efter, være kommet til Forhandling hos Folket gjennem *provocatio.*

[1]) I Mellemtiden falder Beretningen hos Aurel. Vict. *v. ill.* 66 om at Almuetribunen M. Livius Drusus den Yngre Aar 91 *consuli legibus agrariis resistenti collum in comitio obtorsit, ut multus e naribus sanguis efflueret.*

natet en ubegrændset Ret til den yderste Tvang imod Statens høieste Myndighed, er det os dog umuligt at finde og nærmere angive den i Lov eller stiltiende Forudsætning nedlagte Begrændsning, men man føler let den uhyre Forskjel, der er imellem det hele Tribunats Optræden for Senatet imod Øvrigheder, der tilsidesætte den almindelige Regeringsmyndigheds Beslutninger, og Tribunernes eller endog en enkelt Tribuns Fremgang paa egen Haand imod deres og deres Partis Modstandere.

Stundom fremtræder i Beretningerne endog fra Tribunatets Side en Fordring paa Ret til at tage øieblikkelig Dødsstraf over den Gjenstridige eller Fornærmeren ved Nedstyrten fra den tarpeiske Klippe, som hos Dionys. H. VII, 35 og i Beretningen om C. Atinius Labeos Fremfærd imod Censoren Q. Metellus i Aaret 130 (se ovenfor). Straffen ved Nedstyrten fra den tarpeiske Klippe stod overhovedet i et vist særligt Forhold til Tribunatet og, som det synes, til antagen Krænkelse af Folkefriheden og den Myndighed, der skulde beskytte denne, men Sporene ere ogsaa her adspredte og dunkle. Tribunerne nedstyrte M. Manlius Capitolinus *de saxo* efter Domfældelse af Folket (Liv. VI, 20); hos Dionysius (X, 31) truer en Tribun med at nedstyrte en Liktor, der har afvist Tribunernes Betjent, fra Klippen, men hindres af de andre Tribuner. Hvorledes det nærmere forholdt sig med, at Tribunen P. Lænas i Aaret 86 nedstyrtede en af det foregaaende Aars Tribuner, Sex. Lucilius, fra Klippen (Vell. Paterc. II, 24), vide vi ikke. Plutarch (*Mar.* 45) og Livius (*Epit.* LXXX) lade Konsulen Marius gjøre eller befale det, saa at Lænas blot laante Tribunnavnet til Udførelsen.[1]) Endnu hos Horats (*Sat.* I, 6, 39) møder os som tribunicisk Forretning *dejicere de saxo cives aut tradere Cadmo* (Bødlen eller Slutteren ved Fængslet), og baade under Tiber og Claudius se vi Tribunerne udføre eller deltage med Konsulerne i Udførelsen af denne Form af Livsstraf (Dio

---

[1]) Mon ikke det samme Faktum ligger til Grund for Beretningen hos Dio Cass. *fragm.* 102, 15, at den yngre Marius ved Øvrighedernes Tiltrædelse i Begyndelsen af Aar 86 dræbte en Tribun med egen Haand og nedstyrtede en anden fra Capitolium?

Cass. LVIII, 15. LX, 18 for Majestætsforbrydelse mod Folkets Repræsentant, Keiseren). At Nedstyrtningen physisk udførtes af Tribunernes underordnede Betjente, forstaar sig af sig selv. En anden Form, hvori Bestræbelsen for at tiltvinge sig øieblikkelig Lydighed eller bøie andre Magistrater fremtræder, er *consecratio bonorum*, Eiendomskonfiskation under Form af Indvielse til religiøs Anvendelse, som hos Cicero (*de domo* 47) siges anvendt af den ovenfor nævnte C. Atinius imod Q. Metellus, der som Censor havde udstødt ham af Senatet, og forsøgt af en anden Tribun imod Censoren Cn. Lentulus; jfr. Beretningen om Tribunen P. Rutilius imod Censoren Ti. Gracchus, Liv. XLIII, 16.

Fra Tribunernes Tvangsret og Selvtægt maa bestemt adskilles deres Optræden som Anklagere hos Folket for politiske Forseelser, i Tribunatets første Tid navnlig imod Patriciere, der havde krænket Almuens Rettigheder, og da efter Beretningerne ogsaa i Kapitalsager i *comitia tributa* (se om Betænkelighederne ved disse Beretninger ovenfor Kap. 3 § 5 a), men siden imod Magistrater overhovedet, især Konsuler (konsulariske Krigstribuner), efter Magistratsaaret for slet eller lovstridig Embedsførelse (for Underslæb Liv. XXXVII, 58, en Prætor for Mishandling af græske Forbundsfæller XLIII, 8), enten i *comitia tributa*, naar kun en Pengebod, *multa*, foresloges som Straf, eller i *comitia centuriata* under en Prætors Ledelse, naar Anklagen gik paa *perduellio* eller *majestas* og paa Kapitalstraf (se Kap. 3 § 5 a).[1] Saadanne Anklager for *perduellio* eller *majestas* forekomme baade tidligere (Liv. II, 52; jfr. Dionys. H. IX, 23. 27. 28. 38. Liv. IV, 40) og i senere Tid imod Konsulerne for Aar 249, P. Claudius Pulcher og L. Junius Pullus, *ob amissam classem* (*Schol. Bob. ad Cic. in Clod. et Curion.* p. 337 *Or.*), Aar (95) af Tribunen C. Norbanus imod C. Servilius Cæpio for det Nederlag, han som Prokonsul Aar 105 havde lidt mod Cimbrerne, og for Plyndringen af Tempelskattene i Tolosa (Cic. *pro Balbo* 11. Val. Max. IV, 7, 3), efterat allerede strax efter

---

[1]) I Anklagen mod Scipio Asiaticus for Underslæb inddroges ogsaa hans Legater, ja, endog to *scribæ* og en *accensus* (Liv. XXXVIII, 55).

Nederlaget ved et Tribunforslag Kommandoen var fratagen ham (Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 106. Liv. *Epit.* LXVII, hvor der tilføies, at hans Formue blev konfiskeret). [1]) Endnu i Aaret 63 have vi Tribunen Labienus's forsøgte Anklage *perduellionis* imod C. Rabirius og, da denne var gjort uvirksom ved Appellation fra Duumvirerne til Folket (Dio Cass. XXXVII, 27. Svet. *Jul.* 12), hans paafølgende Andragende i *comitia tributa* paa en *multa*, imod hvilket Andragende Ciceros Tale er holdt. At der imod et saadant Straffeandragende, *rogatio*, kunde gjøres Indsigelse af andre Tribuner, som imod enhver Lov, sees af to Tribuners Indsigelse imod Norbanus's Anklage imod Servilius Cæpio (Cic. *de orat.* II, 47) og af et Sted hos Livius (XXVI, 3).

Om den anden høist vigtige Side af Tribunatets og Tribunernes Virksomhed som udøvende en væsentlig Del af Lovgivningsinitiativet i *comitia tributa*, dels efter egen Drift, overveiende i demokratisk Retning, dels efter Senatets Opfordring, er handlet ovenfor (i Kap. 3 § 1 og særlig § 5 c). Heri laa Tribunatets hele aktive Indflydelse og Indgriben, dets hele Magt til at sætte Folket i en ikke sjelden revolutionær Bevægelse og bemægtige sig Ledelsen af dets Lidenskaber fra den Tid af, da den gammeldags Agtelse for det Overleverede var svækket. Til Bearbeidelse af Folket til Gunst for Lovforslag og overhovedet til at lede dets Opmærksomhed paa offentlige Anliggender i den Retning, Tribunerne vilde, tjente da de idelige *contiones*, i hvilke Tribunerne kunde opfordre (tvinge?) de høiere Øvrigheder, navnlig Konsulerne, til at træde frem og give Oplysninger og Forklaringer (*producere in contionem, ad populum*; Exempler hos Liv. III, 64. IV, 49 om konsulariske Krigstribuner, X, 26. XLI, 7 om en Konsul, Cic. *post red. in sen.* 6. 7. *de dom.* 21. *pro Sest.* 14 og mange Steder), ogsaa Præster (Cic. *de domo* 15. 45. *de har. resp.* 23), for ikke at tale om andre Senatorer

---

[1]) Hos Liv. XXV, 4 anklage to Tribuner en forbryderisk *publicanus*, som de først havde anklaget paa en *multa* af 200,000 *asses* (Kap. 3), dernæst *rei capitalis*, formodentlig for Vold, og, efterat han havde unddraget sig at møde, vedtog *plebs* (altsaa i Tributkomitier), at han skulde betragtes som landflygtig.

(*principes civitatis*, Cic. *in Vatin.* 10), Riddere og andre Borgere (*adesse jubere*, Cic. *pro Sest.* 12).

I et Par enkelte Tilfælde finde vi Tribunkollegiet fremtræde som deltagende i eller alene udøvende en administrativ Virksomhed igjennem Edikter. Saaledes se vi hos Cicero (*de off.* III, 20) Tribunkollegiet kort før den sullanske Tid træde i Forbindelse med Prætorerne for at tilveiebringe en Bestemmelse om Møntvæsenet, og et andet Sted hos Cicero (*in Verr.* II, 41) omtales et Edikt af Tribunerne, efter hvilket ingen *peregrinus*, der i sit Hjem var dømt til en Kapitalstraf, maatte opholde sig i Rom. Uden Tvivl maa især paa det sidste Sted tænkes paa en Foranstaltning, udgaaet fra Senatet, men iklædt denne Form for at undgaa al Indsigelse. [1]) Omtrent paa samme Maade forholdt det sig vel med Tribunernes (Flertallets, *major pars tribunorum*) Deltagelse med *prætor urbanus* i Udnævnelsen af Formyndere for Kvinder eller Myndlinge, der ellers ingen havde, *tutor Atilianus* efter en *lex Atilia* (Ulp. XI, 18. Justin. *Inst.* I, 20; jfr. Liv. XXXIX, 9).

Sullas aristokratiske Reorganisation af Staten maatte nødvendig allerførst ramme Almuetribunatet, der i det foregaaende Tidsrum fra Aar 133 af, men især i Aarene nærmest før 90 havde vist sig uforeneligt, ikke blot med en aristokratisk Forfatning, men med enhver regelmæssig Gang af Statsmaskinen, og den ramte det haardt, men kun for en kort Tid. [2]) Sulla fratog Tribunatet aldeles Retten til at foreslaa

[1]) Naar det i Liv. *Epit.* LV berettes, at i Aaret 138 under en Hærudskrivning en vis C. Matienus blev anklaget hos Tribunerne, *apud tribunos*, fordi han var deserteret fra Hæren i Spanien, og, fordømt af dem, blev straffet med Stokkeprygl, *virgis cæsus*, og solgt som Slave *sestertio nummo*, kan her ikke være Tale om Tribunerne som dannende en Domstol og om en virkelig Procesforhandling, men Fortællingen maa forstaaes om en af Konsulerne efter Krigsret paalagt Straf (at sælges som Slave for Unddragelse fra Krigstjenesten; jfr. Cic. *pro Cæc.* 34), mod hvilken Tribunernes Hjælp blev anraabt, men negtet, efterat Grundene vare udviklede for dem.

[2]) Ved en grov Vildfarelse af den Art, som hos denne Forfatter ikke ere sjeldne, henfører App. *Civ.* I, 59 Sullas Foranstaltning til hans første Konsulat. For at redde Appian har man antaget, at Sulla allerede da havde gjort et Forsøg paa at indskrænke Tribunatet.

Love og lede besluttende Folkeforsamlinger (*agere cum populo*) og begrændsede paa en ikke videre bekjendt Maade Intercessionsretten, idet han tilføiede Straffebestemmelser mod Overskridelse af Grændsen (i almindelige Udtryk Cic. *de legg.* III, 9: *Sulla tribunis plebis sua lege injuriæ faciendæ potestatem ademit, auxilii ferendi reliquit.* Vell. Paterc. II, 30: *tribuniciæ potestatis Sulla imaginem sine re reliquerat*; speciellere Liv. *Epit.* LXXXIX: *omne jus legum ferendarum ademit.* Cæs. *B. C.* I, 5 og 7: *Sullam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse*; men Indskrænkningen antyder Cic. *in Verr.* I, 60, hvor der omtales Mulkt krævet hos *prætor urbanus* af en Tribun, *quod contra legem Corneliam intercessisset*). Men endnu dybere nedtrykkedes Tribunatet ved den Bestemmelse, at den, der havde været Tribun, ikke derefter maatte beklæde nogen anden Øvrighedspost (App. *Civ.* I, 100: *μηδεμίαν ἄλλην τὸν δήμαρχον ἀρχὴν ἔτι ἄρχειν.* Ascon. *ad Cic. pro Cornel.* p. 106), hvorved altsaa Enhver, der havde Forudsætningerne for og Udsigt til en høiere politisk Karriere, fjernedes fra Tribunatet. Under denne Tribunatets forkuede Tilstand, der dog allerede Aar 75 ved en af Konsulen C. Cotta foreslaaet Lov var betydelig forbedret ved Fjernelsen af Udelukkelsen fra paafølgende høiere Embeder (Ascon. *l. c.*), fremtræde dog enkelte Tribuner, f. Ex. L. Quinctius Aar 74 og M. Acilius Palicanus Aar 72 eller snarere Aar 71, i *contiones* (som de ikke havde mistet Retten til at holde) baade i andre Retninger ret kjækt og krævede den gamle Tribunmagts Gjenindførelse (Ps.-Ascon. *ad Cic. div. in Cæc.* 3).[1] Dette Ønske opfyldtes, som det synes, ganske almindelig og uden særlige Bestemmelser under Crassus's og Pompejus's første Konsulat, Aar 70, ved en konsularisk Lov (Liv. *Epit.* XCVII, der, ligesom Ps.-Ascon. *ad Cic. div. in Cæc.* 3, nævner begge Konsuler, medens Cic. *de legg.* III, 9 og 11. *in Verr. act.* I, 15. Vell. Paterc. II, 30 og Plut. *Pomp.* 22 særlig fremhæve Pompejus). Ligesom Bevæggrunden til denne Lov havde været Be-

Et saadant Forsøg var efter Forholdene paa den Tid aldeles utænkeligt.

[1]) Om Palicanus se Forfatterens Afhandling om Asconius S. 116 ff.

stræbelsen efter Folkegunst og dens Benyttelse til personlig Magt, blev Tribunatet i den paafølgende Tid væsentlig dels et Redskab for de mere og mere særskilt fremtrædende Magthaveres, især Pompejus's og siden Cæsars Planer (A. Gabinius, C. Manilius, L. Flavius, P. Vatinius, C. Cato, C. Curio o. s. v.), dels en Tumleplads for Enkeltes, f. Ex. P. Clodius's tøilesløse Lidenskabelighed (se Opregningen af Clodius's Lovforslag hos Cic. *pro Sest.* 25 ff. *pro Mil.* 32 og 33. Ascon. *ad Cic. in Pis.* p. 124).[1]) Cæsar, der ved Borgerkrigens Udbrud havde antaget Skinnet af det i M. Antonius's og Q. Cassius's Personer krænkede Tribunats Forsvarer (*B. C.* I, 5. 7)[2]), brød sig som Eneherskeг naturligvis ikke det Mindste om det og gjorde kort Proces (ved Afsættelse) med to Tribuner, der havde miskjendt den indtraadte Stilling (Liv. *Epit.* CXVI. Dio Cass. XLIV, 16. App. *Civ.* II, 108. Cic. *Phil.* XIII, 15. Vellejus, Sveton, Valerius Maximus, Plutarch og Zonaras). I Borgerkrigen efter Cæsars Død og under Triumviratet spiller Tribunatet ingen Rolle. Efter Eneherredømmets Befæstelse under August var der naturligvis endnu mindre Plads for nogen sand Virksomhed af det, og dets Mangel paa Betydning var saa klar, at Ingen vilde være Tribun, og at man Aar 13 f. C. maatte ved Lodkastning udtage nogle af *quæstorii* til Tribuner (Dio Cass. LIV, 26) og i et Par af de næste Aar lod nogle romerske Riddere med *census senatorius*, men altsaa ikke *quæstorii*, beklæde Tribunatet med frit Valg, om de efter Aarets Udløb vilde være Senatorer eller Riddere (Dio Cass. LIV, 30. LVI, 27. Svet. *Aug.* 40). Noget Lignende gjentog sig under Claudius (Dio Cass. LX, 11). Hvad der i det første Aarhun-

---

[1]) At Tribunerne ved at tjene Andres Partiplaner heller ikke glemte deres egen Privatfordel, men lode sig deres Tjenester betale ogsaa med klingende Mønt, antyder Cicero *in Vat.* 12 og 16, andre Skribenter i Beretningerne om C. Curio som bestukken af Cæsar (Vell. Pat. II, 38. Val. Max. IX, 1, 6. App. *Civ.* II, 26 og Flere). Men Vederlaget gaves ogsaa i Udnævnelse til Legatposter, i Understøttelse ved Ansøgning om høiere Embeder o. s. v.

[2]) Dio Cassius (XLI, 3) beretter, at Antonius og Cassius efter deres Afreise til Cæsar udslettedes af Senatorlisten, en aldeles extraordinær uregelmæssig Fremgangsmaade.

drede forekommer om Tribunernes Optræden, er enten det reneste Skinvæsen, som naar en Tribun under Tiber nedlægger en virksom Intercession i Senatet, vel at mærke i Forstaaelse med Keiseren (Dio Cass. LVII, 15), eller naar Vitellius som Keiser anraaber Tribunerne om Understøttelse mod en Senator, der havde modsagt ham og udtalt nogen Dadel over Soldaterne (Dio Cass. LXV, 7), eller naar under Vespasian Tribunerne gribe den imod Keiseren uærbødige Helvidius Priscus og overgive ham til deres Betjente (Dio Cass. LXVI, 12), eller det er ubetydelige Forsøg paa i Smaating at gjøre sig gjældende, hvilke Forsøg afvises. [1]) Det var altsaa let at fortjene det Vidnesbyrd for Stilhed (*testimonium quietis*), som Plinius (*Panegyr.* 95) siger, at Senatet tildelte ham i hans Tribunat (jfr. den affekterede Overveielse i *Ep.* I, 23, om han som Tribun skal føre Sager for Retten).

Maaske tildeltes der dog Tribunerne til en ringe Erstatning en vis Jurisdiktion i visse mindre Privatsager; thi Juvenal (VII, 228) siger, at en Lærer i Rhetorskolen sjelden faar sit Honorar uden Tribunkjendelse, *sine cognitione tribuni*, og en, skjøndt dunkel Hentydning til private Retsforhandlinger for Tribuner forekommer ogsaa hos Tacitus (*Ann.* XIII, 28). [2])

At Tribunerne efter Augusts Død ogsaa søgte at faa en Andel i Foranstaltningen af offentlige Lege, men ikke beholdt den, se vi hos Tacitus (*Ann.* I, 15).

Hvor længe det Skyggebillede, hvortil Tribunatet var

---

[1]) Tac. *Ann.* XIII, 28 fortæller, at under Nero en Tribun, Antistius, havde i Form af Intercession budt at løsgive en Person, som en Prætor vilde lade fængsle for Optøier under Skuespil, men at Senatet misbilligede Antistius's Optræden. Endnu ubetydeligere er, hvad der nævnes hos Plin. *Ep.* IX, 13.

[2]) *Simul prohibiti tribuni jus prætorum et consulum præripere aut vocare ex Italia, cum quibus lege agi posset.* Ogsaa det Følgende hos Tacitus er for os lidet klart: *addidit L. Piso designatus consul, ne quid intra domum pro potestate adverterent, neve multam ab iis dictam quæstores ærarii in publicas tabulas ante quattuor menses referrent; medio temporis contra dicere liceret, deque eo consules statuerent.* Er der ved denne Tribunernes *animadversio pro potestate* og af dem idømte Mulkter til det Offentlige antydet en vis Politimyndighed? Eller hvad?

nedsunket, vedblev, er uvist. Endnu under Opelius Macrinus (A. 218 e. C.) sammenkaldte Tribunerne i Konsulernes og Prætorernes Fraværelse et Senatsmøde, Noget, der ellers dengang var aldeles ophørt og glemt (Dio Cass. LXXVIII, 37). Senatorer med Tribuntitlen nævnes endnu i en Forordning af Valentinian og Valens (*cod. Theod.* XII, 1, 74, 3).

Om Overførelsen af Tribunatets Ide efter ny Opfatning paa Keiseren se i Kap. 6.

§ 14.

Magistratus minores (*vigintiviri*, *vigintiviratus*).

Som allerede bemærket henfører Cicero (medens Gellius gaar endnu videre), Qvæstorer og Krigstribuner til *magistratus minores*, under hvilket Navn han (*de legg.* III, 3) foruden disse sammenfatter og ved kort Angivelse af Forretningerne uden at anføre de enkelte Navne antyder tre andre underordnede Poster, *tresviri capitales*, *tresviri monetales* og *decemviri stlitibus* (*litibus*) *judicandis* [1]), idet han tillige betegner dem under Et som stillede til Senatets Raadighed for andre Forretninger udenfor deres specielle Sphærer. Med disse tre Poster forbinde andre Skribenter en fjerde (som altsaa enten hvilede paa Ciceros Tid eller af ham er forbigaaet som altfor ubetydelig), *quattuorviri viarum urbanarum*, og bruge om dem alle som staaende paa et Trin, et Fællesnavn, *vigintiviri*, om Posten selv *vigintiviratus* (Dio Cass. LIV, 26 og LX, 5. Tac. *Ann.* III, 29). Dio Cassius (paa det førstnævnte Sted) siger, at de tidligere vare *viginti sex viri*, idet *duoviri viarum extra urbem*, som ogsaa nævnes i *lex Julia municipalis* [2]), og *quattuorviri in Campaniam*,

---

[1]) *Minores magistratus partiti juris plæres in plæra sunto. Militiæ, quibus jussi erunt, imperanto eorumque tribuni sunto; domi pecuniam publicam custodiunto, vincla sontium servanto, capitalia vindicanto; æs argentum aurumve publice signanto; lites contractas judicanto, quodcumque senatus creverit, agunto.*

[2]) *V.* 50 sqq. p. 94. *Br.*, hvor Navnene ere: *quattuorvirei vieis in urbe purgandeis* og *duovirei vieis extra propiusve urbem Romam passus* (*M*) *purgandeis.*

der fungerede som Dommere og Øvrigheder i de campanske Præfekturer, forbandtes med de tyve, og dette bekræfter Festus (*v. præfecturæ*).[1]) (Pompon. *de origin. jur.* i *Dig.* I, 2, 2, 29-31 føier til de tyve Mænd *quinque viri cis Tiberim et uls Tiberim* og sætter Oprettelsen af alle disse Poster imellem Oprettelsen af *prætura peregrina* og Udvidelsen af Prætorerne til otte.) Det er ikke ganske usandsynligt, at disse 20 eller 26 Mænd valgtes under Et i *comitia tributa*, og at de specielle Poster fordeltes imellem dem ved *sors*; som en enkelt Magistrat eller dog som en Samling af de enkelte Poster til et fælles Rangtrin fremtræder ogsaa Vigintiviratet, naar det under Tiber (Tac. *l. c.*) bestemmes at Germanicus's Søn Nero skal fritages for Beklædelsen af Vigintiviratet, medens det ved Claudius (Dio Cass. LX, 5) fremhæves, at han lod sine Svigersønner beklæde denne Post. Vigintiviratet var altsaa dengang et sædvanligt Gjennemgangstrin til de høiere Embeder for Senatorsønner.[2]) I Republikens Tid have vi ingen Angivelse af, at Beklædelsen af denne Stilling var nødvendig eller endog kun sædvanlig Betingelse for den høiere Magistratsløbebane; men vi finde dog ikke blot paa Mønterne Mænd af de anseteste Familier nævnte som *tresviri monetales*, men ogsaa enkelte andre Spor af en Forbindelse imellem disse Poster og den høiere Magistratur.[3])

Om disse underordnede Øvrigheders i det almindelige Statsliv lidet indgribende Virksomhed vide vi ikke Meget, og det, vi vide, vil bedst kunne fremstilles ved de særlige Gjenstande, hvortil Virksomheden knyttede sig (*decemviri*

---

[1]) Meningen er utvivlsom; Ordene synes at maatte læses: *præfecti quattuor, e viginti sex virum numero, qui populi Romani suffragio creati erant.*

[2]) I LIV, 26 synes Dio endogsaa at tænke sig, at Vigintiviratet tidligere havde givet Adgang til Senatet, ganske vist urigtigt (se ovenfor Kap. 2 § 9).

[3]) I en Indskrift fra Scipionernes Gravmæle (*C. I. L.* I. n. 38) nævnes Cn. Cornelius Scipio Cn. F. Scipio Hispalus i det andet Aarhundrede f. C. som *X vir st. judic.*, før han blev Krigstribun. Den af Cicero forsvarede P. Fontejus, der anklagedes efter at have været Prætor og Proprætor, havde været *triumvir monetalis* (Cic. *pro Font. fragm.* 3 *Nieb.*).

litibus judicandis ved den private Retspleie; *tresviri capitales*, der udøvede en Politivirksomhed og en vis Jurisdiktion ligeoverfor Misdædere af lavere Rang, samt havde Bestyrelsen af Fængslet og Besørgelsen af Henrettelser, ved Kriminalretspleien; *tresviri monetales* ved Møntvæsenet). Enkelte Spor af disse Embedsposter, der forresten ganske tabe sig for os, dukke op endnu i det andet Aarhundrede e. C.: en *quattuorvir viarum curandarum*, der siden bliver Qvæstor og stiger høiere op, fra Trajans Tid i en Indskrift hos Henzen 5448, og en *decemvir stlitibus judicandis*, derefter Qvæstor o. s. v. fra Antoninernes Tid hos Henzen 5478, Wilmanns 636.

Anm. Ganske underordnede Politimyndigheder vare *quinqueviri cis et uls Tiberim* (Pompon. *l. c.* Liv. XXXIX, 14) og *tresviri nocturni* (Liv. IX, 46. Val. Max. VIII, 1 *damn.* 6).

§ 15.

Magistratus extraordinarii, dictator, magister equitum.

Af virkelig overordentlige Magistrater, det er, særlige Myndighedsformer, beregnede for særlig forekommende Tilfælde, og i slige Tilfælde efter lovlig Regel og Vedtægt indtrædende, havde Romerstaten, som ovenfor bemærket, to, Diktaturen og Interregnet, den første altid ledsaget af en overordentlig Medhjælperpost, *magisterium equitum*; til disse kan paa en Maade føies den dog de ordinære Magistrater langt nærmere staaende *præfectus urbi*.

a. Navnet Diktator (af *dictare=edicere*, den Bydende, ikke, som Cicero, Varro og Andre angive, af *dicere*, *quod dicebatur*) var en i flere latinske Stæder vedtagen Benævnelse for den høieste Øvrighedsmyndighed i en enkelt Person, som vi finde baade hos Skribenterne og i Indskrifterne (i Alba og Tusculum hos Livius og Dionysius, i Lanuvium hos Cicero endnu i hans Tid, *pro Mil.* 10. Ascon. *argum. Milon.* p. 143; i Cora, Nomentum, o. s. v. i Indskrifter; se Kap. 7 ved Municipalforfatningen). Som særlig romersk, men gammeldags Benævnelse ved Siden af denne almindelige anføres *magister populi* (Cic. *de rep.* I, 40, med Paaberaabelse

af Auguralbøgerne. *de legg.* III, 3. Festus *v. optima lex.* Sen. *Epist.* 108, 31 o. s. v. *Magister* har Betydningen Styrer og Mester ligesom i *magister equitum*, *magister navis*, *magister societatis*).

Diktaturens, den ægte ældre Diktaturs, Væsen laa i en forbigaaende, i farlige Øieblikke, navnlig i Krig, indtrædende Samling af den høieste, ellers mellem Konsulerne delte, Regeringsmyndighed i en enkelt Haand med den samme udstrakte Magtfylde, som Kongerne havde havt i Krigstid [1]), en Magtfylde, der ved Decemviraltiden begrændsedes ved Provokation (se ovenfor § 4) [2]), men dog efter Livius's Fremstilling (VI, 16 og 38) endnu i den næste Tid medførte Forestillingen om en større Myndighed end den konsulariske. Diktaturens oprindelige, ved Tilføielsen af den særlige *magister equitum* charakteriserede, krigeriske Bestemmelse traadte efter Konsulatets Deling imellem Stænderne noget tilbage, vel især, fordi Staten nu var stærkere ligeoverfor de længere fra Byen fjernede Krige, og krigsførende Diktatorer (*dictatores rei gerendæ causa*, den hos Liv. VII, 3. VIII, 29 og i *fasti Capitolini* brugte Betegnelse) møde os i den paafølgende Tid meget sjelden, saasom L. Papirius Cursor i Samniterkrigen Aar 325 (Liv. VIII, 29 ff.). Derimod optræde, ligesom allerede tidligere f. Ex. L. Quinctius Cincinnatus Aar 439, af og til Diktatorer under indre Uroligheder til Opretholdelse og Gjenoprettelse af lovlig Orden, Camillus ved selve Overgangen til det plebeiske Konsulat, Q. Publilius Philo Aar 339, og sidste Gang Q. Hortensius Aar 286, begge de sidste med vigtige Love. En enkelt Gang siges en Dik-

---

[1]) Cicero skildrer Diktaturen i følgende Ord (*de legg.* III, 3): *Ast quando duellum gravius discordiæve civium escunt, œnus ne amplius sex menses, si senatus creverit, idem juris quod duo consules teneto, isque ave sinistra dictus populi magister esto, equitatumque qui regat habeto pari jure cum eo, quicumque erit juris disceptator.*

[2]) Naar foruden Livius (IV, 13) ogsaa Plutarch (*Fab. Max.* 9) taler, som om Diktatoren ogsaa efter Decemviraltiden var uden Provokation, beror dette paa en Overførelse af Forestillingen fra den ældste Tid til den senere. I den pathetiske Skildring hos Liv. VIII, 33 beror Antydningen af en Provokation til Folket fra Faderen Fabius's Side samtidig med Appellation til Tribunerne aabenbart paa en skjæv Reminiscents.

tator udnævnt for omfattende kriminelle Undersøgelser *quæstionum exercendarum causa*, Liv. IX, 26. Efter Aar 286 hviler den aktive Diktatur, baade den krigeriske og den politiske, og efter en lidet betydende Fornyelse i den første puniske Krigs og betydeligere, men uregelmæssig, i den andens Begyndelse, forsvinder den ganske, indtil Sulla og Cæsar benyttede det gamle Navn som Skjærm for et vilkaarligt Eneherredømme, Sulla dog for at gjennemføre en aristokratisk republikansk Restauration. Men lige fra Aar 366 finde vi hyppig en Diktator udnævnt for mindre vigtige og ganske forbigaaende Hvervs Skyld, oftest af Hensigtsmæssighedsgrunde for at træde i de forhindrede Konsulers Sted, stundom maaske ifølge religiøse Forestillinger, der til en vis Handling krævede den høieste Statsmyndigheds Samling i én Person. Navnlig forekomme saadanne Diktatorer *comitiorum causa*, (se foruden *fasti Cap.* Liv. VII, 24. VIII, 16. 23. IX, 7. 44. XXII, 33. XXV, 2. XXVII, 29 og 33. XXIX, 10 ved Aar 205. XXX, 39 ved Aar 202). Det maa herved bemærkes, at under Krigsoperationernes større Udstrækning Konsulerne ofte ikke uden stor Uleilighed kunde komme for at holde Valgforsamlinger, og at Interregnet var en i vanskelige og bevægede Tider meget utilfredsstillende Form og derhos en ren patricisk Indretning. Dernæst udnævnes Diktatorer for Festers og religiøse Handlingers Skyld (*ludorum causa*, *comitiorum ludorumque causa*, Liv. XXVII, 33), *feriarum constituendarum causa*, Liv. VII, 28, særlig *clavi figendi causa*[1]) Liv. VII, 3 og VIII, 18). Stundom gjør Livius sig forgjæves Umage for at udfinde en i Krigs- eller Statsforhold liggende Anledning til Diktatorudnævnelsen, og en saadan Bestræbelse eller Misforstaaelse er maaske ikke bleven uden Indflydelse paa Fortællingen allerede hos ældre Skribenter (Liv. IX, 15). Efter den anden

[1]) Efter gammel Skik, fastsat ved en Lov, der var opslaaet paa den Minerva helligede Del af det capitolinske Tempel, skulde en saadan *clavus* (hvert Aar) indslaaes paa et bestemt Sted som Aarsmærke *Idibus Septembribus* af *prætor maximus*. Livius's Fortælling giver Anledning til at tro, at Ceremonien var forsømt og gjenoptoges ifølge *prodigia*. Den nævnes ikke efter første Dekade af Livius.

puniske Krigs Tid ophøre ogsaa disse ubetydelige Diktaturer[1]); de findes slet ikke hos Livius fra 31te Bog af (men *interregnum* XXXV, 5).

Hvorvidt der allerede ved Kongernes Fordrivelse var tænkt paa og mulig endog udtrykkelig forbeholdt en saadan temporær Tilbagevenden til et Enevælde, kan ikke siges. Om Aaret, i hvilket Diktaturen første Gang benyttedes og fremtraadte, og om hvem den første Diktator havde været, derom var i Beretningerne en Uoverensstemmelse, der stod i Forbindelse med Usikkerhed i Fasterne, men som ingen Betydning har for selve Institutet (Liv. II, 18. Dionys. Hal. V, 70-74. Festus *v. optima lex.* Zonar. VII p. 338); i ethvert Tilfælde faldt den første Diktatur ikke meget langt fra ti Aar efter Republikens Begyndelse (Aar 501-498). Om de lovlige Betingelser for Diktaturens Indtrædelse og om Overdragelsen af Diktatormyndigheden havde den senere Tid, for hvem den virkelige Diktatur laa saa fjernt, uklare og forvirrede Forestillinger, men bagved disse viser sig i Kilderne tilstrækkelige Vidnesbyrd om en Fremgangsmaade, som fuldkommen stemmer med Sagens Natur. At en Diktator skulde udnævnes, bestemtes ved Senatets Beslutning (Liv. ofte, f. Ex. IV, 26 og 56, hvor paa begge Steder de fungerende Øvrigheder nødig gaa ind derpaa. VI, 38. VII, 6. VIII, 12. X, 11. Dionys. H. V, 70 og oftere); derpaa foretoge Konsularerne Valget (Liv. II, 18: *consulares legere; ita lex jubebat de dictatore creando lata*; paa andre Steder betegner Livius Valget kun som overhovedet foregaaet i Senatet, II, 30: *dictatorem creant.* III, 16: *consensu omnium dicitur.* VII, 6 hedder det *consensu patriciorum*, vel blot fordi Patricierne den Gang foranledigede Diktatorvalget. VI, 28 ganske almindeligt: *creavere*).[2]) Den af Senatet Betegnede prokla-

---

[1]) Lige imod Slutningen af den anden puniske Krig (Aar 203) forekommer (Liv. XXX, 24) en ganske særegen Udnævnelse af en Diktator, nemlig for at tvinge en Konsul til at komme til Rom, om hvem det forudsattes, at han ikke vilde adlyde en ham igjennem en Prætor meddelt Opfordring af Senatet.

[2]) En af de besynderligste Misforstaaelser er det, naar nylig i Liv. II, 18 *consulares* er gjort til Accusativ: „De (d. e. man) udvalgte stedse en Konsular". Baade Flertallet *consulares* og Perfektet, der

meredes (*dicebatur*) af den Konsul (*tribunus militum*), der havde *fasces* (Liv. VII, 12; det Samme betegnes vel ved *sors* i IV, 26) eller overhovedet var tilstede eller nærmest ved Haanden (jfr. Liv. VII, 12. VIII, 17. IX, 38, hvor Senatorer udsendes for at formaa Konsulen til at udnævne en ham ikke behagelig Diktator). At den fraværende Konsul hentedes for at udnævne den allerede Bestemte, siges udtrykkelig Liv. VII, 12 og Plut. *Marc.* 24. Proklameringen skete ved Nattetid med Undgaaelse af forstyrrende Varsler (*silentio*).[1] Det siges udtrykkelig, at ingen Prætor og heller ikke en Interrex kunde proklamere en Diktator (Liv. XXII, 8. Cic. *ad Att.* IX, 15). Meget gjenstridige Konsuler kunde altsaa berede Senatet nogen Vanskelighed. Men den saaledes udnævnte Diktator kunde endda ikke indtræde i Udøvelsen af sin Myndighed, i det Ringeste den krigeriske, uden Folkets Samtykke, idet der ifølge en Efterretning, som tilfældig er opbevaret i Anledning af Junius Peras Diktatur og Fabius Maximus's Prodiktatur, maatte vedtages en Lov om, at Diktatoren maatte stige tilhest (Liv. XXIII, 14: *latoque, ut solet, ad populum, ut equum escendere liceret.* Plut. *Fab. Max.* 4[2]). Zon. VII p. 338); aabenbart svarede denne Lov paa det Nærmeste til *lex curiata de imperio* for de regelmæssige Magistrater. Et Tribunforslag om Straf

angiver, hvad der den enkelte Gang skete, naturligvis i Henhold til den almindelige Lov, og Ordstillingen og Livius's naturlige Hensigt, der ikke kunde gaa ud paa at sige, at man til Diktator pleiede at vælge en fremragende Senator, udelukke enhver Tvivl om Meningen. Dionysius lader Senatet ved Udnævnelsen af den første Diktator overlade til Konsulerne, hvo af dem der skal vælge og udnævne Diktatoren, og lader derpaa efter sin Vis følge en Ædelmodigskamp. Niebuhrs Mening om en folkevalgt Diktator beror alene paa den falske Læsemaade hos Festus *v. optima lex* (*magister a populo* for *magister populi*).

[1]) Liv. VIII, 23: *consul oriens de nocte silentio dictatorem dicit*; jfr. IV, 21. Grammatikeren Velius Longus p. 2234 *P.* Religiøse Feil (*vitio creatus*) føre ogsaa ved Diktator til *abdicatio* (Liv. VIII, 15. 17. 23).

[2]) Den i sine Betragtninger ofte naive Plutarch ser i denne Tilladelse til at stige tilhest, som Annalisterne havde omtalt i Anledning af den halvforglemte (aktive) Diktaturs Fornyelse, en særlig Udmærkelse for Fabius, „da det ellers var Diktatorerne forbudt"!

for en Diktator, hvis han vovede at træde i Virksomhed (naturligvis uden en saadan Bemyndigelse af Folket), nævnes hos Liv. VI, 38. Om den Afvigelse fra de almindelige Former, som fandt Sted, da den i Landflygtighed fraværende Camillus paa en Gang tilbagekaldtes og udnævntes til Diktator, er Efterretningen hos Livius uklar (V, 46).[1])

Det er rimeligt, at man fra Begyndelsen af har tillagt Diktatorens Proklamation af Konsulen, der jo med det Samme overførte paa ham det ham selv og hans Kollega af Folket overdragne Imperium, en sær Vægt og religiøs Betydning; i ethvert Tilfælde havde Udnævnelsen vistnok Formen af en frivillig, efter Anmodning (*ut, si eis videretur, dictatorem hunc diceret*), ikke efter Befaling udført Handling (se det ovenfor citerede Sted af Liv. IX, 38). Heraf udviklede sig da, især da ved de lidet betydelige Diktaturer henimod Aar 300 Valget af Personerne blev mindre vigtigt, i en langt senere Tid den falske Forestilling, at Konsulen (den, der tilfældig havde *fasces*, og af Mistillid til hvis Dygtighed man maaske tog sin Tilflugt til Diktaturen) kunde udnævne, hvem han vilde, en Forestilling, der antydes hos Liv. IV, 13 i en Tale, VIII, 12 og X, 21 (hvor Livius endogsaa lader Konsulen udtrykke sig som om han selv kunde beslutte, at Udnævnelsen af en Diktator skulde finde Sted) og med rene Ord udtales hos Plut. *Marcell.* 24[2]), men som derhos sees allerede praktisk at være forsøgt gjort gjældende i Aaret 249 f. C., da man efter lang Hvile vilde fornye den aktive krigeriske Diktatur, idet Konsulen P. Claudius Pulcher, misfornøiet med denne Beslutning, paa egen Haand udnævnte en vis Claudius Glicia, et ubetydeligt Menneske, *sortis ultimæ hominem*, hvilken Udnævnelse ikke anerkjendtes (Liv. *Epit.* XIX. *Fast. Capit.* Svet. *Tib.* 2). I Aaret 210 besluttede Senatet, at der skulde vælges en Dik-

---

[1]) *Accepto senatus consulto, uti comitiis curiatis revocatus de exilio jussu populi Camillus dictator extemplo diceretur.* Ordene *jussu populi* synes efter Ordstillingen nærmest at høre til *revocatus*; i VI, 6, 8 synes *dictatorem* uægte.

[2]) *Ὁ γὰρ δικτάτωρ οὐκ ἔστιν ὑπὸ τοῦ πλήθους οὐδὲ τῆς βουλῆς αἱρετός, ἀλλὰ τῶν ὑπάτων τις ἢ τῶν στρατηγῶν* (urigtigt) *προελθὼν εἰς τὸν δῆμον, ὃν αὐτῷ δοκεῖ, λέγει δικτάτωρα.* Og saa fortæller han selv, at Marcellus kaldes til Rom for at udnævne en forud bestemt Mand.

tator for at holde Valgforsamling (*comitiorum causa*), da Konsulerne paa Grund af Krigen ikke kunde udføre dette Hverv. Den øieblikkelig i Byen tilstedeværende Konsul M. Valerius Lævinus erklærede, at han vilde ile til sin Provinds Sicilien og der udnævne M. Valerius Messalla, som kommanderede den der stationerede Flaade, til Diktator, hvoraf maa sluttes, at man antog, at den Udnævnende og den, der skulde udnævnes, maatte befinde sig paa samme Sted, da Lævinus jo ellers kunde have foretaget Udnævnelsen i Rom. Men Senatet afslog dette, fordi en Diktator maatte udnævnes *in agro Romano*, hvilket dengang forstodes om hele Italien, og forlangte, at Konsulen igjennem et Lovforslag skulde lade Folket afgjøre, *quem dictatorem dici placeret*, en Indblanding af Folket i Valget, der aabenbart afveg fra det Overleverede og fremkaldtes ved Striden imellem Senatet og Konsulen. Da Konsulen vægrede sig, blev Lovforslaget af en Tribun bragt til *comitia tributa*, og efter den der fattede Beslutning Q. Fulvius udnævnt til Diktator af den anden Konsul, M. Marcellus, der i dette Øiemed paa kort Tid kom til Byen (Liv. XXVII, 5).

I Bestemmelsen, at en Diktator skulde udnævnes *in agro Romano* (Liv. XXVII, 5 og 29), laa det, at en i Fjendens Land staaende Konsul, selv efter Senatets Opfordring, ikke paa Stedet kunde udnævne en Diktator. Den gamle Diktatur var overhovedet beregnet paa Forhold, under hvilke Statens Hjem og Hjerte kunde trues af Fjender i ringe Afstand; en Diktator udenfor Italien, som efter Claudius Glicias Fjernelse udvalgtes i A. Calatinus's Person, laa ganske udenfor den oprindelige Tanke og forekom ikke oftere før Cæsars Tid. Da man i den anden puniske Krigs andet Aar efter Slaget ved Trasumennersøen tog sin Tilflugt til den i sit virkelige Væsen som Feltherremyndighed næsten forglemte Diktatur (Liv. XXII, 11: *vetustate prope obliti ejus imperii*), skete det atter i uregelmæssig Form; thi Q. Fabius Cunctator var slet ikke virkelig Diktator, men valgt af Folket til at fungere *pro dictatore.* [1] Derimod udnævntes i

[1] Livius lader Fabius paa det første Sted, hvor han omtaler Sagen, XXII, 8, vælge til Diktator (thi *prodictatorem* er en aldeles vilkaarlig Rettelse), efterat han dog først har udviklet, hvilke Hindringer der

Aar 216 M. Junius Pera, som det synes, regelmæssig til Diktator (Liv. XXII, 57: *ex auctoritate patrum*), men der indtraadte en endnu større Anomali, idet der ved Siden af ham udnævntes en anden Diktator til et aldeles specielt, om end vigtigt Hverv, nemlig Optagelsen af nye Senatorer; denne Diktator, M. Fabius Buteo, var derhos uden nogen *magister equitum* (Liv. XXIII, 22-23).

Meget væsentlig var ved Diktaturen dens Indskrænkning til høist sex Maaneder (Cic. *de legg. l. c.* Liv. III, 29. IX, 34. Dionys. H. V, 70. Zonar. VII p. 338); ofte nedlagdes den forinden, og de Diktatorer, der blot udnævntes for et enkelt forbigaaende Hverv (*comitiorum causa*), fratraadte vel sædvanlig strax, naar dette var tilendebragt, som det ogsaa hyppig antydes hos Livius.[1]) At de for fire Aar (Aar 389, 324, 309 og 301 f. C.) opførte, af Livius (trods det utydelige Udtryk i VI, 1) ikke anerkjendte, men hvad de to sidste Aar angaar, i *fasti Capitolini* optagne Diktaturer, der skulle have udfyldt hele Aar, i hvilke ingen regelmæssige Magistrater valgtes, ere opdigtede for at udfylde Fasterne til en vis antagen Totallængde, erkjendes nu almindelig.

Ved Indtrædelsen af en Diktator ophørte Konsulerne, der ved Diktaturens første Oprettelse vare den eneste Øvrighed i hele Staten, at fungere. Dette forstodes siden saaledes, at, naar en Diktator var udnævnt, alle Magistrater med Undtagelse af Almuetribunatet hvilede under Diktaturens Varighed. (Polyb. III, 87. Plut. *Fab. Max.* 4 og om Tribunernes Vedbliven 9, samt *Quæst. Rom.* 81). I Praxis se vi

---

vare i Veien for en regelmæssig Udnævnelse af en Diktator, men i Kap. 31 angiver han det rigtige Forhold, skjøndt Texten paa begge Steder har lidt ved Afskrivningen.

[1]) At Diktaturen, selv om de sex Maaneder ikke vare forløbne, dog ikke kunde udstrækkes over Grændsen af det Magistratsaar, der tilkom den Konsul, som havde udnævnt Diktatoren, siges ingensteds og kan ikke udledes af et kunstigt Begreb om Kollegialiteten, om det end er rimeligt, at den overdragne Ret stod tilbage for den, der tilkom de for det næste Aar valgte Konsuler. Paa den anden Side kunde det jo hændes, at Konsulerne for næste Aar ikke vare valgte, da Diktaturen indtraadte. Besørgede da Diktatoren inden Aarets Udløb Valget af de næste Konsuler? Det er bedst ingen Gjetning at opstille om slige Tilfælde.

imidlertid Konsulerne, i den anden puniske Krigs Tid ogsaa Prætorer, samtidig med Diktatoren kommandere og staa i Spidsen for selvstændige Armeafdelinger (Liv. III, 29: Konsulen træder af, *abdicat*, men fungerer som Legat. IV, 27: den ene Konsul befaler i Byen, den anden faar en særlig Kommando. VI, 2. VII, 11. VIII, 32. IX, 22. 26. XXVII, 6), og det er lidet rimeligt, at efter Magistraturens Deling og Udfoldning fra Aar 367 af Prætorens og Ædilernes Virksomhed, der ikke konkurrerede med Diktatorens, ganske ophørte under Diktaturen, især under Diktaturer for blot særlige Hverv. Tribunerne, hvis Funktion helt vedblev, finde vi i Konflikt med Diktaturen, f. Ex. ved Camillus (Liv. VII, 3. Plut. *Cam.* 39).

Som Tegn paa, at Diktatoren forenede begge Konsulernes Myndighed, havde han 24 Liktorer, dog, med Undtagelse af Sulla, kun 12 med *fasces* (se ovenfor § 7 Anm. 1).

Som allerede bemærket benyttede Sulla Diktatornavnet for den uindskrænkede Myndighed, hvormed han, efter at have kuet det marianske Parti, gjennemførte en aristokratisk Reaktion; det er ikke usandsynligt, at maaske ogsaa et enkelt andet Træk i de græske Skildringer, men især Sammenligningen hos Dionys. H. V, 73 af Diktatoren med den gammelgræske Forfatningsordner *αἰσυμνήτης* (jfr. Dio Cass. *fragm.* 17, 13) er hentet fra den sullanske Diktatur, skjøndt Dionysius (V, 77) selv stærkt fremhæver den sidstes Lovløshed og Misbrug. Sulla lod sig Aar 82 Diktaturen i en aldeles uregelmæssig Form, som det synes uden nogen udtrykkelig Tidsbegrændsning, overdrage ved en Lov, der foresloges (naturligvis i *comitia centuriata*) af en Interrex, L. Valerius Flaccus, og som gav Sulla en aldeles vilkaarlig og ubegrændset Myndighed (Cic. *de leg. agr.* III, 2: *ut omnia, quæcumque Sulla fecisset, rata essent. de legg.* I, 15: *ut dictator, quem vellet, civium* † [*aut*] *indicta causa impune posset occidere.* Plut. *Sulla* 33, hvor det siges, at der blev tillagt Sulla Magt over Liv og Død, Ret til Konfiskation og Koloniers Anlæg o. s. v. App. *Civ.* I, 98 ff.; en Hentydning til hans Ansvarsløshed findes i II, 23). Hvorvidt iøvrigt enkelte Beføielser overdroges Sulla ved særlige Love, og hvormeget han foretog simpelthen under Paaberaabelse af den diktatoriske Myndighed, lader sig

i det Enkelte ikke paavise; alle egentlige organisatoriske Foranstaltninger vedtoges ved de af ham selv foreslaaede Love (*leges Corneliæ*). Det er bekjendt, at ved Siden af Sulla som Diktator fungerede Konsuler, derimellem Aar 80 Sulla selv, og at Sulla nedlagde Diktaturen Aar 79. En *magister equitum* hos Sulla antydes aldeles ikke.

C. Cæsar lod sig første Gang Aar 49 i Henhold til en vedtagen Lov fraværende udnævne til Diktator af Prætoren M. Lepidus under begge Konsulers Fraværelse hos Pompejus i Grækenland (Cæs. *B. C.* II, 21. Dio Cass. XLI, 36 „imod Fædreneskik"). I *fasti Capitolini* betegnes denne Diktatur uden *magister equitum* som overdraget *comitiorum habendorum et feriarum Latinarum causa.* Under hvilke Former Cæsar Aar 48 og de følgende Aar (med M. Antonius og M. Lepidus efter hinanden som *magistri equitum*) overtog Diktaturen, først paa et Aar, siden paa ti Aar og endelig livsvarigt, ved Siden af Konsuler (med Undtagelse af Aar 47, da Konsuler først udnævntes paa Aarets sidste Dag) og saaledes, at han i de tre Aar (46, 45 og 44) selv var Konsul, og om der gaves denne Diktatur nogetsomhelst Skin af Lovbegrændsning, vide vi ikke, og det har for en Fremstilling af den romerske Forfatning ingen Betydning, da denne, ovenikjøbet (Dio Cass. XLII, 20) med *tribunicia potestas* forbundne, Diktatur laa udenfor al Forfatning, og kun den tilføiede *tribunicia potestas* blev et Forbillede for Keiserdømmet.

Det udtrykkelige Forbud mod enhver Fornyelse af Diktaturen, der efter Cæsars Død vedtoges efter et Lovforslag af M. Antonius (Cic. *Phil.* I, 1. 13. V, 4. App. *Civ.* III, 25. Dio Cass. XLIV, 51 og Hentydninger i flere følgende Steder, Zonaras X p. 494) betød i det Høieste, at der herefter maatte søges nye Navne og Former for Monarchiet.

b. Til Diktator slutter sig *magister equitum* som stadig og nødvendig Medhjælper, der ikke kunde tænkes uden Diktatoren. Medens Navnet svarer til Diktatorens Betegnelse som *magister populi*, har Posten selv sit Forbillede i den ved Siden af Kongerne staaende *tribunus celerum*, men betragtedes i den republikanske Magistratur som staaende ved Siden af en Prætor i Rang og ydre Myndighedstegn (*lex de repet. v.* 8 p. 52 *Br.*: *dict.*, *cos.*, *pr.*, *mag. eq.*, Cic. *de legg.*

III, 3. Dio Cass. XLII, 27). *Magister equitum* udnævntes, *dicebatur*, af Diktatoren selv, uvist, om efter aldeles frit Valg (Liv. VII, 12 og 24 bruger Udtrykket: *dictatori magister equitum additus*), skjøndt det var naturligt, at der sørgedes for, at ikke Diktaturens Tanke og Formaal forstyrredes ved Modsætning og Splid. En Konflikt imellem begge omtales Aar 325 ved L. Papirius Cursor og Q. Fabius Rullianus (Liv. VIII, 30 ff.).[1] Bekjendt er Striden imellem Fabius Cunctator og hans *magister equitum* M. Minucius Rufus og den temporære Ligestilling af dem (Liv. XXII, 25 ff.), der stod i den skarpeste Modsætning til Diktaturens Væsen, men ogsaa falder i en Tid, hvor dette var fordunklet. Navnet selv angiver Postens Betydning i den gamle, væsentlig paa Krigen rettede, Diktatur, i Forhold til den romerske Hærs Tvedeling; men ifølge den uadskillelige Forening af det militære og civile Element i den romerske Magistratur var *magister equitum* ogsaa Diktatorens Medhjælper i det Indre (jfr. C. Servilius Ahalas Optræden under Diktatoren L. Quinctius Cincinnatus imod Sp. Mælius Aar 439, Liv. IV, 14 o. s. v.); kun hvor Diktatoren optraadte med Lovforslag, ledende Val eller paa lignende Maade, maatte *magister equitum* blive uden al Deltagelse i Virksomheden.

§ 16.

Fortsættelse: *interrex, interregnum; præfectus urbi, præfectura urbis.*

a. Ogsaa *interrex*, Mellemkonge, og *interregnum*, Mellemregering, hørte til de forældede Indretninger, der i den senere Republik ganske enkeltvis vilkaarlig fremdroges, og om hvilke Forestillingerne derfor ikke vare særdeles klare og bestemte hos de senere Skribenter. Meget liden Interesse har for os Formen og Indretningen af det patriciske Senats Mellemregering i Kongetiden, saaledes som den skildres af Skribenterne efter Romulus's Død (Cic. *de rep.* II, 12. Liv. I, 17. Dionys. H. II, 57. Zonaras VII p. 321), navnlig Spørgs-

---

[1]) Efter Livius ansatte Diktatoren, idet han suspenderede *magister equitum*, en egen *præfectus urbi*.

maalet om, hvorvidt hver af de Dekurier, hvori Senatet delte sig, regerede i 50 Dage, og hvert enkelt Medlem af Dekurien som *interrex* i fem Dage (efter Dionysius) eller (efter Livius og Zonaras, meget sandsynligere) hver Dekurie i fem Dage. (App. *Civ.* I, 98 indblander urigtig Folket. Om den almindelige Charakter af Interregnet se ogsaa Dionys. Hal. XI, 20.)

I Republikens ældre Tid vedligeholdt sig fra Kongetidens Mellemregering en Form for Fornyelse af den høieste Øvrighedspost, Konsulatet, naar Afholdelsen af Valgforsamlinger inden Aarets Udløb var bleven forhindret ved Konsulernes Fraværelse eller andre Aarsager, og for den uafbrudte Forplantelse af Auspicier og den deri liggende Forbindelse med Guderne, idet efter Senatets Opfordring (Ascon. *argum. Milon.* p. 141) Patricierne, det vil uden Tvivl sige de patriciske Senatorer med Udelukkelse af de plebeiske Medlemmer[1]), traadte sammen, *coibant*, og af deres Midte udnævnte, *prodebant*, en *interrex*, der for fem Dage stod i Spidsen for Staten og efterfulgtes af en eller flere andre med det udelukkende Hverv at holde Folkeforsamling til Valg af Konsuler (Cic. *de legg.* III, 3. *de domo* 14. Liv. III, 40. IV, 7. 43. XXII, 33 og 34. Dio Cass. XLVI, 45. App. *Civ.* I, 98). Dog gjaldt herved den Vedtægt, at den første *interrex* ikke foretog Valget (Ascon. *l. c.* p. 150; Exempler hos Liv. III, 8. V, 17. VI, 1 o. s. v.), formodentlig ifølge en overleveret Forestilling om en Række af *interreges*. I Tiden efter Konsulatets Deling imellem begge Stænder træder, i det Ringeste sædvanlig, *dictator comitiorum causa* istedenfor det patriciske *interregnum*, der dog

1) Paa denne Maade fornyedes det rent patriciske Senat, der havde ført Interregnet i Kongetiden, og i hvis Besiddelse Auspicierne vare (*penes patres*). Dio Cass. XLVI, 45 har ved de *patricii*, der skulde træde sammen, tænkt sig de Mænd, der i Øieblikket beklædte de saakaldte *magistratus patricii*, naturligvis med Undtagelse af Konsulerne (*οἱ τὰς εὐπατρίδας ἀρχὰς ἔχοντες*). At dette er en aabenbar Misforstaaelse, sees allerede deraf, at disse Poster paa den Tid, han taler om, for største Delen beklædtes af Plebeiere, og deraf, at de andre Øvrigheders Funktionstid ligesaa vel var udløben som Konsulernes.

atter møder os noget efter Begyndelsen af den anden puniske Krig (Liv. XXII, 33 og 34, hvor begge Gange *patres* betyder *patricii*), men siden neppe, med Undtagelse af L. Valerius Flaccus Aar 82 (se § 15 a. ved Sullas Diktatur), førend henimod Borgerkrigens Udbrud, hvor Partistridigheder og Tribunindsigelser hindrede Konsulvalget i rette Tid for Aarene 55 (Dio Cass. XXXIX, 31), 53 (Dio Cass. XL, 17. App. *Civ.* II, 19), og 52 (Ascon. *l. c.*, Dio Cass. XL, 46). I Aaret 43 benyttedes istedenfor Interregnet en ganske ny Form (Dio Cass. XLVI, 45). Som den øieblikkelige Indehaver af den exekutive Myndighed udstyredes *interrex* Aar 52 i Forbindelse med Tribunerne og Pompejus med det saakaldte *senatus consultum ultimæ necessitatis* (Ascon. *argum. Milon.* p. 143).

b. Saalænge den exekutive Magt var enten hos Kongen eller Konsulerne alene, behøvedes der under disses Fraværelse fra Hovedstaden (væsentlig i Krigen, men ogsaa i religiøse Anliggender, navnlig ved Latinerfesten) en midlertidig Vikar til Opretholdelse af Orden og Besørgelse af de uopsættelige Forretninger i Hjemmet. Denne hed *præfectus urbi* eller *urbis* (hos Dionys. H. VIII, 64. X, 23. 24 *ἔπαρχος πόλεως*, hos Dio Cassius *πολίαρχος*), En saadan sagdes allerede Romulus og Tullus Hostilius at have udnævnt (Denter Romilius og Numa Marcius), og ved Opstanden imod den fraværende Tarquinius Superbus finde vi Sp. Lucretius i denne Post (Tac. *Ann.* VI, 11, og om Lucretius tillige Livius I, 59). I Republikens første Tid fremtræder ligeledes oftere en saadan *præfectus* (se f. Ex. Liv. III, 8. 9. 29, paa hvilke to sidste Steder han holder Senatsforsamling. III, 24, hvor han forhandler med Almuetribunerne. VI, 6, hvor dog Navnet ikke staar. IV, 36). Han udnævntes (efter Tac. *l. c.*; jfr. Liv. III, 3) af Konsulerne og var sædvanlig en Konsular (se Duker ved Liv. III, 24).[1]) Delingen af den høieste Øvrighedsmyndighed imellem flere konsulariske Krigstribuner (og Decemvirerne) gjorde en særegen Præfekt overflødig, idet en af Tribunerne kunde blive hjemme, og

[1]) Ubegrundede Gjetninger om de ældste Tiders *præfectus urbi* ere omtalte ved Præturen i § 8.

ved Tilbagevendelsen til det regelmæssige Konsulat gik det Vikariat for Konsulerne, som *præfectus urbi* havde besørget, over paa den nye faste Øvrighed, Præturen; men ifølge den romerske Utilbøielighed til at lade en ældre Indretning sporløst forsvinde og fordi Prætoren selv, som det synes, drog til den aarlige Latinerfest paa Albanerbjerget, vedblev der for disse Festdage at udnævnes en *præfectus urbi feriarum Latinarum causa* (ὁ πολίαρχος ὁ ἐν ταῖς ἀνοχαῖς, Dio Cass. XLIII, 48), sandsynligvis af Konsulerne (Dio Cass. LIV, 6 nævner dog χειροτονία, hvorved maa tænkes paa Valg i Senatet), men Posten var uden virkelig Betydning og overdroges sædvanlig en ganske ung Mand, *adolescens*, af fornem Familie (Gell. XIV, 8, hvor der omtales en aldeles betydningsløs Meningsforskjel imellem Junius Gracchanus og Q. Tubero samt M. Varro om, hvorvidt denne Præfekt havde Ret til at sammenkalde Senatet. Strabo V p. 229). Dette Skyggebillede af en Øvrighed vedblev i Keisersiden (Tac. *l. c.*), og Dio omtaler flere ubetydelige Afvigelser fra den ældre Vedtægt herved under August (f. Ex. Udnævnelsen af flere saadanne *præfecti* efter hinanden, hver for en Dag, eller en Præfekt af Ridderstanden, XLIX, 16. 42. LIII, 33. LIV, 6, hvor det siges, at A. 21 slet ingen valgtes). Yngre Medlemmer af Keiserfamilien optraadte stundom i meget tidlig Alder i denne Værdighed (Drusus, Germanicus's Søn, Tac. *Ann.* IV, 36. Nero under Claudius, Svet. *Nero* 7). Imellem de offentlige Handlinger, denne Præfekt efter gammel Skik foretog, nævnes hans Optræden som Leder af Jurisdiktionen istedenfor *prætor urbanus* (Tac. og Svet. *ll. cc.*).

En aldeles overordentlig og forbigaaende Foranstaltning var det, at Diktatoren Cæsar i Aaret 45 ved sin Afreise til Krigen i Spanien imod Pompejus's Sønner efterlod sin *magister equitum*, M. Lepidus, med 6 eller 8 *præfecti* (*pro prætoribus*, πολιανόμοι, til Bestyrelse af Byen og Anliggenderne der (Dio Cass. XLIII, 28. Svet. *Jul.* 46). Om den nye keiserlige *præfectus urbi* og hans saare vigtige Embede bliver at handle ved Byen Rom under Keiserne i Kap. 7.

§ 17.

Forbigaaende Omdannelse af Magistraturen i ældre Tider i *decemviri* (*legibus scribendis*); *tribuni militum consulari potestate.*

I Aaret 451 f. C. dannedes ifølge en Aaret iforveien efter fleraarige Forhandlinger vedtagen tribunicisk Lov (*lex Terentilia*), med Ophævelse af Konsulatet, den for Patricierne alene tilgængelige Statsmyndighed, og af Almuetribunatet, ved Valg i *comitia centuriata* en af ingen Provokation indskrænket Timandsregering, *decemviratus*, i hvilken otte Patriciere og to Plebeiere fik Plads, og paa samme Maade valgtes for næste Aar atter ti Mand, syv Patriciere og tre Plebeiere. Disse skulle vilkaarlig have fortsat deres Myndighed ind i det næste Aar, indtil de styrtedes ved en af den misfornøiede Del af Senatet understøttet Folkeopstand, der blev fremkaldt ikke blot ved den usurperede Forlængelse af Magten, men ved hele deres overmodige Optræden og ved særlige Voldshandlinger, især App. Claudius's, og indlededes med en tragisk Begivenhed (Verginius's Drab af sin Datter). Efter Decemvirernes Fald gjenindsattes da den tidligere Regeringsform, Konsulatet og Almuetribunatet, og besvores høitidelig (*leges sacratæ*), navnlig med Indskærpelse af Provokationsretten og af Tribunatets Hellighed (se om det Historiske Cic. *de rep.* II, 36. 37. Liv. III, 8. 9. 31. 33 ff. Dionys. H. X, 48. 54 ff. Zonaras VII p. 346. Diod. Sic. XII, 23. 24. Pompon. i *Dig.* I, 2, 2, 4. Laur. Lyd. *de magg.* I, 34. 54 o. s. v.). Disse Timænd betegnes i Beretningerne (hos de nævnte Skribenter og andensteds, f. Ex. Tac. *Ann.* III, 27) som en Lovgivningskommission (*decemviri legibus scribendis*), der kun skulde bestaa, indtil den havde udarbeidet Udkast til Love om offentlig og privat Ret og forelagt Folket Udkastene til Vedtagelse i *comitia centuriata*, hvilken Opgave ogsaa løstes ved Udarbeidelsen og Vedtagelsen af de tolv Tavler, *duodecim tabulæ*, først ti og derefter to (om hvis Kilder og Beskaffenhed se ved Retsvæsenet i Kap. 8), men som, saalænge dette Hverv varede, tillige skulde føre Regeringen og lede Statsforretningerne i Fred og Krig, hvorefter den tidligere Regeringsform atter skulde

indtræde. Der kan imidlertid, naar der sees hen til det Urimelige i at overgive hele den exekutive Myndighed, navnlig ogsaa Krigsførelsen, til Mænd, der vare valgte for et ganske særligt Øiemed, som maatte ønskes fremmet hurtig og uforstyrret, og til Ophævelsen, ikke blot af Konsulatet, men af det kontrollerende og beskyttende Almuetribunat, ikke let være Tvivl om, at der ved Indretningen af Decemviratet var tænkt paa en varig Omdannelse af Regeringen, saaledes at Konsulat og Tribunat sammensmeltedes til en fælles Myndighed, hvori Patricierne vel havde Flertallet, men Almuen dog ogsaa var repræsenteret, og som paa Grund af begge Elementers Deltagelse kunde udstyres med fyldigere Ret (*sine provocatione*). Forsøget mislykkedes, uden at det nu er muligt at adskille, hvilken Andel i det uheldige Udfald Organisationens egne Mangler, den vedvarende Modsætning imellem de to Stænder og deres Strid om Delingen af Indflydelsen og endelig enkelte Personers Feil og Misgjerninger have havt. (Uklare Ytringer om den tilsigtede Varighed af Decemviratet Liv. III, 36 og 40. [1]))

b. Plebeiernes Krav paa Andel i Statsstyrelsen, men vistnok ogsaa en anden Grund, der imidlertid kun svagt antydes i Beretningerne (*sunt qui* o. s. v., Liv. IV, 7; jfr. V, 31), Trangen til flere Kræfter og Personer til Udførelsen af de i den voxende Stat tiltagende offentlige Forretninger, medførte kort efter det paa de samme Formaal beregnede Decemvirats Ophævelse en anden Udvidelse og Omdannelse af den øverste Regeringsmyndighed, idet der istedenfor to Konsuler valgtes et større Antal Krigsøverster med konsularisk Myndighed, *tribuni militum consulari potestate* (*tribuni consulares* Liv. VI, 1), medens det kontrollerende Almuetribunat beholdtes (Liv. IV, 6 og 7. Dionys. H. XI, 56. 60 ff. Zonaras VII p. 349. Diod. Sic. XII, 32. XIV, 54). Beretningen om hele denne Indretning af Regeringen er os overleveret meget mangelfuld og aabenbart uden rigtig For-

[1]) Ved den første Omtale af *lex Terentilia* lader Livius (III, 9) denne kun gaa ud paa Valget af fem Mænd til at skrive Love. Var der oprindelig tænkt paa en særlig Lovkommission, og udviklede sig først efterhaanden heraf en Omdannelse af Regeringen?

staaelse af dens Øiemed og Regler. De konsulariske Krigstribuner forekomme først enkeltvis ligesom foreløbige Forsøg i Aarene 444, 438, 433 og 432, men derefter fra Aar 426 af indtil Aar 367 næsten stadig og kun undtagelsesvis afløste af Konsuler (Aar 423, 421, 413—409, 393, 392), hvilken Tilbagevenden hos Livius betegnes som Gjenstand for Aristokraternes Ønske og besluttes af Senatet, hindres eller søges hindret ved tribunicisk Indsigelse, men dog gjennemføres imod den, som om Afgjørelsen alene beroede paa Senatet (Liv. IV, 25. 43. 50. 53. 55. V, 29). Antallet er hos Livius i de første adspredte Aar oftest tre, kun engang (A. 438, Liv. IV, 16) sex, siden fire, dernæst atter i to enkelte Aar (418 og 408) tre, derefter regelmæssig sex, langt overveiende Patriciere, skjøndt det ved Oprettelsen hedder, at begge Stænder skulde have lige Adgang, saa at Valget skete enten *promiscue* (Livius) eller efter Deling, dog i enkelte med endog stærk plebeisk Overvægt.[1]) Ved den i Aar 367 vedtagne *lex Licinia* fik Plebeierne Adgang til Konsulatet, der atter gjenindførtes og stadig beholdtes, men vel at mærke med Tilføielse af to nye Magistrater, Prætoren og de kuruliske Ædiler (og altsaa, regnet efter Personer, tre). Naar nu hertil føies, at de to første Censorer fungerede Aaret efter de første *tribuni militum consulari potestate* (Aar 443), viser det sig temmelig klart, at Indførelsen af det konsulariske Krigstribunat ikke blot, som Skribenterne fremstille det, gik ud paa at henholde og formilde Kampen imellem

---

[1]) Baade Dionysius (*l. c.* Kap. 60) og Zonaras angive udtrykkelig, at den første Beslutning gik ud paa, at der skulde vælges sex Tribuner, tre af hver Stand, men Dionysius har derefter i det første Aar (Kap. 61) ligesom Livius kun tre Tribuner, alle Patriciere, uden Angivelse af anden Grund end et uforklarligt Omslag i Almuens Stemning. Det ene af de hos Livius og Dionysius anførte Navne er dog plebeisk, L. Atilius. Ved Aaret 400 bemærker Livius, at fem af Tribunerne vare Patriciere, én Plebeier, men Navnene vise, at der lige omvendt var fem Plebeiere og kun én Patricier; i det næste Aar, 399, vare atter de fem Tribuner Plebeiere. I Aaret 397 forlangte Almuetribunerne, efterat der baade for dette Aar og det foregaaende Aar var valgt sex Patriciere, *ut major pars tribunorum militum ex plebe crearetur* (Liv. V, 17), og for det næste Aar finde vi valgt tre af hver Stand.

Stænderne ved at indrømme Plebeierne en vis Adgang til det høieste Embede, men tillige havde til Hensigt at skaffe den øverste Bestyrelse flere Kræfter og gjøre en Fordeling af Forretningerne uden Vikariat mulig, saa at det, der vedtoges Aar 367 og kom til Udførelse Aar 366, allerede var forberedt ved det konsulariske Krigstribunat og dels bestod i en bestemtere Fastsættelse af Delingen imellem Stænderne, dels i en Sondring af det i Krigstribunatet givne Antal af Embedsmænd til flere særlige Embeder med særskilt Virkekreds og Stilling. Hvorfor man iøvrigt ved Forøgelsen af det øverste Embedspersonale, idet man opgav Konsulnavnet, hvilket gjerne, som Skribenterne angive, kan være sket for at bevare dette Navns Glands uberørt af Plebeierne, just valgte Betegnelsen *tribuni militum* uden al Antydning af den fredelige Side af Regeringen, og hvorledes disse regerende *tribuni militum* nærmere forholdt sig til Tribunerne i Legionerne, derom ere vi lige saa lidet i Stand til at sige Noget med Sikkerhed eller Rimelighed som om det indbyrdes Forhold imellem de fire eller sex Tribuner. [1])

Anm. Det vistnok ganske overordentlige *triumviratus reipublicæ constituendæ* betragtes bedst i Forbindelse med Keiserregeringen, hvortil det danner Indledningen.

§ 18.

Curatores, *curæ*, *ministeria.*

Udenfor den regelmæssige og stadig fortløbende Virksomhed, som udøvedes af de egentlige Øvrigheder, kunde særlige og forbigaaende Foranstaltningers Udførelse ved Folkevalg overdrages til enkelte eller sædvanlig flere Mænd i Forening med den Beføielse og Myndighed, *potestas* (*extraordinaria*), der bestemtes ved den særlige om Foranstaltningen vedtagne Lov og for den Tid, som Loven fastsatte (f. Ex.

---

[1]) En enkelt Gang, nemlig Aar 403, har Livius (V, 1) otte Krigstribuner, medens de kapitolinske Faster betegne de to, der hos Livius nævnes sidst, som Censorer. Censorer forekomme ogsaa Aar 418 (efter *fasti Capitolini*), 380 og 378 ved Siden af *tribuni militum consulari potestate*; deres periodiske Funktion laa udenfor den aarlige Magistrats Omraade.

ved *lex Servilia agraria* fem Aar, Cic. *de lege agr.* II, 13; ved *tresviri*, der Aar 197 valgtes til Anlæg af 5 *coloniæ maritimæ*, tre Aar, Liv. XXXII, 29; jfr. XXXIV, 53) eller Forretningen ifølge sin Art krævede, ligesom der ogsaa tildeltes dem den nødvendige Betjening og de nødvendige Hjælpemidler (Cic. *de leg. agr.* II, 13). Af slige *curatores*, Kommissærer, der ogsaa hos Cicero betegnes som et Supplement til Magistraturen (*de legg.* III, 4: *At si quid erit, quod extra magistratus curari usus sit, qui curet populus creato eique jus curandi dato*), finde vi en ikke ringe Mængde af meget forskjellig Betydning og Vigtighed, nævnte til forskjellige Tider og betegnede med Navne efter Antallet og Forretningen. Nogle af disse, der forekomme oftere og have en Betydning for almindeligere Indretninger og Foretagender, ville blive omhandlede og nævnte ved disse, navnlig de i den ældre Tid saa hyppige *tresviri coloniæ deducendæ* og de i en vis Periode saa vigtige *tresviri* (*decemviri*, engang endog *vigintiviri*) *agris dandis assignandisque*. Ogsaa høre til denne Klasse de gamle *duumviri perduellionis* og de allerede i Anledning af Qvæstorerne nævnte *quæstores parricidii*, om hvilke se ved Kriminalretten i Kap. 8. Andre Exempler ere *duoviri* til Opførelse af et Tempel eller Bortliciteringen af Opførelsen (*templo locando*, Liv. VII, 28. XXII, 33) eller til Indvielse deraf (*dedicando*), *duoviri navales classis ornandæ reficiendæque causa* (Liv. IX, 30. XL, 18 og 26, ogsaa med Kommando over Flaaden, XLI, 5), *tresviri sacris conquirendis* og *reficiendis ædibus sacris* (Liv. XXV, 7), *tresviri, qui copiam ingenuorum inspiciant* (med Hensyn til Soldaterudskrivning, Liv. XXV, 5), *quinqueviri muris turribusque reficiendis* (Liv. XXV, 7), *quinqueviri mensarii* (til Lettelse og Ordning af Kreditforholdene, Liv. VII, 21, ogsaa *tresviri* XXIII, 21. XXIV, 18). Om Hverv af større Betydning og længere Varighed forekommer enkeltvis Navnet *magistratus* (Liv. XXXII, 29. XL, 42). Sjelden overdroges et offentligt Hverv paa denne Maade til en enkelt Mand, f. Ex. Gjenopbyggelsen af det i den marianske Borgerkrig afbrændte Capitolium til Q. Lutatius Catulus (Svet. *Jul.* 15. Liv. *Epit.* XCVIII. Cic. *in Verr.* IV, 31 o. s. v.), idet man, selv hvor kun En handlede, saasom ved Indvielsen af Templer, dog efter Skik

valgte *duoviri* (Livius mange Steder). Ligeledes hører herhid det den yngre Cato ved en Lov af Clodius Aar 58 overdragne Hverv at inddrage Kongeriget Cypern og alle Kong Ptolemæus's Eiendele der (Vell. Paterc. II, 45. Dio Cass. XXXVIII, 30. Liv. *Epit.* CIV. Plut. *Cato min.* 34. Cic. *de domo* 8. 9. 20. *pro Sest.* 26. 29 o. s. v.).

Til samme Art af forbigaaende Hverv og Bestillinger hørte da ogsaa den *cura annonæ*, som vi i Aaret 440 se overdragen en enkelt Mand, L. Minucius, med Benævnelsen *præfectus annonæ*. Dette Navn fremdroges, efterat allerede noget før Aar 100 f. C. en extraordinær Besørgelse af Kornforsyningen for en kort Tid havde været overdraget Konsularen og *princeps senatus* M. Scaurus (Cic. *de har. resp.* 20. *pro Sest.* 17), atter mod Republikens Slutning (Aar 57) for derunder paa fem Aar at tildele Cn. Pompejus en overordentlig udstrakt og med en virkelig republikansk Forfatning aldeles uforenelig Magt (Cic. *ad Att.* IV, 1. Dio Cass. XXXIX, 19. Plut. *Pomp.* 49. App. *Civ.* II, 18, den sidste paa urigtigt Sted). Der tillagdes ham prokonsularisk Myndighed i og udenfor Italien med tyve Legater og Ret til at træffe Bestemmelser om Kornhandel, Seilads o. s. v. [1]) Da man efter Cæsars Død Aar 43 under Skin af Iver for Friheden ophævede Diktaturen for bestandig, blev det derfor ogsaa bestemt, at ingen enkelt Borger i Fremtiden maatte udnævnes til *præfectus annonæ* (Dio Cass. XLVI, 39); derved fordeltes Skyggen ligelig paa Cæsar og Pompejus. [2])

Anm. Under det mest omfattende Begreb af *curatores* henhøre ogsaa *legati*, Senatets Afsendinge saavel til Forhandlinger med Fremmede, som til Bistand for Feltherrer og Statholdere (jfr. om Navnets omfattende Brug Cic. *in Vat.* 15).

---

[1]) Plutarch: *Γῆς καὶ θαλάττης, ὅσην ἐκέκτηντο Ῥωμαῖοι, κύριος ἐποιεῖτο Πομπήϊος. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἐγίνοντο λιμένες, ἐμπόρια, καρπῶν διαθέσεις, ἑνὶ λόγῳ τὰ τῶν πλεόντων πράγματα, τὰ τῶν γεωργούντων.*

[2]) Hvad det er for en Virksomhed og Myndighed med Hensyn til Kornforsyningen, som Cicero *de domo* 10 med synlig Overdrivelse siger, at Clodius Aar 58 (sandsynligvis efter hans *lex frumentaria*) overdrog sin underordnede Hjælper, Sex. Clodius, vides ikke.

§ 19.

Udenbys Myndigheder med Magistratsrang, *pro magistratibus.*

Den romerske Magistratur var beregnet paa Virksomheden hjemme i Staden og paa en Krigsførelse, der ikke spredte sig til flere fjerntliggende Steder og paa hvert af disse krævede særlige Anførere. Denne Forudsætning forandredes ved Statens Udvidelse, og derved foranledigedes, at overordnet krigerisk og administrativ Myndighed, *imperium*, og Ledelse af offentlige Foretagender og Forretninger udenfor Hjemmet overdroges Mænd udenfor Magistraturen med Magistratsrang (*pro magistratu*, *lex Rubria c.* 20 p. 88 *Br. magistratibus prove magistratu populi Romani*, *lex colon. Jul. Gen.* c. 127; *pro magistratibus*, Cic. *pro Planc.* 32, hvor disse Ord neppe med Rette ere udeladte). Dette skete dels sjeldnere og blot i krigerisk Øiemed ved en overordentlig Undtagelsesforanstaltning, dels i en Form, der sluttede sig til den regelmæssige Magistratur ved Forlængelse af den enkelte Embedsvirksomhed og efterhaanden fik en fast og regelmæssig Anvendelse ved Provindsbestyrelsen. Da i den anden puniske Krig ved Siden af Kampen i Italien og Sicilien, der optog Magistraterne og endog deres nærmeste Forgængere, en anden vigtig og farlig Kamp førtes i Spanien, opfordredes Folket til at overdrage Ledelsen af denne Kamp som et *imperium extraordinarium* til en frit og ganske uden Hensyn til Magistraturen valgt Mand, og Valget faldt paa den fireogtyveaarige P. Cornelius Scipio (den senere ældre Africanus), der endnu ingen Magistrat havde beklædt (Liv. XXVI, 2 og 18). Hvorledes det forholdt sig med den første Udnævnelse af hans Efterfølgere i denne Kommando, L. Cornelius Lentulus og L. Manlius Acidinus (Liv. XXVIII, 38), af hvilke Lentulus først senere blev kurulisk Ædil (Liv. XXIX, 16), berettes ikke udtrykkelig, men Aar 204 forlængedes deres *imperium extraordinarium* ved en Lov (Liv. XXIX, 13)[1]), og paa samme Maade bestemtes deres Efter-

---

[1]) Det *imperium*, der Liv. XXVI, 10 i Aaret 211, da Hannibal stod udenfor Byens Porte, tillagdes dem, *qui dictatores, consules censoresve fuissent*, var en øieblikkelig Nødforanstaltning for faa Dage.

følgere (Liv. XXX, 41. XXXI, 50). Paa samme Maade se vi senere (medens Marius for Cimbrerkrigens Skyld flere Aar efter hinanden gjenvalgtes til Konsul) Anførselen i Sørøverkrigen og imod Mithridat ved det gabiniske og det maniliske Lovforslag overdragen til Cn. Pompejus med konsularisk Rang (*pro consule*), efterat han allerede tidligere, som det synes ved en blot Senatsbeslutning, førend han havde beklædt nogen Magistrat, var bleven sendt som Prokonsul imod Sertorius i Spanien (Liv. *Epit.* XCI. Cic. *Phil.* XI, 8. *de imp. Pomp.* 21. App. *Civ.* I, 108: *ἡ βουλὴ . . . Πομπήιον ἔπεμψεν ἐς Ἰβηρίαν.* Plut. *Pomp.* 17 o. s. v.). Uden Tvivl var det paa en lignende Maade, at i Aaret 74 en udstrakt Kommando imod Sørøverne overdroges M. Antonius (Cic. *divin. in Cæc.* 17 o. s. v.), og at Cn. Piso, kort før den catilinariske Sammensværgelse medens han var Qvæstor, sendtes *pro prætore* til Spanien (Sall. *Catil.* 19. Ascon. *ad Cic. in tog. cand.* p. 117, der dog bruger Udtrykket *per honorem legationis. C. I. L.* I, 598). Men medens et saadant *imperium extraordinarium* høist sjelden forekom, og Overdragelsen deraf i den senere Tid betragtedes som en betænkelig Forholdsregel (Cic. *Phil.* XI, 7 og 8), blev Forlængelsen af den regelmæssige, af Folket overdragne Magistratsmyndighed udover selve Magistratsaaret, *prorogatio imperii*, efterhaanden det almindelige Middel først til at skaffe Anførere for særskilte Armeer og Armeafdelinger ved Siden af de virkelig fungerende Magistrater, dernæst til at forsyne Provindserne med Statholdere, efterat de Prætorer, hvis Poster i Begyndelsen vare oprettede i dette Øiemed, fik Beskjæftigelse i Rom (se ovenfor § 8). Allerede Aar 214 bestyrer Q. Mucius, der det forrige Aar som Prætor havde havt Provindsen Sardinien, den samme Provinds som Propætor, *prorogato imperio.* En Prokonsul i Krigen nævner Livius allerede III, 4 og Dionysius IX, 63 ved Aar 464; en *prorogatio imperii* ved Lov for en Konsul forekommer Liv. VIII, 23 og 26 med Tilføielsen *tum primum*, ved Senatsbeslutning IX, 42: *in sex menses*, ved Senatsbeslutning og Plebiscit X, 22: *in annum*; Prokonsuler nævnes uden videre Liv. X, 18 og 31. Men naar Livius X, 25 og 26 (jfr. Kap. 30) ved Aar 295 f. C. endog nævner tre Propætorer, kan herved i hans

Kilder ikke være ment saadanne i den senere Forstand *prorogato imperio*, da der dengang kun valgtes én Prætor aarlig; der maa snarest tænkes paa ansete Tribuner eller Legater, hvem Overfeltherrerne temporært havde betroet Kommandoen over Hærafdelinger, saaledes som hos Livius (X, 29) M. Livius efter Decius's Død optræder som *legatus pro prætore* og hos Sallust (*Jug.* 36 og 103) den Qvæstor eller Legat, som den virkelige Feltherre under en øieblikkelig Fraværelse betror Kommandoen, siges *relinqui pro prætore.* Derimod finde vi i den anden puniske Krig idelig fra Aar 214 af, uden at Forhandling med og hos Folket nævnes, at det foregaaende Aars Konsuler og stundom Prætorer sættes i Spidsen for særlige Hære med forlænget *imperium*, undertiden i to eller flere Aar efter hinanden (Liv. XXIV, 10 og 44. XXV, 3. XXVI, 1 o. s. v. ved hvert Konsulatsaars Begyndelse). Derefter gaar denne Forlængelse af Øvrighedsmyndigheden og Titelen Prokonsul eller Propprætor (i den ældre Tid *pro consule* og *pro prætore*, hvoraf siden det enkelte Ord opstaar) over paa de efter endt Magistratur i Byen til Provindserne sendte Statholdere eller (sjeldnere) paa den Feltherre, der i selve Konsulatet udsendes til en Krig, men dernæst beholder Kommandoen udover Konsulatsaaret, som f. Ex. Sulla i den første, Lucullus i den anden mithridatiske Krig; thi Krigen og det Land, hvori den førtes, var jo selv en *provincia.* Overgangen fra Provindsbestyrelsen ved virkelige Prætorer til prokonsulariske og proprætoriske Statholdere falder i en Tid, om hvilken vore Efterretninger ere meget ufuldstændige, og vi kjende derfor ingen almindelig Lov eller Foranstaltning herom, i Henhold til hvilken Myndigheden regelmæssig forlængedes for de hvert Aar under Senatets Overbestyrelse til Provindserne *ex magistratu* sendte Statholdere, en Forlængelse, der undertiden, naar de sidst afgaaede Magistrater behøvedes andensteds, af Senatet udstraktes til flere Aar, f. Ex. for Verres i Sicilien til tre Aar under Slavekrigen i Italien. En Erindring om Medvirkning fra Folkets Side laa kun i den *lex de imperio*, der som en blot Ceremoni vedtoges for hver Statholder (se Kap. 3 § 3). Naar ved en virkelig Speciallov et Statholderskab af Folket selv overdroges en bestemt Mand, hvilket neppe forekom før Aar

59 ved *lex Vatinia* om Cæsars femaarige Statholderskab i Gallien og Illyricum (*Schol. Bob. ad Cic. in Vat.* p. 317. Svet. *Jul.* 22. Dio Cass. XXXVIII, 8. App. *Civ.* II, 13. Oros. VI, 7), nærmede Forholdet sig til et *imperium extraordinarium.* Cicero (*de divin.* II, 36) bemærker, at Prokonsuler og Proprætorer ikke havde Ret til at tage Auspicier, hvoraf synes at følge, at de ikke kunde siges at føre en Krig *suis auspiciis*; men at de ikke desto mindre, i det Ringeste i den senere Tid, kunde triumphere, viser allerede Ciceros Haab om en Triumph fra Cilicien og andre Statholdertriumpher (se f. Ex. Cic. *in Pis.* 25 om Triumpher *ex Macedonia* og Pompejus's Triumph fra Spanien), og Liv. XXVIII, 38, der paaberaabes herimod, siger ogsaa kun, at Ingen, der ikke havde været Magistrat, indtil den Tid havde triumpheret, men selv denne Indskrænkning udelukker ikke Prokonsuler og Proprætorer, der jo havde været Magistrater. Statholderens Stilling og Virksomhed vil blive betragtet i Kap. 7. Her skal kun bemærkes, dels at Proprætoren meget hyppig (f. Ex. overalt i Ciceros verrinske Taler, *pro Cæl.* 4. *pro Balbo* 19) betegnes som Prætor ifølge dette Navns generelle Betydning af Styrer (jfr. Sigonius ved Liv. XXVIII, 38. Duker ved Liv. *Epit.* LXXXVI), medens derimod Prokonsulen aldrig uden ved en Skjødesløshed (som er meget hyppig hos Appian, se Schweighäuser III p. 376) kaldes Konsul (jfr. Fortolkerne ved Liv. XXVI, 33, 4), dels at, medens iøvrigt Titelen rettede sig efter den forud virkelig beklædte Magistrat, dog i enkelte Tilfælde en forhenværende Prætor kaldtes Prokonsul og optraadte med de denne tilkommende tolv Liktorer, hvilket navnlig fandt Sted i Spanien, vel paa Grund af Provindsens Anselighed (Cic. *in Vatin.* 3. Plut. *Æm. Paul.* 4. Drakenborch ved Liv. XL, 39. Duker ved Liv. *Epit.* LXVIII; Svet. *Aug.* 3 kalder Q. Cicero i Asien Prokonsul, uden Tvivl ved at tænke paa Keisertiden). Om Feltherrernes og Statholdernes Medhjælpere i Kommando og Bestyrelse, *legati*, bliver at handle i Kap. 7 ved Provindserne og i Kap. 10 ved Krigsvæsenet.

Anm. Om Magistratstitler uden virkelig Magistrat (*ornamenta consularia* o. s. v.) se i næste Kapitel om Keiserregeringen.

§ 20.

Magistraternes Medhjælpere og Betjente, *scribæ* og andre *apparitores*.

Til den romerske Magistratur sluttede sig, som ovenfor bemærket, et talrigt underordnet Tjeneste- og Hjælpepersonale. Denne Tjenstgjøren betegnes efter sin hele Art ved Ordet *apparere* (*magistratui*, *quæstori* o. s. v.), et Udtryk, der brugtes saavel om det høiere og mere dannede Kontorpersonale, som om dem, der udførte de ringere Hverv ved rent legemlig Virksomhed.

a. Den første Klasse, det alle Udfærdigelser, al skriftlig Optegnelse og Bogføring besørgende Personale, udgjøre under fælles Navn de talrige *scribæ*, der tilsammen svare til vort Kontorpersonale og ingenlunde blot besørgede det rent mechaniske Skriveri. Deres skarpe Adskillelse fra de en politisk og aristokratisk Stilling indtagende Magistrater ved Fødsel, Formuesvilkaar og Livsudsigt er charakteristisk for Romerstaten, endog i Modsætning til Grækerne (*Corn. Nep. præf.*). *Scribæ* vare, ligesom alle *apparitores*, Lønarbeidere, *mercenarii* (*salarium* Plin. *Epist.* IV, 12), og hørte saa afgjort til den egentlige, de to høiere Stænder modsatte *plebs*, til *tenuiores* og *humiliores*; at kun én Gang i den romerske Republiks Historie en Overgang fra denne Stilling til Beklædelsen af en Magistrat (den kuruliske Ædilitet) berettes som et aldeles enestaaende Exempel (Cn. Flavius i Aaret 304 f. C., Liv. IX, 46. Gell. VI, 9); det er den samme Adskillelse som i Krigstjenesten imellem Centurionerne og de høiere Officerer. Cicero betegner (*in Verr.* III, 79) *scribæ* som en *ordo honestus*, men med tydeligt Henblik paa deres underordnede Stilling (*patres familias boni et honesti*); de høre til dem, hvis Hædersbenævnelser ere *pudens* og *frugi*; mange af dem vare uden Tvivl, som Digteren Horats, Sønner af Frigivne; de Frigivne selv antydes aldrig i denne Stilling. (Om *anulus aureus*, given en *scriba* som særlig Udmærkelse af den foresatte Magistrat, især Feltherrer, se Kap. 2 § 16.) Disse *scribæ* (*scribæ librarii*, *lex Jul. munic. v.* 80 p. 95 *Br.* Cic. *de l. agr.* II, 13. *librarii* Festus *v. scriba*), hvis Virksomhed og Stilling hedder *scriptus* (*scriptum facere*, Liv. *l. c.*), udgjorde

en Art Laug, inddelt i *decuriæ*, i hvilke uden Tvivl Pladserne for en stor Del gik i Arv, men hvor man dog ogsaa kunde kjøbe sig ind (*scriptum emere*, Svet. *Vit. Horat.*, *decuriam emere*, Cic. *in Verr. l. c.*) [1]), dog naturligvis under offentlig Kontrol med Vedkommendes Brugbarhed og Hæderlighed, saa at nye Medlemmer maatte anerkjendes og optages (*legi*), hvilken *lectio* hos Cicero (*pro Cluent.* 45) omtales udført under Ed af to Prætorer og to Ædiler (fordi der i det omtalte Tilfælde handles om en *scriba ædilicius*, hvorimod vistnok ved en *scriba quæstorius* vilde være nævnt Qvæstorer, jfr. Liv. XL, 29: *scribam eum quæstor in decuriam legerat*). [2]) Hvorvidt der hos Livius IV, 8 (om Censuren: *magistratus, cui scribarum ministerium custodiæque tabularum cura .... subjiceretur*) antydes en af Censorerne periodisk foretagen almindelig Revision af *ordo scribarum* eller snarere blot Tilsynet med det ved selve Census medvirkende Personale og de dertil hørende Dokumenter, er ikke ganske klart. De enkelte *scribæ* indøvedes i de særlige Forretninger, der foregik hos de særskilte Magistrater, og vare saaledes *scribæ ædilicii, quæstorii* o. s. v., skjøndt kun disse to Klasser udtrykkelig nævnes, uden Tvivl fordi de vare de vigtigste; af dem vare atter aabenbart *quæstorii*, sysselsatte ved Skatkammerets Bogholderi, Klasse- og Archivvæsen, de talrigste; [3]) Brugbarhed i forskjellige Klasser og Overgange forekom vel ogsaa. Om den ganske vist rent rutinemæssige Uddannelse vide vi Intet. De til visse Klasser hørende *scribæ* fordeltes til Tjenstgjøren

---

[1]) Antallet af Pladser bestemtes naturligvis af det Offentlige efter Behov, saa at der kun er Tale om Kjøb af en Udtrædendes Plads eller en Erstatning til den Afdødes Bo eller en Art Indtrædelsesafgift til Dekurien.

[2]) At en Tjenesteed krævedes, i det Ringeste af visse *scribæ*, kan sluttes af Analogien i *lex col. Jul. Genet.* c. 81, hvor det fastsættes, at navnlig Bogholderne og Kassererne skulde aflægge Ed. Overhovedet ere de i denne Lov c. 62 om Antal af og Løn for *apparitores* i en Koloni fra Keisertiden givne Bestemmelser ikke uden Interesse til Sammenligning med Indretningen ved Administrationen i Hovedstaden.

[3]) Af Liv. XXX, 39 sees det, at ogsaa *scribæ ædilicii* havde Forretninger ved *ærarium* og kunde finde Leilighed til Underslæb der. Alle af Ædilerne paalagte Bøder (*pecunia multaticia*) maatte jo indbetales i *ærarium* og der særlig føres tilbogs.

hos de enkelte Magistratspersoner (ogsaa Statholdere og Feltherrer) ved Lodkastning, der foretoges ved *ærarium* (Cic. *in Catil.* IV, 7. Plin. *Epist.* IV, 12); de ved Folkeforsamlingerne og ved Domstolene nævnte *scribæ* maa vel tænkes ansatte hos den Folkeforsamlingen eller vedkommende *jurisdictio* eller *quæstio* ledende Magistrat. Det kunde ikke være Andet end at disse *scribæ*, der stode Magistraterne nær (*qui nobiscum in rationibus monumentisque versantur*, Cic. *de domo* 28) og paa hvem disse ofte maatte stole med eget Ansvar (Cic. *in Verr.* III, 79: *Eorum fidei tabulæ publicæ periculaque magistratuum committuntur*), efterhaanden, som Forretningerne bleve mere omfattende og sammensatte, ved deres Rutine og Detailkundskab ligeoverfor uerfarne og uøvede Magistrater ofte vandt betydelig Indflydelse, og tildels, navnlig ved *ærarium*, beherskede Forretningsgangen (Cic. *de legg.* III, 20: *Eæ leges sunt, quas apparitores nostri volunt*, og længere nede: *Animadverto, plerosque in magistratibus ignoratione juris sui tantum sapere, quantum apparitores velint*; om *scribæ* ved Skatkammeret specielt Plut. *Cato minor* 17 og 18). Som samlet Korporation se vi *scribarum decuriæ* bære Augusts Stedsøn Drusus's Lig ind i Byen (Svet. *Claud.* 1), og paa samme Maade optræde de i Forbindelse med de andre Klasser af *apparitores* (*lictores*, *præcones* og Andre) ved Keiser Pertinax's af Septimius Severus foranstaltede Begravelse (Dio Cass. LXXIV, 5). Hvorledes de gamle *decuriæ scribarum* i den sidste Keiserbestyrelse gik over til *scholæ notariorum*, ligger udenfor vor Fremstillingsgrændse.

b. Af de øvrige *apparitores* (ved hvilke ogsaa, dog først i Indskrifter fra Keisertiden, en laugsmæssig Forbindelse og Inddeling i *decuriæ* viser sig[1]), fremtræde Liktorerne (*οἱ ῥαβδοῦχοι*) med deres *fasces* (uden *secures* i Byen; se ovenfor § 3) som de høieste Statsmyndigheders ærefrygtindgydende Tjenere, der skaffe Plads og byde Opmærksomhed (*summovent populum*, *animadvertunt*, *animadvertere jubent*) og udføre øie-

[1]) Se f. Ex. Orelli-Henzen *n.* 6555: *apparitores ex tribus decuriis, quæ consulibus, censoribus, prætoribus apparere solent* og andre Indskrifter i Registret S. 120 a under *lictor* og 121 b under *viator*. Det Enkelte er uklart og uden Vigtighed.

blikkelig Paagribelse (*prehensio*) og Afstraffelse (*lege agunt*, Liv. XXVI, 15) med *secures* eller *virgæ*, navnlig i Krig ligeoverfor Brud paa Disciplinen (jfr. f. Ex. Beretningen om T. Manlius Imperiosus hos Liv. VIII, 7: *I lictor, deliga ad palum*) og i Provindserne ligeoverfor *peregrini* (f. Ex. Cic. *de har. resp.* 16: *secures suas cruentari scelere noluit*; jfr. Cic. *in Verr.* V, 44. 45. 54), medens i den senere Tid *leges Porciæ* beskyttede den romerske Borger. (Om den ældste Tid se f. Ex. Liv. I, 26: *I, lictor, colliga manus.*) Imellem Magistratens Liktorer indtog en som *primus lictor* en Formandsplads (Cic. *ad Q. fr.* I, 1, 7 § 21); den samme betegnes uden Tvivl ved Benævnelsen *proximus lictor* (Cic. *in Verr.* V, 54. Liv. XXIV, 44). At ogsaa Liktorerne udgjorde en Slags Korporation med Underafdelinger, sees af Dio Cass. LXXIV, 5 og af Indskrifter fra Keisertiden, hvori *decuriæ lictorum* med Forstandere og *lictores consulares* nævnes (i Modsætning til dem hos Prætorer og Statholdere; *C. I. L.* VI, 435=*Or.* 1273. *Or.* 3216). Om deres Stilling og Valg vides forresten Intet, dog var det altid frie Mænd (Dio Cass. XLVIII, 43).

Viatores som Bud og Overbringere af Ordrer og Tilsigelser nævnes ved alle eller de fleste Øvrigheder; de udgjorde en Korporation inddelt i *decuriæ*, hvori Medlemmerne optoges, *legebantur*, af Øvrighedspersoner, maaske særlig for hver Klasse af Øvrigheder. [1])

En særegen Plads synes navnlig hos Statholderne den saakaldte *accensus* at have indtaget som en mere betroet Privatmedhjælp og Husforstander, hvem Magistraten selv valgte, ofte imellem sine Frigivne (Cic. *ad Q. fr.* I, 1, 4 og 7. *ad Att.* IV, 16 § 12 [IV, 18], ofte i Talerne imod Verres om Timarchides; en *ingenuus* Cic. *in Verr.* I, 28 og i Indskrifter). Udraabere, *præcones*, forekom ifølge de offentlige

---

[1]) I det opbevarede Brudstykke af *lex de XX quæstoribus* (p. 79 *Br.*) foreskrives i Anledning af Udvidelsen af Qvæstorernes Antal, med en omstændelig Detail, en successiv Optagelse af flere *viatores* ved Konsulerne til Tjeneste hos Qvæstorerne ved *ærarium*, medens der antydes, at den regelmæssige *lectio* af disse *viatores* foregik ved Qvæstorerne. Hermed lader sig ikke bringe i Samklang, hvad der af Varro hos Gell. XIII, 12 siges, at Qvæstorerne ingen Viator havde.

Forhandlingers Mundtlighed saa godt som ved alle Magistrater (selv hos Tribunerne, Liv. XXXIX, 51), ligesom hos Statholderne.

Om Udbetalingen af Løn til disse *apparitores*, der forstaar sig af sig selv, tales i *fragm. legis de XX quæstoribus* og i et *S. C.* hos Frontin. *de aquis* 100 (jfr. S. 12 Anm. 2). Hos Frontin omtales særlig de paa Augusts Tid hos *curator aquarum* og *curator frumenti* ansatte *apparitores* af forskjellige Klasser og Afgivelsen af Listen over dem til *ærarium*, samt deres Forsyning med Kontorsager (*tabulæ*, *chartæ* o. s. v.), hvorhos det i Kap. 101 bemærkes, at disse *apparitores* bibeholdtes i Frontins Tid, skjøndt de ikke brugtes.

Foruden frie Borgere som *apparitores* benyttede Magistraterne, især nogle af dem, i ikke ganske ringe Omfang Statsslaver, *servi publici*, til underordnet Tjeneste og Opvartning. Vi finde disse Slaver nævnte ved Censorerne (Liv. XLIII, 16), ved Ædilerne (Varro hos Gell. XIII, 13: *stipati servis publicis*, jfr. Dio Cass. LIV, 2, hvor August før Oprettelsen af *vigiles* giver de kuruliske Ædiler 600 Slaver til Anvendelse ved Brandvæsenet), ved Almuetribunerne (*comitatus servilis*, Liv. XXXVIII, 51), endog ved Konsulerne (Plut. *Galba* 8, hvor de overbringe Dokumenter til Keiseren). Af Stedet hos Livius fremgaar det, at dertil oplærte *servi publici* brugtes ved ganske underordnet Skriverarbeide og Regningsvæsen (jfr. *Hist. Aug. Gord.* 12: *ut non scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent*). I Keisertiden nævnes et Par Gange (Tac. *Ann.* II, 30. III, 67) en *actor publicus*, der repræsenterer Staten ved visse privatretlige Kontraktsforhold, (f. Ex. i Comum, Plin. *Epist.* VII, 18, hvor han paa Byens Vegne kjøber og sælger en Grundeiendom). Han var uden Tvivl selv *servus publicus* og svarer til den *servus coloniæ*, der i Kvitteringsindskrifterne fra Pompeji (Hermes XII) indkasserer og kvitterer i Byens Navn, og til de *servi publici*, der ganske i samme Funktion forekomme i de senere Retskilder (*Dig.* I, 7, 18. *Cod. Just.* VIII, 48, 2. X, 69, 3. XI, 39 [40] i et Reskript af Alexander Severus. *Instit.* I, 11, 3). Paa den anden Side benyttedes *servi publici* som Bødler, *carnifices*, ved Tortur og Dødsstraf over Slaver og overhovedet Personer, der kunde behandles paa lignende

Maade, saasom Fredløse (Cic. *Phil.* VIII, 8; Vell. Pat. II, 19 og Val. Max. II, 10, 6 om den fra Minturnæ til at dræbe C. Marius udsendte Slave). Nær ved *servi publici* stode de foragtede *Bruttii* (*Bruttiani*), der i Tiden efter den anden puniske Krig istedenfor at tjene som Soldater udførte trællemæssig Tjeneste hos Magistrater og Statholdere (Bøddeltjeneste Gell. X, 3 § 17 i et Brudstykke af Cato den Ældre; jfr. herom i Kap. 7 ved de italiske frie Stater). Ogsaa hos Præsterne forekomme *servi publici* til underordnet Arbeide ved Ofringer, Pasning af Templer o. s. v. (Liv. IX, 29 om de til Forretning af Ofringerne ved *ara maxima* oplærte *servi publici*. Tac. *Hist.* I, 43 om en *servus publicus in æde Vestæ* o. s. v.). Ved mange underordnede Tjenesteydelser, f. Ex. ved Offerslagtninger, er det ugjørligt for os at bestemme, om Personerne vare Frie eller Slaver.

§ 21.
(Tillægsparagraph til Kap. 3—5.) Benyttelsen af *ærarium* som Archiv og i beslægtede Øiemed.

En saa fast ordnet og efterhaanden saa omfattende Bestyrelse som den romerske maatte, foruden Bekjendtgjørelse og Bevaring i monumental Form (paa Kobber og Sten) af Love, Senatsbeslutninger eller andre offentlige Akter, nødvendig føre til en archivmæssig Samling og Bevaring af offentlige Dokumenter og Aktstykker, først vel paa Tavler (*in albo*), siden mere og mere paa lettere og med vort Papir analoge Stoffer, hvis Brug i Statslivet aabenbart meget tidlig fik en langt større Udvikling hos Romerne end hos Grækerne, der heri i den ægte helleniske Tid bleve staaende paa et ældre Kulturtrin. Dette Archivvæsen knyttede sig, idet finantsielle Aktstykker, Census- og Skattelister, Kontrakter o. s. v. fra Begyndelsen af afgave det væsentligste Indhold, naturlig til Skatkammeret, *ærarium*, der saaledes tillige blev det romerske Statsarchiv, som altsaa kom til at staa under Qvæstorerne (Joseph. *Ant. Jud.* XIV, 10, 10: *ἐκ τῶν δέλτων τῶν δημοσίων τῶν ταμιευτικῶν*). Om Nedlæggelsen af Love og Senatsbeslutninger her er talt ovenfor (Kap. 3 § 9 og Kap. 4 § 6), om censoriske Aktstykker, i

det Ringeste Fortegnelsen over *ærarii*, se Liv. XXIX, 37. At Feltherrers Fortegnelse over hjembragt Bytte (Cic. *in Verr.* I, 21) og Statholderes Regnskaber (se Cic. *in Verr.* I, 14 [1]) og videre Kap. 7 om Provindserne) afgaves til *ærarium*, fulgte allerede af disse Dokumenters Beskaffenhed og Øiemed, men hertil føiedes tillige, som det synes (efter den i Hermes II S. 103 ff. meddelte Indskrift), ogsaa Samlinger af andre Statholderens Virksomhed i Provindsen vedkommende Dokumenter, afgivne Kjendelser, *decreta* med Bilag o. s. v. Til Skatkammeret afgaves da tillige Indberetninger af Statholdere og Feltherrer om Mænd, der havde gjort sig fortjente i Krigen (*deferre aliquem in beneficiis in ærarium*, Cic. *pro Arch.* 5; blot *deferre*, Cic. *pro Balbo* 28. *ad fam.* V, 20 § 7), hvormed hængte sammen, at Feltherrer, der forlangte Triumph, ved *ærarium* besvor deres Angivelse om de dræbte Fjenders Antal (Val. Max. II, 8, 1). Det er da sandsynligt, at ogsaa Statholdernes og Feltherrernes øvrige Indberetninger og Skrivelser opbevaredes paa samme Sted. Men ogsaa hvad der i Hovedstaden behøvede at konstateres som offentlig foretaget, fik denne Hjemmel ved Indberetning til og sædvanlig Opslag ved *ærarium*, saasom Dommerlisten og Optagelsen derpaa (Cic. *Phil.* V, 5), Statholdernes Udnævnelser af *præfecti* (Cic. *ad Att.* V, 7 og 11 ogsaa her blot *deferre*, „anmelde", for *deferre ad ærarium*). Hertil slutter sig da atter, at Fordelingen af *scribæ* til den aarlige Tjeneste foregik ved *ærarium* (se § 20 a) og kriminelle Processer der opsloges *in tabulis publicis* (Cic. *pro Cluent.* 31. Svet. *Dom.* 9). At ankomne fremmede Sendebud anmeldtes ved *ærarium*, stod i Forbindelse med Qvæstorernes Omsorg for deres Indkvartering og Underhold.

Naar Cicero (i Talen *pro Rab. perd.* 4) taler om *tabularium incensum*, er det uvist, om herved tænkes paa en Afdeling af *ærarium*, der særlig benyttedes som Archiv. Det republikanske Statsarchiv erstattedes i Keisertiden af og gik maaske for en Del ind under et *tabularium principis*, der foruden i den nylig anførte Indskrift, hvori omtales en der

[1]) I dette Sted hentydes nærmest til en Samling af Regnskaber aflagte under og til to bestemte *quæstores urbani*.

opbevaret *codex ansatus* (med Hanke forsynet) med Dokumenter vedkommende en vis L. Helvius Agrippas Statholderskab i Sardinien i Neros sidste Regeringstid, ogsaa nævnes hos Hygin (*de limit. const.* p. 202) og Siculus Flaccus (*de cond. agr.* p. 154; her dog *sanctuarium principis*), hvoraf sees, at der fandtes Kort og Dokumenter angaaende Kolonianlæg. (En Antydning ogsaa Plin. *Epist.* X, 65=71.)[1])

Ved Siden af det almindelige Statsarchiv nævnes et Par specielle Archiver, de plebeiske Ædilers ved *templum Cereris*, efter Polyb paa Capitolium (se § 11), og Censorernes i *atrium Libertatis* eller senere i *ædes Nympharum* (se § 10). Som et Tegn paa Omhu for offentlige Dokumenters Bevaring kan nævnes en under Tiber Aar 16 e. C. nedsat Kommission af tre Senatorer til Samling og Afskrivning af saadanne (Dio Cass. LVII, 16).

Kapitel 6.

Keiserdømmet, dets Former og centrale Regeringsorganer.

§ 1.

Overgang og Forløbere.

Det Misforhold, der efterhaanden var fremkommet imellem Romerstatens fra Fortiden overleverede Forfatning og Indretning og dens virkelige Omfang og Magtudvikling, var ved Forbundskrigen og alle Italernes Optagelse i Borgerretten blevet saa skrigende, at Forfatningen nødvendigvis enten maatte omdannes fra Grunden af efter aldeles nye Former, hvorfor Forbillede, Analogier og Erfaring fattedes, eller sprænges. Sullas Reaktion havde kun forsøgt indenfor den gamle Ramme at forny og styrke Aristokratiet og fjerne Misbrugen af det demokratiske Almuetribunat ved næsten at tilintetgjøre det, uden at søge eller finde Midler til virkelig at indarbeide det nye Borgerskab i den allerede

---

1) I en Indskrift fra Smyrna fra det andet Aarhundrede (*C. I. L.* III, *n.* 411) nævnes Tilladelse til at tage Afskrift af et keiserligt Dekret, formodentlig i det keiserlige Archiv.

forhen i sin Virksomhed forstyrrede Organisme.[1] Medens derfor den nye Borgerbefolkning, af hvilken en ikke ringe Del og ikke den mindst kraftige, Samniter og Lucaner, kun uvillig var gaaet op i Romerfolket paa de givne Betingelser, maatte blive uden virkelig Deltagelse i og derfor uden Interesse for de offentlige Anliggenders Behandling i Rom af det væsentlig gammelromerske Senat og den Hovedstadsbefolkning, der langt overveiende mødte i Folkeforsamlingerne, udviklede sig i Rom ligeoverfor Repræsentanterne for det gamle Aristokrati, Mænd som Q. Catulus den Yngre, Q. Hortensius og L. Lucullus, der søgte at opretholde den sullanske Forfatning og Senatets Myndighed og Overvægt, som allerede strax efter Sullas Død var bleven anfægtet (M. Æmilius Lepidus), paa den anden Side en Kamp imellem ærgjerrige og herskesyge Personligheder, hvem efter det af Marius og Sulla givne Exempel en Ligemandsrolle imellem de øvrige Aristokrater ikke tilfredsstillede, Cn. Pompeius, M. Crassus og siden C. Cæsar. Disse søgte da for deres Planer mere eller mindre bestemt og dristig at benytte det atter fremtrædende og ved Tribunatets Gjenoprettelse styrkede og i Bevægelse satte Demokrati, der væsentlig omfattede den lavere Hovedstadsbefolkning. Ved Siden af hine besindigere og med større Midler af krigerisk Anseelse eller Rigdom efter egen Magt og Indflydelse stræbende Mænd, styrtede politiske Æventyrere, af fortvivlet Charakter og med ødelagt økonomisk og borgerlig Stilling, sig enten ind i vilde Omvæltningsplaner, som Catilina, eller tumlede sig, dels for egen Regning dels som Hjælpere hos de Mægtigere og videre Sigtende, i alle Slags folkelige Bevægelser, Lovforslag o. s. v., som Q. Metellus Nepos, men især den oprindelig patriciske, til *plebs* overgaaede P. Clodius, P. Vatinius og Andre. Det var omtrent en ligestor Illusion og Kortsynethed, naar Cicero, der ad Advokaturens Vei og ved

---

[1]) Selv indenfor den overleverede Ramme er der ingen Grund til, som Enkelte i den nyeste Tid have gjort, at tillægge Sulla en almindelig og gjennemført Revision af hele Forfatningen og paa Grund heraf at henvise til antagne Foranstaltninger af Sulla paa Punkter, hvor slige ikke i Kilderne omtales eller antydes.

sin Talerkunst, fra Aar 70 af med Maadehold sluttende sig til Pompejus, havde opnaaet Konsulatet, en kort Tid troede at have reddet Staten, fordi han havde overvundet et vildt og raat Komplot, og siden anbefalede Erindringen om den ældre Forfatning, blandet med lidt græsk Theori, som Lægemiddel imod Statens Brøst, og naar den charakterfastere M. Cato søgte Redningen i stoisk Strenghed og Trods og i personlig Stædighed. Den Alt overveiende politiske Indflydelse, der fra Aar 56 af havde samlet sig om Crassus, Pompejus og Cæsar, deltes efter den Førstes, den personlig mindst betydeliges, uheldige Parthertog og Død imellem Pompejus og Cæsar, den Ene stolt af allerede noget fjernere liggende Krigsbedrifter og usikkert vaklende imellem rent personlig Ærgjerrighed og Magtsyge og Optræden som Senatets og Aristokratiets Leder, den Anden energisk og med genial Sikkerhed forfølgende sit personlige Maal med frisk indøvede Kræfter og Midler. I det uundgaaelige Sammenstød seirede Cæsar og stod efter Seiren ved sin Hær, den store Masses Beundring og Gunst, men især ved den overalt følte Ubrugbarhed af de hidtil af Navn bestaaende Former og Nødvendigheden af en kraftig Haand til at hævde Ordenen og standse Kampen, som ubestridt Eneherre i og over Staten, der krævede en ny Skikkelse. Medens han endnu, ligesom Sulla, som Betegnelse for dette Eneherredømme benyttede Navnet Diktator (ved Siden af selv at beklæde Konsulatet eller efter at have beklædt det den større Del af Aaret at nedlægge det til Gunst for Andre, *suffecti*, første Gang Aar 46), fremtraadte dog Tanken om et varigt Monarchi bestemt allerede ved Diktaturens Overdragelse til ham paa ti Aar (Aar 46) og dernæst paa Livstid (Aar 44). Men hertil sluttede sig, medens Smigrere og tjenstivrige Venner gjorde Forsøg med Kongenavn og Diadem, som han afviste (Cic. *Phil.* II, 34. Liv. *Epit.* CXVI. Svet. *Jul.* 79. App. *Civ.* II, 109. Dio Cass. XLIV, 11. Plut. *Cæs.* 61 o. s. v.), ganske paa samme Maade som siden ved August en Række af særegne Beføielser, Forrettigheder, Æresnavne og ydre Ærestegn, der tilsammen indeholdt og antydede den Regentmyndighed, som man ikke vovede at nævne ligefrem eller var i Stand til at definere og be-

grændse[1]; særlig kan fremhæves den varige Imperatortitel som optagen i Egennavnet (Dio Cass. XLIII, 44) og Cæsars Billedes Anbringelse paa Mønterne (Dio Cass. XLIV, 4 og de opbevarede Mønter selv); heller ikke savnes en Antydning af de senere keiserlige Frigivne (Svet. *Jul.* 76) eller af de keiserlige Livdrabanter af fremmede Folk (*custodes Hispani*, Svet. *Jul.* 86). Hertil svarede den virkelige Udøvelse af Magten, f. Ex. Udnævnelsen af Øvrigheder efter eget Tykke for flere Aar o. s. v. I hvilken bestemtere Form nu Cæsar vilde have udpræget Monarchiet og omorganiseret Staten og Riget under denne nye Skikkelse, derom lader sig ikke dømme, da han hindredes i Udførelsen og fritoges for Ansvaret ved et Mord, som selv fra de Deltageres Side, der mindst handlede af Hævnlyst og lave Motiver, var forbryderisk og uklogt, fordi de, som det viste sig, hverken havde en klar Plan til Statens Ordning eller Midler til at gjennemføre en saadan.[2])

---

[1]) Hovedsummen angives, dog med Undtagelse af *tribunicia potestas* (ὡς εἰπεῖν διὰ βίου, Dio Cass. XLII, 29), hos Sveton i den korte Opregning i *Jul.* 76: *Non enim honores modo nimios recepit: continuum consulatum, perpetuam dictaturam, præfecturamque morum, insuper prænomen imperatoris, cognomen patris patriæ, statuam inter reges, suggestum in orchestra; sed et ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est: sedem auream in curia et pro tribunali, tensam et ferculum circensi pompa, templa, aras, simulacra juxta deos, pulvinar, flaminem, Lupercos, appellationem mensis e suo nomine; ac nullos non honores ad libidinem cepit et dedit*; jfr. Liv. *Epit.* CXVI. De enkelte Angivelser findes hos Appian (*Civ.* II, 106 og 128), men især hos Dio Cassius (XLII, 20. XLIII, 14. 44. 45. 46. 47. XLIV, 4. 5. 8), maaske ikke alle med fuldstændig nøiagtig Begrændsning og Tidsadskillelse.

[2]) Det er blevet Mode i den nyeste Tid, jeg ved ikke om mest efter Mommsen eller den keiserlige Forfatter af *Vie de César*, i høie Toner at prise Cæsars storartede og klare Ideer og Planer til Romerstatens og Romerrigets Omskabning, der vilde være bleven noget ganske Andet, end hvad August udførte. Med al Anerkjendelse af Cæsars Feltherregeni og hans klare politiske Blik og energiske Villie, maa det dog siges, at vi slet Intet vide om disse Ideer og Planer, at vi dernæst i den virkelige Historie slet ikke finde en Cæsar, for hvem Udgangspunktet og det fra først af tilsigtede Formaal var en nyskabt bedre Stat, men kun en sig sin Dygtighed bevidst, ærgjerrig og ingen Medbeiler taalende Mand, og endelig, at det er høist pro-

Forsøget paa efter Cæsars Død at gjenoprette den republikanske Regeringsform (med Ophævelse af Diktaturen for Fremtiden, se ovenfor Kap. 5 § 15) tilintetgjordes snart; men der hengik endnu en Aarrække, inden Monarchiet definitivt fremtraadte, under en Mellemtilstand af vilkaarligt Herredømme, opbygget paa de stærke Levninger af Cæsars Magt [1]), hvilket Herredømme dog efter nogle Aar deltes imellem de to Deltagere, Cæsar Octavian og Antonius med Udelukkelse af Lepidus. Dette Herredømme søgtes beklædt med et Slags lovligt Stempel og med et sømmeligt Navn ved den Aar 43 af en Tribun, P. Titius, foreslaaede Lov (*lex Titia*), hvorved de tre Herskere udnævntes til *tresviri* (*triumviri*) *reipublicæ constituendæ* paa fem Aar med overordentlig Myndighed til at bortgive Øvrighedsposter o. s. v. og med Deling af Provindserne imellem dem (App. *Civ.* IV, 7. Dio Cass. XLVII, 2, hvor kun δήμαρχοι i Almindelighed nævnes, *Or. inscr. n.* 594); Myndigheden fornyedes af dem selv Aar 36 paa fem Aar (Dio Cass. XLVIII, 54. App. *Civ.* V, 95. *Illyr.* 28, hvor Folkets Bekræftelse dog nævnes). I Aaret 28 ophævede den da eneherskende August Triumviratets Foranstaltninger (Tac. *Ann.* III, 28. Dio Cass. LIII, 2), naturligvis kun forsaavidt han vilde have dem betragtede som udgaaede fra Antonius og Lepidus.

---

blematisk, om Cæsar med de Forudsætninger, som hele Fortidens politiske Udvikling bød hans Aand, vilde have fundet en meget bedre Løsning af den uhyre og i sig selv kun meget langsomt og ufuldstændigt løselige Opgave, der stilledes. Cæsar har efterladt en stor men ikke politisk Reform, Tidsregningens; men den ivrige Sysselsættelse med Forberedelsen af en Partherkrig i Cæsars sidste Levetid taler ikke for, at han med Bevidsthed nærede store Organisationsplaner. Ogsaa Geniet er ensidigt og Tidens Betingelser underkastet.

[1]) Hvor langt Cæsars Mord var fra at have frigjort Staten, viste sig charakteristisk i den Indflydelse og Gyldighed, der tillagdes de af ham tagne Bestemmelser, tilstaaede Begunstigelser o. s. v., som fandtes optegnede i hans efterladte *commentarii* og *acta*, hvis Undersøgelse og Verifikation overdroges Konsulerne *cum consilio* (Cic. *Phil.* II, 39) og hvoraf Enkeltheder mange Gange omtales i de philippiske Taler.

§ 2.

Forbemærkning om Keiserregeringens Perioder og om dens Grundlæggelse og almindelige Charakter.

Naar det af August grundlagte romerske Monarchi betragtes i dets Udstrækning indtil det vestromerske Riges Undergang med et fortsat Henblik paa det østlige Rige indtil den latinske Forms Forsvinden, fremtræder en meget iøinefaldende Modsætning i alle det offentlige Livs Former imellem det første Tidsafsnit indtil Hadrians Død eller endog indtil Slutningen af Antoninernes Periode og det sidste fra Diocletian og Constantin den Store af, medens det imellem begge liggende Tidsrum har en mindre bestemt udpræget Charakter. Den første Periode viser os et endnu i det Hele og Store hedensk Romerfolk med et, trods Borgerrettens Udbredelse især i et Par vestlige Provindser (Gallien og Spanien), dog fremragende Centralland, Italien, omgivet af Provindsbefolkninger i underordnet Stilling og en monarchisk Regering, der, skjøndt i Virkeligheden ubunden og ofte tyrannisk, dog ligesom skjuler sit Væsen under det bevarede Skin af republikanske Indretninger og Erindringer, saa at Disharmonien imellem det Overleverede og det Nye, der endnu ikke har gjennemtrængt det Hele eller faaet bestemte Former, overalt er synlig, og Former og Indretninger ere vanskeligere at fremstille og begrændse, fordi de ere ved at uddø eller ved at danne sig og ofte gjennembrydes af personlig Villie og Lune. Det sidste Afsnit derimod frembyder Billedet af en ensartet Rigsorganisation med konseqvent gjennemførte Forvaltningsformer i udpræget despotisk Skikkelse, hvorunder lever en i det Hele politisk lige berettiget (eller, om man vil, lige retløs) af mange Bestanddele blandet Befolkning med to i de forskjellige Rigsdele særlig fremtrædende og i Administrationen omtrent lige anerkjendte Nationaliteter og Kulturformer, den romerske og den græske, det Hele gjennemtrængt af en ny Religion og Livsanskuelse; Regeringen er ifærd med at henlægges eller er henlagt til et nyt fast Sæde udenfor den latinske Nationalitet. Imellem disse to saa tydelig frem-

trædende Modsætninger ligger en under Hadrian sig antydende, under Antoninerne mærkeligere, og derpaa igjennem Slutningen af det andet og hele det tredie Aarhundrede udstrakt Overgangs- og Udjevningstid, igjennem hvilken under tildels haarde ydre Prøvelser og ulykkelige Tilstande det antike Liv og dets Indretninger mere og mere forsvinder, og det Nye gjør sig gjældende. Medens det første Hovedafsnit indtil Hadrian (Sølvalderen) i Latin bevarer i frisk Erindring og forplanter og fornyer det tidligere Aandsliv og den litterære Tradition ved Siden af en græsk (rigtignok kun prosaisk) ret fyldig, skjøndt mest i Reminiscents og Bearbeidelse sig bevægende Litteratur, og denne Litteratur indeholder Midlerne til en fyldig Beskuelse af Tilstande og Indretninger, ophører derimod fra Antoninernes Tid af den litterære Produktion baade i Latin og, hvad Skrifter angaar, der belyse Romerstatens Forhold, ogsaa i Græsk næsten ganske eller indskrumper, navnlig i historisk Henseende, til saare tarvelige Arbeider af Forfattere, der staa paa et lavt Standpunkt af Indsigt og Overblik (*scriptores historiæ Augustæ*, Herodian), og denne Kildernes Beskaffenhed gjør det endnu vanskeligere at give et klart og anskueligt Billede af den betegnede Overgangsperiode med dens fremskridende Forandringer i Instituter og Indretninger.[1]) De uden historisk Formaal og uden historisk Sammenhæng fra den sidste Periode (i *codex Theodosianus* og *Justinianeus*, samt tildels i Pandekterne) opbevarede Samlinger af og Efterretninger om Regeringsforanstaltninger og Retsbestemmelser ogsaa fra Overgangsperioden afhjælpe kun i ringe Grad Savnet. For nærværende Værk er det Øiemedet at give en nogenlunde fyldig Skildring af det første Afsnit af Keiserregeringen og af dets Indretninger, der slutte sig til det antike Liv og repræsenteres af en betydelig antik Litteratur, og dertil at føie muligst rigtige, men almindelige

---

[1]) I nyere Skrifter overføres stundom for Meget fra den sidste Keisertid paa Mellemperioden, hvorved enkelte Instituter i denne fremtræde med større Fylde og Bestemthed end der med historisk Sikkerhed kan tillægges dem, f. Ex. *præfectura prætorii* med Hensyn til Omfang af Beføielse og Forretningsgang i det tredie Aarhundrede.

Antydninger og Omrids for Overgangstiden og det sidste Afsnit.

Den Magt, som C. Cæsar Octavianus, efter Aar 43 at være optraadt som Cæsars Privatarving, som Forfølger af hans Drabsmænd og en kort Tid, med extraordinære Æresbevisninger af Senatet, som Bekæmper af M. Antonius, havde tiltaget sig i Forening med den samme Antonius og med Lepidus og derpaa delt med den første, tilfaldt ham efter Seiren ved Actium alene, støttet af den seirrige Hær og styrket hos Hæren og Borgerne ved Erindringen om Cæsar, og endnu mere ved Trangen til Ro og Orden, som den sønderbrudte tidligere Forfatning ikke kunde yde eller havde ydet i den sidste Menneskealder. Denne Magt fik en vis Sanktion og bragtes i en vis Form i Aarene 28 og 27 f. C., i hvilket sidste Aar August, som han fra nu af hedder, paa Skrømt høitidelig tilbagegav Folket den hidtil udøvede overordentlige Myndighed [1]), samt i de følgende Aar, navnlig Aar 23, men ingenlunde ved nogensomhelst politisk Akt, der kunde betegnes som Oprettelse af og almindelig lovligt Grundlag for en ny Regeringsform. Kildernes Fremstilling, ligesaa vel den udførlige hos Dio Cas-

---

[1]) Det faste Imperatornavn tillagdes August Aar 29 (Dio Cass. LII, 41), Titelen *princeps senatus*, hvoraf Betegnelsen som *princeps* alene udviklede sig, Aar 28 (Dio Cass. LIII, 1), Navnet *Augustus* Aar 27 (Dio Cass. LIII, 16. Censor. *de die natal.* 21, 8. Liv. *Epit.* CXXXIV og de øvrige hos Mommsen ved *marmor Ancyranum* p. 101 opregnede Vidnesbyrd; Dagen den 13de eller 16de Januar); hans livsvarige *tribunicia potestas* regnes i *fasti* og paa Mønterne overensstemmende med Dio Cass. LIII, 32 fra Aar 23, medens Dio Cass. LI, 19 allerede lader den tillægges ham Aar 30; den hos App. *Civ.* V, 132 og Oros. VI, 18 forekommende Beretning om en Octavian allerede Aar 36 overdragen livsvarig Tribunmagt maa i ethvert Tilfælde forstaaes om en fra den egentlige Tribunmagt noget forskjellig Ukrænkelighed, hvortil ogsaa Dios Ord (XLIX, 19) henvise; dengang delte Octavian endnu Magten med Antonius. Tilbagegivelsen af den tidligere Magt og dens Bestanddele (*ὅπλα, τέλη, πρόσοδοι, νόμοι*) omtaler Dio Cass. LIII, 2 og 3, og betegner (smsteds. Kap. 17) Monarchiet som da grundlagt. Tac. *Ann.* III, 28 betegner Aar 28 som Monarchiets Stiftelsesaar.

sius [1]) som de kortere hos Andre, ogsaa Augusts egen i *marmor Ancyranum*, vise tydeligt, at der udtrykkelig alene af Senatet, der selv savnede enhver konstitutionel og retlig Beføielse til Sligt, kun enkelte Gange med en tom Henvendelse til Folket i Lovforslags Form [2]), overdroges ham en Mængde enkelte, vistnok overordentlig store og med en Republik uforenelige Myndigheder og Rettigheder, men ingenlunde nogen udtalt Stilling og Ret som Regent og Statsoverhoved, hvorhos denne hele Magtfylde tillagdes ham paa kort Tid og siden forlængedes, uden at det nogensinde i hans hele Regeringstid udtaltes, at den som varig skulde gaa over paa Andre og fortsættes efter fast Regel (se nedenfor). Ligesaalidet er der senere kommen nogen politisk Akt i Stand, hvorved Keiserregeringen kan siges at være vedtagen som Rigets Forfatning. I de senere juridiske Kilder møde vi rigtignok Forestillingen om en Lov, hvorpaa Keiserdømmet skal hvile (Gaius I, 5: *quum ipse imperator per legem imperium accipiat.* Ulp. i *Dig.* I, 4, 1: *utpote quum lege regia, quæ de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Cod. Just.* I, 17, 1 § 7: *quum enim lege antiqua, quæ regia nuncupabatur, omne jus omnisque potestas populi Romani in imperatoriam translata sunt potestatem*; jfr. *Instit.* I, 2, 6); men forsaavidt herved tænkes paa en enkelt almindelig Lov (hos Ulpian, skjøndt med en underlig Brug af Nutiden *conferat*, og i *Codex*), er det en aabenbar Fiktion (om mulig Speciallov for enkelte Keisere se nedenfor), hvilket allerede det fra den fjerneste Oldtid hentede, men mod de senere Forestillinger stridende Navn,

---

[1]) Fra Dios nøiagtige, chronologiske Angivelser af de enkelte Begivenheder og Udviklingstrin i Augusts Regering àdskille sig ganske de to lange Taler, som han i 52de Bog (Kap. 2 ff. og Kap. 14 ff.) lægger Agrippa og Mæcenas i Munden, indeholdende Raad om den Politik, August skal følge, og den Stat, han skal indrette, i hvilke, navnlig i den sidste, Dio har optaget en Mængde Indretninger og Træk fra den senere og sin egen Tid.

[2]) I den græske Text af *marmor Ancyranum* (c. 5 v. 19) tilføies ved Omtalen af *tribunicia potestas*: νόμῳ ἐκυρώθη; jfr. Overdragelsen af den prokonsulariske Myndighed til Tiber ved en udtrykkelig Lov (se nedenfor).

lex regia, viser.[1]) Det romerske Keiserdømme udviklede og forplantede sig fra en ren faktisk Tilstand, hvilende paa den anerkjendte Nødvendighed, til et efterhaanden ved Vanen sanktioneret absolut Monarchi, i meget lang Tid fremmed for enhver nogenlunde konseqvent konstitutionel Theori, saa at for den ældre Tids Vedkommende Forsøgene paa begrebsmæssig Bestemmelse og Begrændsning af Rettigheder opløse sig i tomme og modsigende Spidsfindigheder. Keiseren stod oprindelig som en usædvanlig anset og betroet, derhos særdeles rig Borger, hvem Folk og Senat havde overdraget overordentlige Myndigheder og i hvis Haand. navnlig hele den bevæbnede Magt var lagt, ligeoverfor Folket, af hvilket den langt større Del aldrig efter Forbundskrigen var kommen til en virkelig fyldig Udøvelse af de nominelt erhvervede politiske Rettigheder, og den anden Del, Hovedstadsbefolkningen, vistes tilbage til Ro og Orden og til Opgaaen i materielle Interesser, Forlystelse og Forsørgelse, og Senatet, hvori endnu i Begyndelsen de gamle Familier trods Borgerkrigenes og Proskriptionens Ødelæggelse vare stærkt repræsenterede, men efterhaanden fortrængtes ved Forarmelse og Uddøen[2]); dette Senat skulde med den gamle Magistratur repræsentere Staten, men i Virkeligheden savnede det, foruden at selve denne Stilling for en stor Del fremtraadte som Usurpation af Folkets Rettigheder, ethvert selvstændigt Grundlag for Magt og Myndighed.[3]) Men denne Deling og det hele Forhold maatte

---

[1]) Dio Cass. LIII, 32 siger, at Keiserne *ἐν νόμῳ δή τινι τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τῇ δημαρχικῇ ἐχρήσαντο.*

[2]) Da Galba adopterede Piso, forbandtes endnu to gamle. store republikanske Slægter, men hverken Otho, Vitellius eller Vespasian talte nogen republikansk Senator imellem deres Aner. Hvor Lidet der var tilbage af den gamle Adel i Slutningen af det andet Aarhnndrede, sees bedst af det Væsen, der gjøres af en endnu tilbagebleven Glabrio (Herod. II, 3).

[3]) Modsætningen imellem Fiktionen og Virkeligheden kan ikke udtrykkes stærkere end det naivt sker hos Svet. *Calig.* 26, hvor han fortæller, at, da Keiseren havde afsat Konsulerne og ikke udnævnt nye, *fuit per triduum sine summa potestate res publica.*

nødvendig paa de virkelige, men ikke i Formen fuldt anerkjendte, Magthaveres Side medføre en Fristelse til mistroisk Tyranni, en Fristelse, der forøgedes og forbandt sig med andre Misbrug derved, at Regenten, ved at skulle bevare Borgerens og tildels Privatmandens ydre Livsformer, ved de romerske Forestillinger bragtes til (dog først ret efter August og Tiber) at betjene sig af meget underordnede Personer (Frigivne) i vigtige og indflydelsesrige Stillinger, medens han fra en anden Side følte Afhængigheden af de Soldater, paa hvilke hans Magt tilsidst for en stor Del beroede.[1]) Den Række Keisere, der fulgte nærmest efter August, af hvilke kun den første var en oprindelig kraftig og i alvorlige Foretagenders Skole uddannet, men mørk og mistroisk Natur, der i den høiere Alder sank sammen i nydelsessyg Ladhed, vare aldeles uskikkede til at fremme Monarchiets Udvikling til en bedre Skikkelse,[2]) og siden indtraadte en hyppig Skiften af Slægter, der ikke ved længere Varighed opnaaede fast Tillid hos sig selv eller traditionel Respekt hos Andre.

At et paa den Maade som det romerske oprettet Monarchi maatte betragte Diskussioner i Tale og i Skrift om politiske

---

[1]) Hadet og Mistroen hos det ældre Keiserdømmes militære Bærere, Prætorianerne, til Senatet som Repræsentant for den legitime Stat fremtræder f. Ex. efter Caligulas Død og i Beretningen i Svet. *Otho* 8.

[2]) Endel Forfattere have i den nyeste Tid forsøgt at rehabilitere Keiserne af den juliske Slægt, hvis Historie, som den almindelig fortælles, skulde være grovelig forvansket og Charaktererne ubillig sværtede, tildels af aristokratisk Ugunst. Ganske vist er der i Beretningen, navnlig da hos den allermindst aristokratiske Skribent, Svetonius, og hos Dio Cassius, indkommet endel løse Anekdoter og folkelig Udmaling, men Totalbilledet er altfor enstemmig overleveret og i sig selv altfor konseqvent, og navnlig Caligulas og Neros Udskeielser, Sletheder og Latterligheder finde altfor vel deres Forklaring i den hele Stilling, i de Forhold, hvorunder de udvikledes, og i Tidens dybe Usædelighed og Fordærvelse, til at en berettiget Tvivl kan opstaa. Kun maa man erindre, at disse Tyranners Luner og Lidenskaber, ligesom de Menneskers, der styrede den ynkelige Claudius, væsentlig føltes i Hovedstaden og i de høieste Stænder, medens Folket udenfor Rom og i Provindserne ikke direkte mærkede Noget dertil.

Anliggender og historiske Fremstillinger, der berørte dets Fremkomst og overhovedet aandelige Retninger, der gik ud paa at hævde Friheds- og Selvstændighedsfølelsen, med Mistro og Uvillie, er ikke underligt. Dette Forhold fremtraadte snart i Form af Anklage for Majestætsforbrydelse og Fordømmelse af Skrifter ved Senatsbeslutninger (hvoraf det første og bekjendteste Exempel var Opbrændelsen af Cremutius Cordus's Skrifter under Tiber, Tac. *Ann.* IV, 34. 35. Dio Cass. LVII, 24. Svet. *Calig.* 16) og i Forbud imod Læreforedrag og Forvisning af Philosopher under Domitian, ja selv under Vespasian (Dio Cass. LXVI, 13), Forholdsregler, der tildels ganske vist fremkaldtes ved ubesindig Trods og udfordrende Ytringer (jfr. den Advarsel imod Philosopher, som Dio Cassius lægger Mæcenas i Munden LII, 36).

§ 3.

Keiserens Benævnelser, Ret og Magt.

a. Det romerske Monarchi, der fra Begyndelsen af hverken var sig selv sit Væsen fuldt bevidst eller vovede aabenbart at vise det, kunde ikke bruge Kongenavnet, som Romerne med en nedarvet Overtro frygtede og skyede, endnu da Despotiet var fremtraadt i den raaeste Skikkelse. [1]) Den almindeligste og mest omfattende Betegnelse af Keiseren som Regent i historisk Omtale, men ikke sædvanlig i officiel Titulatur [2]), er Navnet *princeps* (hans Stilling *principatus*), udgaaet fra Augusts Udnævnelse til *princeps senatus* (Tac.

---

[1]) App. *Proœm.* 6: *Γάιος Καῖσαρ . . . τὸ μὲν σχῆμα τῆς πολιτείας καὶ τὸ ὄνομα ἐφύλαξε, μόναρχον δ'ἑαυτὸν ἐπέστησε πᾶσι. Καὶ ἔστιν ἥδε ἡ ἀρχὴ μέχρι νῦν ὑφ 'ἑνὶ ἄρχοντι, οὓς βασιλέας μὲν οὐ λέγουσιν, ὡς ἐγὼ νομίζω, τὸν ὅρκον αἰδούμενοι τὸν πάλαι, αὐτοκράτορας δὲ ὀνομάζουσιν, ὃ καὶ τῶν προσκαίρων στρατηγῶν ὄνομα ἦν. εἰσὶ δὲ ἔργῳ τὰ πάντα βασιλεῖς.* Svet. *Calig.* 22: *quum (C. Cæsar) audiret, forte reges, qui officii causa in urbem advenerant, concertantes apud se super cenam de nobilitate generis, exclamavit: Εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς! nec multum afuit, quin statim diadema sumeret speciemque principatus in regni formam converteret*; jfr. Dio Cass. LIII, 17. 18. Om den nedarvede Sky for Kongenavnet jfr. Kap. 5 § 6. Anm. 1.

[2]) Dog i Slutningen af Titlerne stundom som almindelig Betegnelse *princeps parensque noster* (f. Ex. *acta fratr. Arval.* p. CXLI *Henzen*).

Ann. I, 1: *Augustus cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit. Hist.* I, 15: *principatum adeptus est*; jfr. om Tiber Dio Cass. LVII, 8).[1]) Endnu hyppigere bruges *imperator* (*αὐτοκράτωρ*), der naturligvis oprindelig betegner den militære Side af Magten, men ganske gaar over til i Almindelighed at betegne Regenten (Gaius I, 5: *constitutio principis est, quod imperator . . . constituit*).[2]) Det varige Imperatornavn, som tillagdes August Aar 29 (Dio Cass. LII, 41), betragtedes som en Bestanddel (*prænomen*) af Keiserens personlige Navn (Svet. *Tib.* 26), og ved Siden af dette lod Keiseren sig efter gammel Form udraabe til *imperator* i Anledning af Krigsbedrifter, udførte af ham selv eller hans Underfeltherrer, og føiede denne Imperatorudnævnelse med Tal for hver Gang, den var indtraadt, til sit Navn, saaledes August indtil IX, paa Mønter og i Indskrifter, medens derimod ingen Mand udenfor Keiserhuset herefter opnaaede denne Titel. Det personlige Slægts- og Familienavn, som Octavian ved Adoption havde modtaget (Julius Cæsar), forplantedes igjennem Arv og Adoption paa Tiber og Caligula og dernæst med Claudius[3]) for Julius indtil Nero, med hvem Slægtskabet bortfaldt, medens Familienavnet (Cæsar) paa Grund af den til Erindringen om dets tidligere Bærere og Monarchiets Grundlæggelse knyttede Glands og vel næsten Overtro[4]) vilkaarlig optoges af Galba og de følgende Keisere for dem selv og deres virkelige eller Adoptivsønner (Tac. *Hist.* I, 29: *Cæsar adscitus sum* om Piso, og 30: *Galbam consensus generis humani, me Galba consentientibus vobis Cæsarem dixit*; III, 86 og IV, 2 om Overførelsen af Navnet paa Vespasians Sønner); det stod altsaa

---

[1]) I Forbigaaende kan bemærkes, at *res publica* nu enkelte Gange forekommer i den specielle Betydning »Republik« i Modsætning til *principatus*, f. Ex. Tac. *Ann.* I, 3 (*quotus quisque reliquus, qui rem publicam vidisset*). *Hist.* I, 16 (*dignus eram, a quo res publica inciperet*).

[2]) Endnu Tiber vilde i Begyndelsen af sin Regering ikke tiltales med Imperatornavnet uden af Soldater (Dio Cass. LVII, 8).

[3]) Derfor i *lex de imper. Vespas.* p. 118 *Br.*: *Tiberius Julius Cæsar Augustus, Tiberius Claudius Cæsar Augustus* om Tiber og Claudius.

[4]) Tac. *Hist.* I, 5: *Miles urbanus longo Cæsarum sacramento imbutus*; jfr. Svet. *Galba* 1.

her midt imellem at være et Navn og en Titel, men blev efterhaanden opfattet som det sidste. Det Octavian i Aaret 29 tillagte Æresnavn, *Augustus* (*Σεβαστός*), beholdtes ligesaa af de følgende Keisere (se om Tiber Dio Cass. LVII, 8, om Otho Tac. *Hist.* I, 47), men alene for Regenten selv (*Cæsar Auguste* idelig hos Plinius den Yngre i Brevene til Trajan), saa at det blotte Cæsar derved blev Betegnelse for den keiserlige Prinds eller Efterfølger, ogsaa (i den senere Tid) som underordnet Medregent. Ved Regeringens Deling imellem to ligeberettigede Regenter fik man altsaa to *Augusti*, første Gang ved M. Antoninus og L. Verus Aar 161. Til disse Titler og Navne føiedes i officielle Udfærdigelser og paa Monumenter Tallet paa Keiserens øieblikkelige eller sidst beklædte Konsulat og paa det Aar, hvori han nu beklædte Tribunmyndighed, ofte ogsaa Navnet *pontifex maximus*, men hertil kom endnu særlig tillagte Hædersnavne, fremfor Alt *pater patriæ*, hvilket Æresnavn var tillagt Cæsar Aar 44 (Dio Cass. XLIV, 4) og August Aar 2 f. C. (*Marm. Ancyr. Lat. col.* 6. *v.* 24, *Græc. c.* 18 *v.* 9 f. Svet. *Aug.* 58), og som ogsaa siden pleiede at tildeles særligt efter nogen Regeringstid (App. *Civ.* II, 7; jfr. om Tiber Tac. *Ann.* I, 72 og Dio Cass. LVII, 8), men dernæst andre af Forfængelighed og Smiger udtænkte til Erindring om Seire (*Britannicus, Dacicus, Germanicus*, *Parthicus* o. s. v.) eller andre lykkelige Begivenheder eller keiserlige Velgjerninger (Caligula lod sig til forskjellige Tider kalde *pius*, *castrorum filius*, *pater exercituum*, *optimus maximus Cæsar*, Svet. *Calig.* 22).[1])

[1]) Exempler paa mere eller mindre fuldstændige officielle Betegnelser af Keiseren ere fra Augusts senere Tid *Imperator Cæsar divi f. Aug. pontifex maximus imp. XIV*, *tribuniciæ potestatis XVII* (Plin. *H. N.* III, 136 efter en officiel Indskrift), *Cæsar Augustus p. p. p. m. trib. XXV* flere Gange i de pisanske Indskrifter (*Or.* 642. 643), en Gang i den sidste med Tilføielsen *custos imperii Romani*, *totius orbis terrarum præses*, fremdeles *C. Cæsar Augustus Germanicus* (*acta fratr. Arval. p.* XLIII *Henzen*), *Ti. Claudius Cæsar Augustus Germanicus pont. max. trib. potest. VI imp. XI p. p. cos. designatus IV* (Dekret af Claudius *Bruns* p. 172), *Nero Claudius divi Claudii f. Germanici Cæsaris n. Ti. Cæsaris Augusti pron. divi Augusti abn. Cæsar Augustus Germanicus pontifex maximus trib. pot. V imp. VI cons. III design. IV* (*acta fratr. Arval.* p. LXXI), *Imp. L. Otho Cæsar Aug.* (smstds. p. XCII), *Imp. Vespasianus Cæsar Aug. trib.*

Den almindelige og ubegrændsede Regeringsmagt, som i sin fulde Styrke udtales f. Ex. allerede hos Seneca *ad Polyb.* 26: *Cæsari omnia licent*, *Cæsar orbem terrarum possidet*, samlede og befæstede sig om de særlige Myndigheder, der efterhaanden udtrykkelig vare overdragne August (se i Almindelighed Dio Cass. LI, 19 og 20 efter Slaget ved Actium. LIII, 16. 17. 18. 26, samt *marmor Ancyranum* og *lex de imperio Vespasiani*, hvorom se nedenfor).[1]

I Aaret 19 f. C. tildeltes der August livsvarig Konsularmagt ved Siden af de aarlige Konsuler, dog saaledes at Keiseren vedblev af og til at beklæde det aarlige Konsulat (Dio Cass. LIV, 10).[2] Til denne Myndighed knyttede sig den stadige Brug af *fasces* (i senere Tid stedse *laureati*, Herod. VI, 6, 2) og, hvad der var vigtigere, Retten til at sammenkalde Senatet, hvis første Medlem Keiseren var, og der stille Andragender (Dio Cass. LIV, 3: „sammenkalde, saa ofte han vilde"). Allerede noget tidligere siger Dio Cassius (LIII, 32), at det tillodes August i ethvert Senatsmøde at foredrage en Gjenstand. Denne Ret, der endnu ved Vespasian udtrykkes almindeligt (*utique ei senatum habere*, *relationem facere*, *remittere*, *senatus consulta per relationem discessionemque facere liceat*, *lex de imp. Vesp. v.* 3 ff. p. 119 *Br.*),[3] fremtræder

pot. cons. VIII et T. Cæsar Aug. f. Vespasiani cos. VI (smstds. p. CI), *Imp. Titus Cæsar Vespasianus Aug. pontifex max. trib. potest. p. p.* (smstds. p. CVII). Den, der ønsker flere Exempler, kan meget let finde dem, f. Ex. ved Hjælp af Orelli-Henzens Index *n.* V p. 57 ff.

[1]) Det nylig gjorte Forsøg paa at fremstille disse forskjellige keiserlige Specialmyndigheder som begrebsmæssig sammenhængende, er lidet heldigt, navnlig forsaavidt den prokonsulariske Myndighed tages som Udgangspunkt. Vistnok var Anerkjendelsen af den keiserlige Kommando over alle Hære faktisk overmaade vigtig, men Midtpunktet af Begrebet om en Regent laa andensteds, nærmest i Konsulmagten. Fordi Keiseren i Virkeligheden havde al Magt, og al anden Magt og Ret var Skin, tie Skribenterne om Forandringer og Overgange, som forekomme os betydelige, f. Ex. om Bestyrelsen af Møntvæsenet, Møntretten. Om Alt gjælder Tacitus's Ord om Forholdet imellem Statskassen og Keiserkassen: *tamquam referret* (*Ann.* VI, 2).

[2]) Ved Nedlæggelsen af et saadant regelmæssigt Konsulat aflagde Keiserne stundom den gamle Ed (Dio Cass. LX, 10; se Kap. 5 § 5 c).

[3]) Udtrykket *relationem remittere* er usædvanligt, men kan efter Verbets almindelige Sprogbrug ikke vel betyde andet end „at opgive, lade

senere med en Art Begrændsning, der dog aabenbart er ment som en smigrende Udvidelse (*jus tertiæ*, *quartæ relationis*, *Hist. Aug. M. Antonin.* 6. *Pert.* 5. *Alex. Sev.* 1. *Probus* 12).

Den August definitivt i Aaret 23 tillagte livsvarige *tribunicia potestas* (om Tidspunktet se ovenfor), hvis Vigtighed viser sig baade i Tællingen af dens Aar, der bliver Tælling af Regeringsaarene, og i Udvidelsen til Thronfølgeren, indeholdt paa en Gang Udtalelsen af Regentens personlige Ukrænkelighed og betegner ham tillige ligeoverfor Senatet som repræsenterende fra en anden Side Folkets Rettigheder; den opfattedes udtrykkelig som indeholdende Beskyttelsesretten og den ogsaa ligeoverfor Senatet og Magistraterne betydningsfulde Indsigelsesret (Dio Cass. LI, 19. Tac. *Ann.* I, 13).

August fik i Aaret 23 livsvarig prokonsularisk Myndighed for alle de ham ved Delingen tillagte Provindser (Dio Cass. LIII, 32). Heri indbefattedes baade Retten til at bestyre disse Provindser ved Statholdere, der vare ham underordnede som *legati*, og til som eneste Overfeltherre at kommandere samtlige der staaende Hære, ligesom den prokonsulariske Myndighed tillige beføiede ham til at have en militær Eskorte, *cohors prætoria*, hvoraf den keiserlige Livvagt (*cohortes prætoriæ*) fremgik; hertil støttede sig ogsaa Oprettelsen af *ærarium militare* (som Feltherrens almindelige Krigskasse. Den tidligere Uforenelighed af prokonsularisk Myndighed med Ophold i Hovedstaden indenfor *pomærium* toges der forsaavidt Hensyn til, som Keiserne ikke pleiede at betegnes som Prokonsuler, uden naar de opholdt sig udenfor Hovedstaden (Dio Cass. LIII, 17). Med denne Myndighed og Provindsdelingen fulgte et overordentlig udstrakt Patronat, der bragte Alle, som tjente i militær Stilling eller i de keiserlige Provindser, i bestemt Underordnings- og Tjenesteforhold til Keiseren.

Ogsaa Censormyndighed overdroges August Aar 19 paa fem Aar (Dio Cass. LIV, 10. Svet. Aug. 27), hvilket gjentoges Aar 12 (Dio Cass. LIV, 30), medens August ogsaa, ved

falde", saa at Keiseren havde Ret til at tage sit Andragende tilbage, maaske ogsaa at afvise Andres.

Siden af virkelig udnævnte Censorer, selv uden dette Navn udførte væsentlige Dele af Censormyndigheden, navnlig *lectio senatus* (Dio Cass. LIV, 2; jfr. Kap. 5 § 10). De følgende Keisere synes ikke stadig at have tillagt sig *censoria potestas*, men lode sig kun enkelte Gange udnævne til Censorer, som Claudius og Vespasian (jfr. Dio Cass. LIII, 18), indtil Domitian ikke blot tillagde sig *censoria potestas*, men erklærede sig for *censor perpetuus* (Dio Cass. LIII, 18. LXVII, 4), hvorefter de følgende Keisere beholdt Titlen.

En vigtig Bestanddel af Keisermyndigheden dannede Stillingen som *pontifex maximus*, hvilken August overtog efter Lepidus's Død (*Marm. Ancyr.* Lat. *col.* II, *v.* 23 ff. Dio Cass. LIV, 27. Svet. *Aug.* 31) enten Aar 13 f. C. (efter Dio Cassius) eller Aar 12 (efter *fasti Prænestini*); han traadte herved i Spidsen for *collegium pontificum* og for hele den officielle romerske Kultus. Værdigheden bibeholdtes af de følgende Keisere, Titlen endogsaa af christne Keisere indtil Valens og Valentinian (*Zosim.* IV, 36), saaledes at der endog, naar der var to *Augusti*, var to *pontifices maximi* (Dio Cass. LIII, 17. *Hist. Aug. Max. et Balb.* 8). Ved Siden heraf vare Keiserne efter Augusts Exempel (*Marm. Ancyr. Græc. c.* 4 *v.* 5. ff. og der Mommsen) Medlemmer af alle, i det Ringeste alle vigtigere, Præsteskaber (Dio Cass. LIII, 17, *ἐν πάσαις ταῖς ἱερωσύναις ἱερῶσθαι*).[1]) Til disse positive Myndigheder kom endnu en meget vidt omfattende Dispensation fra Lovbestemmelser, efter Dios Ord en ganske almindelig fra alle Love, der tilstodes August Aar 24 (Dio Cass. LIII, 28: *πάσης αὐτὸν τῆς τῶν νόμων ἀνάγκης ἀπήλλαξαν, ἵνα καὶ αὐτοτελὴς ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν νόμων πάντα τε ὅσα βούλοιτο ποιοίη καὶ πάνθ' ὅσα μὴ βούλοιτο μὴ πράττοι*) og siden gik over paa de følgende Keisere (*lex de imp. Vesp. v.* 16. 119 *Br. utique, quæcumque ex usu rei publicæ, majestate divinarum humanarum publicarum privatarumque rerum esse censebit, ei agere facere jus potestasque sit ita, ut divo Aug. Tibe-*

---

[1]) Det kan endnu tilføies, at, ligesom August var Patricier baade ifølge den octaviske Slægts Optagelse imellem Patricierne ved Cæsar og ifølge sin Adoption, saaledes betragtedes ogsaa alle følgende Keisere uden Hensyn til deres Fødsel som Patriciere (Dio Cass. LIII, 17).

rioque Julio Cæsari Aug. Tiberioque Claudio Cæsari Aug. Germanico fuit; utique, quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit ne divus Aug. Tiberiusve Julius Cæsar Aug. Tiberiusque Claudius Cæsar Aug. Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp. Cæsar Vespasianus solutus sit. Dio Cass. LIII, 18: λέλυνται τῶν νόμων). Men selv med denne Tilføielse og selv om man antager, at den i *lex de imperio Vespasiani* nævnte Ret til at slutte Forbund og Traktater (*fœdusve cum quibus volet facere liceat ita, ut licuit divo Augusto* etc.) i en eller anden Form udtrykkelig er tildelt August, savnes dog et lovligt Grundlag for Keiserens Beføielse til som almindelig Bærer af den exekutive Magt at befale de gamle konstitutionelle Øvrigheder Nogetsomhelst eller hindre dem i deres Virksomhed, og endnu mere for Udøvelsen af den lovgivende Myndighed enten alene eller i Forening med Senatet, eller til at udnævne Magistrater eller lade Senatet udnævne dem og derved (under Keiserens Ledelse) at supplere sig selv, ligesom ogsaa for nogensomhelst Indflydelse paa den dømmende Myndighed. August benyttede derfor ogsaa Skinnet af Folkeforsamlinger baade til Lovgivning og til Valg (Dio Cass. LIII, 21, hvor det første ἐνομοθέτει kun i Almindelighed betegner faktiske Foranstaltninger, uagtet Skribenten ikke har tænkt paa Forskjellen. Ligesaa uklar er Tanken ved νομοθετεῖν i LIV, 10). Her beroede den hele senere Tilstand og Sædvaneret (hvilken Dio LIII, 17 allerede angiver som tilveiebragt ved Aar 27 f. C: οὕτω μὲν δὴ τό τε τοῦ δήμου καὶ τὸ τῆς γερουσίας κράτος πᾶν ἐς τὸν Αὔγουστον μετέστη καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀκριβὴς μοναρχία κατέστη) paa hvad der faktisk havde udviklet sig, aabenbart fra Tiber af, omend underordnede Enkeltheder fik en formel Sanktion, saaledes som den keiserlige Anbefalingsret til Embeder sanktioneredes i *lex de imperio Vespasiani.*

§ 4.

Regeringens Forplantelse, Arvelighed, Udnævnelse, ydre Udmærkelser, keiserlig Familie.

a. Det var saa langt fra, at der under August udtrykkelig oprettedes et Arvemonarchi, at de August tilstaaede

Forrettigheder, vi vide ikke ret i hvilket samlet Udtryk eller i hvilken Form, kun overdroges ham først paa ti Aar og derefter periodisk fornyedes først paa fem, dernæst paa fem, saa paa ti og atter paa ti Aar (Dio Cass. LIII, 16, efterat Tidsperioden særlig med Hensyn til Augusts Bestyrelse af Provindserne er omtalt i Kap. 13; jfr. LV, 12 og LVI, 28: *τὴν προστασίαν τῶν κοινῶν τὴν δεκέτιν τὸ πέμπτον ἄκων ὁ Αὔγουστος ἔλαβε*). Tiber forandrede den fornyede Overdragelse til en blot Erindringsfest om Tiaarsregering (Dio Cass. LVII, 24. LVIII, 24) og en saadan, *decennalia imperii*, feiredes ogsaa af de følgende Keisere (Dio Cass. LIII, 16) og mindes paa Mønter og i Indskrifter. Det forudsattes ikke desto mindre stiltiende, at August vilde sørge for, at det nødvendig blevne Eneherredømme fik en Fortsætter, og skjøndt han Aar 23 (Dio Cass. LIII, 31) koketterede med at vise, at han ingen Efterfølger havde udnævnt i sit Testamente, saa man dog en saadan først i Augusts Søstersøn M. Marcellus og derpaa i en af Dattersønnerne C. og L. Cæsares, af hvilke Cajus i den ene pisanske Indskrift (*Or.* 643) betegnes som *designatus jam princeps* (— thi deres Fader Agrippa betegnedes ved den ham tildelte *tribunicia potestas*, Dio Cass. LIV, 12 og 28, mere som Regeringsmedhjælper —), og endelig bestemtere i Tiber, efterat han Aar 4 e. C. var adopteret og anden Gang beklædt med *tribunicia potestas* paa fem Aar (Dio Cass. LV, 13. Svet. *Tib.* 16; første Gang allerede Aar 6 f. C.) og endelig i Aar 13 ikke blot denne *potestas* var fornyet, men der tillige ved en af Aarets Konsuler foreslaaet Lov var tilstaaet ham prokonsularisk Myndighed og Kommando i Provindserne lige med August (Vell. Pat. II, 121. Svet. *Tib.* 21. Dio Cass. LVI, 28). Men hvorvel Tiber efter Augusts Død i Virkeligheden og navnlig ligeoverfor Hæren og Provindserne strax udøvede Regeringsmyndigheden, spilledes der dog i nogle Dage en Komedie ligeoverfor Senatet, indtil han efter dettes indstændige Opfordringer overtog Regeringen (Tac. *Ann.* I, 7 ff. Dio Cass. LVII, 2 ff.), i Formen, som det synes, mere i Henhold til Senatets Overdragelse (om Folket er der ikke Tale) og den tidligere givne *tribunicia potestas* og ved Lov tilstaaede prokonsulariske Myndighed end til Augusts

Testamente, hvori han aabenbart kun var indsat til Privatarving. Tiber anbefalede (Tac. *Ann.* IV, 8. 9) efter sin Søn Drusus's Død offentlig Germanicus's Sønner til Senatet, men uden udtrykkelig Betegnelse af dem som Efterfølgere i Regeringen, ja idet han paa Skrømt talte om selv at nedlægge den (*de reddenda re publica utque consules seu quis alius regimen susciperet*). Noget tydeligere synes Meningen udtalt, da Nero adopteredes af Claudius (Tac. *Ann.* XII, 25: *consuleret rei publicæ*). Der dannede sig saaledes faktisk en Arvelighed, væsentlig bunden til Forgængerens Valg og Betegnelse af Efterfølger imellem hans Slægtninge, men uden udtrykkelig Regel og Form, og saaledes, at der tillige foresvævede en Forestilling om Valg eller dog Bekræftelse af Senatet paa dets egne og Folkets Vegne, en Bekræftelsesret, der da ogsaa fremtraadte som Sanktion af Resultaterne af de hyppige Militærrevolutioner og Borgerkrige, hvoraf nye Keisere fremgik; et virkeligt Keiservalg foretoges først af Senatet i det tredie Aarhundrede, først Aar 237 (Maximus og Balbinus) med lidet heldigt Udfald og dernæst Aar 275 ved M. Claudius Tacitus. I Henhold til den faktiske Arvelighed fulgte C. Cæsar (Caligula), efter i Tibers Levetid at være *paulatim ad spem successionis admotus* (Svet. *Calig.* 12, ved Præsteskaber og anden Udmærkelse), efter Tiber; men saaledes, at det Testament, hvori Tiber havde indsat ham og sin Sønnesøn Drusus, endnu et Barn, til lige Arvinger, for den Sidstes Vedkommende vilkaarlig tilsidesattes og med Senatets af en uordentlig Folkedemonstration understøttede Bifald (*consensu senatus et irrumpentis in curiam turbæ*) Regeringsmagten overdroges ham (*jus arbitriumque omnium rerum illi permissum est*, Svet. *Calig.* 14. Dio Cass. LIX, 1). Efterat Caligula var dræbt uden at have betegnet nogen Thronfølger — og en saadan Betegnelse af en Regent, hvis Minde offentlig fordømtes, vilde det have været besynderligt at anerkjende — betragtede derfor et Øieblik Senatet med Konsulerne i Spidsen Republiken som gjenoprettet (*adserturi communem libertatem*, Svet. *Claud.* 10) eller Valget af en Regent sig tilfaldet; men da Prætorianerne havde udraabt den Afdødes svage Farbroder til Keiser, sluttede Senatet sig bekræftende dertil (*ὡμολόγησαν, καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἐς τὴν αὐταρχίαν*

ἥκοντα ἦν, αὐτῷ ἐψηφίσαντο, Dio Cass. LX, 1. Svet. *Claud.* 10). Ogsaa Neros Regeringstiltrædelse havde næst Agrippinas Kunster hos Claudius sin væsentligste Støtte hos Prætorianerne. Efterat allerede ved Neros Fald og Galbas Udnævnelse Prætorianerne havde maattet dele Magten til at skabe en Keiser med Provindslegionerne, men dernæst ene havde valgt Otho, viste Vitellius's og Vespasians Exempel, at Provindshærene ogsaa alene kunde skabe Keisere (Tac. *Hist.* I, 4: *evolgato imperii arcano posse principem alibi quam Romæ fieri*). Efterat Vespasian var fulgt af to virkelige Sønner efter Førstefødselsret, tiltraadte Nerva Regeringen, idet Senat og Prætorianere sluttede sig til det af de imod Domitian Sammensvorne foretagne Valg, og efter ham fulgte igjennem Adoptioner og naturlig Arv (Commodus) den længste Række af regelmæssige Thronbestigelser, Romerriget saa (Aar 96—192). Prætorianerne skabte sidste Gang en Keiser paa den gemeneste Maade Aar 193 e. C. (Didius Julianus). Fra den Tid af var den afgjørende Magt gaaet over til Provindshærene, samtidig med at Staden Roms Rolle som Rigets Centralpunkt mere og mere tabte sig.

Under hvilke efterhaanden udviklede Former Regeringstiltrædelsen ifølge Arv og Udnævnelse af Forgængeren foregik, skildres ikke i det Enkelte af Skribenterne; ved Revolutionerne og Thronbestigelserne efter Nero fremtræder Senatets Rolle tydelig hos Tacitus (*Hist.* I, 47 om Otho: *vocat senatum prætor urbanus, certant adulationibus magistratus, adcurrunt patres*; *decernitur Othoni tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes principum honores.* II, 55 om Vitellius: *in senatu cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur.* IV, 3 om Vespasian: *senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit*); man ser, at de særlige Forrettigheder gjentoges, samledes til Enhed og efterhaanden paa enkelte Punkter udvidedes. [1]) Dette viser sig ogsaa i det i en

[1]) Endnu Didius Julianus modtog, da han fra Prætorianleiren traadte ind i Senatet, her ved en Beslutning Imperatornavnet, *tribunicia potestas* og Prokonsularmyndighed og udnævntes til Patricier (*Hist. Aug. Did. Julian.* 3), og ved Elagabal betegnes det hos Dio Cassius (LXXIX, 2) som Usurpation, at han benyttede de særegne Værdighedsnavne, førend de vare ham tilkjendte.

allerede fra dèt fjortende Aarhundrede bekjendt Indskrift (*Cola di Rienzi*) ufuldstændigt opbevarede Dokument i Anledning af Vespasians Thronbestigelse, der almindelig kaldes *lex de imperio Vespasiani* (Bruns p. 118) og selv betegner sig som *lex* (*ante hanc legem rogatam* o. s. v.), men som i Formen (den lange Række Bestemmelser sammenkjedede og gjort afhængige af *ut* som efter et foregaaende *ita censuerunt* istedenfor selvstændige Lovparagrapher i Imperativ) stærkt erindrer om en Senatsbeslutning. Det er muligt, at man har givet Senatets Beslutninger i disse Anliggender et Skin og Udseende af Lov, maaske endogsaa med Tilføielse af visse ydre Former, ligesom vi jo finde de i Senatet valgte Konsuler proklamerede i et Slags Skinkomitier (se Kap. 3 § 10) og finde nævnt enkelte Love indtil Nerva (se sammesteds), og at der sigtes hertil i de ovenfor anførte Steder af Juristerne, hvori omtales Overdragelsen af Regeringen ved en *lex.*[1]) Meget væsentlig var den nye Regents Anerkjendelse ved Soldaternes til ham aflagte Troskabsed, saavel Prætorianernes som Provindshærenes (*jurare in verba*, f. Ex. *Tiberii*, *adigere in verba alicujus*, Tac. *Ann.* I, 7. IV, 30; Feltherrerne og Officererne svore først, *præfectus prætorii* efter Augusts Død hos Konsulerne). Hermed forbandtes Magistraternes og Senatets Ed paa at ville opretholde Regentens Foranstaltninger, betegnet ved Udtrykket *jurare in acta alicujus* (Dio Cass. LIII, 18 ved Aar 24; Skikken udgaaet fra Triumvirerne, Dio Cass. XLVII, 18), hvilket siden forandredes til en Ed *in acta principum*, den nuværende og de tidligere Regenters, med Udeladelse af dem, hvis Regering fordømtes (Tac. *Ann.* XIII, 11. Dio Cass. LVII, 8. LVIII, 17. LIX, 9. LX, 4. 10. 25; en intetsigende Affektation var det, naar Tiber i Begyndelsen og siden Nero ikke vilde lade deres egne *acta* medtage under Eden, Dio Cass. LIV, 8. Tac. *l. c.*). Denne Ed fornyedes aarlig den første Januar (Dio Cass. LVIII, 17).

---

[1]) Den af Nyere opstillede Analogi med en *lex curiata de imperio* ligger fjernt; thi den gamle *lex curiata* gik i Republikens Tid alene ud paa den militære Kommando inden en vis Tidsgrændse.

Ligesom Keiserens Død regelmæssig fulgtes af en Hof- og Landesorg under det gamle Navn og den gamle Form *justitium* (Tac. *Ann.* I, 16. III, 7 o. s. v.), sluttede der sig til Regeringstiltrædelsen naturligvis allehaande Festligheder, Ofre og Bønner af Keiseren paa Capitolium og i de andre Templer af de forskjellige Præsteskaber, hvorpaa vi have meget interessante Exempler i *acta fratrum Arvalium* fra de paa Thronskifter rige Aar 68 og 69 (p. XC sqq. *Henzen*), Gaver til Folket (*congiaria*) og de endnu vigtigere til Soldaterne (*donativa*; se i Kapitlerne 9 og 10). Baade ved Ofringerne (*acta fratr. Arv.* p. CXCVII om Caracalla) og i Senatet (*Hist. Aug. Tac.* 5 og andre Steder) hilstes den nye Keiser i den senere Tid med smigrende Tilraab, *acclamationes*, der ogsaa gjentoges ved andre festlige Leiligheder [1]), ligesom ogsaa Præstekollegierne og Magistraterne den 3die Januar gjorde *vota* for Keiseren og den keiserlige Familie (Tac. *Ann.* IV, 17. Gaius i *Dig.* L, 16, 233 § 1. Plut. *Cic.* 2. Eunap. *Vita Maximi* 113; jfr. Dio Cass. LIX, 24, i Kalendarierne *vota, votorum nuncupatio*, se *C. I. L.* I p. 334). Af mindre Betydning var den regelmæssige Opvartning (*salutatio*) hos Keiseren paa Aarets første Dag, forbunden med Nytaarsgaver (Svet. *Aug.* 57), hvilken Tiber i Begyndelsen af sin Regering afskaffede (Dio Cass. LVII, 8), men som siden synes atter at have været brugelig (Svet *Calig.* 42. Dio Cass. LIX, 24).

---

[1]) Det første opbevarede Exempel paa saadanne *acclamationes* findes hos Plin. *Panegyr.* 74—75: *O te felicem; crede nobis, crede tibi; sic te ament dii, quemadmodum tu nos; sic nos ament dii, quemadmodum tu; o nos felices.* De bragtes efterhaanden i en Art rhythmisk Form med afmaalte Gjentagelser, hvis Antal i Beretningen om Dagens Høitidelighed nøiagtig angaves i *acta publica* (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 6). Ved Keiser Tacitus's Thronbestigelse løde nogle af *acclamationes* saaledes (*Hist. Aug. Tac.* 5): *Et Trajanus ad imperium senex venit (dixerunt decies). Et Hadrianus ad imperium senex venit (dixerunt decies). Et Antoninus ad imperium senex venit (dixerunt decies) . . . . Imperatorem te non milites facimus (dixerunt vicies). Tu jube, milites pugnent (dixerunt tricies)*, o. s. v. Mange andre Exempler findes i *Historia Augusta*, et Pragtexemplar af en lang Række *acclamationes* med indblandede keiserlige Taksigelser *Alex. Sev.* 6—11.

Det kan her endnu bemærkes, at efter Senatets Forhold til Keiseren Senatorværdigheden betragtedes som en Forudsætning for Valg til Keiser, og at Opelius Macrinus gjorde Undskyldning for at have ladet sig vælge til Keiser, medens han endnu kun hørte til Ridderstanden (Dio Cass. LXXVIII, 41. Herod. V, 1, 5; jfr. Eutrop. IX, 1 om Maximinus Thrax).

b. Til Keiserens virkelige Magt sluttede sig naturligvis visse ydre Udmærkelsestegn, saasom foruden Liktorer med *fasces laureati* (se ovenfor § 3 b) Brugen af *toga prætexta*, hvilken enkelte Keisere dog kun anlagde som fungerende Konsuler og ved særlig høitidelige Leiligheder saasom Skuespil eller Modtagelse af fremmede Fyrster og deslige, af *vestis triumphalis*, udenfor Byen ogsaa af Feltherredragten, *paludamentum*, [1]) i senere Tid (allerede under Antoninerne) ogsaa foranbaarne Fakler (πῦρ, Dio Cass. LXXI, 35. Herod. II, 3 og 8. VII, 6, 2), i Senatet Plads imellem begge Konsuler o. s. v. I Sammenhæng hermed kan nævnes Anbringelsen af Keiserens Billede og Navn paa Guld- og Sølvmønterne, der imidlertid var Udtrykket for en virkelig Ret (se Kap. 9).

Medens August baade afviste andre overdrevne Æresbevisninger og Underdanighedstegn fra Andres Side (Dio Cass. LIV, 25 og 35) og forbød at tiltale ham som *dominus* (Svet. *Aug.* 53), hvori han efterlignedes af Tiber i Begyndelsen af dennes Regering (Svet. *Tib.* 31 og 32. Dio Cass. LVII, 8) og senere af den i det Hele jævne og borgerlige

---

) De hos Skribenterne (Dio Cassius, Tacitus, Svetonius, *Historia Augusta*) forekommende Notitser om den keiserlige Dragt ere ikke ganske klare eller fuldstændige, men Gjenstanden er af ringe Betydning. Indskrænkningen i Brugen af *toga prætexta* antydes i *Hist. Aug. Alex. Sev.* 40. *Elagab.* 15. Den Julius Cæsar i stort Omfang indrømmede Brug af *vestis triumphalis* (Dio Cass. XLIV, 4. 6; jfr. Cic. *de div.* I, 52. II, 16. *Phil.* II. 34. Plut. *Cæs.* 61) fandt under August og de følgende Keisere kun Sted i mindre Omfang, tildels efter særlige Beslutninger (se f. Ex. Tac. *Ann.* XIII, 8. Dio Cass. LXVII, 4), men betegnes (Tac. *Ann.* XII, 41) som den egentlige *decor imperatorius* (se herom Dio Cass. LIII, 26 om August ved Aar 25. LIX, 7. LX, 6. 33. LXIII, 4). Naturligvis havde enkelte Keisere større Lyst end andre til at fremtræde i Pomp

Vespasian (Svet. *Vesp.* 12. Dio Cass. LXVI, 10), udviklede sig dog efterhaanden, ikke blot under Personligheder som Caligula[1]) og Domitian (Svet. *Dom.* 13: *dominus ac deus noster*), men i det Hele, stærke Underdanighedsformer, og Plinius tiltaler regelmæssig Trajan med *domine.* Ikke blot Keiserens egen Person var hellig (*sacratissimus princeps*, Dig. XXXVIII, 17, 9), men Alt, hvad der stod i Forbindelse med den, blev efterhaanden betegnet som helligt (*sacrum Palatium*, *sacræ largitiones* først i det tredie Aarhundrede, men *domus divina* allerede Phædr. V, 7, 38. Stat. *Silv.* V, 1 *præf.*= *sacra domus. v.* 85. Indskrifter fra sidste Halvdel af andet Aarhundrede af, angivne i Registret til Orelli-Henzen p. 57). Høihedsbegrebet, *majestas*, overførtes vel allerede under August i Forbindelse med Tribunhelligheden, men bestemtere under Tiber, fra Folket paa Keiseren, og denne Høihed og Respekten for den, der kunde krænkes endog ved ubetydelige Smaating, hævdedes ved de med forskjellig Strenghed udøvede, under enkelte Keisere en kort Tid afskaffede *judicia majestatis* (se ved Retsvæsenet i Kap. 8). Ved Siden af Overmodet viste den despotiske Mistro sig allerede under Claudius i personlig Ransagelse imod skjulte Vaaben af dem, der nærmede sig til Keiseren (Svet. *Claud.* 35), en Skik, som dog Vespasian afskaffede (Dio Cass. LX, 3), og i Brugen af en *prægustator* imod Forgiftelse (Svet. *Claud.* 44).

Keiserens Sikkerhed bevogtedes ikke blot af *cohortes prætoriæ*, af hvilke en med et vist Antal *speculatores* stedse havde Vagt i Paladset og var tilstede ved Gjæstebud, hvortil Keiseren var indbudt (Tac. *Hist.* I, 29 og 31. Svet. *Otho* 4. Dio Cass. LX, 3), men ogsaa af Livdrabanter af fremmede og barbariske Folk (*corporis custodes Germani, Batavi* o. s. v., se ved Krigsvæsenet i Kap. 10).

Den slaviske Smiger for Menneskemagten og den efterhaanden indtraadte Neddragning af den polytheistiske Gude-

[1]) Svet. *Calig.* 22: *consistens sæpe inter fratres deos [Castorem et Pollucem] medium adorandum se adeuntibus exhibebat, et quidam eum Latiarem Jovem consalutarunt*; jfr. Dio Cass. LIX, 29 om en Konsul spisende ved Caligulas Fødder og LIX, 24 om Senatets Opvartning foran hans tomme Stol, samt andre Træk hos Svet. *Calig.* 26.

forestilling mødtes, erindrende om enkelte af Diadocherne og især Ptolemæerne, i formelig Forgudelse af Keiseren som *dis æqua potestas* (Juv. *Sat.* IV, 71) ved Indvielse af Templer for Cæsar i levende Live (Svet. *Jul.* 76), en Overdrivelse, som August dog var forstandig nok til at forbyde i Rom og Italien, og i de græske Provindser, hvor man allerede tidligere havde reist Templer for Prokonsulerne, kun at taale saaledes, at Templerne under Et indviedes til ham og *Roma* og betragtedes som de romerske Borgere uvedkommende (Svet. *Aug.* 52. Dio Cass. LI, 20).[1] Fra de græske Provindser udbredte Indvielsen af slige Templer for den levende Keiser sig senere til de andre (Tac. *Ann.* IV, 37 og 38 afslaar Tiber et Tempel i Tarraco, IV, 55 modtager han et i Asien), men var endnu i Dio Cassius's Tid udelukket fra Rom og Italien. Derimod havde August selv sanktioneret de Cæsar efter hans Død, uvist i hvilke specielle Former og Udtryk, tilkjendte guddommelige Æresbevisninger (Svet. *Jul.* 88. App. *Civ.* II, 148) yderligere ved at tilstede, at de romerske Borgere, først i Ephesus og Nicæa, indviede ham Templer med fast Dyrkelse, hvorefter (uvist naar) ogsaa det ham i Rom først indviede Alter forandredes til et Tempel (Dio Cass. LI, 20. App. *l. c.*, hvor der for *πρῶτος* skal læses *πρῶτον*), og denne Tilkjendelse af *divini honores* med Tilnavnet *Divus* (*relatio inter deos, consecratio*) gjentog sig dernæst ved August (Dio Cass. LVI, 42: Ørnen, der fra Baalet fører Keiserens Aand op til Himlen) og de følgende Keisere, saaledes at Undladelsen af Senatsbeslutning derom i Forening med Udelukkelsen fra Besværgelsen af *acta* dannede en formelig Fordømmelse af den afdøde Keiser (Tac. *Ann.* XV, 74. Dio Cass. LVI, 46. App. *l. c.* Herod. IV, 2; jfr. Senecas Spotskrift *ludus de morte Claudii*).[2] Dog indskrænkede naturligvis denne Kultus for de allerfleste Keisere sig til Navnet *Divus*, for enkelte andre til kortvarige Erindrings-

---

1) Hvor villig man dog i Rom selv gik ind paa Forestillingen, viser Hor. *Epist.* II, 1, 16: *Jurandasque tuum per numen ponimus aras.*

2) Kun ved August synes der at være forekommet den latterlige Ed af en *vir prætorius*, der skulde have set August vandre til Himlen, ligesom fordum Romulus (Svet. *Aug.* 100. Dio Cass. LVI, 46).

ceremonier, medens den for August antog en noget varigere Charakter ved Templer i Rom og andensteds (— Templet paa Palatium udvidedes vel siden til ogsaa at være de øvrige Keisere helliget, og det er vel derfor, at det i *acta fratrum Arvalium* kaldes *templum Divorum in Palatio*, hvis der ikke blot menes Cæsar og August —), ved staaende Festlege, *Augustalia*, paa hans Fødselsdag, der allerede havde begyndt i hans levende Live (Tac. *Ann.* I, 15. 54. Dio Cass. LIV, 34; jfr. *calend. Maff.* og *Pinc.* ved 23de September), ved Siden af hvilke der holdtes en særlig Fest af Keiserne i Paladset (Dio Cass. LVI, 46), og ved et særeget Præsteskab (*sodales Augustales*) i Rom og Foreninger til at feire hans Minde (*Augustales*) i Municipier og Kolonier, efterat allerede Livia umiddelbart efter hans Død var betegnet som Præstinde for hans Dyrkelse (Dio Cass. *l. c.*; se videre i Kap. 11).

c. Til de Keiseren selv tilkommende Æresbevisninger og Udmærkelser sluttede sig andre for hans Slægt, først for hans Gemalinde, der, efterat Livia ved Augusts Testament havde faaet Navnet *Augusta* (Tac. *Ann.* I, 8. Vell. Pat. II, 75; se Registret til Orelli-Henzen S. 59), siden regelmæssig førte dette Navn [1]) (stundom ogsaa med usædvanlig Smiger Keiserdøtre, *Hist. Aug. Did. Julian.* 3), dernæst for Sønner, Svigersønner og andre Slægtninge, hvem der indrømmedes usædvanlig tidlig Adgang til Øvrighedsposter, Præsteskaber (især de fire store Kollegier), Titel som *princeps juventutis* [2]), særegne Æresgaver og Høitideligheder ved Anlæggelsen af *toga virilis* og deslige Leiligheder, dog uden fast og almindelig Regel (om Enkeltheder af denne i sig selv lidet vigtige Gjenstand kan sees hos Svet. *Tib.* 9 og 54. *Calig.* 1. Tac. *Ann.* I, 14. Dio Cass. LIV, 10 om Tiberius og Drusus. LV, 12 om C. og L. Cæsares, ved hvilke jfr. Indskriften fra Pisa om Æres-

---

[1]) Allerede Aar 36 var der tilkjendt Octavia og Livia Fritagelse for at behøve *tutor* (ligesom Vestalinderne) og tribunicisk Hellighed for deres Person (Dio Cass. XLIX, 38).

[2]) Om denne Titel, der spiller en vis Rolle, er talt kortelig ovenfor Kap. 2 § 16; se *Marm. Ancyr. Lat. c.* 3 *v.* 1 ff. Dio Cass. LIX, 8. LXXI, 35. LXXVIII, 17. Eckhel *D. N.* VIII p. 371 sqq. Paa Græsk gjengives Titlen ved *πρόκριτος τῆς νεότητος, πρόκριτος τῆς ἱππάδος.*

bevisninger for dem efter Døden, *Orell.* 642. 643. Dio Cass. LVI, 17 om Germanicus og Drusus, Tiberius's Søn. LVI, 28 om samme Drusus. LX, 5 om Claudius's Svigersønner, hvortil komme Indskrifterne, der opregnes i Orelli-Henzens Register S. 67 ff., og Mønterne).[1] Særlig Udmærkelse for den designerede Thronfølger var Delagtighed i Tribunmagten (se ovenfor om Tiber, om hans Søn Drusus Tac. *Ann.* III, 56 og om Titus Svet. *Titus* 6).

§ 5.

Den keiserlige Hofstat, de Frigivne, Keiserens Kabinet.

Tidlig begyndte Keiserens Bolig paa Palatinerbjerget, der i Augusts senere Tid var prydet med *postes laureati* og en Egekrands, *corona quernea*, over Indgangsdøren (*Marm. Ancyr. c.* 6 *v.* 16 ff. og flere Allusioner hos Ovid), under Navnet *Palatium* at betegnes som en Bygning af særlig Charakter og den hele keiserlige Omgivelse at benævnes med det fra de senere græske Kongedømmer hentede Navn *aula*, Hof (oftere hos Tacitus, f. Ex. *Ann.* I, 7. II, 43. *Hist.* I, 13: *prona in eum aula Neronis.* Svet. *Nero* 6 og Seneca). Men den oprindelige Forestilling om Keiseren som en Privatmand forbunden med den gammelromerske Overlevering, der indskrænkede al huslig og personlig Tjenesteydelse i et fremmed Hus til Slaver og Frigivne, forbød i lang Tid Keiseren at omgive sig med fribaarne Mænd til daglig Tjeneste og Opvartning og til Medhjælp ved Forretningerne i hans Hjem. Besørgelsen af hele det keiserlige Husvæsen udførtes derfor, forsaavidt ikke Slaver brugtes, udelukkende af Frigivne, *liberti Cæsaris.* Men langt vigtigere og betydningsfuldere var det, at først Bestyrelsen af den uhyre Privatformue (om hvilken nærmere i Kap. 9) og dernæst Alt, hvad vi vilde sammenfatte under Betegnelsen af det keiserlige

---

[1] Som Exempel paa lunefuld Overdrivelse af Æresbevisninger, ogsaa for kvindelige Medlemmer af Keiserfamilien efter Døden, kan henvises til Dio Cassius's Beretning LIX, 11 om, hvad der dekreteredes Caligulas Søster Livia Drusilla, iblandt Andet tyve Præster og Præstinder.

Kabinet og Kancelli [1]), maatte betroes disse samme Frigivne, igjennem hvis Hænder saaledes de vigtigste Regeringsanliggender gik, og som herved under svage Keisere fik en ubegrændset Leilighed til Indblanding og Indflydelse. Denne Indflydelse søgte de, blottede for Æresfølelse og uden Adgang til hæderlig offentlig Stilling og politisk Anseelse, oftest fremmede af Fødsel, at befæste ved Smiger for Herskerens tildels af dem selv fremkaldte og nærede Lyster og Lidenskaber, og benyttede den til at opdynge Rigdomme ved Gunst, Gaver og Bestikkelser og til at tilfredsstille egne Lyster, Skinsyge og Hævn. Af hele dette Uvæsen, der stundom, som under Claudius, forenede sig eller kæmpede med slette Kvinders (Messalinas, Agrippinas) Intriger, fremtræder en Mængde Enkeltheder hos Tacitus, Svetonius, Dio Cassius og Andre; det Hele charakteriseres hos den yngre Plinius (*Paneg.* 88: *Plerique principes, quum essent civium domini, libertorum erant servi; horum consilio, horum nutu regebantur* o. s. v.). Vel var Adgangen til de høiere officielle Stillinger (i Magistraturen, Senatet og Ridderstanden) lukket for dem, og i det Høieste tildeltes der de Mægtigste af dem en Titelrang, *ornamenta prætoria* eller *quæstoria*, som under Claudius Pallas og Narcissus (Svet. *Claud.* 28. Tac. *Ann.* XI, 38. XII, 53), men i Virkeligheden bøiede under de slette Regenter Alt, hele Senatet som de Enkelte, med faa hæderlige Undtagelser (se f. Ex. Anekdoten om Lateranus, Arr. *dis-*

---

[1]) Naturligvis var der her et Antal særskilte underordnede Tjenester med særlige, tildels skiftende, Navne, der møde os i Indskrifterne. I en Indskrift fra Alexander Severus's Tid (Or. 2952, korrektere hos Friedländer I S. 191) nævnes saaledes en Mand, der fra at være *præpositus a chrystallinis* (Opsynsmand over de keiserlige Krystalkar) og *præpositus a fibulis* (over de keiserlige Spænder) og derpaa *tricliniarcha* (Overtaffeldækker) steg op til noget anseligere Stillinger i den keiserlige Privatformue. En keiserlig *prægustator* er nævnt ovenfor. En høiere Plads indtoge de Frigivne, der ydede Tjeneste ved Keiserens Læsning og litterære Sysler, vare *a studiis* (Svet. *Claud.* 28. Or. 719. 2958. *C. I. G.* III, 5900). Beslægtet hermed var Stillingen som Bibliothekar (Or. 41: *a bibliotheca Latina Apollinis*). Et *officium admissionis* (som en Flerhed af Personer) til at ordne Adgangen til Audients hos Keiseren nævnes allerede under Nero (Svet. *Vespas.* 14), hvoraf i en senere Tid fremgik en *magister admissionum* (*Amm. Marc.* XV, 5).

sert. Epictet. I, 1, 20) sig for disse Mennesker. Claudius's litterære Medhjælper Polybius (*a studiis*, Svet. *l. c.*) [1], der ofte offentlig viste sig gaaende midt imellem begge Konsuler (Svet. *l. c.*), er hos Seneca i den til ham rettede *consolatio* Gjenstand for en krybende Smiger, som dog næsten overgaaes af den væmmelige Forhandling i Senatet (berettet hos Tacitus, *Ann.* XII, 53 ved Aar 53), da der tilkjendtes Pallas, „der trods Nedstammen fra arkadiske Konger havde nedladt sig til en Plads *inter ministros principis*" (*a rationibus*), *ornamenta prætoria* og en Pengebelønning af 15,000,000 Sestertier, som han dog ikke modtog, men „blev i sin Fattigdom", medens Senatsbeslutningen indhuggedes i Kobber og endnu læstes af Plinius den Yngre (*Ep.* VIII, 6). Den fattige Mand eiede efter Tacitus 30,000,000 Sestertier (omtrent 4,500,000 Kroner), hvilken Angivelse ikke ilde stemmer med den hos Svetonius (*Claud.* 28) berettede Anekdote, at en Mand, da Claudius klagede over sin Kasses Tomhed, sagde, at han vilde have Overflod, hvis han optoges i Formuesfællesskab af to af sine Frigivne. Hvad Under da, at Hofdigtere som Statius i vidtløftige Digte (*Silvæ* III, 3. V, 1) priste Domitians Frigivne og Kabinetsembedsmænd Claudius Etruscus og Abascantius (jfr. om den første Martial VII, 40)? [2])

Det betegnede saaledes et Fremskridt til en bedre Orden, at Vitellius, skjøndt han selv stod under Indflydelse af en daarlig Frigiven, Asiaticus (Tac. *Hist.* II, 57. 95. Svet.

---

[1]) Sen. *Cons. ad Pol.* 5 og 6 betegner ham snarere som *a libellis.*

[2]) Allerede under August fremtræder stærkt den Frigivne Licinius's store Rigdomme, hvoraf han ydede Keiseren betydelige Bidrag til offentlige Arbeider (Dio Cass. LIV, 21. Macr. *Sat.* II, 4, 24). Til administrative Stillinger udenfor Hoffet og lavere Poster i den keiserlige Domæneforvaltning befordredes de keiserlige Frigivne i Almindelighed ikke, og det er en sjelden Undtagelse, naar Claudius gjorde en Frigiven, Felix, til Prokurator i Judæa (Svet. *Claud.* 28), efterat allerede Tiber en kort Tid havde overladt en saadan Bestyrelsen af Ægypten (Dio Cass. LVIII, 19). En ganske overordentlig Myndighed overdrog Nero under sin Fraværelse i Grækenland til den Frigivne Helius, der før havde været keiserlig Domæneintendant i Asien, uden at det dog angives, under hvilken Form han styrede Rom og Italien (Tac. *Ann.* XIII, 1. Dio Cass. LXIII, 12. 19. LXIV, 3).

Vitell. 12), overdrog de Hofbetjeninger (*ministeria principis*), der hidtil havde været besatte med Frigivne, til romerske Riddere (Tac. *Hist.* I, 58); dog gjennemførtes denne Forandring først fuldstændigere og varig under Hadrian (Aurel. Vict. *Cæs.* 14, der dog gaar for vidt ved at tillægge Hadrian den senere Hofordning. *Hist. Aug. Hadr.* 22). At man følte, at dette var en Forbedring, ligger deri, at Dio Cassius (LII, 33) lægger Mæcenas det Raad til August i Munden at benytte Riddere til sine Kabinetsforretninger.[1]) Men de fra det keiserlige Kabinet tilbagetrængte Frigivne bevarede en Del af deres Indflydelse i det keiserlige Sovekammer (*cubiculum*) og de indre Gemakker som *cubicularii*, *προκοιτοι* (*ἐν τῇ προκοιτίᾳ ὤν*. Dio Cass. LXVII, 15), for hvis Magt og Virksomhed Cleander under Commodus er Hovedtypen (Dio Cass. LXXII, 4. 12. *Hist. Aug. Comm.* 6. 7. 17. Herod. I, 12 og 13), og der var derfor endnu Anledning for Dio Cassius til (LXXVI, 6) at fremhæve, at Septimius Severus holdt sine Frigivne i Ave.

Et keiserligt Kabinet eller Kancelli med en bestemt Deling af Forretningerne mellem nogle Frigivne møder os først tydelig betegnet hos Svet. *Claud.* 28, medens samme Forfatter i Biographien af Horats siger, at August tilbød Digteren *officium epistolarum*. Indretningen af dette Kabinet havde en saa officiel Charakter, at en Privatmands Efterligning deraf under Nero betragtedes som et mistænkeligt Tegn paa høiforræderiske Planer (Tac. *Ann.* XV, 35. XVI, 8). Idet Bestyrelsen af den keiserlige Privatformue endnu føiedes til de egentlige Kancelli- og Sekretariatsforretninger, opstode tre særlige Embeder, der, efter den hos Romerne vedtagne Maade at betegne underordnede Personers, Slavers og Frigivnes Stilling og Virksomhed[2]), have Navnene *a*

---

[1]) *Καὶ μέντοι καὶ πρὸς τὰς δίκας τάς τε ἐπιστολας καὶ τὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων τάς τε τῶν ἰδιωτῶν ἀξιώσεις καὶ ὅσα ἄλλα τῇ τῆς ἀρχῆς διοικήσει προσήκει, συνεργούς τέ τινας καὶ ὑπηρέτας ἐκ τῶν ἱππέων ἔχε.* Ordene betegne Stillingerne *ab epistolis* og *a libellis*, den første med Tilføielse af Udfærdigelsen af Domme og Kjendelser, som Keiseren selv afgav.

[2]) *Servus a pedibus* o. s. v.

libellis, *ab epistolis* og *a rationibus.*[1]) Under Embedet *a libellis* (der ikke nævnes i det anførte Sted af Sveton) henhørte Behandlingen af indkommende Andragender og Ansøgninger (f. Ex. Or.-Henz. 6947. Dio Cass. LXVII, 15: *'Εντέλλας ὁ τὰ τῆς ἀρχῆς βιβλία διέπων.* Sen. *ad Polyb.* 6, hvor dog Navnet ikke udtrykkelig angives).[2]) Embedet *ab epistolis* (Or. 1641. 2922; Dio Cass. LXIX, 3: *'Ηλιόδωρος ὁ τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ ['Αδριανοῦ] διάγων*) paalaa Affattelsen af alle udgaaende Breve og Befalinger; det krævede altsaa særlig en vis stilistisk Dygtighed og litterær Dannelse.[3]) En pompøs Skildring af Embedets Omfang og store Vigtighed giver Statius (*Silvæ* V, 1, 83 ff.), idet han besynger den Frigivne, Abascantius, der beklædte det under Domitian, og imellem Forretningerne (*magnum late dimittere in orbem Romulei mandata ducis*) ved Siden af andre Regeringsforanstaltninger ogsaa fremhæver Udfærdigelsen af Udnævnelser og Bestallinger og Modtagelsen af Rapporter fra Hæren. Paa Grund af Forretningernes Omfang og den stedse mere tiltagende Benyttelse af det græske Sprog i Udfærdigelser til de græske Provindser deltes Embedet senere (ikke før Hadrian) i to, *ab epistolis Latinis* (Dio Cass. LXXII, 7: *ὁ τὰς Λατίνας διοικήσας.* Or. 2997) og *ab epistolis Græcis* (Or. 1727), hvilket sidste besattes med græske Rhetorer (efter den Tids Sprogbrug Sophister); Lovprisning af og Smiger for saadanne findes hos Philostrat (*V. soph.* II, 24) og Grammatikeren Phrynichus (fra sidste Del af det andet Aarhundrede, *Epit.* p. 379 og

---

[1]) Det desforuden hos Sveton betegnede Hverv for en vigtig Frigiven, *a studiis*, var, som ovenfor bemærket, uden Tvivl af en anden Charakter. De i en senere Indskrift (Willmanns 1223) og *Cod. Theod.* XII, 1, 26 imellem Kontorembedsmændene forekommende *magistri studiorum* (*magister a studiis*, Or.- Henzen 6356) vare uden Tvivl atter af en anden Art; maaske forestod de de yngre Kontorbetjentes grammatiske og rhetoriske Fordannelse.

[2]) Hos Seneca hedder det: *audiendi sunt* (*tibi*) *tot hominum milia, tot disponendi libelli; tantus rerum ex orbe toto coëuntium congestus, ut possit per ordinem suum principis maximi animo subjici, exigendus est* (i Udgaverne forkert *erigendus est*).

[3]) Denne Dannelse priser Plinius den Yngre (*Ep.* VIII, 12) i høi Grad hos den Titinius Capito, der forestod Embedet under Trajan, men som ikke var en Frigiven, men en fribaaren Mand.

p. 410).[1] Med Navnet *ab epistolis* forbinder Dio Cassius (LXXVIII, 13 under Caracalla) Betegnelsen τὰς διαγνώσεις αὐτοῦ διοικήσας, hvorved aabenbart sigtes til den Virksomhed, der i en Indskrift (Or.-Henzen 6524) som et særegent Embede betegnes ved Navnet *a cognitionibus* (*domini nostri Septimii Severi*) og hos Philostrat (*V. soph.* II, 32) ved Udtrykket ὁ τὰς δίκας εἰσκαλῶν; der antydes herved uden Tvivl Protokolføringen og Udfærdigelsen af Afgjørelserne, naar Keiseren dømte, samt Ledelsen af den ydre Orden ved Forhandlingen.[2] Om Posten *a rationibus* (Or. 1494. 2986), der omfattede Regnskabsvæsenet og Bogholderiet og efterhaanden udsondrede sig fra de andre, bliver at handle ved Finantsvæsenet i Kap. 9. Til Embederne *a libellis* og *ab epistolis* kom siden et tredie, *a memoria* (*ad memoriam apparere*, *Hist. Aug. Pesc. Nig.* 7. Herod. IV, 8: ἀπελεύθερος τῆς βασιλείου μνήμης προεστώς), ved hvilket Navn vel nærmest maa tænkes paa Archivvæsenet og historiske Oplysninger om Præcedentser. Om disse samtlige Embeders Overgang til romerske Riddere er talt ovenfor; i Begyndelsen af denne Overgang har der enkelte Gange været nogen Vaklen, saa at vi f. Ex. under Ælius Verus atter finde to Frigivne, den ene *ab epistolis Latinis*, den anden *ab epistolis Græcis* (*Donati supplem. ad Murat.* p. 309, 4. Gruter p. 586, 8).

Efterhaanden fik enhver af disse Embedsmænd et Antal underordnede Medhjælpere, og der opstod saaledes særskilte Afdelinger af Kancelliet, *scrinia*, hver med en Chef eller Magister i Spidsen (*magister libellorum*, *magister a libellis*, *magister epistolarum*, *magister memoriæ*; se Willmanns Register p. 562, hvor man ogsaa i en Indskrift finder *magister libellorum*

---

[1]) Naar Phrynichus paa første Sted tillægger sin Velynder selve Bestyrelsen af Anliggenderne, τὰ Ἑλλήνων ἅπαντα πράγματα διοικεῖν, saa at han i Navnet var Keiserens Sekretær, men i Gjerningen hans Medarbeider, συνεργός, ligger heri en Blanding af servil Overdrivelse og af sandt Udtryk for den Indflydelse, Sekretæren kunde udøve.

[2]) En lignende Virksomhed hos Statholderen over Ægypten skildres af Lukian (*de merc. cond.* 12). Den Abascantius, der hos Statius skildres som *ab epistolis*, kaldes i en Indskrift hos Fabretti 273 *a cognitionibus*. Justin XLIII, 5, 12 siger, at Trogus Pompejus's Fader hos Diktatoren Cæsar havde havt *cura epistolarum et legationum simul et anuli*. Anulus er naturligvis Cæsars Segl; men hvad der betegnes ved *legationes*, er utydeligt.

et cognitionum sacrarum). Juristen Ulpian siges allerede under Alexander Severus at have været *magister scrinii*, førend han naaede op til høiere Embeder (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 26. Eutr. VIII, 23 [14]; i *Pescen. Nig.* 7 siges Paulus og Ulpian at have gjort Tjeneste, den ene *ad memoriam*, den anden *ad libellos*). [1])

§ 6.

Den keiserlige Regering igjennem Senatet. Senatets Lovgivning og dens Afløsning ved keiserlige Forordninger. Senatet som høi kriminel Domstol.

a. Medens Keiseren fra Monarchiets Begyndelse af aldeles umiddelbart og uden nogensomhelst Medvirkning af Senat eller de republikanske Øvrigheder (med en Skinundtagelse i Begyndelsen af Tibers Regering) [2]) fra sit Kabinet og igjennem sine Legater og de nye Magistrater (*præfectus urbi*, *præfectus prætorio*) bestyrede alle de ham overdragne Provindser og hele den væbnede Magt (der med Undtagelse af Garden stod i hine Provindser), samt den hermed forbundne Del af Finantsvæsenet (dels som *ærarium militare* dels som *fiscus*), og ligeledes ene afgjorde alle personlige Naadessager, saasom Meddelelsen af Borgerret, af det saakaldte *jus Quiritium* og af *jus liberorum* (Plin. *Ep.* X, 11. 5. 2. 94), førte han iøvrigt, navnlig i det første og en Del af det andet Aarhundrede, Regeringen med og

---

[1]) En Mængde Personalnotitser om Mænd i de her omhandlede Embeder ere samlede i første Del af Friedländers Sittengeschichte Roms, fjerde Udgave S. 99 ff. og især S. 165 ff.

[2]) Hvorledes Tiber, da han efter Augusts Død en kort Tid optraadte borgerlig, ikke blot henviste alle andre vigtige Anliggender, men ogsaa saadanne, der angik de keiserlige Provindser og Krigsvæsenet, til Senatet, skildrer Sveton *Tib.* 30 og 32 (Kap. 30: *Neque tam parvum quicquam neque tam magnum publici privatique negotii fuit, de quo non ad patres conscriptos referretur: de vectigalibus ac monopoliis, de exstruendis reficiendisve operibus, etiam de legendo vel exauctorando milite ac legionum et auxiliorum descriptione, denique, quibus imperium prorogari aut extraordinaria bella mandari, quid et qua forma litteris rescribi placeret.* Kap. 32: *Corripuit consulares exercitibus præpositos, quod non de rebus gestis senatui scriberent*).

igjennem Senatet (jfr. Dio Cass. LII, 31 i Mæcenas's Tale). Dette repræsenterede i Forbindelse med de republikanske Magistrater i Formen den overleverede republikanske administrative og fra Tiber af (se Kap. 3 § 10) tillige den lovgivende Magt, men var paa begge Omraader i Virkeligheden kun Organet for den keiserlige Villie, idet Senatet baade sammensattes efter Keiserens Ønske igjennem Anbefaling til Øvrighedsposter (se Kap. 3 § 10) og ikke vovede at have nogen selvstændig Villie, ikke at tale om ikke faa Senatorers økonomiske Afhængighed af den keiserlige Naade (se Kap. 2 § 10). [1] (Jfr. ogsaa Mæcenas's Raad hos Dio Cass. LII, 20 om at lade de gamle Magistrater beholde Rang uden Magt.) Med Senatet stod Keiseren i umiddelbar Forbindelse, ikke blot, naar han overtog Konsulatet, men ogsaa stadig ved den ham tillagte *tribunicia potestas* og den ham indrømmede særlige Beføielse til at holde Senat og deri gjøre Forslag (se ovenfor § 3). Som Mellemled ved denne Forbindelse benyttedes en af de republikanske mindre Magistrater, der herved udviklede sig til en særlig Betydning og Form. Allerede August havde nemlig, uden Tvivl i Analogi med de Konsulerne tildelte Qvæstorer, undtagelsesvis under Upasselighed, og da i sin egen Nærværelse, eller af andre Hensyn benyttet en Qvæstor til paa sine Vegne i Senatet at oplæse længere Foredrag (Dio Cass. LIV, 25 ved Aar 13 f. C. Svet. *Aug.* 65). Dette Exempel fulgte oftere Claudius (Dio Cass. LX, 2) og Nero (Tac. *Ann.* XVI, 27. Svet. *Nero* 15). Sveton (Calig. 26) betegner en Qvæstor som Keiserens særlige Qvæstor (*quæstorem suum*, jfr. *quæstor Tiberii Augusti V consulis* hos Or. 723). Om Vespasian berettes, at han lod sin Søn Titus baade paa egen Haand koncipere Breve og *edicta* for sig og oplæse Taler i Senatet *quæstoris vice* (Svet. *Tit.* 6). Den eller de Qvæstorer (Plin. *Ep.* VII, 16: *simul quæstores Cæsaris fuimus*), der saaledes ifølge en efterhaanden opstaaet fast Vedtægt ansattes hertil, kaldtes da *quæstores candidati* eller blot *candidati principis*, vel fordi der til denne særlige Stilling

---

[1]) Dette er det virkelige Forhold, der udsættes for en skjæv Opfatning, naar man taler om en imellem Keiser og Senat delt Regering, et Dyarchi.

toges en af dem, som Keiseren specielt havde anbefalet til Qvæsturen [1]), og som deres Virksomhed angiver Ulpian (*Dig.* I, 13) Oplæsningen af keiserlige Meddelelser (*libri principales*) i Senatet. Det laa nær, at disse af Keiseren efter Gunst og Begavelse valgte *candidati principis* kunde faa Indflydelse paa selve Meddelelsernes ikke blot Redaktion, men ogsaa Indhold, og heraf udviklede sig da, skjøndt Overgangen ikke lader sig nærmere paavise, det i den sidste Keisertid saa vigtige Embede som *quæstor sacri Palatii*, keiserlig Kantsler (se § 10). [2])

Fra Senatet udgik altsaa enten efter Andragender, stillede med Keiserens Vidende og efter hans Ønske eller dog med hans Samtykke af Konsulerne, sjelden af Prætorer eller Almuetribuner, eller efter umiddelbar Foranledning af Keiseren selv ifølge hans *jus relationis*, som han udøvede ved et af ham selv holdt eller af hans Qvæstor oplæst Foredrag, *oratio* [3]), Beslutninger saavel om alle administrative Anliggender, der ikke faldt under Keiserens umiddelbare Regering (altsaa angik Rom, Italien eller Senatsprovindserne), som lovgivende Bestemmelser. Det hele Forhold, hvorom i Retskilderne stundom bruges Udtrykkene *princeps senatus consultum fieri jussit* eller *decernendum curavit*, fremgaar navnlig klart af Tacitus's Skildring af slige Forhandlinger i Annalerne (f. Ex. IV, 6. 15. XII, 53. XIII, 4, hvor dog stærkt

---

[1]) Dette bekræftes derved, at i Indskrifterne ikke sjelden forekomme *prætores* og *tribuni candidati*, *prætor candidatus divi Trajani* og deslige, se Orelli-Henzen *index* S. 103 og 105, navnlig Indskriften *n.* 3179, hvor en Mand betegnes som *tribunus plebis* og *prætor* med Tilføielse: *in utroque honore candidatus divi Trajani Augusti* og 6501: *candidatus imperatoris in omnibus honoribus*.

[2]) *Quæstor candidatus* nævnes oftere i Indskrifterne, endnu i Slutningen af det fjerde Aarhundrede (Or. 1130. 1131. 3162), ja selv i Begyndelsen af det femte (Or. 3159), oftest som *quæstor candidatus* hos en bestemt Keiser, f. Ex. *D. Hadriani* o. s. v. (se Henzens Register VII S. 105).

[3]) Et Exempel paa i en saadan *oratio* er den i en Indskrift opbevarede af Claudius *de civitate Gallis danda.* Naar den fraværende Keiser satte sig i Forbindelse med Senatet ved et Brev (f. Ex. det berygtede fra Tiber, der medførte Sejans Fald, Tac. *Ann.* VI, 12-15. Svet. *Tib.* 67. Dio Cass. LVIII, 10), rettedes Brevet til Konsulerne, ene eller med de øvrige Magistrater, og Andragendet stilledes da af disse.

fremhæves den keiserlige Husregering under Claudius. XV, 19; jfr. Svet. *Tib.* 30—32), medens Sveton i Almindelighed omtaler Alt som blot foranstaltet af Keiseren (f. Ex. Nedslagningen af svævende Processer ved Caligula, Svet. *Cal.* 15). Reglen om Senatsbeslutningernes Lovskraft (Gaius I, 4: *senatus consultum legis vicem obtinet. Instit.* I, 2, 5 [1]). *Dig.* I, 3, 9: *Non ambigitur, senatum jus facere posse*; se Kap. 3 § 10) er naturligvis kun den senere juridiske Indklædning af det fra Tiber af faktisk uddannede Forhold, efterat vel allerede under August Begrændsningen af Senatets Myndighed ligeoverfor Folkets ofte var tilsidesat, men udtrykker den virkelige Form for Lovgivningen, som udelukkende brugtes igjennem det hele første og langt ned i det andet Aarhundrede. I Retskilderne citeres en Række Senatsbeslutninger fra Keisertiden, der benævnes efter de Mænd, under hvis Forsæde de ere fattede, og behandles fuldkommen som Love, tildels som Hjemmel for vigtige Retsregler, især *Senatus consultum Vellejanum*, *Trebellianum*, *Macedonianum*, *Pegasianum*, *Orfitianum*; enkelte Gange anføres selve *oratio principis* som Hjemmel, maaske fordi Keiseren optraadte som Forslagsstiller og en Senatsbeslutning ikke passende kunde benævnes efter ham (*Dig.* XXIII, 2, 60: *Paulus libro singulari ad orationem divi Antonini et Commodi.* XXIV, 1, 3. XXVII, 9, 1 o. s. v.). [2]) Foruden imidlertid at Grændsen imellem, hvad der henhørte under Keiseren umiddelbart og hvad under Senatet, fra Begyndelsen af ikke var skarp, hvortil navnlig ogsaa bidrog den keiserlige fiskalske Interesse i selve Senatsprovindserne, og paa enkelte Punkter Grundlaget, navnlig Provindsdelingen, efterhaanden forandredes, f. Ex. ved Ombytning af Provindser imellem Keiseren og Senatet, og tilsidst forsvandt, medens Italien inddroges under Provindsbestyrelsens Former, laa det i Sagens Natur

---

[1]) *Nam quum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa, æquum visum est senatum vice populi consuli.*

[2]) I *Dig.* V, 3, 20, 6 anføres en Senatsbeslutning fattet under Konsulernes Forsæde *pridie idus Martias* om de Gjenstande, som Keiser Hadrian *a. d. V. nonas Mart.* havde forelagt i en *libellus.*

og Monarchiets Tendents, at efterhaanden den umiddelbare keiserlige Indgriben paa alle Punkter gjorde sig mere og mere gjældende og Senatet tilbagetrængtes. Hertil bidrog ogsaa Keiserens Fraværelse fra Rom, der fra det andet Aarhundrede blev stedse hyppigere og mere langvarig ved Krige og Uroligheder, ikke at tale om Regeringer, der opstode og dannede sig i selve Provindserne. Heraf fremgik da først en meget udstrakt og paa alle, ogsaa de oprindelig Senatet undergivne, Omraader fremtrædende Afgjørelse af enkelte administrative Anliggender og Naadessager umiddelbart fra Keiseren ved *epistolæ* og *edicta*, tildels Ordrer til *præfectus urbi* o. s. v. Exempler paa saadanne findes i Indskrifter hos Bruns p. 170 ff.; ved enkelte kunne særlige Omstændigheder have gjort sig gjældende, f. Ex. ved Venafrum dens Anlæggelse som Koloni af August, ved Claudius's Edikt om Anaunernes Borgerret keiserlige Domæneforhold og Hensyn til Soldater, ved Vespasians Brev *ad Vanacinos* paa Corsica Forholdet til en keiserlig Prokurator.[1] Men efterhaanden sluttede sig hertil almindelige Foranstaltninger og ligefrem Lovgivning ved keiserlige Forordninger, *constitutiones*, der fra det andet Aarhundredes Midte af mere og mere og tilsidst ganske afløse de lovgivende Senatsbeslutninger. (Om de speciellere Former og Navne for disse Forordninger se i Kap. 8.) De keiserlige Forordningers fulde Retsgyldighed som Love udtales allerede uden nogen Indskrænkning som forlængst anerkjendt af Gaius I, 5.[2] Da Senatet ved Valget af Keiser Tacitus et Øieblik troede at have gjenvundet sin tidligere Anseelse eller dog en større Betydning end det længe havde havt, lovede ogsaa Probus ved sin Regeringstiltrædelse, at de af ham givne Forordninger skulde bekræftes af Senatet (*Hist. Aug. Prob.* 13: *leges, quas Probus ederet, senatus consultis propriis consecrarent*), men det Hele ind-

---

[1]) Mærkes kan Svetons Beretning (*Titus* 8), at Titus ved et almindeligt Edikt bekræftede alle af hans Forgængere tilstaaede personlige Begunstigelser, hvilke man tidligere fra Tiber af havde maattet søge bekræftede enkeltvis af den nye Regent. Det Samme gjorde Nerva (Plin. *Ep.* X, 58).

[2]) *Constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistola constituit; nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, quum ipse imperator per legem imperium accipiat.*

skrænkede sig vel til en Slags Indregistrering af de keiserlige Forordninger i Senatet, hvoraf ogsaa findes Spor i Forordninger fra Begyndelsen af det femte Aarhundrede (*Cod. Just.* I, 14, 3 og 8), ligesom hermed uden Tvivl hænger sammen den Høitidelighed, hvormed et Exemplar af den nysamlede *codex Theodosianus* oversendtes til Raadet i Rom for der at nedlægges som authentisk Grundexemplar (*Gesta in senatu urbis Romæ de recipiendo cod. Theodos.* foran denne).

b. Ligesom Lovgivningen igjennem Senatet formelt betegner en betydelig Udvidelse af dets Myndighed og Virksomhed, men i Virkeligheden kun viser det som Redskab for Keiserens Villie, saaledes var ogsaa Overførelsen paa Senatet af den høieste dømmende Myndighed, navnlig den kriminelle, i Virkeligheden en Inddragelse af denne Myndighed under den keiserlige Indflydelse. Uden at der nævnes nogen enkelt Foranstaltning eller Akt, hvorved dømmende Myndighed tillægges Senatet, fremtræder dette, efter et Par isolerede Antydninger under August [1]), fra Tiber af bestemt og i saare hyppige Exempler som egentlig Kriminaldomstol. Da alle Folkets Rettigheder gik over paa Senatet, laa en successiv Udvidelse af dets Virksomhed ogsaa i denne Retning, hvori jo *quæstiones* vare traadte istedenfor *judicia populi* og dømte i Folkets Navn, ikke fjernt, og den fremkaldtes ved en Blanding og Forvexling af politiske Sikkerhedsforanstaltninger med dømmende Strafferet, idet paa den ene Side Keiseren foretrak en Forhandling af kriminelle Sager imod høierestaaende Personer og af politisk Charakter paa et Sted og i Former, der gjorde vilkaarlig Fremgangsmaade og Indblanding lettere end for de egentlige Domstole, og paa den anden Side Senatet efterhaanden tilegnede sine Medlemmer en særegen Retsstilling i kriminelle Sager. Til Senatet henlagdes nemlig først som til en Art Pairsdomstol alle Straffesager, i det Ringeste Kapitalsager, imod Senatorer, deres Hustruer og Børn, hvorved tillige ikke-senatoriske Medskyldige inddroges for dets Dom. Dette Omfang af Senatets Kriminaljurisdiktion, saaledes som den efter-

---

[1]) Svet. *Aug.* 66: *Salvidienum Rufum . . . damnandum senatui tradidit*; jfr. Dio Cass. LIII, 23 om Cornelius Gallus.

haanden i de to første Aarhundreder var udviklet, angives af Dio Cassius i Almindelighed LII, 31 i Form af Raad af Mæcenas til August og med Hensyn til Senatorernes egne Personer LXVII, 2 og LXXIV, 2; jfr. *Hist. Aug. Sept. Sev.* 7.[1]) Exempler ere særdeles hyppige hos Tacitus, Svetonius, Dio Cassius og Plinius den Yngre, og Anklageforhandlinger i Senatet angives som regelmæssige og sædvanlige (f. Ex. hos Svet. *Calig.* 53: *magnorum in senatu reorum accusationes defensionesque.* Quinct. III, 10), medens der hos de samme Skribenter ikke er noget Exempel paa en Kapitalklage mod en Senator for en anden Domstol. Særlig fremtræde i Plinius's Breve Anklager over Misbrug af Øvrighedsmyndighed til Pengeudpresning (*de repetundis*) forhandlede i Senatet, hvor den almindelige Strafskyld afgjøres, medens Forhandlingen af de enkelte Erstatningskrav henvises til *judices* (II, 11. III, 4. 9. IV, 9. V, 4. 15 o. s. v.[2]); jfr. Juv. *Sat.* VIII, 43); Exempler paa Anklager for andre Forbrydelser ere talrige hos Historikerne (*veneficium* Tac. *Ann.* III, 10 ff. 22. IV, 22; andre Arter af Mord, *inter sicarios*, Tac. *Ann.* XIII, 44; *falsum* Tac. *Hist.* IV, 10. 40. *Ann.* XIV, 40; Utugt af en Senators Hustru Tac. *Ann.* II, 85). Dernæst synes efter de forekommende Exempler (se blot for Tibers Vedkommende Tac. *Ann.* I, 72. II, 27—32. 50. III, 37. 44. IV, 42 o. s. v. Svet *Tib.* 58. 61: *in media curia.* Dio Cass. LVII, 15. 22. LVIII, 9 ff. 19) Anklager for Majestætsforbrydelse uden Hensyn til den Anklagedes Person at have været henlagte til Senatet, skjøndt sædvanlig vel Senatorer vare medindviklede.[3]) Stundom udvidedes Senatets Kompetents

---

[1]) Dio Cassius's første Sted lyder saaledes: *Τρίτον, ἄν τούς τε βουλευτὰς τοὺς ἐκ τῆς γερουσίας καὶ τοὺς παῖδας τάς τε γυναῖκας αὐτῶν, ἄν ποτέ τινα αἰτίαν βαρυτέραν, ὥστε τὸν ἁλόντα σφῶν ἀτιμίαν ἢ φυγὴν ἢ καὶ θάνατον ὀφείλειν, λάβωσιν, ὑπό τε τὸ βουλευτήριον ὑπάγῃς μηδὲν προκαταγνούς, καὶ ἐκείνῳ πᾶσαν τὴν περὶ αὐτῶν διαψήφισιν ἀκέραιον ἐπιτρέπῃς.*

[2]) I det første Brev erkjender den Anklagede, Marius Priscus, Beskyldningen for *repetundæ* som grundet og beder om at henvises til Dommere, men der reises endnu mere graverende Beskyldninger imod ham, der kræve en fortsat Forhandling i Senatet.

[3]) Paa det første Sted hos Tacitus, hvor Majestætsforbrydelsernes Be-

eller sattes i Bevægelse med Hensyn til visse Forbrydelsesarter ved særlig Beslutning (Tac. *Hist.* II, 10: En romersk Ridder anklages i Senatet; *nam recenti Galbæ principatu censuerant patres, ut accusatorum causæ noscerentur*; jfr. IV, 10 og 40). Men i denne Senatets dømmende Virksomhed indblandede Keiseren sig idelig, hyppig skærpende, sjelden formildende, saa at ofte blot den forudbestemte Doms Afsigelse uden Undersøgelse overlodes Senatet (Dio Cass. LVIII, 21). (Om Dødsdommens Sanktion af Keiseren se ved Retsvæsenet i Kap. 8.) Det særlige Forum for Senatorerne indskrænkedes eller bortfaldt i det tredie og fjerde Aarhundrede ved Henlæggelse af Kriminalsager imod Senatorer under *præfectus prætorio*, *præfectus urbi* og Statholderne, tildels med Forbehold af Keiserens Revision af Dommene, hvorom Detailbestemmelserne ikke høre herhid.[1])

Ved Siden af denne Kriminaljurisdiktion tildeltes der fra Nero af stundom Senatet en Virksomhed som Appeldomstol i private Sager (Svet. *Nero* 17: [*cautum*], *ut omnes appellationes a judicibus ad senatum fierent.* Tac. *Ann.* XIV, 28: *qui a privatis judicibus ad senatum provocavissent*; se herom ved Retsvæsenet i Kap. 8).

Anm. Naturligvis maatte der for denne Art af Senatsforhandlinger om Retssager danne sig og fastsættes særegne Regler og Former i Analogi med hvad der gjaldt i de egentlige Domstole, saasom om Tilladelsen til at indbringe en Klage, svarende til *delatio nominis* (en Forhandling herom hos Plin. *Epist.* IX, 13), om Advokaterne, den dem tildelte Tid til at tale (se f. Ex. Plin. *Epist.* IV, 9), Udsættelser o. s. v. Hos Tacitus (*Ann.* IV, 21) siges Senatet at have dømt efter aflagt Ed (*juratus*). Ved Anklager af stærk politisk Charakter (*majestatis*), saasom mod C. Piso og især Sejan under Tiber, og imod dem, der vare indviklede i Pisos

---

handling omtales, *Ann.* I, 72, er det dog en Prætor, der spørger, om Majestætsprocesser, *judicia majestatis*, skulle finde Sted; der tænkes altsaa paa en sædvanlig *quæstio* med en Prætor i Spidsen.

[1]) Se Dirksen: Civilistische Abhandlungen I, S. 158 ff.; Hovedsteder ere *Cod. Theodos.* IX, 1, 1. 2, 2. 40, 10.

Sammensværgelse under Nero, vare Formerne vel ofte meget summariske.

§ 7.

Dannelsen af et nyt keiserligt Raad, *amici, comites, consiliarii, consilium principis.*

Overgangen fra Regeringen og Lovgivningen igjennem Senatsbeslutninger til Regeringen ved Forordninger og selv den efterhaanden følgende Indskrænkning af Senatets Jurisdiktion staar i nær Forbindelse med Uddannelsen af et snevrere Raad omkring Keiserens Person istedenfor det fuldstændige Senat, der herved tilsidst ganske trængtes tilbage fra Forhandling og Samvirken med den ofte langt og paa lang Tid fjerne Keiser. August indførte (dog vel neppe allerede Aar 27, ved hvilket Aar Dio omtaler Sagen), medens han indskrænkede Senatets ordinære Møder, et Slags snevrere Raad af vexlende Medlemmer (*semestria consilia*), efter Dio Cassius bestaaende af Konsulerne og en af hver af de øvrige Magistratsklasser, samt femten ved Lod udtagne), med hvilket han forberedte og forhandlede de Sager, han vilde forelægge det hele Senat (Svet. *Aug.* 35: *cum quibus de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractaret.* Dio Cass. LIII, 21). I Augusts høie Alder, Aar 13 e. C., forlangte han tyve aarlige Raader af Senatets Medlemmer, og det bestemtes, at, hvad han besluttede i Forening med dem og Tiber og de fungerende Konsuler og hvilke andre han hver Gang vilde medtage, skulde gjælde, som om det var vedtaget af hele Senatet (Dio Cass. LVI, 28). Om Tiber hedder det hos Sveton (*Tib.* 55), at han *super veteres amicos ac familiares* (hvis Stilling altsaa aldeles beroede paa Keiserens egen Gunst) udbad sig tyve *e numero civitatis* som Raadgivere i Statsforretningerne, *velut consiliarios in negotiis publicis.* Ogsaa under Caligula nævner Dio Cassius (LX, 4, men ved dømmende Virksomhed: ἐδίκαζε) keiserlige σύνεδροι, hvis Benyttelse var ophørt under Tibers Ophold paa Capri, skjøndt Dio ogsaa hentyder til Keiserens særlige Forhandlinger med Konsulerne og Prætorerne, især dem, der bestyrede Skatkammeret. Medens vi under de følgende

Keisere ikke have udtrykkelige Vidnesbyrd om slige Udvalg af Senatorer, undtagen naar i Alexander Severus's første Aar hans kvindelige Formyndere udtoge 16 Senatorer som hans Raader (Herod. VI, 1), finde vi dog ikke blot i Almindelighed keiserlige Venner omtalte som indtagende en nærmere indflydelsesrig Stilling (se f. Ex. især Svet. *Titus* 7: *Amicos elegit, quibus etiam post eum principes ut et sibi et rei publicæ necessariis adquieverunt præcipueque sunt usi.* Herod. I, 8 om Commodus: *πάντα ἔπραττε συμβούλοις χρώμενος τοῖς πατρῴοις φίλοις*), men navnlig se vi bestandig Keiserne, naar de opholde sig udenfor Rom, især i Provindserne (med Undtagelse naturligvis af pludselig optraadte Usurpatorer), omgivne ikke blot af Embedsmænd, navnlig af *præfecti prætorio*, men af et ikke ringe Antal Senatorer, vistnok overveiende efter eget Valg, maaske ogsaa nogle betegnede af Senatet, og efter Keiserens Charakter mere eller mindre forhandlende med disse *comites et amici* og afgjørende Sager i et af dem dannet *consilium* [1]), især Retssager, ved hvilke vi da ogsaa finde et saadant keiserligt *consilium* dannet ved Tilkaldelse i Rom selv (Plin. *Epist.* IV, 22: *interfui principis cognitioni, in consilium adsumptus. Hist. Aug. Hadr.* 22). At stundom ogsaa Riddere vare tilstede, siger *Hist. Aug. Hadr.* 8. Udenfor Rom indtoge disse Keiserens ledsagende Raader en fast Stilling paa længere Tid (Papinian i *Dig.* XXVII, 1, 30: *circa latus principum agunt, et*

---

[1]) Tac. *Ann.* I, 47: Tiber, der forberedte en Reise til Hærene i Gallien og Illyricum, *legit comites.* Svet. *Tib.* 46 almindeligt: *comites peregrinationum expeditionumque.* Vespasian var som Konsular *inter comites Neronis* i Grækenland (Svet. *Vespas.* 4). Om Hadrian hedder det i *Hist. Aug. Hadr.* 8: *optimos quosque de senatu in contubernium imperatoriæ majestatis adscivit.* 18: *cum judicaret, in consilio habuit non amicos suos aut comites solum, sed juris consultos et præcipue Julium Celsum . . . aliosque, quos tamen senatus omnis probasset,* altsaa vel ved et Valg. 22: *causas Romæ atque in provinciis frequenter audivit, adhibitis in consilio suo consulibus atque prætoribus et optimis senatoribus.* Om Antoninus Philosophus hedder det (*Hist. Aug. Ant. Phil.* 11): *habuit secum præfectos, quorum et auctoritate et periculo semper jura dictavit; usus autem est Scævola præcipue juris perito.* Ved Alexander Severus (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 32) nævnes *amici comitesque* i Forbindelse med *magistri et principes officiorum.*

honor delatus finem certi temporis et loci non habet; jfr. *Dig.* IV, 4, 11, 2). Naturligvis tillagdes der dem Godtgjørelse og efterhaanden Løn; kun om den den republikanske Tid nærstaaende og personlig paaholdende Tiber bemærker Sveton (*Tib.* 46), at han ikke gav sine Ledsagere paa Reiser og Togter Løn, *salarium*, men alene Diæter, *cibaria*, med Undtagelse af en enkelt Leilighed, ved hvilken han paa den endnu levende Augusts Bekostning (*ex indulgentia vitrici*) ydede dem en betydelig Gratifikation efter Inddeling i tre Klasser. At der i dette keiserlige Raad ikke udelukkende behandledes Retssager, sees af *Hist. Aug. Anton. Phil.* 22 (*semper sane cum optimatibus non solum bellicas res, sed etiam civiles, priusquam faceret aliquid, contulit;* jfr. *Hist. Aug. Alex. Sev.* 29: *res bellicæ et civiles per amicos tractabantur*); men at Retssagers Afgjørelse spillede en Hovedrolle, viser Fremhævelsen af ansete Juristers Deltagelse (*Hist. Aug. Hadr.* 18. 22. *Anton. Pius* 12. *Alex. Sev.* 15. 68. *Herod.* VI, 1), og hertil sluttede sig da naturlig Redaktionen af civilretlige Forordninger, der udtrykkelig betegnes som Gjenstand for saadan Behandling (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 16: *neque ullam constitutionem sacravit sine viginti juris peritis et doctissimis ac sapientibus viris isdemque disertissimis non minus quinquaginta, ut non minus in consilio essent sententiæ quam senatus consultum conficerent*; de sidste Ord antyde en ikke videre kjendt Bestemmelse om det i den Tid til Fattelsen af en Beslutning nødvendige Antal af tilstedeværende Senatorer; jfr. Beretningen om Forhandlingen af et tvivlsomt Retsspørgsmaal imellem de keiserlige Jurister, *amici nostri juris periti* under Keisernes, *divorum fratrum*, det er M. Antoninus's og L. Verus's, Forsæde, *Dig.* XXXVII, 14, 17).[1] Vi se altsaa her en vidtfremskreden Udvikling, om end ikke endnu en fast Ordning, af et fra Senatet forskjelligt, men dog for det Meste Senatorer omfattende keiserligt Raad, der tillige dannede den øverste Domstol. Endog Betegnelsen *consiliarius* forekommer (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 26: *consiliarius Alexandri* om Ulpian; jfr.

---

[1]) Om den her og allerede tidligere i ubestemte Former fremtrædende Indblanding af Udøvelsen af den civile Dommermyndighed se videre ved Retsvæsenet i Kap. 8.

Dig. IV, 4, 11, 2. Orell. 2648: *consiliarius Augusti.* 3190); Navnet *consistorium* forekommer ikke før det fjerde Aarhundrede, men vel *auditorium principis* om Forhandlingsstedet (f. Ex. Ulpian i *Dig.* IV, 4, 18. XXXVI, 1, 22). Medlemmernes Stilling som Keiserens Ledsagere og udgjørende hans Følge, *comitatus sacratissimus* (*Cod. Theod.* VI, 23, 4, rigtignok fra en langt senere Tid) frembringer den senere Brug af Ordet *comes* som almindeligt Navn for høiere Embedsmænd og for Saadanne, der staa i Spidsen for en vis Forvaltningsgren (f. Ex. *comes rei militaris*; se § 10).[1] Ligeoverfor dette keiserlige Følge og Raad træder det egentlige Senat stedse mere og mere i Baggrunden, en Nedsynken, der just ogsaa viser sig deri, at det allerede tidlig (ved Hadrian) fremhæves som noget Særligt, at Senatet i det Hele og Senatorerne behandles med Opmærksomhed (Dio Cass. LXVII, 7. *Hist. Aug. Hadr.* 8). Dets Stilling som Regeringsorgan og som delagtigt i de almindelige Retsanliggenders Behandling var i Virkeligheden ophørt og gaaet over paa de keiserlige Magistrater, Raader og Kabinet, længe før dets Plads som et blot fornemmere Kommunalraad udtaltes ved Sideordningen af Raadet i Konstantinopel (se Kap. 2 § 13) og ved Navnet *senatus urbis Romæ* (f. Ex. *gesta in senatu urbis Romæ* foran *codex Theodosianus*).

§ 8.

De nye keiserlige Embeder; Lønninger.

Keiserne, navnlig de bedre, der ikke lode sig beherske af de Frigivne, ikke mindst August selv, benyttede naturligvis i Regeringens Førelse særlige Raadgivere, som de ansaa for paalideligere og dygtigere end Massen af Senatorerne og hvis Medvirkning havde en varigere og fastere

---

[1] Allerede fra Vespasians Tid finde vi i Indskrifter *comes imperatoris* som en Hædersbetegnelse (Or. 3139. 3440. *comes Veri* 3186. *comes Severi et Antonini Augustorum* 2652. *comes Augusti* som Titel *Eph. epigr.* I, 130. Hermes IV, S. 126. Or. 728 forekommer allerede fra Tibers Tid *comes Drusi filii Germanici;* jfr. 750). Disse Indskrifter vise Senatorer af forskjellig Rang, flest *prætorii.*

Charakter end de aarlig skiftende republikanske Magistraters; men den hele Maade, hvorpaa Monarchiet dannede sig og fra Begyndelsen fremtraadte, gjorde det vanskeligt eller rettere umuligt at anvise disse Raadgivere og Medhjælpere en officiel Stilling med anerkjendt Indvirkning paa bestemte og særskilte Sider af Forretningerne og Ansvar derfor, under Bistand af regelmæssig forgrenet Medhjælp, kort sagt som Ministre. De øvede altsaa deres Indflydelse enten ganske som private Mænd og Keiserens Venner uden Embede og uden Plads i Senatet, saaledes som det under August var Tilfældet i en lang Række Aar med C. Mæcenas og senere med C. Sallustius (Tac. *Ann.* III, 30; jfr. Senecas Stilling under Nero i de første Aar af hans Regering), eller de forbandt den særlige personlige Indflydelse med den almindelige Løbebane igjennem Senatet og igjennem Embeder og militære Kommandoer, saaledes som M. Agrippa eller under Tiber Coccejus Nerva (Tac. *Ann.* VI, 32). Dog laa det for det Første i Sagens Natur, at Keiseren maatte vælge og fordele de af ham alene afhængige Statholdere i hans Provindser og disses tilforordnede civil-militære Medhjælpere, Legater af anden Rang, friere og med mindre strengt Hensyn til de senatoriske Rangs- og Anciennetetsforhold, og beholde dem kortere eller længere Tid i deres Stilling efter Tillid og Behag, hvorved altsaa opstod en Række af særlig keiserlige Provindsembeder og Kommandoposter, besatte med Mænd, der havde Plads i Senatet. Dernæst medførte Nødvendigheden Oprettelsen af et Par Tillidsposter, til hvilke betroedes Hverv, som havde særdeles Vigtighed for den offentlige Ro og Orden i den i den første Keisertid en overveiende Indflydelse bevarende Hovedstad og for Keiserens Persons og Regerings Sikkerhed, af hvilke Poster dog den ene, *præfectura prætorii*, just ifølge sit Forhold til Keiserdømmets Grundlag, Krigsmagten, holdtes udenfor det republikanske Embedshierarchi og Senatet, men ad en ved Omstændighederne given uheldig Vei fra en tilsyneladende beskeden Stilling udviklede sig til et Alt opslugende Omfang af Magt, til et Despotiets Centralorgan, farligt for Despoterne selv. Dernæst viste det sig ogsaa uden politiske Hensyn snart hensigtsmæssigt at undergive visse enkelte

Forretninger en fastere og speciellere Omhu, end de aarlige republikanske Magistrater kunde yde dem; herhid hører Forvaltningen af det republikanske Skatkammer, *præfectura ærarii Saturni*, Tilsynet med offentlige Bygninger og Mindesmærker og Omsorgen for de store Hovedlandeveie (se ved Veivæsenet i Kap. 12), hvorved den gamle Censurs Forsvinden kommer i Betragtning, Virksomhed ved den offentlige Kornuddeling (se i Kap. 9) samt, som noget Nyt, Tilsynet med enkelte Borgerkommuner (se ved Municipalvæsenet i Kap. 7). Medens ogsaa disse i den hele Administration lidet indgribende Hverv, *curæ*, i Analogi med tidligere Forhold passende, tildels vel som ulønnede Hædersposter, kunde tildeles Senatorer af høiere eller lavere Rang, hvorom der dannede sig en vis Vedtægt, kunde dette derimod ikke ske med Bestyrelsen af, hvad der oprindelig var Keiserens Privatanliggender, af den keiserlige Kasse og de store keiserlige overalt adspredte Eiendomme og Indtægter, der altsaa betroedes til Forvaltere, *procuratores*, af Ridderstanden eller endnu lavere Stand. Saaledes fremkom en dobbelt Række af nye keiserlige Embeder [1]), senatoriske og ikke-senatoriske, hvis indbyrdes Forhold dog efterhaanden i det andet og især i det tredie Aarhundrede modificeredes ved nogle af de ikke-senatoriskes tiltagende Betydning og Anseelse, en Modifikation, der blev kjendeligere, da i det tredie Aarhundrede Senatorstanden fortrængtes fra Krigstjenesten (se Kap. 2 § 13 og Kap. 5 § 12 Anm. om Krigstribunatet), hvorfor da ogsaa nu, idet de gamle republikanske Poster og Senatorværdigheden beholdt deres Rangfortrin, Mænd, der havde hævet sig til indflydelsesrige Stillinger uden at være Senatorer, ved *allectio* indskjødes i Senatet paa en høiere Plads (se Kap. 2 § 13). De nye keiserlige Embeder bortgaves udelukkende af Keiseren selv paa ubestemt Tid, indtil han tilbagekaldte, befordrede eller afsatte Ved-

---

[1]) Om disse Embeders Fremkomst allerede under August se i Almindelighed Svet. *Aug.* 37: *nova officia excogitavit: curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis, frumenti populo dividundi, præfecturam urbis, triumviratum legendi senatus et alterum recognoscendi turmas equitum.* De to sidste bleve dog ikke til faste og staaende Embeder.

kommende (Dio Cass. LII, 21), og fik faste Lønninger, dels i Penge, dels i Naturalier, *salaria et annonæ* (Dio Cass. LII, 23 og 25 i Mæcenas's Tale, der ogsaa nævner de keiserlige Prokuratorer, men ikke udtrykkelig Embedsmændene i Byen. LIII, 15), en Indretning, der uden Tvivl fra Tiber af (Svet. *Tib.* 46, hvor der dog ikke tales om Statholdere) anvendtes ogsaa paa Statholderne (og følgelig paa Qvæstorer og Legater) i Senatsprovindserne (Dio Cass. LII, 23. Tac. *Agr.* 42: *salarium proconsulare*). Pescennius Niger tildelte *consiliarii* hos Magistrater og Statholdere *salaria* (*Hist. Aug. Pesc. Nig.* 7).[1] Ved enkelte af de ringere Embedsposter forekomme derfor Spor af en Benævnelse efter Lønningsklassen, saasom *procurator trecenarius* (Or. 946), *ducenarius* (f. Ex. Or.-Henz. 6356) *centenarius* (f. Ex. Or 946) og *sexagenarius* (f. Ex. Or.-Henz. 6930), i den seneste Tid ogsaa ved keiserlige Raader, f. Ex. *ducenarius a consiliis*, *sexagenarius a consiliis sacris* i Indskriften til Ære for Cælius Saturninus fra det fjerde Aarhundrede, Willmanns 1223, og *centenarius consiliarius Augusti . . . . adsumptus in consilium ad sestertium LX milia nummum* i en ligeledes sildig Indskrift, Or. 2648. Med hvilket virkeligt Beløb disse høitklingende Lønninger, angivne efter gammel Form i *sestertia*, altsaa *ducenta sestertia* o. s. v., ere blevne udbetalte, er usikkert.

Anm. Saavel de senatoriske som de ikke-senatoriske Embeders Navne med specielle Tilføielser navnlig af Embedsstedet indtage naturligvis en overordentlig stor Plads i den uhyre Masse af Indskrifter fra Keisertiden, særlig i de talrige Æres- og Gravindskrifter, hvor de beklædte Poster opregnes i nøiagtig Følgeorden ovenfra nedad eller omvendt.

---

[1]) I *Hist. Aug. Claud.* 14 findes et Udnævnelsesdekret for en Tribun ved en Legion i Syrien med detailleret Angivelse af hans Pengeløn (der siges at udredes *de nostro privato ærario*) og det ham tillagte Qvantum af Hvede, Byg, Flæsk, Vin, Olie (af to Arter), Salt, Vox, Hø, Straa, Eddike, Grønt, Urter, Skind, Mulæsler, Heste, Kameler, Sølvtøi, og i Kap. 15 anføres et keiserligt Brev, hvori angives, at der var tilstaaet en udnævnt *dux tantum salarii, quantum habet Ægypti præfectura, tantum vestium, quantum proconsulatui Africano detulimus, tantum argenti, quantum accipit curator Illyrici metallarius, tantum ministeriorum, quantum nos ipsi nobis persingulas quasque decernimus provincias.*

Destoværre give disse Navne, der i enkelte Retninger, navnlig ved Finantsembedsmændene, i en vis Tid synes at have savnet Fasthed og Bestemthed, ikke synderlig Oplysning om Virksomheden og Sammenhængen, der ikke engang for den seneste Keisertid fremtræder klart, om end noget fyldigere, i Retskilderne, især de keiserlige Forordninger. Imidlertid fremgaar af Titelopregnelserne Vedtægten for Forfremmelserne i hver Løbebane i det Hele, om end denne Vedtægt vakler noget efter Tid og efter Gunst eller Fortjeneste. Hvad der deraf har Betydning for vort Formaal, nemlig de for os vigtige Embeders Anseelse og Plads i Hierarchiet, vil dog bedst blive at bemærke ved Omtalen af de enkelte Embeder. Den, der vil modtage et samlet Indtryk af f. Ex. den senatoriske Løbebane med dens Udsmykning ogsaa med Præsteskaber og med Skinembeder, f. Ex. *præfectura Latinarum* eller *seviratus turmarum equestrium*, og dens Forskjellighed i de forskjellige Aarhundreder, kan danne sig dette ved i chronologisk Følge at gjennemlæse et Antal af de større Hæders- eller Gravindskrifter saaledes, som de ere sammenstillede hos Orelli-Henzen Kap. 10 § 7. (Et bekjendt Stykke fra Antoninernes Tid er den af Borghesi kommenterede Indskrift over L. Burbulejus, Or. 6484; et Modbillede fra Constantin den Stores Tid, men af en ikke-senatorisk Løbebane, giver den af Mommsen og Andre behandlede Indskrift for Cælius Saturninus, Willmanns 1223.) I Rækken af de egentlige Embeder indskydes undertiden interessante Angivelser af overordentlige af Keiseren overdragne Hverv, der vidne om Mangfoldigheden af de Opgaver, som det uhyre Rige og de vanskelige Tider stillede, som naar (Or. 6483) en Senator siges som Legat sendt af Hadrian *ad rationes civitatium Syriæ putandas*, eller naar i en Indskrift fra den første Del af det tredie Aarhundrede (*Ephem. epigr.* I p. 130) en Octavius Sabinus betegnes som *electus ad corrigendum statum Italiæ.* Den samme Mand havde iforveien havt et extraordinært Hverv med Hensyn til Retspleien som *judex ex delegatu cognitionum Cæsarianarum*; jfr. Or. 6482.

§ 9.

Præfectus prætorio.

Medens de keiserlige Embeder af speciellere Art blive at omtale ved de Gjenstande, som deres Virksomhed angik, maa her særlig betragtes en Post, der, skjøndt i Begyndelsen underordnet og af lavere Rang, navnlig staaende langt nedenfor den samtidig oprettede *præfectura urbis*, efterhaanden hævede sig til et høist vigtigt Centralpunkt for hele Regeringen, nemlig *præfectura prætorii.*

De *cohortes prætoriæ*, hvormed August allerede under Borgerkrigene havde omgivet sig og som han siden beholdt App. *Civ.* V, 3) og fordelte i Roms Omegn, havde allerede under ham en fælles Chef, en Kommandant for det keiserlige Hovedkvarter, *præfectus prætorio.* I denne Post finde vi ved hans Død den romerske Ridder C. Sejus Strabo (Tac. *Ann.* I, 7. IV, 1), der nævnes som den første, der hos Konsulerne aflagde Ed til Tiber, og hvem kort efter hans Søn, L. Ælius Sejanus, adjungeredes i Kommandoen (Tac. *Ann.* I, 24); efter Faderens Forflyttelse til et andet Hverv overtog Sønnen alene denne Post (Dio Cass. LVII, 19). Medens Posten i Faderens Tid ikke spiller nogen fremtrædende Rolle, fik den under Tiber og Sejan baade i militær og politisk Henseende en langt større Betydning, først ved samtlige Gardekohorters Sammendragning i en befæstet Leir, *castra prætoria*, umiddelbart ved Hovedstaden, hvilken de saaledes bestandig kunde holde i Ave (Tac. *Ann.* IV, 2. Svet. *Tib.* 37. Dio Cass. LVII, 19), og dernæst ved Sejans personlige Forhold til Tiber som den yderst mistænksomme Keisers betroede Raadgiver og tildels Mellemmand mellem ham og de officielle Myndigheder (især under Opholdet paa Capri). Skjøndt nu Sejan allerede tidlig ikke blot fik virkelig Magt, men ogsaa betegnedes og erkjendtes som den, der var i Besiddelse deraf (Tac. *l. c.*: *Tiberio ita prono, ut socium laborum non modo in sermonibus, sed apud patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies ejus interque principia legionum sineret*), og skjøndt han efterhaanden ganske beherskede Keiseren og var Gjenstand for Senatorers og Magistraters Frygt og lave Smiger, vedblev han dog i Navn

og officiel Stilling at være en romersk Ridder (Tac. *Ann.* IV, 39), selv, som det synes, efterat der var tilkjendt ham *ornamenta prætoria* (Dio Cass. LVII, 19), indtil Tiber udnævnte ham til sin Kollega i Konsulatet (Dio Cass. LVIII, 4) for umiddelbart derefter at styrte ham; Keiserens fortrolige Medhjælper og hans militære Bevogter skulde staa ganske udenfor det endnu med Mistro betragtede Senat og den egentlige Magistratur med dens republikanske Præg (jfr. Dio Cass. LII, 24 i Mæcenas's Tale); i de to første Aarhundreder havde Senat og Magistratur endnu for megen Anseelse til, at en romersk Ridder kunde blive farlig. Under de nærmest følgende Keisere finde vi snart én, snart, og i Almindelighed, to *præfecti prætorio*[1]) (— Tvedelingen, som Dio Cassius ogsaa lader Mæcenas tilraade, naturligvis beregnet paa Magtens Forringelse og gjensidig Bevogtning —), endnu stedse Riddere (Svet. *Titus* 6), om end stundom med titulær Magistratsrang, saaledes under Nero i Begyndelsen Burrus, siden Sophonius Tigellinus og Nymphidius Sabinus, den sidste med *ornamenta consularia*, Tigellinus med *ornamenta triumphalia*, begge hædrede saaledes efter Pisos Sammensværgelse (Tac. *Ann.* XV, 72), under Galba Cornelius Laco, under Otho to valgte af Prætorianerne selv (Tac. *Hist.* I, 13. 46), alle indflydelsesrige og gribende ind i almindelige Regeringsbeslutninger, men endnu uden nogen synlig fremtrædende eller hos Historikerne betegnet Form for Expeditionen eller Udførelsen af civile Hverv[2]), medens deres omfattende militære Disciplinar- og Straffemyndighed fremhæves (Dio Cass. *l. c.*). Senatorværdigheden, der endnu under Antoninus Philosophus betragtedes som uforenelig med *præfectura prætorii* (*Hist. Aug. Pert.* 2), skjøndt Hadrian

---

[1]) I den sidste Tid af Commodus's Regering (*Hist. Aug. Comm.* 6) og enkelte Gange siden (f. Ex. i Begyndelsen af Alexander Severus's Regering, Zos. I, 11) finde vi tre *præfecti prætorio.*

[2]) Postens oprindelig rent militære Charakter udtrykker sig ogsaa deri, at Præfekten betegnes som betroet med det keiserlige Sværd (Philostr. *V. Apoll.* VII, 16) og bærer Sværd som Embedstegn (Plut. *Galba* 8. Herod. I, 11). Forskjelligt herfra er det *jus gladii*, der hos Juristerne betegnes som væsentlig Bestanddel af det rene *imperium* (*imperium merum*) med blot kriminel Jurisdiktion (Ulp. i *Dig.* II, 1, 3).

havde indført en Præfekt, hvem han gav *ornamenta consularia*, i Senatet (*Hist. Aug. Hadr.* 8), tillagdes under Alexander Severus denne Post for bestandig (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 21). (Ganske usædvanligt var det, at under Vespasian Sønnen Titus fungerede som *præfectus prætorio*, Svet. *Titus* 6.) Først under Commodus fremtraadte *præfectus prætorio*, dengang én, den almægtige Perennis, aabenlyst som afgjørende og besørgende ogsaa civile Anliggender som Keiserens almindelige Medhjælper i hele Regeringen (Dio Cass. LXXII, 9: *ὁ Περέννιος ἠναγκάζετο οὐχ ὅτι τὰ στρατιωτικά, ἀλλὰ καὶ τἆλλα διὰ χειρὸς ἔχειν καὶ τοῦ κοινοῦ προστατεῖν. Hist. Aug. Commod.* 5: *Commodus nihil sibi nuntiari passus est, nisi quod Perennis ante tractasset . . . Perennis persuasit Commodo, ut ipse deliciis vacaret, idem vero Perennis curis incumberet.* Herod. I, 8); det var en overmægtig, men tillige farlig Stilling; Perennis selv omkom ved et Soldateroprør. Efter den Tid træder *præfectus prætorio*, samtidig med at Prætorianernes Vigtighed aftog efter Septimius Severus, os mere og mere imøde som civil Minister, og tildels som en alle Grene af de civile Regeringsforretninger omfattende Eneminister, saaledes at Pladsen oftere findes besat med ansete Jurister (Papinian, Paulus, Ulpian, *Hist. Aug. Pesc. Nig.* 7. *Alex. Sev.* 26). (Hvorledes Forretningsfordelingen paa denne Tid var imellem flere samtidige *præfecti*, derom vides Intet.) De keiserlige Forordninger rettedes, som talrige Exempler baade i *codex Theodosianus* og *Justinianeus* vise, til ham for af ham at bekjendtgjøres, og hans egne Forskrifter tillægges der næsten en Forordnings Vægt (*Cod. Just.* I, 26, 2 fra Alexander Severus's Tid).[1]) Tillige udøvede Præfekten eller Præfekterne (oprindelig vel i Forening med Keiseren eller efter Henvisning fra ham, men siden selvstændig) en meget omfattende dømmende Virksomhed baade i kriminelle og civile Sager, i de sidste dog vel udelukkende eller overveiende som Appelinstants (Dosith. *Sent. Hadr.* 5. *Hist. Aug. Ant. Philos.* 11. *Sept. Sev.* 4: *reus factus, sed a præfectis præ-*

---

[1]) *Formam a præfecto prætorio datam, si generalis sit, minime legibus vel constitutionibus contraria, si nihil postea ex auctoritate mea innovatum est, servari æquum est.*

torio, quibus audiendus datus fuerat, jam Commodo in odio veniente, absolutus. Herod. I, 8. VII, 6). Men iøvrigt er Meget for os uklart i Udviklingen og Begrændsningen af *præfectura prætorii* igjennem det tredie Aarhundrede, indtil den i den sidste keiserlige Regeringsform faar en ny og bestemt Skikkelse og Stilling. Zosimus (II, 32) angiver umiddelbart før Indtrædelsen af denne Forandring endnu to Præfekter, virkende i Fællesskab baade som Civilministre og tillige som Chefer for Hustropperne (*τὰ περὶ τὴν αὐλὴν τάγματα*), hvorved det maa henstaa uafgjort, hvorledes Forholdet ordnedes under de allerede i denne Tid af og til indtraadte forbigaaende Delinger af Regeringsmyndigheden. Det kan endnu bemærkes, at vi allerede temmelig tidlig i det tredie Aarhundrede se *præfectus prætorio* understøttet af juridisk dannede *assessores* og af et særskilt Bureaupersonale [1]) (et *scrinium* under en *magister scrinii*).

I Løbet af det tredie Aarhundrede grundlagdes uden Tvivl og begyndte at uddanne sig ved Siden af de ovenfor nævnte Embeder nogle af de øvrige høie Stats- og Hofembeder med underordnede Afdelinger af Betjente (*officia*), som vi se fremtræde i Diocletians og Constantins Ordning. Dette følger baade af Sagens Nødvendighed, der krævede nye Led og Centralpunkter istedenfor de gamle, der med Senatets og den republikanske Magistraturs Nedsynken vare blevne ubrugbare (f. Ex. ved Finantsforvaltningen), og deraf, at den constantinske Form og Embedsordning ikke kunde skabes pludselig af Nyt og uden Overgang (som f. Ex. den høitstaaende og indflydelsesrige *quæstor sacri Palatii* ikke pludselig

[1]) *Hist. Aug. Pesc. Nig.* 7: *ut probant Pauli et Ulpiani præfecturæ, qui Papiniano in consilio fuerunt ac postea, quum unus ad memoriam, alter ad libellos paruisset* [*apparuisset*], *statim præfecti facti sunt. Alex. Sev.* 26: *Nam et consiliarius Alexandri et magister scrinii Ulpianus fuisse perhibetur, qui tamen ambo assessores Papiniani fuisse dicuntur.* I *Dig.* XII, 1, 40 omtales en Forhandling *in auditorio Papiniani præfecti prætorio* om en Kautionsforpligtelse, hvorom de, der vare *in consilio*, fremsatte forskjellige Meninger.

kunde afløse en etaarig *quæstor candidatus* af det laveste republikanske Embedstrin), og det bekræftes ved enkelte Spor i de sparsomme Kilder, f. Ex. naar vi allerede under Alexander Severus (*Hist. Aug. Alex. Sev.* 32) finde nævnt *magistri et principes officiorum* eller talt om en Plan til at give samtlige *officia* og *dignitates* Embedsdragt (smstds. 27: *genus vestium proprium*; *principales officiorum* nævnes allerede i en Forordning fra Caracallas Tid, *Cod. Just.* IX, 51, 1); men det Enkelte lader sig ikke paavise, og paa den anden Side have stundom senere Skribenter overført deres Tids Former og Benævnelser paa ældre Tider, som naar i *Hist. Aug. Hadr.* 11 *frumentarii* som Politispeidere nævnes under Hadrian, eller naar Aurelius Victor (*Cæs.* 39) betegner Domitian ved hans Thronbestigelse som *domesticos regens*, altsaa som *comes domesticorum* efter den senere Sprogbrug.

§ 10.

Den seneste Keisertids Regering og Embedsindretninger.

Hvad der efterhaanden var forberedt, fremtraadte fra Diocletian og især Constantin den Store af, fremskyndet ved Vanskeligheden af at sammenholde det hele Rigslegeme, som en fuldstændig og sammenhængende ny Ordning af Regeringen og Forvaltningen. Medens Aurelius Victor (*Cæs.* 39) ved Diocletian kun fremhæver den orientalske Udfoldning af den keiserlige Pomp og Høihed[1]), tillægger Lactantius (*de mort. persec.* 7) ham overveiende de nye Indretninger, hvorimod Zosimus (II, 32. 33 ff.) henfører dem til Constantin, af hvem vi ogsaa i *Cod. Theod.* I Titel 5 ff. have en Række Forordninger om de enkelte overordnede Embeder og deres Omraade. Aabenbart har Indretningen ikke paa en Gang faaet sin fulde og faste Gjennemførelse i alle Dele og er paa enkelte Punkter, f. Ex. Antallet af *magistri militum* o. s. v., senere bleven udvidet eller forandret, ligesom den ogsaa, trods den symmetriske Regelmæssighed, hvormed den i det Hele fremtræder i begge Riger, paa enkelte Punkter

---

[1]) *Se primus omnium Caligulam post Domitianumque dominum palam dici passus et adorari se appellarique se uti deum*; jfr. *Eutrop.* IX, 26.

har maattet lempe sig noget efter særlige Forhold og Overleveringer. Et løst ydre Schema over den hele Anordning, saaledes som den viste sig efter Rigets endelige Deling (i Begyndelsen af det femte Aarhundrede før Arcadius's Død), have vi i den da redigerede saakaldte *Notitia dignitatum tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis*, hvortil komme en Mængde adspredte Træk i begge *codices*, hos Zosimus, Symmachus, Cassiodorus og i Indskrifter.[1])

Hele Statstjenesten, der nu bestemt sondres som civil eller militær (*Cod. Theod.* VIII, 5, 39: *seu civilis seu militaris dignitas*), skjøndt *militare* er det fælles Udtryk om enhver Tjenestegjøren, navnlig imellem Kontorpersonalet, udføres af de af Keiseren selv eller i hans Navn udnævnte, efter Tjenesteaar og Gunst avancerende Embedsmænd, som tjene for Løn og Naturalindtægter, der dog senere omsattes til Penge, eller, som især det hele Bureaupersonale, *officiales*, ere aflagte med Sportler, *sportulæ*, og som danne hierarchisk ordnede Rækker, hvori Enhver har sin Plads under en høiere Embedsmands Befaling (*sub dispositione ejus*), og som faa deres Impuls fra Keiseren og hans Omgivelser. Skjøndt Udnævnelserne (efter Ordlyden i Bestallingsformularerne hos Cassiod. *Var.* VI, 4 ff. og flere Steder) løde paa et Aar og Fornyelsen betegnes som en keiserlig Naade, og skjøndt virkelig i nogle af de høieste Poster, navnlig ved *præfecti prætorio* og *præfecti urbi*[2]), en hyppig og næsten aarlig Skiften viser sig, ligesom vel ogsaa Statholderne forflyttedes hyppig, er der dog neppe, ogsaa efter de i Kilderne forekommende Personalangivelser, Tvivl om, at i Almindelighed Embederne

---

[1]) Ogsaa Laurentius Lydus yder her for en Tid, der laa ham nærmere, nogle Bidrag, skjøndt for det Væsentlige langt mindre, end man kunde vente, idet han for det Meste forfængelig dvæler ved den i sig selv underordnede Stilling, hvori han havde tjent.

[2]) Dette fremgaar af den opbevarede Fortegnelse over *præfecti urbi* og af de Notitser om *præfecti prætorio*, der kunne uddrages af begge *codices*. Derfor *tertio ex præfecto urbi* i Forhandlingen om *codex Theodosianus* og *præfectus prætorio quater Italiæ, Illyrici, Africæ, Galliarum*, Orelli 1130; jfr. 1146 og andet deslige. Brugen af *ex* (*ex comite domesticorum* o. s. v.) er aldeles almindelig til at betegne den afskedigede Embedsmand.

beklædtes i længere Tid, og ved de lavere Embedsmænd, *officiales*, var en stadig Tjeneste og regelmæssig Oprykken fra Trin til Trin ved Lov foreskreven. Keiseren i hvert Rige er omgiven af en pragtfuld Hofstat og en Række høieste civile og militære Statsembedsmænd, der dels lede de almindelige og centrale Regeringsforretninger, dels staa i Spidsen for Civil- eller Militærforvaltningen i de store Hoveddele, hvori hvert Rige opløser sig, og under hvem atter en Række andre Statholdere og Befalingsmænd af forskjellige Klasser styre de enkelte Provindser og mindre Provindsdele samt de deri staaende Tropper.

I Spidsen for Civilforvaltningen i de store Hovedmasser, hvori Riget delte sig, stode de fire *præfecti prætorio*: i det østlige Rige *præfectus prætorio Orientis* eller *per Orientem* med Residents i Constantinopel, og *pr. pr. Illyrici*, i Sirmium, i det vestlige *pr. pr. Italiæ*, sædvanlig i Mailand som selve Hoffet, og *pr. pr. Galliarum*, i Trier, dog saaledes at Cheferne for Bestyrelsen af de to Hovedstæder, *præfectus urbis Romæ* og *pr. urbis Constantinopolitanæ*, vare dem sideordnede og stode umiddelbart under Keiseren. Den almindelige, ikke stedlig delte, Forvaltning ledede af *magister officiorum*, Rigshovmesteren (Navnet af *officia* i den nedenfor angivne Betydning), under hvem det keiserlige Kancellis fire Afdelinger, *scrinia*, nemlig *memoriæ*, *epistolarum*, *libellorum* og *dispositionum* [1]), hver under en med høi Rang udstyret *magister* (*scrinium dispositionum* under en *comes*), vare henlagte med Hensyn til Ansættelse, Befordring og Disciplin, tilligemed det eiendommelige Kurér- og Politikorps *agentes in rebus* (hvorom nedenfor) og desforuden Audientsvæsenet, *officium admissionum*, og visse Afdelinger, *scholæ*, af Paladstropper, Drabanter og Hofbetjente, *Palatini*, fremdeles af *quæstor*, fuldstændigere *quæstor sacri Palatii*, *intra Palatium*, Kantsleren, som hvis Forretningssphære betegnes *leges dictandæ*, det er Redaktion og Udfærdigelse af alle keiserlige Forordninger, samt *preces*, Ansøgninger til Keiseren,

---

[1]) Hvorledes det noget underordnede *scrinium dispositionum* med Hensyn til Forretningskreds forholdt sig til *scrinium epistolarum*, er ikke ganske klart; maaske henhørte dertil Udfærdigelser, der mere vedkom Hoffet end den egentlige Regering.

af *comes sacrarum largitionum*, Finantsministeren, og *comes rei privatæ*, Domæneministeren. Om hvorledes paa de Punkter, hvor disse Fagministres, især de tre sidstes, Virksomhed berørte og stødte sammen med den efter Landsdele adskilte Forvaltning, Kompetentsen var begrændset og Samvirkningen ordnet, vides kun Lidet, ligesom der ogsaa ellers i Forretningsfordelingen viser sig enkelte paafaldende Tilfældigheder, som naar en Række Statsfabriker og Værksteder, især for Vaaben, vare henlagte under *magister officiorum*. Ved Siden af disse høieste Civilembedsmænd stode de kommanderende Generaler, *magistri militum*, i Østen fem, to i Hovedstaden, *in præsenti, præsentales*, en i Orienten, en *per Thracias*, en *per Illyricum*, i Vesten tre, hvoraf to *in præsenti*, tilligemed to *comites domesticorum* i hvert Rige, Chefer for de Hustropper, der under dette Navn vare traadte istedenfor de af Diocletian opløste Prætorianere. Samtlige disse Embedsmænd hørte med Overkammerherren, *præpositus sacri cubiculi*, til den høieste Rangklasse, *viri illustres.*[1]) Medens *quæstor* til sine Udfærdigelser og Kontorarbeider efter frit Valg benyttede de under *magister officiorum* staaende *scrinia*, havde hver *præfectus prætorio*, de to *comites* og *magistri militum* under sig et talrigt Departement eller Bureau, *officium*, der under en *princeps* eller *primicerius* omfattede forskjellig inddelte og benævnte Trin af Bureauembedsmænd, *officiales*, foruden underordnede Betjente, *apparitores*; hertil kom endda en særskilt *schola notariorum* under en *primicerius*, til hvilken foruden forskjellig Kontortjeneste var henlagt Førelsen af visse Fortegnelser over Provindsernes og Armeernes Bestand af Tjenestepersonale. De høieste almindelige Statsembedsmænd, *magister officiorum*, *quæstor*, *comes sacr. larg.* og *comes rei priv.* dannede tilligemed et vist Antal særskilt udnævnte Medlemmer, *comites consistoriani* (*Cod. Theod.* VI, 12), et keiserligt Raad, i hvis Møder ogsaa *præfecti prætorio* og *magistri militum* stundom efter Sagernes Beskaffenhed deltoge; Raadet var imidlertid, skjøndt keiserlige For-

[1]) Den nøiagtige Rangfølge var for hvert Rige efter *Notitia dignitatum* denne *præfecti prætorio, præfectus urbi, magistri militum, præpositus sacri cubiculi, magister officiorum, quæstor, comes rei privatæ, comites domesticorum.*

ordninger deri forhandledes eller dog fremlagdes til en Art Vedtagelse (*Cod. Just.* I, 14, 8, Forordning fra Aar 446), mere en øverste Domstol end et politisk Statsraad.

Under hver *præfectus prætorio*, der for sin Rigsdel uden Andel i Militærmyndigheden havde hele Civiladministrationen, Bekjendtgjørelsen af Lovene, Udskrivningen af Skatterne, foreslog Statholdere, irettesatte, ja afsatte dem, og med sine Assessorer dannede en *vice principis*, *vice sacra*, dømmende øverste Instants, fra hvilken der ikke kunde appelleres, stod en Række *vicarii* og andre Statholdere.[1] Under *magistri militum* stode paa samme Maade nogle *comites rei militaris* (i Vesten efter *Not. Dign.* sex) og et større Antal *duces* (i Vesten tolv) for enkelte Provindser. Atter disse Embedsmænd, navnlig de civile, havde deres Bureaupersonale og ringere Medhjælp, og udenfor det egentlige Bureaupersonale, *officia*, enkelte, af dem selv antagne, *assessores* eller Raader til Brug især ved Afgjørelsen af Retssager; thi med den civile Administration var Retspleien, baade den kriminelle og den private forbunden, saa at navnlig alle Statholdere udøvede Jurisdiktion og ingen særskilt Dommerstand fandtes (se ved Retsvæsenet i Kap. 8). Derimod fremtraadte under de to *comites sacrarum largitionum* og *rei privatæ* en vidt forgrenet Række af fiskalske Embedsmænd, *rationales*, hvorom noget Mere ved Finantsvæsenet i Kap. 9. En almindelig Rangbenævnelse for høiere, udenfor og over *officia* staaende, Embedsmænd var *comes*, der ved Tilføielsen af en Genetiv dannede Betegnelsen af specielle Embeder, f. Ex., foruden de ovennævnte høieste, *comes stabuli*, den keiserlige Staldmester, *comes riparum et alvei Tiberis et cloacarum*, den tidligere *curator alvei Tiberis*, *comes patrimonii Gildoniaci*, Bestyrer af Oprøreren Gildos konfiskerede Eiendomme, en Titel, der kun forekommer en ganske kort Tid i Begyndelsen af det femte Aarhundrede. Disse *comites*, hvis Værdighed hed *comitiva*, vare inddelte i tre Klasser, *comitiva primi*, *secundi*, *tertii ordinis* (se *Cod. Theod.* VI, 13 ff.), og der gaves foruden dem, der vare i virkelig

[1]) Fra Embedsnavnet *vicarius* maa adskilles Betegnelsen af en blot midlertidig Konstitution for en anden Embedsmand ved Ordet *vicem* (*vice fungens præfecti urbis*, *vices agens præfecti*, *vice præfecti*).

Funktion, *in actu*, ogsaa *vacantes*, tjenestefri, og blotte *honorarii*, titulære, en Udmærkelse, der oftest tildeltes ældre eller afskedigede Bureauembedsmænd. Embedsmændene, der havde bestemte almindelige og specielle Værdighedstegn, *insignia*, det almindeligste et rødt, forskjellig udpyntet Læderbælte, *cingulum*, og forsynedes med Bestallinger, *codicilli dignitatis*, men ogsaa udredede ikke ringe Betaling derfor, vare inddelte i fem bestemt adskilte Rangklasser som *illustres, spectabiles, clarissimi, perfectissimi, egregii* (Rangen selv *illustrissimatus, spectabilitas* o. s. v.). For det lavere Embedshierarchi, *officiales*, gjaldt med Hensyn til Virksomhed og Forfremmelse en streng, stundom af Gunst brudt, Regelmæssighed og efterhaanden et livsvarigt Baand til samme *officium* (*Dig.* XII, 1, 34. *Cod. Theod.* VIII, 4, 14 og flere Steder). (Ved ringere *officiales* og *apparitores* uddannede sig endogsaa en vis arvelig Tvangstjeneste, *Cod. Theod.* VI, 35, 14. VIII, 7, 19, ved Siden af Kjøb og Salg af Pladserne.) Den Mistro, der allerede under Antoninus Philosophus havde ført til den Bestemmelse, at Ingen maatte være Statholder i den Provinds, i hvilken han var født (Dio Cass. LXXI, 31 i Anledning af Avidius Cassius), fremkaldte siden den samme Bestemmelse om *assessores* og *officiales*, blot med Undtagelse for en kortere Tids Tjenestegjørelse (*Hist. Aug. Pesc. Nig.* 7. Paul. *Sent. rec.* V, 12, 5. *Cod. Theod.* I, 35, 1. VIII, 8, 4. *Cod. Just.* paa flere Steder). Paa den anden Side vise Forskrifterne om, at *officiales* skulde underrette og paaminde deres Foresatte, Statholderne, om Lov og Vedtægt, og at Forseelser af Statholderen ogsaa medførte Ansvar for hans *officium* eller dets Chefer (*Cod. Theod.* XI, 29, 5 og mange andre Steder), at man maatte søge en svag Støtte i Underordnede imod de Høieres Ukyndighed eller Vilkaarlighed. Der savnedes ikke Bestemmelser om Begrændsning af Embedsmyndigheden med Hensyn til Anvendelse af Fængsling, Bøder og anden Straf i det Hele og imod Folk af de forskjellige Stænder, *honestiores*, især Senatorer, og *tenuiores* (se *Cod. Just.* I, 54, 4. 5. 6); men idet enhver virksom Kontrol og enhver fri og selvstændig Medvirkning fra Befolkningens Side fattedes, var Misbrug af Myndigheden til Udpresning under alle Former

og til anden Forulempelse ligesaa udbredt, som de keiserlige Trusler derimod i Forordningerne ere hyppige. Charakteristisk i denne Henseende er det i flere Forordninger i *Cod. Theod.* VIII, 11 indskærpede Forbud mod, at offentlige Sendebud, der bragte glædelige Efterretninger til Provindserne, derfor udpressede høie Sportler. Til at vedligeholde og fremme Forbindelsen imellem Centralregeringen og de enkelte Dele af det uhyre Rige føltes tidlig Nødvendigheden af et omfattende Kurér- og Postvæsen. Dettes Begyndelse lader sig forfølge tilbage til August, men det udviklede sig siden stærkt igjennem forskjellige Trin, *speculatores* i de første Aarhundreder, derefter *frumentarii* indtil Diocletian, i det fjerde og femte Aarhundrede *agentes in rebus* og *curiosi* (*veredarii*), og gik under denne Udvikling, idet Samlingen af Efterretninger og Opdagelse og Fængsling af Forbrydere, Mistænkte og Forfulgte forbandtes dermed, mere og mere over til tillige at være et reisende og hemmeligt Politi og et Speidervæsen, i hvilken Skikkelse det, frygtet og forhadt, navnlig fremtræder i *frumentarii*, *agentes in rebus* og *curiosi*. Se videre herom i Kapitel 12 om Befordringsvæsenet.

Af hele den republikanske Magistratur er i denne Ordning af Bestyrelsen ingen Levning tilbage; kun Æren at give Aaret Navn som af Keiseren udnævnt Konsul og den ligeledes fra Keiseren udgaaende Titel af *patricius* føiede en særlig Udmærkelse til den høieste Embedsrang. Af den første Keisertids Indretninger beholdtes i Byen Rom *præfectus urbi*, hvem en Del blotte Byembedsmænd vare underlagte, f. Ex. *præfectus annonæ* og *præfectus vigilum* med de gamle Titler, andre med nye eller halvnye, *comes formarum* (= den ældre *curator aquarum*), *comes riparum et alvei Tiberis et cloacarum*.

Regeringssproget, der i de foregaaende Aarhundreder havde været udelukkende latinsk, skjøndt, som Adskillelsen af *epistolæ Latinæ* og *epistolæ Græcæ* viser, med ikke ringe Hensyn til den praktiske Fornødenhed i de østlige Provindser, hvor iøvrigt allerede meget tidlig de officielle romerske Dokumenter bekjendtgjordes i og med græsk Oversættelse (se Kap. 4 § 6, *marmor Ancyranum* o. s. v.), helder

i det fjerde Aarhundrede noget til Græsk for den østlige Del af Riget og gaar efter Rigets Deling i den østlige Del, trods det latinske Retsgrundlag, som hævder sig i Justinians Redaktion, efterhaanden i alle nye Udfærdigelser ganske over dertil.

Det her i sine almindelige Omrids skildrede Regeringsmaskineri understøttedes ikke af nogensomhelst folkelig Medvirkning; det skulde modtage al Impuls og Bevægelse fra det keiserlige Midtpunkt, hvorfra Forplantelsen til de fjerne og under de forskjelligste Natur- og Folkeforhold staaende Provindser stødte paa store Hindringer og let lammedes; men i selve Midtpunktet vexlede under Vanskeligheder, der brøde ind fra alle Sider, despotisk Voldsomhed med overveiende Svaghed og alleslags Luner og tilfældige Indflydelser. Der regeredes meget, men udrettedes lidet; Forordningssamlingerne selv bære Vidnesbyrd om den idelige Vaklen imellem almindelige Forskrifter og Undtagelser, og, i den hyppige Indskærpen af det Samme, om Svagheden og Forskrifternes Uvirksomhed. [1])

---

[1]) **Beviser i det Enkelte have ikke kunnet gives ved dette Afsnit, der ligger udenfor dette Værks væsentlige Opgave. Nogle af de almindeligere Kildeangivelser findes hos Walter §§ 401—404, das Beamtenwesen, og hos Bethmann—Hollweg: Der römische Civilprozess III, S. 35 ff.**

Senere opdagede Trykfeil:

S. 468 L. 8 f. n. er efter numero udfaldet: principum.
S. 471 L. 18: Retsanliggender l. Rigsanliggender.
S. 483 sidste Linie (i Anmærkn.) er efter quæstor udfaldet: comes sacr. largit.